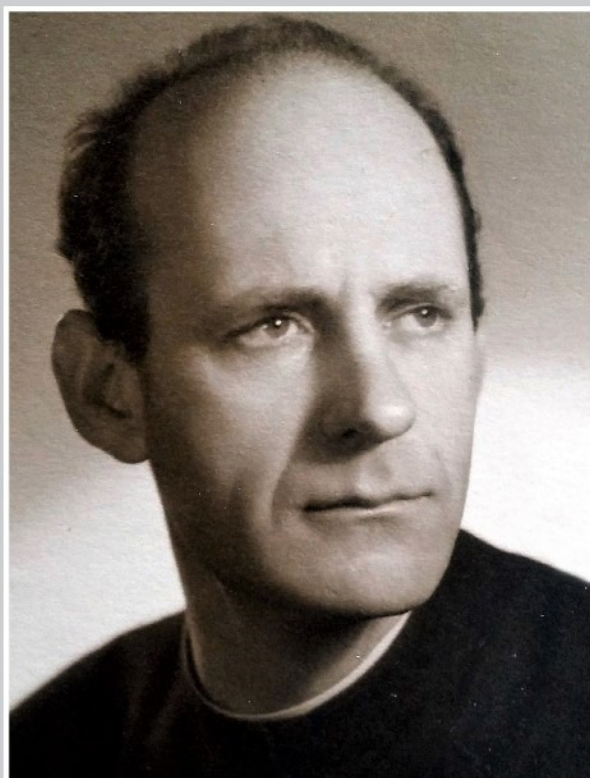

NAGY TÖHÖTÖM: NAPLÓ

1945–46

kapcsolódó dokumentumokkal

Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta:

Keresztes András

Budapest, 2019

NAGY TÖHÖTÖM:
NAPLÓ
1945–1946

NAGY TÖHÖTÖM: NAPLÓ 1945–1946

KAPCSOLÓDÓ DOKUMENTUMOKKAL

Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött
Nagy Töhötöm-hagyaték alapján sajtó alá rendezte,
jegyzetekkel és előszóval ellátta

Keresztes András

SZÁZHALOMBATTA, 2019

© Nagy Krisztina
© Keresztes András

ISBN 978-963-8243-70-6

EFO Nyomda és Kiadó

Készült a százhalombattai EFO Nyomdában
Felelős nyomdavezető: Fonyódi Ottó
www.efonyomda.hu

Tartalomjegyzék

A szerkesztő előszava	7
A napló (1945–46)	13
A naplóállomány kimutatása, jelezve a hiányzó időszakokat, valamint a meglévők őrzési helyét a 2016. évi állapot szerint	230
FÜGGELÉK	231
1. Nagy Töhötöm zsebnaptárbejegyzései 1945. dec. 19-től 1946. febr. 3-ig	233
2. Katolikus és református lelkipásztorok közös nyilatkozata 1945. febr. 9-én	243
3. Márton Áron erdélyi püspök és Pakocs Károly helynök írásos beszámolója	245
3.1. Pakocs Károly helynök írása Márton Áron nevében és megbízásából, 1945. szept. 25-én	245
3.2. Márton Áron összefoglaló írása, 1946. jan. 10.	248
4. P. Kerkai levele Mindszenty érsekhez a köztársasági államforma kérdésének ügyében, 1946. jan. 28.	254
5. Nagy Töhötöm beszámolója a B. P. Oszokin SZEB szovjet politikai tanácsadóval 1946. máj. 25-én folytatott beszélgetéséről	256
6. Dokumentumok a KALOT-nak a magyar kommunistákhoz, az oroszokhoz és Mindszenty bíborshoz való viszonyáról (1946)	259
6.1. Meggyesi Sándor: Az oroszok felé való közeledés módszerei, egyes lépéseink, eddigi eredményeink, a jövő kibontakozása, 1946. febr. 5.	259
6.2. Kerkai/Meggyesi: Bizalmas memorandum az AC Ifjúsági Titkárságának és a KALOT-mozgalom vezetőségének nézeteltéréséről a MIOT körüli vita tárgyában	261
6.3. Bálint József összefoglalója a KALOT és a többi ifjúsági szervezet viszonyáról	264
6.4. Mindszenty bíboros megrovó levele P. Kerkainak 1946. márc. 26-án	266
6.5. P. Kerkai igazoló válasza Mindszenty primás levelére 1946. márc. 31-én	267

6.6. P. Nagy Töhötöm levele P. Kerkainak Rómából, 1946. máj. 3.	270
6.7. Bánáss László veszprémi apostoli kormányzó KALOT mellett kiálló körlevele 1946. máj. 6-án egyházmegyéje plébánosaihoz	273
6.8. Mindszenty bíboros újabb feddő, igazoló jelentést kérő levele P. Kerkaihoz, 1946. jún. 8-án	275
6.9. Mindszenty prímás KALOT-ot elítélő levele a püspöki kar többi tagjához, 1946. jún. 8-án	275
6.10. P. Kerkai Jenő válasza Mindszenty prímásnak 1946. jún. 13-án	276
6.11. P. Kerkai Jenőnek a KALOT diszgyűlésen elhangzott beszéde, 1946. jún. 10.	277
6.12. Mindszenty bíboros igazoló jelentést hiányoló levele P. Kerkaihoz, 1946. jún. 20.	281
6.13. P. Kerkai június 22-én kelt válasza Mindszenty bíboros jún. 20-i levelére	282
6.14. Részlet Mindszenty bíboros P. Borbély István jezsuita provinciálishoz írt, jún. 23-án kelt leveléből	283
6.15. P. Nagy Töhötöm 1946. jún. 24-i keltezésű igazoló jelentése Mindszenty bíboros részére a MIOT-ban való részvételről és a modus vivendire törekvő politikáról	284
6.16. A felosztatott és újjáalakulást tervező KALOT vezetőinek levele Mindszenty bíboroshoz 1946. szept. 2-án	295
6.17. P. Borbély István magyar provinciális igazoló jelentése a jezsuita rend római vezetése számára, 1946. november	296
NÉVMUTATÓ	308

Nagy Töhötöm hagyatékából besz kennelt dokumentum-fotokópiák jegyzéke:

1. Illegális utazásokhoz használt valódi és hamis igazolványok/papírok	10–12
2. Angelo Rotta nuncius megbízólevele P. Nagy számára Csernisov városparancsnokhoz, 1945. márc. 10.	19
3. Mindszenty József levele Habsburg Ottóhoz, 1945. szept. 22.	61
4. P. Leiber levele Nagy Töhötömnek XII. Piusz megbízásából: a Szentszék kész tárgyalni a szovjetekkel, 1946. márc. 18.	107
5. Nagy Töhötöm vatikáni szolgálati (diplomáciai) útlevele 1946-ból	109
6. Két oldal Nagy Töhötöm 1945-ös zsebnaptárából	234

A szerkesztő előszava

Az igen változatos életutat befutó egykor jezsuita páter, *Nagy Töhötöm* élete majdnem egy évtizeden át szorosan összekapcsolódott a KALOT¹ sorsával. Annak a katolikus agrárfjúsági mozgalomnak a sorsával, amelyről Balogh Margit történész méltán állítja monográfiájában,² hogy „a modern kori magyar történelem páratlanul sikeres mozgalma” volt. Ez, a *P. Kerkai Jenő* jezsuita szerzetes által 1935-ben elindított, a parasztság felemelését célul kitűző szociális, kulturális szerveződés – sok áldozatos munkatárs segítségével – néhány év alatt szinte kivirágzott: a második világháború gátlóan ható következményei ellenére tagságának száma a negyvenes évek közepén már százezres nagyságrendű volt, szerte az országban 20 népőiskolán képezte a fiatalokat, több lapot jelentetett meg (a nemzetiségek nyelvén is!), kulturális és sportrendezvényeket szervezett, szövetkezetet alapított, lelkes fiataljai révén sok száz falu életét hatotta át, s keltett reményt arra, hogy a félféudális körülmények között élő magyar agrárnépességet ki lehet emelni a gazdasági, kulturális elmaradottságból; és mindezt az egyház társadalmi tanítására: XIII. Leó pápa és XI. Piusz pápák szociális enciklikáira alapozva tette. Ennek a mozgalomnak volt második számú papi vezetője Nagy Töhötöm, Kerkai Jenő néhány évvel fiatalabb rendtársa.

Ennek a virágzó mozgalomnak a léte látszott veszélybe kerülni a front közeledtével. A mozgalom vezetői úgy látták, hiába a mozgalom szociális jellege, a várható orosz megszállás a KALOT felszámolását eredményezheti. Ekkor, 1944 késő őszén döntött úgy a vezetőség, hogy P. Nagy és az egyik vezető világi munkatárs, *Ugrin József*, próbáljanak meg – átjutva a frontvonalon – kapcsolatba lépni a Vörös Hadsereg parancsnokságával, és bemutatva a mozgalmat, kieszaközölni az engedélyt a további működésre. Kalandos és életveszélyes küldetésük, amelyről Nagy *Az arcvonalon való átszökés naplójában*³ számolt be, végül is sikerrel járt. Legalábbis kezdetben ez volt a látszat.

A későbbi időszak eseményeit megörökítő napló azonban rávilágít arra, hogy nem volt ilyen egyszerű a helyzet. Nem csupán azért, mivel a háború roppant pusztítása miatt eleinte még a mindennapi élet megszervezése is nehézségekbe

1 KALOT: (1938-tól) Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesületek Országos Testülete. Az, aki a KALOT-mozgalmat közelebről is meg akarja ismerni, ma már több kiadványt is találhat, könyveket, tanulmányokat egyaránt. A legrészletesebb ezek között Balogh Margit monográfiája (Lásd 2. lábjegyzet), aki pedig rövidebb összefoglalót keres, annak ajánlható Balogh Margitnak a Rubicon folyóirat 2016/2. számában *A KALOT története* címmel megjelent, online is elérhető dolgozata: http://www.rubicon.hu/ma_files/2016_02_36.pdf (Hozzáférés: 2017. 02. 15.)

2 Balogh Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946*, Budapest, MTA Törttud. Int., 1998.

3 Nagy Töhötöm: *Az arcvonalon való átszökés naplója* (1944. november – december). Nyomtatásban: Magyar egyháztörténeti vázlatok, 2014. (26. évf.) 1–4. sz. 251–296. Online: <http://mek.oszk.hu/16000/16033/16033.pdf> (Hozzáférés: 2017. 02. 15.)

ütközött, hanem azért is, mivel a magyar kommunista vezetők kezdettől fogva gyanakodva és ellenszenvvel figyelték és akadályozni kívánták az általuk erős, sőt talán legerősebb, mert legjobban megszervezett versenytársnak tekintett katolikus parasztfjúsági mozgalmat.

A KALOT irányítóinak és a Demokrata Néppárt velük kapcsolatban álló vezetőinek az volt a meggyőződésük, hogy a háború folytán kialakult új geopolitikai helyzet: az orosz megszállás és ennek következtében a kommunista térnyerés olyan tartósan ígérkező tények, amelyekhez alkalmazkodni kell. Nagy Töhötöm 1945–46-ban ötször szökött határokon át illegálisan (többnyire hamis igazolványokkal, álnéven) Rómába és vissza, és útjain számos tekintélyes személyiséggel találkozott: vatikáni és világi diplomátákkal, magas rangú amerikai katonákkal, hírszerzőkkel, emigrációban élő magyarokkal és különböző országból származó rendtársakkal vitatta meg a magyar helyzetet. E beszélgetések zöme azt a véleményt erősítette meg benne, hogy hosszú távú orosz és kommunista dominanciával kell számolni, és ilyen körülmények között kell megteremteni az egyház számára az életlehetőséget. Ahogy egy amerikai tiszt mondta Nagynak: „a magyarok haragudhatnak a szovjetre, de nem lehetnek vele haragban.”

A hivatalos egyházi vezetés azonban, főként az 1945 őszen az esztergomi érseki széket elfoglaló *Mindszenty József* hercegprímás, aki magát nemcsak egyházi, hanem közjogi vezetőnek is tartotta, az adott helyzetet csak átmenetinek vélte, s azzal számolt, hogy a nyugati szövetségesek rövid időn belül egy újabb háborúval kiszorítják az oroszokat Kelet-Európából. Ezért velük szemben a merev szembenállásra helyezkedett, jóformán minden egyezkedést, tárgyalást elutasított.

Nagy Töhötöm azonban (együtt P. Kerkaival, több jezsuita rendtárssal és a Demokrata Néppárt *Barankovics*-féle szárnyával) úgy gondolta, hogy *modus vivendi* kell törekedni, vagyis – röviden fogalmazva – meg kell teremteni az együttélés lehetőségeit az elvek feladása nélkül, nem utolsósorban az „aki időt nyer, életet nyer” elv alapján. Nagy annyira meg volt győződve a *modus vivendi* szükségességéről, hogy még közvetíteni is próbált a Szovjet és a Szentszék között. A kezdeti, ígéretesnek tűnő eredmények után azonban erősebbnek mutatkozott a világi politikában a magyar kommunisták ellenállása; egyházi, főként magyar egyházi vonalon pedig a merev szembenállás.

Az eredmény a KALOT megszűnése lett és 1946 végén Nagy Töhötöm eltávolítása Magyarországról, sőt Európából is.

E viharos két év eseményeit, küzdelmeit örökíti meg a lentebb olvasható, forrásértékű napló, amely – kis kihagyással – tulajdonképpen folytatása *Az arcvonalon való átszökés naplójának*. A két napló közötti időszakot (1944. dec. 19. – 1945. febr. 3.) Nagy rövid zsebnaptárbejegyzései hidalják át. Minthogy azonban ezek stílusukban erősen eltérnek a naplóbejegyzésektől, ezért ezeket a *zsebnaptárbejegyzéseket* a naplót követő *Függelékben* tesszük közé, azok számára, akiket e napok történései is érdekelnek.

A Függelékben helyeztünk el olyan más fellelhető *dokumentumokat* is, amelyekre vagy hivatkozik a napló írója, vagy pedig tartalmilag szorosan kapcsolódnak a naplóban megörökített eseményekhez. Ezek között több olyan is akad, amelyek eddig még nem jelentek meg nyomtatásban, mint például Márton Áron gyulafehérvári püspök 1946 elején kelt beszámolója az erdélyi magyarság akkori helyzetéről és a Népi Szövetség megalakulásának körülményeiről vagy P. Borbély István jezsuita tartományfőnöknek a rendi vezetés számára írt 1946. végi igazoló jelentése Mindszenty bíboros és a KALOT viszonyának kiéleződéséről. És akadnak e dokumentumok között olyan iratok, amelyeket 1945–46-ban ugyan publikáltak, de azóta nehezen fellelhetők, például a részben Nagy Töhötöm által szervezett, 1945. februári úttörő jellegű *katolikus–református találkozó* zárónyilatkozata vagy pedig P. Kerkai Jenő záróbeszéde a KALOT 1946. jún. 10-i jubileumi díszgyűlésén. – Úgy véljük, ezek a Függelékben közzétett dokumentumok jól kiegészítik a naplót, segítik annak megértését és értelmezését, és részben igazolják hitelességét.

Néhány technikai jellegű megjegyzés a Naplóhoz

Amikor Nagy Töhötöm 1976-ban átadta a Széchényi Könyvtár számára személyes archívumának nagy részét, akkor ez az állomány – rengeteg más irat mellett – tizenhárom naplófüzetet tartalmazott az 1943-tól 1971-ig terjedő időszakra vonatkozóan. E füzetek egy részének, sajnos, máig kideríthetetlen módon, nyoma veszett 2014-ben. Ez a hiány érinti az 1945–46-os időszakot is. Szerencsére azonban a naplófüzetek egy részét még maga Nagy Töhötöm gépelte, és a gépelt szöveg a hagyaték más részében megmaradt. Ezenkívül megközelítőleg egy hónapnyi időszakot (1945. márc. 10-től ápr. 6-ig) Balogh Margit – szemelvényesen ugyan, de nagyrészt – kimásolt, sőt jegyzetekkel is ellátott, és nagyvonalúan e kiadvány rendelkezésére bocsátott, amiért a szerkesztő ez úton is köszönetet mond. (Az említett időszak lábjegyzeteinek egy része is, részben vagy egészen, Balogh Margittól származik.) Kisebb hiányok így is maradtak, de ez a hiányos napló is élvezhető, és tanulsággal szolgálhat a korszakkal foglalkozó történészek vagy a csak egyszerűen a korszak iránt érdeklő olvasók számára.

A naplórészekre vonatkozó pontos és részletes állomány-kimutatást, beleértve azok őrzési helyét, a Napló végén találja az olvasó.

A Napló eredeti szövegén a szöveg gondozója tartalmilag semmit nem változtatott, de – néhány kivételtől eltekintve – a jelenleg érvényes helyesírási szabályokat alkalmazta. Abban az esetben, ha egy szó vagy szövegrész nem olvasható vagy nem egyértelmű, akkor azt szögletes zárójellel jelezte.

A lábjegyzetek egy részének ismételt előfordulása szándékos. Azt a célt szolgálja, hogy az olvasónak – adott esetben – kevesebbszer kelljen visszakeresnie a korábbi magyarázó megjegyzést.

Nagy Töhötöm (részben hamis) igazolványai közül néhány 1945-ből⁴

(2)

COMITÉ INTERNATIONAL DE LA CROIX-ROUGE
DÉLEGATION EN ROUMANIE
OEUVRE D'ASSISTANCE POUR LES EPROUVÉS DE GUERRE
SECTION EUROPE SUD-EST ET CENTRALE

Tel. 2.09.34
 Télég. INTERCROIXROUGE-BUCAREST

BUCAREST, LE 29. Mai 1945
 STR. EREMIA GRIGORESCU 23

No. 896/45
 M-5-3

LÉGITIMATION

Nous certifions que M. Emilio Faber réfugié
 de Italie a séjourné sous notre protection au territoire
 de la Roumanie, où il rentre maintenant chez soi.
 Nous prions l'Autorité de l'aider en vue de ce but.

LEGITIMATIE

Adverim că Emilio Faber refugiat din
Italia a locuit sub protecția noastră pe teritoriul României,
 de unde se întoarce acum acasă.
 Rugăm toate autoritățile de a-l ajuta în vederea scopului său.

IGAZOLVANY

Igazoljuk, hogy Emilio Faber ^{sz} ^{urnó}
Italia menekült, védelmünk alatt tartózkodott Románia
 területén, onnan most otthonába tér vissza.
 Felkérünk minden hatóságot, hogy őt e céljában támogassa.

LEGITYMÁCJA

Niniejszym zaświadczamy że Pan Emilio Faber
 uchodzący z Włoch zamieszkiwał pod naszym ochroną w
 Rumuni i wraca obecnie spowrotem do Kraju.
 Uprzejmie prosimy wszystkie władze o udzielenie mu wszelkiej możliwej
 pomocy.

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Настоящим удостоверяется, что пред'явитель сего беже-
 нца(го) из Италии Г-на(жа) Эмилио
Фабера проживал на Румынской
 территории под нашим покровительством. В настоящее время
 он(а) возвращается на родину, вследствие чего мы просим все
 власти оказывать ему(ей) возможное содействие.

**ОРГАНИЗАЦИЯ ПОМОЩИ МЕЖДУНАРОДНОГО
 КРАСНОГО КРЕСТА**
 Секция Юго-Востока и Центральной Европы.

Comité International de la Croix Rouge
 Oeuvre d'assistance pour les éprouvés de guerre
 Section Europe Sud Est et Centrale

4 Az igazolványok őrzési helye: Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattár, Nagy Töhötöm hagyatéka, 216/2-4.

FUGGETLEN KISGAZDA, FOLDMUNKÁS ÉS
POLGÁRI PÁRT BUDAPESTI KOZPONTJA
BUDAPEST, IV., SEMMELWEIS-UTCA 1.

12

BUDAPEST 1945. szeptember 22.

Utasítom F a b e r E m i l urat, hogy
Budapest - Szombathely - Szentgotthárd - Budapest vonalon u-
tazzék. Kérem ebben a hatóságok támogatását.

Érvényes 15.napig

[Handwritten Signature]
Szerv. Oszt. h. vezetője *[Handwritten Signature]*

[Circular Stamp: Fuggetlen Kiszгада, Foldmunkas Budapesti Kozpontja]
[Circular Stamp: 1945. Szeptember 22.]

16

Hilfsaktion
der Päpstl. Nuntiatur

Nr. 44

AUSWEIS

Wir bestätigen hiermit, daß
Alexander Tolstom Nagy
bei der Hilfsaktion der Päpstl. Nuntiatur
als *Rezeption*
angestellt ist und unter unserem Schutze steht.
Wir bitten die Behörden, sie sollen den
Obengenannten in seiner freien Bewegung
nicht hindern, sondern ihn in seiner Tätigkeit
unterstützen.

ПОМАГАТЕЛЬНАЯ АКЦИЯ
ПАПСКОГО ПОСОЛСТВА

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Сим удостоверяю, что гр.
Александр Толстем НАГЫ
состоит на службе помагательной акции
папского посолства в качестве
, и стоит под защи-
тою папского посолства.
Просим всех властей, чтобы оказали
вышему помянутому/й его ее работе со-
действие и помощь и от других работ
освободить.

[Portrait of Alexander Tolstom Nagy]

18. Nov. 1945

Rajcs József
Der Beauftragte
Eisernab Deputat

[Circular Stamp: Apostolic Nuncio Hungary]
[Circular Stamp: 1945. November 18.]

13

15

I the undersigned testify that Fr. Alexander Nagy of the Society of Jesus, born on June 23 1908, lives at Rome, /Borgo S. Spirito, 5/. He is a member of the Pontifical Commission for Hungarian refugees. The Directors of this Commission are sending Fr. Nagy to Austria and Germany.

Rome, November 17th 1945.

Io sottoscritto testifico che il P. Alessandro Nagy della Compagnia di Gesù, nato il 23 Giugno 1908 abita a Roma in Borgo S. Spirito, 5, è membro della Commissione Pontificia per i profughi Ungheresi. Dalla Direzione di questa Commissione il detto Padre viene mandato in Austria e Germania.

Le Soussigné atteste que le P. Alexander Nagy, de la Compagnie de Jésus, né le 23 VI. 1908, habite à Rome /Borgo S. Spirito, 5/. Il est membre de la Commission Pontificale pour les réfugiés Hongrois. La Direction de cette Commission envoie le Père Nagy en Autriche et en Allemagne.

Der Unterzeichnete bezeugt, dass P. Alexander Nagy aus der Gesellschaft Jesu, geboren am 23 Juni 1908, wohnhaft in Rom, Borgo S. Spirito, 5, Mitglied der Päpstlichen Kommission für die ungarischen Flüchtlinge ist. Der genannte Pater wird von der Leitung dieser Kommission nach Oesterreich und Deutschland geschickt.

Rom, den 17. November 1945

Monsieur Luthar
Monsieur plenipotentiaire
Ministère des Affaires Étrangères

A napló

(1945–46)

1945. február 9.⁵

P. Kerkai⁶ még Pesten mondta nekem, amikor pár napja ott találkoztunk, hogy az általam régóta tervezett katolikus-protestáns ankétot rendezzem meg most Debrecenben.

Az egész onnan indult ki, hogy dr. Révész Imre⁷ kálvinista püspök és dr. Bánáss László⁸ prépost igen jó barátok. [A katolikus] Bánáss megtette, hogy az [Ideiglenes Nemzetgyűlés] Előkészítő Bizottságon⁹ az orosz invázió utáni első napokban attól tette függővé fölszólalását és részvételét, ha Révész református püspököt visszahozzák Hajdúszoboszlóról, ahová történetesen nem menekülésszerűen jutott ki. Gondolhatni, milyen jólesett ez a püspök úrnak. Bánáss prépost P. Kerkait is és engem is összehozott a püspök úrral, mindjárt megérkezésünk után. Nekem többek között azt is mondotta a püspök úr, hogy majd visszavár engem kis közös megbeszélésre a protestáns paptestvérekkel.

Én, amikor február 5-én visszajöttem Debrecenbe, előzőleg még Budapesten P. Kerkaival már meg is beszéltem a protestáns[ok] [és a] KALOT¹⁰ [közötti] ankét alapgondolatát. Ez pedig a következő volt:

5 Az e naphoz kötött bejegyzés Nagy T. *Jezsuiták és szabadkőművesek* című könyvében maradt fenn. (1990-es kiadás, 167–170. oldal). A könyv letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtár (www.mek.oszk.hu) állományából is.

6 Kerkai Jenő (1904–1970): jezsuita szerzetes, a KALOT megalapítója és fő szervezője. 1937-től fokozatosan vonta be Nagy Tőhötömöt a Hivatásszervezet és a KALOT munkájába. 1949 februárjában letartóztatták. 1959-ben szabadult, 1962-ig hajógyári segéd munkás volt Dunaharaszti-ban, majd 1964-ig segédkertész a püspökszentlászlói egyházi szociális otthonban, 1964-től a pannonhalmi papi otthon lakója volt. 1970-ben hunyt el.

7 Révész Imre (1889–1967): református lelkész, egyetemi tanár, egyház-, művelődés- és társadalomtörténész, az MTA tagja. 1938–1949 között püspöke a Tiszántúli Református Egyházkerületnek Debrecenben. 1944 végén aktívan részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakítását előkészítő munkálatokban.

8 Bánáss László (1888–1949): római katolikus megyéspüspök. A teológiát Innsbruckban végezte, Rómában egyházjogot, Münchenben zenét tanult. 1912-ben Nagyváradon pappá szentelték, majd Rómában elvégezte a diplomáciai főiskolát. 1942-től Debrecen plébánosa. 1945. aug. 16-tól Veszprém apostoli kormányzója, 1946. szept. 4-től veszprémi megyéspüspök.

9 1944. dec. 14-én alakult meg az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága. 1944. dec. 20-án 44 kelet-magyarországi településről 230 képviselőt vittek az Előkészítő Bizottság megbízottjai Debrecenbe, ahol megtartotta alakuló ülését az Ideiglenes Nemzetgyűlés. Részletesebben lásd: http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Tortenelem/14Szab%F3_Marjanucz/html/7_3.htm

10 KALOT (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesületek Országos Testülete): a huszadik századi Magyarország legjelentősebb agrárifjúsági mozgalma, melynek fő célja a szegény és nincstelen földművesréteg gazdasági, kulturális és lelki felemelése, a paraszti rétegből származó vezetők kinevelése volt. Kerkai Jenő fiatal jezsuita kezdte meg a szervező munkát 1935-ben. Ebbe a munkába kapcsolódott be rendtársa, Nagy Tőhötöm 1937/38-tól. A negyvenes évek közepére a tagok száma már százazres nagyságrendű volt, 20 népfőiskolán tartottak bentlakásos képzéseket, könyveket és újságokat jelentettek meg (az utóbbiakat a nemzetiségek nyelvén is), kulturális rendezvényeket tartottak, mintagazdaságokat, szövetkezetet hoztak létre. Gazdasági szempontból a végső céljuk a nincstelen parasztszámok földhöz juttatása volt földbérleti telepítések, ill. földreform révén.

I. Mind a katolikusok, mind a protestánsok a teljes lelki elmélyülést akarjuk szolgálni a saját vonalunkon.

II. A szociális és kulturális munkát azonban közösen végezzük (a KIE¹¹ a KALOT-tal; a Kisgazdapárt a [Keresztény Demokrata] Néppárttal).

III. Eredmény legyen: ezekről egy kiáltvány, amelyet a lapokban is közlünk.¹²

Mikor ezt 6-án előadtam Bánáss prépost úrral együtt a püspök úrnak, a maga részéről a következőkben adta meg az irányelveket:

I. Dogmatikus kérdésekről nem tárgyalunk.

II. Közös politikai pártba nem megyünk bele, mert ez eddig még mindig csődöt mondott.

III. Ellenben szociális és kulturális téren a legszorosabban együttműködünk.

Mindjárt hívatta Szenes László¹³ protestáns lelkész, s őt bízta meg, hogy velem összeülve készítsük elő az ankét részletes anyagát. Másnap, 7-én már össze is ültünk. S összeállítottuk az első számú fogalmazványt. Ez azután lényegében nem is változott meg. Kétszer ültünk össze megbeszélésre, hol a püspöki palotában, hol a prépost úrnál. Ezeken a megbeszéléseken hat református pap mellett mi [katolikusok] is hatan foglaltunk helyet: egy világi pap, két ferences, egy-egy dominikánus, piarista és jezsuita. Minden megbeszélés után leírtam az új szöveget, és a következő tárgyaláson az volt a kiindulási alap.

Mindjárt az elején nagy és hosszú vita fejlődött ki, hogy egyáltalán szükség van-e erre, vagy sem. Legélesebben támadta a megírandó nyilatkozatot P. Albert¹⁴ dominikánus. Azt hangsúlyozta, hogy az ilyen megnyilatkozásnál százszor többet ér a lelkek csendes és mély gondozása. Ne a nyilvánosság előtt szerepeljünk, hanem a szenvedő emberek között.

Erre azt válaszoltam: ezzel már eleve önmagunk megvalósítjuk azt, ami a kommunisták végső célja, hogy az egyházat visszaszorítsák a templomba, és teljesen megvonják tőle a nagy nyilvánosság jogát.

Bár a második világháború után az új ideiglenes kormány számos korábbi szervezetet és egyesületet betiltott, a KALOT vezetőinek egy ideig még sikerült tovább működtetniük a mozgalmat a magyar kommunisták erős ellenkezése dacára. Végül azonban 1946 nyarán Rajk László kommunista belügyminiszter koholt vádakra hivatkozva a KALOT működési engedélyét is visszavonta.

11 KIE: Keresztyén Ifjak Egyesülete, illetve Keresztyén Ifjúsági Egyesület. Protestáns ifjúsági mozgalom. A nemzetközi, ökumenikus jellegű YMCA első magyar szervezeteként 1883-ban alakult meg Budapesten.

12 Erről a maga korában nagy jelentőségű úttörő, de később feledésbe merült ökumenikus kezdeményezésről megjelent egy méltató írás az 1945 augusztusában indult katolikus hetilap, az Új Ember 4. számában (szept. 2.) *Egy felé* címmel, P. Király Kelemen ferences tollából. A határozat szövegét lásd a függelékben.

13 Szenes (Sztanajovics) László (1910–2007): református lelképásztor, nyelv- és vallásanár. 1953-ig Debrecenben (1942–48 között egyetemi lelkészként), majd 1953-tól 1984-ig Kosdon szolgált.

14 P. Sütő Albert Domonkos-rendi szerzetes, 1944-től 1950-ig volt a debreceni Szent László egyházközség plébánosa.

A többiek is a dominikánus atya ellen foglaltak állást, csak egy idősebb protesztáns papnak voltak némi nehézségei.

Az első fogalmazvány lényegét általában elfogadták, újabb részletekkel gazdagították, némely pontokat megrövidítettek, szentírási idézeteket vettek be. P. Kiss Szaléz¹⁵ OFM a második megbeszélésünkre igen értékes bővítésekkel jött elő, és ezek több részletét be is vettük a szövegbe. A zárógyűlésünket február 9-én du. dr. Révész püspök úr szobájában tartottuk meg. Ezen ő is ott volt, és Bánáss prépost is megjelent. Mindketten pár bevezető szót mondtak. Ezután a püspök úr megkért, hogy számoljunk be a tárgyalásokról, vitákról, és tegyünk megjegyzéseket, ha valamin változtatni akarunk.

A különböző megjegyzések közül legérdekesebb a dominikánus atyáé volt. Kifejtette, hogy mi milyen kis pont vagyunk ilyen kérdésben dönteni és nyilatkozni. Erre a püspöki kar hivatott. Könnyen „hecckáplánnak” tűnhetünk föl. A maga részéről azt ajánlja, hogy a nyilatkozat pontjait vegyük jegyzőkönyvbe, írjuk alá, de majd csak később publikáljuk.

Én válaszoltam erre, mondván, ha most nem publikálható a nyilatkozat, mert kis pont vagyunk, később sem lesz publikálható, mert akkor sem leszünk nagyobb pontok, sőt, később, a kormánynak Budapestre való költözésével, amely ma még nem lehetséges, mert ott még harcok folynak, Debrecen elveszti azt a jelentőségét, amely most indokoltta teszi megnyilatkozásunkat; ma Debrecen az ország fővárosa. Ha ennyire nem nyilvánosságra szánjuk a nyilatkozatot, akkor jegyzőkönyvbe is fölösleges venni, mert a lelkünk épülését az már igazán nem fogja fokozni vagy elmélyíteni. Önmagunk számára nincs szükség jegyzőkönyveket szerkeszteni. Az óriási közös veszély hozott itt össze bennünket, s nincs időnk megvárni, míg a püspöki kar, ki tudja mikor, összehívható lesz.

A többiek valamennyien a publikálás mellett foglaltak állást. Csupán dr. Czeglédy¹⁶ egyetemi tanár, kálvinista pap kérdezte, hogy milyen hatása, főleg politikai hatása lesz ennek a nyilatkozatnak. A püspök úr válaszolt erre rendkívül okosan és szellemesen. Szavai után még kis vita támadt egy záradékpont miatt. A püspök úr ugyanis nagy jelentőségűvé akarta tenni ezt a közös nyilatkozatot, és ezért hatodik pontként ajánlotta, hogy vegyük be a házasság fölbonthatatlan-ságát, amelyet pedig ők nem fogadnak el, de most hajlandók ezt elismerni. Erre Bánáss prépost pedig azt ajánlotta, hogy mi katolikusok pedig tegyük hozzá, „remélünk és bízunk abban, hogy a reverzális kérdésében Róma álláspontja enyhülni fog”; remélhetjük pedig azért, mert a rendelkezés fő oka a protestánsok felfogása volt a házasság fölbonthatóságáról.

Itt én hoztam föl négy-öt okot, hogy ez a mi részünkről veszélyeztetni fogja a nyilatkozat elfogadását, ezért Révész püspök úr beleegyezett, hogy ezt a megál-

15 Kiss Szaléz (1904–1946): ferences rendi szerzetes, 1942–44 között házfőnök Debrecenben. 1946-ban a Szovjet Hadbírótság koncepciójában perben halálra ítélte és kivégeztette.

16 Czeglédy Sándor (1909–1998): református lelkész, teológus, egyetemi tanár.

lapítást akkor legalább csak mi és csak lélekben csatoljuk záradékként a nyilatkozathoz. Ezt elfogadtuk. Mikor így teljesen készen lettünk a szöveggel, ott mindjárt legépeltük 14 példányban, és valamennyien aláírtuk. Majd körben felálltunk, megfogtuk egymás kezét, és mélyen meghatódva, először elénekeltük a katolikus Veni Sancte Spiritust, utána pedig a reformátusok hasonló énekét kissé más formában. Mindnyájan éreztük ennek a találkozásnak igen nagy horderejét.¹⁷ [*Az aláírt nyilatkozat szövegét lásd a Függelékben.*]

1945. március 10.

Ismét Csepelen s Budafokon keresztül¹⁸ átgyalogoltam Budára a Nuncius¹⁹ úrhoz. Azért kellett átmennem, mert a nunciatúra átköltöztetése holtpontra jutott.

Az Angolkisasszonyok intézetében tárgyalta P. Raile,²⁰ majd Mgr. Verolino²¹ és P. Jánosi²² közösen. P. Raile eredetileg csak 3-4 személy számára kért helyet, P. Jánosiék pedig 8-9 számára. Végül az apácák sem tudták, hogy most ki a kompetens tárgyaló: P. Raile-e vagy pedig P. Jánosi. Végül is csak P. Railéval

17 Erről a találkozóról és folytatásáról László Mihály piarista (akkor a debreceni piarista gimnázium megbízott igazgatója) szintén megemlékezik: „Ekkortájtban ülünk össze Bánáss kezdeményezésére katolikus és református papok, hogy a közös munka, a közeledés, összefogás, együttműködés lehetőségét megvitassuk. Sorozatos tárgyalásainkon csak magunk veszünk részt, csak a záróértekezleten és az eredmények összefoglalásán vesz részt Bánáss és Révész. A tárgyalások eredménye az a közös nyilatkozat, amelyet a Debrecen le is közölt.” (László Mihály kiegészítései a debreceni rendház történetéhez, 1944–1946: Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára [PMKL], Debreceni rendház levéltára II.11, Libri, 9.)

18 1945 elején az oroszok hadi célra építettek egy pontonhidat Hárosnál, Budafok és a Csepel-sziget között, amelyet idővel megnyitottak a civilek előtt is.

19 *Angelo Rotta*: lást lentebb.

20 *P. Raile Jakab* (1884–1949): jezsuita szerzetes. 1936–41 között Budapesten a tartományfőnök helyettese és a provincia anyagi ügyeinek felelőse volt. A háború éveiben a budapesti rendházban végzett gondnoki és lelkipásztori munkát. A II. világháború alatt a pápai nunciatúra segítő bizottságának elnökeként számos üldözöttnek nyújtott segítséget, amiért 1992-ben posztumusz Yad Vasem-díjat kapott. Emigrációban halt meg autóbalesetben.

21 *Gennaro Verolino* (1906–2005): szentszéki diplomata. 1928-ban szentelték pappá. A Szent-szék diplomáciai szolgálatába lépett. Kolumbiában, Olaszországban, Magyarországon és Csehszlovákiában szolgált. 1951-ben szentelték érsekké, majd több harmadik világbeli, elsősorban latin-amerikai államban volt nuncius. Magyarországon 1942-től 1945 áprilisáig teljesített szolgálatot a budapesti nunciatúra titkáráként.

22 *Jánosi József* (1898–1965): jezsuita szerzetes, filozófus, egyetemi tanár. A világháború alatt komoly szerepe volt a zsidómentésekben. 1945-től a Demokrata Néppárt egyik jelentős ideológiai háttérembere. Mindszenty merev politikájával szemben ő is azt vallotta, hogy meg kell találni a szovjettel a „modus vivendi”-t, a lényeges elvi különbözőségek fenntartása mellett. 1948-ban a Mindszenty hercegprímással szemben kialakult politika taktikai ellentétei folytán Nagykapornakra helyezték. 1949-ben rövid ideig Szegeden tanított filozófiatörténetet. 1949. február 2-án, a Mindszenty-per kezdetét megelőző napon Barankovics Istvánnal és másokkal az amerikai követség gépkocsiján elhagyta az országot. 1949-ben elbocsátották a jezsuita rendből. Ezt követően Németországban működött mint a München-freisingeri Főegyházmegye papja és éveken át a Szabad Európa Rádió munkatársa. 1965-ben tisztázatlan körülmények között halt meg vasúti balesetben.

voltak hajlandók tárgyalni. P. Raile pedig nem akart tenni egy lépést sem, mert az uditore²³ P. Jánosinak írt egy levelet a lakás beosztásával kapcsolatban, s erről P. Raile tudomást szerzett. Amikor elmentem hozzá tegnap, hogy most aztán intézkedjék, azt válaszolta: semmi köze az egészhez, menjek a Jánosihoz. Jánosival pedig az apácák nem akartak szóba állni, mondván, hogy a Nuncius úr megbízottja a P. Raile. Én úgy látom, hogy P. Raile szabotálni akarja az egész költözködést, és nyilvánvalóvá teszi, hogy P. Jánosival nem érdemes ügyeket intéztetni, mert nem lehet vele eredményt elérni.

Végül is mondtam P. Railénak, hogy emiatt ne az ügy és [ne] a szegény öreg, 74 éves Angelo Rotta²⁴ szenvedjen a betört ablakú és összedőlt budai palotájában, teremtsünk tiszta helyzetet: felmegyek Budára, és kérek határozott megbízást valamelyikünk számára. Az aztán majd mindent intézni fog.

Azért írtam le így részletesen ezt a bolhacirkuszt, hogy íme, még ilyen kis semmi kérdésben is torzsalkodunk, s most, amikor az egész ház s az egész ország ég a fejünk fölött, sőt egész Európa is recseg-ropog, ráérünk sértődöttet játszani, s van kedvünk fontos ügyeket szabotálni, mert abba más is beleütötte az orrát.

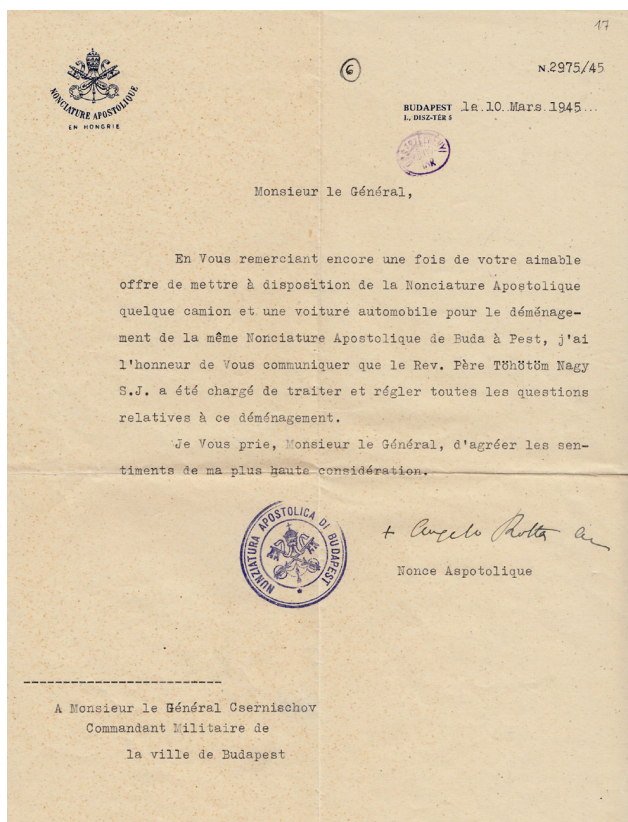
Délutánra felértem a Várba, és előadtam az ügy állását, s kértem valamelyikünk számára megbízólevelet, amellyel mint hivatalos megbízott lehet beállítani Csernisovhoz.²⁵ A Nuncius úr úgy látta jónak, hogy az én nevemre állítson ki egy teljes hatalmú megbízólevelet, amelyet mindjárt meg is írtak francia és orosz nyelven.

Hogy ezt az egész költözködési történetet végleg befejezzem, megemlítem, hogy a megbízólevéllel együtt sem fogadott Csernisov generális, mert mint mindig, másnap is tökrészeg volt, s valósággal dühöngött, amikor ismét beüzentem, hogy kinek a nevében vagyok itt, s mit kérek. Ismét egy nap múlva megjelentem a városparancsnoki hivatalban, s akkor meg azért nem akartak beereszteni, mert új generális érkezett, s aznap foglalta el a hivatalát. Végre leváltották a részeges Csernisovot! Látva azt, hogy ismét egy nappal el akarják halasztani az ügy intézését, ott az előszobában nagy lármát csináltam. Kiabálva magyaráztam meg, hogy micsoda botrány lesz abból, ha megtudják, hogy a pápa követét hagyták az orosz hatóságok a budai Várban penészedni egy összedőlt és beázott, ablaktalan palotában, s mily következményei lehetnek ennek most, amikor Róma és Moszkva az első közeledő lépéseket teszik egymás felé... stb. A végén mégis beengedtek.

23 Uditore: diplomáciai szolgálatot teljesítő pap, a nuncius segítője. A világi diplomáciában megközelítőleg a követségi tanácsos szerepének felel meg a feladatköre.

24 *Angelo Rotta* (1872–1965): 1895-ben pappá, 1922-ben érsekké szentelték. 1930 és 1945 között pápai nuncius Budapesten. Előtte Törökországban és a Balkánon szolgált. 1944-ben a diplomáciai zsidómentő akciók irányítója.

25 *Csernisov*: Budapest keleti részének első orosz városparancsnoka (néhány hónapig); Zamercev tábornok elődje ebben a beosztásban. Zamercev memoárjában Csernisov így szerepel: Ф. В. Чернышов. A névrövidítést feloldva valószínűleg: Федор Васильевич Чернышов, azaz Fedor Vasziljevics Csernisov.

Az új generális²⁶ hideg, faarcú ember. Tolmács segítségével előadtam az ügyet. Szívesen segít, de előbb hozzam el az átköltözendők névsorát, aláírva a Nuncius úrtól és hivatalosan lepecsételve. Mikor érvelni kezdettem, hogy hát mit szenved az az idős ember ott a Várban a késedelem miatt, hiszen Csernisov három hete már megígérte az autót, azt válaszolta cinikusan, hogy ha tudott a pápa követe három hétig várni, még egy hetet kibír.

Látva, hogy ilyen barbár alakkal nem lehet európai módon tárgyalni, megígértem, hogy

másnapra hozom a hivatalos listát. Annyi tisztesség még volt benne, hogy írást adott a Margit híd melletti orosz katonai pontonhídon való átkeléshez.²⁷ Rögtön indultam is át, s még az ebéd végénél találtam őket. Útközben P. Jánosival találkoztam, aki volt Tolsztoj orosz követségi embernél, aki átadott neki egy másolatot Csernisov leveléről, amely levél három hete kelt, és utasítja Vasziljevet, a budai katonai parancsnokot, hogy saját hatáskörében intézze el az átköltöztetését. Vasziljev azonban három hete fekteti ezt a parancsot, és semmit sem tesz.

Úgy határoztunk a Nuncius úrral, hogy megkíséreljük előbb Vasziljevnél az ügy elintézését, és ha az nem megy, majd akkor viszem csak a listát a pesti generálishoz. Ez utóbbira nem került sor, mert Vasziljev adott kocsikat – úgy fogdosta össze őket az utcán –, s a költözködés nagy eseménye március 17-én végre megkezdődhetett.

26 Ivan Tyerentyjevics Zamercev (1899–1981): tábornok (vezérőrnagy), Budapest városparancsnoka 1945 áprilisától 1948-ig.

27 A fővárosban Pestet és Budát először az 1945 márciusában a Margit hídtól északra (a későbbi Mancsi híd helyén) felállított cölöphíd, illetve a Fővám téri (ma Szabadság) híd maradványait kipótló pontonhíd kötötte össze. (Budafok határában az orosz hadsereg már 1945 legelején épített egy pontonhidat Háros és Csepel-sziget között, de Budafok akkor még nem volt a főváros része, hanem önálló megyei jogú város volt.)

Ez is hitvány kis történet volt, egyáltalán nem méltó följegyzésre, de leírtam, mert oly nagyon jellemző volt az egész mostani állapotokra.

A Várban találkoztam Danielson [sic!] svéd követtel²⁸ – amikor harmadszor mentem már át a költözés ügyében –, s megtudtam, hogy kiutasították őt is és a svájci követséget is. Állítólag a Magyar Vöröskeresztet hagyták csak meg, a többit feloszlatták. A nunciatúra is erősen várta, hogy őket is meneszti.

1945. március 12.

P. Kerkaival úgy határoztunk, hogy a Mozgalom²⁹ gépezetét teljesen beállítjuk a pápai segélyakció szolgálatába. Szerettük volna, hogy együtt menjünk az AC³⁰-val, de ők nem fogadtak el bennünket. Mivel pedig jelenleg P. Raile a nunciatúra akciójának a vezetője, elmentem hozzá, és kértem igazolványokat, amelyekkel munkatársaink majd utazhatnak a vidékre és élelmet szállíthatnak fel Budapestre. Nem adott.

Úgy gondoltuk, szerzünk magától a Nuncius úrtól. Amikor felmentem a Várba az átköltöztetés ügyében, egyúttal ezt is elintéztam. Kértem és kaptam hivatalos igazolványt két nyelven húsz munkatársunk számára. Ugyanannyi nagyon meleg hangú ajánlásokat az espereskerületi és helyi vezetőkhez. A jó öreg érsek úr alig győzte aláírni a sok levelet. Sőt a végén személyes levelet írt az összes megközelíthető püspöknek is, kérve a támogatásukat a KALOT által rendezett gyűjtés számára.

A nunciatúra hangulata az volt, hogy külön kell lebonyolítani a segélyakciót, s nem menni be közösködésbe az AC-val, sőt a pápai segélykonyhákat mielőbb ki kell hívni abból a szégyenteljes helyzetből, hogy a kommunista Vas Zoltán³¹ kegyeiből él. Biztattak, hogy mielőbb induljanak is el a vidékre munkatársaink. Megemlítettem a Pápai Árvaház tervét is, amelyet a svábhegyi apácák szeretnének megvalósítani, nem utolsósorban saját védettségük érdekében. Elfogadták a tervet.

28 Carl Ivan Danielsson (1880–1963): svéd diplomata. Több országban volt nagykövet, 1942-ben nevezték ki a Svéd Királyság állandó budapesti követévé. Munkatársaival, például Raoul Wallenberggel és Per Angerrel együtt, akik kimagasló embermentő tevékenységet fejtettek ki, az ostrom idején is a fővárosban maradt, és tovább dolgozott.

29 Az 1935-ban indult és ekkorra országos jelentőségű mozgalommá nőtt *Katolikus Agrárfülségi Legényegyletek Országos Testületéről*, a KALOT-ról van szó, amelyet P. Kerkai Jenő és P. Nagy Tőhötöm jezsuita szerzetesek vezettek.

30 AC: Az *Actio Catholica* (magyarul Katolikus Akció, rövidítve AC) a katolikus egyház mozgalma és szervezete. XI. Piusz pápa (1922–1939) buzdítására hozták létre számos országban azzal a céllal, hogy a világi híveket bevonják az egyház életébe és munkájába a hierarchia vezetése alatt. Magyarországon a püspöki kar alapította 1932-ben. A negyvenes évek végétől csak erősen korlátozott mértékben működött, hivatalosan egészen az 1990-es rendszerváltásig fennmaradt.

31 Vas Zoltán (eredeti neve: Weinberger Zoltán, 1903–1983): kommunista politikus, író, újságíró, polgármester. 1945. februártól májusig Budapest közellátási kormánybiztosa, majd májustól novemberig a főváros polgármestere volt.

Ugyanaznap, amikor én fenn tárgyaltam a Várban, P. Kerkai összehívta a KALOT belső munkatársait és a Kereszténydemokrata Néppárt vezető embereit, s kifejtette előttük, hogy ezek a mai idők annyira nem kedveznek a tisztességes erők kibontakozásának, hogy mi előnyösebbnek ítéltük, ha visszavonulunk, s megvárjuk, míg az igazi demokrácia beköszönt a mai brutális diktatúra és erőszak helyett. A politikai értekezletek összehívását bizonytalan időre elhalasztotta, a KALOT-ról pedig bejelentette, hogy a munkatársak visszavonulnak a KALOT népfőiskoláira, s ott paraszti munkával igyekeznek életüket átmenteni a jobb időkre.

Ez most a jelszavunk: Elmegyünk parasztnak! Ezt hirdetjük mindenütt, ezt jelentettük be a Kisgazdapártnak is. Közben azonban valójában beutazzuk az egész országot – legalábbis pusztá megjelenésünkkel lelket öntünk elcsüggedt régi vezetőinkbe.

Amikor március 13-án³² megjelentem a rengeteg nunciusi ajánlólevéllel és igazolvánnyal, igen örült P. Kerkai, és egyetlen kifogása csak az volt, hogy túlságosan jók a papírok. Vigyázzunk, nehogy túllőjünk a célon. Vidéken is bizalmasan kell kezelnünk ezeket az ajánlóleveleket, mert nem szabad elfelejtenünk, hogy fő célunk most a „ködösítés”! A KALOT „megszűnt működni”!

1945. március 14.

P. Kerkai több munkatárssal elindult a vidéki nagy útra. Merész vállalkozás ma az utazás. Délelőtt mentek el ők, s délután beállított a rendházba Mgr. Verolino, a Nuncius úr titkára, és összetalálkozott P. Railével. P. Raile a mi egész mozgalmunkat már eleve rossz szemmel nézte, őt szoros barátság fűzte Mihalovics kanonok úrhoz,³³ s így érzelmileg is el volt kötelezve az AC s annak segítségkijelzése felé; aztán ő volt az, aki gyűjtés helyett Vas Zoltán irgalmából tartotta fenn a pápai ínségkonyhákat. Természetes volt tehát, hogy az uditorával találkozáskor kifejtette neki, hogy mily veszedelmes dolog volt összeszövetkezni a KALOT-tal, amelyik erősen jobboldali szervezet volt, s a kommunisták már gyűjtik is az adatokat a két páter ellen.

Az uditore ezt hallva egészen fel volt háborodva. A jelen levő P. Jánosinak ott helyben keserű szemrehányást tett, hogy őt mi becsaptuk, amikor nem mondtunk el mindent őszintén a KALOT-ról. S még nagy kellemetlenségek származhatnak majd ebből a nunciaturára. Mint afféle temperamentumos olasz, le akarta állítani az egész akciót; azt szerette volna, hogy én utazzam gyorsan (ma!!) a P. Kerkai után, s kérjem vissza a leveleket. Láttam, hogy engem is szélhámosnak tart, aki becsaptam őket és köpönyegük alá segítettem egy egész jobboldali mozgalmat.

32 Az ilyen típusú bejegyzések elárulják, hogy P. Nagy Tőhötöm nem naponta, hanem összevonva, bizonyos időközönként, ám azért meglehetősen gyakorisággal írta naplóját, adataiban ezért kisebb hibák előfordulhatnak.

33 *Mihalovics Zsigmond* (1889–1959): kanonok, 1933 és 1948 között az Actio Catholica országos igazgatója. Az egyházi iskolák államosítása után emigrált, az USA-ban telepedett le.

Mgr. Verolino nagy riadalma egészen érthető volt. Hiszen előző nap dobott ki az országból az orosz két semleges követtséget, és senki nem tudta, miért. A nunciatúra is várta a kiutasítást. Továbbá Mgr. Verolino nagyon jól tudta, hogy ő mennyire nagy híve volt Mussolininek, s ez köztudomású volt a magyar vezető körökben, s íme, most ő összeállt egy fasiszta szellemű társasággal... Már látta is, hogy őt fogják Rómában okolni a nunciatúra felszámolásáért.

Megnyugtattam. Bebizonyítottam neki, hogy ma minden olyan emberről és mozgalomról állíthatják és sok esetben állítják is, hogy fasiszta szellemű, amelyik félévvel ezelőtt nem volt kifejezetten és exponáltan kommunista vagy legalább szociáldemokrata. Ma mindenki gyanús, aki nem volt titkos vagy nyílt kommunista. Így mi is gyanúsak vagyunk. Gyanúsak vagyunk sokszorosan azért is, mert mi vagyunk ma az egyetlen igazi ellenfél is, az egyetlen harcos katolikus szervezet. Rákosi Mátyás beszéde is megmutatta, hogy bennünk látja a legkomolyabb ellenfelet. Ha nem az lennénk, nem is lennénk méltóak arra, hogy Róma velünk szövetkezzék. Felsoroltam az uditorénak, hogy mily sok és súlyos üldöztetésnek voltunk kitéve a nyilasok és a Gestapo részéről. Megemlítettem szereplésünket a Magyar Frontban,³⁴ átszökésünket az oroszhoz, s hogy az orosz becsül és hagy dolgozni bennünket, csak a magyar kommunisták félnek tőlünk s üldöznek ezért.

Kissé megnyugodott Mgr. Verolino, s elment a P. Provinciálishoz³⁵ megkérdezni őt a mi múltunkra vonatkozóan. P. Provinciális nagyon szépen mellénk állt, s többek között azt mondta, hogy gyanúba keveredhetik a nunciatúra, ha bárkivel is szóba áll, aki a múltban szereplő tényező és ugyanakkor nem üldözött kommunista volt.

Ez még jobban megnyugtatta a Monsignorét, s mikor elkísértem az éppen jelen órákban megnyílt Ferenc József hídhöz, hogy visszamenjen a Várba, már nem kérte, hogy állítsuk le az egész akciót, hanem csak a tapintatra és óvatosságra figyelmeztetett.

Csodálkozunk, hogy nincs rajtunk Isten áldása?

1945. március 16.

Voltam Blaskó Máriánál.³⁶ Szegényt nagyon megviselte a hosszú ostrom és az elhúzódozó pincelakás. Állandóan rángatódzott a válla, nyugtalanul ült, s a beszéde is ideges volt.

34 *Magyar Front*: 1944. májusban megalakított antifasiszta (párt)politikai tömörülés, amelyben Pálffy József személyében több katolikus szociális mozgalom és a Kereszténydemokrata Néppárt is – a baloldal részéről vitatottan – képviseltette magát.

35 *Borbély István* (1903–1987) jezsuita szerzetes; 1943. június 13-tól 1948 decemberéig, külföldre távozásáig, a magyar rendtartomány főnöke (provinciális).

36 *Blaskó Mária* (1891–1956): pedagógus, író. 1918-tól *A Szív* című jezsuita folyóirat belső munkatársa, a lap gyermekrovatának megindítója. P. Jánosi unokatestvére. A Szívőárda egyesület központi titkára. 1949-ben emigrált.

Ő vezetné a Pápai Segélyakció³⁷ gyermekkihelyezési részét. De csak vezetné, mert az AC is megjelent, s Hell Imre³⁸ – egy pesti strigó-típusú³⁹ nagyszájú pap – igyekszik megfúrni az egész ügyet. Szóval a gyermekelhelyezések körül is folyik az áldatlan harc. Az AC maga akarja intézni ezt is, viszont a Szívgárda⁴⁰ méltán hivatkozik arra, hogy neki van múltja a kisgyerekek körül, őt ismerik a szülők és a papok és a tanítók, tehát természetes volna, hogy az ő nevük alatt s az ő vezetésükkel bonyolítottassék le az egész kat[olikus] gyerekkihelyezés. Az AC erre azt válaszolja, hogy ő a hivatalos szerve az egyháznak; mire Blaskó Mária pedig azt válaszolja, hogy a Szívgárda pedig az AC hivatalos gyermekszervezési szerve. Mire újabb válasz és újabb viszontválasz jön. Közben a kommunisták minden második nap újabb és újabb gyermekvonatokat indítanak a fővárosból vidékre. Mi pedig vitatkozunk és veszekszünk tovább, s már vagy négy hete, de még egyetlen gyereket sem tudtunk vidékre küldeni.

1945. március 17.

P. Raile felvásárolta a kiutasított svéd követség egész segélyakció-raktárát. Több mint millió pengő értékben vett kinint, ultraseptylt, vattát, finom konzerveket és babkávét.

Ma tudtam meg, hogy P. Jánosi miért áll oly nagy becsben a nunciatúra előtt. Amikor Szálasi uralomra jutott, a Nuncius úr volt nála látogatáson.⁴¹ Este 6 órakor volt a fogadás, és ugyanaznap este 9 órakor P. Jánosi már tudta Pajacsevics Mária⁴² grófnőtől, aki bejáratos volt a nunciatúrára, hogy az Érsek úr a legjobb benyomásokat szerezte Szálásiról, s a „Nemzetvezető” annyi szépet és jót ígért, hogy a Kegyelmes úr az uditoréval együtt azt határozták, hogy Rómába másnap azt táviratozzák, hogy a Szentszék ismerje el Szálasi kormányát. Reggel 7 órakor P. Jánosi már a Várban volt, s a reggeli sétáján elkapta a Nuncius urat, s egy órán keresztül vitatkozva vele, végre meggyőzte, hogy semmiképpen sem szabad elismertetnie ezt az áruló kormányt. Ha maga Szálasi talán jóindulatú ember is, de hülye, s környezete oly gonosz, hogy többet talán oda sem fogják eresztetni a Nuncius urat. A fejlődő események mindenben P. Jánosit igazolták. A Nunciust

37 *Pápai Segélyakció*: A nélkülöző fővárosi lakosság megsegítésére még 1944 decemberében indult a pápai nunciatúra és az Actio Catholica közös – amint a forrásból is látható, nem minden konfliktustól mentes – segélyakciója.

38 *Hell Imre* (1901–?): 1930-ban szentelték pappá. A Regnum Marianum közösség tagja. 1944-től az Actio Catholica igazgatója, hittanár.

39 Strigó: a prostituáltakat futtató férfi, strici.

40 A *Szívgárda* 1920 és 1948 között működött mint a 6–14 éves korú (az elemi, illetve a középiskolák alsó négy osztályába járó) katolikus fiúk és lányok valláserkölcsei szervezete.

41 1944. október 21-én került sor Angelo Rotta és Giovanni Verolino, Szálasi Ferenc és Kemény Gábor találkozására.

42 Helyesen: *Pejacsevich Mária* grófnő (1909–2004): A budai Várban élt, ennek köszönhetően is került közeli ismeretségbe a nunciussal. 1949-ben emigrált.

valóban többet nem engedték Szálasi jóhiszemű színe elé,⁴³ ellenben az egyház ellen mindig jobban és jobban kirohantak. Ha P. Jánosi akkor le nem beszéli a Nuncius urat, ma nincsen Budapesten pápai követség, s ők mindketten csúfos bukással végzik diplomáciai pályafutásukat. S ezt nem felejtik el P. Jánosinak.⁴⁴

P. Jánosi egyébként a Hercegrímás⁴⁵ urat is sokszor valósággal ostromolta, hogy tegyen már valamit a zsidók érdekében, hogy álljon már ki Őeminenciája a kegyetlen vérengzések ellen. Egy alkalommal indulatosan azt válaszolta a hercegrímás, „hát hová a fenébe álljak ki”. Valóban, igazán nem tudta az ember, hogy a fenén kívül vajon van-e még hely, ahová kiállhatunk vagy ahová bátorságunk volna kiállni.

1945. március 18.

Az esztergomi fronton nyolc új magyar hadosztály áll az oroszokkal szemben. Hogy ezeknek belső fegyelmét megbontsák az oroszok, röpcédulákat akarnak közéjük szórni. Ezért összehívtak jelentősebb egyházi és világi urakból egy kommissiót. Ott volt Szekfű Gyula,⁴⁶ Marczell Mihály,⁴⁷ Ravasz László,⁴⁸ Mihalovics Zsigmond és mások. Az oroszok előadtak egy szöveget, amely tele volt „náci bérenc”, „hazaárulók” és hasonló kifejezésekkel. Ezt a mieink nem akarták aláírni, mondván, hogy nem egyházas az ilyen stílus. Változtattak a szövegen. Ekkor dr. Marczell vikárius kezdett ellenvetéssel jönni, amelyet szerencsére az orosz tolmácsok sem értettek meg hirtelen. Azt magyarázta Marczell, hogy mi nem biztathatjuk magyar katonáinkat esküszegésre. Ha ezt megértik az oroszok, nagy botrány lett volna belőle. Ravasz püspök és Szekfű vették észre elsőnek a helyzet veszélyességét, és ezért Ravasz hirtelen az asztalra csapott, és hangosan

43 P. Nagy Töhötöm téved: Szálasi 1944. november 17-én Carl Ivan Danielsson svéd követ társaságában ismételtén fogadta Angelo Rottát mint a semleges országok diplomáciai testülete szövivőjét. Az októberi találkozó udvarias hangnemétől eltérően Rotta ezúttal nemcsak vitatkozott, hanem igen keményen tiltakozott is a gyalogmenetekben történő deportálások ellen.

44 P. Nagy Töhötöm ezek szerint nem tudta, hogy P. Jánosi és Rotta nuncius a háború alatt szorosan együttműködtek a zsidóság mentésében, barátságuk valójában innen eredt. Karsai László történész szerint a Vatikán végül is nem ismerte el a Szálasi-kormányt, viszont a zsidók megmentése érdekében azt hazudta Angelo Rotta Szálasinak, hogy a Vatikán elismerte a hungarista államot. (Szegő Péter: Ha finoman akarok fogalmazni... Interjú Karsai Lászlóval. Budapest Beacon, 2016. 06. 10.)

45 *Szerédi Jusztinián* (1884–1945): bencés szerzetes, tudós, egyházjogász, 1927-től 1945. március 29-ig esztergomi érsek, bíboros, hercegrímás

46 *Szekfű Gyula* (1883–1955): történész, egyetemi tanár, az MTA tagja. Német- és nyilasellenes múltjának is köszönhetően az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává választották. 1945 ősze és 1949 között Moszkvában a magyar diplomáciai képviselő vezetője.

47 *Marczell Mihály* (1883–1962): esztergomi főegyházmegyei áldozópap, pápai kamarás, tiszteletbeli kanonok, prelátus, 1948-tól apostoli protonotárius, nagy hatású ifjúsági vezető és nevelő. 1938-tól 1952-ig a Központi Papnevelő Intézet rektora.

48 *Ravasz László* (1882–1975): református lelkész, teológiai tanár, 1921–48 között a Dunamel-leki Református Egyházkerület püspöke. 1948-ban politikai nyomásra vonult vissza.

és határozottan kijelentette, hogy ő aláírja. Szekfü pedig indulatosan azt mondta Marcellnak, hogy talán csak nem várja vissza a németeket. Marcellék ezt módfelett felrőtták Szekfü Gyulának, és az egész eset úgy járta be a katolikus köröket, hogy íme, Szekfü ennyire behódolt az oroszoknak, s ennyire nem egyházas szellemű. Az igazság pedig az, hogy ezzel az indulatos kifakadással némította el Marcell vikáriust, nehogy valami végzetes ostobaságot mondjon. Hiszen katonáinkat a Horthynak tett eskü kötelezi, s ez az egész új kormány törvénytelen.

Marcell egyébként velünk kapcsolatban is csúnyán viselkedett. Márc. 11-re összehívtunk vele egy értekezletet a Központi Szemináriumba. A katolikus élet legjelentősebb alakjai kaptak Marcell aláírásával meghívót. Két nap múlva valaki felvilágosította a nagy hős Marcellt, hogy a Ker[esztény]dem[okrata] Néppártot nem engedélyezik, s ezt az összejövetelt ennek a pártnak az érdekében hívták össze, mire a Vikárius úr Öméltósága újabb levelet kézbesített ki ugyanazoknak, értesítve őket, hogy az értekezlet elmarad. Sok furcsát gondoltak akkor az összes magyar katolikus vezető urakról.

1945. március 19.

Javában terjesztünk egy levelet arisztokrata és apáca körökben, amelyben azt kérjük, hogy megmaradt ékszereikből ajánljanak fel 1-1 darabot katolikus szervezési alapra. Így akarnánk a KALOT számára egy kis fedezetet összekösdülni. Nem hagyjuk magunkat, mindent megkísérlünk, hogy folytathassuk a munkánkat.

Ma és a napokban sokat járkáltam Pest villanegyedében Mgr. Verolinóval helyet keresve a nunciatúra számára. Közben sokat beszéltem neki a KALOT-ról és előző munkánkról. Elcsitult már a lelkéből az aggodalom és felháborodás, amelyik P. Raile ellenünk való furkálása nyomán támadt. Csak arra kért, hogy nagy diszkrécióval dolgozzunk és egyáltalán nem a KALOT cégér alatt. Eredetileg is így gondoltuk. P. Kerkai és több munkatárs már úton is van, és az udítore naponta kérdezi tőlem, hogy mikor jönnek már haza. Látszik, nagyon érdekli az eredmény.

1945. március 20.

Du. az elmaradt Marcell-féle értekezlet helyett (március 11.) tartottunk mégis egy megbeszélést a Mária u. 7. alatt, Horváth Constantin O. Cist.⁴⁹ vezetésével. Ő hajlandó volt neve alatt összehívni az urakat. Keveset hívtunk meg, és még kevesebben jöttek el. Ott volt Marcell, Mihalovics, Szekfü, Baranyai Jusztin, Schwartz Elemér, Brisits Frigyes, Barankovics, P. Jánosi,⁵⁰ jómagam és mások.

49 Horváth Konstantin (1896–1970): ciszterci szerzetes, tanár, levéltáros. A rend működési engedélyének megvonása után (1950) 1963-ig a veszprémi püspökség levéltárosa volt.

50 Keresztnevekkel és foglalkozással: Marcell Mihály, Mihalovics Zsigmond, Szekfü Gyula, Baranyai Jusztin (1882–1956): ciszterci szerzetes, kánonjogász, a Mindszenty-perben 15 évi szabadságvesztésre ítélték, Schwartz Elemér (1890–1962): ciszterci szerzetes, nyelvész, egye-

A felvetett kérdés az volt, hogy mi, katolikusok hogyan viselkedjünk most: a kat[olikus] pártot eddig nem engedélyezték még, nincs is remény az engedélyre, marad tehát a Kisgazda- vagy a Polgári párt, vagy pedig a teljes félreállítás. Szekfü egyedül foglalt állást amellett, hogy a két párt közül valamelyikbe lépjünk be, katolikusok, és ott folytassunk küzdelmet a mai tomboló viharban. A többiek egybehangzóan azt a felfogást képviselték, hogy álljunk teljesen félre, mert már benn vagyunk a forradalom kellős közepében, s ilyenkor a konzervatív erőknek nincs mit keresniük a politikai küzdőtéren.

A legvégén egész letargikus volt a hangulat, mindenki csak a sötétet látta, és mindenki a „becsületes félreállást” látta az egyetlen lehető útnak. Dr. Vargha [sic!] László ügyvéd⁵¹ tett reménytelen kísérletet, hogy felrázza ezt a tohonya papi társaságot, de nem sikerült neki.

P. Kerkaival azóta átbeszéltük az egész helyzetet, s azt állapítottuk meg, hogy a félreállítás nemcsak a legkényelmesebb álláspont, de aki ezt teszi, arról nem tudjuk, hogyan nyugtatja meg a lelkiismeretét. Ma, amikor minden erő a küzdőtéren van, és amikor még nem kíséreltünk meg minden lehető fegyvert, és még engednének harcolni, már most félreállni, lelkiismeretlenség! Az utolsó pillanattig küzdeni akarunk, és meg is kísérelünk minden lehető és lehetetlen eszközt, hogy fennmaradhassunk.

Legújabb tervünk az, hogy Pálffy⁵² menjen le Debrecenbe,⁵³ és tegyen még egy utolsó kísérletet a párt elismertetéséért. Ha nem adnak működési engedélyt, akkor embereink szabad választására bízunk, hogy a Kisgazdapártba vagy a Polgári Dem[okrata] Pártba lépjenek. A Kisgazdák rokonszenvesebbek a számunkra, mert a polgáriak már teljesen elszidósodtak. Mivel pedig mindig több szó esik a KALOT feloszlataáról, ezért a KALOT-ot a Kisgazdák oltalma alá helyezzük, leszünk mintegy az ő ifjúsági szervezetük, s így próbáljuk átvészelni a vihart, legalábbis egy ideig. Már meg is indultak ebben az irányban a tárgyalások, és a kisgazdák igen szívesen látnának bennünket, mert napról napra nyilvánvalóbbá lesz, hogy még erőtlenebb és tömegtelen[ek]. Csak az a szomorú, hogy még ma is nagyfiúknak tartják magukat, s így lóhátról próbálnak velünk beszélni.

temi tanár, *Brisits Frigyes* (1890–1969) irodalomtörténész, ciszterci szerzetes, tanár, az MTA levelező tagja, *Barankovics István* (1906–1974) újságíró, a Kereszténydemokrata Néppárt főtitkára, majd a Demokrata Néppárt elnöke, *P. Jánosi József* jezsuita szerzetes.

51 Helyesen: *Varga László* (1910–2003): ügyvéd. 1947–48-ban a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője, 1948-ban emigrált, 1994-ben tért vissza hazájába és kapcsolódott be a pártpolitikai életbe a KDNP országgyűlési képviselőjeként.

52 *Pálffy József* gróf (1904–1988): földbirtokos, a Kereszténydemokrata Néppárt alapító elnöke (1944. október).

53 1944. április 11-ig Debrecenben működött az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a Nemzeti Kormány.

1945. március 21.

A híres, illetve inkább csak hírhedt és sokat beharangozott földreform megjelent. Oly gyorsan jött ki, s oly nagy plakátok hirdették, hogy már ebből is érezhető volt az egész propaganda célja.

Igazi nemzetgyilkosság a rendelet. Minden 100 holdon felüli birtokot igénybe vesznek. Nevetséges összegű kis kártalanítást fizetnek.

Nem érdemes írni ennek a mostani földreformnak hitványságáról és leendő csődjéről, azt úgyis látni fogjuk saját szemünkkel. Ilyen szent és nagy ügyet ekkora hitványsággal csak kortéziára⁵⁴ felhasználni, utolsó dolog.

Ezzel a rendelettel, amelyet az ideiglenes nemzetgyűlés még ideiglenesebb kormánya adott ki, eljutottunk a kollektív züllés egy újabb fordulójához. Erdei Ferenc⁵⁵ lelkét terheli ez az egész és Veres Péterét,⁵⁶ aki a szabadegyetemen arról tartott előadásokat Debrecenben, hogy a kolhoz az egyetlen lehető életforma ma a parasztság számára. Ezért kellett ezt a hitvány földreformot is így kihozni, hogy csődbe jusson. Mondják – nem tudom, igaz-e? –, hogy március elején Vorosilov⁵⁷ egyenként vagy egyszerre hívatta a magyar független minisztereket, és kijelentette nekik, hogy a legradikálisabb földreformmal gyorsan ki kell jönniük, hogy a Dunántúl még meg nem hódított területeinek lakossága vágyakozzék a szovjet fennhatóság után. Akár igaz ez, akár nem, mindenképpen aljas dolog volt így megcsinálni a reformot.

Erdeiék maguk sem hitték, hogy oly simán fog menni a rendelet kibocsátása, több ellenállásra számítottak a magyar konzervatívabb erőktől, de abban még a feltételezett kis erőnél is kevesebb volt.

Az egyházi nagybirtoknak is ezzel vége van. Nem hiszem, hogy valaha is vissza tudják majd ezt csinálni. Nem kár érte. A szörnyűség az egészben az, hogy mindezt évekkel, évtizedekkel előre lehetett látni. Hányszor előhoztuk ezt az illetékeseknek! Volt olyan, aki azt válaszolta: Tudjuk, hogy el fogják venni, de mi mindig elmondhatjuk majd: hogy mi nem adtuk oda. Hitvány bölcsesség!

Ha hallgatnak ránk és saját józanabb eszükre az utolsó években, amikor a viharfelhők még csak gyülekeztek, még szédületes arányú terveket lehetett volna

54 *Kortézia*: választási hadjárat, korteskedés.

55 *Erdei Ferenc* (1910–1971): szociológus, író, parasztpárti politikus, ez idő szerint az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere. 1944 decembere óta – titokban – tagja volt a Magyar Kommunista Pártnak is.

56 *Veres Péter* (1897–1970): író, 1945–48-ban a Nemzeti Parasztpárt elnöke, baloldali értékeket valló politikus. Az Országos Földbirtokrendező Tanács elnökeként irányító szerepet játszott a földreform végrehajtásában.

57 *Kliment Jefremovics Vorosilov* (1881–1959): vezető orosz kommunista politikus, a Vörös Hadsereg egyik megszervezője, 1937-től a Szovjetunió marsallja. A második világháborút követően a helyi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökeként és Sztálin bizalmasaként kulcsszerepet játszott Magyarországon a szovjet katonai hatalom megszilárdításában és a magyar kommunisták hatalomátvételének előkészítésében.

tető alá hozni. Katolikus parasztságunkat évszázadokra ki lehetett volna emelni a zsellérsorból. És ezek nem oly kis látszatösszeget fizettek volna a földért, mint most Erdei parasztjai. Aztán óriási katolikus kultúrintézményeket emelhettünk volna az egyházi vagyonból: katolikus nevelőintézeteket, nyomdákat, minden városba-faluba katolikus kultúrházat. Külföldi katolikus kollégiumokat. Mily fellegváraink lehetnének ezek! És most semmink sincs! Kutya sem sajnál, sőt nevetnek rajtunk. Kellett ez a magyar püspöki karnak és kanonokjainknak. Mit veszítettünk! Ezt ma még fel sem tudjuk mérni.

Ezt akkor mind előre megmondottuk, s csak a legutóbbi évben, amikor az oroszok Erdélyt már elfoglalták, hallgatott meg egy-két püspök. Mindszenty püspök⁵⁸ úr teljesen magáévá tette nagy tervünket az egyházi birtokra vonatkozóan, de már késő volt. Most aztán ebek harmincadján az egész óriási vagyon, s mi sirathatjuk végzetes mulasztásainkat.

Az egész jelenlegi földreform meggyőződésünk szerint csődbe jut és botrányba fullad, ettől függetlenül azonban az egyházi nagy vagyon elveszett.

1945. március 22.

Nagyon érdekes megfigyelni Budapesten a kereskedelmi élet lassú és fokozatos megindulását. Január végén, amikor először jöttem fel Pestre, még semmit venni nem lehetett. Február elején láttam a Rákóczy [sic!] téren az első megnyílt fodrászműhelyt: a bedeszkázott ajtón táblát lengetett a téli szél: Megtelt. Lát-szik, hogy ügyes, praktikus és bátor ember volt a tulajdonos. Ekkor még javában robbantak a gránátok Pest utcáin. Március elején tűntek fel az első árusok az utcákon. Eleinte vimet, cipőfűzőt, fogpasztát és hasonlókat lehetett ötvenszeres áron venni. Majd megjelentek a Körút és az Üllői út sarkán a naptárak és füzetek levélpapírossal. Március 5-én láttam az első süteményt a Múzeum körúton. Azelőtt 20 fillér volt, most 15 pengő egy darab.

Március közepe táján megélénkült az utcák kereskedelmi élete. Árusok lepték el a Nagykörutat és a Rákóczy [sic!] utat. Lassan minden megjelent ezen a furcsa piacon. A betört kirakatokba beálltak az emberek, itt-ott asztalt is szereztek. Március végére valóságos börzévé nőtt az Erzsébet körút napos oldala. Mindent épp úgy venni lehetett, mint békében, csak sok pénz kellett hozzá. A kenyér kilója 7-8 hónap előtt 60 fillér volt, most 180 pengő a körúton. Láttam egy hitvány kis szintelen sonkát 1050 pengőért.

1945. március 23.

Kiutasították az országból az összes követségeket, a nunciatúrát is. Nagy volt a megrökönyödés. P. Jánosi azonnal elment az orosz követségre Tolsz-

58 *Mindszenty József*, eredeti nevén Pehm József (Csehimindszent, 1892 – Bécs, 1975): veszprémi püspök (1944), Esztergom érseke (1945–1974), hercegprímás, bíboros. Veszprémi püspökként azt tervezte, hogy a sűrűn lakott és szegény községekben a püspökség 11 ezer kataszteri hold szántóföld-jéből hétezer holdat parcelláztat, és a befolyó jövedelemből jóléti intézményeket állítat fel.

toj⁵⁹ követségi „elvtárshoz” (a nagy Leónak unokája), és megérdeklődte. Oknak azt hozták fel, hogy ezek a követségek azzal a ténnyel, hogy Budapesten maradtak s nem hagyták el az országot, elismerték Szálasi kormányát. Nevetséges! Hát hová mentek volna? A farkas is talált okot, hogy a bárány felzavarta a patlak vizét. P. Jánosi azonban nem hagyta annyiban a dolgot. Elsietett gr. Teleki Gézához,⁶⁰ s vele együtt az orosz követségre, hogy telefonon beszéljenek Vorosilovval, aki már hetek óta Debrecenben tartózkodik, hogy revideálja a pápai követség kiutasítását, mert ebből nemzetközi botrány lesz. Becsatlakozott az ügy kibontakozásába az éppen Pestre érkező Balogh István államtitkár úr⁶¹ is. Ennek az egészen hitvány embernek különös érzéke van, hogy mikor kell néha valakivel valami jót tenni, hogy az aztán évekig gyümölcsözzék befolyást és bankókat neki. Nagy becsülete van Balogh Pistának az oroszok előtt, mert előadás-sorozatokban országszerte nagy propagandát fejt ki az oroszok mellett. Most is elérte, hogy valóban telefonáltak Debrecenbe, s meg is jött a halasztás. Végső döntést pár nap múlva adnak. P. Jánosi érvelése az volt, hogy a pápai követség kettős hatalmat képvisel: világi, politikai hatalmat és apostoli, lelki hatalmat. Engedjék meg, hogy a nunciatúra mint lelki hatalom itt maradjon, úgy mint régen is, az olasz konkordátum⁶² előtt.

59 Mihail Goleniscsev-Kutuzov-Tolsztoj gróf (1896–1980): Carszkoje Szelóban született. 1915-ben behívták katonának. A polgárháborúban nem vett rész. A forradalmi törvényszék később halálra ítélte feleségével együtt, de 1918-ban sikerült külföldre menekülniük. A következő két évtizedben bejárták szinte egész Európát. A gróf – feltételezések szerint – több titkosszolgálattal is kapcsolatba került. 1941-től a budapesti svéd követségen a magyarországi szovjet érdekeket védte. Az orosz megszállás után a budapesti szovjet városparancsnokságon alkalmazták. Családjával együtt 1951-ig élt Magyarországon, majd Írországra távoztak. 1986-ban jelent meg önéletrajzi műve: *The story of my life*. (Marburg/Lahn: Blue Horns).

60 Teleki Géza gróf (1911–1983): geográfus-geológus, egyetemi tanár, politikus, cserkészvezető. 1944. szeptember 28-án a Horthy Miklós kormányzó által kinevezett fegyverszüneti delegáció tagjaként Moszkvába utazott. 1944. október 11-én egyik aláírója a Molotov szovjet külügyminiszter által, a szövetségesek nevében Magyarországnak átadott, előzetes fegyverszüneti feltételeknek. Az október 15-i sikertelen kiugrási kísérlet és a nyilas hatalomátvétel után Moszkvában maradt. 1944. december 12-én érkezett meg Debrecenbe. Nem lett tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítő bizottságnak, de a Debreceni Nemzeti Bizottság delegálta pártonkívüliként az új törvényhozásba. 1944. december 22-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere lett. Eleinte a Kereszténydemokrata Néppárt felé orientálódott, de később, felkérésre, 1945. április 9-én elvállalta a Polgári Demokrata Párt elnöki tisztét, amelyről 1945. július 26-án a baloldali pártok tiltakozása miatt le kellett mondania. A Tildy-kormány 1945. őszi megalakulása után visszavonult a politikai élettől. 1949-től az USA-ban élt.

61 Balogh István (1894–1976): római katolikus pap, kisgazdapárti politikus, a moszkvai fegyverszüneti egyezmény (1945. január 20.) egyik aláírója, 1944. december 23. és 1947. május 31. között miniszterelnökségi államtitkár. 1949-től 51-ig a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának tagja. 1950-ben a magyar békepapi mozgalom egyik elindítója.

62 Utalás az 1929. február 11-én aláírt *lateráni egyezményre*, amely a) alapszerződésből, b) pénzügyi megállapodásból, c) konkordátumból áll. Magyarország és a Szentszék ezen egyezmény előtt, 1920. április 14-én felvette egymással a diplomáciai kapcsolatokat.

Az uditóréval voltunk a bolgár követségen: senkit, egy lelket sem találtunk a házban. Aztán elmentünk a spanyol követségre. Egy házmesterfélét találtunk csak az egész épületben. Elmondotta, hogy az oroszok három napig kutattak és duhajkodtak a követségen. Az egyik követségi urat összevissza verték is. Később ez az úr „öngyilkos” lett, beugrott a liftaknába. Minden bizonnyal az oroszok dobták be. Ott volt eltemetve a követség udvarán. A házmester nem tudta, hogy hová lettek a spanyol urak.

Langlé⁶³ [sic!] pedig, a Svéd Vöröskereszt elnöke, elbeszélte, hogy tegnap beállított hozzá 2 GPU-s⁶⁴ tiszt, és kérdezte, hogy miért maradt ő itt, amikor a svéd követség többi tisztviselői elszöktek. Elszöktek? Csodálkozott Langlé, dehogy szöktek el, ellenkezőleg, az orosz hadvezetőség – megnevezte a generálist is – egyszerűen elhurcolta az egész követséget a főhadiszállásra, Vecsésre. A GPU-tisztek ezen nagyon csodálkoztak, és még a generálist sem ismerték. Csodálatos, hogy ezek az egyes intézkedő orosz szervek egymásról mennyire semmit sem tudnak, sem az intézkedésekről, sem a szereplő magas rangú parancsnokokról.

Senki sem tudja még a kiutasítás igazi okát. Már a külföldi állampolgárokat is felszólították a távozásra.

1945. március 25.

P. Kerkai hazajött első körútjáról, amelyen nagy mennyiségű élelmet kötött le a Pápai Segélyakció számára. Cegléden tárgyalt fuvarosokkal, Nagyörösön lefoglalt kb. másfél vagon hordós vajbabot és paradicsomot s kb. egy vagon nyers zöldségfélét; Szegeden 10 q zsírt, sok füstölt húst, Orosházán pedig szintén zsírt és 25-30 zsírban lesütött libát. A Nuncius úr módfelett megörült ennek a gazdag szerzeménynek. Az egész kb. 100.000 pengőbe került, mert az árukat sikerült hatósági áron lekötnie. Mielőtt elutazott volna, P. Raile, aki kezeli a Pápai Segélyakció pénzét, adott neki felhatalmazást 100.000 pengő keretre. Most tehát elment hozzá P. Kerkai, s kérte tőle a pénzt, hogy én végigutazhassam újra ezt az útvonalat, és mindenütt kifizethessem az árut. P. Raile rendkívül furcsán viselkedett, s azt mondotta, hogy nem veszi át, csak a zsírt és a húst. Pénzt sem ad. P. Kerkai erre megkérdezte őt, hogy miért akar bennünket megfúrni. Azt is megkérdezte, hogy a nunciatúrán való elfürészelését a KALOT-nak, amelyik mégiscsak a magyar katolicizmus egyik büszkesége, miért vállalta ő, és miért nem hagyta ellenfeleinknek. Erre P. Raile azt válaszolta, hogy ne akarjuk mi mindig csak a saját kövünket fűjni. P. Kerkai megköszönte a felvilágosítást, hogy a KALOT, az egész magyar parasztfiatalság, sőt parasztság ügye a mi saját kövünk. Ezt eddig nem tudtuk. P. Raile sem fordított az érvelésen, s azt vágta oda

63 Helyesen *Valdemar Georg Langlet* (1872–1960): svéd író, újságíró, nyelvész. 1944 májusától a Svéd Vöröskereszt budapesti főmegbízottja, az embermentő akciók egyik irányítója, amiért 1965-ben posztumusz Yad Vasem-kitüntetést kapott.

64 GPU: a szovjet politikai rendőrség (Goszudarsztvennoje Politiceszkoje Upravlenyije, Állami Politikai Igazgatóság) nevének rövidítése.

P. Kerkainak, hogy valóban a KALOT jobboldali, fasiszta színezetű és gyanúsítható szervezet volt, s nem volt baloldali. Mire P. Kerkai: és talán az ön részéről baloldaliság volt a sok stampedlizás a Gestapo-tisztekkel?

Enyhén akarta kifejezni magát a páter, ezért használta csak a „stampedlizás” szót, mert jogosan részegeskedést is mondhatott volna.⁶⁵

Szomorú dolog ez nagyon. A katolikus egyház vezetői szinte egyetemesen összefogtak ellenünk. Czapik⁶⁶ [egri] érsek is előbújt odújából, és ismét belénk harapott. Azonban immár másodszor veszít rajta.

A Nuncius úr püspököknek és érsekeknek szóló meleg hangú ajánlóleveleivel munkatársaink szétmentek az országba. Meggyesi Sándor⁶⁷ ment Egerbe, ahonnan a Nuncius úr hamarosan hosszú és igen szép levelet kapott. Czapik érsek írta, s az volt a levélben, hogy mennyire örül ő ennek a pápai akciónak, és mily szeretettel fogadta Meggyesit és a KALOT-ot, s már utasította is papságát, hogy álljanak Meggyesi Sándor szolgálatára. Ugyanakkor ez az álnok és becsstelen ember levelet írt Mihalovics AC orsz. igazgatónak is, amelyben mélységes aggodalmát fejezi ki az egész akcióval szemben, mert azt a KALOT bonyolítja. Ebből – írja – csak veszély hárulhat a nunciatúrára, mert a KALOT, sajnos, fasiszta szellemű – legalábbis színezetű – mozgalom volt. Ezzel a levéllel aztán Mihalovics prelátus úr sietett a Nuncius úrhoz, hogy mentől hamarabb meglegyen rólunk a Kegyelmes Úrnak a véleménye. A Nuncius úrnak azonban Dr. Czapik Gyula egri érsekről lett meg a véleménye. P. Kerkai a P. Railével való beszélgetése után azonnal a nunciatúrára sietett, s ott azzal fogadták, hogy egyrészt megmutatták neki Czapik két levelét, másrészt megkérdezték, hogy valóban fasiszták voltunk-e vagy sem? És igaz-e, hogy nekünk egyezségünk volt Imrédy Bélával.⁶⁸ P. Kerkai azt válaszolta, hogy Imrédy Bélával csak akkor volt kapcsolatunk – de nem megegyezésünk –, amikor Imrédy a jelenlegi Őszentsége oldalán szónokolt az eucharisztikus világkongresszuson [Budapesten, 1938-ban], s amikor Imrédy még a nyílasság legerősebb ellenfele volt. Arról mi nem tehetünk, hogy Imrédy, bukása után, megfordult és nyílássá lett. Azóta szakítottunk vele. Különben mint

65 Más beszámolók szerint P. Raile éppen azért „iszogatott, kártyázott és barátkozott” nyilas tisztekkel, hogy azok barátságát elnyerve könnyebben menthesse az üldözötteket. (Lásd: Bikfalvi Géza: *A magyar jezsuiták budapesti embermentő tevékenysége 1944–1945-ben*. Elérhető a [parbeszed.hu](http://parbeszed.hu/honlapon) honlapon.) – Úgy tűnik, hogy P. Kerkaiék és P. Raile kölcsönösen nem ismerték eléggé egymás tevékenységét, talán éppen azért, mivel biztonsági szempontból több mindent titokban kellett intézniük.

66 *Czapik Gyula* (1887–1956): pap, teológiai tanár, szerkesztő. 1939-től veszprémi püspök, 1943-tól egri érsek. 1943–56 között az Actio Catholica ügyvezető elnöke, 1951–56 között a Magyar Püspöki Kar elnöke.

67 *Meggyesi Sándor* (1901–1980): felvidéki származású tanító, ifjúsági szervező; a KALOT és a Hivatásszervezet egyik vezető világi munkatársa.

68 *Imrédy Béla* (1891–1946): gazdasági szakember, politikus, pénzügyminiszter, miniszterelnök (1938/39). Kezdetben helyeselte a XI. Piusz pápa által támogatott keresztényszociális – hivatásrendi elképzeléseket. 1939-től fordult egyre inkább a szélsőjobb felé.

érdekességet megemlítette a páter, hogy Dr. Czapik Gyula egri érsek úr önméltósága ezelőtt egy évvel a püspöki konferencián kommunista szelleműnek bélyegzett meg [minket], ma pedig ugyanő fasiszta szelleműeknek. Végezetül P. Kerkai kijelentette, hogy csak abban az esetben vagyunk hajlandók továbbra is a Pápai Segélyakció keretében dolgozni, ha P. Raile, Mihailovics prelátus és Czapik érsek úr teljesen ki lesznek zárva az irányítók közül.

A Nuncius úr és az udítore rettentően sajnálták, hogy így áll az egész ügy, de határozott választ nem adtak. P. Kerkaival akkor úgy döntöttünk, hogy a szükséges 100.000 pengőt a KALOT pénzből vesszük ki, s az egész élelmiszeranyanyiséget a magunk számára vásároljuk meg. Ez lesz a vésztartalékunk, amelyet vidéken jól elrejtünk, s munkatársainkat ezzel fogjuk segélyezni az eljövendő nehéz napokban. Ha pedig a Pápai Segélyakció kitisztázza az egész kérdést, átadjuk a felvásárolt élelmet. A lefoglalt romlandó zöldségfélét pedig eladjuk. Ezzel indultam el 26-án este Cegléd, Nagykőrös, Szeged, Orosháza felé a KALOT 100.000 pengőjével. P. Kerkai ugyanakkor Debrecenbe ment a Kereszténydemokrata Néppárt utolsó engedélyezési rohama ügyében, egyben azonban be is indítani a Pápai Segélyakciót, mintha mi sem történt volna.

Felülről és magasról nézve óriási nagy küzdelem megy itt. Nem egy-két kis emberke vagy akarnok féltékenykedéséről van itt szó. Ahogyan én látom, itt nagy tételekben megy a játék. A kommunisták és az oroszok meg akarják szervezni a „Nemzeti Segélyt”. Ez hivatva volna a vörös eszmének tekintélyt és Európában polgárjogot biztosítani. Ha ő szervezi itt meg a szeretet segélyt nyújtó erőit, akkor a dicsőség is az övé. Ezen túl pedig még sokkal fontosabb, hogy a gyomron keresztül megfogja az emberek lelkét is. Ebben a nagy stratégiai manőverben fontos, hogy egyedül dolgozzék, mert ha akad versenytárs, az biztos legyőzi [őket] az országos kommunista- és zsidógyűlölet miatt. A különböző vöröskeresztek nem versenytársak, mert hol van az a magyar falu, amelyik adakozik pl. a Svéd Vöröskereszt gyűjtésére. Ha valaki, hát a papok tudnak komoly adományokat kérni és kapni a magyar nép tömegeitől. Az egyház tehát megegyezett: gyűjthetnek az AC segélyakciója keretén belül, de az 50%-ot leadják a kommunista Nemzeti Segélynek. Mikor idáig eljutottak, felbukkant a Pápai Követség segélyakciója. Ez lett aztán az igazi és egyetlen konkurencia a gyomron keresztül a lelkekért folytatott harcban. A kommunisták zseniális taktikával összeugrasztották az egyháziakat. Az AC-t valami megmagyarázhatatlan féltékenység szállta meg; talán hiúság, talán ambíció, talán itt-ott cseppenő-csurranó anyagi haszon lehetősége (legalább egyeseket) egészen a Pápai Segélyakció ellen bősztítette. Könnyű volt nekik átlátni, hogy a nunciatúrának egyetlen fegyvertársa eddig és egyelőre a KALOT; tehát ezt kell kilőni! KALOT nélkül a nunciatúra vagy leáll, vagy pedig velük összeszövetkezik. Mindkét esetben saját szekerükbe fogták be a versenytársat. Ha pedig a nunciatúra új munkatársakat keresne, azokat új módszerrel, de a régi jó eredménnyel szintén megfűrnák. Kit nem lehet ma félreállítani? Az AC pedig vállalkozott, hogy bennünket félrete-

gyen. Jóhiszeműleg tette, de ez nem menti őt fel a vád alól, hogy a kommunisták eszközeivé lettek. Szégyen, hogy azokat a katolikus egyesületeket és vezetőket, akik ellen a kommunisták esetleg igazságtalan vádat emelhetnek majd, ha ez eszükbe jut és elhatározzák, ezeket a mieink maguk már előre megfürják és félreállítják! Oktalanság, gyávaság, sőt hitványság. Ez a vád nemcsak az AC-t illeti, hanem pl. azokat is, akik állandóan hangoztatják, hogy az egész AC-vezetőséget le kell váltani, mert ők fasisztagyanúsak. Amikor omlik össze felettünk minden, és az egyház vitális érdekei forognak kockán, mi ráérünk vitatkozni, veszekedni és egymás ellen áskálódni. Kis alkudozásokba bocsátkozunk az elvek nagyvonalú képviselője helyett.

P. Kerkaival úgy érezzük, hogy a világnézeti harcnak ebben a különös változatában ki kell tartanunk a végsőkig a Pápai Követség mellett, mert ezzel szorgáljuk a ravasz taktikával megtámadott katolicizmus ügyét.

[...]

1945. április 1.

Amikor megjöttem Budapestre, újabb katolikus áskálódásról szereztem tudomást. Maga az uditore beszélt pl. P. Jánosinak, hogy volt a nunciaturán Mihalovics kanonok úr, Nyisztor Zoltán⁶⁹ és Esty Miklós,⁷⁰ tehát tulajdonképpen a teljes AC-vezetőség. Azt adták elő, hogy most látják csak, hogy nincs köztük és a Pápai Segélyakció között elvi ellentét. Inkább egyes személyeken múlik az ellentét. Aztán az uditore kifejezésével élve „P. Jánosi és a mi kettőnk fejét kérték”. Megokolásul azt hozták elő, hogy a KALOT fasiszta szellemű társaság volt, és a Pápai Segélyakciónak csak kára lehet abból, hogy velünk összeállt. – Épületes dolog! Az uditore azt válaszolta, hogy ma mindenkit be lehet feketíteni és áztatni, aki nem volt kommunista az elmúlt évtizedekben; más katolikus mozgalmak vezetői ellen is lehetne ugyanilyen kifogásokat emelni. Itt magára az AC-ra célzott. Leszögezte, hogy P. Kerkait és P. Nagyot két oly reális embernek ismeri, akikkel érdemes együtt dolgozni, és együtt is óhajt dolgozni a jövőben.

P. Raile is járt másnap a nunciaturán és nagyon dicsérte Mihalovicsékát, és hangsúlyozta, hogy a kanonok úréknak mily nagyon jó benyomásuk volt tegnap a Nuncius úrról és az uditoréről. A sajt persze nem esett ki az uditore szájából. Sőt mindezt elmondotta nekünk.

69 *Nyisztor Zoltán* (1893–1979): katolikus világi pap. Újságíró, író és szónok, a két világháború közötti magyar közélet ismert és meghatározó személyisége, a „harcos katolicizmus” képviselője, közel másfél évtizeden keresztül a *Magyar Kultúra* című folyóirat szerkesztője. 1946-tól külföldön élt. Nagy Töhötöm atyai jóbarátjának tekintette.

70 *Esty Miklós* (1895–1973): banktisztviselő; 1922–1945 között az esztergomi érsek tanácsadója, 1923-tól világi pápai kamarás. 1946-tól az Actio Catholica (egyik) országos alelnöke. 1948 decemberétől a Szent István Társulat intézőbizottságának tagja, 1949 decemberétől 1973-ig a Szent István Társulat könyvkiadójának „adminisztrátora”, teljhatalmú vezetője. A kommunista állambiztonság beszervezte, Pátkay fedőnéven végzett ügynöki tevékenységet.

Összefogtak ellenünk Esty Miklós és Czapik és kapcsolt részeik. Esztergom is felszabadult, és mi megtudtuk, hogy készültek már a Hercegprímáshoz,⁷¹ hogy ott legilletékesebb helyen is leadják saját fekete információjukat. A Hercegprímás úr pedig a napokban hirtelen meghalt. Épp amikor készültek hozzá. Végtelenül szomorú dolog, hogy most így esünk egymásnak, és gyáván előre elejtjük talán legjobb erőinket.

1945. április 2.

A hercegprímás úr temetésére én is elmentem a különvonattal. Angelo Rotta végezte a szertartásokat. A püspökök közül csak Pétery⁷² volt jelen. Az oroszok díszlövéseket adtak le, miután kifosztották a hercegprímási palota élestárát. Őeminenciája a ravatalon feküdt, amikor az oroszok benyomultak a palotába, és egy kocsira csak úgy dobálták ki a sonkákat és kolbászokat.

A temetés után ott maradtam még Esztergomban, hogy beszélhessek Drahos⁷³ vikárius generálissal. Igen hosszan beszélgettünk, s elmondtam neki orosz főhadiszállási és debreceni élményeimet. Szót ejtettem a katolikusok áskálódásairól és a Segélyakcióról is, de abban a szellemben, hogy simítsa el az ellentétet. Mihalovics kanonok urat nagyon védtem. Inkább menteni kell kevés számú vezető egyéniségeinket, nem pedig elejteni előre, mint ahogy ezt pl. Mihalovics prelátus úrral és velünk is tenni akarják.

Drahos vikárius úr azt válaszolta, hogy ősi magyar joggyakorlat szerint a hercegprímás utóda az új kinevezéséig a legidősebb rangidős érsek. Czapikot és Grósz⁷⁴ egyszerre nevezték ki érsekké, de a közös kinevezési bullában Grósz van első helyen, holott a névsor szerint Czapiknak kellett volna első helyen állnia. A vikárius úr tehát Grósz érsek úrnak írt egy levelet, és felszólította, hogy vegye át a hercegprímási jogkör gyakorlását. A levél még az íróasztalán volt. Ezt az egész katolikus vitaügyet is majd ő fogja elsimítani. Addig pedig dolgozzunk tovább teljes lendülettel a pápai akció keretén belül. Ez az akció fontosabb, mert ennek van tekintélyes történelmi múltja, s ez szolgálja a helyi eredmények mellett az egyetemes egyház ügyét is.

[...]

71 *Serédi Jusztián György* OSB (1884–1945): neves egyházjogász, érsek, hercegprímás, bíboros.

72 *Pétery (1939-ig Petró) József* (1890–1967): váci megyéspüspök 1942-től; 1953-tól házi őrizetben Hejcéen.

73 *Drahos János* (1884–1950): prímási titkár, esztergomi kanonok, általános érseki helynök.

74 *Grósz József* (1887–1961): 1929-től címzetes püspök, 1936-tól szombathelyi apostoli kormányzó. 1939 és 1943 között szombathelyi megyéspüspök, 1943-tól kalocsai érsek. Mindszenty József prímás letartóztatása után Grósz József vezette a Magyar Katolikus Püspöki Kart. 1950-ben aláírta a Magyar Népköztársaság kormánya és a Magyar Katolikus Egyház közötti megállapodást. 1951-ben koncepciós perben 15 évre ítélték. 1956 májusában szabadult. 1957-től az Opus Pacis katolikus békemozgalom elnöke, az Országos Béketanács és a Hazafias Népfront Országos Tanácsának tagja.

1945. április 4.

A nunciatúra megkérdezett néhány szaktekintélyt a földreformnak egyházi birtokokra vonatkozó intézkedéseiről. Dr. Saláta⁷⁵ ezeket ajánlotta: az egyház válassza élesen külön a saját birtokait az általában vett nagybirtoktól. Azt bízza a saját sorsára. Az egyházi birtokokkal kapcsolatban a legélesebben hangsúlyozza ki és sorolja fel az intézményeket, iskolákat, kórházakat, árvaházakat, nevelőintézeteket stb., s csak ezek fenntartására kérjen biztosítékokat. De ez a biztosíték ne legyen föld. A rendelet adta 100 holdnyi lehetőségekről önként mondjon le, mert ezek egyrészt úgysem elégségesek a célhoz, másrészt pedig idővel már majd ezek is nagybirtokszámba mennek, s kezdődik előről a támadás. Hanem a biztosítékot követelje valamilyen biztos állami jövedelem lekötésével. Legyen továbbá ez a jövedelembiztosíték, ez a megosztott pénzösszeg állandó jellegű, tehát ne szerepeljenek évente a költségvetési vitákban, mert akkor állandóan farnagnak belőle. [...]

1945. április 5.

A nunciatúrát tegnap mégis kiutasították. Holnap délig kell az útra elkészülniük. Vorosilov sem vállalta maga a felelősséget. Megkérdezte Moszkvát, ahonnan elutasító válasz jött.

Az uditore megkérte P. Jánosit, hogy állítson össze egy tömör információt a jelenlegi magyar és egyházi helyzetről, mert ő, sajnos, most utólag bűnbánólag bevallja, nem kísérte eléggé figyelemmel a magyar helyzetet. Rómában viszont most ők lesznek szinte az egyetlen információs forrás. Tehát rendkívül fontos, hogy mit visznek magukkal.

P. Jánosinál összejöttünk többen, s megosztottuk a munkát: P. Kollár⁷⁶ ír jelentést a hitbuzgalmi szervezetekről és lehetőségekről, P. Izay⁷⁷ az ifjúsági munkákról, P. Kerkai és én pedig a politikai és egyházpolitikai helyzetről.

Az utóbbit én írom meg és P. Kerkaival majd csak átnézzük. A megszövegezést ebbe a füzetbe jegyzem le, legalább megmarad nekem is.

75 Saláta Kálmán (1917–1958): dunántúli parasztcsalád sarja, a piaristáknál tanul, majd jogi diplomát szerez. Tagja a Teleki Pál Munkaközösségnek, amely a Kisgazdapárt 1945 utáni megújításának egyik műhelye volt. Részt vesz az ellenállási mozgalomban. 1945 után Nagy Ferenc bizalmasa, a párt képviselőcsoportjának titkára. 1947-ben koholt összeesküvés vádak elől Nyugatra szökik, emigrációban hal meg. (*Magyar Szemle*)

76 Kollár Ferenc (1912–1978): jezsuita szerzetes, tanár, 1943-tól a Jézus Szíve Szövetség országos igazgatója, 1951-ig *A Szív* hetilap főszerkesztője. A szerzetesrendek feloszlását követően különböző plébániákon kántorkodott. 1955-től 78-ig a betiltott és az egész országban szétszóródott magyar rendtartomány főnöke volt.

77 Izay Géza (1916–2008): jezsuita szerzetes, egyetemi lelkész. 1944-ben fiatal egyetemistákkal a német megszállás alatt ellenállási csoportot szervezett zsidók és más üldözöttek megmentésére. Kapcsolatot tartott az illegalitásban működő Magyar Fronttal. A háború után Nyugatra távozott, két évet Rómában töltött, majd elhagyva a Társaságot, Franciaországban világi papként működött.

[A naplóállományból hiányzó időszak: 1945. 04. 07 – 1945. 07. 17.]

Nagy Töhötöm Jezsuiták és szabadkőművesek című könyvéből tudjuk, hogy P. Nagy április 9-én indult első illegális útjára, hogy eljusson Rómába, s onnan a Kúria ajánlásával utazzon tovább Amerikába, a KALOT számára anyagi támogatást szerezni. A nyugaton még folyó háború, a bizonytalan jugoszláviai helyzet miatt kerülő út volt a terv: Bukaresten és Bulgárián át eljutni Törökországba, s majd onnan Olaszországba. Miközben Bukarestben a bulgáriai és törökországi utat készítette elő az ottani jezsuiták segítségével, véget ért Európában a háború, s ennek következtében könnyebbnek ígérkezett a nyugati útvonal Rómába. Nagy Töhötöm ezért – ismét csak szökve, álruhában és hamis igazolványokkal – visszajött Magyarországra. Rövid idő múlva újra elindult, immár a nyugati határon átszökve. Július közepén érkezett meg Rómába. A következő negyven nap eseményeiből – az egyik naplófüzetben – csak egy napi bejegyzés maradt fenn és a jezsuita Kúriának és a Szentszékeknek leadandó, a magyarországi politikai és egyházi helyzetről szóló beszámoló (tervezete). Ezek olvashatók a következő lapokon:]

1945. július közepe [Róma]:

Jelentés Magyarország helyzetéről és katolikus mozgalmairól 1945. VI. 14-ig bezárólag [vázlat/tervezet]

A. AZ ELLENFÉL MUNKÁJA

I. Az orosz megszállás pusztítása

Az orosz durvább, kegyetlenebb lett, mint ahogy azt a német propaganda előre lefestette.

1. Anyagi pusztítás:

A városok, kevés kivétellel, lebombázva, szétlőve, különösen Budapest.

A megmaradt gyárakat viszik ki Oroszországba.

A hidak mind felrobbantva.

Családok kifosztva:

Budapesten két hét, más városokban 3-4 nap hivatalos szabadrablás engedélyezve.

Tél lévén bútorokkal fűtöttek az oroszok.

Az összes bankokat, safe-eket a hivatalokban kirabolták.

Egy-egy faluban alig maradt több 8-10 lónál és tehénnél. Az emberek ásóval-kapával szántottak. A drágaság óriási. Inkább cserekereskedelem folyik.

2. Erkölcsei pusztítás:

Nők, apácák, 8-10 éves leányok tömeges meggyalázása.

Br. Apor⁷⁸ püspököt lelőtték, mert védte a nőket.

Félmillió embert már kihurcolt az orosz Ukrajnába.

A kommunista propaganda plakáterdőkkel árasztotta el a falakat.

Könyvek, füzetek, újságok, előadások, filmek özöne igyekszik megtéveszteni az embereket.

II. Az orosz viselkedése

A fent felsorolt anyagi pusztítást és erkölcstelenségeket az első rohamban művelték. Egy-két hét múlva az utóbbi enyhült. Ma már csak szörványos.

1. Napi érintkezésben

Katonái brutálisak, hivatalos közegei igen udvariasak.

A szegény embert épp úgy kifosztották és meggyalázták, mint a gazdagot.

A gyermeket feltűnően szeretik és dédelgetik.

Több gróf elbeszélte nekem, hogy – főleg tisztek – azonnal tisztelettel kezdtek beszélni velük, amint megtudták, hogy mágnások.

2. A politikában

a/ Nem engednek nyugati kapcsolatokat

Az orosz főhadiszálláson figyelmeztetett engem a vezérkari főnök szárnysegédje, hogy hagyjunk fel minden nyugati kapcsolattal.

Ugyanezt beszélte le nekem Simonffy Tóth Ernő⁷⁹ magyar vezérkari őrnagy is, akit erre Moszkvában Molotov titkára figyelmeztetett.

⁷⁸ Apor Vilmos, báró (1892–1945): győri püspök. 1945 nagypéntekén, miközben védelmezte a püspöki vár pincéjébe menekült nőket, egy orosz katona agyonlőtte.

⁷⁹ Simonffy-Tóth Ernő (1911–1980): vezérkari őrnagy, a Magyar Front küldöttéként Moszkvába repült 1944 novemberében, hogy tárgyalásokat kezdjen más hivatalos és félhivatalos küldöttek társaságában a fegyverszünetről, az újjászervezendő és a németekkel szembe forduló magyar hadsereg fölállításáról. P. Nagy 1945 januárjában találkozott vele Debrecenben.

b/ Látszólag, semmibe sem avatkoznak bele

Minden gonoszat a magyar kommunisták művelnek, hogy így minden új intézkedés az ország saját akaratának tűnjék fel. De a be nem avatkozás csak látszólagos! Egyik-másik miniszter többször keserűen panaszkolt nekem, hogy megint kapott egy új magyar rendeletet az oroszától, amit a saját neve alatt kell kiadnia.

c/ A kormányon lévő nem kommunista minisztereket rendszeresen szabotálja

A pénzügyminiszter,⁸⁰ akivel hetekig együtt laktam,⁸¹ naponta panaszkolt, hogy az oroszok döntésre beadott írásaira még csak választ sem kap.

Ugyanakkor a kommunista miniszterek tudtak eredményes és a nép érdekeit nagyon érintő intézkedéseket tenni.

Budapest közellátása csak akkor indult meg, amikor a keresztény Csorba⁸² helyett a zsidó kommunista Vas⁸³ vette át.

A keresztény pénzügyminiszter beszélt el nekem, hogy miként kényszerítette ki nála az orosz, hogy az új magyar pénzt Moszkvában nyomják. Most annyit nyom külön a kommunista pártnak, amennyit akar. A kommunista párt bevaltott rendelkezési alapja erre az évre 2 milliárd pengő. Ugyanakkor a magyar államkassza február 25. körül összesen csak 86.000 pengő volt. A miniszter engem kért, hogy ismerőseimtől én kérjek gyors kölcsönt, hogy elsején kifizethesse a miniszteri tisztviselőket.

A kormány 25-30 autója néha 10-12 napig is állt, mert az orosz nem adott benzint. Ugyanakkor a kommunisták 70-80 autója állandóan úton volt.

3. Vallási vonatkozásban

a/ A vallásosság némi jele megtalálható a szovjet hadseregben

Öregebb katonákat láttam templomban térdelni.

Több katona s egy százados is azzal dicsekedett nekem, hogy az apjuk pap.

A fiatalabb generáció teljesen hitetlen, úgy néz ránk, mint mi a néger varázslókra.

80 *Vásáry István* (Debrecen, 1887. jan. 29. – Debrecen, 1955. aug. 25.): kisgazdapárti politikus, a Debrecenben alakult Ideiglenes Kormányban 1944. dec. 21-től 1945. júl. 2-ig a pénzügyminiszteri tárcát töltötte be.

81 Debrecenben, 1945. január/februárban.

82 *Csorba János* (1897–1986) ügyvéd, kisgazdapárti politikus, a német megszállás után, 1945. január 19. és május 16. között Budapest első polgármestere.

83 *Vas Zoltán* (eredeti neve: Weinberger Zoltán, Budapest, 1903–1983) kommunista politikus, író, újságíró, polgármester. 1945. februártól májusig Budapest közellátási kormánybiztosa, majd májustól novemberig a főváros polgármestere volt.

b/ Hivatalosan szinte támogatták is az egyházat

A papi taláris egyelőre igazolványnak számít, ezért a protestáns papok is állandóan hordják az utcán a palástjukat.

Több püspöknél a bevonuló orosz generális tiszteletét tette. Tiszaföldvárról a református pap elmenekült; az orosz saját kezdeményezésére minden vasárnap autón hozta át a szomszéd lelkipásztort. Ez másutt is megtörtént.

Miskolcon az orosz városparancsnok nagy kísérettel részt vett a karácsonyi éjféli misén. Az oltárhoz díszőrséget állított.

Pécsett a közmunkára megjelenő jezsuitákat hazaküldték, mondván: a papok ne dolgozzanak.

c/ Van egy dísz-papjuk is: Balogh István, katolikus plébános, államtitkár, sajtófőnök. Zsidó származású, aki évek óta csak akkor misézik, ha különösen jól megfizetett intenciója van. Híres volt egyházmegyéjében kétes üzleti vállalkozásairól. Köztudomásúan színésznőkkel szokott mulatni. Ma az orosznál a legbefolyásosabb ember. Országszerte botrányos propaganda-előadásokat tart az orosz érdekében. Ő akar katolikus napilapot indítani.

d/ Végző céljuk a kereszténység lejáratása és eltörlése

Ezt baráti körben nyíltan és sokszor megmondják. Így pl. P. Skudrzyk⁸⁴ jezsuitának is, aki mint kommunista disznókereskedő élt közöttük: egyelőre hagyni kell ezt a butaságot a buta európaiak miatt.

Ugyanígy nyilatkozott előttem is a főhadiszálláson egy félig részeg orosz ezredes.

III. A magyar politikai erők kialakulása

1. Elindulás

Erkölcstelen politikai játékkal majdnem teljesen kizárták a keresztény elemeket a politikából, pedig tekintélyes számmal voltak benn. A választás, amelyet még januárban⁸⁵ tartottak meg, teljesen önkényes volt. Révész Imre⁸⁶ debreceni református püspök beszélt el nekem, hogy egy ismerőse félelemtől remegve szállt ki egy orosz katonai teherautóból, s kérdezte őt, hogy va-

84 Talán: *Stanislaw Skudrzyk* (1901–1980) lengyel jezsuita. A második világháború elején lengyel menekültekkel jutott Romániába. Valószínűleg itt került kapcsolatba oroszokkal.

85 Helyesen: 1944 decemberében. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjait a már felszabadult ország-rész mintegy 50 nagyobb városában választották meg vagy jelölték ki dec. 15–20. között, a nemzeti bizottságok szervezésében. A Nemzetgyűlés 23 tagú Politikai Bizottsága választotta meg dec. 21-én az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, amelynek összetételét a szövetséges nagyhatalmak hagyták jóvá.

86 *Révész Imre* (1889–1967): református püspök, egyetemi tanár.

jon miért hurcolták el hazulról. Hamarosan megtudta, hogy nem elhurcolták, hanem képviselőnek hívták be.

2. Kommunista párt az uralmon

a/ Kik a kommunisták?

A kevés kommunista a következő elemekből áll:

- emigrációból visszatért régi kommunisták,
- zsidók és
- a külvárosi népesség egy része.

A rendőrséget valóságos párthadsereggé cserélték ki. Debrecenben egy alkalommal Miklós Béla⁸⁷ miniszterelnökkel megyek az utcán, s mutat nekem egy rendőr főfelügyelőt, akinek még érettségije sincsen, deportált zsidó volt, s önmagát nevezte ki erre a rangra. Ez egészen általánosan így ment.

A kommunista párt abszolút fölényét azzal biztosították, hogy a pártokkal egyenrangú szavazati joggal behívták az összes szabad szakszervezeteket is külön-külön számos képviselővel, s ezek mind kommunisták.

A kommunista párt vak eszköze a szovjetnek.

b/ Milyen módszerrel dolgoznak?

Végigjárták a budapesti házakat, s kijelentették: ahol a házbizalmi nem kommunista lesz, ott a lakók nem kapnak élelmiszerjegyet.

Aki a kisgyermekét nem akarta odaengedni a kommunisták nyaraltatására, azt nácinak nevezték, és üldözni kezdték.

Deportálással fenyegetve kényszerítették a parasztságot arra, hogy földosztáskor földet igényeljen.

Számtalan faluban magam láttam, hogy 10-15 kommunista terrorizálja az egész vidéket.

A legkisebb gyanúra vagy rágalomra mindenkit elhurcolnak. Egy teljesen ártatlanul elhurcolt ismerősöm üzent a feleségének, hogy küldjön mankót, mert nyomorékká verték. Eszközeik sokkal durvábbak, mint a nációké volt.

87 *Vitéz dálnoki Miklós Béla* (1890–1948) magyar katonatiszt, politikus. 1944. dec. 22-től 1945. nov. 15-ig miniszterelnök.

3. Az egyházüldözés kialakulása

Felújították a 30-40 év előtti vallásellenes egyesületeket (pl. a Galilei-kört⁸⁸).

Ifjúsági egyesületekben nagy vitákat rendeznek a vallás ellen.

Az egyházi nagybirtokot már teljesen szétosztották.

IV. Az emberek hangulata Magyarországon

1. A győzők:

a/ Az oroszok nagyon megunták a háborút. Az orosz főhadiszálláson hallottam, hogy abban az időben, 1945. februárjában, kb. 70-80.000-re becsülték őket maguk Magyarország területén az orosz katonaszökevények számát. Sokan nem akarnak hazamenni. Egy orosz százados bizalmasan megmutatta hamis iratait, amelyekkel itt akar maradni Magyarországon.

A többség továbbra is kedvezőbbnek tartja a szovjet életformát a mienkénél.

b/ A magyar kommunisták oly sietve dolgoznak, mintha nem éreznék magukat elég biztonságban.

c/ A zsidók. Amikor hamis zsidó igazolvánnyal, mint deportált, a többi zsidók között utaztam, azt magyarázták nekem, hogy most első kötelességünk, nekünk, zsidóknak, bosszút állni az egész magyarságon.

Ugyanakkor azt kérdeztem, hogy igaz-e, hogy az egyház sokat tett a zsidókért, mire azt válaszolták, hogy csak szavakkal, valójában pedig semmit sem tett.

A jobb érzésű zsidók igyekeznek Romániába, s onnan tovább kivándorolni, mert tartanak egy eddignél nagyobb zsidóüldözéstől, oly egyetemesen elkeseredett a hangulat ellenük, tehetetlen bosszújuk miatt. Ilyen kivándorló zsidókkal magam is beszéltem Bukarestben.

2. A legyőzöttek

a/ A mágánások és a középosztály helyzetüknél fogva rettegve és gyűlölvé nézik a szovjetet. Legtöbbet a középosztály szenved.

b/ Az ipari munkásság dolgozó része nagyon jól keres, a többség azonban munkanélküli, mert a gyárak lebombázva vagy leszerelve.

88 A Galilei-kör szabadgondolkodó, ateista és radikálisan baloldali egyetemi hallgatókat és értelmiségi fiatalokat tömörítő egyesület volt Budapesten 1908 és 1919 között. (A kör titkára volt egy időben Rákosi Mátyás is.)

A régi kommunista munkások nagy tömegben iratkoznak be a szociáldemokrata pártba, oly nagy a csalódás a bolsevizmusban. Voltam a híres diósgyőri kommunista munkások között az orosz megszállás óta, s hallottam átkozódásaikat: [az oroszok] burzsujoknak nevezték őket, és kifosztották és meggyalázták, mert a szobájukban volt egy-két ép tükör és rekamié.

c/ A parasztság. Nagyon sok paraszttól hallottam:

„Ezelőtt egy évvel épp így osztották a zsidó birtokot, s most azok, akik elfogadták, börtönben ülnek; nem kell nekem most sem a föld, mert nem akarok egy év múlva a börtönben ülni.” De rákényszerítették...

Voltak azonban, akik szívesen vették, főleg a nagyobb iparvidékek közelében lakó parasztság.

d/ Teljesen hamis az a vélemény, amelyet Romániában hallottam Magyarországról, hogy a nép nagyon megszerette az oroszokat. Ellenkezőleg, a gyűlölet szinte már abnormális. Igen sokszor hallottam nyugodt parasztokat azzal dicsekedni, hogy hány oroszot vertek már agyon.

Egy becsületes titkos szavazás elsöpörné a kommunistákat.

V. A jövő várható eseményei

1. A szovjet célja:

- teljes elszegényedés és
- tagállamként csatlakozás a Szovjethez.

a/ Az elszegényedést eléri és elérte:

- az egyháztól, a mágnásoktól a nagybirtokot elvette;
- a középosztály koldus, mert fizetését alig emelték, az árak pedig ily arányban emelkedtek: a villamosjegy egy évvel ezelőtt 20 fill., ma 4 P.;
- az ipari munkásság munkanélkülivé lett, mert a gyárak nem dolgoznak;
- a parasztság pedig tönkremegy a teljesen eszetlen földreform révén. Ezt is akarják a földreformmal, hogy így látszólag jogosan vigyék be a parasztságot a kolhozba;
- mindenki többé-kevésbé vagy egészen kifosztva vagyonából.

b/ A tagállamiságot pedig a kommunista párt minden további nélkül megszavazza.

2. Várható a háború a szovjet ellen

a/ Magyarországon, Ausztriában és Romániában ez a nép általános hangulata.

b/ Szovjet tisztek mondták ezt nekem, miután félig berúgtak, s bizalmaskodni akartak velem.

c/ Magas rangú magyar tisztek, akik angol fogságban vannak, de teljesen szabadon járnak és utaznak, ugyanezt állították nekem, hogy ők az angol tisztektől tudják.

d/ A budapesti és bukaresti angol-amerikai katonai misszió tagjai gyakorlatilag foglyok.

e/ Magyar vasutasok állítása szerint orosz muníciós vonatok hosszú sora vonul a nyugati magyar határra.

f/ Igen hatalmas muníciós raktárakat magam láttam a nyugati határ közelében.

B. AZ EGYHÁZ MUNKÁJA

I. Az egyház szociális arculata

1. Gondviselésszerű volt, hogy a magyar egyházban kb. 10 év óta erős szociális szellem kelt életre.

Az A.C. félmillió példányban terjesztette el a Quadragesimo anno⁸⁹ népszerű, magyarázatokkal ellátott kiadását.

A két legnagyobb katolikus mozgalom, a KALOT és az EMSZO szociális szellemű volt.

A katolikus sajtó is erősen ilyen szellemben írt.

Egyik leghíresebb ma élő költőnk, Mécs László,⁹⁰ aki tulajdonképpen népszerűsítette a szegény ember szeretetét és a szociálist érzést, katolikus pap.

A KALOT az utolsó évben előkészített egy nagy egyházi földreformot több püspökkel (Mindszenty, Apor...), de a vihar ezt most elsöpörte.

A KALOT propagálta legjobban a földreformot, sőt maga is letelepítést bonyolított.

Kevés kivétellel szinte kizárólag a papság maradt a helyén a nép mellett, amikor az orosz betört az országba, a nép többi vezetői elmenekültek.

89 A „*Quadragesimo anno*” XI. Piusz pápa 1931-ben megjelent szociális enciklikája.

90 Mécs László (1895–1978): premontrei szerzetes, költő, lapszerkesztő.

2. Ennek kettős eredménye van:

a/ a szegény nép nagy tömege ragaszkodással és megbecsüléssel van az egyház iránt (pl. az elhurcolt máriapócsi baziliták⁹¹ esete⁹²)

b/ a szovjet és a kommunista párt is kénytelen volt ezt elismerni és honorálni, ezért csak álürüggekkel és lassan merik elkezdni az egyházüldözést.

II. A KALOT működése

1. A múltban (kilencéves a mozgalom)

a/ Megszervezte a parasztságot:

Ma már kb. 1 millió tagja van a pártolótagokkal együtt.

4500 faluban szervezete van a papság vezetése alatt.

A mozgalom a püspökök által kinevezett egyházmegyei és espereskerületi igazgatók vezetésével hierarchikusan kiépített élő szervezet.

192 hivatásos munkatársa volt, aki csak ennek élt; az orosz invázió után kb. 40 maradt meg.

Volt év, amikor a mozgalom évi forgalma 8 millió P. (kb. 32 millió líra) volt.

b/ 20 népfőiskolát tartott fenn kizárólag bentlakó növendékek számára (kb. 40-130 személy egy-egy népfőiskolán) 7 év alatt;

a téli hónapok alatt, legalább 1-1 hónapos vezetőképző (agitátor-) tanfolyamra jöttek be a 17-27 éves parasztleányek, összesen 32.000-en.

Egyhetes tanfolyamon az utolsó 2 évben 1.600 pap vett részt, ezeket a mi ajánlásunkra a püspökök hivatalosan küldötték ki.

Minden egyházmegyében 2 évenként az összes papok és felekezeti tanítók összejöttek néhány központban egynapos értekezletre.

Minden évben nyáron a 18 magyar teológia⁹³ legválogatottabb kiküldöttei (összesen kb. 130-an) egyhónapos tanfolyamon vettek részt; itt megkapták a következő év önképzőkori munkájának részletes tervét és anyagát (szociális kérdés, a papság feladatai...) Nyaranta az intelligencia számára is (tanárok, ügyvédek...) tartott a KALOT egyhónapos zárt tanfolyamot.

91 *Bazilita*: bizánci rítusú görögkatolikus szerzetesrend tagja.

92 Nagy T. külön lapon feljegyezte: „A máriapócsi bazilita atyákat az éppen ott tartózkodó püspökkel együtt elhurcolták, és többet közülük nagyon megvertek. Később hazaengedték őket, mert a nép valósággal fellázadt.”

93 Teológia (itt): hittudományi főiskola.

c/ Kiadott a KALOT 7 folyóiratot és 2 hetilapot.

Van könyvkiadó vállalata.

Eddig kiadott kb. 140 jó színdarabot a falu számára.

Van saját rotációs nyomdája.

Tésztagyára, textil-nagykereskedése, játékboltja, aszalója és egy minta-nagy-gazdasága (250 hold) és 8 minta-konyhakertészete (6-40 hold)

Ezek jövedelme tartotta fenn a KALOT-ot.

d/ Egyházművészeti iskolát tart fenn a KALOT, ahol már sok jó nevű művész is megfordult. Új egyházművészeti stílust szeretne megtalálni. (Magyar Benson)

Tudományos kutatómunkát fejt ki a néprajz területén, különösen a Magyarországon teljesen elhanyagolt vallási néprajzban. Ezzel a munkával szemben a hivatalos tudományos körök is nagy elismeréssel adóznak.

e/ XII. Piusz pápa ezelőtt néhány évvel elismerő leiratot küldött a KALOT-nak.

A magyar püspökök, az egyetlen Czapik Gyula egri érseket leszámítva, nagy szeretettel és elismeréssel vannak a KALOT-tal szemben, s mindenben támogatják.

A papok is szívesen dolgoznak benne, mert igen sok esetben püspöki elismerést és jutalmat is kaptak.

A P. Provinciális pedig annyira fontosnak tartotta ezt a munkát, hogy tavaly 7 pátért jelölt ki, akiknek egyetlen munkájuk lett volna a KALOT által megszervezett 3 napos papi rekollekciókat⁹⁴ megtartani. Már a püspökökkel is minden meg volt tárgyalva, de bejött az orosz.

2. A jelenben:

A 2 páter,⁹⁵ mikor az orosz az ország nagyobb részét már elfoglalta, átszöktek az orosz területre, s hónapokig utazva életre keltették az egész szervezetet. Ők voltak az első postások a püspökök, esperesek és papok között.

Azóta a KALOT-szervezetek az egyetlen szervezett ellenállást jelentik a falun a kommunista propagandával és szervezkedéssel szemben. Volt már számos véres összeütközés és még több néma felvonulás és tüntetés.

A püspökök és a papság soha nem látott lendülettel kapcsolódnak be a munkába. A KALOT-ban látják az egyik utolsó erődítményt.

94 *Rekollekció:* időszakonkénti visszavonulás a lelki összeszedettség visszanyerésére és fókuszására. Rövid lelkigyakorlat.

95 P. Kerkai Jenő és P. Nagy Töhötöm.

A kommunista párt nem meri egyelőre betiltani a működését.

A KALOT az utolsó 4-5 hónap alatt kiépített egy földalatti sejtálózatot is, telve katolikus öntudattal és elszántsággal az esetleges nyílt üldözések idejére (papok elrejtése, katonai hírszolgálat stb.) Ez is a pp. tudtával, sőt támogatásával megy.

A KALOT-nak kb. ¼ milliós tartaléktőkéjét most emésztik fel. Ez 2-3 hónapig elég lesz.

3. Kereszténydemokrata Néppárt

A KALOT 8 év óta rendszeresen kinevelt embereket a leendő katolikus párt számára (egyetemi tanárok, ügyvédek, orvosok, tehetséges falusi gazdák stb.). Ezek most megalakították a katolikus pártot. Az orosz nem meri letiltani, de az engedélyt is csak előszóval adta meg, írásban nem lehetett kicsikarni tőle. Ezért a párt működik is, szervezkedik, mégsem szerepelhet a parlamentben. Lehetetlen, visszas állapot. A párt igen erősen áll, és nagy tömegei vannak (a KALOT-emberek).

4. A szellemi-világnézeti harc

Magyarországon áll a harc a legszervezettebben, mert itt találkozik a bolsevizmus talán működő, öntudatos és élő egyesülettel és szervezettel. Magyarország hivatása ma óriási: keleti határőrvidék.

C. TEENDŐK

I. A Vatikán informálása

1. Mint élő, küzdő szervezet, kell, hogy a fővel kapcsolatban legyen.
2. Az otthoniakat nagyon bátorítja és vigasztalja nehéz és veszélyes küzdelemben az a tudat, hogy Krisztus helyettesének a szeme rajtuk van.
3. A Vatikán tekintélye alkalmas pillanatban az övéket is emeli.
4. Fontos, hogy az új hercegérsek s az új püspökök ilyen harcos és bátor szelleműek legyenek.

II. Az anyagi támogatás megszervezése

A további küzdelem igen nagy mértékben, ha nem akarunk külön csodát várni, az anyagi feltételektől függ.

1. Ezért küldött ki engem a P. Prov. „Maximis difficultatibus pressi summisque periculis circumdati P. Nagy Töhötöm e provincia nostra me approbante iter ad gentes exteriores aggreditur, ut – quantum fieri potest – opem ferret associationibus et diversis operibus catholicis in summo discrimine versantibus.”⁹⁶ Com. me ...”

2. A kommunista párt bevallott évi rendelkezési alapja 2 milliárd pengő.

3. A KALOT hivatásos munkatársai egy ideig bírják még a nyomort, de a végén a csekély rendelkezési alap kimerül, s munkatársaink kénytelenek más megélhetés után nézni. Önkéntes munkaerőkkel ilyen nagy mozgalmat vezetni nem lehet.

4. A KALOT összes eddigi pénzforrásai elapadtak s megszűntek.

5. A nyomtatványok, a sok utazás igen sok pénzt emésztett föl.

6. A püspökök, a nép koldusszegény lett, onnan semmi anyagi támogatás nem várható.

7. A kommunisták kívülről kapják az anyagi eszközöket, mi is csak onnan kaphatjuk.

Végso kétségbeesett helyzet előtt áll az egész magyar katolicizmus, ha nem kap kívülről támogatást.

III. Amerikai út

1. Szükség van nagyon sürgős, azonnali anyagi támogatásra.

2. A továbbiakban Amerikába kell kimennie egy magyar páternek, s ott gyűjtenie. Ehhez szükséges: a kiutazás gyors megszervezése és a Vatikán ajánló sorai.

Szent Ignác szelleme az anyagi erőknél és az emberi ügyességnek is a beállítása Isten országának kiépítésére.

Róma, 1945. július 14.

⁹⁶ Igen súlyos nehézségektől szorongatva, a legsúlyosabb veszedelmekkel körülvéve, a provinciánkból való P. Nagy Töhötöm jóváhagyással utazik külföldre, hogy amennyire lehetséges, támogassa a legnagyobb megpróbáltatásokat megtapasztaló katolikus egyesületeket és segélyszerveket.

1945. július 18.

P. Serei⁹⁷ egész nap fordította franciára az előbbi szöveget.⁹⁸ Először a német substitutus-szal⁹⁹ olaszra próbáltam lefordíttatni, de mégis jobbnak találtam a francia szöveget.

A P. Vicarius Generalis¹⁰⁰ francia ember, s mindenki szívesebben olvas a saját anyanyelvén.

A kész szövegeket átadtam a P. Vicariusnak és P. Brust¹⁰¹ asszisztensünknek. P. Vicarius azt mondta, hogy majd hívat a részletes átbeszélésre.

Másnap jön hozzám a francia substitutus,¹⁰² és kér, hogy fáradjak fel hozzá, mert a P. Vicariustól megkapta a francia szöveget átsimításra, néhány mondatot azonban nem ért meg elég világosan. Hamarosan megtudom, hogy azért gépeli 5 példányban, mert a P. Vicarius egyet a Szentatyának szán. Ez baj, mert a Vatikánnak én egy hosszabb relációt szántam, amelyben részletesebben kitérek a politikai eseményekre is. P. Leiber,¹⁰³ a Szentatya legbizalmasabbja és személyi titkára már meg is adta a direktívákat. Tehát gyorsan megírtam a kiegészítést, 19-én P. Alszeghy¹⁰⁴ és Serei átjöttek a Kúriára, s nyélbe ütötték a francia fordítást. Délutánra már készen is volt minden.

97 Serei (Kiss) Károly (1912–1992): jezsuita szerzetes. 1938-tól Közel-Keleten arab, 1941-ben Isztambulban török nyelvet tanult. 1943-ban Rómában fejezte be a keleti nyelvek tanulását. 1947-ben teológiai licenciátust szerzett a Gergely Egyetemen, majd Párizsban egyetemi lelkész lett. Itt Teilhard de Chardin hatására kultúrantropológiai tanulmányokat folytatott, s munkatársa volt az Action Populaire-nak. Később New Yorkban és Rómában egyetemen tanított. Segítette a Vatikáni Rádió munkáját is.

98 A francia nyelvű jelentés *Notes sur la situation actuelle de la Hongrie et des mouvements catholiques en Hongrie (Jusqu'au 14 juin 1945)* címmel megtalálható a budapesti Jezsuita Levéltár állományában (Epistolae singulorum 1942–45).

99 Substitutus: helyettes.

100 Vladimir Ledochowski (1915–1942) jezsuita generális halála után P. de Boynes mint vicarius generalis (általános helynök) vezette a jezsuita rendet az új generális, Jean-Baptiste Janssens (1946–1964) megválasztásáig.

101 P. Karl Brust (1889–1949): német jezsuita szerzetes, ebben az időben Rómában a Collegium Germanicum et Hungaricum rektora és jezsuita generálisi asszisztens volt.

102 Substitutus: helyettes.

103 Robert Leiber (1887–1967): német jezsuita, egyháztörténész, XII. Piusz pápa magántitkára (már 1925 óta munkatársa volt a későbbi pápának, amikor Pacelli még nunciusként képviselte a Szentszéket Németországban).

104 Alszeghy Zoltán (1912–1991): jezsuita szerzetes, nemzetközi híru teológus. A római Gergely Egyetemen a dogmatika nyilvános rendes tanára (1946–1990); közben az egyetem Hittudományi Karának dékánja (1954–1955 és 1960–1961). Aktív résztvevője a II. vatikáni zsinatnak. 1990-ben tért haza Magyarországra, ekkor rövid ideig a jezsuita rend budapesti noviciátusának vezetője (1990–1991). Számos könyv és tanulmány szerzője.

[E naplókiadás szerkesztője még a jelenleg hiányzó füzetek eltűnése előtt kimásolt (az akkori munkájához érdekesnek tűnő) néhány részletet az 1945. júl. 23. és aug. 20. közötti napok bejegyzéseiből. Ezek következnek alább:]

1945. július 23. (Róma)

Rendkívül világosan látom életem precízen körülhatárolt hatalmas nagy célját: a bolsevizmus elleni nagy küzdelemben egy frontszakaszon a harcot. [...] Hová törpül el emellett minden, de minden ezen a világon. Mindent csak ezen a célon keresztül kell és szabad látnom. [...]

1945. augusztus 8.

A Szentatyát igen erősen befolyásolják a szovjetbarát elemek. Sok itt a pap..., aki nem látja a szovjetet oly veszélyesnek az egyházra nézve.

1945. augusztus 15.

De. volt nálam az USA. elnökének személyi Secrit Service [sic!] egyik embe-re, aki itt, Rómában a magyar ügyeket figyeli és referálja. Kaptak jelentést, hogy én a napokban érkezem. Az orosz ellen kért információt.

Du. Soós Géza¹⁰⁵ [így] tájékoztat az itteni magyarokról: ő repülőgéppel jött decemberben; Apor¹⁰⁶ zsidó befolyás alatt, Luttor¹⁰⁷ elfűrészelve, Aradi¹⁰⁸ szov-jet propagandát folytat. Náray¹⁰⁹ öreg trotyli.

Luttor is ugyanígy látja az itteni magyarok csoportját.

105 Soos (Soós) Géza (1912–1953): jogász, református lelképásztor, a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség tagja, majd elnöke; egyik szervezője az 1942-es és 1943-as szárszói konferenciának; az Auschwitzi Jegyzőkönyv lefordíttatója és terjesztője, zsidómentő, a Magyar Testvéri Közösség, a Magyar Függetlenségi Mozgalom és a Kiugrási Iroda vezető egyénisége, az 1943–1944-es évek magyar nemzeti ellenállási mozgalmának jelentős személyisége.

106 Apor Gábor báró (1889–1969): diplomata. 1939-től magyar követ a Szentszéknél, 1944. márc. 19-én, a német megszállást követően lemond, de Rómában marad. A Máltai Lovagrend tagja.

107 Luttor Ferenc (1886–1953): pap, teológiai doktor. 1929–44-ben a vatikáni magyar követségben az egyházi ügyek és a kánonjog tanácsosa. 1948-tól Argentínában élt.

108 Aradi Zsolt (1908–1963): katolikus szellemű újságíró, író, szerkesztő. Nagy Töhötöm barátja. A II. világháború alatt Milánóban, majd Rómában sajtóattasé. 1944-ben kezdett el dolgozni az amerikai hírszerzésnek. Ő ismertette össze Stephen Streeter OSS tisztet (alias „Stephano”) Nagy Töhötömmel. New Yorkban hunyt el.

109 Valószínűleg Náray Antal (1893–1973): vezérőrnagy, a Magyar Rádió és Távirati Iroda elnöke (1942–44).

1945. augusztus 16.

„Signor Stephano”¹¹⁰ felkeres. Hírt kaptak amerikai vonalon, hogy jövök. Ő az elnök információs szervezete magyar vonalának vezetője. A Szentatyának adott relációról azt mondotta, hogy eddig még messze a többi felett a legintelligensebb, legkimerítőbb és legrendszeresebb.

1945. augusztus 17.

Felkeresett egy Stahl nevű lengyel egyetemi tanár, jelenleg a Rómában működő lengyel antibolsevista propaganda vezetője. Összemelegedtünk. Információkat kértem az orosz egyházüldözésről. Kiépíttem a lengyel kapcsolatot. Janikovszky¹¹¹ vatikáni lengyel követ vad oroszellenes. Loret [?] volt miniszter hajlandó egyezkedni az oroszsal. Ez a két fő frakció van itt Rómában.

1945. augusztus 18.

Stephanó-val hosszan beszélek. Ő tárgyal a Bariba¹¹² repült magyarokkal a legnagyobb fejések nevében. Igen érdeklik a magyar ellenállási mozgalmak. Alapos elemzést írok neki. Soós Gézától megkapom az ő amerikaiaknak leadott jelentéseit. Igen hosszúak és locsogóak. Agyondicséri az SDG-t.¹¹³ Szinte mindezt ez csinált. Saját kis alakjaik mint nagyságok vannak beállítva. Az összesen 70-80 oldalnyi jelentésekben a KALOT még csak meg sincsen említve. Ez aljaság volt tőle. Most az én jelentésemben kellő értékre lesznek beállítva.

1945. augusztus 19.

P. Mócsyval¹¹⁴ átbeszéltem a helyzetünket. Igen nagy jelentőségű, hogy összszekadtam Sign. Stephanóval. A békétárgyalásokra is befolyással van.

110 *Sig. Stephano: Stephen Streeter* (1906–?): részben magyar (felvidéki) származású amerikai hírszerző tiszt fedőneve. Lásd még: Duncan Bare: *Angleton magyarjai. Esettanulmány az USA Rómában működő Közép-Európai katonai elhárításának történetéből, 1945–1946.* In: Betekintő 2016/2.

111 *Stanislaw Leopold Janikowski* (1891–1965): lengyel diplomata (nem vatikáni, hanem olaszországi ügynívó volt 1944/45-ben)

112 Soós Géza 1944. december 9-én többedmagával a pápai repülőtérről „elkötött” német katonai géppel titokban és illegálisan Rómába indult, hogy tájékozottassák az amerikai-angol szövetségeseket a németellenes magyar ellenállásról, az ellenállási mozgalmak fegyveres erejéről és embermentő tevékenységéről. A gép Bariban landolt. Az Olaszországba szökött csoport az első hetekben angol fogságba került, az angol és az amerikai titkosszolgálat kezdetben hadifogolyként kezelte Soós Gézát és társait. Mire sikerült tisztáznuk magukat és szerepüket, küldetésük célja elvesztette aktualitását.

113 *SDG: Soli Deo Gloria* református diákszövetség.

114 *Mócsy Imre* (1907–1980): jezsuita szerzetes, bibliatudós, egyetemi tanár. 1944-ben meghívták a római Gregoriana Egyetem Újszövetség Tanszékére. 1946: a szentírástudományok doktora. 1947: Szegeden biblikus tanár. A szocializmus évei alatt két ízben is több éves börtönbüntetésre ítélték.

A Kalotot mint következetes kommunistaellenes szervezetet mutattam be. A Magyar Függetlenségi Mozgalom sokat fecsegett, egyesülesdit játszott, és semmi eredményt nem ért el.

1945. augusztus. 20.

Bevonult ma az ebédlőbe kb. 15 lengyel jezsuita. Dachauból jött mind. A szemembe könny gyűlt, amikor megtépázottan, nehézkesen, kissé félsze-
gen bevonultak. Voltak köztük derék öreg fráterek.

[A naplóállományból részlegesen hiányzó időszak: 1945. 07. 19 – 1945. 08. 23. Ezekben a hetekben Nagy Töhötöm számos rendi és szentszéki vezetővel találkozott és tárgyalt Rómában. Augusztus elején a Montini¹¹⁵ államtitkárt helyettesítő Silvio Sericano¹¹⁶ másodtitkár felkérésére hosszú és részletes beadványt készített az esedékes püspöki kinevezéseknél és főként a Serédi Jusztján érsek március végi halálával megüresedett esztergomi püspöki szék betöltésénél számbajöhető személyekről. Esztergomot illetőleg elsőként Mindszenty veszprémi püspököt ajánlotta a primási tisztségre.¹¹⁷ A másodtitkárral folytatott beszélgetésben részletesen kifejtette, milyen okok miatt lenne célszerű a kinevezést minél hamarabb megejteni. Aug. 14-én fogadta őt XII. Piusz pápa. Két nap múlva P. Leiber, a pápa magántitkára egy jelentős pénzüsszeget adott át támogatásként Nagynak a KALOT számára és egy borítékot, azzal a megbízással, hogy ne Amerikába utazzon tovább, hanem vigye haza a borítékban Mindszenty püspök számára az értesítést, hogy a pápa vele kívánja betölteni az esztergomi primási széket. P. Nagy aug. 24-én indult haza.]

1945. augusztus 24.

Délben hirtelen megjelenik a Kúrián Sig. Stephano és jelenti, hogy készen áll az autó az indulásra. „Véletlenül” épp ott volt a Kúrián P. Mócsy. Velünk jön. Én egy pillanatra felszaladok P. Vicariushoz áldásért és P. Brusthoz búcsúzóul. P. Brust: Boldog vagyok, hogy megismerhettem az önök nagyszerű KALOT munkáját. „Kolossal!” Az autóban P. Mócsy elújságolja, hogy Tóth Miklós¹¹⁸

115 Giovanni Battista Montini (1897–1978): helyettes vatikáni államtitkár 1937-től 1954-ig, majd Milánó érseke. 1963-ban pápává választották (*VI. Pál pápa*).

116 Silvio Sericano (1889–1957): olasz pap, vatikáni diplomata 1925 óta. 1940-től a rendkívüli ügyek államtitkárságának másodtitkára.

117 Jelentésének Mindszentyről szóló részét Nagy Töhötöm szó szerint idézi a *Jezsuiták és szabadkőművesek* című könyvében (2. kiadás, Szeged, 1990, 181–183. oldalak).

118 Tóth Miklós OSJ (1921–2013): katolikus pap, misszionárius. Bár Magyarországon született, gyermekkorában szüleivel Olaszországban, Velencében élt. Az esztergomi szemináriumban volt kispap. 1945 augusztusában illegálisan Olaszországba szökött. Az általa hozott, 24-én keltezett beadvány összegezte számos egyházi méltóság véleményét a kinevezendő új hercegprimást illetően. Ebben első helyen szintén Mindszenty szerepelt. A Szentatyának írt olasz nyelvű levelét másolatban megőrizte Nagy Töhötöm (OSZK Kézirattár, 216/490). – Tóth Miklós később a Gergely Egyetemen folytatta teológiai tanulmányait. Felszentelése után hét évig Franciaországban szolgált,

teológus befutott Budapestről, s hozta az AC jelentését (Szappanyos¹¹⁹ írta), s ebben a KALOT-ról csak annyi van, hogy újabban teljesen elhallgatott, s áttért politikai síkra.

A Gregoriánán¹²⁰ sikerült átöltöznöm. Jönnek Tóth Gyuláék, de az „ökörkapu” nyitva.

A hotelben összeismerkedtem egy amerikai őrnaggyal, akivel majd megyek Grazba. Konzerveket kapok én is.

Elindulunk, s fél órát tekergünk összevissza a városban, a sofőr nem találja a kivezető utat. Az őrnagy szó nélkül tűri. Két sofőrünk van. Megkínálják az őrnagyot s engem is rágógumival. Familiáris viszony a tiszt és a legénység között.

Gyönyörű, már ismert tengerparti út. Livorno, Pisa. Ránk esteledik. Luccában vacsora. Ott állok a templom előtt, ahová misére járt Gemma Galgani.¹²¹ Együtt étkezünk a két sofőrrel.

Éjjel ½ 2-kor megérkezünk Modenába. Alvás egy pazar amerikai tiszti szállóban. Én az őrnaggyal egy szobában.

1945. augusztus 25.

A reggeli viszontagságai: Nem tudom, hogyan kell enni a tejbegrízt. ½ 8-kor indulás. A gyönyörű Dolomitok között. Brenner. Határvizsgálat. Ismét Innsbruck. Zenzenhof, Serles, semmi sem érdekelte őket, csak akkor jöttek lázba, amikor Innsbruck előtt egy merész vízesést mederbe törten megláttak. Ki az autóból, fényképezés előlről-hátulról. A franciák kicsinyessége, pontos és szép kiírásai.

Vacsora dobozból. A szétbombázott Innsbruck. Lassan ránk sötétedik, s úgy 8 óra körül megérkezünk Salzburgba, egy remek villába (valamilyen Halléba).

Én azt hittem, hogy Grazba visznek. Tárgyalások, hogy holnap vigyenek tovább. Ígérik.

majd Dél-Amerikában működött mint missziós pap. Ebben az időben néhány levélváltásra is sor került közte és Nagy Töhötöm között. (Lásd: OSZK Kézirattár, 216/287 és 216/351.)

119 Szappanyos Béla (1913–2000): kanonok. A háború alatt az Actio Catholica főegyházmegegyei, majd országos titkára. 1942–48 között egyetemi lelkész. Az 1950-es években hittanár és káplán a kelenföldi plébánián. 1953 és 1959 között Szentendrén káplán. 1957-ben letartóztatták, négy napig Budapesten a gyűjtőfogházban tartották, kihallgatták, majd kiengedték. Később Nagybörzsönyben, majd Budaörsön volt plébános.

120 Gregoriana: Pápai Gergely Egyetem (Pontificia Universitas Gregoriana): jezsuiták által vezetett nemzetközi hírű egyetem Rómában.

121 Galgani Szent Gemma (1878–1903)

1945. augusztus 26.

Reggel beállít Aradi Zsolt¹²² egy remek fekete autóval, s elvisz az 1200 méteres Gaisberg tetejére, majd lejövet megállapodunk úgy félmagasságban, s elszállásol engem egy remek villában, kis amerikai tisztí üdülőben. Pompás ebéd. Friss hús Amerikából, narancs Kaliforniából... Du. kirándulunk a régi császári nyaralóhelyre. Gyönyörű tavak. Misét hallgatok.

Szeretett volna velem beszélni, azért hozatott ide. Áttárgyaljuk a problémákat. Amerika felfogását a közép-európai kérdésről. Sokat beszél önmagáról is: kicsendül beszédéből, hogy mennyire fáj neki, hogy valamikor zsidóként¹²³ szinte kitaszította a magyarság magából. Elbeszéli Gerencsér István¹²⁴ piarista és Tubel-Tétény Gyula¹²⁵ nála tett látogatását, amikor kérték, hogy lépjen vissza a katolikus újságírástól, mert zsidó.

1945. augusztus 27.

Beszélgetünk az itt fogva tartott háborús bűnösökről. Szálasi¹²⁶ nyilván bolond. A többi gyáva, különösen Antal István:¹²⁷ igyekeznek egymásra tolni a felelősséget. Egyetlen jellem Gömbös Gyula¹²⁸ fia,¹²⁹ aki marháknak nevezi

122 *Aradi Zsolt* (1908–1963): katolikus szellemű újságíró, író, szerkesztő. Nagy Töhötöm barátja. A II. világháború alatt Milánóban, majd Rómában sajtóattasé. 1944-ben kezdett el dolgozni az amerikai hírszerzésnek. Ő ismertette össze Stephen Streeter OSS tisztet (alias „Stephano”) Nagy Töhötömmel. New Yorkban hunyt el.

123 *Aradi Zsolt* édesapja (Aradi Árpád) zsidó származású, de később katolikus hitre áttért tanfelügyelő volt, édesanyja (Szalay Júlia) pedig katolikus családba született. Zsoltot már 1908-ban katolikusnak keresztelték, és ilyen szellemben nevelték.

124 *Gerencsér István* (1913–1993): piarista gimnáziumi hittanár, 1946-tól az USA-ban élt és tanított.

125 *Tétény (Tubel) Gyula* (1913–?): székesfehérvári egyházmegyes pap, plébános, KIOE-titkár Budapesten 1938–39 között teológiai tanár, 1948-ban emigrált.

126 *Szálasi Ferenc* (1897–1946): hungarista politikus, több nyilaskeresztes és hungarista párt és mozgalom megalapítója, Magyarország nemzetvezetője és miniszterelnöke volt 1944. okt. 16. és 1945. márc. 28. között. A második világháború után mint háborús bűnöst halálra ítélték és kivégezték.

127 *Antal István* (1896–1975): politikus, országgyűlési képviselő. A német megszállás után 1944. július 29-éig a Sztójay-kormányban igazságügyi, illetve vallás- és közoktatásügyi miniszter. Ez idő alatt tevékenyen részt vett az újabb zsidótörvények megalkotásában és bevezetésében. A nyilas hatalomátvételt követően már nem töltött be politikai szerepet, sőt egy rövid időre börtönbe is került, mert bírálta Szálasi Ferenc szellemi képességeit.

128 *Gömbös Gyula* (1886–1936): császári és királyi vezérkari tiszt, magyar királyi szolgálaton kívüli gyalogsági tábornok, politikus, országgyűlési képviselő. 1919-ben a Magyar Országos Véderő Egylet elnöke. A Tanácsköztársaság idején a szegedi kormány államtitkára. 1923-ban megalapította a Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Pártot. 1929-től a Bethlen- és a Károlyi-kormányban honvédelmi miniszter. 1932-től miniszterelnök haláláig.

129 *Gömbös Ernő* (1916–1992): Gömbös Gyula fia. Szálasi szárnysegédje volt a nyilas-hungarista hatalomátvételt követően. Miután háborús bűnösnek nyilvánították és az amerikai hatósá-

az amerikaiakat s minden ellenfeleit, igaza neki van, sajnos az erőszak győzött az igazság felett. Hász István¹³⁰ szabadon mozog. Lázít ma is. Aradi csak kb. 700.000 ausztriai menekültről tud.

Megismerem az amerikai mentalitást. Ez is jellemzi a római magyar kolónia tagjait.

1945. augusztus 28.

Kirándulunk Linzbe. Magyar táborok mellett megyünk el. Szegények üldögelnek a barakkok előtt. Sok magyar katonával találkozunk, kocsiznak, szántanak, álldogálnak: mennyi elpazarolt erő, mennyi gondterhes arc!

A páterek nagy szeretettel fogadnak. Ott is alszom. Először Fr. Lenner,¹³¹ s rajta keresztül belelátok a menekültek életébe: egy dunai hajón jött fel: fél nagyon, hogy a P. Prov.¹³² haragszik reá. Elmondja, hogy mindennap elmélkedett, misét is hallgatott s elmondta a rózsafüzért.

Megérdeklődjük az átszökési lehetőségeket: itt nagyon könnyű átszökni, de nagyon nehéz továbbutazni. Graznál nehezebb átszökni, de könnyebb továbbutazni. Az utóbbi mellett döntök.¹³³

A Superior¹³⁴ levelet ír Rómába; a Dachauból kiszabadult P. Heinzl Josef¹³⁵ pedig bátyjának Grazba, akivel nem tud levelezni, mert az már angol terület. Ezt a nagy szétदारabolást nem értem!

1945. augusztus 29.

Vissza Salzburgba. Felkeresem pár percre az itteni jezsuitákat is. Kibombázva, nyomorúságos helyen, de a lábukat megvetve dolgoznak szívósan, s álmodznak nagy templomról, rendházról. Itt a szegénynegyedben dolgoznak.

Gyönyörű kilátás üdülőmből a salzburgi völgybe. Egy reggel a felhő-óceánból csak a vár, a Hochfestung emelkedett ki, mint valami sziget a napsütéses hó[?] tengerből. Szimpatikus amerikai tisztekkel ismerkedem meg. Készülődés az útra.

gok elfogták, Magyarországra szállították. A Budapesti Népbíróság 10 év börtönbüntetésre ítélte. 1946-ban a szegedi Csillagbörtönből Ausztriába szökött.

130 Hász István (1884–1993): 1929-től tábori püspök. 1944-ben a nyilasokkal szimpatizált, a nyugatra vonuló hadsereggel Ausztriába ment, végül Svájcban települt le, ott is halt meg.

131 Lenner C. Károly (1928–1980): jezsuita tanár, 1945-ben még csak növendék.

132 Borbély István (1903–1987) jezsuita szerzetes; 1943. június 13-tól 1948 decemberéig, külföldre távozásáig, a magyar rendtartomány főnöke (provinciális).

133 Ausztria (Magyarországgal szomszédos) keleti része szovjet megszállási övezet volt, ez az övezet északon az amerikai, délen az angol zónával volt határos. Az utóbbi határvonal déli része már igen közel esett a magyar határhoz.

134 Superior: házfőnök.

135 Josef Heinzl (1900–1956): osztrák jezsuita hitszónok, 1941–45 között KZ-fogoly Dachauban.

1945. augusztus 30.

Reggel indulás Salzburgból. Kis dzsipen megyünk. Ismét remek [?] út. 280 km. Egyetlenegyszer álltunk meg 5 percre. Az ebédet is csak úgy, menet közben, dobozból ettük meg.

Grazban felkerestem Heinzel professzor urat. Civilben voltam – mint végig Rómától kezdve. Amikor bejött egy öregasszony a szomszéd zárdából, akinek az arcára volt írva, hogy napi kenyere a pletyka, első pillanatban harsányan felvilágosította őt, hogy íme, én egy álruhába bújtatott jezsuita vagyok. Ezek a fecsegők!

Mennyire mások az amerikaiak. Rómától idáig még egyetlenegy sem kérdezte meg, hogy ki vagyok, mit keresek, hová megyek. A professzor úr valósággal kivizsgált.

Du. értem jöttek egy kis autóval. Kaptam három címet, ahol visszajövet megpihenhetek, s akik telefonálnak majd Salzburgba, hogy küldjenek értem autót, de adtak egy utazási igazolványt is, amellyel vonaton is jöhetnek.

Rettentő rossz úton bementünk Fehringig,¹³⁶ de egy öreg paraszt ijedt „Ja” bemondásának köszönhettem, hogy 5 km-rel előbb tett le a főhadnagy úr, és én nehéz csomagjaimmal, konzervek, taláris, táska, kabát, kalap (ezt el is vesztettem), gyalogolhattam Fehringig.

Fehring nagyon szétlőve. A vasúti állomás csupa rom. A falu is alig áll. A templom tornya ellőve. A plébános, s még inkább a káplán, szeretettel fogadtak. Pápai futárnak mondtam magamat, s kértem a segítségüket az átszökéshez. A talárist kivasalták, összes irataimat, az igaziakat eltették visszajövetelemig, a konzervet nekik hagytam.

Sok magyar a faluban, Kokas¹³⁷ plébános is a veszprémi egyházmegyéből. Kokas felismer, s elmondja, hogy P. Horváth Szaléz¹³⁸ szentgotthárdi ciszter fűnek-fának mesélgette, hogy P. Kerkai és én átszöktünk Rómába. Pedig hogy megkértük, hogy hallgasson! Rettentően fel voltam háborodva. Szidtam a fecsegő papokat, szegény plébános alig győzött fogadkozni, hogy ő hallgatni fog. Utólag sajnálom is, hogy úgy leteremtettem.

A plébános örömmel újságolja, hogy holnap átjön egy burgenlandi plébános reggel, s még de. vissza is megy. Mehetek vele. Az isteni különös gondviselést, íme, most is szinte csodálatosan tapasztaltam.

136 *Fehring*: osztrák (stájerországi) kisváros a magyar határtól légvonalban 10 km-re, Szentgotthárdtól kb. 25 km távolságra.

137 Valószínűleg: *Kakas Aladár János* (1900–1985): Veszprém egyházmegyei plébános.

138 *Horváth Szaléz* (1893–1965) ciszterci szerzetes, pap, teológiai tanár. 1941-től 1947-ig plébános Szentgotthárdon.

1945. augusztus 31.

Reggel a szentmise után talárisban útnak indultunk. Hamarosan láttam, hogy egyedül nem tudtam volna azokon az összevissza ösvényeken eligazodni. Közben beszélgettünk háborús élményeiről. Elmondja, hogy az SS-legények valósággal ördögök voltak: ők gyújtották fel a saját német falvaikat. Jennersdorfban pl. 170 házat, tehát kb. a falu felét ők perzselték fel. Térden állva könyörögtek az emberek irgalomért, és ők csak káromkodtak. Elhajtottak mindenkit, aki nem bújtt el. A hidakat felrobbantották. A lakásokat is fosztogatták.

Az erdei ösvényen, ahol a határ volt, az oroszok az úton keresztbe döntöttek két fát. Átbújtunk alattuk. Még szippantottam egyet a szabad angol levegőből. Kb. 40 méter után egy kis kanyarban ház állott. Amint elmegyünk mellette, hát egy orosz katona áll ott. Megdöbbsent csodálkozással néz reánk. Mi is nagyon meglepődtünk. Kb. 50 méter után visszanezünk: az út közepén áll, csípőre tett kézzel és szűrős szemekkel fixíroz bennünket, s látszik, hogy gondolkozik a mi hallatlan szemtelenségünkről; vajon megállítson-e vagy sem.

Szerencsésen beértünk egy faluba az illető pap szüleihez. A pap öccse elkísért a kb. 6 km-re lévő Neuhausba. Közben majdnem beleszaladtunk egy hivatalos őrhelybe.

A neuhausi plébános igen szívesen fogadott, megebédeltünk, s az istálló-jában lévő [?] orosz lovak közül kettőt befogott öreg batárjába, két elemista gyereket a bakra ültetett, s elindított bennünket a 18 km-re lévő Jennersdorfba. A plébános itt is beszélt magyarul. Elmesélte az SS-legények szörnyű gaztetteit, s az oroszok rablásait. Ezek azonban jobban viselkedtek az SS-nél.

Késő du. elkísért néhány kilométert, s el irányított Megersdorf határfaluba. Késő este érkeztem. Menekült apácák. A plébános átadta saját szobáját és ágyát.

1945. szeptember 1.

Másnap de. ismerkedés a jegyző feleségével. Sok üldöztetésük a náci időben, mert elszakítva; szép kislánya haja fúásra nyírva, mert a faluban több 12 éves leányt is meggyaláztak az oroszok.

Nagy koncert. Kezdi a kicsik, végzi egy tanárnő. Közben látjuk a lókupeceket 30-40 lóval feketén elvonulni: veszik itt kb. 3.000 pengő értékű márkáért, s eladják valahol 30-40.000 pengőért. A magyar hatóságok engedik, de rejtett úton szabad csak behozniuk.

Du. a gyerekkocsiba betesszük a gyerek mellé kis csomagomat és a kabátomat, és kísétálunk a gyerekekkel a Rába partjára. Ez a határ. Fürdőző gyerekek átvisznek a vállukon, mint valami lapos, hosszú deszkát, csomagomat is utánam hozzák.

Hamar elérem az országutat, Rábatótfalut, és onnan 2 kb. Szentgotthárd. Felismer egy leány. Polgárékhöz megyek (főjegyző szüleihez), azonnal orvoshoz is,

és tífus ellen beoltatom magamat,¹³⁹ mert ez kell az utazáshoz. – A nyitott kapu alatt alszom, s reggel 4 órakor indul a vonatom.

1945. szeptember 2.

A hajnali vonat félhomályában felismer Lelkes¹⁴⁰ káplán Szombathelyről, s elmondja, hogy Horváth Szaléz O. Ciszt. mindenkinek gátlás nélkül elfecsegte, hogy én kiszöktem Rómába. Szombathelyen estig csatangolok, és nem eszem semmit. Vonatom indul du. 6-kor. Ausztriából hazaszökött magyarokkal utazom együtt. Elbeszélnek, hogy a németek, még jóval az összeomlás előtt, teljesen kifosztották őket: privát családokat és egész hadosztályokat. Egészen gyalázatosan viselkedtek. Beszélnek a fogság idejéről. Most tele vannak kétséggel és reménnyel. Az egyik pincér semmit sem tud a családjáról, a Vörösmarty téren hagyta őket kb. $\frac{3}{4}$ éve.

Elbeszélnek, hogy a magyar határon a határőr-rendőreink teljesen kifosztották őket. – Mily szomorú kép volt ezeket nézni!

Szörnyű éjjeli út után másnap de. megérkeztem Budapestre.

1945. szeptember 3.

Budapest. Egy népleány lelkesen átszalad a túlsó oldalról. A portás örömmel fogad. Szobámban Legeza Miska.¹⁴¹ A pro[vinciális]sal hosszan beszélgetek. P. Kerkai megdöbben csodálkozása. Ő az augusztus 20-i amerikai adásban az én gondolataimat vélte felismerni. Összefoglaló beszámoló az eseményekről: pápai vonal (információ, pénz), jezsuita vonal a bizalom, megbecsülés; amerikai vonal: információ, utazás. Pápa rózsafüzére.

P. Kerkai viszont elbeszélte, hogy a támadások tömege borítja el. Még soha ilyen egyetemes meg nem értéssel nem kellett megküzdenie, mint most. De nem ijed meg. Nem csügged el; amiket Rómából hoztam, csak megerősítik őt: jó úton halad, Róma megadta a hitelesítést; beszélhetnek az itthoniak, amit akarnak. Támadják a KALOT-ot és kettőnket, akasztófára követelve. Támad bennünket az AC a Mihalovics-csoporttal, szinte külön dühvel. Nagy Miklós¹⁴² valósággal kirohant ellenünk: „Mit akarják ezek mindenáron megmenteni az országot?!”

139 *Faber Emil* névre állíttatta ki az oltási igazolást, mivel volt erre az álnévre szóló vöröskeresztes igazolványa is. Az oltási igazolvány is megtalálható Nagy T. hagyatékában, lásd: OSZK Kézirattár f. 216/2., fotója pedig e könyv elején az igazolványmásolatok között.

140 *Lelkes József* (1918–2001): szombathelyi egyházmegyes pap, plébános, 1974–1991 között püspöki helynök.

141 *Legeza Mihály* (1906–1949): jezsuita szerzetes. Szegeden, Innsbruckban és Rómában tanult, 1942-től Kassán, majd Szegeden tanított. 1949-ben – Rómába akarván eljutni – sikeresen átszökött Ausztriába, de amikor onnan egy éjszaka az Alpokon át tovább akart szökni Olaszországba, szakadékba zuhant és meghalt.

142 *Nagy Miklós* (1894–1973): plébános, költő, pápai kamarás. 1939–48: az Actio Catholica országos titkára. A Mindszenty-perben három évre ítélték. 1952-től haláláig plébános Unyban.

Támad P. Raile szinte érthetetlen gyűlölettel: mindenfelé ő nevez nyilasoknak bennünket. Rólam mindenfelé úgy nyilatkozik, hogy hitvány gyáva alak vagyok, elbujdostam a felelősségre vonástól való félelmemből. Bár P. Varga¹⁴³ azzal jött haza Szentgotthárdról, hogy az a félnótás ciszter újságolta neki, hogy én szakállasan, zsidóként, Rómába utaztam. – Még a P. Provinciális is elhagyott bennünket. Ok a valóságos beteges főbiája az oroszról és kommunistáktól. Ez már nem is papi lelkület. Elveszett népnek tartja az orosz, a Russicum¹⁴⁴ intézetet is feleslegesnek és naivnak tartja. Bennünket azért nem szeret, sőt nyom [?] is, mert mi a modus vivendi hívei vagyunk.

Szinte minden hullám összecsapott a fejünk felett, és mégis a mai napon, de. 9 órakor, amikor én valahol Bicske körül jártam már, és hoztam a sok jó hírt és a pénzt is, P. Kerkai összehívta a munkatársait, és vázolta nekik, hogy a mozgalom második évtizedét kezdi meg: mindenki dolgozzon ki a maga területén egy utópiát a következő tíz évre. S íme, megérkezésemmel az utópia készül átjönni a valóságok világába. P. Kerkai terve, hogy összefogja a belső szellemi ellenállás legfőbb felső szálait: ipari vonalon Pfeiffer Lacival,¹⁴⁵ agrár-vonalon Meggyesi Sándorral, s értelmiségi vonalon Sinkó Ferencsel¹⁴⁶ és másokkal.

Az esti felüdülés alatt sokat meséltem Romániáról és Bukarestről. Áhítattal hallgatták. Mind igaz volt, de már kissé avult, 3-4 hónapos!

Du. Ugrin Jóska¹⁴⁷ és Meggyesi S.¹⁴⁸ jöttek el hozzám: mindent el kellett mesélnem. Egész felvillanyozódtak, látták küzdelmeink értelmét, látták a jövő lehetőségeit. Az ajándékokat átadtam nekik.

Két napig maradtam a rendházban. Láttam, hogy valósággal éheznek. *A Szív* újság szépen indult, Kollár munkái.

143 Varga László (1901–1974): jezsuita szerzetes, neves szociológus, közíró, főiskolai tanár. 1952-ben nyugatra távozott. A vallon jezsuiták Leuven közelében fekvő egenhoveni főiskoláján tanított szociológiát 1953–57 között. 1957 végén egy évre Münchenbe került lelkipásztori munkára, majd a Benelux államok magyar főlelkésze lett.

144 *Collegium Russicum*: jezsuiták által vezetett kollégium és papnevelő intézet Rómában. XI. Piusz pápa alapította 1929-ben az orosz kultúra és lelkiség tanulmányozására és abból a célból, hogy olyan papokat képezzenek ki, akik felszentelésük után titokban végeznek missziós tevékenységet a vallásüldöző Szovjetunióban.

145 Ikvay (Pfeiffer) László (1911–1976): plébános, a KIOE (Katolikus Ifjűmunkások Országos Egyesülete) vezetője, magyar lelkész Svájcban.

146 Sinkó Ferenc (1912–1990): felvidéki származású lapszerkesztő, író, irodalomtörténész, 1947-től az *Új Ember* katolikus hetilap belső munkatársa.

147 Ugrin József (1910–1993): kezdetektől a KALOT egyik fő szervezője. 1947–1948: a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője.

148 Meggyesi Sándor (1901–1980): felvidéki származású tanító, ifjúsági szervező; a KALOT és a Hivatásszervezet egyik vezető világi munkatársa.

Helyet kerestünk az Isteni Szeretet Leányai¹⁴⁹ Knézits utcai intézetében. Nem volt, de szereztek egy pompás kis szobát a Bokréta úti intézetben. Eldugott csendes utca, csendes ház. Körtvélyesi Ferenc dr.¹⁵⁰ is ott lakik. Végig azt hitték, hogy valóban Romániából jöttem meg, s ugyanoda megyek vissza.

[Hiányzik a naplóból a szept. 4. és 6. közötti időszak.]

1945. szeptember 7.¹⁵¹

Dr. Körtvélyesi Ferencel lakom egy [szobában. Sokat?] beszélgetünk. Ő nem tudja, hogy hol voltam és hová megyek. Meséli, hogy kiket tippelnek az új hercegprímásnak. Én csak [jó szándékúan?] mosolygok magamban.

1945. szeptember 8.

P. Kerkai megjött Mindszenty püspök úrtól. Járt Répcelakon is, és átvett egy új KALOT népfőiskolát. Nagyon sokat olvasom Adyt.

P. Izayval végigbeszélem az ifjúsági szervezkedés egész problémáját. Megkapom az első nagy összefoglalást az egyház elmúlt 25 év alatti helyzetéről.

1945. szeptember 11.

Mindszenty hercegprímás volt nálam kb. harmadfél óráig. Feltárta összes szubjektív és objektív nehézségét a primásságával kapcsolatban: személyi alkalmatlanság és a rendkívül nehéz helyzet, amelyet az ő személyisége csak még nehezebbé tesz. Azt válaszoltam, hogy az egyéni alkalmatlanságát én is föltártam a Szentatya előtt, tehát a döntés valóban szabad akaratú és a Szentlélektől sugallt volt. Azt ajánlottam, hogy köszönő leveléhez azonnal írjon egy programot is, amelyet én elviszek a Szentatyához, s ha Ő approbálja, az óriási súlyt ad majd neki.

Elöttem sorolta fel érveit, hogy miért fogadja el a primási címet, és előttem mondta ki az „affirmative” szót.

Ibolya¹⁵² megtalálta és elmondotta Eugenia csodálatosan szép halálát. Mérhetetlen sokat szenvedett, volt, hogy felkiáltott a nagy szenvedésben, hogy visszavonom a felajánlást, de rögtön: Nem, nem, továbbra is viselek minden szenvedést a Tőhi atya nagy feladataiért.

149 *Isteni Szeretet Leányai Társulata* (latinul: Societas Filiarum Divinae Caritatis, FDC): pápai jogú női szerzetes kongregáció. A kongregáció a rend megalapítása után 2 évvel, 1870-ben kezdett működni Magyarországon. Célkitűzése szolgáló leányok/cselédleányok kiképzése, elhelyezkedésük segítése, valamint árva leányok nevelése, oktatása volt. A 19. sz. végén építették fel a Szent Margit Intézetet a Knézich utcában.

150 Valószínűleg: dr. Körtvélyessy Ferenc katolikus pap, hittanár.

151 Az 1945. szept. 7-től 14-ig terjedő időszak bejegyzései egy, a Balogh Margit által 2012-ben készített lapmásolaton maradtak meg. (Eredeti őrzési helyük a 216/19-es őrzési egység volt.)

152 *Csipkó Ibolya*: a KALOT-központ munkatársa, az egykori *Magyar Vetés* című. KALOT-folyóirat titkárnője volt.

1945. szeptember 13.

Ismét volt nálam Mindszenty hercegprímás. Róma felfogását mondtam el neki a jelen helyzetben való viselkedésről.

Volt nálam[a nevet N. T. pontozta ki biztonsági okokból], és elhozta az írásokat. Páratlanul érdekesek! A protestáns mozgalmakról szomorú hírek: eszik egymást.

1945. szeptember 14.

Ibolya volt nálam. A KALOT-munkatársak [mivé?] lettek...Kákonyi,¹⁵³ Bálint Jóska,¹⁵⁴ ... (kb. egy sor olvashatatlan).

[A naplóállományból hiányzó időszak: 1945. 09. 15 – 1945. 09. 23. E napok eseményeiről annyit tudunk Nagy T. Jezsuiták és szabadkőművesek című könyvéből, hogy készült az újabb, immár második római útjára. Még itthon elkészített egy 22 oldalas jelentést XII. Piusz pápának, Mindszenty pedig három levelet adott át neki továbbításra: kettőt Habsburg Ottónak,¹⁵⁵ egyet pedig a pápának címezve.]

1945. szeptember 24.

Egész nap csinálom a két koffer kettős fenekét. Minden fontos okmány és beszámoló két példányban van. Az egyik táskával P. Izay jön, a másikkal én. Kettőnk közül valamelyikünknek el kell jutnia Rómába. Megbeszélem vele a pontos útírányt.

P. Kerkai és Ugrin Jóska még egyszer meglátogatnak. Utolsó nagy megbeszélés; feladataim: pápai vonal: milyen politikát kövessünk, KALOT pénzügyi támogatása; jezsuita-vonal: a mi munkánk tekintélyi elismertetése és alátámasztása, az ellenünk irányuló fűrészek megakadályozása. Amerikai-vonal: békeszerződésekkel kapcsolatban informálás, a párt pénzügyi támogatása, gazdasági

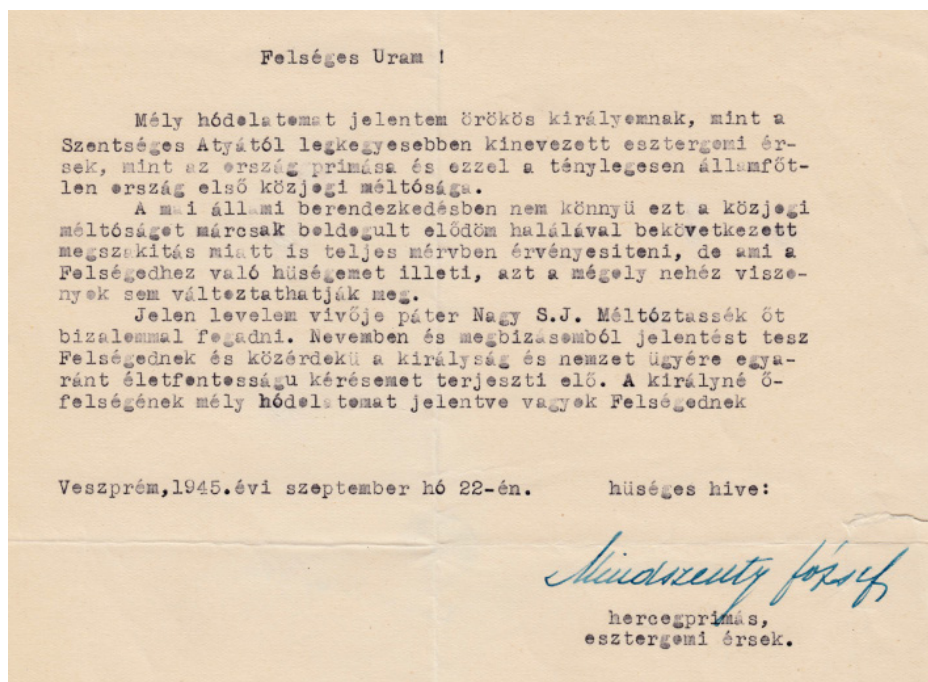
153 *Kákonyi István* (1917–1993): festő, grafikus tanár és szobrász. Kalocsán a jezsuita gimnáziumban érettségizett, majd a Képzőművészeti Főiskolán végzett festő és rajztanár szakon. 1951-től szobrászattal is foglalkozott, több városban áll köztéri szobra. – A negyvenes évek első felében egy ideig a KALOT műsorközpontjának a vezetője. – Kákonyi Teréz Konstantina grafikusművész öccse, Kákonyi Imre Asztrik festőművész bátyja.

154 *Dr. Bálint József* (1919–1988): püspöki tanácsos, templomigazgató. 1944-ben szentelték pappá. Hitoktatóként és hittanárként működött Budapesten több plébánián, Cegléden, Kiskunhalason, Kistarcsán, Kókán és Taksonyban. 1951-től 1952-ig a váci Hittudományi Főiskola tanára. Plébános Gyálon 1962-től 1964-ig. 1964-től Rákosszentmihályon. Utolsó éveit a székesfehérvári papi otthonban töltötte. – Fiatal káplánként szervezője a KALOT-nak. (Nem azonos Bálint József jezsuitával!)

155 Mindszenty érseknek két Ottóhoz címzett levele fennmaradt Nagy T. hagyatékában. Őrzési hely: OSZK Kézirattár, 216/486. Az egyik levél fotokópiája látható lentebb.

bizományosságok kiépítése. Ottó¹⁵⁶-vonal: a régi liberális grófi befolyás ellensúlyozása és biztosítása mozgalmainknak és irányunknak egy esetleges restauráció esetére.

Este még eljöttek a partizán [egy szó olvashatatlan]: Adtam nekik egy-egy „Salus urbis pontifex” érmet.¹⁵⁷ Nagyszerű információk futnak még be a fegyveres ellenállásról (Vattay-,¹⁵⁸ Almási-¹⁵⁹féle).

156 *Habsburg Ottó* (1912–2011): politikus, közíró, az Európai Parlament volt tagja, az utolsó Habsburg-trónörökös. Apját (IV. Károlyt) 1921-ben Magyarországon megfosztották trónjától. Ottó egészen a második világháború végéig reménykedett a visszatérésben. A második világháború idején Washingtonban tartózkodott Rooseveltnél elnök környezetében. – Mielőtt Nagy elindult volna második római útjára, Mindszenty megbízta őt, hogy keresse fel Ottót, és tájékoztassa a primás legitimista terveiről, s e küldetés érdekében két, Ottónak címzett levél továbbítására is megkérte Nagyt. Rendi előjárói nem engedélyezték a páternek az Ottóval való kapcsolatfelvételt. A *két levél* eredetije megtalálható Nagynak az OSZK-ban őrzött hagyatékában (216/486-os fondjelzet).

157 „Salus urbis pontifex” érme: 1944-ben készült vatikáni emlékérem, egyik oldalán XII. Piusz pápa, másik oldalán a Szent Péter-bazilika látható *Salus Urbis Pontifex* körirattal. (Medaglia Straordinaria 1944 – Salus Urbis Pontifex).

158 Valószínűleg: *Vattay Antal* (1891–1966): altábornagy, Horthy Miklós bizalmasa.

159 Valószínűleg: *Almásy Pál* (1902–1985): altábornagy, gépészmérnök, a második világháború alatti magyar ellenállás tagja.

1945. szeptember 25.

Szent Gellért vértanú ünnepe. Ma van az egész országban a nagy KALOT-szentségimádás. Gyönyörű ima a lányokért.

Közvetlenül ebéd után kimegyek a Déli pu.-ra. A villamoson az első félperonban [?] ketten összesúgnak és erősen néznek engem: láthatólag felismertek.

Ez a most kezdődő utunk két dolgot mutatott meg hangsúlyozottan és rendkívül érdekesen: az egyik az, hogy a jó Isten kézzelfoghatóan velünk van, és a másik, hogy milyen sokat kibír egy ember.

A vonat tökéletesen megtelve: a lépcsők és az ütközők tömve emberekkel, a kissé szitáló eső ellenére a vonatok tetején is emberek. Teljesen reménytelen, hogy felférjünk. Ekkor a vonat vége felé kinyitnak egy addig lezárt marhava-gont, s mi csaknem elsőnek felszállunk és elhelyezkedünk a kocsi legbelsejében, értékes és veszélyes csomagjainkat a fal mellé tesszük, s leülve a földre, nekik támaszkodunk. Talán az egész kocsiban nekünk volt a legkényelmesebb helyünk, és főleg a csomagokat illetően a legbiztosabb.

Amikor elindultunk 5 órakor, akkor kezdődött országosan a KALOT-szent-ségimádás.

Útitársaink: a megszokott kép. Veszekedő asszonyok, szitkozódás, átkozódás. Dantei képek. Éjjel egy állomáson elvágódok a sínek között, s felhasítom az államot, enyhe agyrázkódást is szenvedek, fültónél az állkapocs annyira fáj, hogy alig tudom kinyitni a számát.

P. Izay jellemzi nekem a provinciát. Pompás, józan megfigyelések; konvikтусi fiataljaink kemény ellenálló szelleme; szegedi jezsuita fiataljaink pompás, igazi jezsuita szelleme; a Raile-féle csoport garázdálkodásai és megfékezési lehetősége. Elmondja az ő terveit is: „földfeletti” KDSZ,¹⁶⁰ munka mindaddig, amíg lehet, közben kiépíteni a földalatti mozgalmat, s oda visszavonulni, ha kell. A prov[inciálist]-t tartja mintaképnek. A papi szolgálatot akarják kiépíteni a földalatti munkával, a hírszerzést, felvilágosító füzetek terjesztését és az ellenálló hangulat ébrentartását. Semmiféle fegyveres kalandba nem mennek bele.

1945. szeptember 26.

Reggel megérkeztünk Szombathelyre. Úgy döntöttünk, hogy felkeressük a páter szüleit; azok úgysem ismernek engem, s azt mondjuk, hogy csak éppen a közelbe megyünk és átutazunk. – Itt megint az isteni gondviseléssel találkoztunk. Izayékhoz előző nap hozott egy jótét falusi lélek tejet, vaját és kenyeret és húst, de oly bőséges mértékben, hogy nekünk is bőven jutott. Ha ez nem fut be, nem tudjuk, hogy mivel kínáltak volna meg.

160 KDSZ: Katolikus Diákszövetség

De. még le is feküdtünk és aludtunk egyet, s du. indultunk Szentgotthárdra. Utasközönségünk ezúttal leginkább lókupeczekből állt, akik mentek Ausztriába. De más szökni készülő alakok is suttoztak a besötétedő kocsiban.

A mozdonyból a gőz elfogyott, úgyhogy másfél órás késéssel, ½ 11-kor értünk csak be. Felzavartuk a már alvó Polgár családot. Ismét csak a nyitott kapu alatt tudtak helyet adni. Sok pokróc alatt közösen meghúzódtunk, s jót aludtunk a komoly hidegben és huzatban.

1945. szeptember 27.

Reggel hétkor indultunk. Csípős hideg volt és nyirkos. Láttuk a tegnapi barátainkat, ők is igyekeztek nagy bizonytalanul a Rába felé. Én már jól ismertem az utat. Nagy izgalom a Rába partjáig.

Ott levetkőztünk teljesen, és fejünkön a csomagokkal átgázoltunk a nagyon hideg és sebes vízen. Majdnem mellig ért. Gyorsan felöltözni. Amikor egy réten mentünk át, az örök a vasúti töltés mellől ránk láttak.

Szentmise; s a plébános örömmel újságolja, hogy egy fiatal legény 10 órakor indul a határ felé, s még ma át is fog szökni, mehetünk vele. Íme, az isteni gondviselés újabb jele. Nagy koncertet rendeztünk a reggeli után.

A plébános is elkísért Jennersdorfig. Kocsival mentünk. Ahol neki kellett volna vágni az erdőnek, két ruszki őrizte a vidéket. Elmentek. Óriási füttölés. Az az érzésünk, hogy jelt adtak, hogy szökünk. Egy leány is jön velünk 2 nagy hátizsákkal. A fiú, Karl Lang, a magáé mellé még egyet átvesz. Pompás fiú, 23 éves, de 5 és fél évig volt katona. Volt Oroszországban, Észak-Norvégiában.

Ott 4000-en voltak, s volt 3 évre való eleségük és hadianyaguk. Acélkemény gyerek. Most angol szolgálatban áll.

Kb. 4-5 km mély a veszélyes határvíz. Összesen talán 8 komoly és meredek emelkedőt kell megmászunk. Úttalan utak. Azt hiszem, hogy a szívem kiszakad a helyéből. Végre a határ: egy elég széles út.

Megpihenünk! Közben találkozom hazafelé szökő magyarokkal, köztük egy szalézi fráter.

A fehringi plébános fogadott, s megtudjuk, hogy P. Balogh¹⁶¹ néhány nap előtt itt járt, s ment tovább Graz felé. Éhesek vagyunk, mint két farkas. A plébános azzal biztat, hogy kenyeret csak jegyre lehet kapni. Ellenben történetesen ma véletlenül tud kenyeret adni, mert tegnap járt itt két magyar, s 5 db kilós kenyeret hagytak itt nála. Összenéztünk P. Izayval: Gondviselés!

Egy egész kenyeret mindjárt csak úgy üresen ketten meg is ettünk. Mire készen lettünk, jött a plébános, és saját hófehér kenyerével egy egész kis tál finom, zsírban lesütött húst bevágott, eszébe sem jutva, hogy megkínáljon bennünket.

161 Valószínűleg: *Balogh Sándor* (1912–1991): jezsuita szerzetes, professzor.

Találkozunk hazakészülő Villány-vidéki svábokkal. Szegények hiába mennek, nem engedik sehol megnyugodni őket: vagy visszazavarják, vagy kihurcolják Oroszországba. – Vacsora, alvás.

1945. szeptember 28.

Hajnalban indult a vonatunk. Tisztára sepert marhavagonok, elegánsan kivasalt galléros, nyakkendős kalauz. Csomagjainkat Grazban letesszük Kurt Klemmnél,¹⁶² a régi Kolping-székházban. Óriási ováció Dr. Klein miatt. Már régen várták, s azt hitték, majd beállít egy öreg, ősz, talán már kissé totyakos professzor. Meghívnak vacsorára, P. Izayt alvásra is. Misézünk, s keressük utána az egész városban az egyetlen jezsuitát. Végre elmegyünk Prof. Heinzelékhez: szép fiatal asszonyka, hat egészséges kicsi gyerek: igazi katolikus család. Egyszerűen beállítunk a szemközt lévő Irgalmas Nővérek zárdájába, és ebédet kérünk. Istent dicsérve ettük meg, mert íme, most is gondoskodott rólunk. (A grazi pu.-on kongregációs leány jön lovakat s kocsit vásárolni s hazacsempészni.)

Du. nagy beszélgetés Kurt Klemm-mel. Oroszlánvadász, Gyermekbarát-szervező, üldözött ember a nácik idején. 15 évig járta a Gyermekbarát egyesületeket: hátán vetítógéppel, oldalán gitárral, lelkében száz mesével. Fanatikus szociáldemokrata. Teljesen hitetlen, gyermekét meg sem kereszteltette. Ott ültünk az orosz- leopárd- sakálbőrök között és a legkülönbözőbb néger fegyverek tövében.

Vitatkozunk a szellemiségről, vallásról, szocializmusról. A végén azt mondjuk: Cum talis sis, utinam esses noster!¹⁶³ Micsoda értékes ember! Mennyi tiszta szándék.

Este a jegyváltásnál hiányzik a jegy szükséges árából 30 fillér, nem akarják kiadni, egy osztrák katona segít ki 1 márkával. A felszálláskor gyilkos tolongás. Tiporjuk egymást. A kocsiban megfordulni nem tudok állító helyemben. Kétszer átszállás.

Délben 3 óráig van Selztahlban, misézem, ebédelek a plébánosnál. (Ez már szeptember 29.) Tovább vonattal. Két réveteg tekintetű magyar egyetemi hallgató. Mily szomorú látvány. Nagy hátizsákkal, talán ez minden vagyonuk. Az egyik állomáson az angolok futólagosan ellenőrzik a vonat utasait: három magyar katonát, intelligens arcú szép embereket, leszállítanak. Talán küldik vissza valahová vagy szigorúbb táborba rakják. Arcomba szökik a vér: rajtunk mindenki szabadon üthet, dobálnak ide-oda, hontalanok vagyunk, a cseh és a hitvány kis tót kirugdal országunkból, s mi még hangosan tiltakozni sem merünk. Micsoda mélypont! Közben verekedés otthon a koncert, hatalomért: nincs egy nagy emberünk, aki túlnézne a pártpolitika arasznyszerű horizontján. Látom itt Ausztriában a hulló magyarságot.

162 Kurt Klemm: az 1908-ban alapított, 1935–44 között betiltott osztrák Gyermekbarát (Kinderfreunde)-mozgalom egyik aktivistája, ún. „vándortanító” volt, később gyermekfalu-vezető.

163 Quum talis sis, utinam esses!: Bárcsak közülünk való lennél, olyan érdemes vagy rá! (Cicero)

Újabb átszállás oly marhavagonba, amelyikbe formálisan esik az eső. Teljesen átázom. Éjfélkor megérkezem Salzburgba. Az eső esik, a pályaudvar szétbombázva, váróterem nincs, a jezsuitákat éjjel felzavarni nem akarom; a portás azt ajánlja, hogy üljek be egy üres vagonba. Be is megyek egy betört ablakú III. osztályúba. Jéghideg, nyirkos levegő, átázott ruha, s így lefekszem egy padra, s vacogok reggelig. Csodálom, hogy nem fáztam halálra. A hosszú és lassan múló órák alatt volt időm átgondolni, hogy mennyi szenvedésen mentem is át az elmúlt 5-6 nap alatt, és mennyire velem volt mégis a jó Isten.

1945. szeptember 30.

Reggel 5 óra után szakadó esőben bementem a jezsuiták romlakásába. Nagy szeretettel fogadnak. Ismét érzem a Társaság édesanya voltát. Misézem, elbeszélgetek az éppen ott időző bécsi P. Provinciálissal. Reggelire kevés fekete kenyér és vadul keserű kávé. De mily szeretettel adják.

De, felkeresem Aradi¹⁶⁴ barátomat: Még Rómában van. Egy másik amerikai tiszt meghív, hogy lakjam nyugodtan addig Aradi szobájában, mindjárt autóval el is jön velem a jezsuitákhoz, s elhoztuk csomagjaimat. Délre Aradi Zs. is megérkezett. Nagy lett az öröm!

1945. október 1.

Végigbeszéltünk mindent. – Ismét felmérem az amerikai hadsereg páratlan ellátását: friss hús Chicagóból, vaj, tej, minden, minden Amerikából!

Kárpátfalviné az én fő informátorom. Takarítás közben elbeszéli kimeneküléseiket. Valósággal gyűlöli a németeket, kifosztották őket. Éheztek. Amíg be nem jöttek az amerikaiak, szinte rugdalták őket az osztrákok: Ausländer. A svábok is nagyon nagy legények voltak eleinte! Mind Volksdeutsche volt, lassan aztán Ausländerré váltak ők is.¹⁶⁵ Szerencsétlen emberek! Három ország között hazátlanul bolyonganak. Magyarországot megtagadták, az most kiveti őket magából, Ausztria nem akarja őket megtartani, mert nem az övéi, Németországban pedig hová menjenek, amikor ott nélkülük is 8-9 millió ember bolyong az országutakon hajléktalan koldusként.

164 *Aradi Zsolt* (1908–1963): katolikus szellemű újságíró, író, szerkesztő. Nagy Töhötöm barátja. A II. világháború alatt Milánóban, majd Rómában sajtóattasé. 1944-ben kezdett el dolgozni az amerikai hírszerzésnek. Ő ismertette össze Stephen Streeter OSS tisztet (alias „Stephano”) Nagy Töhötömmel. New Yorkban hunyt el.

165 *Volksdeutsche(r)*: népi német; *Ausländer*: külföldi.

1945. október 2.

A Magyar Bizottság¹⁶⁶ épülete előtt várakozom Aradira. Autóban ülök, sötét van, galléromat felhúztam. Látom a menekültek életét: fásultak, rossz és gyenge ruhában topognak néhányan az ajtóban. Zsolt beszéli, hogy valami különleges nyugtalanság vett erőt a magyarokon, érzik előre a következő tél borzalmait.

1945. október 3.

Du. elmegyünk kb. 30-40 km-re Keresztes-Fischerhez.¹⁶⁷ Az is micsoda unalmas, tétlen élet. Több grófi család lakik együtt a kastélyban. Jön az egyik comtesse, és újságolja édesanyjának, hogy „organizált” (elemelt) egy üveg piros lakkot. Apja nevet rajta. A helybeli Vöröskereszt egyesülettől organizálta. Ezen a kicsiségen felmérem az erkölcsi süllyedést.

1945. október 4.

Este együtt vacsoráztam két igen magas beosztásban lévő amerikai tiszttel, utána sokáig együtt maradtunk s beszélgettünk. Igen érdeklődök a magyarországi helyzet iránt. Szóba került az angolszászok balkáni politikája is. Tévednek azok, akik egy amerikai–orosz háborúra építenek. Semmi jele sincs ennek. Viszont Amerika támogatja a balkáni népek s Magyarország belső demokratikus kiépítését szemben a bolsevik terrorral.

1945. október 5.

Késik az én római utam, mert óriási havazások köszöntöttek be, s a Brenner csaknem járhatatlan. Repülőgépek is csak Párizs és Bécs felé közlekednek.

Páratlan az amerikai hadsereg ellátása. Ma rántott csirkét ettünk. A kopasztott és fagyasztott csirke Chicagóból jött. Úgy kellett meleg vízben a fagyást felengedni.

1945. október 7.

Ma vasárnap reggel 8 órakor bementem egy plébániatemplomba. Szentségki tételes mise volt. Elszorult a szívem, mert a szép hatalmas templomban összesen

166 1945-ben 1,6 millió olyan ember élt Ausztria területén, aki nem ott született. Ezek nagy része menekült volt, zömmel ún. népi németek (*Volksdeutsche*), de számos politikai és katonai menekült is akadt közöttük, elsősorban a nyugati hatalmak által megszállt zónákban. Különösen sok magyar tartózkodott Salzburg környékén, ahol – az amerikai fennhatóság alatt – 1945 májusában megalakult a Magyar Bizottság a magyar menekültek ügyeit intézendő.

167 *Keresztes-Fischer Ferenc* (1881–1948): ügyvéd, politikus, főispán, országgyűlési képviselő, 1931 és 1944 között több ízben, több kormányban belügyminiszter. A második világháború idején mint Horthy személyes környezetének tagja a Bethlen–Kállay-féle konzervatív csoporthoz tartozott, az angolszász orientáció híve volt. 1944 tavaszán a német megszálláskor tényleges miniszterként (náciellenes fölfogása és magatartása miatt) a Gestapo letartóztatta, és a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolta. Bécsben hunyt el.

5-6 apáca és 7-8 vénasszony volt. De valóban csak vénasszonyok, régi divatú kalapban, bottal. Csoszogva jöttek, s nagy zajjal ültek be a padokba. Csak ennyien és csak ezek?!

1945. X. 8.

Készülődés az útra; már nagyon türelmetlen vagyok.

1945. X. 9.

Reggel elindultunk egy kis dzsipen Salzburgból. Tévedésből bekanyarodtunk Berchtesgadenbe. Volt időm a hosszú úton gondolkodni: felmértem, hogy mennyire nem érdekel tulajdonképpen semmi, csak az Isten földi országának küzdelme, az egyház.

Estére Bolzanóban megaludtunk. Én beállítottam a bencésekhez. Igen szívesen fogadtak. Mennyire otthon érzi az ember magát azok között, akik az Istent szolgálják! Meséltem nekik Pannonhalma megújult szelleméről.

1945. X. 10.

Egy kifestett amerikai missziós hölgy is jött velünk. Ki volt festve, de nagyon tisztességesen viselkedett. Trentóban ebédeltünk a lengyel tishti étkezdében. Falragasz a kommunisták ellen: Sztálin mint karvalyképű „békegalamb”. A tridenti zsinat emlékének kalapot emeltem.

Olaszország! Mily kedves vagy nekem gyermekded fiaiddal! Bohémok, könnyelműek.

Az egyéniség, a szabadság hazája. Németország tragédiája, hogy nagyon tud engedelmessé válni, a németeknek is meg kellene tanulniuk fellázadni. Többre vinnék.

Este érkezünk Livornóba, s egy harmadrendű hotelben szálltam meg. Reggel alig tudtam kijönni 6 órákor.

1945. X. 11.

Délben befutok Rómába. Már messziről meglátom egy pillanatra a Pinciót,¹⁶⁸ majd a Szent Péter kupoláját (a Via Aurelián jöttünk).

Róma! Egyetlen földi szerelmem! Idők feletti város. Szinte gyerekes öröm fogott el, amikor falai közé értem. Ismét egy városban lehetek együtt Krisztus földi helytartójával, Michelangelo alkotásaival, a császári Róma történelmi köveivel.

Amikor civil ruhámmal beállítottam a Kúria portájára, épp jött egy svájci páter. Amikor felismert, különös tisztelettel mondotta a portásnak: Egy igazi jezsuita! Elszégyelltem magamat: Mit gondolnak ezek rólam, csak a kis utazások miatt. Jaj, csak belül is meglátnának, másként beszélnének!

168 *Pincio*: Róma egyik dombja észak felől.

Az ebédlőben, rekreációban nagy ovációval fogadtak. Nagyon híre ment, hogy én otthon jártam. Pletykafészek. Nagyon bosszantott. Délután hosszan beszélgettem P. Brust asszisztenssel. Nagyon érdekelték a provincia belső arcvonásai. Beszéltem neki a szegedi fiataljaink hősiességéről, a KDP, a KALOT nagy feladatairól, a belső feszültségekről. P. Mócsy és Serei is beállítottak estefelé. Mily őszintén örültek ezek megérkezésemnek! Hogy aggódtak miattam! De a többi páterek is. Több megsúgta, hogy naponta megemlékezett rólam s nehéz utamról imáiban.

1945. X. 12.

De. P. Mócsyval átbeszéltem a teendőket. Signor Stephano után telefonáltunk. Milánóban van. Szereztünk egy olasz fordítót is: Tóth Miklós¹⁶⁹ személyében, első éves germanicus.¹⁷⁰ Du. pedig P. Mócsyval és Sereivel összeültem, és meséltem nekik az otthoni állapotoktól.

1945. X. 13.

Egész délelőtt egyfolytában írtam a jelentéseket. Felüdülés alatt beszéltem P. Crivellivel,¹⁷¹ P. Pro¹⁷² volt provinciálisával, s mondtam neki, hogy P. Izayék mily nagy tisztelettel vannak P. Pro iránt, s őt is nagy szeretettel üdvözik általam. Többen húzták a jó pátert, hogy na, itt vannak, akik már lepipálták őt, mit szól ehhez. Csak nevetett a jó öreg: Tudják, amikor még fiatal voltam, válaszolt, én is így dolgoztam, fogatlan oroszlan vagyok én már.

Délután elzarándokoltam a San Pietróba. Letérdeltem a konfessziónál,¹⁷³ s hálát adtam az új hercegprimásért, szerencsés visszatérésemért, s kicsit elmélkedtem a világegyház nagy gondjairól. Szinte fizikailag éreztem, hogy itt a konfessziónál hitünk földi centrumában vagyok: ide lokalizáljuk mi, katolikusok, egyházhűségünket.

Ismét megcsodáltam Szent Péter fenséges íveit, Michelangelo Pietájának lehetfinom vonásait, Mária kislányos arcát, Longinus elragadtatását, pátoszát s XV. Benedek megtört imába merülését. Ezek az én kedvenceim a Szent Péterben a művészi szépségek között. Este aztán a felüdülés alatt egyedül maradtam a teraszon, kimentem a legszélére, ahonnan az egész Szent Péter teret át lehet látni, a Szentatya lakosztályával és a csodálatos kupolával együtt. Fél órát néz-

169 Azonos az 1945. aug. 24-i naplóbejegyzésben említett *Tóth Miklós* papnövendékkel. Lásd ott.

170 *Germanicus*: a Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke.

171 Valószínűleg: *Camilo Crivelli* (1874–1954) jezsuita

172 *Miguel Agustín Pro SJ* (1891–1927): mexikói jezsuita, vértanú (a mexikói forradalom véres egyházüldözése során végezték ki), 1988-ban boldoggá avatták.

173 *Confessio* (itt): a keresztény építészetben a vértanúk sírját és a fölé épített oltárt összekötő építményt nevezik *confessió*nak. Jelen esetben: Péter apostol síremléke. Fölötte épült az ún. konfessziós oltár.

tem, és valósággal éreztem, hogy mindig jobban kigyullad bennem a tűz: Róma, Vatikán, Pápa. Ott világít az ablaka, árnyék suhan el a függöny mögött, talán ő az: 265. utóda annak, aki amott pihen a konfesszió titkos mélyén a Nagy Szent Leók, Nagy Szent Gergelyek és II. Gyulák között. Ahány név, annyi fejezet Európa történetéből. S most én is ennek a hatalomnak lehetek szolgája. A nagy világegyház magyarországnyi darabjának én is tényezője vagyok. Jajunkat, panaszunkat hoztam el, és várom a segítséget, a támogatást. Isten ügyének futárja vagyok: Lehet itt az ember léha vagy könnyelmű? Mily felelősség Isten, egyház és a nemzet előtt is.

1945. X. 17.

Az elmúlt napokban az olasz fordítás gondjai kötöttek le. Közben alaposan átbeszéltem P. Asszisztenssel a magyar provincia ügyeit. Innen messziről az ember jobban látja, hogy mennyi szép munka folyik is odahaza: fiatal páterek szervezései: P. Kerkai, P. Izay, P. Kollár, aztán a Manréza, kollégiumaink. Különösen Szeged, mostani nagy szegénységével és gyönyörű szellemével. Hiba hol nincs? Nálunk még kevés van, az is elszigetelt. Reformra szorulna a pesti templomunk lelkipásztori működése és a népmissziózásunk. Az ostrom alatt is mily hőiesen viselkedett sok páterünk.

Tegnapelőtt este már holdvilágos sötétben elmentem a Colosseumba. Micsoda élmény volt nézni ezt a szent helyet: Megálltam ott, ahol be lehet látni a föld mélyén bevezető folyosóra, itt jöttek be az utcáról a gladiátorok, itt hajtották be tömegesen a keresztényeket: szinte láttam, amint hosszú sorban jönnek, s én nézem őket, fiatalok, szépek, öregek, amott egy egész család. Közben felbőgnek az oroszlanok, szolgák nyitják-csukják a hatalmas megvasalt ajtókat. A közelben a meta sudans¹⁷⁴ vize még véres a ma délutáni gladiátorok mosakodása után. S most én is benn élek egy hasonló véres küzdelemben, papjainkat, exponált híveinket elhurcolják odahaza, sokan már a Csillagbörtönben ülnek Szegeden, én pedig itt mostam le magamról az átszökés izzadságát Róma meta sudansában.

1945. X. 18.

Ilyen szépnek még sohasem láttam a Szent Péter-templomot, mint ma. Olyan volt, mint valami álom, mint valami csodálatos költemény, kövekből könnyedén, lebegőn kirakva. Késő este felmentem a teraszra. Már sötét volt, de a hold ezüstje ragyogta be Rómát. Tőlem pár száz méterre a Szent Péter kupolája. A Tiberisből köd szállt fel, a Janiculusról¹⁷⁵ valamilyen vékony füst lopakodott a Vatikán felé, s ezek ketten összeszővetkeztek, segítségül hívták a holdfényt és a csillagok ragyogását, s olyan álomszerűvé tették a Szent Pétert, amelyet azelőtt elképzelni sem tudtam. Sejtelmessé lett, szinte elszakadt a földtől, hisz amúgy sem nagyon

174 *Meta Sudans*: Medenceszerű díszkút a Colosseum közelében; a hagyomány szerint itt tisztálkodtak a gladiátorok.

175 *Janiculus domb* vagy Janiculum: domb a Tiberis partján, a Vatikán közelében.

látszik ránehezedni, és közben olyan különös színt öltött magára, annyira el-
ütött a terasz korlátjának masszív tömörségétől, biztonságos szilárdságától, hogy
ámulva néztem hosszú percekig. Nem látszott valóságosnak, legfeljebb oly fan-
táziának, amely most kezd inkarnálódni; ha még várok egy kis ideig, talán egé-
szen valósággá lesz, vagy talán az is lehetséges, hogy egészen eltűnik. Gyerme-
korom meséskönyveinek színes illusztrációi elevenedtek meg bennem, amikor
bebújtam a józan és praktikus, gombnyomásra induló és pontosan megálló liftbe,
és még egyszer visszapillantottam a csodás és álomszerű San Pietróra.

Ma megjelent Signor Stephano is. Igen megörültünk egymásnak. Elmesélte-
tett mindent egész részletesen. Aztán beszélgettünk itteni feladataimról. II. Ottó
felkeresésére vonatkozóan igen érdekeset mondott. Az, hogy én az amerikaiak se-
gítségével Párizsba utazzam, az nem az itteniektől függ. Ez oly jelentős dolog, any-
nyira belejátszik az amerikaiak közép-európai politikájába, hogy erre az engedélyt
Washingtonból azoktól kell megkérni, akik ma a felelős amerikai politika vezetői.
Ha azok jónak látják az utat, akkor amerikai kísérettel és amerikai repülőgépen
teszem meg. Signor Stephano nehézségeket látott. Ottó ugyanis kissé veszített
a nimbuszából Amerikában, mert osztrák légiót toborzott, s egyesek szerint csak
80, mások szerint 800 ember jelentkezett csak. Amerika nem ejtette el Ottót, de
nem is portálja¹⁷⁶ külön. Majd így folytatta Stephano: Ne vegye nagyzolásnak, ha
azt mondom, bizonyos értelemben tőlem függ, hogy ön lemegy-e Párizsba vagy
sem, mert ha én itt javaslom önt, akkor a hadsereg leviszi önt mint privát embert,
s ön azt tesz Párizsban, amit akar: pl. meglátogatja Ottót. Én azonban nem ezt aka-
rom, a látogatást hivatalossá akarom tenni, ki akarom ugratni Washington vélemé-
nyét. Az is lehetséges, hogy a várakozó állásponton lévő Washington számára egy
érv lesz Ottó javára, hogy íme, most már a magyar hercegprímás is hozzá fordul.
Ezzel a hivatalos úttal talán előbbre tudjuk vinni Ottó ügyét.

Nekem nagyon tetszett ez a megoldás. El is kérte tőlem lemásolásra a her-
cegprímás levelét, hogy csatolja beadványához. Tehát a washingtoni kormány
beleegyezésével fogok menni. – A hercegprímás levelében volt egy kitétel, hogy
én fontos kéréseket fogok előadni. Mondom neki, hogy azt fogom kérni, hogy
a békeszerződésnél próbáljon valamilyen eredményt elérni Magyarország javá-
ra. A hercegprímás úr ezt így mondotta nekem: Tegyen értünk valamit, hogy mi
is tehessünk érte.

Signor Stephano erre rögtön azt válaszolta, hogy ez egyáltalán nem fog men-
ni, mert Ottónak épp az a nagy ereje, hogy szimpatikus az összes dunai államok-
ban. Amint 2-3 vármegyét megszerzett a magyarok számára, elvesztette a bizal-
mat a szomszédos államokban; ezzel ugyan közelebb került a magyar trónhoz,
és inkább magyar királlyá lett, de csak előlátólag [?], mert Ottó, a csak magyar
király, sohasem lesz valóban királlyá. Amerika szemében Ottó azt a nagy érté-
ket képviseli, hogy az ő személye teszi feleslegessé egy megvalósult monarchia
esetén a kis határkérdéseket és az ide-oda csatolandó vármegyék örök viszályát.

176 *Portálni*: segíteni, támogatni.

Tehát Ottó egyetlen reális politikája csak az lehet, hogy sehová komolyan oda nem csatlakozik, hanem az egész számára tartja készen önmagát.

1945. X. 19.

Ma ismét eljött Signor Stephano. Azzal kezdett, hogy magyarországi földalatti és „földfeletti” szervezkedéseinkben egy nagy hiányt lát: nincsen kiépítve a védelmünk. Nekünk pontosan tudnunk kellene, hogy milyen a magyar rendőrség, politikai rendőrség felépítése, beosztása, kik ott a főbb emberek, kik az ágensek. Így vakon nem tudunk védekezni. A legszebb mozgalmakat a kiépített védelem hiányában söpörték el. Nekünk nem a Kommunista Párt mint olyan az ellenségünk, sem pedig az orosz hadsereg, nekünk, ti. a KALOT-nak, KDSZ¹⁷⁷-nek stb. ellensége a politikai titkosrendőrség, amelyik egyenesen azért van, hogy a mi munkánkat megakadályozza.

Igaza van. Talán emiatt hamarabb is haza fogok menni, hogy figyelmeztessem a mieinket.

1945. X. 20.

Elkészült a jelentés olasz fordítása és szép leírása. Ezek a mi derék frátereink nemcsak nagyon gondosan leírták, hanem rajzoltak egy szép tékát is, amelybe a jelentést tenni lehet. P. Leiber azt mondotta, hogy ha előbb is kész lesz, csak vasárnap délután adjuk át a Szentatyának, mert vasárnap délben nagy beszédet tart, előtte igazul, azonban a beszéd sikerülni fog, s utána a legjobb hangulatban lesz, akkor szívesen fogja olvasni a jelentést.

Ma egész délelőttre beültem a Sixtinába.¹⁷⁸ Valósággal megigézett, amit ott láthattam. Történelmi levegő, művészet, hit. Szinte láttam, amint Michelangelo, ez a magános óriás, ott mászkál az állványokon, s méri fel a falakat a világ legművészibb freskói számára.

1945. X. 21.

Ma vasárnapra virradóra a Kúria egész éjjel hangos volt a gépeléstől. A pápa mindig úgy csinálja, hogy csak utolsó este adja oda a beszédet fordításra. Másnap aztán készen kell lenni, mert a világsajtónak le kell adni a hiteles fordításokat. Egész éjjel dolgoztak ma is az atyáink, s elkészült az angol, francia, német, spanyol fordítás. Magyarra most nem kellett. Ezt P. Mócsyék szokták csinálni a Gregoriánán. A fráterek is dolgoztak egész éjjel, ők tisztázták a már kész szövegeket.

Beszélik a páterek, hogy különösen fontosabb politikai beszédeknél a beszédek megkezdéséig készenlétben kell állniuk, mert sokszor még az utolsó negyedórában is jött futár, hogy ez a szöveg kimarad, mert ezt itt be kell toldani.

177 KDSZ: Katolikus Diákszövetség. A kimondottan katolikus jellegű egyetemi szervezeteket fogta össze 1921-től.

178 *Sixtina*: Sixtus-kápolna

Ma voltam kihallgatáson a Szentatyánál. Nagyon bosszantott, hogy az előszobában egy magas rangú testőrtiszt a nemesi gárdából mindenféléről kifaggatott. Legjobb lesz, ha mindjárt jelentés alakjában írom meg a benyomásaimat [Mind-szenty prímás részére].

Főmagasságú Hercegprímás Úr!

Eminenciás Uram!

Isten segítségével megérkezve Rómába, a reám bízott feladatokat a következő eredményekkel tudtam elintézni.

A Szentséges Atya kezeihez legbizalmasabb emberén, P. Leiberen keresztül juttattam el Eminenciás Uram levelét és az én 22 oldalas, részletes jelentésemet Magyarországról és a magyar katolicizmus helyzetéről. Szándékom ugyanis az volt, hogy akkor kérek majd privát audienciát, miután a Szentatya már olvasta jelentésemet, s így a megbeszélés számára már van alap. P. Leiber október 21-én, vasárnap délután adta át Őszentségének a terjedelmes iratot, másnap, hétfőn délben pedig már megkaptam a privát audienciára való meghívót, amely a következő nap délelőtt 11 óra 15 percre szól. Gyorsabban nem is jöhetett volna. Azért írom ezt le ily részletesen, mert a vatikáni szokásokat jól ismerő itteniek szerint a meghívásnak ez a ténye és módja valósággal halmozza a Szentatya különös kegyét, sőt eltér a rendes vatikáni ügyvezetéstől: a Szentatya hívatott, azonnal hívatott és oly korai időre, amikor még a bizalmasabb és hivatalos audienciák folynak. A kihallgatás időtartalma is csak megerősítette ezt a különös nagy jóindulatot kis országunkkal szemben, amennyiben közel fél óráig tartott. Múltkori első kihallgatásom háromnegyed óránál is hosszabb volt, amely meg egyenesen a ritka kivételek közé tartozik.

Mivel az összbenyomásból is lehet ítélni és következtetni, megemlítem, hogy ha a Szentséges Atya első kihallgatásom alkalmával egészen atyai és közvetlen volt, akkor most még ennél is tovább ment, s oly közvetlen szeretettel beszélt csekély személyemmel, hogy azt, bár sohasem fogom elfelejteni, de leírni nem tudom. Azt is mint külön kegyet kell megemlítenem, hogy mindkét esetben magán-dolgozószobájában, az íróasztalnál fogadott, s a szokásos térdhajtások után azonnal hellyel kínálta meg. Külön feltűnt nekem, hogy a jelentés legkisebb részletére is pontosan emlékezett, mert többször idézte, s az én egyik-másik mondatomra is megjegyezte, hogy a jelentésben is benne van.

A beszélgetést Ő nyitotta meg azzal, hogy őszinte nagy fájdalmát fejezte ki a magyarországi események miatt. Együtt érez a szeretett magyar néppel, amelyet az Eucharisztikus Kongresszus alkalmával oly kedvezően ismert meg. Ebből az első beszélgetési témakörből azt a benyomást kaptam, hogy a Pápa Őszentsége elég sötétnek látja az ország helyzetét s jövőjét is. Ez volt különben a benyomásom már az első kihallgatás alkalmával is.

Nem lát a Szentatya semmi pozitív biztatót az ország felszabadulására vonatkozóan. Amikor megemlítettem, hogy nálunk elég sokan bíznak egy aránylag közeli angolszász támadásban az orosz ellen, ezt válaszolta:

„Fáradtak az emberek, nem akarnak már háborút, és különben is, semmi jelt nem látni, hogy támadás készülne az orosz ellen. Egyáltalán nem valószínű, hogy itt hamarosan háború lesz; erre nem lehet építeni.”

Ezt más szavakkal újra elmondotta, amikor megemlítettem, hogy a KALOT körei is így vélik, s ezért ezek az emberek egy hosszabb lejáratú oroszral való együttélésre igyekeznek berendezkedni. Ezt helyeselte.

Ezután előadtam azt, amiről a jelentésemben nem szóltam, s aminek részletezését itt is mellőzöm. Nagy érdeklődéssel hallgatta végig Őszentsége, és őszinte örömeinek adott kifejezést. Pár atyai szóval biztatott, hogy legyünk bátrak és méltóak az egyház nagy küzdelmeihez. Mindennemű kalandot határozottan elítélt.

Majd Őszentsége közelebbről érdeklődött a magyar katolicizmus belső forrongásai iránt, amelyekről röviden írásban is tettem jelentést. Most ismét vázoltam a gróf Pálffy¹⁷⁹-csoport küzdelmeit a Barankovics-csoporttal szemben. Az elsőnek jellegzetessége az arisztokrata színezet, s hogy bizonyos szellemi folytatása az elmúlt 25 év hivatalos katolikus politikájának. Kitűnik ez a személyi összetételből és abból a tényből, hogy gróf Pálffy kizárta a pártból „szellemiségük miatt” a Barankovics-csoport tagjait. Ez utóbbi mögött a KALOT áll a maga radikálisabb katolikus szociális és népi szellemével. Erre a Szentatya a következőket válaszolta:

„Talán csak nem gondolják egyesek, hogy még egyszer visszajöhet a régi világ? Szomorú, hogy a katolikusok ezekben az igen nehéz időkben nem értenek egyet. Nem tudnának valahogy kibékülni?”

Biztosítottam Őszentségét, hogy megkíséreljük, bár két ellentétes világnézettről van szó. Itt meg kell jegyezmem, hogy nem a jelen kihallgatásból, hanem más forrásokból tudom, hogy a Szentatyának eléggé súlyos elítélő véleménye volt a magyar nagybirtokrendszerről, a magyar mágnásokról és az ezekre épített hivatalos katolikus politikáról.

Jónak láttam, hogy a magyar királykérdést is előhozzam Őszentségének, bár erre Eminenciádtól külön megbízatást nem kaptam. Jellemeztem a felsorakozó erőket és ellenereket, s megemlítettem az én párizsi kiküldetésemet is. Őszentsége válasza ez volt:

179 Erdődi Pálffy József gróf (1904–1988): földbirtokos, jogász, politikus. 1933: a Keresztény Gazdasági Párt vármegyei elnöke, 1939–44: a Magyar Élet Pártja országgyűlési képviselője. 1944-ben csatlakozott az ellenálló Magyar Fronthoz. 1944. okt.: a Kereszténydemokrata Néppárt alapító elnöke. 1945 folyamán kiéleződött az ellentét a párt konzervatív és progresszív szárnya között. 1945 szeptemberében az utóbbi elhagyta a párt nevéből a *Keresztény* szót, s ekkortól a DNP vezetője Barankovics István lett. Pálffy és csoportja a keresztény konzervativizmus képviselőjeként először a Polgári Demokrata Párthoz, majd a Magyar Szabadság Párthoz csatlakozott. Pálffy még az 1947-es választások előtt Ausztriában telepedett le.

„Egy katolikus közép-európai blokk számára üdvös volna a Habsburg-restauráció, de ki csinálja ezt ma meg? Talán sohasem voltunk tőle oly távol, mint ma.”

Mivel e kérdésben sok szó esett Eminenciádról, megkérdezte a Szentatya, hogy hogyan kell helyesen kiejteni a *Mindszenty* nevet. A kihallgatás kedves mozzanata volt, amikor Őszentsége legalább 15-20-szor tagolva kimondotta Eminenciád nevét, és én javígtattam. Fonetikusan le is írta, s egészen közel hajolva tartotta elém a papírt, hogy javítsam ki. Ettől kezdve ahányszor előjött Eminenciád neve, nem az «il Principe Primate» kifejezést használtam, hanem mindig tagolva a *Mindszenty* nevet ejtettem ki, s Őszentsége minden esetben mosolyogva utánam mondotta. Az volt a benyomásom, hogy a Szentatya a közeljövőben a nyilvánosság előtt akarja kimondani Eminenciád nevét, s azért gyakorolja azt. Néhány nappal utánam egy másik magyar jezsuita páter is volt nála a Gregoriana Egyetemről, s vele is gyakorolta a *Mindszenty* nevet.

Eminenciáddal kapcsolatban örömet fejezte ki, hogy a katolikusok oly lelkesen fogadták a kinevezést, és helyeselte Eminenciád várható erőteljesebb vonalvezetését, amelyet röviden jellemeztem. Bár meg kell azt is mondanom, hogy szavaiból azt vettem ki, hogy nagyon kevés reményt fűz az eredményhez.

Ezzel én úgy éreztem, hogy a tervbe vett témaköröket már megbeszéltük, s a válaszokat is megkaptam, s így az audienciát befejezettnek hittem. Ekkor azonban a Szentséges Atya előhozta a KALOT-ot, s nagyon meleg szavakkal megdicsérte, majd magától felajánlott a KALOT céljaira pénzsegélyt. Én azt válaszoltam, hogy most nem akartam kérni segílyt és nem is kérek, mert a múltkori nagy összeggel még kitartunk egy ideig, de bevallom, hogy kimondhatatlanul jólesne, s bizony rá is szorulunk, különösen, ha a mozgalmat szélesebb alapokra akarjuk fektetni. Megkérdezte, hogy mi lenne jobb: dollár-e vagy svájci frank? Azt feleltem, hogy engedje meg Őszentsége, hogy erre ne válaszoljak, mert én még ily értelemben sem akarok kérni, szeretném egészen Őszentségére bízni, hogy ad-e segílyt, s mily pénznemben adja, ha méltat bennünket erre az újabb támogatásra. Hozzáfüztem, hogy úgy érzem, történelmi pillanat ez, mert a régi nagy pápák ugyanígy segítették súlyos nagy összegekkel a törökök ellen küzdő régi magyarokat. Válasza nagyon komolyan hangzott:

„Veszedelemesebb a mai ellenség a töröknél, és a küzdelem is nehezebb.”

Ekkor felálltam és letérdeltem melléje, a Szentatya pedig halkan ezeket mondta: „Most megáldjuk az egész országot, katolikus vezetőit, katolikus mozgalmait s benneteket, küzdő fiaink.” Távozásomkor mosolyogva még így szólt szép tiszta magyar kiejtéssel: Dicsértessék a Jézus Krisztus!

1945. X. 24.

Tegnap megemlítettem a P. Assistensnek, hogy a Hercegprímás úr Ottóhoz küld Párizsba. Rögtön azt válaszolta, hogy ez már politika, tehát az Institutum¹⁸⁰

180 *Insitutum* (itt): maga a jezsuita rend mint intézmény. (A jezsuita szóhasználatban az „insti-

szellemében tilos. Azonban szóljak a P. Vicariusnak, ő nem fog elébe vágni a kérésnek. Mivel jelentősnek ítéltam az egész kérdést, gondoltam, írásban fogom a kérést benyújtani, és alaposan megindoklom. El is készítettem a Pro memoriát, s hogy szívesebben olvassa a P. Vicarius, anyanyelvén, franciául adtam be.

[Nagy Töhötöm beszúrása a lap tetején: de Boynes,¹⁸¹ 75 éves, nemesi származású, vizitátor volt Amerikában, Kínában és Közel-Keleten.]

A válasz igen érdekes volt: Kb. szóról-szóra így hangzott: „Megfontolva a kérését, s ezt meg is beszélve a P. Asszisztenssel, úgy határoztam, hogy nem engedem Párizsba utazni. Nem engedem pedig azért, mert ez már politika, s így számunkra tilos. Ha pedig érdekli a véleményem, elmondhatom, hogy egy Habsburg restaurációt jelenleg különben is teljesen reménytelennek tartok. Reménytelennek pedig azért, mert ma a fejlődés a demokrácia felé hajlik, még túlságosan is, és ily fejlődési irány közepette ki fog itt Európában újra királyt választani? Leginkább pedig azért tartom teljesen reménytelennek, mert a konzervatívok, akik közül a legitimisták is kikerültek, ők voltak az utóbbi évtizedekben a komoly szociális reformok legnagyobb ellenzői és megakadályozói. Áll ez különösen Magyarországra. Egy nagy hibát (bünt; ún. » peccato grande «) követtek el. Ezzel ezek eljátszották a nép bizalmát és a jogot is, hogy vezetők legyenek. Kevés jövőt jósolok nekik.”

Annyira meglepett ez a határozott és biztos vélemény, különösen a Magyarországról tett mellékes megjegyzéseiben, hogy meg is kérdeztem, hogy honnan ismeri így a magyar konzervatív erők aszociális szellemét. Mire azt válaszolta, hogy ezt mindenki tudja, aki egy kicsit is figyelte az ország belső erőviszonyait.

P. Assistensünket is megkérdeztem a királykérdés vonatkozásában. Ő ezeket mondotta: „Nagy önámítás hangsúlyozottan és csaknem elsősorban egy Ottótól vagy [a] Habsburg-dinasztiától várni a katolikus egyház javát és prosperitását. Hasonló önámítás, mint az osztrák katolikusok bizakodása a Kaiserben és a spanyolok válasza R. P. Ledóchowskinak,¹⁸² aki figyelmeztette őket a már forradalomba kitörni készülő megoldatlan szociális kérdésekre, amely forradalom aztán a katolicizmust majdnem el is söpörte: Habemus regem catholicam!¹⁸³ [– volt a spanyolok válasza P. Ledóchowski figyelmeztetésére.] A katolicizmus jövője attól függ, hogy mennyi teszünk mi azért, hogy a katolikus elvek a tömegekben is megvalósuljanak, s mennyire sikerül ezeket a tömegeket magunknak megszervezeten megnyerni.”

tutum” egyébként a rend alapokmányainak a gyűjteményét is jelenti.)

181 *Norbert de Boynes* (1870–1954): francia jezsuita, generális asszisztens, 1945–46 között vikárius generális (P. Janssens generálissá választásáig).

182 *Wladimir Ledóchowski* (1868–1942): lengyel-osztrák származású jezsuita, 1915–42 között a rend általános főnöke (generálisa).

183 Katolikus uralkodónk van.

Súlyos szavak! Nagyon örültem e két nyilatkozatnak, s értékesebbnek tartom őket, mint ha elutazhattam volna Párizsba.

1945. X. 25.

Mgr. Verolino,¹⁸⁴ aki ma a pápai államtitkárságon a magyar ügyek előadója, magához kéretett. Nagy örömmel üdvözlöttük egymást, mint régi budapesti ismerősök. Melegen érdeklődött a budapesti pápai segélyakció ügyei iránt. Nem sok jót tudtam mondani neki. Maradt a négy konyha, maradt[ak] a Vas-féle¹⁸⁵ segélymorzsák, és mi, KALOT-emberek ki lettünk téve az intéző bizottságból. Most komoly amerikai segélyakció lebonyolításán dolgozik Mgr. Verolino.

Mgr. Luttor¹⁸⁶ is megtudta, hogy megjöttem. Küldött egy névjegyet, hogy szeretettel vár. Felmentem hozzá is. Kis szemrehányást tettem neki, hogy Mészáros Gyula¹⁸⁷ egyetemi tanárnak elmondotta az én római szereplésemet. Majd hosszan beszélgettünk az otthoni helyzetről. Ő valószínűnek tart egy közeli háborút. A napokban beszélt egy angol katonai főlelkésszel, aki ezeket mondotta: Elhiszi ön azt, hogy ez az annyira kiélezett helyzet megoldható háború nélkül? Mgr. Luttor szerint az angolok akarják, és az amerikaiak nem akarják a háborút.

Átadtam neki P. Provinciális¹⁸⁸ levelét az Államtitkár úr számára, adja át ő hivatalosan. Láthatólag igen jólesett neki ez a kis figyelem.

A Vatikán álláspontjáról igen érdekesen nyilatkozott. Szerinte a pápának a keresztény demokráciáról mondott 1944. karácsonyi beszéde óta a Szentszék elejtette a főúri rétegre támaszkodó politikát, s a népi erőket jelölte meg mint kiépítendő alapot. Európában Lengyelországban, Spanyolországban, a Monarchiában s a két utódállamában (Ausztria és Magyarország) az egyház az arisztokrácia hatalmára építette a maga politikai hatalmi pozícióját.

184 *Gennaro Verolino* (1906–2005): szentszéki diplomata. 1928-ban szentelték pappá. A Szentszék diplomáciai szolgálatába lépett. Kolumbiában, Olaszországban, Magyarországon és Csehszlovákiában szolgált. 1951-ben szentelték érsekké, majd több harmadik világbeli, elsősorban latin-amerikai államban volt nuncius. Magyarországon 1942-től 1945 áprilisáig teljesített szolgálatot a budapesti nunciatúra titkáráként (auditoreként).

185 *Vas Zoltán* ekkor még Budapest kommunista polgármestere volt.

186 *Luttor Ferenc* (1886–1953): pap, teológiai doktor. 1929–44-ben a vatikáni magyar követségben az egyházi ügyek és a kánonjog tanácsosa. 1948-tól Argentínában élt.

187 Valószínűleg: *Mészáros Gyula* (1883–1957): etnográfus, turkológus, egyetemi tanár, a Turáni Társaság tagja.

188 *Borbély István* (1903–1987) jezsuita szerzetes; 1943. június 13-tól 1948 decemberéig, külföldre távozásáig, a magyar rendtartomány főnöke (provinciális).

Himler Márton¹⁸⁹ amerikai úrral találkoztam, aki Washington részéről a magyar ügyek egyik legfőbb intézője volt, s aki nyolc nap múlva indul haza jelentés tenni. Több kérdést tettem fel neki.

Várható-e a közeljövőben háború?

Tény az, hogy Amerika háromszor oly gyors iramban szállítja haza katonáit és a teljes hadifelszerelést, mint eredetileg tervezte. Amerika háborút nem akar. Viszont a helyzet így nem maradhat Közép-Európában, ahol az orosz – bár törvényesnek látszó fejlődés útján – mindent be akar olvasztani önmagába. Az orosz keleti nép, valószínűleg meg lehet vásárolni, s alkudni lehet vele. Találnak majd egy olyan összeg dollárt, amelyikért hajlandó lesz a szovjet visszavonulni, ha józan ítéletét nem vesztí el. Egyelőre azt látjuk, hogy már nem elég neki Közép-Európa, nemcsak a Dardanellákat fenyegeti, már ott van az Adriai-tengeren, sőt tulajdonképpen a Földközi-tengeren is, nemcsak a Perzsa-öböl mentéig, hanem kezd beleszólni Szíria és Palesztina ügyeibe, sőt Távol-Keleten Korea és Kína ügyeibe is. Mindenesetre a közeli években nem lehet háborúra számítani, az orosz is vigyázni fog, hogy nagyon kihívó ne legyen, mert most mást nem akar, mint erősödni a közép-európai országokban.

Ezután feltettem a kérdést, hogy mi a véleménye a Habsburg-restaurációról.

Ezelőtt 2-3 évvel, főleg Rooseveltt¹⁹⁰ személyes kapcsolata miatt, Ottó neve forgalomban volt. Azóta azonban sok mindent történt. Így például hónapokig gúny tárgya volt az amerikai sajtóban Ottó igen csúfos kudarca, aki nagy előzetes propagandával osztrák légiót toborzott, amelybe összesen 40 német és 26 magyar jelentkezett; ezek nagy részét is úgy kényszerítették a belépésre. Még kínosabb botrány volt az a pör, amelyiket Félix¹⁹¹ főherceg indított az egyik legnagyobb New York-i szálloda ellen, amellyel szerződéses viszonyban volt oly értelemben, hogy az általa oda irányított előkelő vendégek után 10% jutalékot kapott. Mivel a háború következtében a forgalom önmagától is megdagadt, a szálloda nem fizetett többet jutalékot a főhercegnek, aki emiatt bepörölte a szállodát. Igen nagy és botrányos volt a sajtóvisszhang. Különben is, Amerika úgy volt és van a Habsburg-családdal, mint minden menekült uralkodóval – ez egyébként Anglia politikája is – : jégre teszi őket, hogy ne romoljanak meg, mert talán még szükség lehet rájuk, de külön pozitív célja nincs velük, legkevesbé, hogy jogos trónjukra egyszerűen visszaültesse őket. Ennek ellenére, Amerika még ma is támogatná Ottót egy Osztrák Királyság trónjának elfoglalásában, ha a nép

189 Himler Márton (angolul *Martin Himler*; 1888–1961): magyar származású amerikai vállalkozó, újságíró, majd az FBI ügynöke, később az amerikai hadsereg Office of Strategic Services (OSS) magyar részlegének vezetője ezredesi (colonel) rendfokozatban.

190 Franklin Delano Roosevelt (1882–1945): amerikai politikus, az Egyesült Államok 32. elnöke 1933–1945 között.

191 Habsburg Félix (1916–2011): Habsburg Ottó öccse (IV. Károly harmadik gyermeke).

többsége őt kifejezetten igényelné, bár ezen nagyon csodálkozna. De egészen meglepődne azon, ha a magyarok is meghívnák őt. Különben az én véleményem szerint [– mondta Himler –] sem Ausztriában, sem Magyarországon nem tud a legitimizmus annyi népakaratot felmutatni, mert ne felejtjük el, Amerika népakaratot akar látni és nem arisztokrata-akaratot, amennyi elég volna ahhoz, hogy Ottót ő segítse vissza a trónra. Önmagától pedig képtelen reá. Azt hiszem, a Habsburg-restauráció csak egészen ködös bizonytalan jövőben létezik, de még ott is igen sok, szinte soha meg nem valósulható feltételektől függően. Véleményem szerint a magyarok újabb háborúban való bizakodása és a restaurációs kérdés is ugyanabból a pszichológiából fakad, mint a náci időben a titkos fegyverekben való bizakodás.

Végezetül megkérdeztem, hogy hogyan látja a magyar katolicizmust, s főleg annak politikai erejét, bontakozását?

A katolicizmus nagy ereje, hogy minden nagy világmozgalmal szemben, amely számára veszedelmet jelentett, ellenmozgalmat tudott indítani. Így pl. a múlt században a szocializmussal szemben hozta a keresztényszocializmust. Hogy Magyarországon nem tudott igazi eredményeket elérni, az nem von le semmit a tervnek világviszonylatban leértékével. Most itt van a demokrácia, amely kétségtelenül sok veszélyt is rejt magában az egyházzal szemben, főleg egyes vezetői személye miatt. Ezzel a demokráciával szemben vagy vele párhuzamosan, majd' minden államban elindította az egyház a maga kereszténydemokráciáját, csak Magyarországon nem akar a hivatalos egyházi hatalom engedni a keresztény arisztokráciából, s azt hiszi, hogy ezzel fog majd gátat emelhetni a felszabadult és rombolni kész népi erőkkel szemben. A népi erőket kellene befognia a másik oldal népi erejével szemben. És ezt teszi is bizonyos mozgalmakon keresztül. A fejlődés visszavonhatatlanul odáig jutott, hogy legalábbis fél századon keresztül az szab irányt a történeseknek, aki a nép erejét és tömegét megszervezte és megszerezte önmagának, nem pedig az, aki a régi világ letűnt hatalmasságaira, az arisztokráciára támaszkodik. Láthattunk már a történelemben ilyen fordulatot: ki támaszkodik ma a köznemességre? Valamikor pedig országok nyugodtak az ő erejükön. Ezt a konzekvenciát a hivatalos katolicizmus nem vonta le Magyarországon, csak a nem hivatalosak. Nagyon sok befutó információim szerint pl. a Hercegprímás úr is még mindig azokkal veszi magát körül, akiket már régen menesztenie kellett volna. Sajnos, kénytelen leszek ezt Washingtonban is így jelenteni.

Megdöbbenve hallgattam ezt a lesújtó ítéletet, s igyekeztem magyarázatot adni rá, és ellenpéldákat felhozni, de Mr. H. nyugodtan és hűvös amerikai tárgyilagossággal újabb tényeket sorakoztatott fel a hivatalos egyházi felfogásra vonatkozóan, s kitartott véleménye mellett.

Beszélgetésünk végén azt mondotta: Most én teszek fel önnek egy kérdést: Ön, tudtommal, ismeri a magyar parasztságot. Mit gondol, van-e szívósság és kitartás a magyar parasztban? Tud-e ellenállni tartós kényszerrel és propa-

gandával szemben? Miután válaszoltam erre, így folytatta: Én Magyarország megmentését a parasztság kitartásától várom. Az orosz kényszerrel és propagandával kolhozokba fogja belevinni a parasztságot. Természetesen ezt szövetkezetnek fogja nevezni, külön hangsúlyozni fogja, hogy a föld telekkönyvileg az egyes parasztoké marad, de csak telekkönyvileg, a valóságban kolhoz lesz. A magyar parasztnak most egy belső ellenálló erővel, amelynek gyökere a magántulajdonú földszeretet kell hogy legyen, ki kell tartania 3-4 évig; ezalatt megjön az amerikai tőke, gazdasági segítség, és kibontakozik az orosz helyzet is. Egyedül ez az osztály mentheti meg önöket. A munkásság túlnyomó részben nem az önöké, az arisztokrácia és a középosztály pedig az ország megmentésében semmit sem ér.

Mr. H. utolsó szavai ezek voltak: Ne a régi elkorhadtt cölöpökre építsenek, hanem azokat az erőket szervezzék be, amelyek szervezése ma világáramlat, s amelyet éppen most akarnak önök ellen felhasználni.

Annyira hivatalos és jelentős személy mondotta ezeket nekem, hogy jónak láttam az egész információt írásban előterjeszteni a Szentatyának. Tudtam ugyanis, hogy Őszentsége különös figyelemmel érdeklődik az amerikaiak európai tervei iránt.

1945. X. 27.

A Hercegprímásnak megírandó jelentésbe szánom a következő mondatokat:

Eddig mások véleményét írtam le. Legyen szabad végül a magam érzelmeinek is kifejezést adnom.

Lelkemben valami keserű meghasonlással jöttem haza. Átéltém Rómában azt, hogy ma szegény magyarnak lenni, mert egyensúlyát veszített népnek tartanak bennünket, akiknek vezetői vagy Moszkva-bérenc kommunisták, vagy pedig ásatag dzsentri-szellemiségű konzervatívok. Rómában közvetlen forrásból láthattam, hogy a világon mindenütt merész lendülettel bontakozik a kereszténydemokrácia, amely siránkozás nélkül számol fel idejét múlt előjogokat, osztálykiváltságokat, s halad a népi erők tisztelete és megszerzése felé. Ugyanakkor haza kellett jönnöm egy olyan országba, ahol még mindig a saját vezetőink is a születési jogok ígézetében élnek és cselekszenek, s ahol azok, akik másként mernek gondolkodni, megfűrt és kegyvesztett emberek lesznek saját egyházi hatóságaik és előljáróik előtt. Azt hittem első római utam alkalmával, hogy a szétesett romok felett új szellemiséggel és új alapokon egy második évezredre megépíthetjük a magyar katolicizmust, s most azt kell látnom, hogy marad minden a régi formák, elvek és keretek között, s ha emiatt elveszítjük majd a csatát a bolsevizmussal szemben, a világ katolicizmusa még sajnálni sem fog bennünket.

Ezeket bátorkodtam Eminenciádnak még tisztelettel és teljes őszinteséggel megírni. Isten látja lelkemet, hogy a katolicizmusnak és a világ legfőbb vezetőinek saját fülembé kimondott véleményét csak egyszerűen és pontosan

leírtam. Síromban sem tudnék nyugodni, ha bármi okból elhallgattam volna ezeket, még ha keményen hangzanak is.

1945. X. 28.

P. Mócsyval beszélgettünk a mai helyzetről s a várható fejleményekről. Egy igen érdekes megjegyzést tett a páter: Ma együtt vagyunk kénytelenek küzdeni az amerikaiakkal az orosz ellen. Úgy kell ezt a harcot folytatnunk, hogy mindig szemünk előtt kell tartanunk, hogy ötven év múlva az orosz nép lesz a mi legnagyobb és leghálásabb missziós területünk, s ugyanakkor egyetlen igazi nagy ellenségünk majd az amerikai kapitalizmus lesz.

Úgy kell harcolnunk mindig, hogy meglássék rajtunk, hogy mi egyetlen elvért, a katolikus igazságokért s azok társadalmi részletkövetkezményeiért küzdünk. Ez az egyetlen politikánk. Nem kötjük le magunkat sem a királyság, sem a köztársaság, semmiféle államforma mellett, mi bármelyikben a katolicizmus elveit akarjuk maradéktalanul megvalósítani. Így ellenfeleink is látni fogják tiszta szándékunkat. Mélységes meggyőződéssel élnünk kell ezt az egységes és egyetemes beállítottságunkat!

Erről délelőtt beszélgettem P. Mócsyval. Délután beállított hozzám P. Wicki,¹⁹² s elhívott a szobájába, hogy nézzem meg a goai misszionáriusok 1555-ben írt levelei kritikai kiadásának munkáit. Megnéztem. Mondhatom, egészen más világ! Egy-egy betoldott szó vagy kijavított betű körül valóságos csaták zajlanak. Az archívumból előtte fekszik az eredeti kézirat, az asztal sarkán másik három másolatról fényképfelvételek. Ezek eredetije Spanyolországban és Portugáliában vannak. És magyaráz a páter. Látszik rajta, hogy csak ebben él. Német anyanyelvű svájci, aki azonban ezek miatt a munkák miatt megtanult tökéletesen spanyolul, portugálul és olaszul, és ő, a német, jobban ismeri e három másik nyelv 16. századi helyesírását és nyelvtani finomságait, mint a született spanyolok és portugálok. Elmesélte, hogy minden évben átveszi egy-egy nyelvnek a három közül az egész nyelvtanát, helyesírásának és kifejezésmódjának történeti fejlődését századokra visszamenően.

Mikor kijöttem tőle, azon gondolkodtam, hogy mily csodálatos is a Jézus Társaság. Egy folyosón lakunk ketten a P. Wickivel, egy a nevelésünk, egy szellem tölti be a lelkünket, s ő bolházza a 400 év előtti misszionárius-leveleket, én pedig határokon szökdösöm át.

192 *Joseph (Josef) Wicki* (1904–1983): svájci születésű jezsuita történész, az ázsiai missziók kutatója, számos könyv szerzője.

1945. X. 29.

Előadtam P. Brustnak P. Hunya¹⁹³ tervét a Rómában felállítandó institutumról, amelyik a szemináriumok számára spirituálisokat nevelne, amolyan Institutum Asceticum¹⁹⁴ lenne. Emlékezett a páter, hogy kb. 6-7 évvel ezelőtt nyújtott be egy tervezetet a P. Hunya erről a kérdéstről, amikor P. Ledóchowski kikérte a véleményét a papság nevelésére vonatkozóan. Akkor a P. Generalis elvetette a külön Institutum fölállítását. Majd az új generálishoz nyújtson be P. Hunya egy új tervezetet, talán sikerülni fog.

1945. X. 30.

Signor Stephanót megkérdeztem, hogy Amerika milyen magatartást vár el a magyaroktól a szovjettel szemben. Íme, a válasza:

„Három tényező határozza ezt meg: először is a geográfiai, azaz Magyarország a szovjet nagyhatalom szomszédállama, másodsor az orosz benn van az országban, s harmadszor a szovjet szövetségese az Egyesült Államoknak. Ezekből legelsősorban az következik, hogy a magyarok haragudhatnak a szovjetre, de nem lehetnek vele haragban. Ebből a következményeket maguknak a magyaroknak és szervezeteiknek kell tudni levonni.

Az Egyesült Államok igenis akarják¹⁹⁵ segíteni Magyarországot, s már segítettek is pl. az egységlista megbuktatásában. Ezt a támogatást így lehetne meghatározni: Amerika segíti a magyarokat, hogy aztán ők tudjanak magukon segíteni. Az Egyesült Államok hajlandóak Magyarországon a megnyilatkozó igazi népakaratot támogatni. Ez a támogatás egyelőre diplomáciai, egy-két éven belül gazdaságivá lehet, amikor az amerikai tőke vállalkozni fog Magyarországon, s utána szívesen megadja Amerika a kulturális támogatást is iskolák, egyetemek, kultúrintézmények segítségével. Ami pedig a vallási kérdést illeti: ha Amerika azt látja, hogy a magyar népakaratot és a bolsevizmussal való szembenállást a vallási erők és szervezetek képviselik, akkor támogatni fogja ezeket, akár katolikusok, akár protestánsok. Teszi pedig ezt annál szívesebben, mert Amerika a valláserkölcsei nevelés alapján áll.”

193 Hunya Dániel (1919–1957): jezsuita szerzetes. 1930 és 1950 között a szegedi egyházmegyei központi papnevelő intézet lelki igazgatója, az aszketika és a liturgia tanára. Országos hatású és hírv papnevelő. A papok összefogására létrehozta a Szent Gellért Uniót (1935), az Unió lapjának, a *Cor Unum*nak és az 1941-ben indított *Papi Lelkiségi* című folyóiratnak megalapítója és szerkesztője. Nagy Tőhötömnék már a harmincas évektől kezdve lelkivezetője, gyóntatója volt.

194 Aszketika-intézet.

195 Az 1930–40-es évek nyelvészei az „Egyesült Államok” kifejezéshez mint alanyhoz többes számú állítmányi egyeztetés ajánlottak.

1945. XI. 1.

Közel két órát beszélgettem P. Leiberrel, aki a Gregoriana Egyetemen¹⁹⁶ az egyháztörténelem tanára; Ludwig v. Pastor¹⁹⁷ hatalmas munkájában, a *Geschichte der Päpste*-ben ő írta a magyar vonatkozású fejezeteket, s XII. Piusz pápának magántitkára még [annak] berlini nuncius kora óta, s ma köztudomásúan a Szentatya legbizalmasabb embere, akivel minden ügyet megbeszél, s akinek a szobája ott van közvetlenül a Szentatya dolgozószobája mellett.

Megkérdeztem P. Leibert, hogy mi a felfogása a Habsburg-restaurációval kapcsolatban. Ezeket válaszolta:

„Előre kell bocsájtanom, hogy sohasem jó, ha az egyház valamilyen egyetlen államforma mellett nagyon exponálja magát. Áll ez sokszorosan azokra az államformákra, amelyek vagy elvesztették a jelentőségüket, vagy egyenesen unszimpatikusak lettek a tömegek előtt. Ilyen kb. ma a királyság intézménye. Konkrétan a Habsburg-dinasztiára nézve azt mondhatom, hogy én eléggé reménytelennek látom a lehetőségeiket, főleg azért, mert mindkét országban, de elsősorban Magyarországon a hitelét vesztett, ókonzervatív arisztokrácia áll mögöttük. Ezen tény miatt kevesen hiszik el, hogy a restauráció szociális haladást és igazi demokráciát jelentene. Sőt, az ellenkezőjétől félnek. Ez pedig ma lényegbevágó akadály.”

Ezután megkérdeztem a pátert, hogy milyen legyen az oroszral szemben való viselkedésünk. Szavait igyekeztem lehetőleg szóról szóra lejegyezni, mert a feltett kérdést igen jelentősnek tartottam. Ezeket válaszolta:

„Emlékezzenek vissza, hogy a pápa soha egy biztató vagy felszólító szót sem mondott ki, amely az orosz elleni háborúra szólította volna fel a népeket, pedig ezt a háborút akkor keresztes hadjáratnak nevezték el, és igen erősen impresszionálták a Szentatyát is, hogy tegyen nyilatkozatot. Most pedig azt figyelhetik meg, hogy bár a Szentséges Atya a legmélyebb fájdalommal együttérez azokkal a szenvedőkkel, akik az orosz uralom alatt oly mérhetetlen sok nyomorúságnak vannak kitéve, de eddig még nem tiltakozott ezek ellen, és előreláthatólag nem is fog tiltakozni, bár sokan akarják őt erre rávenni. Az első tényen annak idején sokan megbotránkoztak, ezen a másodikon is valószínűleg ismét sokan megfognak botránkozni, de a Szentséket messzebbre néző szempontok vezetik, és magasabbról nézi az eseményeket, mint azok, akiket a szovjet gyűrű bezárva tart és a szenvedésekbe el vannak merülve.

196 *Pápai Gergely Egyetem* (Pontificia Universitas Gregoriana): jezsuiták által vezetett nemzetközi hírű egyetem Rómában.

197 *Ludwig von Pastor* (1854–1928): katolikus történész, egyháztörténész, német származású osztrák diplomata. Legismertebb műve a 16 kötetes Pápák története (pontosan: *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*), mely közel négy évszázad (1417–1799) pápáinak életét ismerteti nagy részletességgel és tárgyi tudással. P. Leiber 1923–24-ben volt Ludwig von Pastor munkatársa.

A Szentszék tudja és számításba veszi, hogy Európa lakóinak kb. a felét a szlávok adják, s ezek ma erőre kaptak, Európának felét el is foglalták, s onnan nemigen fognak kimenni. Állandó erősödésük várható, mert az egykezű nyugati népekkel szemben igen sok náluk a gyerek; továbbá objektíve meg kell állapítani azt is, hogy sok igen értékes emberi tulajdonsággal vannak megáldva. Sajnos, ma a bolsevizmus mételyezi őket.

Ebben az egész kérdésben a döntő szempont azonban, hogy a Szentszék bízik benne, sőt csaknem teljesen biztosra veszi, és már most előre készül is reá, hogy talán 20-30 év sem kell hozzá, s az egyház legnagyobb és legmegáldottabb misziós területe Oroszország és Kína lesz. Azt már csak úgy jegyzem meg, egészen csendesen és mellékesen, folytatta, hogy ugyanakkor talán az amerikai kapitalizmussal fogja az egyház legkeményebb harcait megvívni, amely kapitalizmus inkább a protestáns államok fellelvára, és amely rejt magában annyi veszélyt, mint a bolsevizmus. Ezek a szempontok határozzák meg a Szentszék orosz politikáját, s ezt önöknek is tudniuk kell.”

Itt megemlítettem, hogy sokan vannak nálunk, akik közvetlen tapasztalatokra hivatkozva egyáltalán nem bíznak az orosz megtérésében, s ezért a merevebb elzárkózás politikáját folytatják, sőt tájékozatlan jóhiszeműeknek tartják azokat, akik a közeledés álláspontját vallják, és fordulatban bíznak.

Erre a páter így válaszolt: „Mi először is nem a bolsevizmus megtérésében bízunk, hanem az orosz nép megtérésében. Különbözik pedig a fentiek felfogásáról az a véleményem, hogy egyáltalán nem katolikus felfogás. Különösen csodálkozom pedig azon, hogy ezt azok a magyarok mondják, akikről egész Európának egyszer az volt a véleménye – a Szent István előtti időkre gondolok –, hogy kárhozatra és pusztulásra szánt népség. Ezek a mai nagy eszmeáramlatok valamiképp hasonlítanak a népvándorlás hullámaihoz. De talán hamarabb fognak lecsendesedni, és a népek is hamarabb megtérni.”

Végezetül nyíltan megkérdeztem a pátert, hogy igaz-e, hogy Moszkva közeledő lépéseket tett volna a Vatikán felé? Ezeket válaszolta:

„Nem igaz, hogy Moszkva közeledett volna. Ellenben mi hoztuk már többször Moszkva tudomására, hogy hajlandóak vagyunk a kapcsolatokat felvenni. Először évekkel ezelőtt Ankarán keresztül, de semmi érdemleges válasz nem jött; majd még Rooseveltnél életében, az elnök egyik kiváló katolikus diplomatája megemlítette a Vatikán közeledő szándékát magának Molotovnak,¹⁹⁸ aki részint kitért a válasz elől, részint pedig valami kis biztatást adott. Stockholmon keresztül is történnék jelenleg közeledő lépések, most már mindkét oldalról, de kialakult eredményről még nem beszélhetünk. A Vatikán feltétlenül föl akarja venni a kapcsolatot Moszkvával, és épp ezért számára kellemetlen, ha egyes egyháziak

198 *Vjacseszlav Mihajlovics Molotov* (1890–1986): vezető szovjet politikus a sztálini diktatúra évtizedeiben, az 1920-as évektől az 1950-es évekig. 1939–46: külügyi népbiztos, 1946–49 és 1953–56: külügyminiszter.

hivatalos minőségükben a maguk részéről még jobban elmérgesítik vagy kiélezzik az amúgy sem kedvező helyzetet.

Ezután sok érdekes részletet beszélt el a páter a potsdami értekezletről,¹⁹⁹ amelyek már nem tartanak jelentésem keretei közé, legfeljebb annyiban, hogy világosan láttam belőlük, hogy a Szentszék egyáltalán nem értékeli alá sem a szovjet hatalmát, sem annak brutális módszereit.

1945. XI. 2.

P. Mócsyval sokat beszélgettem az egyház mai nagy problémáiról. A Szentszék mennyire nemesen, krisztusian és messze nézően mérlegeli az eseményeket és tervezi a jövőt. Mily igazi évszázados távlatokban gondolkozik Róma! S nekünk is be kell állnunk ezekbe a méretekbe, s úgy harcolnunk. Nem szabad, hogy elveszítsük szemmértékünket a bőrünkön érzett csapások miatt. A Szentszéknek ebben a zseniális orosz politikájában mi, magyarok még eszközök lehetünk, ha minket is egyetemes katolikus szellem tölt el.

1945. XI. 3.

Mgr. Verolino felkeresett, és sokat beszélgettünk Magyarországról, szovjet-ről, zsidókról. Ideadott átolvasásra egy elaborátumot. – Mgr. Lutterhoz elvittem a bukaresti Szociális Testvérek²⁰⁰ ügyében Szentatyához írt levelet. Megkértem, hogy járja ő ki. Arra is megkértem, hogy kérjen kihallgatást a számomra Mgr. Tardini²⁰¹ államtitkárnál.

199 Potsdami konferencia: a II. világháborúban győztes nagyhatalmak értekezlete 1945. júl. 17-től aug. 2-ig. Témája elsősorban a megszállt Németország sorsa volt, de a résztvevők körvonalazták Ausztria, Olaszország, Lengyelország, Magyarország, Finnország, Bulgária és Románia jövőjével kapcsolatos elképzeléseiket is. Megerősítették Németország teljes megszállását, meghatározták Berlin és Ausztria megszállásának övezeteit. Részletezték a megszállás politikai és gazdasági céljait.

200 *Szociális Testvérek Társasága*: Slachta Margit által 1923-ban alapított püspöki joghatóságú, magánfogadalmas, de a közös élet szabályait követő nők társasága (1998-tól: „pápai jogú női apostoli élet társasága”). – A Társaság erdélyi kerülete is megalakult már az alapítás évében (1923). Az erdélyi kerület tagjai korán, a 30-as évek elején megtelepedtek Bukarestben is, ahol főleg leány- és nővédelemmel, valamint szegénygondozással foglalkoztak. A háború utáni nyomorúságban az amerikai katolikusok számottevő gyűjtéssel siettek az ország megsegítésére. E segélyakció megszervezését a nunciatúra vette át, és ebben a munkában a Bukarestben dolgozó testvérek is közreműködtek.

201 *Domenico Tardini* (1888–1961): Szentszéki diplomata. 1921-től dolgozott a szentszéki államtitkárságon, 1935 és 1937 között helyettes államtitkárként („sostituto”). 1937-től 1952-ig a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára. 1953-tól prosecretarius, 1958-tól címzetes érsek, kuriális bíboros, XXII. János pápa alatt államtitkár.

1945. XI. 4-12.

Elvégeztem nyolcnapos lelkigyakorlataimat. Újra átvizsgáltam nagy terveinket, munkánkat, küzdelmeinket az örök igazságok fényénél. Mindent csak Istenért és az Ő egyházáért érdemes tenni. Minden mást arbitror ut stercora²⁰²!

1945. XI. 12.

Közben otthon megtörténtek a választások, és a kisgazdák fölényes győzelemmel kerültek ki.²⁰³ Mindenki gratulál nekem, mintha bizony én nyertem volna meg a csatát, de hát ez a magyar embernek szólt. Érthetetlenül állnak az eredmény előtt, s egybehangzóan az a vélemény: Íme, látszik, hogy mily jól és erősen volt megszervezve a parasztság. Maga P. Vicarius és az Asszisztensek mondták nekem, hogy ez próbája volt a KALOT-mozgalomnak is, és a próbát fényesen kiálltuk. – Ma 19 éve léptem be a Társaságba.

1945. XI. 13.

A drága kis Szent Szaniszló ünnepe! Elzarándokoltam a sírjához a S. Andrea al Quirinaléban.²⁰⁴ Hosszan imádkoztam oltára előtt országunkért és a magyarokért. Sok lengyel katona is jött állandóan a templomba. Néztem szegényeket. Vajon mit tudnak az otthoniakról, szüleikről, feleségükről, gyerekeikről?!

1945. XI. 14.

A Szentatyához levelet írok, melyben rendkívül restellve a dolgot, hogy amit múltkor elutasítottam, azt most kérem kell: kértem pénzösszeget a Mozgalomra. A kihallgatáson ugyanis oly eredménnyel hárítottam el a jóságát, hogy adott ugyan, ha jól tudom, 11.000 dollárt, de nem nekem adta át, hanem amerikai katonai úton a Hercegprimáshoz juttatta el.

Ma délben fogadott Mgr. Montini²⁰⁵ államtitkár. Igen jól be lehettem ajánlva, mert amikor Luttorral ketten bementünk a szobájába, észre se nagyon vett, hanem kedvesen beszélgetni kezdett Luttorral, de amikor az bemutatott, hirtelen egészen megváltozott, és igen nagy örömének adott kifejezést, hogy találkozhattunk; nagyon sokat akar tőlem kérdezni és velem megbeszélni; ez a mostani

202 *Arbitror ut stercora*: szemétnek tekintek. (Utalás az apostoli kijelentésre: „Mert őt [Krisztust] igazán megismerni, az minden másnál összehasonlíthatatlanul jobb és értékesebb! Így hát minden mást kárba veszni hagytam, és szemétnek ítélek mindent, csak hogy Krisztust megnyerjem.” Filippiekhez 3,8)

203 Az 1945-ös nemzetgyűlési választásokat 1945. november 4-én tartották meg. A győztese a Független Kisgazdapárt lett, amely abszolút többséget (57,03%) szerzett a parlamentben.

204 *S. Andrea al Quirinale*: András apostol tiszteletére szentelt jezsuita templom Rómában. A mellette lévő rendházban halt meg 1568-ban a később szentté avatott lengyel jezsuita növendék, Kosztka Szaniszló.

205 *Giovanni Battista Montini* (1897–1978): helyettes vatikáni államtitkár 1937-től 1954-ig, Milánó érseke, 1963-ban pápának választották (VI. Pál pápa).

idő kevés is hozzá, ehhez órák kellene, jöjjenek el pénteken este 7 órára. Mégis leültünk, és egy keveset beszélgettünk. Jelezte, hogy egész listát fog összeírni a megbeszélés tárgyául. Főleg szeretné előkészíttetni velem a Magyarországgal való diplomáciai kapcsolat felvételét.

1945. XI. 15.

S. E.²⁰⁶ Tardini, Őszentsége államtitkára a rendkívüli ügyekben, déli 12 órakor fogadott, s a reá oly jellemző pontossággal, amint megkondultak a San Pietro harangjai, megjelent a fogadószobában. Rendkívül kedves, közvetlen és barátságos volt, bár ez nem jelent különösebbet, mert mindenki vel szemben ilyen. (A következőket mindjárt úgy is szövegezem, ahogy a Hercegprímás úrnak a jelentésben írni fogom.)

Megkért, hogy közöljem Eminenciáddal, hogy az Őszentségének írt levele megérkezett. Tartalmára vonatkozóan azt üzeni, hogy a Hercegprímás úr kezdeményezését szívesen vették,²⁰⁷ de az első lépést a magyar kormánynak kell megtennie. Ebben az esetben a Szentszék a maga részéről kész örömmel tesz eleget a magyar részről megnyilvánuló óhajnak, és azonnal lépéseket tesz a nuncius kiküldése és egy magyar követ fogadására vonatkozóan. Az elintézés módjával kapcsolatban azon óhajának adott kifejezést, hogy a kormány bízza meg az itt működő Luttor Ferenc dr. követ, kánonjogi tanácsost, hogy a Vatikánnal létesítendő diplomáciai kapcsolat előkészítéséhez szükséges megbeszéléseket lefolytassa.

A Hercegprímás úrnak a kormány által kifogásolt első hercegprímási pásztorlevélével kapcsolatban Tardini Excellenciája elég hosszan kifejtette a Vatikán álláspontját az egyházi nagybirtok kérdését illetőleg. Hangsúlyozta, hogy a nagybirtok leginkább csak bajt és akadályt jelentett az egyházban; elmondotta, hogy már 1922 óta igen sok esetben szuggerálta a Szentszék és kérte, hogy a magyar püspöki kar vágjon elébe az eseményeknek, mert bár kánonjogilag tartanunk kell a tételt, hogy védelmezzék az egyházi birtokot, de van történelmi fejlődés, amelyet sem megállítani, sem visszacsinálni nem lehet. [Beszúrás: De a magyar püspöki kar és különösen Serédi...]

Megemlítettem, hogy a magyar püspöki kar az erdőbirtokokat vissza akarja szerezni, hogy így ne legyen ráutalva az állami fizetésre. Ezt az elgondolást Őexcellenciája helyesnek tartotta, bár ugyanakkor az érződött ki a szavaiból, hogy nem venné nagy csapásnak, ha ez nem sikerülne.

Majd érdeklődött az államtitkár úr a magyar katolicizmus politikai vezetésére iránt. Ismertettem a két ellentétes felfogást: az egyik inkább a főúri erőkre igyekszik támaszkodni, a másik ellenben a nép szervezett erőit tartja elsődlegesnek és fontosabbnak. Még megjegyeztem azt is, hogy a magyar

206 *Sua Excellencia*: őexcellenciája.

207 A Szentszék és magyar kormány 1945 tavaszán megszakadt diplomáciai kapcsolatának helyreállítása, pápai nuncius Budapestre küldése ügyében.

katolicizmus hivatalos vezetői, bár nagy megértéssel vannak a katolikus népi mozgalmakkal szemben, a politikai vonalvezetésben inkább a főúri erőkre látszanak támaszkodni. Őexcellenciája azt válaszolta, hogy most van itt a megfelelő idő, hogy a Hercegrímás úr és a magyar püspöki kar közeledjék a néphez. Az államtitkár úr mintegy félni látszott attól, hogy a hivatalos magyar katolicizmus a nagybirtok kérdése után most meg majd ebben a kérdésben fog túl későn a helyes útra térni.

Igen érdeklődött Őexcellenciája, hogy a mostani nagy földreformot ésszel csinálták meg vagy ész nélkül. Azt válaszoltam, hogy vagy teljesen ész nélkül csinálták meg, vagy egészen zseniálisan, s ez attól függ, hogy mi volt a céljuk. Ha valóban földreformot akartak, akkor ész nélkül csinálták, de ha az egész kérdést ad abszurdumig akarták vezetni, s így végeredményben előkészíteni az utat a kolhozformához, akkor zseniálisan csinálták. Ellenvetette, hogy a mai termelési módszerek (gép stb.) inkább a nagybirtoknak kedveznek, mire azt válaszoltam, hogy viszont a kisbirtok a családnak kedvez, és ez fontosabb, különben is a nagybirtok termelési módszerének előnyei átültethetők a kisbirtokos gazdálkodási formára a különböző szövetkezeteken keresztül (gépszövetkezetek, értékesítési, feldolgozó szövetkezetek). Nagyon helyesnek tartotta ezt az elgondolást.

Rendkívül nagy hatással voltak rám S. E. Tardini világos, szabatos meglátásai és közvetlen, jókedvű modora.

Du. P. Mócsyval látogatást tettünk Mgr. Verolinónál a lakásán. Igen belemen-tünk a magyar problémák megbeszélésébe. Ismertettük vele a magyar katolikus erőviszonyokat, azok mélyebb gyökereit. Azt hiszem, igen termékeny beszélgetés volt.

1945. XI. 16.

S. E. Montininél elő voltam jegyezve, hogy ma este 7 órakor dr. Luttor társaságában fogad engem egy hosszabb beszélgetésre. De. értesít az államtitkárság, hogy Őexcellenciája most de. 11 órakor szeretne velem találkozni, de egyedül csak velem.

Amíg mentem a Damasus-udvaron keresztül, Signor Steph. tanácsa szerint készültem egy másik látogatásra, ha véletlenül találkoznék Luttor doktorral. És valóban találkoztam is fenn az államtitkárságon. Mondom neki, hogy megyek Mgr. Verolinóhoz a Magyarországra küldendő leveleket átvenni. El is mentem, s megkértem Mgr. Verolinót, hogy telefonáljon Montininek, hogy itt vagyok, de nem merek rendes úton bemenni. Nagyon tetszett neki a megoldásom, s pár perc múlva ő maga jött le. Mondta, hogy Mgr. Verolino is maradhat a szobában.

Átadott olvasásra egy levelet, amelyet a Hercegrímás úr küldött a Szent-atyának, s amelyben kéri Őszentségét, hogy mielőbb küldjön egy nunciust. Majd megbízott az államtitkár úr, hogy a következőket jelentsem otthon a Hercegrímás úrnak:

A Szentszék már várja azt a napot, amikor a magyar kormány kérni fogja a nunciatura újbóli felállítását. Bár igaz, hogy nem a magyar kormány utasította ki a Nuncius urat, hanem a szovjet, mégis most a kormány részéről kell kiindulnia az első lépésnek, mert ő tudja, hogy vajon nem fogja-e a szovjet újból visszaküldeni a Szentatya követét, s egyáltalán, hogy beengedi-e az országba. Továbbá a kormány tudja megadni a biztosítékokat, amelyeket ezennel kér is a Szentszék, ti. diplomáciai testülete tagjainak sértetlenségét, az épület területenkívüliségét és a szabad összeköttetést a Vatikánnal. A lakást és ellátást illetőleg nem igényel a Szentszék semmivel sem többet és jobbat, mint ami most a többi magyaroknak is osztályrésze.

Majd Montini Őexcellenciája a következő bizalmas jellegű megbízást adta: Kérdezzem meg a Hercegrímástól, hogy mi a véleménye dr. Luttor Ferenc kj.²⁰⁸ tanácsosról és dr. Magyary Gyula²⁰⁹ professzorról, s mit szól a magyar kormány e két személyhez. A maga részéről a következőket mondotta Őexcellenciája: dr. Luttor a mai napig a Vatikán területén lakva képviselte itt a magyar ügyeket, de már nem tudjuk, hogy kit képvisel. Az *alleatusoknak*²¹⁰ volt ellene kifogásuk, de ez tisztázódott, s most már szabadon járhat bárhol a világon, csak egyelőre be kell jelentenie, hogy melyik országba akar menni. Dr. Magyary a megboldogult Serédi hercegrímás úr engedélyével jött ki, s most itt azt állítja magáról egyeseknek, hogy ő jelenleg a magyar kormány római megbízottja. Erről a Szentszék nem tud. Különben Magyary dr. már évekkel ezelőtt leveleket továbbított Ottó trónörököshöz Amerikába, s nem oly régen találkozott is vele Innsbruckban. Ezt Montini oly hangsúllyal és módon fejezte ki, hogy nekem az volt a világos benyomásom, hogy ezt ő *gravamenként*²¹¹ említi fel, mert a Szentszék számára kellemetlen volna oly megbízott, aki erősen legitimista beállítottságú, mert – s ezt kifejezett szavakkal is mondotta – nem hiszi, hogy a jelenlegi magyar kormány szívesen venne ilyesmit.

1945. XI. 17.

De. P. Brust asszisztens számára igazolványt igyekeztem szerezni, amellyel Németországba utazhatna. Dr. Luttor adott már ki magyar papoknak, hogy a menekültek gondozására utazzanak német területre. Most ugyanezt akarom megszerezni a magyarországi svábok ürügye alatt.

208 Kj.: kánonjogi

209 Magyary Gyula (1901–1988): katolikus pap, egyházjogász, pápai protonotárius, a Máltai Lovagrend tagja. 1943-tól közel három évtizedig volt a kánonjog professzora Rómában, a Hittérjesztési Kongregáció egyetemén, a Pontificia Universtitá Urbanianán, később a jogi kar dékánjává nevezték ki.

210 *Alleatusok*: szövetségesek, a szövetséges hatalmak (itt: a II. világháború győztes hatalmai).

211 *Gravamen*: sérelem, panasz.

Du. P. Mócsy meghívta br. Apor Gábor²¹² volt vatikáni magyar követet a Gregorianára, hogy ott velem találkozzék.

Három nagy témakört tárgyaltunk végig: az ő helyzetét s Luttor tanácsoshoz való viszonyát, aztán gróf Pálffy József szerepét a Demokrata Néppártban és végül a királykérdést.

Az elsővel kapcsolatban nyilvánvalóvá lett, hogy ő többet az életben Luttorral nem dolgozhat együtt. Viszont azt is láttam, hogy Luttor meg az elmúlt év néhány viselt dolgaért (Magyary feljelentése stb.) szóba sem jöhet követségi kinevezésnél. P. Mócsyval utána abban állapodtunk meg, hogy legjobb lenne Luttort a Magyar Akadémia rektorává kineveztetni és püspökké szenteltetni in partibus infidelium;²¹³ br. Aport pedig megbízni újból követi teendőkkal. Majd ezt kísérelem meg odahaza elérni.

Pálffy József gróffal kapcsolatban elmondottam mindazt, amit a P. Provinciális számára még Budapesten, szeptember 19-én Pro memoria alakjában összeállítottam. Csodálkozott nagyon Józsefen, aki neki rokona, hogy ennyire eltévesztette az irányt.

Majd rátértünk a királykérdésre.

Elmondotta, hogy Ottót az amerikaiak elejtették, mert több súlyos hiba történt vele kapcsolatban Amerikában. Teljesen reménytelennek tart egy Habsburg-restaurációt. Már a Monarchia is csak roncsa volt egy régi gazdag családi vagyonnak. Olyan volt, mint egy tönkrement bank, amelyiknek még volt egy háza Bécsben, egy Budapesten, egy Prágában. A népek annak idején a hatalmas Habsburg-dinasztia oltalma alá menekültek a török elől, a jelen századfordulóján azonban már nem tudták, hogy miért vannak együtt. Szét is hulltak részeikre, s ezeket most újra összekovácsolni egy Habsburg-dinasztia számára képtelenség. Ha már összeállnak a népek, akkor az valami szövetségi alapon fog megtörténni, de nem fogják visszahozni a királyságot. Én úgy vagyok a monarchia gondolatával, mint a 18. század szellemével: ezért lelkesedem, ennek vagyok a csodálója, de ezért nem fogok rizsporos parókát a fejemre tenni és selyembuggyos nadrágot húzni. Az az idő már elmúlt. [Mondta br. Apor.]

Ellene vetettem a kegyelmes úrnak, hogy Ottónak van egy nagy értéke az amerikaiak szemében, s ez az, hogy az összes közép-európai államban esélye van, tehát az ő nevével összehozhatók a népek. Br. Apor követ úr erre azt válaszolta, hogy inkább sehol sincsen esélye, és éppen az ő neve az, amelyben ezek a népek ma nem hozhatók össze.

212 Apor Gábor báró (1889–1969); diplomata. 1939-től magyar követ a Szentszéknél, 1944. márc. 19-én, a német megszállást követően lemond, de Rómában marad. A Máltai Lovagrend tagja.

213 *Episcopus in partibus infidelium*: 'püspök a hitetlenek földjén', azaz (saját egyházmegyével nem rendelkező) címzetes püspök.

Itt jegyzem meg, hogy Londonban és itt Rómában már forr egy hatalmas közép-európai és balkáni unió kérdése. A központ itt van Rómában, s az alleatusok is nagy figyelemmel és megértéssel nézik. Sikertelen a mozgalom legfőbb szellemi vezérével többször és hosszan tárgyalnom, aki át is adta nekem a Szövetség igen bizalmas jellegű alapokmányának egy másolatát tanulmányozásra. Ez a mozgalom élesen Habsburg-ellenes, jóllehet a katolikusok hatalmi túlsúlya biztosítja van benne.

Br. Apor követ úrral a továbbiakban a magyar katolicizmus politikai irányáról beszélünk. Ezzel kapcsolatban azt fejtette ki, hogy az csakis a legőszintébb népi irány lehet, és nem támaszkodhat továbbra is az arisztokráciára. Valljuk be őszintén – folytatta –, hogy ez a földreform, amely végeredményben földhöz juttatta a nép tekintélyes tömegét, legfeljebb csak 3.000 családot tett tönkre, közte engem is. Ezek a családok fel lettek áldozva, s ezt visszacsinálni már többé nem lehet. Ezt a tényet egész politikai vonalvezetésünkben tekintetbe kell vennünk.

A végén megkérdeztem a kegyelmes urat, hogy a beszélgetésünk alatt tett nyilatkozatai közül melyekre ad felhatalmazást, hogy azokat közölhetem a Hercegprímás úrral. Mindent közölhet vele, válaszolta, csak tegye hozzá tisztelettel, hogy ez az én szerény véleményem. Még azt is mondotta a kegyelmes úr, hogy közöljem Őminenciájával, hogy ha tőle tanácsot kérne, akkor nagy tisztelettel azt merné ajánlani, hogy kevesebbszer exponálja magát. A megboldogult Serédi Hercegprímás úr talán túlságosan kikerült és megkerült mindent, de a másik szélsőség talán még rosszabb ennél.

A legvégén a jövő várható fejleményeiről, az esetleges háborúról beszélgetünk. Majdnem teljesen kizártnak tartja a közeli háború kitörését. Szerinte az alleatusok nagyon jól ismerik a szovjet belső viszonyait. Tudják jól, hogy a szovjet hadsereg züllőben van, a felszerelés egy hosszú háborúban tönkrement és elkopott, légierejük meg sem közelíti az övékét, azonfelül tudják jól, hogy magában az orosz államvezetésben is nagy ellentétek forognak a kollaboralisták és izolalisták között. Sztálin az előbbiekhöz tartozik, az utóbbiak vezére Molotov. Aztán tudják, hogy az oroszok megismerték Európát, és elcsodálkoztak, az európaiak pedig megismerték a szovjetet, s megundorodtak a bolsevizmustól. Az amerikaiak és angolok nem pazarolnak emberéletet, ha nem szükséges, ezért most a saját fejlődése és kibontakozása útjára engedték a kelet-európai helyzetet. Amerika nagy sietve viszi haza egész hadseregét, Anglia ellenben erősíti katonai pozícióját belső Európában, azon elv alapján, „si vis pacem, para bellum”.²¹⁴ Valami váratlan esemény mindig jöhet, és tudja, hogy Amerika akkor majd segíti őt, de amíg az amerikai hadsereg ismét áthajózik, egyedül kell magát tartania.

Így látja a helyzetet az, aki nemcsak egyszerű kapcsolatot tart fenn az angolokkal és amerikaiakkal, hanem csaknem naponta golfozik azok magas rangú diplomataival és tisztjeivel. (A jelentés számára írom:)

214 Ha békét akarsz, készülj a háborúra.

Saját fejlődésünkre és erőnkre vagyunk hagyva, bár közben itt-ott szolid támogatást is kapunk. Rómában az volt a benyomásom, hogy amilyen jó hatást tett a szép választási eredmény, annyira lerontotta azt a kormányalakítás kudarcra. Azt látták ebből, hogy a nép ki mer állni elvei mellett és meg is van ehhez szervezve, de a vezetők nem képviselik elég eréllyel ugyanazokat az elveket. Ilyen sikerek és kudarcok igen befolyásolják az angolszászok érdeklődését és segítő kedvét országunkkal szemben.

1945. XI. 19.

Montini Őexcellenciája egész nap nem volt benn hivatalában betegeskedése miatt, mégis kaptam tőle telefonértesítést, hogy este ½ 7-re vár. Az államtitkárság előszobájában csodálkozva fogadtak, hogy mit keresek itt. Mégis bevezettek a lakásába. Valóban várt. Közel másfél órát beszélgettünk.

Megadta a végső instrukciókat a diplomáciai kapcsolat újbóli kiépítésére. Többek között a következő finomságokra hívta fel a figyelmemet: a Szentszék elvi okokból nem engedhet abból, hogy a nuncius a diplomáciai testület dékánja; kivételt sem tehet pl. Magyarországon, ahol a szovjet bizonyosan magának követeli ezt, mert akkor az egész szabály bizonytalanná lesz, és majd lassan megszűnik. Tehát vagy elismerik a Szentszék e jogát, vagy a Vatikán nem fog küldeni nunciust, hanem csak internunciust.²¹⁵ Ez utóbbi mindkét fél számára kissé kellemetlen volna.

Majd megkérdezte, hogy mi a véleményem Angelo Rotta személyét illetőleg. Azt válaszoltam, hogy vannak érvek mellette és ellene, hogy ő térjen vissza Budapestre. Mellette szól, hogy a Szentszék tekintélye ezt követeli: ok nélkül utasították őt ki, ezért most ragaszkodik a Szentszék mintegy jóvátevés címén, hogy ugyanő térjen vissza. Ellene szól az, hogy ez a magyar kormány, ill. a szovjet bizonyos megalázását jelentené, mert most kénytelenek ugyanazt visszafogadni, akit egyszer már kiutasítottak.

Mgr. Verolinóról azt mondtam, hogy igen jól ismeri a magyar viszonyokat és rendkívül agilis, tevékeny volt. Szinte nélkülözhetetlen a budapesti nunciatúrán.

Ezek után hosszan beszélgettünk a magyarság helyzetéről. Elmondtam Őexcellenciája, hogy ezekben a mai időkben mily rendkívül nagy feladatok várnak a magyar katolicizmusra. A szovjet nyugat felé előnyomulva, Romániában és általában a Balkánon az ortodoxiával találkozott, Lengyelországban a katolicizmus külső kereteinek csak a roncsait találta, s így a lengyel katolicizmus ma még csak imával és szenvedéssel tud az ország területén belül az oroszokkal szemben megállni; Németország is teljesen szétverve, nem tud erőt mutatni az ott különösen kíméletlen oroszokkal szemben. Magyarország volt az első állam, ahol a szovjet pompásan megszervezett és tekintélynek örvendő katolicizmust talált. Azért ennek

215 *Internuncius*: pápai küldött követi rangban (szemben a nagyköveti rangú nunciussal). Internuncius kinevezésére gyakran átmeneti jelleggel kerül sor.

a magyar katolicizmusnak sokszoros feladata és felelőssége van a jelen történelmi alakulásokkal szemben, mert ma ő a legszervezettebb előretolt, sőt beékelte csapata az egyháznak.

Öexcellenciája válaszából láttam, hogy a Vatikán is tudja ezeket, és sokat vár a magyar katolicizmustól, különösen az erők megszervezését illetően. Általában az volt a benyomásom a Vatikánban, hogy Öszentsége jelentősebb munkatársai egész különös gonddal és bizonyos várakozó feszültséggel nézik a magyar katolikus egyház nagy küzdelmét, amelyet mint saját erőpróbájukat figyelnek, és ugyanúgy aggódnak érte. Római tartózkodásom legnagyobb élménye volt az ebből fakadó nagy felelősség átélése.

1945. XI. 22.

Indulás Rómából repülőn. Bologna, Treviso ...este Velencében a jezsuitáknál.

1945. XI. 23–27.

Dei [?] Frici, gyűjteményes kiállítás, bolyongás a lagúnák között, temető [?], 27-én Aradi telefonál.

1945. XI. 28.

Cecconinál [?] Trevisóban. Találkozom vele. Este alvás Veronában. Trentóban találkozom P. Alszeghyvel. Verona papi hotel.

1945. XI. 29.

Brenner, Innsbruck, Salzburg.

1945. XI. 30.

Reggel amerikai ruhában Linzen át Bécsbe. Defekt. Nem tudok kiszállni, mert nincs nadrágtartóm.

1945. dec. 1–4.

Megnézem a szétbombázott Bécset. [...olvashatatlan]

1945. dec. 5.

Indulás egy autókaravánnal. Amerikai pilótaruhában egy lengyel gróffal Komáromon át Budapestre. Sötétben érkezünk, a hidak lezárva. A sötétben az autóban öltözöm át ismét papnak.

[A naplóállományból hiányzó időszak: 1945. 12. 05 – 1945. 01. 22. Kivétel az alábbi két nap (dec. 29. és 30.) bejegyzése, aminek kimásolása a jelenleg hiányzó füzetek eltűnése előtt megtörtént a 216/19 fondjelzetű doboz egyik naplófüzetéből. – Nagy Tőhötöm könyvében írja: „Budapesten csak pár napig maradtam

... sietnem kellett Romániába, hogy a Nunciusnak átadjam a diplomáciai postát a személyi üzenetekkel együtt. Kihasználtam immár második romániai utamat, és kissé tovább időzve a Balkánon, adatok tömegét gyűjtöttem össze a román ortodoxia belső életéről és szerepéről. Nagy jelentést nyújtottam be erről vizsziatértemkor a Vatikánba.”²¹⁶ Természetesen ez alkalommal is csak szökvé tudott ájtutni a magyar–román határon. Hagyatékából tudható, hogy mind oda-, mind visszaúton útba ejtette Gyulafehérvárt. Odaútjából származik a következő két nap naplóbejegyzése, visszaúton pedig több írásbeli beszámolót kapott a gyulafehérvári püspökségen, melyek fennmaradtak a hagyatékban. Ezekből az egyik, Márton Áron püspök eddig nyomtatásban nem publikált összefoglalója, olvasható a függelékben is.]

1945. dec. 29. (Gyulafehérvár)

Ebéd után összeültünk. György Lajos²¹⁷ rendkívül nyugodt, emelkedett szellemű ember benyomását tette rám. Inkább a hatalmas műveltség jellemzi, mint a gyors elhatározás és tetterő. Bár azt hiszem, egyike a legmegbízhatóbb munkájú embereknek. Szász Pál²¹⁸ kissé magabízónak [?] látszott. Kérdésekre elég általános és nemegyszer a téma mellé vágó válaszokat adott. Nem tudtam belőle kihúzni, hogy mi a véleménye az orosz–magyar viszonyról. Általános nagy frázisokat mondott, de a benyomásom az volt, hogy nem látja a kérdés nagy horderejét, veszélyét és lehetőségét. Sándor Imre²¹⁹ valami csökönyös székely

216 Nagy Töhötöm: *Jezsuiták és szabadkőművesek*, 1990-es kiadás (Szeged), 205. oldal.

217 György Lajos (1890–1950): irodalomtörténész, bibliográfus, szerkesztő. Az Erdélyi Múzeum Egyesület titkára (1931–40), majd a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály elnöke (1940–47), 1931-től a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karán magántanár, 1940-től 1947 tavaszáig a kolozsvári magyar egyetem nyilvános rendes tanára. 1931-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1942-től rendes tagja. Az Erdélyi római katolikus egyházmegye egyik világi vezetője haláláig, az Egyházmegyei Tanács (Státus) igazgató tanácsosa, az Erdélyi Katolikus Akadémia főtítkára és az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség alelnöke.

218 Szász Pál (1881–1954): erdélyi magyar jogász, politikus. Az 1920-as évektől az erdélyi magyar kisebbségpolitikai élet szereplője. Az 1938-ban létrehozott Nemzeti Újjászületési Front magyar alosztályának vezető testületében Bánffy Miklós munkatársa, a Romániai Magyar Népközség gazdasági osztályának vezetője. A második bécsi döntés után az EMGE (Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület) dél-erdélyi központjának vezetőjeként, valamint a dél-erdélyi református egyházkerület főgondnokaként jelentős szerepet játszott a Romániában maradt kisebbségi magyarság érdekvédelme terén. 1946 áprilisában aláírja volt annak a Márton Áron kezdeményezte nyilatkozatnak, amely a küszöbön álló béketárgyalások előtt az erdélyi magyarság álláspontját fogalmazta meg. 1951 nyarán letartóztatták, és a Márton Áron-perben 8 évi nehézbürtönrre ítélték. Az Ocnele Mari-i bürtönbén halt meg.

219 Sándor Imre (1893–1956): erdélyi katolikus pap, püspöki helynök. A második bécsi döntés után Kolozsvárról ő irányította a kettészakadt egyházmegye északi, Magyarországhoz visszakerült részét, mivel Márton Áron a román részen, Gyulafehérvárott maradt. 1951-ben letartóztatták, majd 1952. január 14-én a bukaresti katonai törvényszék 25 év kényszermunkára és teljes vagyonekbevételezésre ítélte hazaárulás címén. 1956-ban a Râmnicu Sărat-i bürtönbén fagyhalált szenvedett.

daccal ült, és amikor hozzászólt a beszélgetéshez, érződött szavain az előítélet és az ellenzéki felfogás egyoldalúsága, aki nem tud rugalmasan beilleszkedni a másik gondolatvilágába, és nem is kísérli meg, hogy álláspontja helyességét vagy elfogultságait revideálja. Kurkó Gyárfás²²⁰ kis műveltségű ember benyomását keltette, akinek az agya tele van leülepedett szocialista és kommunista válasz-frazeológiával, s beszélgetés közben csak ezeket hívogatja elő. Mondatain az érződött, hogy ezeket már százszor elmondotta, és még néhányszor el fogja mondani. Rossz benyomást tett, hogy igen vontatottan és akadozva beszélt, s az volt az ember érzése, hogy ugyanilyen vontatottan és akadozva érti is meg a hozzá intézett mondatokat. Tiszta szándékát azonban, azt hiszem, nem lehet kétségbe vonni. Márton Áron²²¹ püspök úr tekintélye megülte az egész kis társaságot. Letegezte²²² Kurkó elnök urat, aki szinte kisfiúként válaszolgatott. Szász Pál is egyszer, amikor a püspök úr rövid időre kiment, elmondta, hogy nagyon szeretne egy polgári demokrata pártot alapítani, de a püspök úr beleegyezése nélkül meg sem kísérli. Az általános vélemény is az volt, hogy a püspök úr nélkül egyetlen lépést sem lehet tenni. Protestánsok és kommunisták egyformán hozzá járnak tanácsért és eligazításért. A püspök úrról az volt a benyomásom, hogy igen éles eszű, a helyzeteket rögtön felismerő ember, akiben megvan a kellő rugalmasság, hogy merésznek látszó sakkhúzásokkal és vállalkozásokkal érje el céljait. Van politikai fantáziája és egészséges érzéke.

Beszélgetésünk elején feltettem a kérdést a Magyar Népi Szövetség²²³ elnökének, hogy hogyan látja ő az egyháznak a jövőjét az orosz befolyás alatt álló

220 *Kurkó Gyárfás* (1909–1983): romániai magyar regényíró, publicista, baloldali politikus. 1934-től a Magyar Pártból kivált baloldali szervezet, a Magyar Dolgozók Szövetsége (MADOSZ) Brassó megyei elnöke. A román uralom alatt többször letartóztatták. 1944-től Magyar Népi Szövetség (MNSZ) első elnöke 1947 őszéig. 1949-ben letartóztatták, és Márton Áronnal, illetve az MNSZ más vezetőivel együtt koncepciók perben 10 év nehéz börtönre és 25 év kényszermunkára ítélték. 13 évet töltött magánzárkában, a börtönének egy részét pedig a dicsőszentmártoni elmeegógyintézetben. 1964-ben szabadult.

221 *Márton Áron* (1896–1980): az erdélyi egyházmegye püspöke. Az első világháborúban katoná az olasz hadszíntéren. 1924-ben szentelték pappá. Ezt követően káplán, hittanár és püspöki titkár. 1932-ben a kolozsvári egyetem katolikus lelkésze lett. 1938-ban a Szentszék erdélyi apostoli adminisztrátorrá, majd még ebben az évben püspökké nevezte ki. A bécsi döntés után sem hagyta el székhelyét, továbbra is a román fennhatóság alatti Gyulafehérváron maradt. Ekkor, mint román állampolgár, a magyar politikai életbe nem kapcsolódott be. Több alkalommal felszólalt a háború és a zsidók üldöztetése ellen. 1949-ben letartóztatták, 1951-ben 15 évre ítélték. 1955-ben kiengedték, de házi őrizetbe helyezték. Csak 1967-ben hagyhatta el püspöki rezidenciáját, de élete végéig erős állambiztonsági ellenőrzés alatt tartották.

222 Kurkó Gyárfás Márton Áron közeli rokona volt, amiről Nagy Tőhötöm nyilván nem tudott.

223 *Magyar Népi Szövetség (MNSZ)* a romániai magyarság érdekeinek védelmére 1944 októberében megalakult demokratikus szervezet. Kezdetben, főként 1946-ban kulturális téren sikerült is eredményeket elérnie, 1946 őszén 26 képviselője a bukaresti parlamentbe is bekerült. Az 1947. február 10-én Párizsban aláírt román békeszerződés után megkezdődött a visszaszorítása. A román kommunista irányítás alatt álló rendőrség számos vezetőjét letartóztatta, akiket vagy börtönre ítélték, vagy félreállítottak. 1949-től már csak névleg létezett, 1953-ban pedig önfelszámolással megszűnt.

országokban. Válasza annyira semmitmondó volt, hogy lejegyezni sem érdemes. Nem jutott még túl az általános propaganda néhány egyszerű mondatán. Akkor megkérdeztem, nem lát-e veszélyt a magyarságra nézve akár az orosz bolsevizmusban, akár a bontakozó pánszláv törekvésben. Semmi veszélyt sem látott. Ekkor igyekeztem egy kissé bemutatni a veszélyeket, amire kínos hallgatással válaszolt, úgyhogy tapintatosan át is siklottunk más témára.

Megtárgyaltuk hosszan a Népi Szövetség világnézeti hovatartozását. Megemlítettük Kurkó elnök úrnak, hogy a közvélemény szerint ő is és az egész szövetség kommunista. Munkatársairól nem nyilatkozott, mert egy Bányairól²²⁴ vagy Balogh Edgárról²²⁵ nem lehet letagadni, hogy exponált kommunisták, saját magáról azonban a leghatározottabban azt állította, hogy ő nem kommunista, hanem csak szövetségese a kommunistáknak. Majd felsorolta a Népi Szövetség bokros érdemeit a felszabadítás első idejétől kezdve mind a mai napig. Önérzetesen emlegette, hogy ha ők nem lettek volna, akkor az erdélyi magyarság a szlovákiai magyarok sorsára jutott volna. Ők oszlattatták fel részint az oroszszal, résszint a kommunista Gróza²²⁶ kormányral az internálótáborokat, ők mentették ki a székely papokat a népbíróságok kezei közül. Most is a jogtalanul elítélt székely katonákat igyekeznek kihalászni a román katonai börtönökből, ahová egy már feloszlott illegális román katonai alakulat juttatta őket. Mindezeket a püspök úr is igaznak vallotta, hogy nagyszerűen meg is szervezték az erdélyi magyarságot, jobban, mint az elmúlt 22 év alatt a Magyar Párt. Minden faluban van működő szervezetük, székházuk, s ezekkel szoros összeköttetést is tartanak fenn.

A benyomásom az, hogy a Népi Szövetség vezetősége valóban kommunista, mást nem is igen engednek maguk közé. Ezeket Kurkó a beszélgetés alatt is többször fasisztáknak és hitvány embereknek bélyegezte. A Népi Szövetség tömegei azonban még azt sem tudják, hogy mi a kommunizmus. Mesélte püspök úr, hogy a kásonújfalui plébánost, Györeg [?] Gábort megkérték „kommunista” hívei, hogy áldja meg az új vörös zászlójukat. Azt válaszolta nekik, jó, de csak akkor, ha az egész társaság közös szentáldozáshoz és gyónáshoz járul. Meg is tették, és így nem tudott a plébános kitérni a zászlószentelés elől. Még a

224 Bányai László (1907–1981): magyar közíró, történész, antifasiszta ellenálló, nemzetgyűlési képviselő, 1970-től a Román Tudományos Akadémia levelező tagja.

225 Balogh Edgár (1906–1996): szlovákiai, majd romániai magyar publicista, főszerkesztő, egyetemi tanár, tudományegyetemi rektor. Temesváron született, Pozsonyban volt gimnazista, az egyetemet Prágában végezte. Kezdeményezője és szervezője volt a csehszlovákiai magyar ifjúság Sarlós-mozgalmának. 1935-ben kiutasították Csehszlovákiából, visszatért szülőföldjére, s előbb Kolozsvárt, majd Brassóban telepedett le. A *Korunk* belső munkatársa s a *Brassói Lapok* cikkírója. Mint a MADOSZ vezetőségi tagja kezdeményezte a romániai magyar ifjúság 1937-es Vásárhelyi Találkozóját. Részt vett az észak-erdélyi antifasiszta ellenállási mozgalomban. 1944-től a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) alelnöke 1946-ig. Egyetemi tanár (1948), majd rektor (1949) a Bolyai Tudományegyetemen. 1949 őszén az MNSZ több más vezetőjével együtt a szocialista törvényesség megsértésével bebörtönözték, s csak 1956-ban rehabilitálták.

226 Petru Groza (1884–1958): román politikus, Románia miniszterelnöke 1945. március 6. – 1952. június 2. között, az Államtanács elnöke 1952. június 12. – 1958. január 7. között.

tusnádiak példáját is felhozta a püspök úr, ahová ő az elmenekült pap helyett egy másikat küldött. Ezt nagyon megszerették a hívek, mire a kommunisták elnöke valamennyiük nevében megkérte a püspöktől, hogy hagyná ott ezt az új papot, mert azt mondták, amióta ő van a faluban, a templomba járók száma több mint 100%-kal emelkedett.

Szóba került a beszélgetés alatt az is, hogy Erdély hovatartozását illetőleg a Népi Szövetség milyen állásponton van. Az országban ugyanis az van elterjedve, hogy ők a Romániához való csatlakozás hívei. Híres marosvásárhelyi gyűlésükön ezt állítólag ki is akarták mondani, de erről Kurkó nem tudott. A nyilatkozat a gyűlésen végül is nem hangzott el, de néhány félreérthető kijelentést tettek, melyeket Grózáék azonnal ki is használtak, és még a sajtóban is meghirdették a Népi Szövetség álláspontját. Meggyőződésem szerint a Népi Szövetség kacérkodik ezzel a gondolattal a románokhoz való jó viszony miatt, hogy így továbbra is tudjanak engedményeket elérni a magyarság javára. A kérdésemre, hogy hát mi az álláspontjuk a hová-csatoltatás problémájában, Kurkó ötlött-hatolt, s nem adott határozott választ. A püspök közbevágott, hogy ezt ne Kurkótól kérdezzem, hanem ötle, s ő majd azt válaszolja, hogy természetesen a Magyarországhoz való csatlakozás. Ekkor én azt válaszoltam, hogy zseniális politikának tartanám, ha a magyarság két vasat tartana a tűzben, az egyik a Népi Szövetség kommunista átfestéssel és román szimpátiával, s ennek feladata volna a védelem ellátása, s a másik vas a tűzben az egyház s a többi szervezetek volnának, amelyek viszont az anyaországhoz való visszacsatolást képviselnék. Nagyot nevettek, s azt hangsúlyozták, hogy ez nincs így öntudatosan. Benyomásom szerint azonban valójában így van.

Kérdésemre, hogy hát a magyarság hova fog szavazni egy esetleg közeli választáson, azt válaszolta a püspök úr, hogy majd hamarosan el fog dőlni. Felvetődött az eszme [?], hogy egy erdélyi kisgazdapárt félét kellene alapítani. Kurkó ellenben kifejtette, hogy a Népi Szövetség, bár nem párt, de listát fog indítani, s erre felvesz kommunistákat és másokat is. Jelezte közben azt is, hogy országonosan hagyják el a magyar kommunisták a Romániai Kommunista Pártot, mert az teljesen románná lett. A püspök úr még azt is mondotta, hogy a Népi Szövetség listájára valóban szükséges és méltányos kommunistákat is felvenni, mert ezzel a kommunista szavazatok is ide futnak be. Sándor Imre élesen opponált, hogy így a Magyar Népi Szövetség is csak erősítené a román parlamentben a kommunisták helyzetét.

A megbeszélés bizakodó hangulatban ért véget, s célját láthatólag elérte, mert közelebb kerültek egymáshoz az emberek, és öntudatosabb lett a cél érdekében folytatott kettős játék. Nekem ez volt az egészről a végső benyomásom.

Utána hosszan beszélgettem a püspök úrral. Kurkót igen okos embernek tartja. Sosem mond többet, mint amennyire épp szükség van, s bár alvezéreit veszedelmes kommunistáknak tartja, de ügyel magára, s még sohasem szólta el magát. Érdekes dolgokat beszélt el a püspök úr a Népi Szövetség emelkedéséről és hanyatlásáról. 1944 áprilisában [?] jött el hozzá először Kurkó, kérdezve,

ellenezni fogja-e a püspök úr, ha elindulnak. Nem ellenezte a püspök úr, ha az egyház érdekeit nem fogják támadni, sőt támogatják azt iskolában stb. Megígérték és becsülettél meg is tartották. A falu bizalmatlan volt velük szemben, s nem is lépett be, pusztán azért, mert a papok távol tartották magukat a Szövetségtől. Erre ismét eljöttek a püspök úrhoz, hogy engedje meg a papok belépését. Megengedte, de kikötötte, hogy a papok nem politizálhatnak. Erre megindult a belépés, de nem tömegesen. A nép bizalmát lassan ismét és végérvényesen elvesztették azzal, hogy föltétel nélkül kiszolgálják a Gróza-kormányt. Viszont a Gróza-kormány is elégedetlen velük, mert az Erdély hová-csatolása kérdésében nem álltak ki elég határozottan.

Kerületi értekezleteikről hazajöttek a központi előadók, s beszámoltak, hogy 200-300 résztvevő volt egy-egy gyűlésen. Az elnökség erre megkérte őket, hogy mondják el az őszinte számot, mert önmagukat nem akarják becsapni, mire bevallották, hogy csak 20-25-en voltak jelen egy-egy gyűlésen.

1945. dec. 30.

A vacsora után sokáig fennmaradtunk a püspök úrral, s feketekává mellett elbeszélgettünk. Elmondta, hogy az oroszok bejövetele alkalmával a románok mily igazságtalanul és kegyetlenül bántak a magyarokkal. A román rendőrség az oroszokat csaknem kizárólag a magyarokhoz vitte beszállásolásra. A magyaroktól rekvirálta össze az oroszoktól igényelt lisztet, zsírt, állatokat, takarmányt. Megtörtént, hogy amikor végre hosszú idő után maguk az oroszok rájöttek ezekre az igazságtalanságokra, Nagyszebenben például visszaadták a magyaroknak a tőlük összeszedett gyönyörű harisnyákat és alsóruhákat. A püspök úr gazdaságából is másfél hónap alatt mindent elhordtak, s az oláh rendőr újból és újból nyakukra hozta az orosz rekvirálókat. A végén, amikor már csak egyetlen tehén maradt és kevéske kis takarmány, és ismét hozott a román rendőr egy csoport orosz katonát, akik takarmányt kerestek, az egyik tótul is beszélő béres nagyon kifakadt, s elmondta az orosz kapitánynak, hogy amonnan a közeli román tanyáról még semmit sem rekviráltak el az oroszok. Át is mentek oda, és onnan vittek takarmányt.

Amikor az orosz takarításra, mosásra, fűtésre, favágásra igényelt embereket, a románok képesek voltak Alvincről és még messzebből behajtani gyalog Gyulafehérvárra 60-80 embert, asszonyt, leányt, akik hetekig dolgoztak aztán az oroszoknak. Gyulafehérvárról még a magyar úriasszonyokat is felhajtotta a román rendőrség a várba WC-t tisztítani és mosni az oroszok számára, de véletlenül se rendeltek ki egyetlen románt sem. Később, amikor erre rájött, maga az orosz tiltakozott ez ellen. A németekkel szemben még kegyetlenebbül viselkedtek a románok. Ezek teljesen ki voltak szolgáltatva a románok legvadabb kénye-kedvének. Kirabolták, félholtra és egészholtra verték őket s, odadobták őket az oroszoknak depótálásra és kényszermunkára.

De szóba került a székely papság és csodálatos szívóssága is. Török Mihály²²⁷ plébánost Szovátán a nép valóságos lázadással védte meg az elhurcoltatástól. Még az eldugott puskákat is előszedték a székelyek, és lövöldözést rendeztek. Dr. Lőrincz Józsefet²²⁸ is csak úgy tudták elfogni, hogy becsalták Csíkszeredába. De a nép kiszabadította. Az iskolák elindítására [...] óriási erőfeszítéseket tettek. A csíksomlyói tanítóképző és gimnázium újraindítása pedig szinte legendába illik. Dr. Dávid László²²⁹ ment le, és egy szaktanárral és három [...] -tanárral elindította a gimnáziumot. A képzőben hárman tanítottak öt osztályt s valamenynyit tantárgyat. A 4. és 5. éveseket kiküldték tanítani a falvakba, amolyan mezei tanítóképzősök voltak, s csak áprilisban jöttek be előadásokra és a vizsgára. Az életrealitásnak szinte csodálatos tényeit valósították meg.

[A naplóállományból hiányzó időszak: 1945. 12. 31 – 1946. 01. 22.]

1946. I. 23.

Ma de. felkeresett Bánáss²³⁰ László veszprémi apostoli adminisztrátor. Elmondotta, hogy milyen viharokat támaszt a Hercegszék sorozatos megnyilatkozása, amely immár harmadszor sérti meg az orosz hadsereget. Legutóbb a dominikánusok templomában a tatárjárással hasonlította össze a mai időköt.²³¹ Az oroszok Tildyt²³² és Bánásst hívták, hogy próbáljon hatni a prímásra. Keserűen mondotta nekem az apostoli kormányzó úr, hogy most is hálátlan szerepet kell játszania, mindig ő a kiegyenlítő. Nagyon biztattam, hogy csak vállalja szívesen, mert ezzel óriási lehetőségek előtt áll. Mivel maga is bevallotta, hogy bár sohase keresi az oroszokat, mégis élvezi csaknem feltétlen bizalmukat, azt fejtettem ki neki, hogy értékes szerepe lehet még a Vatikán keleti politikájában. Vázoltam előtte Róma politikájának lényegét, s meggyőződésemmek adtam kifejezést, hogy a Vatikán örülni fog, ha talál egy főpapot, akinek vannak orosz kapcsolatai.

227 Török Mihály 42 éven át (1936–1978) volt Szováta plébánosa.

228 Lőrincz József (1913–1988): negyven évig (1932–72) ditrói plébános, 1940–44 között a KALOT csíki igazgatója.

229 Dávid László (1907–1992): katolikus pap, teológiai doktor. Rómában a Gregoriana Egyetemen tanult. Felszentelése után több erdélyi városban szolgált. Kolozsváron 1936-tól egyetemi lelkész, 1940-től teológiai tanár Gyulafehérvárt és Kolozsvárt. 1945: a csíksomlyói tanítóképző megbízott igazgatója, 1946-tól püspöki titkár Márton Áron mellett. 1951-ben letartóztatták, 1964-ben szabadult amnesztiával. 1973-tól Gyulafehérvár, 1977-től 1984-ig a kolozsvári Szent Mihály-templom plébánosa.

230 Bánáss László (1888–1949): megyéspüspök. A teológiát Innsbruckban végezte, Rómában egyházjogot, Münchenben zenét tanult. 1912-ben Nagyváradon pappá szentelték, majd Rómában elvégezte a diplomáciai főiskolát. 1942-től Debrecen plébánosa. 1945 augusztusától Veszprém apostoli kormányzója, 1946 szeptemberétől veszprémi megyéspüspök.

231 A beszédet közzétette az *Új Ember* 1946. jan. 27-i száma. Lásd még: OSZK 216/59.

232 Tildy Zoltán (1889–1961): református lelkész, kisgazdapárti politikus, 1945. nov. – 1946. febr. 1.: miniszterelnök, 1946. febr. 1-től 1948. júl. 31-ig köztársasági elnök. Lemondatása után 1956-ig házi őrizetben volt.

Ígértem, hogy a Szentatyánál ezt megemlítem, s talán megbízásokkal jövök legközelebb vissza Budapestre.

Bánáss ügyes diplomata, aki nagyszerűen tud kiegyensúlyozó politikát folytatni. Lelki alkata szerint sem határozott egyéniség. Nem kételkedem benne, hogy hamarosan kinevezik veszprémi püspökké.

1946. I. 24.

Ma Vorosilov marsall kül- és belpolitikusa, aki az orosz hadsereg felé a politikai vonalvezetést és akaratot képviseli,²³³ felkereste Barankovics István pártelnökünket. Hosszan és barátságosan kifejtette előtte, hogy a Hercegprímás miatt már maga Sztálin van felháborodva, és záros határidőn belül tiszta helyzetet akar teremteni. Épp ezért most ő felkéri Barankovicsot, hogy menjen el a Hercegprímáshoz, s adja elő neki, hogy amennyiben nem hagy fel ezekkel az esztelen támadásokkal, retorzióval fognak élni. Nem csinálnak belőle vértanút, hanem nevetségessé teszik az egész világ közvéleménye előtt. Továbbá feljelentik a Vatikánnál, s amennyiben a Szentszék nem intené le Mindszentyt, ebben az esetben megadják az anglikán egyháznak a kizárólagos missziós jogot Oroszország területén, s kizárják onnan a katolikus egyházat. Mert – mint mondotta – tudni kell, hogy az anglikán egyházakkal már megkötés alatt áll, sőt [talán már] meg is kötötték a konkordátum. A Vatikánnal csak most kezdődnek a tárgyalások. Más retorziókkal is élni fognak. Ha ellenben a Hercegprímás felhagy ezekkel a támadásokkal, Vorosilov marsall hajlandó lesz a primást felkeresni Esztergomban, s egy üveg bor mellett úgy köthetnek majd egyezséget – mondotta –, mint Sztálin és Roosevel. Ez esetben megígérhetik az egyház kártalanítását az elvett birtokokért, és teljesen szabad kezét engednek a katolikus párt kibontakozásában és a kat[olikus] szervezkedésben.

Roppant érdekes üzenet. Látszik, hogy nem akarnak az egyházzal ujjat húzni. Érdekes mozzanat volt még, hogy Barankovicsot mint pártelnököt nyilatkozatra szólították fel a földreformra, a külpolitikánkra, államformára és a svábok kitelepítésére vonatkozóan.

Katolikus részről minket tartanak egyetlen komoly, tekintélyes tárgyaló félnek.

Amíg ezeket így elbeszéli Barankovics P. Kerkainak és nekem, s mi arról tárgyalunk, hogy legjobb lesz, ha P. Kerkai most mindjárt előre felmegy a Várba a Prímáshoz, előkészíteni, hogy Barankovicsot és engem még ma fogadjon, s mi ezeket neki előadjuk, behoznak a szobába egy levelet a Hercegprímástól, amelyben azonnal és sürgősen hivatja P. Kerkait. Ezen a héten, bár még csak a közepén tartunk, ez már a harmadik meghívás.

P. Kerkai tehát előre felment a Hercegprímás úrhoz, előadta neki, hogy a húr már túl van feszítve; ma még kedvező hangot ad, ha játszunk rajta, de egyetlen újabb feszítésre elpattan. Itt az idő, hogy leülhetünk tárgyalni Vorosilovval, ko-

233 Illés Béláról van szó. Lásd az 1946. jan. 29-i naplóbejegyzést.

moly eredmények remélhetők. Ő maga közeledik, s csak egyet kér: a további nyilatkozatok és támadások beszüntetését.

A Hercegprímás megérteni látszott a dolgokat, s telefonáltak értünk. Barankovics és én egy közeli helyen vártuk az értesítést. Előzőleg jött ki a primástól Baranyai [sic!] Jusztin,²³⁴ ez az ökonzervatív jogász és a reakciósök vezére. Még előttünk járt bent báró Kaas,²³⁵ hasonló szellemű professzor. A primással való beszélgetésünk kb. 2 óráig tartott. Barankovics előadta a helyzetet. Elmondotta, hogy az a jelentős orosz személyiség járt nála, s milyen ajánlatokat tett. A primást ez egyáltalán nem fogta meg. Nem érezte meg a pillanat diplomáciailag kihasználható jelentőségét. Újabb sérelmeket hozott fel hosszan, mint pl. hogy egyik községben a cigányok is kaptak földet, s hogy az esztergomi uradalomban egyik tiszt lakás parkettás szobájában egy kommunista malacot hizlal. És hasonlókat. Elmondotta, hogy ezekről ő maga személyesen is meggyőződött, mert külön kiment megnézni. Majd hosszan előadta, hogy a jelenlegi nemzetgyűlés jogtalan, mert az oroszok jelen voltak az országban a választások idején, és hiányzott a választásokból 800.000 hadifogoly [szavazata]. Tehát a köztársasági államforma kimondása jogtalan lesz, s ő ezt egy deklarációban nyilvánosságra is hozza.²³⁶

Bennünk elhűlt a vér! Objektíve sincs igaza, a húr pedig el fog pattanni. Nincs igaza, mert forradalmi megmozdulások ezek szerint soha jogos helyzetet nem teremhetnének. Ez legalábbis disputábilis. Magyarország pedig különben is 24 év óta megszűnt királyság lenni de facto. Csak a címben élt még a királyság, de a kormányzói intézményt törvényhozásilag állandósították, kormányzó-helyettest és utódot választottak.

Lesújtva jöttünk el! Pedig a kibékülést Vorosilovnak egy igen nagy udvariatsága még csak jobban segítette volna. A Hercegprímás ugyanis meglátogatta őt, s bár be volt jelentve, a marsall nem fogadta, s ekkor a primás névjegyet dobott. Most utólag magyarázzák, kendőzik az esetet, a tény azonban megtörtént, s ezzel a primás nagy tárgyalási előnybe került volna Vorosilovval szemben.

1946. I. 26.

Mihalovics prelátus úr, az AC országos igazgatója felkereste ma P. Kerkait. Többek között szóba került a KALOT elmúlt évi vonalvezetése. Felidézte

234 *Baranyi Jusztin* (1882–1956): ciszterci szerzetes, egyházjogász, egyetemi tanár. 1926-tól a budapesti egyetem teológia karán, 1942 és 1948 között a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karán tanított. Mindszenty bizalmi embere. 1948. december 26-án letartóztatták, a Mindszenty-per másodrendű vádlottjaként 15, majd másodfokon 12 évre ítélték.

235 *Kaas Albert* (1885–1961): dán felmenőkkel rendelkező magyar báró, jogtudós, országgyűlési képviselő, egyetemi tanár, evangélikus egyházkerületi felügyelő, felsőházi tag, az Országos Luther Szövetség elnöke. 1947-ben kitelepítették budai lakásából. 1958-ban Ausztráliába emigrált.

236 A tervezett deklarációval kapcsolatban P. Kerkai egy levelet (feljegyzést?) is írt Mindszenty primás részére 1946. jan. 28-i dátummal. Ez az írás fennmaradt Nagy Tőhötöm hagyatékában. Szövegét lásd a Függelék 4. pontjában.

P. Kerkai azt az időt, amikor mindenki támadott bennünket, mert kerestük a kommunistákkal és az oroszokkal a modus vivendit. Pedig, ha át nem szökünk az oroszhoz, s meg nem jelenünk már 1944. december végén Debrecenben, biztosan feloszlatszik bennünket, hiszen a listán már rajta is voltunk, úgy vették le onnan a KALOT-ot, épp azért, mert mi személyesen megjelentünk. Ha pedig egyszer feloszlatszik, újra nem tudtak volna bennünket életre támasztani. Bennünket neveztek kommunistáknak, pedig senkit a kommunisták annyira és oly erősen nem támadtak, mint bennünket, s ma is a falvakon a legények a legerősebben kommunistaellenes front, a MADISZ²³⁷ harcos ellenfele. Mihalovics prelátus úr nagyon őszintén azt válaszolta, hogy valóban, az élet minket igazolt. Nagy elégtétel számunkra ez a kijelentés, mert volt idő, amikor tudomást sem akartak rólunk szerezni. P. Kerkai búcsúzáskor még azt mondotta a prelátus úrnak, hogy ismét oly események és fejlődés előtt állunk, hogy megint rágalmak özönével fognak elárasztani bennünket a katolikus részről, s ismét félveeknek kell majd elmúlniuk, hogy belássák taktikánk helyességét.

1946. I. 29.

Barankovicsot a hercegprímás ügyében néhány nap előtt Illés Béla²³⁸ orosz őrnagy kereste fel. Ez az őrnagy 25 éve orosz állampolgár, rengeteg magas kitüntetéssel van, Sztálinnal is sokszor tárgyalt, tagja a szovjet legfelsőbb Intéző Bizottságának, s jelenleg Vorosilov mellett a kül- és belpolitikai vonal vezetője. Ez az őrnagy ma estére vacsorára hívott meg P. Kerkaival kettőnket s Barankovicsot feleségével együtt. A vacsorának kimondott célja volt, hogy engem, Róma emberét összehozzanak Illés őrnaggyal, Moszkva emberével, s valamelyest közeledést kíséreljünk meg. Ezt az egészet Mindszenty hercegprímás éles oroszellenes viselkedése érlelte meg.

A vacsora külsőségei a legkellemesebbek voltak, s kifejezetten azt emelték ki egész élesen, hogy Moszkva igen nagyra értékeli a római közeledés lehetőségét. Rajtuk kívül öt orosz tiszt volt még hivatalos a vacsorára, s meglepetve láttam,

237 *MADISZ*: Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség. A párton kívüli 15–24 éves ifjúságot tömörítő tömegszervezet; a Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére és javaslatára Szegeden 1944. december 31-én alakult meg. Bár kezdetben, hivatalosan, pártok feletti szervezetként indult, hamarosan kommunista irányítás alá került.

238 *Illés Béla* (1895–1974): író, újságíró, Kossuth-díjas (1950, 1955). Jogi tanulmányokat Budapesten folytatott. 1918-ban bekapcsolódott a munkásmozgalomba, a polgári demokratikus forradalom idején a Katonatanács tagja lett. A proletárdiktatúra bukása után emigrált, Csehszlovákiában és Ausztriában élt. 1923-ban kiutasították Ausztriából, a Szovjetunióba utazott. 1924-ben a művelődésügyi népbiztosság sajtóosztályának munkatársa lett. 1927-ben a Szovjet Írók Szövetsége titkárságának tagja. A II. világháborúban a moszkvai 2. Népfőlkelő Hadosztály önkéntese volt. 1942-től őrnagyként a magyar hadifoglyok ügyeit intézte. Szerkesztésében jelent meg a *Magyar Újság*, amely 1945 után *Új Szó* címen jelent meg. Őrnagyként részt vett budapesti harcokban. 1949-ben alezredesi rangban szerelt le. Az Írószövetség vezetőségi tagja, az *Irodalmi Újság* (1950–56) főszerkesztője volt. 1957-ben az Irodalmi Tanács, 1959-ben az Írószövetség elnökségének tagja lett. (Magyar Életrajzi Lexikon)

hogy az én régi ismerőseimet szedték össze, talán nagy nehézségek árán is, akikkel több mint egy év előtt Malinovszky főhadiszállásán ismerkedtem meg, sőt össze is barátkoztam. Az egész vacsorát a rendkívül finom és baráti udvariasságok sorozata jellemezte.

[Itt NT egy megjegyzése következik: „egy lap az eredeti helyén maradt”. – Ezért ez most hiányzik a szövegből. – KA]

...illető, nyilvánvaló, hogy Sztálin akarja, csak óvatos, és nem akar kudarcot vallani.

1946. február 1.

P. Kerkai elutazott Esztergomba, a primáshoz. Az eredmény mindössze annyi, hogy a köztársaság[i államforma] ellen kiadandó deklaráció szövege enyhébb lett.²³⁹ Segített ebben az enyhítésben a P. Provinciális²⁴⁰ is; jöllehet, ő maga is az elfogultságig oroszellenes beállítottságú. P. Kerkai benyomása a primásról az volt, hogy tökéletesen hajthatatlan, s készül a vértanúságra is. Valósággal nyomorog, szülei, rokonok segítik, mert a kormánytól nem fogad el semmi fizetést. Aulistái el vannak rémülve, mert látják, hogy ez a nyakasság már csak rosszat eredményezhet.

Különben magam is beszéltem több intelligens emberrel, így pl. Kovrig Béla egyetemi tanárral, aki azt mondotta, hogy az intelligens emberek már elfordulnak a primástól, mert úgy ítélik, hogy a húrt túlfeszítette, s ma ezzel már csak árthat.

A köztársaság elleni deklaráció szövegét a primás megmutatta P. Kerkainak. Egészen rövid, és a következő gondolatokat tartalmazza: Nem mint püspök, hanem mint első közjogi méltóság nyilatkozik, s leszögezi, hogy a köztársaság kimondása körül a pártoknak nem volt szabad szólásuk, nem kérdezték meg közvetlenül a népet, és mindez idegen hadsereg jelenlétében történt; a fentieket szem előtt tartva alakítja ki a véleményét a magyar nép többsége. Ezt a deklarációt Nagy Ferencnek és Rákosi Mátyásnak küldötte meg. Tudja, hogy nem lesz semmi eredménye, sőt olajat önt a tűzre, de kötelességének tartja megírni. Ez a jó ember a reálpolitika helyett történelmi dokumentumok gyártásával foglalkozik.

239 P. Kerkai ebben az ügyben január 28. dátummal levelet is ír Mindszenty hercegprímásnak; ez a levél fennmaradt a Nagy Töhötöm-hagyatékban (OSZK Kézirattár, 216/508). Teljes szövegét lásd a Függelékben.

240 *Borbély István* (1903–1987): jezsuita szerzetes; 1943. június 13-tól 1948 decemberéig, külföldre távozásáig, a magyar rendtartomány főnöke.

1946. február 4.

Ma este ismét hivatalosak voltunk P. Kerkai, Barankovics és én Illés Béla orosz őrnagyhoz. Ma akartuk vele végigbeszélni az összes közös ügyünket. Éjfél után 1 óráig, sőt $\frac{1}{4}$ 2-ig voltunk nála. Ráth K²⁴¹ orosz százados is részt vett a vacsorán.

Három nagy témakört tárgyaltunk végig. Először a Róma–Moszkva közeledés került terítékre. Láttam, hogy ők is komolyan akarják, de mérhetetlen bizalmatlansággal néznek az egész elé. Félnek, hogy közelednek a Vatikán felé, és visszautasításban részesülnek. Az egész ügy újabb fordulat szerint Puskin²⁴² követhoz tartozik és nem Vorosilovhoz. Ez kedvezőtlenül lepett meg, mert Puskinről feltételezhettem, hogy a Molotov-féle vonal²⁴³ képviselője. Illés Béla ismét felcsillantotta előttem az oroszországi misszió lehetőségét. Én pedig elárultam neki, és kértem, hogy a marsallnak és a követnek is számoljon be róla, hogy én az elmúlt fél év alatt kétszer is megjártam Rómát, s ezért információim egészen frissek. Azt is elmondtam, hogy mint deportált zsidó utaztam le. Igen tetszett nekik. Ezt én személyi biztonságom érdekében tett manővernek szántam. Ugyanis tudomásomra jutott, hogy az orosz katonai titkosrendőrség tudja, hogy én Rómában jártam. Ha most elfognának, s faggatni kezdenének, hogy miért voltam kint s mit végeztem, azt felelném, hogy nem nyilatkozhatom, kérdezzék meg Vorosilov marsallt és Puskin követet; amennyit ők engedélyeznek, annyit majd elmondhatok. A Puskinnál való kihallgatásomat különben nagyon rövid időn ...

[NT megjegyzése: „két lap az eredeti helyén maradt”. Tehát az e két lapra írt feljegyzések hiányoznak. – KA]

...csellengtek be, és senki sem zavarta ki őket, pedig saját rendezés lévén maguk az oroszok könnyen megtehették volna.

241 Ráth Károly; Roth (1903–1985): újságíró, ÁVH-s ezredes, diplomata. 1920–27-ben az aradi *Erdélyi Újság*, a Brassói Lapok és a kolozsvári *Ellenzék* munkatársa. Ekkor került kapcsolatba a Romániai Kommunista Párttal. 1927-ben államellenes izgatás miatt 6 hónapig börtönben ült, majd Párizsba emigrált. Fizikai munkából élt, s a kommunista lapok munkatársa volt. 1937-től a köztársaságiak oldalán főhadnagyként a spanyol polgárháborúban harcolt. A vereség után Franciaországban, 1940-től az észak-afrikai francia gyarmatokon volt internált. 1942-ben a brit fegyveres munkaszolgálat hadnagya lett, majd a Vörös Hadseregbe kérte át magát. 1944 nyaratól a II. ukrán front hadműveleti csoportjánál kapitány. 1945–48-ban a szovjet hadsereg magyar nyelvű lapjának, az *Új Szónak* a szerkesztője. 1948-ban rövid ideig a BM. Államvédelmi Osztályának (ÁVO) ezredese. 1948–49-ben a Magyar Rádió külföldi adásainak főszerkesztője. 1949-ben letartóztatták, s a Rajk-ügy egyik mellékperében nyolc év fegyházra ítélték. 1953-ban szabadult, rehabilitálták, s alezredes rangban a Honvédelmi Minisztériumba került. 1957-től 1979-es nyugdíjazásáig athéni, bagdadi, kabuli, koppenhágai nagykövet. (Magyar Életrajzi Lexikon)

242 Georgij Makszimovics Puskin (1909–1963): hivatásos szovjet diplomata, a párt felső vezetésének a tagja. 1944–1948 között a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) politikai tanácsadója Vorosilov elnök mellett és egyben a Szovjetunió magyarországi főmeghatalmazottja; 1945. november–1949: a Szovjetunió rendkívüli és meghatalmazott nagykövete Magyarországon.

243 Nagy Tőhötöm információi szerint a „Molotov-vonal” szemben állt a „sztálini vonallal”, az utóbbi – Nagy információi szerint – nyitottabb volt a nyugati kapcsolatok felé.

Ma láttam először közvetlen közlő Rákosi Mátyást. Egészen silány benyomást tett rám: vidéki zsidó fűszerkereskedő. Az ünnepi szónokok hízelgő bemondásain, mint később hallottam, sokan megbotránkoztak.

1946. február 12.

P. Provinciális hívatta P. Kerkait, s elmondotta neki, hogy hívatta a primás, és kifejtette előtte, hogy a Demokrata Néppárt mily gyalázatosan cserbenhagyta a katolikus álláspontot, amikor nyilatkozott az *Új Szóban*,²⁴⁴ s nem a királyság mellett foglalt állás, hanem a jelen körülmények között opportunusnak ítélte a köztársaságot. Kérte a Provinciálíst a primás, hogy P. Kerkai és én távolodjunk el a párttól, mert nagyot akar ütni rajta. Nyilatkozatot tesz majd közzé, amelyben dezavualja a pártot. Azt is bejelenti rövidesen a miniszterelnökségen, hogy a *Hazánk* lapengedélyével, amelyet a Demokrata Néppárt kapott meg, a katolicizmus még nem kapott napilapot, ez irányú kérését tehát fenntartja. Közben azt is megtudtuk, hogy ma a primás egy 12 oldalas, vádakkal teli beadványt küldött a kultuszminisztériumba. Ez a zalaegerszegi kiskirály azt hiszi, hogy most ugyanazt megteheti Sztálinnal és Vorosilovval, amit évekkal ezelőtt megtehetett a zalaegerszegi főjegyzővel és polgármesterrel.

P. Kerkai rendkívül fel volt háborodva a primás újabb okatlan támadásán. Most már nemcsak az ellenséget bombázza, hanem a saját második védelmi vonalunkat is. Egész nap azon vívódtunk, hogy mitévők legyünk. Ösztönösen az volt az első elhatározásunk, hogy odavágunk mindent. Egy ilyen törpe országban, ahol a vezetők lelke a legtörpébb, úgysem lehet semmit sem csinálni. De nem így döntöttünk. Azért is folytatjuk a küzdelmet! A Hercegprimással a lehető legkisebbre szorítjuk vissza a súrlódási lehetőségeket, kiépítjük orosz vonalainkat, és igyekszünk ebből a lehetetlen helyzetből annyit megmenteni, amennyit lehet.

A P. Provinciális a primás üzenetét számunkra oly tapintatosan és oly kedvesen tudatta, hogy az külön nagyon jólesett. Később hosszan beszéltem vele, és láttam ismételtén, hogy a szíve egészen a primás iránya mellett van, de igazi nagy előljáró, aki nem tartja magát csalhatatlan végső normának, s ezért hagyja más nézetten lévő alattvalóit szabadon dolgozni.

244 *Új Szó* (1945–48): A Vörös Hadsereg, mégpedig annak politikai osztálya, először 1944. szeptember végén jelentetett meg magyar nyelvű lapot *Magyar Újság* címmel a hadseregükben szolgáló magyar katonák számára. Az első számot még Lembergben nyomták. Részben ennek utódja lett az 1945 februárjában indított *Új Szó*, amelyet már Budapesten adott ki szintén a Vörös Hadsereg, de immár a magyar lakosság számára; kezdetben hetente háromszor, majd 1945 szeptemberétől egészen 1948. április 4-ig naponta. – Barankovicsnak az említett nyilatkozata az *Új Szó* 1946. jan. 26-i számában jelent meg. A lapnak az az oldala, amely ezt közli, fennmaradt Nagy T. hagyatékában. (OSZK Kézirattár 216/75)

1946. február 14.

Az esedékes Puskin-látogatásom elmaradt. Közben ugyanis Moszkvából utasítás jött, hogy kíméletlen harcot kell kezdeni a primás személye ellen, egyúttal kikísérletezni egy vallásüldözés és forradalmasítás esélyét is.

Naponta nagy tüntetések vannak Mindszenty ellen. Nagy transzparens-felírásokon követelik számára az akasztófát. Az ezres tömegekben felvonuló emberek, nagyjából kivezényelt szegény kulik, ütemesen ordítják a Rákóczi úton: „Krumplit, kenyeret, Mindszentynek kötelet.” Nagy felírás követeli hordozható táblán: „Vonuljon Mindszenty kolostorba.” Este a rikkancsok már úgy ordították, hogy „Mindszenty kolostorba vonul”.

A képviselőházban a Kommunista Párt bejegyeztetett két interpellálást: egyiket a primás közjogi méltóságáról s annak szabályozásáról, a másikat pedig a felekezeti iskolákról és hittanításról. A Kisgazdapárt azzal tudta rávenni a kommunistákat az interpelláció visszavonására, hogy bejegyeztetett másik kettőt: két igen nagy kommunista botrányt. Csak az egyikre emlékszem: valami kommunista politikai rendőr egy egész ártatlan családot kiirtott teljesen egyéni bosszúból.

Ilyen légkörben aztán természetes, hogy az én orosz tanácskozásaim is megakadtak. A mód azonban jellemzően ázsiai volt. Ráth orosz kapitányhoz kellett felmennem a biztos végső válaszáért, hogy mikor fogad Puskin. Felmentem, vártam, újra felmentem, és ő nem volt sehol. Másnap elküldtem Barankovicsot érdeklődni, s neki mondták, hogy a jelen feszült atmoszféra nem alkalmas a tárgyalásra.

1946. február 17.

Tegnap meghívtam magamat az oroszhoz február 21-re vacsorára. Hadd higgyék azt, hogy én 21-én még Budapesten leszek. Pedig ma már elutazom.²⁴⁵

1946. február 18.

Ily simán még sohasem sikerült a szökés. Két súlyos csomaggal beültem a soproni motorosba. Jellemző, hogy ez a két kocsiból álló szerelvény nem a szokásos indulási helyen várakozott az utasokra a Déli pályaudvaron, hanem igen messzire kint, egészen a Gellért-hegyi alagút előtt. Amikor bosszankodva méltatlankodtam egy vasutas előtt, azzal magyarázta meg, hogy ha a rendes helyen állna, az oroszok mindenkit kikergetnének, s csak ők maguk utaznának vele. Ez eleinte így volt mindennap, míg ezt a megoldást meg nem találták.

Estére Jánossal, aki értem jött Bécsből, megérkeztünk Sopronba. Rögtön kigyalogoltunk a kb. 5-6 km-re lévő Ágfalvára. Ekkor már éjjel volt. A plébános sógora, egy derék vasutas, elkísért majdnem a határig a vasúti töltésen, majd Ágfalva állomásról telefonált át a német [helyesen: osztrák] kollégájának, hogy mi

245 Ez Nagy Tőhötöm harmadik útja Rómába.

jövünk, fogadjon be az irodába. Be is fogadott, és jól felmelegedtünk. Szinte pár perc múlva jött egy kormos nagy mozdonyvezető, hogy indul Wienerneustadtba, ha akarunk menni, elvisz. De mennyire akartunk! Életemben most utaztam először mozdonyon. Hát kegyetlen munka a szegény fűtő munkája. Mit dolgozott az a szegény ember!

Hajnali 3-ra már meg is érkeztünk; másfél óra múlva már indult is egy személyvonat Bécsbe, s mi 8 órakor már vidáman reggeliztünk régi kedves ismerőseink között.

1946. február 19–22.

Komoly nagy tárgyalások amerikai barátaimmal. Óriási jelentőséget tulajdonítanak jelenlegi vállalkozásunknak. Ha sikerül a Vatikán és Moszkva között közvetíteni, komoly fordulatot jelentene a mostani történesekben. Ulmer²⁴⁶ kis bókolással azt mondta, ahányszor megjelenek köztük, az mindig egy kis történelmi vállalkozást jelent.

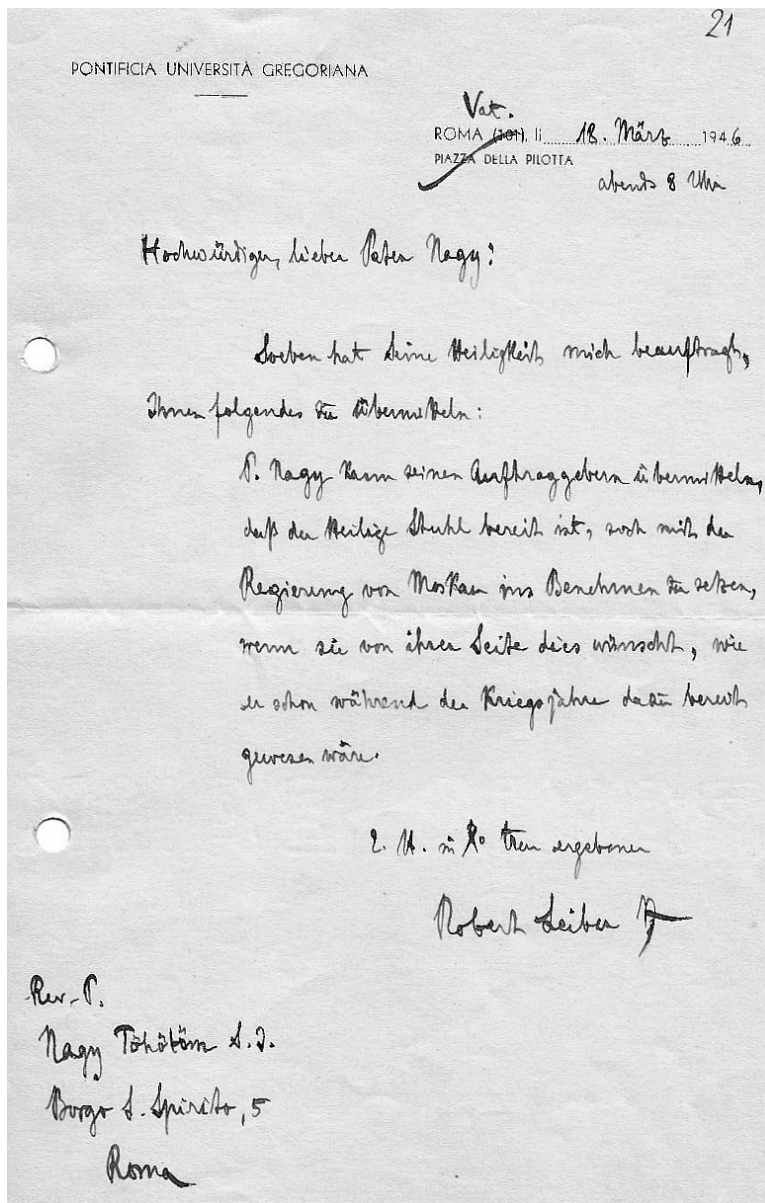
Meglátogattam P. Beck provinciálist is. Ő bízik annak a lehetőségében, hogy az oroszsal felvehető...

[A naplóállományból hiányzó időszak: 1946. 02. 22 – 1946. 05. 07. Nagy Tőhötöm könyvéből megtudjuk, hogy ezúttal két hét alatt jutott le Rómába. A rendi vezetőkön kívül találkozott többek között Kállay Miklós volt miniszterelnökkel Capri szigetén, beszélt P. Leiberrel, Tardini vatikáni államtitkárral. Kihallgatáson fogadta XII. Piusz pápa. Montinitől kapott vatikáni útlevelet és P. Leibertől – XII. Piusz megbízásából – két kézírásos levelet, annak igazolásául, hogy a „Szenszék hajlandó a moszkvai kormánnyal kapcsolatba lépni, amennyiben az ezt óhajtja, miként már a háborús évek alatt is megvolt a Szentszék ily irányú készsége”.

Erről a két levélről, amelyet Nagy Tőhötöm többször „megbízasként” emleget, nem csupán a Jezsuiták és szabadkőművesek című könyvében ejt szót, hanem abban a fennmaradt levélben is, amelyet 1946. május 3-án írt P. Kerka-inak Rómából. A vonatkozó levélrészlet: „A Sztálin-vonallal való tárgyalásokra a megbízatásom a következő módon intéződött el: Őszentsége nem akart adni és nem is adhatott kifejezett és nyílt megbízólevelet, mégis, hogy valami írás legyen a kezemben, P. Leiber, Őszentsége személyi titkára, írt nekem egy levelet, amelyben a Szentatya megbízásából közli velem, hogy tudomására hozhatom az illetékeseknek, hogy a Szentszék kész a moszkvai kormánnyal érintkezésbe lépni, ha ezt ők is óhajtják. Az írásos válaszon kívül élıszóval is kaptam feleletet Őszentségétől. Április 29-én voltam nála több mint félórás magánkihallgatáson. Itt e tárgyra vonatkozóan kettőt hangsúlyozott ki a pápa: egyrészt kész a kapcsolatokat felvenni a moszkvai kormánnyal, ha ezt ők kérik és kezdeményezik, más-

246 Alfred C. Ulmer (1916–2000): amerikai hírszerző tiszt. 1945-ben az Office of Strategic Services (OSS), 1946-ban a Strategic Services Unit (SSU) bécsi részlegének a vezetője.

részt azonban Őszentsége alapos aggodalmának adott kifejezést, hogy a szovjet csak beszél, és ígér, de tettei következetesen mást mondanak...” (OSZK Kézirat-tár 216/236) – Az említett, 1946. márc. 18-án kelt, XII. Piusz pápa megbízásából írt Leiber-féle levelek eredetijei megtalálhatók a Nagy Töbötöm-hagyatékban, a 216/65 fondjelzetű dossziében. A 2. levél fotokópiáját lentebb közöljük:]

[A napló folytatása:]

[...] Első és legfontosabb, hogy ne értékeljük túl önmagunk jelentőségét sem világpolitikai, sem világegyházi vonatkozásban. Különböző jelentős és kevésbé jelentős külföldiekkel beszélgetve, akik a világ-nagyhatalom hordozói, világosan láttam, hogy ma földrészekért folyik a harc és világtengerekért. Olyan kis ország, mint a miénk, számításba sem jön. Ha a szovjet magának követel bennünket – márpedig ezt teszi –, odaadnak, mint ahogy nálunk nagyobb népeket is odaadtak már. A lengyelekre gondolok és Németország felére. Mellékelek egy világtérképet a *Newsweek* 1946. febr. 4. számából, amely az érdekerületeket tünteti fel, nyíltan jelezve a vitás részeket. Nos, mi nem vagyunk vitás terület, vita nélkül odaadtak minket a szovjetnek, és senki sem fogja ezt visszavonni, legfeljebb földalatti hatások számára fognak felhasználni, hogy zavart keltsünk a kerítésen belül. A játék olyan nagy tételekben megy, hogy reánk még időt is csak keveset pazarolnak. Ezt egész politikai vonalvezetésünkben elsődlegesen számításba kell vennünk.

A londoni tárgyalásokon újabban használt keményebb hang a szovjettel szemben csak kísérletezés a megfélemezésre, mert már annyi mindent követel. Ez legjobb esetben azt jelenti, hogy a szovjet nem fog közeledni az indiai úthoz, de Magyarországon benn marad. Itt kell most megőriznünk józan önértékelésünket.

De világegyházi vonatkozásban sem szabad önmagunkat jelentőségben túlbecsülni. A lengyel katolicizmus missziós tevékenysége – ha már ilyenre komolyan számít a Vatikán – a szláv szovjet birodalomban kézenfekvőbb, mint a miénk. Különben is, a Vatikán szelleme ma a keleti blokk felé a tett-nélküliség: egy-egy országot nem az apostoli lelkület bátorságával, áldozatvállalásával és alázatával közelíti meg, hanem a diplomácia finomságaival, biztosítékaival és főleg önérzetével.

Még jezsuita vonatkozásban is, bár a magyar provincia munkáját veretlenül a legelsők között értékeli itt a Kúrián, mégis a figyelem és érdeklődés csökkent, hiszen ugyanaznap este, amikor én most megérkeztem a Kúriára, velem együtt futottak be az Albániából kiüldözött jezsuiták is. A ház most velük van tele. Jellemző, hogy őket sem a vallásuk miatt üldözték ki, hanem nemzetiségi és politikai okokból, mint ahogy az induló magyar katolikus üldöztetés is politikai okokból kezdődik el. Krisztus ügyét kockáztatjuk a Habsburg-dinasztia és -államforma miatt. A Balkán-misszió teljes szétesése ma itt a jezsuita körökben nagyobb probléma, mint a mi küzdelmes vergődésünk.

Ezt a küzdelmes vergődésünket két szó foglalja össze: „modus vivendi”. Úgy beszélnek itt Rómában erről a mi vállalkozásunkról, mint amelyik feltűnően hasonlít az egyház történelméből ismert rítusvitára. Főleg a legtekintélyesebb római jezsuiták vannak mellette. Az az érzésem, hogy ez is jezsuita ügygé lesz,

247 Az e napi bejegyzés csak Nagy Töhötöm *Korfordulón* című könyvkéziratában maradt fenn. Örzési hely: OSZK Kézirattár 216/185, 211. oldal.

újabb bizonyítékát mutatva fel annak, hogy rendünk nem öregedett el, s a történelmi fordulók alkalmával az élen halad.

Így látom én a mi helyzetünket, és most valahogy nagyon megértem az otthoniakat, akik egy kis bezárt világban, háborús vágyálmoktól megzavarva, egyéni utálkozásoktól megmérgezve, rokonaik szenvedésének láttán felbőszülve, nem ítélnének másként, hiszen emberek vagyunk valamennyien. A Kúrián fejcsóválva hallgatják a páterek, hogy a Hercegprímásunk „bízik”, „bizakodik”, „reménykedik” egy harmadik világháborúban, amikor a megmaradt magyarokat a szovjet lábon fogja kihajtani kelet felé. Rettegnie kellene a háborútól, nem bizakodnia benne.

A mi „modus vivendi”-álláspontunkon rikító színekkel látszik, hogy tiszta katolikus és apostoli szellemet képvisel. Meggyőződésünk, hogy a lassan alakuló és majd megnyugodó világnak egyetlen lehető életformája lesz. Talán semmit olyan világosan nem látok, mint azt, hogy az egyház már soha vissza nem szerezheti régi fellegráit, hatalmi pozícióját. Ezért küzdünk minden félelem nélkül egy Mindszenty ellen.

[Nagy Töhötöm 1946. május 2-án kiállított, másodikként Montini által aláírt vatikáni diplomáciai útlevelének²⁴⁸ borítója és egyik belső lapja:]

[A napló folytatása:]

248 Azok kaptak a Vatikántól „Passaporto di Servizio per l'estero”-t, vagyis „külszolgálati útlevelét”, akik nem vatikáni állampolgárként végeztek diplomácia küldetést a Szent szék részére. – Az útlevél fotokópiáját Nagy Töhötöm leánya, Nagy Krisztina bocsátotta rendelkezésre.

1946. május 8.

Ma délben indult a repülőgépem Rómából Bécsbe. Egyik római ismerősöm vitt ki autóval a repülőtérre. Elbeszélte, hogy tegnap reám gondolt egy érdekes kis eseménnyel kapcsolatban. Egy bárban lengyelekkel együtt négy-öt német fiú [?] mulatott. A zenészek valami szomorú nótát kezdtek, mire a lengyelek tiltakoztak, hogy ez orosz dal. A zenészek abbahagyták, de egy leány odaszólt, hogy csak folytassák, hisz ez nem orosz dal. A zenészek engedelmeskedtek. Kínos csend támadt, majd az ének közepe felé egy lengyel tiszt lassan énekelni kezdett egyedül... Néhány ütem után csatlakoztak hozzá mások is, majd a végén az egész lengyel társaság hangosan énekelte a dalt.

Önre gondoltam – mondotta barátom –, ön is egy egészen merész dalt énekel, ma még egyedül, de emlékezzen vissza arra, amit most mondok, a végén mindenki magával fog énekelni.

Rendkívül érdekes volt a csupa élet és eleven Rómából négy óra múlva Münchenen keresztül leszállni a halott Bécsbe. A romok úgyszólván még sehol sincsenek eltakarítva, az omladékok benöve fűvel, az üzletek üresek.

1946. május 15.

Egy német mérnök vitt le Bécsből Sopron felé autóval. Semmiféle határátlépő igazolványunk nem volt. Úgy gondoltuk, elvisz Mattenburgig, ahol 20 km gyaloglás után elérem Ágfalvánál a magyar határt, és ott átszököm. Lett volna egyenes út is egészen Sopronig, de ehhez igazolványok kellettek volna. Fél utunkon utolért egy, illetve mi utolértünk egy gyalogló orosz őrnagyot, aki felkérérdzkedett autónkra, mert Sopronba szeretett volna menni. Nem vettük fel, mondván, hogy mi Mattenburgba megyünk.

Néhány kilométer után merész ötletem támadt; visszafordultunk, és azt mondtuk az orosz őrnagynak, hogy mégis Sopronba megyünk. Beült. Amikor az osztrák határőrséghez értünk, a mérnök kiugrott az autóból és élénken előadta, hogy azonnal írják fel az autó számát, mert az őrnagyot át kell vinnie Sopronba, de az autónak nincs beutazási engedélye, viszont vissza kell jönnie. Néhány méter után a magyar határőröknél én ugrottam ki a kocsiból, mondván, hogy az őrnagy úr azt parancsolja, hogy azonnal üljön be valaki a kocsiba, és kísérje azt le Sopronig, hogy az autó visszajöhessen, és a sofőrje ne csavarogjon el másfelé.

Így futottam be Sopronba, egy orosz őrnagy és egy magyar határőr védelme mellett. Amikor kiszálltam a kocsiból, még odaszóltam a magyar határőrnek, hogy aztán ügyeljen, nehogy másfelé menjen el a kocsi.

Papp Kálmán²⁴⁹ prelátus plébános úrnál szálltam meg. Most találkoztam vele először, és igen jó benyomást tett rám, mondtam neki, hogy hozom a győri püspök kinevezését, de letagadtam, hogy tudom az illető nevét. Látszott rajta, hogy sejti, őrá van szó.

A primás politikáját erősen megkritizálta. Én magam is több dologban elmondtam római benyomásaimat, mire kijelentette, hogy a napokban fel fogja keresni a primást, és figyelmeztetni fogja: végzetes úton halad. Igyekeztem őt észokok felsorakoztatásával is egészen a mi oldalunkra állítani.

1946. május 16.

Motoros vonattal jöttem fel Pestre. Zsidók között utaztam, és megdöbbenett az a gyűlölet és bosszúvágy, ahogy rólunk, magyarokról beszélnek. Ez a nép megint elvesztette egyensúlyát és helyes arányérékét. Ők is szörnyű eseteket mesélnek el, mint előző este Papp Kálmán plébános úr a svábok kitelepítését végrehajtó budapesti rendőrkülönítményről. Jobban kifosztották Sopront, mint az oroszok.

Délben otthon vagyok, és egész délután P. Kerkaival végigbeszéljük a problémákat. A helyzet idehaza nagyon kiéleződött a primással. Halad tovább a maga útján, és nem tűr meg semmi más elgondolást és véleményt. Lassan nyilvánvalóvá lesz, hogy nem lehet vele együtt dolgozni, mert mellette csak rabszolgalelekkel lehet kiosztott feladatokat végrehajtani. Mi pedig ellenségei vagyunk minden zsarnokságnak, még ha azt egy magyar főpap gyakorolja is. Megértjük a középkori papi uralom szörnyűségeit, amikor kis tehetségű és nagy akaratú főpapok nyomtak el minden egészséges kezdeményezést. A Hercegprimás ennek a típusnak egy késői maradványa. P. Kerkaiban a lelket az én hosszú római levelem tartotta, amelyet a Hercegprimás úrral küldtem még annak idején. A levelet sokfelé bizalmasan meg is mutatta, és az emberek nagyon elcsodálkozva hallgatták vagy olvasták.

1946. május 18.

Utolsó római utam előtt Varga Bélával,²⁵⁰ a nemzetgyűlés elnökével igen feszült viszonyba kerültem. Akkor egy eléggé kíméletlen hangú levélben a szemére vetettem, hogy közléseivel indiszkréciót követett el. Emiatt annak idején igen keserűen panaszkodott is P. Jánosinak. Annál jobban meglepett, hogy most üzent: szeretne átjönni hozzám, mikor leszek otthon. Természetesen én mentem

249 Papp Kálmán (1886–1966): 1925–46 között Sopron plébánosa, kanonok, prépost. 1946-tól 1966-ig győri megyéspüspök.

250 Varga Béla (1903–1995): katolikus pap, kispap, politikus. 1929-től 1947-ig balatonboglári plébános. A Kispapdapárt egyik alapítója, 1937-től a párt alelnöke. 1939-től országgyűlési képviselő. A II. világháború alatt tevékenyen közreműködött a lengyel menekültek mentésében. 1945 után a Kispapdapárt ügyvezető alelnöke. Tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd a Nemzetgyűlésnek. 1946. február 7-től a Nemzetgyűlés elnöke. 1947 nyarán emigrált, a rendszerváltozás után tért vissza Magyarországra.

át hozzá, és igen nagy letörtségben találtam, mert a primás rendkívül kíméletlenül állandóan támadja őt, és feddő levelekkel árasztja el. Legutóbb őt tette felelőssé az összes eddigi kivégzésekért, és azt írta róla levélben, hogy kül- és belföldön minden igaz ember számára botránykő. Pedig ha látná a primás, hogy mennyi jóakarát van ebben az emberben, és mennyire igyekszik és tudja is jó-részen menteni a helyzetet, azt hiszem, másként vélekedne. De a primás immár végzetesen a Kóródi-Katonák,²⁵¹ Kray-bárók²⁵² és Slachta Margitok befolyása alá került.

1946. május 21.

P. Provinciális megérkezik Szegedről, és P. Vargával hármasban hosszú megbeszélést tartunk. Nagyon meglepett a P. Provinciális szinte robbanásig feszült indulata. Annyira a primás pártján állt, és oly türelmetlenül valósággal vallatott engem, hogy egyetlen mondatomat sem tudtam befejezni, de mindegyiknél közbevágott. Elmondtam neki, hogy a Szentatya többször kijelentette előttem a primásról, hogy túlságosan imprudens.²⁵³ Idegesen kérdezte, hogy mire alapozza a Szentatya ezt a véleményét. Erre mondtam neki néhány okot, mire türelmetlenül kérdezte; hát még mire építi?

Azt válaszoltam, hogy a Szentatya nem köteles nekem kifejtetni okait. Beszélgetésünk végén szigorúan megtiltotta, hogy a primásnak visszamondjam a rá nézve kellemetlen római véleményeket. Az a benyomásom, hogy a P. Provinciális érzelmileg teljesen a primás oldalán áll. Értelmileg is inkább arra húz, de mert nem lát világosan, sőt tudja, hogy Róma mögöttünk áll, győz benne az igazi elöljáró és meghagy bennünket a teljes szabad cselekvésben.

1946. május 22.

Mindennap bent vagyok a KALOT-ban, és ismét megcsap a Mozgalom lendületének varázsa. Óriási iramban folyik a pünkösdi Nagytalálkozó előkészítése.

251 Kóródi Katona János (1890–1961): köztisztviselő, legitimista politikus, országgyűlési képviselő.

252 Krajovai és topolyai Kray István báró (1887–1967): keresztény párti, legitimista nézeteket valló országgyűlési képviselő. Zalaegerszegen, ahol Pehm (később Mindszenty) József volt plébános, választották meg 1927-ben és 1931-ben is országgyűlési képviselőnek. – „Pehm József abszolút mértékben támaszkodhatott Kray István képviselőre és az ő révén elérhető értékes politikai összeköttetésekre. [...] Magasházi fedőnéven Kray lett később a kommunista államrendőrség egyik legmegbízhatóbb ügynöke, akit Mindszenty József megfigyelésére állítottak rá.” (Balogh M.: *Mindszenty József (1892–1975)*, MTK BTK, Budapest, 2015. I. p. 181.)

253 Nagy Töhötöm írja a könyvében, hogy az 1946. márciusi kihallgatáson alkalmazta XII. Piusz pápa Mindszenty primás ezt kifejezést *troppo imprudente*, azaz 'nagyon meggondolatlan, elővigyázatlan' (Jezsuiták és szabadkőművesek, 1990-es kiadás, 209. oldal. A naplóból az 1946. 02. 23. – 1946. 05. 07. közötti időszak hiányzik.)

1946. május 24.

Ma délután voltam a Hercegprímás úrnál kb. másfél óráig. Átadtam a hivatalos vatikáni postát, és bejelentettem, hogy két megbízatásom van a Szentszéktől: A nunciatúra visszahozásának előkészítése és a tárgyalás elkezdése Moszkva embereivel. A következőkben a P. Provinciális utasításai szerint csak kedvező dolgokat mondtam el a római hírekből, és még ezeket is megszépítettem. Pl. a szeretet-csomagokról elmondtam, hogy már állítólag elindultak Svájcból.

De azt már nem említettem meg, hogy közben a sofőr privát fuvarozással tönkretette az autót, és erős a gyanú, hogy sohase fog Svájcba megérkezni. Szomorúan nevetségesnek tűnt fel előttem, hogy olyan prímásunk van, aki nem tudja elviselni az igazságot. Luttorról is csak azt mondtam – akit ő küldött Amerikába –, hogy próbál kimenni, a Szentszék is segíti, de az utasítás szerint azt már nem mondtam meg, hogy ha valóban kijut is Amerikába, ez a magyar ügynek teljes bukása lesz, mert az amerikai magyarok között már előre nagyon rossz információt adtak róla a Sztójay-kormányral való közösködése miatt. A végén megkérdezte a prímás, hogy róla mi a vélemény a Vatikánban. Főleg, a Szentatya mondott-e valamit. Gondoltam magamban, most kellene megmondani az igazságot, de a P. Provinciálisra való tekintettel csak a következő keveset mondtam: Őszentsége kijelentette előttem, reméli, Eminenciád a mai nehéz viszonyok között okosan vezeti majd a magyar Egyház hajóját. – Hol van ez a troppo imprudentétől. – Mégis azt válaszolta: Üzeni ezt nekem a Pápa, vagy csak úgy mondta önnek? Természetes, hogy nem üzente, mire hangsúlyozottan kijelentette: akkor nem veszem tudomásul.

Az a benyomásom, hogy ritka gőgös ember.

1946. május 25.

Ma délben voltam közel két és félórás tárgyaláson²⁵⁴ Osztjukin²⁵⁵ orosz követségi tanácsosnál, aki azonban tulajdonképpen a közép-európai NKVD²⁵⁶

254 A tárgyalásról Nagy utólag jegyzőkönyvszerű beszámolót is készített a Szentszék számára. OSZK Kézirattár, 216/76. Ennek szövegét közöljük e naplórész Függelékében.

255 Osztjukin helyesen: *Borisz Pavlovics (Odincov-)Oszokin* a Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyettes politikai tanácsadója volt Budapesten 1945/46-ban. Hatáskörébe tartozott számos, a SZEB működésével kapcsolatos kérdés. 1943–44-ben Bulgáriában volt rezidens. 1946 utáni sorsáról keveset tudunk. Zamercev tábornok, Budapest orosz városparancsnoka (1945–48-ban) említi memoárja orosz nyelvű kiadásában (Замерцев: *Через годы и расстояния*) – évszám közlése nélkül –, hogy Oszokint egyszer csak váratlanul elhurcolták Moszkvába, és „Berija bandája” kiégezte.

(Lásd: http://militera.lib.ru/memo/russian/zamertsev_it/05.html Hozzáférés: 2017.01.10.)

Nagy Töhötöm különböző írásaiban, többször egy íráson belül, Oszokin nevét hol *Osztjukinnak*, hol *Ostjukinnak* írja. A naplóban egységesen az Osztjukin-formát alkalmazzuk.

256 *NKVD*: a szovjet Belügyi Népbiztosság orosz megnevezésének (Народный комиссариат внутренних дел) rövidítése. Ilyen néven 1934 és 1946 között működött. Hozzá tartozott többek között a rendőrség, a határőrség és az állambiztonsági szervezet. „Az NKVD törvényen kívüli tö-

(a GPU²⁵⁷ jogutódja) legfőbb feje. Varga Bélák figyelmeztettek, hogy ez az ember ma Magyarországon a legnagyobb úr, aki még Puskin felett is áll. Jó benyomást tett rám, a tárgyalások alatt rendkívül intelligensnek mutatkozott.

Azzal kezdtem, hogy Illés Bélák biztatására, akik még januárban megcsillagtatták előttem egy Moszkva–Róma megegyezés lehetőségét, a múlt hó napjaiban leutaztam Rómába. Erre a biztatásra hozom most Őszentsége válaszát, aki megbízott azzal, hogy tudassam a Szovjet illetékes hatóságokkal, hogy ő bármikor kész a tanácskozások megkezdésére. Sőt szeretné is, ha meg tudnának egyezni, mert ő is a világbékét akarja ezen az úton hathatósan szolgálni. Őszentségének csak az a kérése, hogy a Szovjet a maga részéről is mutasson hajlandóságot a tárgyalások elkezdésére, és ennek komolyságát egy levélben fejezze ki. Ez a levél lehet hivatalos, vagy akár csak az én személyemhez szóló, félhivatalos is.

Osztjukin csodálkozását fejezte ki, hogy a Szentszék immár harmadszor tapogatózik a Szovjetnél a megegyezés érdekében. Azért csodálkozik, mert a pápát élesen kommunistaellenesnek tartja. Mikor e pontban megvédtem a Szentszékét, kifejtván, milyen kínosan ügyelnek ma, hogy ne tegyenek semmiféle nyilatkozatot a Szovjet ellen, és Őszentsége akkor sem nyilatkozott a Szovjet ellen, amikor fél Európa kereszteshadjáratra készült, ezt válaszolta Osztjukin: mégis a pápa ad utasítást a magyar Hercegprímásnak, hogy a Szovjetet állandóan kíméletlenül támadja. Válaszomban rámutattam, hogy egy bíboros politikai nézetében független a Szentszéktől, mire azt válaszolta: akkor se szólna bele Mindszenty beszédeibe a pápa, ha az őt támadná, ha leül tárgyalni és megegyezik Moszkva embereivel? *Ex absurdis absurda sequuntur*,²⁵⁸ válaszoltam. Ekkor fordított a tárgyaláson Osztjukin, és kevés dicséret után nagyon kezdte leszólni a Jézus Társaságot, hogy az mennyire elvesztette befolyását a Szentszéknél. Mélységesen hallgattam, mert ha az ellenkezőjét állítom, akkor rám olvassa, hogy mi jezsuiták, miért nem befolyásoljuk másként a Vatikánt. Azt is megemlítette, hogy az eddigi három vatikáni tapogatózás közül kettőt jezsuita bonyolított le, ami szerinte nem jelentőség nélküli. Személyemre vonatkozólag megjegyezte, hogy igen jól ismer engem még az oroszhoz való átszökésem idejéből. Ekkor felállt, és odament a széfhez, és kivett egy nagy aktacsomót, ami mind reám vonatkozott. Lapozgatva benne, halkan

meggyilkosságokat hajtott végre, működtette a Gulag fegyencmunkatábor-rendszerét, felszámolta a földalatti ellenállást, teljes nemzetiségek és a kulákok az ország lakatlan régióiba való deportálását vezette le, őrizte az országhatárokat, kémkedést és politikai gyilkosságokat hajtott végre külföldön, felelős volt a külföldi kormányok befolyásolásában, valamint érvényesítette a sztálini politikát és a kommunizmust más országokban.” (Wikipédia)

257 GPU: Állami Politikai Igazgatóság (oroszul: Государственное политическое управление, rövidítve: GPU), majd később Egyesített Állami Politikai Igazgatóság (oroszul: Объединённое государственное политическое управление, rövidítve: OGPU) a Szovjetunió hírszerzéssel és elhárítással foglalkozó politikai rendőrsége volt 1922–1934 között.

258 *Ex absurdis absurda sequuntur*: abszurd dolgokból abszurd következmények származnak (abszurd kérdésre csak abszurd válasz adatható).

megjegyezte: itt vannak az ön barátai is, Bély,²⁵⁹ Szombathelyi, Farkas és mások. Majd nevetve hozzáfűzte, ezt nem azért mondom, csak úgy megemlítem. Néhány vonással jellemezte, hogy a jezsuiták mindig rugalmas politikát folytattak, jelenleg is, pl. Spanyolországban Francót támogatják.

Majd hosszan kezdte fejtegetni a Szovjet valláspolitikájának mély komolyságát. Mióta rájött, hogy az ortodoxia együtt fog dolgozni a szovjet rendszerrel, azóta támogatja az orosz az Egyházat. Csendesen megjegyeztem, hogy tudom, hiszen mindenki látja, hogy a Szovjet valóságos missziós, térítő munkát folytat ma, amennyiben az ukrán egyesült görögöket [a görögkatolikusokat] erőszakkal visszatérítette az ortodoxiába. És ebben nem kisebb elődökkel dicsekedhetik a Szovjet, mint Nagy Károllyal és Szent Istvánval, akikről éppen ők tanítják nagy megbotránkozással, hogy erőszakkal térítettek.

A nunciatúra ügye is előjött, és Osztjukin kijelentette, hogy egyáltalán nem érti a Szentszékét, miért akarja visszahozni a nunciatúrát az egyik kezével, amikor a másikkal a primáson keresztül állandóan csak üti a Szovjetet. Azt válaszoltam, hogy ezt a különleges magyar feszült helyzetet éppen megoldaná a nunciatúra visszahozása. Sőt még azt is felhoztam, hogy egy megegyezés a Szovjet legnagyobb ellenfelét, az emigrációt is leszerelné, mert nem szabad elfelejteni, hogy maga Szovjetország, Csehország, Franciaország és a történelemben sok más ország emigrációból született meg. Ma is a Szovjetnek legtöbbet nagyszámú katolikus emigránsai ártanak, lengyelek és magyarok, akik azzal igazolják éles szovjetellenes beállítottságukat, hogy a Szentszék is haragban van Moszkvával. A legvégén azt mondotta, hogy kérje a magyar kormány hivatalosan a nunciatúra visszahozását, és akkor majd ők tárgyalnak róla.

Beszélgetésünk közben állandóan jegyzeteket készített, és mint mondotta, beszélgetésünkről informálni fogja a követet és Moszkvát is.

[A beszélgetésről Nagy Tőhötöm feljegyzést is készített a Szentszék számára. Ennek szövegét lásd a Függelékben.]

1946. május 28.

Fölkeresett Bánáss veszprémi főkormányzó úr. Hosszan beszélgettünk. A primás szerepét tragikusnak tartja. Egy ember, mondta, akit egy kimondottan reakciós

259 Bély Alajos (1889–1946): sportoló, katonatiszt, diplomata, a második világháború idején altábornagy. 1941 augusztusától Horthy bizalmából az Ifjúság Honvédelmi Nevelése és a Testnevelés (IHNETOV) vezetője. A nyilas hatalomátvétel után német fogságba került (1944. okt. 16. – nov. 20.), ahonnan megszökött, majd a szovjet csapatok bevonulásáig bujkált. A II. világháború után jelentkezett a debreceni ideiglenes kormánynál, ahol rövid ideig a fegyverszüneti bizottság katonai elnöke volt. 1945 februárjában a politikai rendőrség letartóztatta. 1945. június 19-én lefokozták, és elbocsátották a honvédségből. A Budapesti Népbíróság 1945. július 20-án háborús bűntett miatt halálra ítélte, kegyelemből életfogytiglani kényszermunkára átváltoztatva. A börtönben megbetegedett, és a rabkórházban meghalt. – A Leventegyesületek Országos Központja (LOK) és a KALOT közötti 1941-es megegyezés egyik aláírója állami részről Bély Alajos volt, a KALOT részéről Nagy Tőhötöm volt a legmagasabb beosztású kapcsolattartó.

környezet befolyásol, és akit szinte kizárólag csakis indulatai vezetnek. Rendkívül kínosan érintett, hogy még mindig nem érkezett meg püspöki kinevezése. Nem tudja, hogy a primás fűrészeli-e el őt, vagy pedig Róma nem akarja kinevezni. Ígértem, hogy majd utánanézek a kérdésnek. [Nagy T. utólagos megjegyzése:] Később rájöttem, hogy Rómának vannak kifogásai ellene, mert a primás épp legutóbb – jobb meggyőződése ellenére – kétoldalas dicsérő levelet küldött Bánáss kormányzóról Rómába, amelyben valósággal követeli a kinevezését. Ezt később mondtam is Bánássnak.

1946. május 30.

Csaknem mindennap találkozom Varga Bélával, a Nemzetgyűlés elnökével, és minden komoly problémát végigtárgyalunk. Egy-egy komoly döntés előtt össze szokott hívni néhányunkat (P. Kerkai, Barankovics, Kovrig Béla²⁶⁰), és kikéri tanácsunkat. Rendkívül nagyra becsülöm Bélát, mert igazi pap és tiszta szándékú ember.

1946. június 1.

Ma délben hivatalos voltam Nagy Ferenc miniszterelnökhöz ebédre. Varga Béla is ott volt. Hármasban akartuk komolyan végigbeszélni a nunciatúra ügyét. Elismerték, hogy eddig komoly hivatalos lépést még nem tettek a nunciatúra visszahozása érdekében. Azt mondtam nekik, hogy tegnap tudomásomra jutott, hogy a szovjet követség kérdést akar intézni a magyar kormányhoz, hogy mi van a nunciatúra ügyével. Ezzel mintegy jelezve, hogy a felelősséget áthárítja a késedelmeskedő magyar kormányra. Nagy Ferenc rögtön megértette a helyzetet, és kijelentette, hogy még ma átírat hivatalosan, mert nem akarja azt az előnyt megadni az oroszoknak, hogy szabaduljon a felelősségtől. [Nagy T. utólagos megjegyzése:] Már most megjegyzem, hogy nem lett volna magyar ember, ha a levelet valóban megíratja. Mert az megíratlanul várta az ő hosszú amerikai útjának végét, és még utána is hetekig késett.

Nagy lelkesedéssel, óriási fantáziát látott abban, hogy a Vatikán egy magyar emberen keresztül és Magyarországon át keresi az első kapcsolatok felvételét a szovjet kormánnyal. Helyes politikai érzékkel ezt rendkívül kihasználható előnynek látta. És kért, hogy ha valóban lesz itt közeledés a két nagy ellenfél között, ezt úgy bonyolítsam, hogy annak erkölcsi hasznából Magyarország is

260 Kovrig Béla (1900–1962): politikus, egyetemi tanár, szociológus. 1923-ban Bethlen István miniszterelnök személyi titkára, 1927-től a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumban dolgozott, majd az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) aligazgatója volt. Kidolgozta az öregségi és rokkantsági biztosításról szóló törvényt. 1929-től az OTI igazgatási főosztályvezetője. Teleki Pál miniszterelnök megbízásából a Társadalompolitikai Osztályt vezette a miniszterelnökségen (1939–40). 1940–44-ben a kolozsvári tudományegyetem tanára, 1941–42-ben a közgazdaságtudományi kar dékánja, az egyetemi tanács elnöke, 1942–43-ban rektora. Társadalomtudósként támogatja számos keresztényszociális szervezet (például a KALOT, az EMSZO, a Hivatásszervezet, a Szociális Testvérek Társasága) tevékenységét. 1948-ban kivándorolt az USA-ba, ahol 1949–62-ben a milwaukee-i Marquette Egyetemen a szociológia tanára volt.

nyerjen. Sőt magát illetően, saját személyére vonatkozólag is nagy megerősítést vár ettől a diplomáciai játéktól.

Hosszasan beszélgettünk belpolitikai helyzetről, s a kommunista párt erős belső töréséről számolt be, de ugyanakkor keserűen azt is elmondta, hogy az angolszászok az ő látogatását oly kicsire akarják leszorítani és oly jelentéktelenné tenni, mert a magyarok miatt a Szovjet[nek] még csak egy rosszalló pillantását sem akarják kiprovokálni. Ez is csak megerősített engem abban, hogy mennyire téved a primás, amikor az angolszász segítségre építi fel egész politikáját.

1946. június 4.

Dr. Halász Piusz keresett fel ma, és több órán át beszélgettünk az újonnan megalakult trappista²⁶¹ kolostor anyagi és jogi megerősítéséről. Mivel valamilyen hozzájárultunk²⁶² ahhoz, hogy ez a nagy kezdeményezés elindult, most felelősséget is érezzünk, hogy támogassuk. Megígértem, hogy Rómában mindent megteszek értük, és itthon is beszélni fogunk Bánáss kormányzó úrral, aki néhány kedveskedő kifejezés mellett valójában szinte ellenséggént üldözi őket. Anyagi ügyekre vonatkozólag is megemlítettem neki, hogy P. Kerkai minden újabb pénzzadományból néhány száz dollárt nekik is szán.

Nagy biztonságtudatot kölcsönöz nekünk, hogy egy ilyen szent imádkozó szerzet áll a KALOT-mozgalom mögött. Érezzük is mindennap a jó Isten különös gondviselését.

1946. június 5.

A Knézits utcai zárdában többen megnéztük külön a mi tiszteletünkre bemutatott «Júlia szép leány» népballada dramatizált bemutatását.

1946. június 6.

Ma voltam Bánáss kormányzó úrnál, és beszéltem vele a trappisták ügyében. Oly rendkívül merevnek mutatkozott, és annyira tökéletesen érzéketlennek tűnt fel minden érveléssel szemben, hogy egészen megijedtem: mivé fog fejlődni ez az ember, ha püspökké lesz kinevezve. Mondtam is P. Kerkainak, emlékezzen majd vissza, mit kell majd nekünk tűrnünk ettől az embertől, ha esetleg püspök lesz, holott most igyekszik nagyon szépen viselkedni a Mozgalommal szemben.

261 *A trappisták*: a ciszterciek eredeti, szigorú szabályait követő szerzetesrend tagjai. *Halász Piusz* (1909–1994): ciszterci szerzetes és vele néhány rendtársa a Veszprém megyei Borsodpusztán 1946-ban a zirci apátságtól független monostort alapítottak azzal a céllal, hogy visszatérjenek az eredeti szigorú, szemlélődő ciszterci életformához. A Szentszék 1946. november 15-én önálló perjelségnek ismerte el a 10 tagból álló monostort, és közvetlenül a rend generális apátjának fennhatósága alá rendelte. – Halász Piuszt 1961-ben 6 évi börtönre ítélték. 1963-ban szabadult amnesztíciával, majd 1965-ben újból börtönben ült 1968-ig.

262 Halász Piusz felajánlotta, hogy ő és a borsodpusztai közösség tagjai lelki háttérrel biztosítanak a KALOT mozgalomnak, imáikat és áldozataikat a mozgalomért ajánlva. – Lásd még az 1946. szept. 22-i naplóbejegyzést.

1946. június 7–10.

Ezekben a napokban tartottuk meg a Manrézában a congregatio provincialist.²⁶³ Úgy látszik, nekem kell megszervezni a három páter kijutását Rómába.²⁶⁴

1946. június 10.

Délelőtt Közgyűlés, KALOT Nagytalálkozó a Nemzeti Sportcsarnokban, este nagy bemutató a Zeneakadémián.

1946. június 12.

Annyit hallottunk arról, hogy Mihalovics AC-igazgató hol mellettünk, hol félig ellenünk nyilatkozik, hogy ma felkerestem kora reggel miséje után. Elég hűvösen fogadott, ki is jelentette, hogy az ő számára a hivatalos egyház a hercegprímás, nekik nincsenek más forrásaik, összeköttetések Rómával. Akkor kissé kifejtettem neki álláspontunkat, néhány érvet előadtam, nem is a leg súlyosabbakat, hisz azokat a P. Provinciális eltiltotta, és mégis meglepődve kellett látnom, hogy már ennyi új szempont mutatása is milyen gyorsan meg tudja változtatni egy ember véleményét. Ez nem Mihalovics prelátus úr hibája, hanem a mi igazságunk ereje. Az egész vonalon azt tapasztaljuk P. Kerkaival: a leglelkesebb Hercegprímás-rajongót is legalább súlyosan megingatni tudjuk felfogásában néhány perces, félórás beszélgetések után, de a legtöbb esetben ott végződik beszélgetésünk, hogy megdöbbenve kérdezik; de hisz akkor téved a prímás?!

Ma tartottam meg első előadásomat a Népleányoknál²⁶⁵ a Népi kérdés dogmatikus és teológiai alapjáról. Még két előadást fogok tartani, és aztán átadom a szót Magyar Ferencnek.²⁶⁶ P. Kerkai igen jelentősnek tartja ezt a fordulatot, és mint mondta: csodálkozik, hogy a Népleányok előbb nem találtak meg bennünket, hiszen alapelgondolásaink annyira egyeznek. Az előadást igen nagy érdeklődéssel hallgatták, és én úgy néztem őket, mint leendő, komoly fegyvertársakat ebben a ma annyira diszkreditált kérdésben.

263 *Congregatio provincialis*: rendtartományi gyűlés.

264 A későbbiekből kikövetkeztethetően minden bizonnyal arról a három rendtársról van itt szó, akik majd részt vesznek Rómában a szeptemberben kezdő, az új generálist megválasztó általános rendi nagygyűlésen.

265 *Jézus Szíve Társasága (Népleányok)*, Societas Jesu Cordis: SJC, 1921-ban Bíró Xavér Ferenc SJ által alapított pápai jogú világi intézmény nők számára. (Mai egyházjogi státuszuk: pápai jogú apostoli élet társasága.)

266 *Magyar Ferenc* (1916–2000): felvidéki származású tanító, újságíró szerkesztő. 1937-ben a Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület (SZKIE) szervezésében vett részt. A Felvidék visszacsatolását követően a SZKIE beolvadt a KALOT-ba, ekkortól Magyar a KALOT sajtótitkára. 1940–1944 között a csiksomlyói KALOT-népfőiskola megszervezője, majd igazgatója volt, 1947-től pedig az *Új Ember* katolikus hetilap munkatársa, 1971-től szerkesztője, 1980-tól felelős szerkesztője.

1946. június 14.

A nunciatúra ügyében ma fogadott Tildy Zoltán köztársasági elnök. Varga Bélával kettesben mentünk ki Leányfaluba. A köztársasági elnök jelenleg a híres elkobzott Sorg-villában²⁶⁷ lakik. Tulajdonosa nagy náci volt, jelenleg Argentínában él maradék vagyonából. A fogadtatás egyszerű keretek között zajlott le, megérződött az egészen, hogy Tildy régi kedves ismerősöm. Nem is tapasztaltam újat nála, csak megerősödtem abban, hogy egy rendkívül egyszerű lelki alkatú ember, aki egész hosszú kihallgatás alatt egyetlenegy értékes, komoly gondolatot sem mondott. A nunciatúrával kapcsolatban ígérte, a ma este a nála látogatást tevő Puskin előtt szót fog emelni, beszélni fog Szakasits Árpáddal,²⁶⁸ aki a jelenleg Amerikában időző miniszterelnököt helyettesíti hivatalában. Nem szívesen szól – úgymond – Szakasitsnak erről az ügyről, nehogy ő arassa le a siker babérjait. Mosolyogtam magamban: ez az ember azt hiszi, hogy itt hónapokon belül eredményt fog elérni. Hazajövet, amikor kértem Varga Bélát, hogy tartsa fenn a kérdést, azt válaszolta: Látogass meg minden második nap reggel, és rugdossál meg, hogy ne felejtsem el. Sokat mulattunk P. Kerkaival ezen a tipikus és kedves Varga Béla-i mondáson.

1946. június 17.

Már az előző napokban érkezett a primástól a P. Provinciálison keresztül egy igen kemény üzenet, amiért a MIOT²⁶⁹-tal aláírtuk a közös nyilatkozat-

267 A villát a gazdag építési vállalkozó családból származó *Sorg Antal* (1895–1978) építészmérnök építette magának 1943-ban. *Sorg Antal* 1944-ben nyugatra távozott, 1946-ban Argentínában telepedett le. A villát Tildy Zoltán köztársasági elnöknek utalták ki nyaralóul. (A villát később más állami és pártvezetők is igénybe vették. 1956. november 16-án itt tartottak titkos találkozót Georgij Malenkov, Mihail Szuszlov, Ivan Szerov hadseregátbornok és Kádár János, melyen megbeszélték a Nagy Imre-csoport elrablásának és Romániába deportálásának tervét.)

268 *Szakasits Árpád* (1888–1965) újságíró, szociáldemokrata politikus, 1948 júniusában az MSZDP és az MKP összeolvadásából alakult Magyar Dolgozók Pártja első elnöke, az 1946. február 1-jén kikiáltott Magyar Köztársaság Tildy Zoltán utáni második köztársasági elnöke, majd a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának első elnöke.

269 *MIOT*: Magyar Ifjúság Országos Tanácsa. A MADISZ kezdeményezésére 1946 márciusában alakult azzal a meghirdetett céllal, hogy összefogja az ország valamennyi ifjúsági szervezetét, és azzal a belső szándékkal, hogy így kiterjessze befolyását a többiekre is. Végül is ez a szándék kezdetben nem úgy valósult meg, ahogy a MADISZ szeretne volna, mert a MIOT nem határozathozó, hanem csak tanácskozó szervezetként alakult meg, ahol az ifjúsági szervezetek vezetői meg tárgyalják közös dolgaikat és a vitás kérdéseket. A későbbiekben megkezdődött a kommunista hegemoniát ellenző vezetők kiszorítása a Tanácsból. A MIOT alapító szervezetei voltak: a *MADISZ* (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, 1944. december 31-én jött létre a Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére), a *FISZ* (Független Ifjúsági Szövetség, a Kiszármazottak ifjúsági szervezete, 1945) a *SZIM* (Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt ifjúsági szervezete, 1945) és a *NISZ* (Népi Ifjúsági Szövetség, a Nemzeti Parasztpárt ifjúsági szervezete, 1946 januárjában jött létre), a *SZIT* (Szakszervezeti Ifjúságmozgalom és Tanácsmozgalom, 1945 februárjában jött létre), a *PDI* (Polgári Demokratikus Ifjúság), a *MEFESZ* (Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége, 1945), a *KALOT* (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesületek

tot.²⁷⁰ Még akkor kérte a P. Provinciális P. Kerkait, hogy a félreérthetetlen katolikus álláspontot nyilatkozat alakjában hirdesse meg valahol – legmegfelelőbb lenne a nagygyűlésünkön, hogy a primás megnyugodjék elvhűségünket illetően. P. Kerkai ezt a nyilatkozatot a gyűlésen el is mondta. Most mégis egy rendkívül kemény levelet kaptunk a primástól (lásd melléklet), amelyben elítél bennünket, az ítéletet végrehajtja, és aztán felszólít igazolásra. Ma írt P. Kerkai egy megnyugtató levelet, hogy az érdemes válasz már készül. Most én dolgozom napokon át rajta. Ha egy-egy részlet elkészül, felolvasom P. Vargának, P. Kollárnak, és kikérem véleményüket. Az első szövegezésben elég sok személyi élt találtak. Eszeket most mind lecsiszoltam. Az így elkészült levelet felolvastam P. Badalik²⁷¹ domonkos provinciálisnak és Z²⁷²-nek. P. Badalik ezt válaszolta: „Százszázalékosan igaza van, csak abban téved, hogy a primás hős; a primás akkor lesz hős, ha ezt a levelet elfogadja.” Z. pedig magasan klasszikusnak mondotta, amelyik történelmi dokumentum lesz, és a primás felelősségét teljessé teszi.

[Mindszenty bíboros elítélő levelét és P. Kerkai erre adott válaszát lásd. a Függelékben]

1946. június 22.

A primástól egy újabb háromsoros hideg sürgető levél érkezik, hogy a kért igazolást még mindig nem kapta meg. Erre a következőket határoztuk. P. Kerkai az inkriminált esetet magát röviden jelenti holnapi dátummal, és jelzi ebben a levélben, hogy az én nagy általános tájékoztatóm is már egy-két napon belül készen lesz. Ekkor már készen volt a levelem, de nem akartuk elküldeni, mert P. Varga még itthon volt, és ő nem akarta vállalni a cenzor felelősségét. Tehát megvártuk, míg 24-én elutazik. Akkor még a P. Provinciális sem lesz itthon, mi pedig előttük hivatkozva arra, hogy a primás úr nagyon megsürgette a levelet, azt elküldtük ren-

Országos Testülete, 1935–1946.07.19.), a KIE (Keresztyén Ifjak Egyesülete, illetve Keresztyén Ifjúsági Egyesület. A nemzetközi ökumenikus jellegű YMCA első magyar szervezeteként 1883-ban alakult meg Budapesten) és a Magyar Cserkészszövetség (1912–1946.07.19.).

270 A MIOT Intéző Bizottság 1946. március 4-én hivatalosan jelentette be a Tanács megalakulását, s egyben taglalta annak céljait. Az ezt közzétevő felhívást tíz szervezet vezetője írta alá, a KALOT nevében *Bálint József* fiatal egyházmegyes pap, aki a KALOT-ot képviselte a MIOT-ban. Erről a kérdésről bővebben: lásd a Függelék 6.2 és 6.3 pontját.

271 *Badalik Bertalan* (1890–1965): domonkos szerzetes, veszprémi püspök. A grazi teológián tanult, 1914-ben szentelték pappá. Budapesten, majd 1929-ben Szombathelyen plébános. 1933-tól az osztrák és magyar, majd 1938-tól a helyreállított önálló magyar domonkos rendtartomány főnöke. 1945-től az Actio Catholica országos elnöke. 1949-től veszprémi püspök. 1957-től eltávolítják egyházmegyéjéből, és Hejcéen, majd 1964-től Budapesten házi őrizetben tartják.

272 *Nyisztor Zoltán* (Debrecen, 1893 – Róma, 1979): katolikus pap. Újságíró, író és szónok, a két világháború közötti magyar közélet ismert és meghatározó személyisége, a „harcos katolicizmus” képviselője, közel másfél évtizeden keresztül a *Magyar Kultúra* című folyóirat szerkesztője. 1946-tól külföldön élt. Nagy Töhötöm atyai jóbarátjának tekintette.

di cenzúra nélkül. Ezt azért terveztük így, mert ha a levél miatt minden kötél szakadna, a P. Provinciális és a Superior²⁷³ még mindig odaállhasson tárgyaló félként, mint akiknek semmi közük sem volt a levélhez. Viszont én a véglegesen lemasolt levelet elvittem Badalik [domonkos] provinciálishoz, és megmutattam neki, mondván, hogy egy előjárónk sincs itthon, viszont róla tudom, hogy a primás úr bizalmasa, ezért most neki mutatom meg a levelet. Ő erősnek, de igaznak találta, és úgy döntött, hogy nyugodtan elküldhetem. A levelet²⁷⁴ 24-i dátummal, személyes postával elküldtem a Herceprimás úrnak.

[Amint a fenti bejegyzésekből kitűnik, a KALOT és a Mindszenty bíboros közötti viszony kiéleződésében jelentős szerepe volt a MIOT-tagság elfogadásának és az oroszokkal való kapcsolat meglétének. Erre vonatkozólag több dokumentum is található Nagy Töhötöm hagyatékában. Ezek szövegét lásd a Függelékben.]

1946. június 25.

Ma kellett volna indulnom, de nem jött az autó. Több mint egy hétig váratott magára, emberileg szólva ez rendkívüli veszteségeket jelentett számomra, de most utólag szinte csodálatosan gondviselészerűnek tűnik fel ez a hosszú késelem. Mert közben egy komoly ügyet tudtam elintézni, és a primásügy is teljesen kibontakozott, úgyhogy ezek tudatában indulhatok útnak. Előzőleg csak Bécsig akartam menni, de most úgy határoztunk, hogy senkinek se szólva Rómáig megyek, de oly gyorsan jövök vissza, mintha csak Bécsbe időztem volna egy kicsivel többet.

1946. június 27.

Ma délelőtt Meggyesi Sándorral kettesben visszaadtuk a látogatást a moszkvai ifjúsági delegációnak a Hotel Imperiálban. (A Delegáció vezetője: Blatyin²⁷⁵ volt. Nina Ragulszkaja, Kapusztin... összesen 7-en.) Egyszerű ajándékokat is vittünk, néhány népművészeti tárgyat, több fényképet a Nagygyűlésről, amelyen ők is részt vettek, és egy magyar Madonna-képet. A fogadás körülményei és megbeszéléseink rendkívül érdekesek és tanulságosak voltak. Amikor beléptünk a hotel halljába, még elkésve, a reggelinél találtuk őket. A tolmács mindjárt hozzáink sietett, és bevezetve egy másik terembe, sok bocsánatkérés közben magunkra hagyott. Néhány perc múlva pincér jött, és tálcán két üveg sört hozott. Néhány perc múlva a delegáció tagjai befejezték reggelijüket, és míg a tolmács

273 Superior: házfőnök, jelen esetben P. Varga László.

274 Ennek a hosszú levélnek (igazoló jelentésnek) másolata megtalálható Nagy Töhötöm hagyatékában (OSZK Kézirattár 216/49), de szövegét Nagy – kis rövidítéssel – közzé is tette a *Jezsuiták és szabadkőművesek* c. könyvében. A teljes szöveg olvasható e napló Függelékében.

275 Anatolij Blatyin (1910–1983): újságíró, Komszomol-vezető, 1948–50 között a szovjet kommunista ifjúsági szervezet napilapjának, a *Komszomolszkaja Pravda*-nak szerkesztője, 1960–63 között a *Trud* című napilap (a *Pravda* és az *Izvesztija* után a harmadik legnagyobb példányszámú orosz újság) főszerkesztője.

értünk jött, az asztal már le volt szedve, és ők a sarokban körbe állított fotelekben vártak bennünket. Mikor megjelentünk az ajtóban, valamennyien felálltak és elénk jöttek, és igen szívélyesen üdvözöltek bennünket. A beszélgetés mindjárt közvetlen és barátságos hangon indult meg. Először Meggyesi Sándor mondta el nekik, hogy milyen kedves volt részükről az ő látogatásuk nagygyűlésünkön, és most visszaadva a vizitet, néhány csekélységet szeretnénk emlékként átadni nekik. Majd átadta nekem a szót. Én arról beszéltem nekik nagy érdeklődés közepette, hogy mi őszinte meggyőződéssel állunk az oroszokkal való együttműködés alapján, bár emiatt, főleg egyházi részről, komoly támadásoknak vagyunk kitéve. De azt tapasztaljuk, hogy ha a legfőbb egyházi fölötteseink nem értik is meg mindig felfogásunk helyességét, de az egyház többsége velünk tart, és elég egy rövid kis beszélgetés, hogy az ingadozókat a magunk oldalára állítsuk. Ezt tesszük is. Különösen én tudok ezen a területen elég nagy szabadsággal mozogni, mert egyrészt mint jezsuita nem tartozom a Hercegrímás úr közvetlen joghatósága alá, de ezen túl azért is privilegizált a helyzetem, mert én a Vatikán kiküldöttje vagyok Magyarországon. A delegáció tagjai rendkívül nagy érdeklődéssel hallgatták, amikor elmondtam, hogy bizonyos kérdésekben, éppen a Szovjettel való lépéseknél, Őszentsége bizalmát élvezem, és mint ilyen ember, magában a Vatikánban is az oroszbarát iránynak vagyok egyik jellegzetes képviselője. Úgy érzem, hogy a mai találkozásunk szimbólum is és valóság is egyben, közelebb hozza ezt a két ellentétes pólust: Rómát és Moszkvát. Nekünk is vannak sérelmeink, de bízunk, hogy a mi sorainkban tapasztalható merevség is – amint látni fogják – fel fog oldódni. Az igazi, valóságos reakció ellen mi is küzdeni akarunk, és a mi törekvéseinkben is az egyetemes nagy békét akarjuk szolgálni. Bízom benne, hogy ha majd a magyar ifjúság vezetői visszaadják az ő látogatásukat Moszkvában, akkor abban a delegációban én is ott lehetek.

Azért hoztam ezt itt elő nekik, mert célom az, hogy egy bizalmas vatikáni megbízatást kössek össze a hivatalos moszkvai magyar kiküldetéssel, és így nincs meg a veszélye annak, hogy esetleg sohasem jövök vissza. Magától a Szentszéktől fogok beleegyezést kérni erre a moszkvai útra vonatkozólag, így fedezve leszek a túlbuzgó magyar közvélemény előtt, ugyanakkor a Vatikánnak is nagy szolgálatot tehetek.

Blatyin úr válaszában szintén örömeinek adott kifejezést, hogy mi itt egymásra találtunk. Reflektált azokra a mondataimra, amelyekben a KALOT szociális helyzetéről beszéltem, és nagyrabecsülésének és elismerésének adott kifejezést. Közvetlen, igazi baráti hangon beszélgetett, és Meggyesivel mindkettőnknek az volt az érzésünk, hogy lehet komoly szót érteni ezekkel az emberekkel, sőt – ezt csak félve merem leírni – ezek közelebb állnak hozzánk, mint az Esterházy Mórincok²⁷⁶ vagy Kóródi-Katonák. Ezek a mi díszkatolikusaink a botránkozó farize-

276 Galántai és fraknói gróf *Esterházy Móric* (1881–1960): magyar arisztokrata politikus, császári és királyi kamarás (1905), az Osztrák Császári Lipót-rend nagykeresztje birtokosa (1916), valóságos belső titkos tanácsos (1916), miniszterelnök (1917). 1939 és 1944 között az Egyesült

usok, és mi vagyunk, akik most egy asztalnál ülünk a vámosokkal és a nyilvános bűnösökkel. Nagyon élénken ez volt az érzésünk, ameddig ott tárgyaltunk velük. Meggyesi Sándor is igen szépen beszélt velük, és figyelmeztette őket, hogy a mi nagygyűlésünkön való részvételük, főleg az, hogy a szentmisén is ott voltak, és annak főbb részeit fölállással tüntetőleg megtisztelték, minden másnál nagyobb propaganda volt az 1.500 falu ott jelen levő kiküldöttje előtt. Mire az oroszok megjegyezték, hogy ők más szentmisén is vettek részt magyarországi tartózkodásuk alatt, így Szegeden a Fogadalmi templomban, ahol egy úrnapi körmenetet is láttak. Mosolyogva jegyeztem meg, hogy milyen jól fog esni a Szentatyának, ha ezt elbeszélem neki. Kb. háromnegyed órát voltunk náluk, és a lehető legkedvesebb hangulatban búcsúztunk el, viszontlátást ígérve Moszkvában.

1946. június 27.

Délután megérkezett a P. Provinciális, P. Kerkai átadta neki az én 17 oldalas primási levelemet, és néhány óra múlva visszament a válaszáért. A P. Provinciális rendkívül ideges volt, és azt mondta, hogy ezt a levelet lehetetlen elküldeni, itt és itt enyhíteni kell, és néhány egészen jelentéktelen textust jelölt meg. Amikor pedig P. Kerkai erre azt válaszolta, hogy a levél már négy napja elment, úgy elállt a P. Provinciális lélegzete, hogy a szó teljes értelmében percekig nem jutott szóhoz. Ekkor elég éles vita támadt közte és P. Kerkai között, amelyre P. Kerkai egyenként felelt meg. A végén komoly kifogást emelni már nem tudott a P. Provinciális. Ekkor P. Kerkai megkérdezte, hogy milyen felfogást képvisel Franciaországban a katolikus párt, a katolikus miniszterelnök, Bideux (sic!)²⁷⁷? Oroszbarát, válaszolta a P. Provinciális, és rögtön kifejtette, hogy egy esetleges föltámadó Németországgal szemben már előre a tartós szövetséget keresi a katolikus Franciaországban. Mire P. Kerkai nyugodtan megjegyezte, hogy ha a katolikus Bidaux [helyesen: Bidault] 1000 kilométerre Szovjettől egy tökéletesen széttiport Németországtól való félelmében megegyezhet a Szovjettel a haza érdekében, akkor mi is megegyezhetünk az oroszokkal az Egyház érdekében, akik ugyanakkor bent ülnek az oroszok szájában, és érzik a szovjet hatalom egész nyomását. Ilyenre persze nem lehet válaszolni.

1946. június 28.

Voltam a P. Provinciálisnál én is, rendkívül kedves volt, és csak egyetlen kifogást emelt: Kár volt hivatkozni arra, hogy Róma teljesen mögöttünk áll.

Keresztény Párt képviselője a Képviselőházban. Támogatta Kállay Miklósnak a második világháborúból történő kiugrási politikáját, ezért a nyilas hatalomátvételt követően a Gestapo 1944. október 16-án letartóztatta. Kezdetben a Margit körúti katonai fogházban, később Sopronköhidán raboskodott. 1945 elején a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolták, ahonnan szeptemberben térhetett vissza Magyarországra.

277 Helyesen: *Georges-Augustin Bidault* (1899–1983): francia kereszténydemokrata politikus, a II. világháború alatt a francia ellenállás aktív tagja, 1944. szept. 10. és 1946. dec. 16. között francia külügyminiszter. 1946. jún. 23. és 1946. nov. 28. között az ideiglenes kormány elnöke.

Ilyen tételt egy bíborossal szemben kijátszani nem szabad. A benyomásom az volt, hogy a P. Provinciális kezd mellénk hangolódni.

Este ismét hívatott, és elmondta, hogy a Hercegprímástól meghívót kapott vasárnap délutánra. A maga részéről már készített is egy nyilatkozatot, amelynek közzétételére szeretné majd a prímást rábírní. Az a nyilatkozat annyira lojális, hogy egészen elcsodálkoztam, és benne a P. Provinciális teljes megfordulását láttam. Kérte véleményemet, hogy meg leszünk-e elégedve ezzel a szöveggel. Azt válaszoltam, hogy egy egész új élet kezdődhet majd ennek nyomán, hogy ha a primásban lesz annyi lelkierő és alázatosság, hogy ezt kiadja. A P. Provinciális bizakodva nézett a kihallgatás elé.

1946. június 30.

Délután volt több mint 5 óráig a primásnál. A primás förmedvénynek minősítette leveletemet, amelyet kikért volna magának, ha plébános lenne, de most nagyobb ügyei vannak, és nem ér rá csekélységekkel foglalkozni. Követelte, hogy állítsam össze nyilatkozat alakjában, hogy milyen római tekintélyek alapján vélem én azt, hogy a Vatikán mögöttünk áll. Valóságos dühvel beszélt, hogy ő nem engedheti, hogy a vatikáni pénzt pártcélokra fordítsuk, és ezért felül akarja vizsgálni a KALOT pénztári könyveit. Annyira nem szólt hozzá a primás a dolgok érdeméhez, annyira egyetlen érvet még csak nem is percipált, annyira látszott rajta, hogy az indulatok vezetik, hogy a P. Provinciálist is megdöbbenette. A benyomásunk szerint a primás érzi, hogy a talaj kezd a lába alól kifutni. Látja, hogy lassan elhagyják, és talán megdöbbenve sejti tudat alatt, hogy nekünk, az ő ellenfeleinek lesz lassan igazuk.

A provinciális maga is már látja, hová vezet a primási taktika.

A mai Jézus Szíve-körmenetet is annyira betiltotta az orosz, hogy még a templom kapujában sem volt szabad állni és hallgatni a beszédet.

A gőg és hiúság nem hagyja józanul ítélni a primást, és minden jel szerint a törésig akarja vinni a dolgokat, hogy Róma döntsön közte vagy a KALOT között. Egy ember, aki tökéletesen hajthatatlan, aki a kompromisszumot nem ismeri.

Ezt megelőzendő szaladok le gyorsan Rómába, és úgy teszek jelentést, hogy az ő levele már csak az enyém után érjen oda. Ugyanakkor viszem magammal Z²⁷⁸-t, akinek Rómában óriási a tekintélye, és aki tökéletesen elítéli a primást szertelen politikája miatt. Ilyen értékes tanút még remélni sem mertem volna előzőleg.

A primás lelkében most a következő lélektani hullámmás játszódik le: Tudat alatt lassan érezni kezdi, hogy nem lesz igaza, és őt magát nem tévén vértanúvá, a nemzetet teszi azzá az orosz, ezért törésre akarja vinni, hogy Róma esetleges elmarasztalása miatt visszavonulhasson, és akkor a politikája kudarcát majd az-

zal magyarázhatja önmaga előtt, hogy Róma őt félreállította. Így ő „vértanú” is lesz, és igazolást is nyer a politikája.

A P. Provinciálisra az tette a legmélyebb hatást, hogy ő várta, hogy a prímás az én levelemet és az ő beadványát komoly megfontolás tárgyává teszi majd, amelyet súlyos mérlegelések és komoly döntések követnek, ehelyett azonban csak az indulatokat látta fölviharzani.

1946. július 1.

A Hercegprímás ma de. 11 órára kérte az én nyilatkozatomat a *modus vivendi* római tekintélyi alátámasztásáról. Ugyanakkorra kért a P. Provinciálistól is egy nyilatkozatot, hogy mi a véleménye és melyek az erkölcsi alapjai a *modus vivendinek*. A P. Provinciális egy igazi klasszikus levéllel válaszolt.

Mai nagy harcaink tipikus jezsuita tradíció. Két ok miatt vagyunk ütközőpont a reakciós katolikusok, a szent és jámbor szódárda-rázók előtt: a szociálé miatt, melynek szellemében mi a szegény nép mellé álltunk, s ők rájönnek lassan, hogy a KALOT-Magyarországban számukra nincs többé lehetősége a régi feudális élet folytatására; a másik pedig alkalmazkodásunk. Az első miatti gyűlölködést jól ismerjük már a redukciók²⁷⁹ történetéből, a másodikat pedig a rítusvitából.²⁸⁰ Lassan fel is sorakozott a teljes jezsuita front. A római kúria már régen mellettünk áll, most a P. Provinciális és P. Varga superior is a szívükkel is mellénk álltak. Nem csoda, hogy ellenfeleinket vak indulatok dobálják, mikor látniuk kell, hogy itt mily egységgel állnak szemben: P. Provinciális, az egészen kiváló teológus koponya, egyik legtekintélyesebb ember, akit az országban ismernek; P. Varga a szociális vonalon szaktekintély, egészen elsőrangú

279 A *redukciók* olyan zárt indián telepek voltak, amelyeket főként jezsuita, kisebb részben domonkos és ferences szerzetesek a 17–18. század folyamán hoztak létre dél-amerikai spanyol gyarmatokon, hogy kivegyék az indiánokat az Európából érkező, a bennszülötteket kizsákmányoló hódítók (konkvisztádorok) elnyomása alól. A szerzetesek a megtért indiánokat külön községekbe telepítették le. Az indián önkormányzattal rendelkező telepek egységes terv szerint épültek, templommal, főtérrel, özvegyek házával, kórházzal, rendezett utcákban szétosztott, cseréptetős házakkal. A föld és minden ház a közösség tulajdona volt. Terményeik mennyiség és minőség szempontjából felülmúlták a spanyol gyarmatosokét. Az adott korhoz képest igen fejlett oktatási rendszert alakítottak ki. Az indiánokat megtanították minden Európában is honos mesterségre, sőt a művészetekre is. Némely missziós telepnek főiskolája is volt.

280 *Rítusvita*: Kínában a folyamatos térítő munka az egyik legnagyobb missziós pap, a tudós jezsuita *Matteo Ricci* megjelenésével kezdődött, aki 1582-ben alapította első misszióját Dél-Kínában, s később a pekingi császári udvarba is bejáratos lett. Térítő munkájának sikere részben azon alapult, hogy Ricci sok külsődleges kínai szokást átvett, a lehetőségek határáig igyekezett alkalmazkodni a helyi viszonyokhoz. A sikeres térítés folytatódását az ún. rítus-vita szakította meg a 17. században, amely arról szólt, hogy a katolikus kínaiak mutathatnak-e be továbbra is áldozatot az őseiknek. A vitát az öskultusz ellenzői nyerték, egy 18. századi pápai bulla alapján katolikussá csak az a kínai válhatott, aki megtagadta a kínai hagyományok e fontos elemét. A kínai udvar válaszul 1724-ben törvényen kívül helyezte a misszionáriusokat. Ezzel száz évre gyakorlatilag megszűnt a hittérítés Kínában. (Salát Gergely: *Katolikusok a Kínai Népköztársaságban* című írása alapján. In: *Vigília* 2004/7. szám)

előadó és debatter; P. Kerkai, a szervezőtalentum, aki mögött ott áll az ország egyik legnagyobb szervezete, a KALOT; jómagam pedig képviselem a római-vatikáni kapcsolatokat.

Igen érdekes, hogy a KALOT-nak mily töretlenül egyenes a vonala az elindulás első éveitől. Már akkor legigazibb ellenfelünk a feudális katolicizmus volt, és gróf Esterházy hívei vádaskodó és gyalázkodó leveleire írogattunk határozott válaszokat. Akkor is a Nemzeti Casino volt a legkövetkezetesebb ellenfelünk; ma ezek a figurák a prímás köré húzódtak, akinek a lelkében is egy tipikus falusi barokk plébános életszemlélet tölt be mindent. Természetes, hogy szembekerültünk egymással.

1946. július 2.

A prímással való harcaink egyik mozzanata volt, hogy P. Kerkai a prímásnak a püspökökhöz írt elmarasztaló körlevelére egy ellen-sakkhúzást tett. Ez a [prímási] körlevél ezzel a mondattal kezdődött: A KALOT letért a katolikus vonalról. P. Kerkai most egy levél kíséretében megküldötte az összes püspöknek nagygyűlési beszédének másolatát. Ezt olvasva majd mindegyik azt fogja mondani: Hát mi van ezzel a prímással, ha [azt mondja,] ezek nem katolikusok?! *[Ennek a pünkösdhétfői (jún. 10-én, a KALOT díszgyűlésén elhangzott) beszédnek teljes szövege megtalálható a Függelékben.]*

Néhány nap előtt meghívót kaptunk egy orosz bemutatóra a szovjet tisztí kázinó nagytermébe. P. Kerkaival elmentünk. Új és ősi orosz népdalok és táncok kerültek műsorra. Rendezéstechnikailag néhány jó ötlettel gazdagodtunk. Ami pedig magát a bemutatott anyagot illeti, igen tanulságos volt. Meglepett, hogy a modern szovjet dalkultúra mennyire giccsé lett. Ezt egyébként Kodály is megállapította, miután végighallgatta a Szovjettől ajándékba küldött több száz orosz hanglemezt. A táncok pedig világosan megmutatták, hogy ez a nép a lelke legmélyéig szélsőséges és szertelen. Csupa vad indulat, szinte esztelen forgás, amelyet a körülállók tapsa még csak fokozni igyekszik. El sem lehet képzelni, hogy egy magyar ember lelkéből ilyen mozgáskultúra fakadjon; ahhoz a szélsőségekbe eltévelygő szláv lélek szükséges.

1946. július 3.

Varga Béla ma riadtan mesélte le, hogy Szviridov²⁸¹ orosz katonai főparancsnoktól átirat érkezett a kormányhoz, amelyben felszólítja a kormányt, hogy erőteljesebb ütemben számolja fel a reakciót, különösen azt, amelyik az egyház mögött húzódik meg. Felsorol több katolikus egyesületet, köztük elsősorban és külön hosszan megokolva a KALOT-ot is, és kéri ezek felosztatását. A KALOT elleni vádak megszövegezése világosan mutatta, hogy a magyar kommunistáktól

281 *Vlagyimir Szviridov* (1897–1963): altábornagy. A második világháború után a győztes hatalmak által Magyarországon felállított Szövetséges Ellenőrző Bizottságok (SZEB) első alelnöke volt (elnöke Klement Vorosilov) 1945–47 között.

ered az egész akció. Ezt hamarosan le is ellenőriztük, és információink szerint a magyar kommunisták újabb támadási trükkjével állunk szemben: beugratták a katonai főparancsnokot az átirat megszerkesztésébe.

Barankovics István azonnal elment orosz barátainkhoz, az Osztjukin közvetlen környezetéhez tartozó Ráth századoshoz, aki az egész akciót felháborodva ostoba katonák elhamarkodott lépésének bélyegezte. Szerinte a katonai főparancsnoknak nincs is joga ilyenekbe beavatkozni. Ezek, úgy látszik – mondotta –, nem tudják, hogy a moszkvai ifjúsági delegáció nem saját jószántából, hanem külön moszkvai utasításra jött el a KALOT-nagygyűlésre, és vette fel velünk a kapcsolatokat.

Varga Béla szerint Tildy keze is benne van az átiratban, aki botrányos családi panamáit után immár testét és lelkét is eladta a bolsevikoknak. Azért vették csak elő a lépésnek a megtevésére a katonai főparancsnokot, mert egyedül ennek van hatalma saját jogkörében ilyen átiratot megszerkeszteni. Egyébként ez csak egy fázisa a most kezdődő kegyetlen harcnak, amellyel a kommunisták fel akarják számolni az egész primási vonalat. Elkerülhettük volna ezt a kultúrharcot, ha a primás másképp viselkedik.

1946. július 4. [-júl. 17.]

Még ez év február elején egyszer szólt nekem Dr. Nyisztor Zoltán,²⁸² a *Magyar Kultúra* volt szerkesztője, a harmadik római utam előtt, hogy szeretne kiszökni az országból, mert itt állandó veszélyben van. Nem régen szabadult ki a börtönből, ahol kegyetlen bánásmódban volt része. Télvíz idején fűtetlen fürdőszoba kövezetén aludt, s volt idő, amikor már életével is felszámolt, mert érezte, hogy lassan egészen átfagy. Hosszú, nyolc hónapos fogságát ez a jó ember végigimádkozta, s mint valami szent került ismét vissza közénk. Jólesett vele beszélgetni. Igazi keresztény lelkülettel, megbocsájtással beszélt kínzóiról. De menekülni akart, főleg azért, mert az oroszok azzal a feltétellel eresztették szabadon, hogy állandóan kémkedni fog a primásról és környezetéről. Hetenként kellett jelentkeznie és beszámolót adnia. Egyetlen megoldásnak a szökés látszott. Ezért szólt nekem. Mindent megírtam, és Aradinál²⁸³ el is intéztem, hogy jöhet Bécsbe, s innen majd az amerikaiak továbbsegítik Rómaig. Februárban Nyisztor még ott lakott pesti rendházunkban.

282 *Nyisztor Zoltán* (1893–1979): újságíró, katolikus pap és szónok, a két világháború közötti magyar közélet ismert és meghatározó személyisége, a „harcos katolicizmus” képviselője, közel másfél évtizeden keresztül a *Magyar Kultúra* című folyóirat szerkesztője. 1946-tól külföldön élt. Nagy Töhötöm atyai jóbarátjának tekintette.

283 *Aradi Zsolt* (1908–1963): katolikus szellemű újságíró, író, szerkesztő. Nagy Töhötöm barátja. A II. világháború alatt Milánóban, majd Rómában sajtóattasé. 1944-ben kezdett el dolgozni az amerikai hírszerzésnek. Ő ismertette össze Stephen Streeter OSS-tiszte (alias „Stephano”) Nagy Töhötömmel. New Yorkban hunyt el.

Amikor május közepén visszajöttem Rómából, már nem találtam a rendházban. Kérdezősködtem utána a pátereknek, de csak valami morgást válaszoltak, amiből megértettem, hogy eltűnt. Egészen biztosra vettem, hogy kereszteztek egymást, és míg én jöttem, ő ment Bécsbe, és azóta már biztonságban van. Nem is érdeklődtem utána. Egyszer azonban, úgy június közepe táján hívat a P. Provinciális, és elmondja, hogy Nyisztor a dominikánusoknál bujkál már hosszú hetek, sőt hónapok óta, és a lehető legszomorúbb helyzetben van. Egy egészen lehetetlen helyen, valami bunkerben tölti az egész napot, s csak éjjel jön elő egy kicsit a levegőre, s csak ilyenkor eszik valami meleg ételt. Kért a provinciális, hogy próbáljam meg kiszöktetni.

Még aznap este elmentem a dominikánusokhoz, és találkoztam P. Badalik szobájában a titkos padlásról porosan előbújt Nyisztorral. Rettenő állapotban volt. Arca be volt esve, kezei idegesen remegtek, hangja oly különös volt, s egész valójában igen szomorú benyomást tett. Elmondotta, hogy egy amerikai százados vállalkozott, hogy amerikai egyenruhában kilopja Bécsbe. De annyira húzza az indulást, hogy már látszik, hogy megbánta nagylelkiségét, és nem meri a szöktetést végrehajtani. Erre elhatároztuk, hogy majd én elkísérem a határig, ott át is teszem osztrák területre, ahonnan majd könnyen eljut Bécsig, s ott felkeresheti Aradit, aki már várni fogja. Később megkért Nyisztor, hogy kísérjem el egész Bécsig, akkor lesz ő egész nyugodt. Megígértem.

A szökési előkészületek jobban megviseltek, mint bármi addig az elmúlt egy év alatt. Varga Béla összehozott egy autócsempéssel, aki Ausztriából csaknem hetente csempészi át a kocsikat Budapestre; éppen most volt indulóban. Június 24-e estét tűzte ki indulásra. Úgy volt, hogy csak Bécsig megyek, s vele együtt jövök is vissza. Mindketten mint sofőrök mentünk volna. Június 24-én este azonban elkezdődött egy 12 napos, idegekre menő komédia. Mindennap új dátumokat tűzött ki a csirkefogó. Mindig közbejött szerinte valami. Most ez hiányzott, most az. S mi mindennap beöltöztünk sofőrnek, és összecsomagolva vártuk, ő pedig 5-6 órás késéssel befutott, és összevissza fecsegve kimagyarázta, hogy miért indulunk csak másnap reggel. Másnap aztán este beállított, és újabb magyarázgatással újabb dátumokat tűzött ki. Nem lehet azt az idegfeszültséget leírni, amit rajtunk lassan erőt vett az állandó felajzottság és csalódás miatt. De hát ez is gondviselészerű volt, mert közben a nagy primási vita teljesen kibontakozott, és én teljesen beérett anyaggal immár nemcsak Bécsig mehettem, hanem egyenesen szükségessé lett az azonnali római út.

A legvégén elfogyott a türelmünk, és Varga Béla útján szereztünk egy katonai autót. Almássy²⁸⁴ altábornagy saját kocsiját és saját megbízható sofőrjét

284 *Almássy Pál* (1902–1985): honvéd tábornok, gépészmérnök. A II. világháború alatti magyar ellenállás tagja. Részt vett a Kiss János altábornagy vezette ellenállási mozgalomban. 1944. november 22-én elfogták, a nyilas haditörvényszék először halálra ítélte, majd a halálos ítéletet később 15 évi börtönre mérsékeltek. Sopronkőhidán raboskodott, a nyilasok Németországba hurcolták, ahonnan csak 1945 májusában térhetett haza. Ezt követően a honvédelmi Minisz-

bocsájtotta a rendelkezésünkre. Ezzel indultunk el július 5-én, elsőpénteken, de. ½ 11 órakor.²⁸⁵ Nyisztor dominikánus ruhában volt P. Badalik irataival, én papi civilben. Kora délutánra már simán megérkeztünk Sopronon keresztül Ágfalvára. Amikor az állomásépület előtt elhaladt a kocsink, a határőrség felfigyelt, s néhányan a fegyvereiket is vállra kapták. Szegény Nyisztornak a szíve – mint később mondotta – nem is a torkában, hanem a szájában vert. A derék, fiatal plébános azzal fogad, hogy itt meg se kíséreljük az átszökést, mert teljesen lehetetlen. Többen rajtavesztettek. Saját sógora, a helybeli állomás-előljáró sem tud átszökni. Itt most gyanakodva ellenőrzi egymást a katonai határőrség, a rendőrség és a politikai rendőrség. A napokban minden esetben, ahányszor megjelent nála valaki, hogy át akar szökni, hamarosan beállítottak a politikai rendőrség emberei, és igazoltatták, mert egy ilyen csöpp faluban azonnal észrevenni, ha idegen botlik be. Azt ajánlotta, hogy menjünk át Fertőrákosra, az jobban kiesik a forgalomból, ott könnyebben sikerülhet. Nyisztor egészen le volt törve, a helyzetet szinte reménytelennek és kétségbeejtőnek látta. Engem azonban elfogott a veszélyek idején mindig tapasztalt tökéletes nyugalom és biztonságérzet, s kijelentettem, hogy ma estére már odaát leszünk. Ebédet kértem a sofőr számára, s amíg az elkészült, leültünk a plébánossal nyugodtan beszélgetni a világhelyzetről.

[Ezt a bekezdést nyilvánvalóan utólag, a kéziratot napló legépelésekor toldották be a napló szövegébe:] Később elbeszélte Nyisztor, hogy szeretett volna belém rugdalni, hogy hogy beszélhetek én most nyugodtan a politikáról, amikor benn ülünk a veszély kellős közepében, amikor minden pillanatban beállíthatnak igazoltatásra, s amikor teljesen bizonytalan lett az egész vállalkozásunk. De nem szólt egy szót sem, mert elhatározta, hogy vakon rám bízta magát. Közben azt is elbeszélte, hogy nem győzött csodálkozni azon, hogy a szökés távoli előkészületei ideje alatt ő volt nyugodtabb, s én voltam ideges, aki szidta és gyalázta azt a hitvány csempészt, és aki nyugodtan végig sem tudtam hallgatni, amikor újabb hazudozásokkal állt elő; ellenben most olyanná lettem, mint valami szobor. Hidegen, pillanatok alatt mérlegeltem és mértem fel a helyzetet, soha ilyen nyugodtnak és hűvösnek még nem látott, és ily magabizónak sem. Ezt később igen sokszor és igen sokaknak elbeszélte, hogy ő ilyet még nem látott, hogy valaki a legnagyobb veszély idején legyen a legnyugodtabb, és az izgalomnak még csak legkisebb jelét se mutassa.

Tehát beültünk az autóba, és visszaindultunk Sopronba. Szegény Nyisztort a hideg valósággal kiverte, amikor pont az állomásépület előtt a határőrök és rendőrök közvetlen közelében és szeme láttára kapott a gépkocsink defektet. El-

térium csoportfőnöke lett, 1945 októberétől vezérőrnagyi, majd 1946 júniusától altábornagyi rangban. 1947-ben a kommunista fordulat után kivált a honvédségből, és gépészmérnökként dolgozott. A koncepciós perek idején az ÁVH letartóztatta, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte „háborús bűntettek” miatt. 1956 augusztusában szabadult, majd a szabványügyi hivatalban dolgozott haláláig gépészmérnökként. (Wikipédia)

285 Ez tehát Nagy Töhötöm negyedik római útjának kezdete.

dugult a benzinporlasztó. Bizony, kis idő kellett hozzá, míg a sofőr rendbe hozta. Végre elindultunk. Félóra múlva már Fertőrákoson, a plébánián voltunk. Pom-pás fiatal adminisztrátor²⁸⁶ fogadott, aki jól ismerte Nyisztort még régebbről. Ettünk valamit, s közben előkerítették azt az öreg magyart, aki kitűnően ismeri a határt, s aki többeket már átsegített a túlsó oldalra.

Nyisztor levetette a dominikánus csuhát, és papi civilbe öltözött. Elindultunk. Az öreg végigvezetett bennünket az egész falun, végig a főutcán. Nyisztort a hideg megint kirázta egynéhányszor. Végre elértünk egy erdőhöz, s az erdőben a határhoz. Óvatosan haladtunk előre. Nyisztor az utolsó fát könnyezve megcsókolta. Hazájától búcsúzott. Talán örökre.

Mörbisch am See-be (Meggyesbe) minden akadály nélkül, simán megérkeztünk. A plébánián a plébános nővére mosolyogva fogadott, maga az öreg pap is igazi nagy szeretettel megölelt, és biztosított segítségéről és védelméről. Valóságos otthonra találtunk. Mindjárt hoztak ennivalót és bort. Folyt a nagy beszélgetés.

Előkerült a plébános öreg édesapja is, aki csekély kis kántortanítói fizetésből kilenc gyereket nevelt fel, ebből ötöt főiskoláztatott, s bizony, hősiesség kellett ahhoz, hogy elsejénként öt intézetbe küldje el a tartásdíjat gyermekeiért. Érdekes figura volt az öreg ópapa, aki már unokáktól van körülvéve, s akinek csak egy gondja van, hogy a nyugdíját 8-10 hónap óta már nem kapja. Minden vendéget megkér, bennünket is, hogy menjenek be Bécsbe, a nyugdíjintézetbe, és kérdezzék meg a késedelem okát. Az öreg igazságérzete állandóan lázadozik nagy sérelme miatt. Pedig mily csekély dolog egy ily kis nyugdíj zökkenője ahhoz a teljes felforduláshoz képest, ami most az egész országot minden vonalon és minden vonatkozásban előnti.

Egy éjjelt a plébánián töltöttünk, és ritka mód megszerettük azokat az áldott jó embereket. Júl. 6-án autót is találtunk, amelyik minden igazoltatás nélkül bevitt minket Bécsbe. Nyisztor a dominikánusoknál szállt meg, én pedig kimentem az amerikaiak villájába.

Aradi Zsolt volt olyan kedves, és átjött Salzburgból, hogy utazásunkat elintézte. Dr. Nyisztor kapott egy permit²⁸⁷-et, én pedig egy katonai menetlevelet repülőgépre. Július 17-ig Bécsben maradtam. Ismét felmértem ennek a népnek köztisztviselő jellemét. Hozzászokott még a jó császári időkben, hogy mindig más gondoskodott róla; ma is ezt várja. Még a romeltakarításhoz is alig fogott hozzá. Az üzletek pedig tökéletesen üresek.

286 *Adminisztrátor* (itt): plébániát megüresedés vagy plébános akadályoztatása idején ideiglenesen vezető pap.

287 *Permit*: engedély. Itt: utazási engedély, menetlevél.

1946. július 18–20.

Reggel ½ 9-kor indult a repülőgépünk Tullnból.²⁸⁸ Így megint sikerült úgy kijutnom, hogy egyetlen orosz sem kért tőlem papírokat. A start alkalmával az egyik vészkijárat ajtó kiesett: épp annak támaszkodtam neki egy perccel előbb, talán ezért is esett ki most, de szerencsére [közben] átültem a másik oldalra. Visszaszálltunk, felvettük az ajtót, s most már valóban elindultunk. Linz felett búcsút intettem az orosz területnek. Mégiscsak megüli az ember lelkét ez a sötét keleti világ.

Kb. egy óra múlva megérkeztünk Münchenbe. Gyönyörű, ragyogó idő, s mégsem indulunk tovább, mert nagy vihart jeleznek. Délutánra meg is érkezett egy oly fürgeteges zápor és égháború, amilyenre kevésre emlékeztem.

Az amerikaiak rendkívül előzékenyek és kedvesek voltak velem szemben. Tiszti hotelben szállásoltak el.

Felkerestem a Michaelskirchét és pátereinket. Micsoda pompás lendület az újjáépítésben! Minden teljesen szétbombázva. A kis rezidencia már kész. Most jön a templom és a többi épületek: a hajdani nagy kollégium teljesen szétvert falai. A fabarakkok már ott állnak a munkások számára. Az újjáépítésnek csak a tervei 60.000 márkába kerültek. Csodálatos nép ez a német! A város közepe úgy szét van bombázva, hogy nem tudom elképzelni, hol lakhatik az a sok ember, aki az utcán járkál. Az üzletek vagy nyitva vannak, vagy tábla hirdeti, hogy ebben vagy abban az utcában található meg ideiglenesen. Csupa élet, romeltakarítás, újjáépítés. Mennyivel más volt a halott Bécs.

Másnap de. indultunk tovább, de nem az Alpokon keresztül, hanem Augsburg felé mentünk. Lepillantottam Lech mezejére, ahol először vertek meg minket Európában. De sokat szenvedtünk azóta, és de sokat megverettünk! A Rajna fölött átrepülve Dijonnál délre fordultunk. Gyönyörű látvány volt a hatalmas és remekül elrendezett Lyon fölött elrepülni. Avignont is láttuk úgy messziről, majd Marseille-ben szálltunk le. Megebédeltünk, és nekivágtunk a tengernek. A kietlen Korzika és a tenyérnyi Elba a gazdag és óriássá nőtt Napóleonra emlékeztettek. Rómát csak felülről köszöntöttük, mert néhány tisztnek sürgős volt az útja Nápolyig, s oda tartottunk. Már egyszer átrepültem a Pó-völgyi Mussolini²⁸⁹-féle telepítések felett, most azonban legnagyobb művét, a híres Littoriót²⁹⁰ csodálhattam meg madártávlatból. Imponáló, amit ez az ember alkotott. Most aztán lopják, eldugják, rendőrileg keresik szétlőtt holttestét.

Nápolyból másnap reggel Rómába repültünk.

288 *Tulln an der Donau*: város Alsó-Ausztriában, Bécs közelében, katonai repülőtérral.

289 *Benito Mussolini* (1883–1945): fasiszta politikus, Olaszország miniszterelnöke 1922–45 között.

290 *Littorio*: olasz csatahajó (és egyúttal hajóosztály), az akkori olasz haditengerészet és hajógyártás büszkesége. Ezeket a hajókat a harmincas évek második felében bocsátották vízre, és 1940-ben állították szolgálatba.

1946. július 20.

Dél előtt érkeztem meg Rómába. A házak falain a közelmúlt választási harcok plakátjai kiabálnak még. Tépettek, rongyosak, de azért elég érdekesen jellemzik a 27 párt marakodását.

1946. július 21.

P. Vicarius [de Boynes]²⁹¹ este 6 órára hívatott. Részletesen érdeklődött a mi áldatlan küzdelmünk minden részlete iránt. Sokat elmondottam, előre jelezve, hogy a jelentés majd részletesebb és pontosabb lesz. Ő is a *modus vivendi* álláspontján van, mert mint mondja, önöknek élniük kell, ennek pedig csaknem egyetlen módja az, ha az oroszokkal leülnek tárgyalni. A primásról már régebről megvolt a véleménye. Most is mondta, hogy majd aztán zsebre vághatom, amit majd a Szentatya mondani fog, hiszen én ajánlottam Mindszentyt kinevezésre.

P. Brust asszisztenssel is végigbeszéltem a problémákat. Ő még jobban mellettünk van. Először nagyon megijedt, amikor mondtam, hogy jezsuita ügyé kezd lenni otthon az egész vita. Itt, Rómában nem szeretik, ha a vidéki atyák egyházi tekintélyekkel háborúskodnak. Megnyugtattam, hogy a rend történelme tele van ilyen háborúskodásokkal, s ezekben rendszerint utólag mindig nekünk lett igazunk. Pl. a kínai rítusvitában is. Az elég jól hatott, hogy a püspökök nagy része szintén elítéli a primás úr merev politikáját. Azt hangoztattam, hogy egy ilyen kérdést nem szabad tekintélyi alapon elintézni, hanem a mindentől és mindenkitől független igazság alapján.

A következő napokban többször beszélgettem amerikai barátommal,²⁹² sokszor az az érzésem, hogy mit érdekli őket egy ilyen kis tyúkpör, amikor itt világ-részekről van egyébként szó. De mégis kell hogy érdekelje, mert ma a világ már oly egy családdá lett, ha valahol csak egy kis részen is beteg a test, azt a többi is megérzi, és végeredményben a nagy felfordulások sokszor kis helyeken szoktak kirobbanni,

Soós Gézával²⁹³ is találkoztam. Itt van most a családja is. Csodálatosan szép családi életet él. Feleségéről P. Mócsy is és én is azt mondtuk neki, hogy mi, katolikusok az ilyen asszonyokról mondjuk azt, hogy szent. Géza egyébként tel-

291 *Norbert de Boynes* (1870–1954): francia származású jezsuita szerzetes. Ledóchowski generális (és A. Magni vicarius) halálát követően 1944. ápr. 12-től 1946. október közepéig vikáriusként állt a jezsuita rend élén. (A háborús körülmények miatt csak ekkor tudták összehívni a rendi nagygyűlést, amely megválasztotta az új legfőbb előljárót (Jean-Baptiste Janssenst).

292 Minden bizonnyal „Sig. Stephano” (Stephen Streeter) amerikai hírszerző tiszt.

293 *Soos (Soós) Géza* (1912–1953): jogász, református lelképásztor, a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség tagja, majd elnöke; egyik szervezője az 1942-es és 1943-as szárszói konferenciának; az Auschwitz-i Jegyzőkönyv lefordítatója és terjesztője, zsidómentő, a Magyar Testvéri Közösség, a Magyar Függetlenségi Mozgalom és a Kiugrási Iroda vezető egyénisége, az 1943–1944-es évek magyar nemzeti ellenállási mozgalmának jelentős személyisége.

ve van tervekkel és programokkal. Mindenáron külföldön akar maradni, és itt mintegy összefogni azokat az erőket, akikre számítani lehet majd egy esetleges újabb fordulatban.

1946. július 24.

Nagy beszélgetés P. Leiberrel. Igen súlyosnak és válságosnak tartja a magyar belső helyzetet. Ő is hibáztatja a primást, nagyon csodálkozott, hogy a primásnak nem mondtam el, hogy Öszentsége milyen más véleményen van, s ő ezt előttem annak idején nyíltan ki is fejezte. Mondottam, hogy nem akartam esetleg indiszkrét lenni. Ismételten és nagyon hangsúlyozta, hogy a pápa a békés megoldásoknak az embere, s jelen esetben is számára igen kellemetlen a Hercegprímás úr merev szembehelyezkedése, amely világos, hogy ellenintézkedéseket provokál. Másnap ismét találkoztam P. Leiberrel, és mondotta, hogy beszélt a pápával és jelezte neki, hogy megjöttem, és el is mondott egyet-mást referádámból. Kért, hogy siessek a reláció megírásával, mert Öszentsége nagyon várja, és amint látja nála, igen nagyon érdeklik az ügyek, mert ma az orosz felé egyik legnyíltabb kérdés éppen a magyar ügyek fejleménye.

1946. július 26.

A nagy hőség, a sok utazás fáradalmi kissé leverték. Rövid időre ágynak is estem. Ezzel késett a reláció megírása, a Szentatya újabb sürgetései futottak be. Bizonyos értelemben ez jól is jött, mert közben P. Leibernek mind többet mondtam el, és ő ezeket referálta Öszentségének, s a pápa mind kíváncsibb lett magára az egész összefoglaló egységes jelentésre.

Itt, a Kúrián különösen betegeskedésem alatt láttam, hogy mennyire szeretnek a páterek és a fráterek is. Mit aggódtak ezek értem, amíg úton voltam! Különösen vad hírek is keringtek budapesti szereplésemről. Állítólag a rendőrség többször keresett, és talán el is fogott. Az igaz, hogy keresett, de az orosz leállította az ellenem folyamatba helyezett eljárást.

A Kúrián mindig akad néhány átutazó vagy itt megpihenő lengyel katonapap jezsuita. Ezeket mindig ki szoktam kérdezni a helyzetről. Érdekel nagyon, hogy a különböző nemzetek hogyan látják a helyzetet és a kibontakozást. A lengyelek engem különösen azért érdekelnek, mert velünk azonos helyzetben vannak, és ők is meglehetősen ábrándozásra hajlamos nép. Ez a páter is, aki jelenleg a Kúrián tartózkodik, telve van optimizmussal a közeli háborút illetőleg. Hónapokat jósol csak, vagy legfeljebb a jövő tavaszt kell szerinte kívárnunk. Az előkészületek, szerinte, lázasan folynak, már ti. a lengyelek között – gondolom. A többi itteni lengyel páter is esküszik a közeli háborúra. Egészen dühösek lettek, amikor emlékeztettem őket, hogy tavaly ilyenkor, amikor először jöttem Rómába, szinte megettek, mert nem akartam nekik elhinni, hogy szeptemberre kitör a háború. Majd most meglátom, mondták.

1946. július 27–28.

P. Serei²⁹⁴ pappá szentelése és első miséje. Mély hatást tett rám a San Ignazióban, amikor a Mindenszentek litániája alatt ott feküdtek a földön, mintegy letaglózva, 24-en fiatal jezsuiták; mintha a közeli szentelés tudatának rettenetes súlya terítette volna le őket a földre. Mennyire tele van a katolikus liturgia szebbnél szebb szimbólumokkal! Elnéztem őket. Vajon merre és milyen munkákra oszlanak majd szét ezek itt 24-en? P. Serei, ez a magyar páter, aki a francia provinciához tartozik, mert mint magyar a törökök között jobban tud majd dolgozni, ott pedig a franciáknak van rendtartományuk, eléggé képviselte a jezsuita hivatás kuriózumait. Ankarában lesz egyetemi tanár a közgazdasági tanszéken, mert ez látszik legalkalmasabb módjának, hogy a törökök közelébe férközzék. Ezért még a teológia előtt hosszú tanulmányokat végzett keleten, Bagdadban, Ankarában és Palesztinában. Most együtt szentelik itt brazilokkal, olaszokkal, franciákkal és még néhány más nemzetiségű jelölttel.

1946. július 29.

Az elmúlt napokban valósággal rendszeresen gyűjtöttem híveket a modus vivendi gondolata mellett. Sorban felkerestem az itteni jelentősebb pátereket, és hosszan elbeszélgettem velük, kételyeiket eloszlattam, s felsorakoztattam elgondolásaink érveit. Legfőbb nehézségük az, hogy az orosz becsap és hazudik. Ezt mi is feltételezzük, de nem erre építünk. Ezt lehet a számításba bevonni, de nem lehet ezen elindulni, haladni és megfenekleni. Ha majd nyilvánvalóvá lesz, hogy hazudik, még mindig lesz időnk szakítani vele, addig azonban nem adok neki előnyt.

Ismételten beszélgettem P. Leiberrrel. Mondottam neki, hogy a legjobb megoldás az lenne, ha a Szentatya írna a KALOT-nak egy rövid kis levelet tízéves fennállása alkalmából, s ebben a levélben megdicsérne néhány olyan mozzanatot, ami az igazolásunk lenne. P. Leiber nagyon kapott az eszmén, és megbízott, hogy készítsek el egy levéltervezetet. El is készítettem, de nem adtam át neki, nehogy idő előtt jusson el a pápához. Először jól elő akarom készíteni az ügyet.

Beszéltem P. Miccinellivel,²⁹⁵ aki a jezsuita szentté avatásokat készíti elő, s mint ilyennek rengeteg ismerőse van a bíborosok és monsignorék között. Hadd terjessze ő is a gondolatot. Felkerestem Mgr. Verolinót, aki budapesti internunciusnak van kijelölve, s vele is sokáig beszéltem. Ő nagyon hajlik a merev

294 P. Serei (Kiss) Károly (1912–1992): jezsuita szerzetes. 1938-tól Közel-Keleten arab, 1941-ben Isztambulban török nyelvet tanult. 1943-ban Rómában fejezte be a keleti nyelvek tanulását. 1947-ben teológiai licenciátust szerzett a Gergely Egyetemen, majd Párizsban egyetemi lelkész lett. Itt Teilhard de Chardin hatására kultúrantropológiai tanulmányokat folytatott, s munkatársa volt az Action Populaire-nak. Később New Yorkban és Rómában egyetemen tanított. Segítette a Vatikáni Rádió munkáját is.

295 Carlo Micinelli jezsuita szerzetes volt akkoriban az ír származású John Sullivan boldoggá avatási posztulátora.

szembehelyezkedés felé. De sikerült annyira sarokba szorítanom, annyira ad abszurdum[ig] vezetnem felfogását, hogy a végén nem tudott az ő felfogása szellemében határozott tanácsot és utasítást adni, mert látta, hogy az csak az elméletben és az oroszoktól távol vág be, aki azonban az oroszok kezei között ül és ott próbál létezni, annak olyan feladatokat kell megoldania, amelyek egyedül a *modus vivendi* szellemében lehetségesek. A végén Mgr. Verolino is erősen mondogatta, hogy hát igaz-igaz, élni kell. Átfordítanom nem sikerült, nem is oly könnyen mozgatható ember, de azt elértem, hogy nagyon kételkedik már saját felfogása gyakorlati értékében. Látja, hogy aki benn van az életben és felelős egy nagy mozgalom létéért vagy nem létéért, az csak úgy gondolkozhat, mint mi.

A kúriai páterek között hosszan beszélgettem még a szláv asszisztens P. Preserennel.²⁹⁶ Ő van leginkább mellettünk, mert ő hisz leginkább abban, hogy ebből a nagy bolsevik káoszból a végén mégis majd csak valami pánszláv nagyhatalom fog kikeveredni. De a többi páterekkel is elég szabadon beszélgettem, mert látom, hogy megszűnt itt titok lenni, legalábbis a házban, hogy én merre járogatok és mit intézek.

1946. július 30.

Ma lett készen a jelentésem, s ma ismét megsűrgette Őszentsége a benyújtást. Áadtam P. Leibernek. P. Mócsynak azt mondotta P. Leiber az átolvasás után, hogy egészen rendkívül érdekes jelentés, ez még a legérdekesebb az összes eddigi között, és hogy a pápát nagyon fogja érdekelni. P. Mócsy szerint még egyik jelentés sem tett ekkora hatást P. Leiberre, mint ez. Azt mondotta, hogy ezt kellene a primásnak elolvasni, bizonyára megváltoztatná a nézetét. Nevetve mondotta P. Mócsy, hogy ez az egész jelentés tulajdonképpen nem más, mint a primáshoz intézett levél kissé átdolgozva és lefordítva olaszra, a primás válasza pedig az volt a remélt nagy fordulat helyett, hogy főrmédvénynek nevezte. Közben P. Leibernek elbeszéltem az Osztyukinnal való tárgyalásaimat is. Ő továbbmondotta Őszentségének, aki azonnal üzent, hogy írjam le és adjam át neki. *[Ez a beszámoló olvasható a Függelékben.]*

1946. augusztus 1.

Elkészülök az Osztyukin-féle jelentéssel is. Őszentsége már újabb sürgető üzenetet küldött. P. Leiber szerint rendkívül érdekli a pápát minden szó, ami a tárgyaláson elhangzott. Mikor P. Mócsy elolvasta a kész jelentést, jókedvűen azt mondotta, hogy a Szentatya izgalmas regény helyett fogja ezt olvasni, mint az utóbbi idők egyik nagy szenzációját. Egész különösen érdekli a Szentatyát, hogy miként vélekednek róla az oroszok.

Kértem P. Leibert, hogy a nekünk írandó pápai levél francia szövegét majd csak akkor mutassa be a pápának, ha elolvasta ezt az Osztyukin-féle jelentést

296 Anton Prešeren (1883–1965): szlovén jezsuita szerzetes, 34 éven át (1931–64) Rómában a szláv rendtartományok generális-asszisztense.

is. Ez lesz az utolsó tűzérési előkészítő a nagy cél elérésére: az igazoló levél megszerzésére. Legutolsó fegyvernek tartogatom: P. Leiber előtt őszintén feltárni a fejleményeket egy bármilyen igazolás elmaradása esetén; ugyanis kétségtelen, hogy ebben az esetben felszámoltatunk.

Másnap a Gregoriánán felkerestem P. Leibert. Elmondotta, hogy bár Őszentségét meggyőzte a levelem, és elítéli a primás úr merev szembehelyezkedését, mégis megijedt attól, hogy most írásban is igazoljon bennünket, vagyis ítélje el a primást. Kért, hogy meddig tudnék várni erre a levélre. Mondottam: 2-3 napot. Nevetett. Két-három hónapról volna itt szó. Addig ki tudunk-e tartani? Kételemnek adtam kifejezést. Majd kifejtette P. Leiber, s ebben teljesen igaza volt, hogy a pápa nem ítélheti el a primást, miután én vagyok immár egy éve, aki egyedül hozom a relációkat, és bár a német püspökök sorban és sorozatosan írogatnak a pápának, eddig még egyetlen magyar püspök sem írt semmiféle jelentést Rómába. A pápa szeretné közvetlenül is hallani az ő véleményüket. Aztán a közeljövőben fog befutni a P. Provinciális is másik két páterrel.²⁹⁷ Ezek véleményét is szeretné hallani Őszentsége.

Annyit még mondhat, hogy Őszentsége hajlandó azonnal írni egy rövidebb s színtelenebb levelet, de a bemutatott kissé erős. Sőt a pápa azt is megteszi, sőt óhajtja is megtenni, hogy privát audiencián élőszóval megadja a kért feleletet, és úgy adja meg, hogy azt felhasználhatom. Az írást azonban nagyon meg kell gondolnia. Mexikóval kapcsolatban egyszer már elhamarkodta a Szentszék az ügyet, nem akar hasonlóan járni Magyarországgal kapcsolatban.

Nem lepott meg a válasz, mert sejtettem, hogy egy ilyen fontos levél kiadása az örök Rómában nem megy három nap alatt. Itt érlelik a dolgokat. Az maga óriási eredmény, hogy Őszentsége élőszóval és felhasználhatóan hajlandó nyilatkozni. Ez végeredményben több, mint amivel P. Kerkai kiküldött, mert eredetileg én csak azért jöttem ki, hogy a primás úr esetleges római apellátáját már előre ellensúlyozzam. Én azonban mindjárt kissé többet is akartam elérni. Hát nem sikerült az egészen több, de sikerült egy kevésbé több. Ez is sok. Most aztán hamarosan nyélbe üti P. Leiber a kihallgatásomat.

1946. augusztus 2.

Pár nappal előbb hívatott Montini²⁹⁸ S.E. államtitkár úr. Neki is előadtam a magyar helyzetet. Kérdezte, hogy hát nem akad, ha más nem, egy kardinális gyóntató atya, aki megmondaná a bíborosnak, hogy ezen az úton hová jut. Ő is helytelenítette a merev szembehelyezkedést. Érkezésemről tudott magától a Szentatyától. Ez kissé meglepett.

297 Az a három magyar jezsuita páter, akik a szeptemberben kezdődő congregatio generalisra hivatalosak.

298 *Giovanni Battista Montini* (1897–1978): helyettes vatikáni államtitkár, 1937-től 1954-ig Milánó érseke, 1963-ban pápának választották (VI. Pál pápa).

Montini államtitkár úr egyébként egy nagy tervvel jött elő. Őszentsége egységesíteni akarja az összes magyar pápai segélyeket, és P. Gallust²⁹⁹ és engem kér fel a pápa megbízásából, hogy dolgozzunk ki egy egységes tervet, és tegyünk mindjárt a személyekre vonatkozóan is ajánlatot.

Érdekes megjegyzést tett a béketárgyalásokról: Szerinte a pápát is nagyon fájdalmasan érinti, hogy a béke diktálóit a bosszú és a gyűlölet vezeti.

1946. augusztus 3.

P. Vicarius Generalis ismét hívatott. Előadta, hogy kissé aggódik miattunk, mert nem oly nagyon egyszerű a KALOT *modus vivendi* esete. Megnyugtattam, hogy mi is nagyon komplikálnak tartjuk, és sokat töprengünk a megoldáson. Majd azt kérdezte, hogy mi lesz velünk, ha mégis beállna egy fordulat, akár csak évek múlva is, és minket felelősségre vonnának az oroszokkal való együttműködésért. Félő, hogy a francia kollaboránsok: Pétain³⁰⁰ marsall és társai sorsára jutnánk.

Azt válaszoltam, hogy először is, mi nem az e világi politika kedvéért tárgyalunk az oroszokkal, hanem az Isten ügyéért, a vallás szabadságáért, a katolikus egyesületek léteért; másodsor mi nem a kollaborációt keressük, hanem a *modus vivendi*-t, és ez sokkal kevesebb, mint az előbbi. Továbbá az is igazolni fog bennünket, hogy Őszentsége tudott a mi „kollaborációnkról”, és én dokumentumokkal fogom tudni igazolni, hogy ő ezt helyeselte is. Mi tehát csak a Szentszék oroszok felé tapogatózó politikájának szerény exponensei vagyunk. Végül még azzal is előjöhethetünk, ami ma még a legnagyobb titok, hogy mi tulajdonképpen amerikai szolgálatban állunk. Én bizonyos információkat adok nekik, engedem, hogy bepillantsanak a Szentszék és a magyar katolicizmus bizonyos kártyáiba, ők helyeslik ezt a stílusú és minőségű játszmát, és helyeslésüknek azzal is kifejezést adnak, hogy engem messzemenően segítenek útjaimon, annyira, hogy nélkülük nem tudnám, vagy csak óriási nehézségek árán, megtenni ezeket a hosszú és igen fárasztó utakat. Utolsó megjegyzésem pedig az, hogyha ezek ellenére mégis elítélnének bennünket, és akár fel is akasztanának, nyugodtan halnánk meg, mert tudjuk önmagunkról, hogy az igazságot kerestük, és sokat töprengtünk a járandó út felett, és azt is tudjuk, hogy ötven év múlva úgyis márványtáblával jeleznek majd a házat, ahol laktunk, mondván, hogy ezek azok közé a kevesek közé tartoztak, akiknek a fejük a helyén volt. Mi nem a pillanatnyi népszerűségért vagy a közeli évek elismeréséért dolgozunk, hanem az igazságért, amelyet sok esetben csak évtizedek múlva méltányolnak.

299 *Gallus Tibor* (1906–1982): jezsuita szerzetes. 1937–44-ben Rómában a Német–Magyar Kollégiumban a teológusok tanulmányi felügyelője volt. 1939-ben a Vatikán Rádió első magyar munkatársa. 1947-ben Szegeden az egyházmegyei közti szemináriumban teológiát tanított. 1948-tól külföldön élt és működött.

300 *Henri Philippe Pétain* (1856–1951): francia marsall, politikus. 1940. június 16-tól miniszterelnök. Június 22-én fegyverszünetet kötött a németekkel, ezután 1944-ig államfő. 1942 novemberében a németek megszállták egész Franciaországot is, ekkortól Pétain kormánya a hódítók kiszolgálójaként működött tovább. 1945-ben a nációkkal való kollaborálás miatt egy francia bíróság halálra ítélte. Büntetését de Gaulle tábornok később életfogytiglani börtönre változtatta.

A P. Vicarius egészen megnyugodni látszott, sőt még Ő vigasztalt, hogy hát tudja Ő azt, hogy mi jó szándékkal a helyes úton járunk, különben nem is engedne ily szabadon dolgozni.

1946. augusztus 4.

P. Gallusszal voltunk S. E. Montini államtitkáránál. Megbeszéltük a magyarok felé megszervezendő pápai segélyakció tervét: Igen jó benyomást tett rám, hogy S. E. Montini mily pompás tárgyaló fél, röviden és igen világosan adja elő az egyes pontokat, és a leszögezett eredmények is érthetőek és határozottak. P. Mócsy Imre lesz a feje az egész pápai magyar akciónak. Néhány nap múlva ismét voltunk S. E. Montininél P. Gallusszal, és most már egész részletes programot nyújtottunk át a legközelebbi teendőkről, többek között egy magyar menekült-konyha és -szálló felállításáról és hasonlókról.

1946. augusztus 5.

P. Leiber felkeresett, és részletesebben elmondotta, hogy Őszentségére milyen benyomást tett az én KALOT-nak megírandó levéltervezetem. Véleményezésre kiadta másoknak is, akik szintén a kiadatása ellen voltak. Hogy kiknek adta ki, nem mondta meg, de én másnapra megtudtam, hogy a P. Vicariusnak. Most a pápa úgy intézkedett, hogy nagy relációmát tanulmányozza át a távollévő S. E. Tardini államtitkár helyettése, Mgr. Sericano,³⁰¹ s adjon ő nekem hivatalos választ. Természetesen ő is csak élőszóval. Egyébként P. Leiber bevallotta, hogy úgy érzi, hibát követett el azzal, hogy ajánlotta nekem a levéltervezet beadását, és a hibát tetézte azzal, hogy előzőleg nem puhatolta ki Őszentsége felfogását, mindjárt be is nyújtotta Neki, mert kár sikertelenségekre ítélt ügyeket mozgatni, s talán a pápára rossz benyomást is tett a hirtelen és elég merész kérdés. Viszont megnyugtatómra azt is elmondotta, hogy referált Őszentségének, hogy én azonnal megértettem, hogy valóban nem adhatja ki a levelet, sőt azt ígértem, hogy most majd a püspököktől fogok nyilatkozatokat hozni az egész általános helyzetre vonatkozóan. Ennek igen örült a pápa.

1946. augusztus 6.

Este vacsora után, a felüdülés ideje alatt, tehát teljesen szokatlan időben hívatott a P. Vicarius Generalis a szobájába. Igen barátságos volt, és előadta, hogy tegnap, azaz vasárnap, tehát szintén egészen szokatlan időben, hívatta Őt a pápa, s kérdezte, hogy tud-e az én levéltervezetemről, amelyet neki benyújtottam, s egyben kéri, hogy mi a Vicarius véleménye, hogy kiadhatja-e ezt a levelet. A P. Vicarius bevallotta, hogy minden írást neki is meg szoktam mutatni, de sajnos, ezt a levelet nem látta. Őszentsége erre megmutatta neki, és közösen abban állapodtak meg, hogy valóban nem adható ki a breve.³⁰²

301 *Silvio Sericano* (1889–1957): olasz pap, vatikáni diplomata. 1940-től a Vatikáni Államtitkárság Rendkívüli Ügyek Kongregációjának másodtitkára.

302 *Breve (brève)*: rövid pápai levél, kevésbé fontos ügyekben.

Valóban, ezt az egyetlen levelet nem mutattam meg a P. Vicariusnak, mert oly sietve állítottam össze, s bár nem is vagyok köteles semmit neki bemutatni, amit Őszentségének írok, mégis illetett volna.

Amikor mentegetőzni kezdtem P. de Boynes Vicarius atyánál, hogy mennyire bánt, hogy esetleg Őszentsége rosszallását váltottam ki levelemmel, annyira és úgy kezdte magyarázni a dolgokat, hogy mindinkább az lett a benyomásom, hogy ellenkezőleg, szinte Őszentsége volt kissé zavarban, hogy nem teljesíti egy kérésemet, és a P. Vicarius is azért hívatott most, hogy az esetleges szálkát kihúzza a szívemből. Ismételten nagyon hangsúlyozta, hogy Őszentsége egyáltalán nem neheztel, sőt a komoly elismerés és nagyrabecsülés hangján beszélt rólam.

Annyi az egészből világos, hogy a *modus vivendi* a Vatikánban problémává nőtt, és megoldásán sokan törik immár a fejüket, és azokat, akik ezt az álláspontot képviselik, komoly tárgyalófélnek tekintik, akiknek az érveik is komoly megfontolást igényelnek. Mennyire más volt egy Mindszenty Hercegprímás ténamegérzése, aki a súlyos érvek sorozatát egyszerűen csak förmedvénynek minősítette.

Voltam Mgr. Sericanónál. Azt válaszolta, hogy több időre van szüksége, hogy áttanulmányozza hosszú jelentésemet, és hivatalos választ adjon. Ő csak helyettes és okos ember – mondom én –, aztán Róma is Örök Város, tehát miért sietne a jó Monsignore?

Holnap indulok vissza repülön: Róma – Pisa – Udine – Bécs.

1946. augusztus 7.

Indulás repülőgépen Rómából. Még egy pillantást vetek a magasból a Vatikánra. Mennyi szál fut ide össze, és mennyi fut szét! Ezek közül egy vagyok én is. Az Istennek csak tetszhetik, hogy mi, emberek is sokat fáradozunk, hogy az Örök Város valóban örök maradjon.

Pisa, Udine... rövid közbeeső állomások. Mindig hatással van rám egy repülőtér: úgyis oly kicsi és szűk ez a világ, s ezek a repülőterek még kisebbé és szűkebbé teszik.

Gépünk elhúz Sopron mellett. Látom a kanyargó utat, az erdőt, Mörbisch am See-t, a szőlőket, amelyek mellett nekem pár nap múlva majd bujkálva lopakodnom kell. Bécsben a szokott helyen szálltam meg.

1946. augusztus 9.

Autóval levisznek a határra. Reuter³⁰³ plébános a régi szeretettel fogad. Én sem feledkeztem meg az ígéretemről: mindenkinek hoztam valami ajándékot: neki nagy, díszes okmányt pápai áldásról, nővérének a Szentatyától megáldott rózsfüzért, édesapjának pipadohányt, a gyerekeknek csokoládét, sógorának vatikáni bélyegeket és az egész háznak sok finom konzervet. Budapesti ismerőse-

303 *Valentin Reuter*: 1922-től 1953-ig volt Mörbisch am See (Fertőmeggyes) plébánosa. Valószínűleg azonos azzal Reuter Bálint győri egyházmegyés pappal, aki 1891-ben Alsópéterfán született, és akit 1914-ben szenteltek pappá. (Fertőmeggyes 1921-ig Magyarországhoz tartozott.)

imnek is mindig viszek valami csekélységet. A plébánián egész kis társaságot találok, akik mind szökni akarnak át Magyarországra, éppen csak a sötétedést várják. Van itt egy riadt arcú „nyugatos”, aki aggódva gondol az igazoltatásra. Bejárta fél Európát. Az összes zónákat átszökdöste. Van két romániai szász is, jól beszélnek magyarul. Ők még nem izgulnak, ma egy román állampolgár igen nagy úr Magyarországon. Van aztán a társaságban egy jól megtermett csempész is. Súlyos, hatalmas hátizsákja, azt hiszem, kisebb vagyont ér. Már vagy tízszer megtette ezt az utat. Ő a társaság lelke: jókedvű, magabízó és nagyon szolgálatkész is. Legszomorúbb figura egy fiatal, szép leány. Szüleit, mindenét elveszítette a bombázás alatt. Egy ideig a rokonainál ült valahol Magyarországon, de nem bírta ki, és átszökött egy bécsi nagynénijéhez, ám ott sem bírta ki. Mindenütt a végső szegénység nézte ki a házból. Most szörik vissza, hátha mégis jobb lesz itthon. Még útiköltségre sincsen pénze, pedig valamikor jobb napokat látott, érettségizett leány. Állást próbál keresni. Amikor nézem ezt a különös kis együttest, elgondolom, hogy milyen érdekes kis regényt tudna belőlünk megírni egy Maxim Gorkij.

Este tízkor indultunk. Az erdő széléig még csak vígan mentünk, de ott nem találtuk meg a bevezető keskeny gyalogösvényt. Sok kísérletezés után végre nekivágtunk a csillagok állása szerint a sűrű bozótnak. Nekem két hatalmas kofferom volt. Azt hittem, kidülök. Életemnek talán legfárasztóbb szökése ez volt. A bozót néha egészen besűrűsödött. Volt eset, hogy azt hittem, most se előre, se hátra! Máskor meg ingoványos zsombékba süllyedtünk. Mind gyakrabban állt meg a társaság, hogy kipihenje magát. Szótlanul ültünk csomagjainkon. A szegény kislány csendesén sírdogált. A csempész átvette az ő csomagját is. A „nyugatos” rá akart gyújtani, de lehurrogták, mert még belénk találnak löni a határvadászok. A két szász volt aránylag a legvidámabb, mert összes csomagjuk egy félig üres kenyereszsák volt csupán. Én pedig közben arra gondoltam, hogy az egyház ügye minden fáradságot és szenvedést megér. De azért el voltam nagyon keseredve. Rossz szívem is összevissza kalimpált.

A félórás erdei utat kb. négy óra alatt tettük meg. Közben attól is féltünk, hogy eltévesztjük az irányt, és idő előtt rábukdácsolunk a hivatalos országútra. Így is történt. Nagy elővigyázattal lopakodtunk előre. Ekkor már túl voltunk az erdős részen, és az út a szántóföldek között vezetett. Időnként messziről feltűnt egy-egy autó reflektora. Ilyenkor valamennyien beleszaladtunk a szántás közé, és a lehető leglaposabbra elhasaltunk a barázdák között, nehogy észrevegyenek. Vagy ötször-hatszor rendeztünk ilyen menekülést, és én arra gondoltam, hogy vajon mikor alázkodtunk meg ennyire porig az Isten előtt. Külön idegpróba volt a sopronköhida fegyház előtt áttörni a lámpák fényszigetein. Még letérni sem lehetett az útról. De ez is sikerült, és mi hajnali négy órára megérkeztünk Sopron alá. Korán is volt még beballagni, de halálosan ki is voltunk merülve, úgyhogy nem kellett sok biztatás, hogy letérjünk az útról egy közeli szalmakazalcsoporthoz. Lefeküdtünk egymás mellé, és el is aludtunk. Arra ébredtünk fel, hogy már

a nap is fenn jár, és a szűnyogok is vörösre csíptek bennünket. Feldúlt ábrázattal, gyűrött ruhában, szétoszolva szivárogtunk be Sopron városába. Én a dominikánusokhoz mentem, ahol igen nagy szeretettel fogadtak, s mert semmi magyar pénzem nem volt, még a jegyemet is megváltották. Az egész kis társaság ismét összeverődött a vonaton, és valahogy nagyon összetartozóknak éreztük magunkat.

1946. augusztus 10.

Ismét Budapesten. P. Kerkaival nagy megbeszélést tartottunk. A helyzetünk rosszra fordult. A KALOT-ot feloszlatták, s bár azonnal felszólítottak az újra megalakulásra, mégis nagy veszteséget jelentett. A primás és mindenki, aki érte lelkesedett, most már nyíltan ellenünk beszélnek. Gúny tárgya lettünk. Példának mutogatnak bennünket, és ezt meg is írják nyílt cikkben az Új Emberben, hogy így járnak azok, akik jóhiszeműen bíznak az oroszban.³⁰⁴ A Társaságon belül amolyan csendes megértést tapasztalunk, és valami részvételi gyöngédséget: senki sem hozza elő, mert tudja, hogy fáj. Csak imitt-amott kérdezzetik a mieink, hogy hát most aztán mihez kezdünk. Mihez?! Hát folytatjuk! Olyannak ismernek talán bennünket, mint akiket egy kis kudarc az eszmétől el tud tántorítani?

Az egyik páter jött hozzánk – nagy Primás-párti! – és mondom, hogy most aztán legalább mi is csatlakozunk az egységes katolikus közvéleményhez. Azt válaszoltuk P. Kerkaival, hogy mi a meggyőződésünk és nem a közvélemény szerint szoktunk cselekedni. Többeknél, főleg a P. Superiornál, azt láttuk, hogy nagyon imponál nekik, hogy van bátorságunk kitartani a meggyőződésünk mellett. Én magam is néha átéreztem, hogy nem kis dolog ezek után is tovább haladni a megkezdett úton.

A P. Provinciálison azonban ismét eluralkodott az érzelem. Még legjobb barátai is azt mondták, egy P. Vid³⁰⁵ és P. Varga, hogy nem hitték volna, hogy ez az egyébként észember ennyire az érzelmek hatása alá kerülhessen. P. Kerka it disponálta Veszprémbe, a szemináriumba spirituálisnak, az én dispozióimhoz nem nyúlt, mert én jelenleg vatikáni vonalon futok. De mondta P. Kerkainak, hogy majd az én helyzetemet is tisztázni kell. Most csak egy gondja volt [P. Borbély provinciálisnak]: menekülni az országból, amelyet nem becsül és nem szeret. Még engem sem tudott megvárni, pedig én hoztam neki az utazási igazolványt, félt, hogy nem jövök meg, és ő itthon marad. Aznap, amikor megérkeztem, indult el ő is néhány órával előbb Kőszegre, hogy átszökjön a határon, és bár neki is le kellene mennie a generálisválasztásra, de ő, mint provinciális,

304 Az Új Ember katolikus hetilap. Az említett cikk: *A KALOT sorsa és tanulságai*. In: *Új Ember*, 1946. júl. 28-i szám.

305 Vid (*Vidlicska*) József (1989–1952): jezsuita szerzetes, lelkipásztor. 1944–47 között a budapesti rendház házfőnöke (superior). 1944-ben aktívan részt vett a zsidók mentésében. 1948 decemberében letartóztatták, a Mindszenty-perben három év börtönre ítélték, annak letelte után Kistarcsára internálták. Az internálótáborban halt meg 1952 decemberében.

nem kockáztathat meg egy szökést: egy egész rendtartományt blamálhat, és főleg igen valószínű, hogy híre megy, és ő akkor nem tud visszatérni. Így lehet a rendi legitimitás, sőt hősiesség látszata mellett elhagyni egy veszélyes és keserű munkaterületet. Csak attól tartok, hogy rajongva szeretett franciáiban talán még jobban csalódni fog.

P. Varga és P. Csávossy,³⁰⁶ a két elektor, akiknek szintén le kell menni a congregatio generalisra,³⁰⁷ megvártak.

1946. augusztus 11–12.

Egy miniszteri autóval, P. Kerkaival leszaladtunk Kőszegre, hogy utolérjük még a P. Provinciálist, és átadjuk neki az amerikaiaktól kiadott utazási engedélyt. Tudta, hogy jönni fogunk, mert táviratoztunk, de már indulni akart, üzenetet hagyva hátra, hogy szökjem utána, és vigyem utána az igazolványt Bécsbe. Egy napot sem akart tovább várni. Számára a modus vivendiseknek még a támogatása és segítése sem szimpatikus dolog.

Nagyon ideges volt. Rögtön elmondotta P. Jánosi³⁰⁸ esetét, természetesen úgy beállítva, ahogy ő azt már egészen elhamarkodva és helytelenül elítélte. Aztán megjegyezte, hogy most énutánam ő is fog mesélni Rómában. Hozzá is kezdett, és bár késő éjjel volt, és másnap hajnalok hajnalán akart felkelni, hosszan elbeszélte és valósággal gyönyörködve kiszínezte a miskolci zsidóverést és gyilkosságot. Ha ilyen történetek elmesélésével akarja ellensúlyozni a modus vivendi befolyását Rómában, akkor sok eredményre nem számíthat.

Másnap ő átszökött, mi pedig P. Kerkaival Szombathelyre autóztunk. Beszélve a püspök úr titkárával, Szakos Gyulával,³⁰⁹ láttuk, hogy ez az aula mennyire a mi

306 Csávossy Elemér Béla (1883–1972): jezsuita teológus, tanár (matematika–fizika), erős szociális érzékkel rendelkező lelki író. 1949. szeptember 15-én vette át a magyar rendtartomány irányítását. 1951. május 7-én a rendőrség letartóztatta. 1952-ben nyolc és fél évi börtönbüntetésre ítélték. 1956 októberében szabadult. 1961-től a pannonhalmi szerzetesi szociális otthon lakója volt, ahol 1972-ben halt meg.

307 A jezsuiták az 1946. szept. 6. és okt. 23. között tartott 29. rendi nagygyűlésükön (*congregatio generalis*) október 15-én választották meg új legfőbb rendi elöljárójukat, P. Janssenst, az 1942-ben elhunyt P. Ledóchowski generális utódját.

308 Jánosi József (1898–1965): jezsuita szerzetes, filozófus, egyetemi tanár. A világháború alatt jelentős szerepe volt a zsidómentésekben. 1945-től a Demokrata Néppárt egyik jelentős ideológiai háttérembere. Mindszenty merev politikájával szemben ő is a „modus vivendi” megtalálásának szükségességét vallotta a szovjettel, a lényeges elvi különbségek fenntartása mellett. 1948-ban a Mindszenty hercegrímással szemben kialakult politikai taktikai ellentétei folytán Nagykapornakra helyezték. 1949-ben rövid ideig Szegeden tanított filozófiatörténetet. 1949. február 2-án, a Mindszenty-per kezdetét megelőző napon Barankovics Istvánnal és másokkal az amerikai követ-ség gépkocsiján elhagyta az országot. 1949-ben elbocsátották a jezsuita rendből. Ezt követően Németországban élt mint a München-freisingi főegyházmegye papja és éveken át a Szabad Európa Rádió munkatársa. 1965-ben tisztázatlan körülmények között halt meg vasúti balesetben.

309 Szakos Gyula (1916–1992): egyházmegyes pap. Bécsben tanult, ott is szentelték pappá. 1940-től püspöki szertartó, 1941-től tanfelügyelő, majd püspöki titkár, irodaigazgató. 1951-től

pártunkon van. Itt tudtuk meg, hogy a primás ki akarta közösíteni a kormány katolikus tagjait az egyházból, és megkérdezte az egyes püspököket bizalmasan írásban, hogy mi erről a véleményük. Kovács³¹⁰ püspök a legélesebben tiltakozott ellene. De úgy látszik, a többi is, mert a kiközösítés és egyházi átok, a primás híveinek nagy szomorúságára, elmaradt.

Délután már Balatonbogláron voltunk Varga Béla, a Nemzetgyűlés elnökének a plébániáján, mert itt adtunk találkozót Bánáss kormányzó úrral. Felkértük, és ő vállalkozott, hogy néhány püspöktől nyilatkozatot fog kérni a primási politikára vonatkozóan. Igen nehéz lesz, s valószínűleg nem is fog sikerülni. Egy ilyen, Róma számára megírandó nyilatkozathoz több bátorság kell, mint amilyen csekély a mi főpapjainkban egyáltalán megtalálható.

1946. augusztus 17.

Az elmúlt napokban tájékozódtam a magyar ügyekben. Itt nem részletezem, mert a jelentésemben majd úgyis előjönnek.

Sok időt fordítottam arra, hogy P. Vargát meggyőzzem álláspontunk helyeségéről. Legalább ellensúlyozni fogja Rómában a P. Provinciális információit. Sokat nem számíthatunk P. Vargára, mert igen könnyen és igen sokszor pillanatnyi befolyások érvényesülnek nála, de mégis, mi a magunk részéről mindent megteszünk az úgy sikere érdekében. P. Kerkai is sokat beszélt vele.

Közben a KALOT is újra megalakult Katolikus Parasztifjúsági Szövetség (KAPSZ) címen. A közgyűlés és főleg előzményei elég viharosak voltak. Valóságos kis lázadás tört ki a munkatársak között: többen szerették volna maguknak megszerezni a vezető szerepet. Emberi dolgok; sohasem is hittük, hogy szentek a munkatársaink. A végén mégis minden egyenesbe jött.

1946. augusztus 22.

Ezelőtt pár nappal szöktettem át Sopronnál P. Csávossyt és P. Vargát Bécsbe, hogy ők is elérjenek Rómába a rendi generálisválasztásra. A szokott erdei úton simán ment minden. Az idős P. Csávossy talán a legvígabb volt köztünk. Mörbisch am See-n a plébános nagy szeretettel fogadott. Előzőleg élelemből valóságos kis depót hordtam oda, nehogy túlságosan megterheljünk egy szegény plébániát.

Bécsben az amerikai barátaimtól értesülök, hogy nekik is tudomásuk van arról, hogy Szviridov és a magyar kommunisták Moszkvából feddést kaptak a KALOT feloszlataásért. Sőt, Párizsból Thorez³¹¹ küldte az első feddést.

több helyen szolgált plébánosként. 1979-től székesfehérvári segédpüspök, 1982-től ugyanott megyéspüspök.

310 Kovács Sándor (1893–1972): püspök. 1928–1944 között kecskeméti plébános, 1944-től haláláig szombathelyi megyéspüspök.

311 Maurice Thorez (1900–1965): a Francia Kommunista Párt főtitkára 1930–64 között, 1946–47-ben miniszterelnök-helyettes.

1946. augusztus 28.

Kőszegen keresztül érkeztem meg Budapestre. Egyik fő célom lett volna itt-hon néhány érsektől és püspöktől nyilatkozatot kérni a KALOT politikájára vonatkozóan. Számítottam rá, hogy Czapik Gy. egri érsek, Hamvas E.³¹² szegedi és Kovács S. szombathelyi püspökök, továbbá Kelemen K.³¹³ pannonhalmi főapát és Badalik B. dominikánus provinciálisok fognak nekem ilyen nyilatkozatot kiadni, amely igazolna bennünket a Szentszék előtt. Bánáss L. veszprémi apostoli kormányzó vállalkozott rá, hogy nagy tapintattal összeszedi ezeket a nyilatkozatokat. Közben azonban az történt, hogy a baloldali sajtó sorozatos cikkekben kitergette a püspöki konferencia belső feszültségeit, s megírta, hogy valóságos főpapi ellenzék alakult ki a primással szemben. Erre érthetően annyira megijedtek a püspökök, hogy egy sem mert nyilatkozni, sőt néhány, pontosabban ketten, a sajtóban egyenesen hűségnyilatkozatot tettek közzé a primás mellett.

Hogy ezek a hűségnyilatkozatok hogyan születtek meg, azt a harmadik, meg nem született nyilatkozat történetéből tudtuk meg. Maga Czapik érsek beszélt el, hogy a primás őt is megkérte, hogy a sajtóban tegyen közzé egy nyilatkozatot, amelyben kijelenti, hogy ő is változatlan hűséggel áll a primási politika mögött. Az érsek úr ezt megtagadta, mire a primás szigorúan azt mondta neki, hogy ebben az esetben a közvélemény – s valamiképpen úgy tűnt fel, hogy maga a primás is – őt „haeresiarchanak”³¹⁴ fogja tartani (sic!). Egyéb jelekből is az látszik, hogy a primás egész politikai vonalvezetésének szeretne dogmatikus és morális értéket adni. A szomorú az egészben az, hogy ő ezt meggyőződéssel teszi. Lesújtóan ütközik ki ily esetekben a vidéki szemináriumok gyöngye tanulmányi nívója. Bánáss apostoli kormányzó úr felkeresett, és beszámolt a nyilatkozatgyűjtés eredménytelenségéről. Sőt, a primás őt magát, úgy látszik, félreállítani szándékozik. Előzőleg megbízta a püspöki konferencia, hogy az egyesületek ügyében járjon el a kormánynál, és képviselje a katolikus érdekeket. Ő ezt meg is tette, de csak azt tudta elérni, hogy Rajk³¹⁵ belügyminiszter módot ad az újra-megalakulásra, de nem vonja vissza a feloszlató rendeletet. Ez a bukását jelentené. A primás most Bánáss helyett Varga Bélát bízta meg az ügy elintézésével, aki egyébként nincs jó viszonyban a primással, de ebben a kérdésben nagy barátságban összehatalálkoztak. Amint varható volt, ő sem tudott több eredményt elérni Bánássnál,

312 *Hamvas Endre* (1890–1970): 1940-től budapesti érseki helynök, 1944-től csanádi megyéspüspök, 1951–56: az esztergomi főegyházmegye apostoli adminisztrátora, 1964–68: kalocsai érsek. Részt vett a papi békemozgalomban.

313 *Kelemen Krizosztom* (1884–1950): bencés szerzetes, tanár, gimnáziumi igazgató, 1933–47 között pannonhalmi főapát. 1947-től Braziliában élt.

314 *Haeresiarcha*: eretnek szekta vezetője, eretnek főpap.

315 *Rajk László* (1909–1949): kommunista politikus. 1937-ben önkéntes a spanyol polgárháborúban. 1944-ben részt vesz a Magyar Frontban a kommunista ellenállás tagjaként. 1945 után az MKP-ban kap vezető szerepet, országgyűlési képviselő. 1946. márc. 20-tól 1948. aug. 5-ig belügy-, majd külügyminiszter. 1949-ben koncepciók perben halálra ítélik.

éppen csak azt az újabb szépséghibát könyvelhette le a primás magának, hogy reménytelen ügy érdekében dezavualta egyik püspöktársát, mert Bánáss apostoli kormányzó urat nyugodtan ilyennek tekinthetjük.

1946. augusztus 30.

Pozitív hírek érkeznek, hogy a primás Sulyokkal³¹⁶ és pártjával tárgyal, és őket szeretné a közeli püspöki konferenciával elfogadtatni, mint hivatalos katolikus érdekeket védő pártot. Így aztán lassan beteljesedik véglegesen a magyar katolicizmus hitelvesztése a tömegek előtt újabb fél évszázadra. Sulyok ugyanis a Polgári Demokratákkal³¹⁷ tárgyal, sőt állítólag már maga a primás is hívatta Rassayt.³¹⁸ Ezzel szövetségre lép a földbirtokát elvesztett hajdani birtokos gróf, a polgári zsidó és katolikus pap. Ma még elfogadja a magyar nép többsége ezt a szövetséget, mert a primás körülrajongott legendás személye védjegyzí az összefogást, de amikor már majd végérvényesen kiderül, hogy nem lesz itt gyökeres visszakanyarodás, ellenkezőleg, megszilárdul a demokrácia minden hibájával és bűnével együtt, és a magyarság mai igen nagy ellenálló dühe is lecsillapodik, akkor fognak rájönni az emberek ennek a szövetségnek súlyosan destruáló voltára. Másfél évvel ez előtt azért indítottuk el a Kereszténydemokrata Néppártot, hogy elejét vegyük a katolicizmus újabb szövetkezésének az összes szociális reformokkal ellentétben álló feudális és kapitalista erőkkel, nehogy ismét ezt az irányt védjegyezze nálunk Magyarországon a hivatalos katolicizmus, és íme, most mégis ez következik be. A primás egész lelkialkata és adott történelmi szerepe ezt az állásfoglalást termi meg: lelke mélyéig feudális érzelmű, a mai rendszerrel élesen szemben álló és makacsul szívós; e három tulajdonság alkalmas talajra talált a legendás körülrajongásban, amellyel egy romantikusan naiv lelkesedésű nép veszi őt most körül, s így valami fatális bizonyossággal sodródik a hivatalos katolicizmus erre a végzetes útra.

Az egyház, mint a grófok és antikommunista polgári zsidók szövetségese. Pillanatnyi népszerűség az oroszgyűlölet miatt, de a szenvedélyek lecsillapodtával az elárultatottságra való ráébredés.

316 *Sulyok Dezső* (1897–1965): ügyvéd, politikus, országgyűlési képviselő. 1937-től kiskazda színekben politizált. 1944-ben nyilas- és náciellenes nyilatkozatai miatt letartóztatták. 1945-ben az FKGP országos intézőbizottságának és a Nemzetgyűlés tagja. 1946 márciusában a Baloldali Blokk követelésére kizárták híveivel együtt a Független Kisgazdapártból. Ekkor társaival megalapította a *Magyar Szabadság Pártot*. Az aktuális választási törvény miatt nem tudtak indulni az 1947-es választáson. 1947 augusztusában az USA-ba menekült.

317 *Polgári Demokrata Párt* (PDP) egy rövid életű, kis magyar nemzeti liberális párt volt az 1940-es évek közepén-végén.

318 *Rassay Károly* (1886–1958): ügyvéd, lapszerkesztő, liberális politikus, országgyűlési képviselő. Élete során (1921-től) több pártot alapított, ill. több pártalapításban vett részt. Ilyen párt volt 1935-től a Polgári Szabadságpárt (elődje a Nemzeti Szabadelvű Párt). A harmincas évek végétől a szélsőjobb elleni elveket vallott. 1944-ben a megszálló németek letartóztatták. A II. világháború után nem vett rész a nyilvános politikában.

A protestánsoknak is nagyon jól jön ez. Hadd szövetkezzék az egyház a feudális erőkkel, ők maradnak a nép mellett. A nép mindig megmarad és vele együtt az ő hatalmi lehetőségük is, de az egyház feudális szövetségei történelmi szerepüket már eljátszották. Ezeket már egy elsőprő erejű angolszász győzelem sem fogja visszahozni, bár a primás erre a kártyára játszik.

Elég érdekes és eléggé szomorú szerep jut ebben a Kisgazdapártnak is. Ma már ott tartunk, hogy nem is a kommunisták és szociáldemokraták az igazi gáncsolóink, hanem lassan a kisgazdák lesznek azzá. Megéreztek bennünk a legveszedelmesebb ellenfelet. Rájöttünk, hogy az újra megalakult KALOT aktáit ők süllyeszti el a különböző hivatalokban. A primás is kezdi meglátni ebben a heterogén és gyenge együttesben a természetes szövetségest.

1946. augusztus 31.

Bánáss apostoli kormányzó úr meglátogatott kettőnket P. Kerkaival. Elmondotta, hogy ő is úgy tudja, hogy a néhány nap múlva megtartandó püspöki konferencia elé akarja vinni a primás a Sulyok-pártnak mint hivatalos katolikus pártnak az elismertetését. Bánáss elhatározta, hogy a konferencián feláll, és csak ennyit fog mondani: Róma mindig késedelmes a gyűlöletben, de gyors a megbocsátásban. Lehetséges, hogy Róma az én szerepemet, amely az oroszsal való kiegyenlítés taktikájára épül, csak fata morgánának tekinti, de a valóság az, s nekünk ezzel nagyon kell számolnunk, hogy Róma előtt nincs sem román, sem magyar, sem lengyel sem orosz, hanem vannak emberek és lelkek. Azt is nagyon jó tudjuk, hogy Róma csak a dogmákban és a morálisban hajthatatlan, a többiekben mindig kompromisszumokkal él, de azzal a nagy előnnyel, hogy a kompromisszumokat nem utólag köti meg. Mi, lehetséges, majd utólag leszünk kénytelenek ezeket a kompromisszumokat megkötni.

[Nagy T. utólagos megjegyzése:] Később megtudtuk, hogy a primás valóban a konferencia elé vitte a katolikus párt ügyét, de a püspökök leszavazták, és nem ohajtottak sem tárgyalni, sem nyilatkozni a pártpolitikai kérdésekben.

1946. szeptember 1.

P. Kerkaival nagy megbeszélésre ültünk össze, amelyen felmértük a jelen helyzetet, és valóságos haditervet állítottunk össze a teendőkre vonatkozóan. A lehető legvilágosabban akartuk a jelen kusza helyzet minden belső rugóját megvilágítani, hogy biztosan tudjunk tovább küzdeni. P. Kerkai állította össze a következő összefoglalást:

Helyzetkép és haditerv.

I. Jelen küzdelmünk három vonalon halad:

1. Róma és Moszkva között *modus vivendi* előmozdításán fáradozunk a KALOT és az Új-KALOT (KAPSZ), valamint a Demokrata Néppárt erőinek bekapcsolásával.

2. Újra elindítjuk a KALOT mozgalmat KAPSZ név alatt.

3. Kibontakozáshoz segítjük a Néppártot, főként azért, hogy a KALOT eszméit politikai síkon szolgálja.

II. Súlyos feszültség támadt a primás és mozgalmaink között főként 3 pontban:

1. A primás elvileg és gyakorlatilag a magyarság és a katolicizmus részéről egyaránt a szembenállás módszerét választotta, akár a hazai baloldallal, akár az orosz erőkkal; ezért közeledést jelentő esetleges gesztusainak sem hisznek ugyanazon erők.

Mi mindkét erő felé a modus vivendit kerestük, és bizonyos fokig meg is találtuk. Tehát némileg legalább bíznak szándékunk komolyságában.

2. A primás az elmúlt korszak (neobarokk) egyházi és állami életének szoros összefonódottságának szellemében a jelen viszonyok között is ki akarja a gyakorlatban terjeszteni a potestas directát (a közvetlen hatalmat) a vallás és erkölcs területein túl a kulturális, szociális, gazdasági és főleg politikai katolikus tevékenységre is.

Ezzel szemben mi mindezt a potestas indirecta (közvetett hatalom) hatósugarába soroljuk, nehogy a klerikalizmus vádjá joggal eshessék a valláserkölcsei terület mellett létező egyéb síkoknak a hierarchia által való direkt irányítása miatt.

3. A primás gyakorlata szerint a katolikus társadalmi és politikai mozgalmaknak inkább konzervatív programmal és legitimista szellemű vezetőkkel kell működniük;

szerintünk pedig programnak és vezetőségnek erősen progresszív jellegüként kell megjelennie, hogy akár a katolicizmusnak méltó megjelenési formája, akár a materialista irányzatoknak alkalmas ellenpólusa legyen.

E három ellentétből adódik a lehetetlen helyzet, hogy irányzatunk két tűz között harcol: a primás oldaláról valóságos elnyomatási szándék, sőt üldözés nyilatkozik meg, s az ellentétes világnézet a modus vivendi ellenére is veszélyes ellenfelet, néha bizonyos erőcsoportjai megsemmisítendő ellenséget látnak bennünk.

III. E lehetetlen helyzet megoldása kétféle lehet:

1. A primás hagyja szabadon dolgozni irányzatunkat, s ő is folytassa a sajátját.

2. Ha őt az élet rákényszeríti a mi utunkra, kísérelje meg azt általunk, különben sikertelen lesz a módszerváltoztatás; a baloldal és főleg az orosz szemében ugyanis mi vagyunk még az egyetlen posszibilis társaság.

IV. E megoldáshoz úgy juthatunk el, ha a Vatikán:

1. Direktívát ad a primásnak, hogy engedjen szabadon dolgozni bennünket, vagy általunk kísérelje meg maga is a mi utunkat, mint egyetlen posszibilis emberekkel.

2. A KAPSZ áldást kérő levelére olyan breve érkezzék válaszul, amely a II. [pont] alatti feszültséget feloldja.

V. Addig is feladatunk:

1. KAPSZ és napilap elindítása; Néppárt: keretek tartása.

2. Valóságos szellemi döntő offenzívára való felkészülés jegyében folyjanak az őszi hónapok (néptömegek és népvezetők szellemi átglyúrása a mi irányzatunk jegyében).

VI. Ha a kettős tűz között állás lehetetlen helyzete nem szűnik meg az ősz folyamán, a döntő offenzívára való felkészültség ellenére le kell tennünk a fegyvert a teljes felelősség terhét másokra hárítva.

Ezen elvi leszögezések után a konkrét teendőket a következőkben állapítottuk meg:

Nekem olyan jelentéssel kell legközelebb megjelennem Rómában, hogy az határozott döntést provokáljon a Szentszék részéről, be kell mutatnom a primási politika előnyeit, de tragikus útját is, meg kell mutatnom a mi lehetetlen helyzetünket is, amelyből egyetlen kivezető út, ha Őszentsége a primást velünk szembeni türelemre inti. Ha ez az intés akár egyenesen a primásnak címezve, akár indirekte a mi megdicsérésünk által meg nem jön, Őszentségének is bejelentjük, hogy a fegyvert letettük és visszavonulunk, a felelősségben így ő is osztozik.

Hogy a Szentszéknek ez a döntése kijöjjön, több dologra van szükségem. Elsősorban az oroszok részéről komoly eredményekre. Ezt tőlük valószínűleg sikerül kicsikarnom; kettőt akarok kérni: a nunciátúra visszaengedését és az én személyes meghívásomat Moszkvába. A KALOT, helyesebben most már KAPSZ részére a püspöki kar elismertetése szükséges, hogy a Szentszék az új KALOT-ban bízson és merje megdicsérni, mivel pedig az egész római akciót veszélyeztetheti P. Borbély provinciális, aki jelenleg lent van Rómában, az ő személyét semlegesítenem kell. Ezért segítettem leszökni Rómába Nyisztor dr.-t, aki teljesen a mi nézetünket vallja ebben a kérdésben. A jezsuita kúrián pedig az illetékeseknek többször is jellemeztem P. Borbélyt,³¹⁹ mint aki annak idején Franco bukására esküdött, az utolsó napokig bízott a német győzelemben, biztosra vette de Gaulle bukását, és különös bizalmát élvezték P. Izay és B. Endrődy. Mindez együttvéve számunkra valóságos ajánlássá teszi azt, hogy a P. Borbély ellenünk van és helyteleníti módszerünket, és nem bízik az eredményben. Aggódunk kellene, ha nagyon bízna bennünk.

P. Varga is, aki jelenleg szintén Rómában van, teljesen a mi oldalunkra lett beállítva. Olyan hosszú és alapos, a lelki motívumok minden skáláján megjátszott instrukciókat kapott elutazása előtt és közben is Bécsben, hogy az elvtelenségnek egészen különös foka lenne szükséges ahhoz, hogy elhagyjon és dezavualjon bennünket. Tehát Róma eléggé be van biztosítva, most már csak a győzelemnek

319 *Borbély István* (1903–1987): jezsuita szerzetes; 1943. június 13-tól 1948 decemberéig, külföldre távozásáig a magyar rendtartomány főnöke.

itthoni feltételeit kell sorra megteremteni. Ha ilyen gondos előkészítés után sem sikerül a pápai jóváhagyást megszerezni és tervünknek megfelelően nem mülünk ki csendesen, hanem egyszerre letesszük a fegyvert, akkor teljes erővel áttérünk a kizárólagos irodalmi munkásságra. Már most elindítottuk az akciót a Veritas könyvkiadó-vállalat megszerzésére és a Pázmány Péter társasággal³²⁰ is tárgyalásokban vagyunk. Tudjuk, hogy minden nagy fordulatot és forradalmat a szellem emberei, írók, filozófusok, költők és művészek készítettek elő. Így volt ez klasszikusan a francia forradalommal és mindenütt, mi is ebben az esetben teljes erővel ennek a nagy szellemi áttörésnek a szolgálatába állunk.

1946. szeptember 3.

Néhány nap előtt megjelent a pesti rendházban dr. Géfin Gyula³²¹ szombathelyi szemináriumi rektor, Mindszenty hercegprímás úr egyik legkedvesebb és legbizalmasabb embere. Esztergomból jött, ahol most egy hetet töltött, és a prímás küldte ma ide a ház előjárójához és hozzánk. Udvariasan, de határozottan a szemünkre vetette, P. Kerkainak és nekem, hogy a prímás tekintélyét aláássuk az-
zal, hogy Rómával ellenkező álláspontját elhíreszteljük az országban. Nagyon kér a prímás nevében, hogy a jövőben hallgassunk erről a kérdésről. Azt válaszoltuk, hogy hallgatni éppen tudunk, de hazudni nem, az igazság pedig az, hogy a Szentatya egyenesen „troppo imprudente”-nek nevezte a prímást. Gréfin rektor úr csodálkozásának adott kifejezést, mert ő viszont a prímástól úgy tudja, hogy a Szentatya megdicsérte a bíborost kemény magatartásáért, csupán azt mondotta neki, hogy bízunk az okosságában és prudenciájában.

Hiába igyekeztünk megmagyarázni a rektor úrnak, hogy a Szentatya soha-
sem fogja durván megmondani a véleményét a prímásnak, de ez érthetne abból a kifejezésből, hogy prudenciájában bíznak, mert ez bár tapintatos, de komoly figyelmeztetés. Gréfin rektor oly primitív falusiasságot árult el, oly leegyszerűsített fogalmakkal és igényekkel magyarázkodott, hogy valósággal lesújtott. Ezt okos embernek tartják! És a prímás is pontosan ily észjárással gondolkodik. Semmi érvet még csak meg sem értve folyton azt hangoztatta, hogy vagy írja meg a pápa a prímásnak, hogy nem helyesli a taktikáját, de ezt ily nyíltan írja meg, vagy pedig ne avatkozzék bele a bíboros ügyeibe. Egy községi bíróválasztás diplomáciája nível mozogott egész érvelésével és szellemi rugalmasságával a rektor úr, és kiérzett minden szavából, hogy ők ezt ketten a prímással gondolták így végig. Elszomorító ez a vidéki nível ott, ahol a legmagasabb és legagyafűrtabb diplomáciára volna szükség.

320 Valószínűleg az 1920-ban alapított, 1946-ban Rajk László belügyminiszter által felosztatott, katolikus írókat és újságírókat tömörítő, könyvkiadással is foglalkozó *Pázmány Péter Irodalmi Társaság*ról van itt szó.

321 *Géfin Gyula* (1889–1973): teológiai tanár, egyháztörténész, igazgató. 1917-től a szombathelyi szeminárium dogmatikatanára, utóbb rektora. 1925-ig filozófiát tanított és egyúttal ellátta a püspöki levéltárosi és szertartói hivatalt is. Az egyházmegyei Herzán Könyvtár és a szemináriumi könyvtár igazgatója is volt.

A beszélgetésből annyi pozitívum azonban leszűrődött, hogy a primás érezheti, hogy nem áll abszolút biztosan, mert semmi keményebb utasítás nem jött rendes szokása ellenére, hanem csak hallgatást kért. Ez pedig érthető, és igaza is van benne. P. Vid superior számára Esztergomba való meghívót hozott a rektor úr. P. Vid hívatott is engem, és részletesen kikérdezett, hogy kiknek mondtam el, hogy a Szentszék nem áll a primás mögött, és egyáltalán mi a felfogásom az egész helyzetről. Válaszomban kifejtettem neki egész politikánk lényegét. Az ő véleménye is a primásról az, hogy egyáltalán semmi érzéke sincs a diplomáciai finomságokhoz, ő csak faragatlan, nagy és szegletes fogalmakkal tud gondolkozni. P. Vid szavaiból nagy jóindulatot éreztem ki, s ugyanezt tapasztalta nála P. Kerkai is, aki szintén elment hozzá, hogy előkészítse a primással való találkozását és tárgyalását.

Amikor a P. Superior megjött Esztergomból, semmi részletet nem volt hajlandó elárulni a tárgyalásokról. Csak annyit mondott, hogy kéri tőlem a teljes hallgatást a Szentszék és a primás viszonyáról. Ezenkívül még csak két mellékes megjegyzést tett, de mindkettőből sokat lehet következtetni.

Az egyik az volt, hogy rá igen mély benyomást tett a primás igazi lelki nagysága, mondtuk is, hogy őt nem olyannak ismerjük, mint akire a hősködők nagy benyomással szoktak lenni, itt valami másnak kell lennie. Azt sejtjük, hogy a P. Superior őszintén és nagyon keményen föltárhatta a primás előtt a való helyzetet. Ő alkalmas is erre, sokkal inkább, mint a P. Provinciális, mert van benne valami igen szimpatikus nemes komolyság.

A primást megdöbbenhette a P. Superior komoly fejtegetése, és komoly alázattal elfogadhatta a szavait. Ez lehetett az egyetlen, ami miatt a P. Superiornak oly jó benyomása támadhatott a primásról. Ezt alátámasztja másik megjegyzése, amely szerint a primás igen nagy szeretettel beszélt P. Kerkairól, az ő szeretett és kedvelt Jenő fiáról. Az nagy hangsúlyt kapott, kissé túlságosan is ahhoz, hogy minden jelentőség nélkül legyen. Ezt betetőzte aztán néhány nap múlva az a kérdezősködés, amellyel a primás tudakolta, hogy melyik szanatóriumban van a P. Jánosi, mert szeretné meglátogatni.

Mindebből összegezve az a benyomásunk, hogy a primás megingott a saját vonalvezetése kizárólagosságában való teljes biztonságban. Most már arra kell ügyelnünk, hogy ha ez így van, nehogy nélkülünk, tehát csak félig-meddig megoldva a nagy kérdéseket, próbáljon az új útra rátérni. Szerintem ettől még egyelőre nem kell félni, mert sokkal makacsabb jellem a primás, semhogy át tudna állni egy más szellemi irányra. Ha pedig valóban megingott a primás felfogásában, akkor ebben fontos szerepe volt P. Vidnek, akinek meglehetősen megmagyaráztuk, hogy nehogy azt higgye a primás, hogy csak éntőlem jöhet a hír, hogy Róma elítéli merrev politikáját, mert ezt az Örök Városban br. Apor, Luttor és mások is sokan tudják, akiknek viszont elég élénk kapcsolataik vannak Magyarországgal. Párizsból is épp a legutóbb futott be hír, hogy ott is elítélik a primás politikáját.

1946. szeptember 5.

Ma találkoztam egy Hvreždanek³²² nevezetű úrral, akit már egy régebbi találkozásból kifolyólag ismertem, s aki most valósággal erőszakkal meghívott lakására vacsorára. Még régebben ő maga mesélte el nekem, hogy csak három éve tartózkodik Magyarországon, azóta tanult meg magyarul is. Zsidó, apja lengyel, anyja cseh. Típusa a hazátlan embereknek. Ma remek lakása van, vezető szerepet tölt be a Kisgazdapártban, megnősült, és állandóan szidja a kommunistákat, és igazi reakciós. Szóval, ilyennek mutatja magát, de még legjobb ismerősei is figyelmeztettek engem, hogy ügyeljek nyilatkozataimra, mert még előttük is gyanús ember. Egy elejtett megjegyzéséből, amelyet Gurkin³²³ orosz őrnagyra tett, aki az NKDV egyik fontos vezetője, azt láttam, hogy ezekkel kapcsolata volt, és így igen valószínű, hogy ma is van. Nem oly könnyű egy ilyen nemzetközi hazátlannak egy Gurkin őrnagy kezéből kikerülnie. Gyanúm, hogy orosz szolgálatban áll, csak megerősödött a mai estén. Részletesen kikérdezett, hogy hogyan vagyunk a primással, kik vannak a bíboros mellett, mi az én felfogásom. Közben azt is hosszasan fejtegette, hogy nekünk angol kapcsolatokat kellene kiépítenünk, mert azoké a jövő, s nekem bizonyára már vannak is. Mindenkiből kinézem az angol orientációt, csak egy lengyel-cseh-zsidó hazátlan keverékből nem, aki ráadásul Gurkinnal volt valamikor kapcsolatban.

Én adtam a bután őszinte embert, akinek van egy nyersen megfogalmazott, érdekekkel alátámasztott orosz orientációja, amelyért már üldözést is szenvedett hazai egyházi részről, s aki épp ezért mintegy fel is égetett minden hidat maga mögött, és valláserkölcsi elvei megőrzésével a teljes és bizalommal fűszerezett oroszbarátság kiépítésén dolgozik. Ennek érdekében futkos Rómába, és ennek érdekében okos előrelátásból tartózkodik minden olyan kapcsolattól, amely őt gyanúba hozhatja az oroszoknál, mert tudja, hogy felelősségre vonhatják, és így egész politikai elgondolása veszélybe kerülhetne. Igyekeztem magam tökéletesen beleélni ebbe a beállítottságba, amely őszinte és egyenes, s Hvreždanek úr számos kérdésére következetesen ebben a szellemben válaszolni. Hangsúlyoztam előtte, hogy a szlávokért egyáltalán nem lelkesedem, de számolok azzal, hogy orosz érdekerület vagyunk, s levontam ennek minden következményét. Így beszélgetésünk alatt egész állásfoglalásom valószínű, logikus és az orosz számára kedvező volt.

322 Az 1876–1948 között megjelenő *Központi Értesítő* című cégjegyzék szerint 1946-ban és 1947-ben élt Budapest VI. Andrassy út 43. szám alatt egy bizonyos *Stern Hveždanek Jan* kereskedő. Lehet, hogy Nagy Töhötöm írásában róla van szó.

323 *Gurkin őrnagy*: egyes források szerint a Központi Hadseregcsoport Politikai Igazgatósága vezetője volt. (Dr. Kenyeres István: *Szakmai beszámoló Az 1945 utáni, külföldön őrzött, magyar vonatkozású iratok feltárására és közzétételére című pályázat megvalósításáról*, Budapest, 2017); más források szerint: a II. Ukrán Front politikai osztályának tisztje volt: „Fjodor Alekszejevics Gurkin [1944-ben] százados — civilben a rosztovi egyetem történelemtanára — különös gondot fordított a kulturális élet megindítására” (Jalšovszky Katalin: *Fényképek a felszabadulás első hónapjaiból*. In: *Honismeret*, 13. évf., 1985/1, 14–16. o.)

Hvrezdanek úr gyorsan megtehetette jelentését, mert már másnap délután hivatott magához Osztjukin követségi tanácsos, az NKDV közép-európai feje.

1946. szeptember 6.

Ma délután voltam Osztjukinnál. Velem jött Barankovics István is, a Demokrata Néppárt elnöke. Tolmácsként megjelent Ráth Kálmán orosz kapitány, az Új Szó egyik szerkesztője.

Osztjukin nagyon szívélyes volt, és azzal kezdte, hogy szíves elnézésemet kéri, hogy a még múltkor megígért választ mind ez idáig nem adta meg nekem. Azt válaszoltam, hogy úgyis tudtam, hogy mi a felfogásuk, ismerem beállítottságukat, ezért ezek tudatában érdemesnek tartottam leutazni Rómába, hogy Őszentségének jelentést tegyek. Úgy gondoltam, talán sikerül egy lépéssel előbbre vinni az ügyet, azaz a két hatalom közeledését egymáshoz.

A következőkben előadtam, hogy Őszentségét sikerült annyira meggyőzőnöm egy *modus vivendi* lehetőségéről és annyira a KALOT felfogása mellé hangolnom, hogy komolyan szóba jött egy pápai breve kiadása, amely a KALOT mozgalmat megdicséri az oroszsal szemben tanúsított magatartásáért. Őszentsége magántitkára meg is kért, hogy szövegezzem meg én és terjesszem elő. A brevének már a francia fordítása is készen volt, amikor bevágott a KALOT feloszlatásának a híre, és én ott álltam tökéletesen megszégyenülve, mert maguk az oroszok dezavualták engem. Ugyanis a *modus vivendi* lehetősége mellett szinte az egyetlen valóságos érv – és nemcsak elméleti elgondolások – a KALOT működése volt. A KALOT-tal bizonyítottam be a Vatikánban, hogy az oroszsal lehet együttműködni, s nekem ezt a KALOT eredményei miatt hitték el.

Közbeszólt Osztjukin, hogy megérti nehéz helyzetemet, és elképzeli, hogy mily kellemetlen lehetett ez számomra.

Azzal folytattam, hogy számomra csak kellemetlen volt, és én mint magánszemély, sokat veszthettem, de az igazi veszteség az oroszokat érte, mert elszalajtottak egy olyan páratlan diplomáciai sikert, amelyért nem is kellett fáradniok, és amely felmérhetetlen jelentőségű lett volna világviszonylatban is, de a hazai feszültségek levezetésére is. Az orosz diplomácia súlyos melléfogásának tartom a KALOT feloszlatását, s tudom, hogy ezt már ők is látják. A Szentszék előtt én súlyos kudarcot vallottam a szovjettel, amelynek az ügyét elő akartam mozdítani, de már római tartózkodásom alatt adtam Őszentségének valamelyes magyarázatot, és azt kértem tőle, hogy addig legyen csak türelemmel, míg ismét megjárom Budapestet, és teljes magyarázatot hozok. Őszentsége most vár vissza engemet, s ebből is látom, hogy nem vesztettem el a bizalmát. Azóta én itt megtudtam a feloszlítás minden részletét, és tudom, hogy Szviridov altábornagy urat a magyar kommunisták félrevezették, és az ügy már elsimult, de ezek jelentésén túl nekem most még néhány pozitívumot kell vinnem Rómába, hogy ott a bizalom ismét helyreálljon a szovjettel szemben. Ezek a komoly konkrétumok nélkül ott engem semmiképpen sem

fognak komolyan venni, s méltán fogják azt hinni, hogy a szovjet csak játékot űz velem. Annyira így látom a helyzetet, hogy komoly eredmények nélkül érdemesnek sem nagyon tartom, hogy visszautazzak Rómába.

Szviridov jegyzékének másik súlyos következménye a magyar belpolitikai életben tapasztalható. P. Kerkait maga a szovjet lőtte ki a KALOT éléről. Pedig ugyanez a páter volt az, aki velem együtt a leghatározottabban képviselte az oroszokkal való becsületes modus vivendi álláspontját. Az egész magyar papságban senki így nem exponálta magát a szovjet mellett, kivéve talán néhány olyan fajsúlyú papot, akiknek viszont nem volt és nincs is oly tekintélyük a papság előtt, mint nekünk volt. P. Kerkai volt az, aki autón járta végig az országot, mindenütt beszélt a papokkal, faluvezetőkkel, és meggyőzte őket, hogy számunkra nincs más út, mint beletörődni abba, hogy orosz érdekerület vagyunk, és így őszinte modus vivendit keresni, mert különben még az is elveszhet, ami eddig megmaradt. A papságnak az a része, amelyik már előzőleg is a befolyásunk alatt állt és ez számottevő tömeg volt, lassan kezdett a mi álláspontunkra áttolódni. Most aztán az történt, hogy az egész magyar papságból senkit így külön ki nem lőtt a helyéről az orosz, csak a P. Kerkait. Erre egészen jogosan és érthetően, akik már átálltak a modus vivendi oldalára, most levonták a következtetést, és P. Kerkait úgy könyvelik el a lelkükben, mint akit az orosz csúnyán becsapott és félrevezetett, tehát az oroszban nem lehet bízni, vagyis a Hercegprímásnak van igaza. A Hercegprímás úr pedig és tábora triumfál, mert íme, az oroszok őszinte barátját maguk az oroszok teszik félre. Meg is írták az *Új Emberben*, hogy a KALOT felosztatásának nagy tanulsága az, hogy a kereszténység még modus vivendi árán sem kell a szovjetnek.

Ennyi súlyos következménye lett Szviridov jegyzékének, és ha a szovjet valamiképpen nem teszi jóvá, komoly diplomáciai csatavesztéssé nőhet. Engem magamat is objektíve érdekel, hogy hogyan juthattak idáig az események, mert annyira nem látok bennük logikát.

Osztjukin erre azt válaszolta, hogy a KALOT-ot azért kellett felosztatni és P. Kerkait félreállítani, mert P. Kerkai volt az, aki megegyezett a leventékkel és együtt dolgozott Bélyivel,³²⁴ akit azóta halálra ítélték.

Válaszom egészen rövid és nagyon határozott volt: Igaz hogy, P. Kerkai megegyezett a leventékkel azért, hogy a teljes fasizmustól megmentse a magyar

324 *Béldy Alajos* (1889–1946): sportoló, katonatiszt, diplomata, a II. világháború idején altábornagy. 1941 augusztusától Horthy bizalmából az Ifjúság Honvédelmi Nevelése és a Testnevelés (IHNETOV) vezetője. A nyilas hatalomátvétel után német fogságba került (1944. okt. 16. – nov. 20.), ahonnan megszökött, majd a szovjet csapatok bevonulásáig bujkált. A II. világháború után jelentkezett a debreceni ideiglenes kormánynál, ahol rövid ideig a fegyverszüneti bizottság katonai elnöke volt. 1945 februárjában a politikai rendőrség letartóztatta. 1945. június 19-én lefokozták és elbocsátották a honvédségből. A Budapesti Népbíróság 1945. július 20-án háborús bűntett miatt halálra ítélte, az ítéletet kegyelemből életfogytiglani kényszermunkára átváltoztatva. A börtönben megbetegedett, és a rabkórházban meghalt. – A Leventeegyesületek Országos Központja (LOK) és a KALOT közötti 1941-es megegyezés egyik aláírója állami részről Béldy Alajos volt.

parasztifjúságot, de ugyanabban az időben egy Tildy Zoltán, az új magyar köztársaság elnöke, lelkes beszédet tartott Újvidék visszafoglalása alkalmából és dicsőítette az egész jugoszláv hadüzenetet. Ez pedig nagyobb bűn, mint a P. Kerkaié.

Osztjukin erre nagyot nevetett. De mindjárt azzal folytatta, hogy a KALOT részt vett az orosz tisztek meggyilkolásában, és ezért kellett feloszlatni.

Azt válaszoltam, hogy ez csak vád ellenünk, de még egyszer sem engedtek betekinteni az aktákba.

A Teréz körúti gyilkos is KALOT-legény volt, vetette ellen Osztjukin.

A KALOT csak parasztlegényekkel foglalkozik, válaszoltam, ez a fiatalember pedig technológus volt.

De 1943-ban KALOT-legény volt, válaszolta Osztjukin.

1946-ban pedig a Technológia hallgatója, tehát logikusabb akkor, hogy a Technológiát oszlassák fel és ne a KALOT-ot, sőt az egész egyházat oszlassák fel, mert már 1943 előtt is katolikus volt. (Az nem jutott az eszembe, hogy ez a bizonyos Teréz körúti gyilkos a Szociáldemokrata Párt tagja volt, tehát annak a feloszlatását is ajánlanom lehetett volna!)

A KALOT-ban, folytatta Osztjukin, sok reakciós elem húzódik meg.

A Kommunista Párt pedig tele van volt nyilasokkal, ezt maga a párt is elismeri, válaszoltam; ha pedig ott lehetnek, mert már megváltoztatták nézetüket, miért ne lehetnének nálunk is?

Főleg a fiatal papság között, akik a KALOT-ban dolgoznak, sok a gyűlölködő ellensége a magyar demokráciának és az orosz hadseregnek. Ezeket a KALOT központi vezetősége nem tudja eléggé megfegyelmezni, és ezek biztatják fel a legényeket az orosz tisztek meggyilkolására. Ezek a fiatal papok templomi beszédekben sokszor egészen durván megtámadják az orosz hadsereget. Ezeket sem tudta megfékezni a KALOT-központ, tehát méltó volt a feloszlatásra, bár elismerjük, hogy a központ embereiben van jó szándék az oroszok felé.

Amikor ezt mondotta nekem Osztjukin, egy pillanatra megálltam, és mérlegeltem, hogy vajon mondhatom-e azt, amit mondani akartam, és úgy ítéltam, hogy nem fog botrányt kiváltani, tehát így válaszoltam:

Elismerem, hogy a magyar papságban sokan akadtak, akik méltatlanul megtámadták az orosz hadsereget beszédekben, és még azon sem vitatkozom most, hogy vajon valóban ők biztatták-e fel a legényeket gyilkosságokra, csak annyit válaszolok, hogy ezek nem lehettek többen 50-60 embernél; ennél több gyilkosság nem is fordult elő, és egy oly nagy mozgalomban, ahol a papi vezetők is több ezren vannak, a tagok pedig több százezren, egyáltalán nem különös, hogy 50-60 megtévedt ember akad. Ezek miatt az egész mozgalmat és annak központi vezetőit felelősségre vonni nem lehet, mint ahogy józanul önöket, orosz tiszteket sem lehet felelősségre vonni azért a sok gyalázatért, amit az orosz hadsereg közkatoná tagjai a magyar lakosságon elkövettek... s itt

kissé gúnyosan mosolyogva feléjük nyújtottam bal karomat és megmutattam a karórám.

Nagy meglepetésemre Osztyukin erre azt válaszolta, hogy ha mi óhajtjuk, ők készségesen belemennek az egész KALOT-ügy újbóli felülvizsgálásába, és hajlandók a KALOT-ot újra saját neve alatt engedélyezni.

Megköszöntem és kijelentettem, hogy ezzel ma már elkéstünk, és a KALOT már újra meg is alakult KAPSZ néven, csak ezt hagyják most rendesen működni.

Osztyukin ez után föltette a kérdést, hogy melyek volnának a konkrét javasla-
taim, amelyeket mint pozitív eredményeket Rómába szeretnék vinni.

Elsőnek a nunciatúra azonnali visszaengedését jelöltem meg. Erre mint komoly eredményre hivatkozhatnék. Ha azonban ezt nem tudom elérni, nincs módomban a Szentszék előtt döntő bizonyítékot föltárni a szovjet jóindulatára vonatkozóan.

Osztyukin szerint a nunciatúrát nem engedhetik vissza, mert azt Mindszenty saját diadalának könyvelné el, ezt az előnyt pedig ők nem adhatják meg a bíborosnak. Mindenki azt mondaná, hogy a Hercegprímás makacs keménysége előtt hajoltak meg az oroszok, azt pedig ők sohasem fogják megtenni.

Nem hiszem, válaszoltam, hogy ne lehetne találni oly módot, amely ezt a lát-
szatot ki ne küszöbölné. Ez csak ügyes diplomáciai fogás kérdése, és ezen nem bukhatik el oly nagy siker, mint amely a nunciatúra visszahozásával együtt jár. A nunciatúra ugyanis komoly támpont lehetne a szovjet számára, hogy a magyar katolicizmussal való áldatlan küzdelmét nyugvóponton vigye.

Megkérdezte, hogy ki a Szentszék jelöltje Budapest számára. Én Mgr. Verolínót jelöltem meg, és hozzátettem, hogy én már minden római utam alkalmával felkerestem őt, egész irányunkról állandóan igyekeztem őt tájékoztatni és annak helyességéről meggyőzni. Elég, ha csak azt jegyzem meg meg, hogy P. Jánosinak belső jó barátja és bizalmasa; annak a P. Jánosinak, akit az oroszokkal való modus vivendi miatt valósággal kiüldöztek a Rendből. – Feljegyezte Mgr. Verolino nevét, és komolyan biztosított, hogy ebben a kérdésben tehet valamit az érdekemben. Én még újra megjegyeztem, hogy meg lehet találni a módját annak, hogy a nunciatúra visszahozásának az érdemét az könyvelhesse el magának, akit éppen mi akarunk.

Barankovics István később elmondotta nekem, hogy neki már itt felötlött az a gondolat, hogy Szekfű Gyulát és a Demokrata Néppártot lehetne erre nagyon jól és óriási erkölcsi eredménnyel felhasználni.

A második konkrét javaslatom az volt, hogy a nunciatúra visszahívásával egy időben és lehetőleg egy aktussal hívják meg a Szentszék egy bizalmi kiküldöttjét hivatalosan Moszkvába, akiben mind a két félnek bizonyos bizalma összpontosulna, és ennek a bizalmi kiküldöttnak a feladata az lenne, hogy a szovjet megmutatná neki az orosz vallási élet szabadságát, amelyről ő részletes jelentést írna a Szentszéknek. Közben elkezdhetné a bizalmas előkészítő tárgyalásokat is egy to-

vábbi diplomáciai lépésre, amelyek mind komoly előnyökkel járhatnának a szovjet egész külpolitikájára vonatkozóan. A Szentszék valószínűleg engem küldene ki, s így mindjárt meglenne a biztosíték is, hogy a szovjet egy elfogulatlan szemlélőt kapna a Vatikánból. Ezzel a két konkrét eredménnyel vissza tudnám szerezni Őszentsége bizalmát mind a szovjettel szemben, mind saját személyemre vonatkozóan.

Osztjukin erre a második javaslatomra is nagyon komolyan azt válaszolta, hogy tud az érdekében lépéseket tenni.

Az egész beszélgetésről az volt az összbenyomásom, hogy elérkezett az idő, amikor már a szovjet is komolyan akarja venni a tárgyalásokat.

A KALOT felosztatása is jól jött, mert most érvelni lehetett vele. Épp emiatt most rajtuk a sor, hogy közeledő lépést tegyenek.

Barankoviccsal is hosszan beszélgetett Osztjukin. Vele és pártjával szemben is nagy jóindulatot mutatott, s az érzésünk az volt, hogy a Demokrata Néppárttal még komoly terveik vannak az oroszoknak.

1946. szeptember 9.

Ma estére hivatalos voltam Illés Béla orosz alezredessel és Ráth Kálmánnal Barankovics Istvánhoz. Éjfélig voltunk együtt, és az egész megbeszélés a vatikáni kapcsolatok kiépítésére volt szánva. Előzőleg sok másról is esett szó, különösen Barankovics mesélt el érdekes részleteket az összeomlás előtti időkből. Én jelenlegi belső küzdelmeinknek néhány kulisszatitkát beszéltem el, amelyek mind alkalmasak voltak a kérdés beérett voltának érzékeltetéséhez. A nunciatúrával kapcsolatban még hangoztatták, hogy a Vatikán megtehetné az első komoly lépést, és akkor ők is a legmesszebbmenően válaszolnának. Én azonban erősen kitartottam amellett, hogy a KALOT kudarca után a Vatikán nem tehet és nem is fog tenni kezdeményező lépést. Most rajtuk a sor. Az volt a benyomásom, hogy már rá is szánták erre magukat, csak még Moszkva döntését várják, és még ők maguk is kísérleteznek, hátha sikerülne számukra kedvezőbb megoldást kivenni belőlem.

Egy tényből világosan megláttam, hogy most már ők is valóban akarják a kapcsolatok felvételét: szóba került, hogy én hogyan szoktam a határokon átszökni, mire Illés alezredes azt mondja, hogy erre nem lesz többé szükség. Számomra ez nem egészen kellemes, mert Rómában több hitelem van azáltal, hogy nincs orosz engedélyem. Ellene is vetettem, hogy engem éppen szökéseim miatt övez Rómában bizonyos legendás, misztikus légkör, amelynek tárgyalásaimnál jó hasznát veszem, továbbá a pápa Őszentsége is elmesélteti magának szökéseim históriáját, és aggódik miattam, vagyis lelkileg és érzelmileg közelebb kerülök hozzá... Ezek olyan előnyök, amelyeket meg kell gondolni, hogy feladjuk-e. Mire Illés Béla azt válaszolta, hogy sokkal értékesebb az én személyem és életem maradásom, semhogy egy eltévedt golyónak kitegyük, nem szabad többet szöknöm. S ha előzőleg az váltott ki csodálatot Rómában személyem iránt, hogy

szöktem, most majd az fog csodálatot kiváltani, hogy azt az útlevelet és orosz engedélyt, amelyet mások hat hónap alatt sem tudnak megszerezni, azt én hat óra alatt kézhez kapom. Majd rendelkezésemre bocsájtanak egy orosz katonai autót, s az néhány óra alatt átesz Bécsbe, kényelmesebb is lesz és biztosabb is. Most már nem szabad, hogy kockáztassam az életemet.

A beszélgetés végén autóval küldtek haza.

1946. szeptember 11.

A jó öreg P. Elsasser³²⁵ mindig üldöz kettőnket P. Kerkaival, és eláraszt a legkülönbözőbb jótanácsaival. Sokszor kissé már terhes is az öreg, amikor úton-út-félen a magyar ifjúságért lelkesedik. Ma beállított hozzám, s hatalmas lendülettel előadta, hogy volt nála a primás egy bizalmasa, és ő bizony nagyon kipakolt előtte. Szokásos nagy gesztusaival mondotta el nekem, hogy őszintén kifejtette a nézetét, és elmondotta, hogy a primási politika eredményeként itt lassan kialakult a grófok, kommunistaellenes tőkés zsidók s a papok szövetsege, amely egy újabb évszázadra végleg megbélyegzi a magyar katolicizmus hivatalos arculatát. A múltban is így volt ez, azzal a különbséggel, hogy az akkor még jelentett bizonyos előnyt, mert ők voltak hatalmon, ma azonban egy szétvert világ kísérletezése a hatalom visszaszerzésére. Még hozzáfűzte a páter: Megmondtam azt is, hogy ezt a mai magyar intelligenciát mindenestül odaadom az oroszoknak, vigye ki őket Szibériába, csak a népünket hagyja meg, bennünk pedig legyen annyi helyes politikai ösztön, hogy végre egyszer már ezzel a néppel törődjünk és annak az érdekeit kezdjük szolgálni.

Nagyon meghatott a jó öreg páter lelkes előadása. Mert valósággal előadást tartott nekem. Elgondolkoztam, hogy mily egyszerű és világos meglátások ezek, és mégis, aki intézi a magyar katolicizmus ügyét, mily vakon megy előre ezen a szomorú úton.

1946. szeptember 13.

Meggyesi Sándor, az új KALOT ügyvezető igazgatója volt ma nálam. Egész kedvezően alakul az egyesület ügye. Most járja végig az elnökkel az egyes püspököket, és személyesen bejelentve az újraindulást, egyben segílyt is kérnek. Először a velünk szemben mindig ellenséges Pétery³²⁶ váci püspökhöz mentek el. A legnagyobb szeretettel fogadta őket.

Az anyagi támogatásra vonatkozó kérésükre azt válaszolta, hogy most pilanatnyilag nem tud választ adni, hogy lesz-e módjában legalább egy kongruát a KALOT-nak juttatni, de utánanéző, és akkor majd küld értesítést. Mikor Megy-

325 *Elsasser Gyula* (1879–1958): jezsuita szerzetes, egyetemi lelkész, az egyetemi kongregáció vezetője, a KIOE (Katolikus Iparos és Munkásifjak Országos Egyesülete) szervezésének egyik elindítója.

326 *Pétery* (1939-ig *Petró*) *József* (1890–1967): váci megyéspüspök 1942-től; 1953-tól házi őrizetben Hejácén.

gyesiek eltávoztak, és már lent jártak az utcán, valósággal fut utánuk a püspöki palotából maga az irodaigazgató, és hívja őket vissza, mert közben a püspök úr megnézte a könyveit, és látta, hogy egy kongruát minden további nélkül azonnal ki tud utalni. Az összeg maga is elég szép, főleg azonban jelentős és elég sokat mond a mód, ahogy a püspök beváltotta az ígérétét.

Hasonlóan fogadta a KALOT küldöttségét Madarász püspök is, aki mindjárt két kongruát adott nekik, Shvoy püspök is adott egyet. Világos benyomásuk, hogy a püspökök között egyetemesen jó a hangulat az új KALOT-tal szemben. A kultuszminisztériumban Beresztóczy Miklós pápai kamarás ma is folyósít 11 kongruát, és amint az új KALOT jóváhagyása hivatalosan is megtörténik a belügyminisztérium részéről, ezt az állandó pénzösszeget 22 kongruára egészíti ki. Ez is igen komoly jóindulat, mert a jelenlegi tizenegyet mintegy feketén utalja ki. A napokban kérdezte tőle P. Cserjes, hogy kap-e a KALOT valamit, de letagadta, nagyon helyesen tette. Én is oly savanyú képét vágtam P. Cserjes előtt, hogy szánalmában elment az AC-ba, és kieszközölt a KALOT-munkatársak részére konzervsegélyt.

1946. szeptember 14.

P. Godó³²⁷ szatmári jezsuita páter van itt most nálunk, Márton Áron erdélyi püspök küldötte ki Budapestre. Szökve jött át.

Egy üveg pálinkáért az oláh őr még el is kísérté. Beszámolt a székelység kétségbeejtő helyzetéről: az idei aszály mindent annyira kiszárított, hogy vannak vidékek, ahol a nép még a vetőmagot sem kapta vissza földjeiről. Most könyörögni jött a kormányhoz, hogy a Romániával kötendő gazdasági szerződésben kössék ki, hogy a leszállítandó termények bizonyos hányadát a székelység között kell szétosztani. Erre van példa 1943-ból, amikor is ugyanígy a románság kapott segélyt a Furnicán³²⁸ keresztül.

P. Godó volt Esztergomban a primásnál is, de nem találta otthon. Az irodaigazgatóval beszélt, és kért dollársegélyt, azonban azt a választ kapta, hogy minden dollárjukat még annak idején, mikor Rómából megjöttek, betették a Nemzeti Bankba (Rómában 50.000 dollárt szedtek össze), s most csak forintban és hivatalos árfolyamon tudják visszakapni. Erről a túlságosan nagy baklövésről és naivságról már hallottam és botránkoztam.

327 *Godó Mihály* (1913–1996): jezsuita szerzetes. Az Arad vármegyei Kisiratoson született. 1933-ban belépett a jezsuiták romániai rendtartományába. Krakkóban, Nagyváradon és Szegeden végezte tanulmányait. Szegeden szentelték pappá 1942-ben. 1945-ben visszatért Erdélybe. 1952-ben a román hatóságok letartóztatták, 1953-ban koholt vádakkal tizenhat évi szigorított börtönrre ítélték. Nyolc évet magánzárkában töltött. 1962-ben szabadult. 1979-ben újra letartóztatták, szintén hamis vádakkal, és hat évre ítélték. 1980-ban amnesztiával szabadult.

328 *Furnica*: A 19. század végén megalakult Hangya Szövetkezetek hagyományát és módszereit próbálták tovább éltetni Trianon után Erdélyben *Furnica* néven.

1946. szeptember 14.

Ma hosszabban beszélgettem az egyik páterrel a magyar helyzetről és a remélhető kibontakozásról. Szavaiból az egész ábrándos, romantikus és naiv magyar politikai érzéktelenség csendült ki. Természetesen élesen kommunista- és oroszellenes. Dühös magába zárkózottsággal várja a csodát jelentő fordulatot. Jól emlékszem, hogy ő volt az, aki örült az inflációnak, és gúnyolódott, amikor a Szabadság híd egyik vasalkatrésze beesett a vízbe, és ebből azt a megállapítást lehetett levonni, hogy „ezek” nem értenek a hídépítéshez, és a híd nem lesz kész jövőre sem. Igaz, a híd szeptember helyett augusztus közepére már készen lett, de ezt is alig akarta elhinni. Mostani beszélgetésünk alkalmával aztán nem állhattam meg, hogy ne összegezzem neki az ő elmúlt évi politikai reménykedéseit. Csak hallgatott.

Kifejtettem neki, hogy ezelőtt egy évvel minden kártyát arra tett fel, hogy az angolszászok megtámadják talán egy hónap, de lehet, hogy kettő után az oroszokat. És az angolszászok nem támadták meg a szovjetet, és nincs is rá remény, hogy a közeljövőben megtámadják, bár erről a közeli háborúról ma már ő is lassan letesz, és csak lelke mélyén reménykedik benne, most azonban újabb illúziókkal pótolja a reális szemléletet. A háborús hisztériát felváltotta a béketárgyalásokban való reménykedés. Emlékeztettem, hogy a párizsi tárgyalások megkezdése előtt micsoda vérmes reményeket fűzött ahhoz, hogy a primás memorandumja, amit Rómában személyesen adott át 31 bíborosnak, csodákat fog művelni. Szegény primás, ahelyett, hogy azok barátságát és védelmét kereste volna, akiknek tökéletesen ki lettünk szolgáltatva, ehelyett ezeket magára bősztítette, és vadászta azok kegyét, akik viszont egyetlen rosszalló pillantást sem akarnak miattunk az oroszról kapni. Különben az amerikai bíborosokról elég lesújtó véleményem lett, miután Géfin rektortól megtudtam, hogy a primás azért mondotta nekem Rómában, hogy aggódik a repülőgépe egyhetes késése miatt, mert közben kitör a háború, és ő Rómában reked, azért hitte ezt így a primás, mert az amerikai kardinálisok állították neki, hogy a háború kitörése csak hetek kérdése, s ők maguk is jó példával járva elől, hirtelen hazasiettek. Meggyőződésem, hogy ezek a bíborosok el sem olvasták a primás dolgozatát a magyar revízióról. Ha ő ugyanekkor leül tárgyalni Vorosilovval, és megjátszik egy ügyes politikát, amelyben az orosz számára értéket jelentő egyházi kapcsolatokat épít ki, többre ment volna ezzel, és a párizsi béketárgyalásokon legalább az orosz egy kissé jobban mellénk állítható lett volna. A primás jóindulata volt oly értékes az oroszok számára, hogy ezzel előnyöket tudott volna tőlük a javunkra megvásárolni, de ezt is elszalajtottuk, és bízunk vakon, hogy majd az angolszászok exponálják magukat érettünk. Azóta rájöttünk, hogy a béketárgyalások sem jelentik a remélt csodálatos fordulatot. Ahelyett azonban, hogy most végre levonnánk a reális következtetéseket, ismét egy ábránd után indulunk el. Ez a páter is most abban bízik, hogy minden meg fog változni, amint az orosz kivonul az országból. Pedig már vonul, mondotta jelentősegteljesen. Sőt azt is hallotta, hogy Rákosi Mátyás

Svédországba menti ki a vagyonát, mert oda akar majd menekülni, Szakasits Árpád pedig Törökországba menti ki az aranyait, mert ő meg oda igyekszik egérutat venni. Vannak olyan naivok is, akik már most tervezgetik az orosz emlékművek felrobbantását. Ismerőseim között alig van, aki nem így tervezgetne. És a prímás is ehhez a politikai stílushoz tartozik.

Nem akarta elhinni nekem a páter, amikor kifejtettem neki, hogy az orosz máris átállt a békemódszerekre: katonái nem rabolnak, legfeljebb csak annyit, amennyit minden becsületes megszálló csapat kötelességének tart rabolni, ehelyett azonban Szviridov átküld a kormányhoz egy jegyzéket, hogy oszlassák fel az összes katolikus egyesületeket, és a kormány feloszlátja azokat. Puskin pedig átír, ha szüksége lesz rá, és kérni fog 10.000 vagon búzát, és a kormány összerequiválja a kért mennyiséget. Ez már a békestílus. Ehhez pedig elég, ha csak egyetlenegy orosz marad az országban, és írogatja a Moszkvából kapott utasításokat. Semmivel nem fog változni a helyzet, semmivel nem fog javulni az ország állapota azzal, hogy az utolsó orosz katona is elhagyja majd az ország területét, mert közben már régen úgy intéz itt mindent az orosz, mintha már csak diplomatai lennének itt. Tehát ez az ábránd is össze fog omlani, és kíváncsi vagyok, hogy akkor megint mit fognak a mieink kitalálni, nehogy véletlenül reálpolitikussá kelljen válniuk. Háború, béketárgyalás, oroszok kivonulása... Mindig valami kényelmes megoldás, de sohasem ezer furfanggal átszőtt politikai okosság és diplomáciai játék, pedig vészesen csak erre vagyunk ráhagyatva.

1946. szeptember 15.

Ma olyan információk birtokába jutottam, amelyek nagyon megerősítettek, hogy egyelőre nem lesz háború, mert az orosz részéről oly nagy a háborúra való felkészületlenség, hogy félig-meddig öngyilkosság volna a háborúba való beugrás. A MÁVAG egyik vezető főmérnöke beszélt el nekem, hogy elkészítették a jóvátétel címén szállítandó széles nyomtávú, 60 tonnás vasúti kocsikat a szovjet számára. A különleges orosz patentfégeket Oroszországból szállították ide, és a mieink csak beszerelték. Ezekről a fékekről azt mondotta a főmérnök, hogy oly utolsó selejtmunkák, hogy nálunk nem fogadnák el. Arról is biztos értesülése van, hogy a tőlünk jóvátétel címén elszállított Siemens gyár gépeit nem tudják otthoni szakemberek összeállítani, és azok nyitott raktárakban vagy hitvány fedél alatt lassan egészen tönkremennek.

Még azt is elmondotta, hogy az egyik kirendelt szovjet szakértő mérnök, egy bizonyos százados, ezelőtt kb. fél évvel hat láda holmival, amelyek között öt Leica [fényképező]gép is volt, 4-5 bunda és súlyos ezüst dísztárgyak, hazautazott. Úgy búcsúzott el, hogy többet nem jön vissza. És íme, a napokban beállított, és elbeszélte, hogy visszakéredzkedett, mert fél év alatt felélte mind a hat láda értékes holmit, mert oly nehéz az élet Oroszországban. Ezt megerősíti az az információja is, hogy a szovjet Magyarországon szerzett üzemeit egyáltalán nem tudja pénzzel támogatni, pedig ezek e támogatás hiányában

kimondhatatlan nehézségekkel küzdenek, és kapacitásukat csak mesze a lehetőségek alatt tudják kihasználni.

Amelyik állam ennyire szűkölködik szakemberekben és ennyire súlyosak pénzügyi viszonyai, ott háborút elkezdni csak meggondolatlan hiúságból és teljes önismerethiányból lehet. A szovjet pedig ennyire nem vesztette el józanságát. Ha pedig háború nem lesz, mi pedig ki vagyunk a szovjetnek szolgáltatva, akkor egyetlen lehetőségünk a modus vivendi keresése.

Ma különben egy másik érdekes információ is befutott hozzám. Hvreždanek úr „kedves barátom” első pillanattól kezdve gyanús volt nekem, hogy titkos megfigyelő és besúgó. Egy B-listázott rendőr őrnagy elbeszélte, hogy még hónapokkal ezelőtt egyszer ők elfogták valamilyen feljelentés alapján Hvreždanek urat, és bekísérték az Andrássy út 60-ba. Igen nagy mennyiségű idegen valutát is találtak nála. Ő még ott is volt az első kihallgatásánál. Néhány nap múlva valami ügyben be kellett mennie Péter Gábor³²⁹ rendőr-vezérezredeshez, és ott találja a mi Hvreždanek barátunkat Péter Gáborral, a legnagyobb bizalmassággal beszélni. Éppen valami ügyet referált neki. Az az ismerősöm pedig, akinél először találkoztam Hvreždanekkel, riadtan mesélte el nekem, hogy képzeljem mi történt vele:

Bent volt valami tanúskodás miatt az Andrássy út 60 alatt, és amíg ott ül és várakozik, egyszer csak bejön Hvreždanek úr, és őt nem vevén észre, a legnagyobb bizalmassággal kezd beszélgetni a „fiúk”-kal, cigarettát kér és ad nekik, s mindenben teljesen úgy viselkedik, mint aki egészen otthon van. Mikor őt néhány perc múlva meglátta a sarokban üldögelni, nagyon meglepődött, és hirtelen eltávozott.

Hvreždanek úrral továbbra is fenntartom a barátságot, mert még sok értékes szolgáltatást tud nekem tenni saját tudtán és akaratán kívül. A napokban fel is fogom keresni új, kényelmes és modern lakásán.

1946. szeptember 16.

Tíz fiatal jezsuita tanulmányai folytatására ma szökött ki az országból Róma felé. Én adtam meg nekik a részletes utasításokat, sőt mindegyiket elláttam hamis iratokkal is. Nem szabad, hogy mi, jezsuiták egy bezárt szűk kis világban nevelődjünk fel.

1946. szeptember 17.

Sok jel arra mutat, hogy a Kisgazdapárt keresi a primással való kapcsolatot. A primás is hajlandó a megegyezésre, mert amilyen kemény és makacs a negatívumokban, az ellenállásban és tagadásokban, olyan gyenge és bizonytalan a pozitív vonalvezetésben. A kisgazdák azért keresik a primással való meg-

329 Péter Gábor (1906–1993): kommunista politikus, a politikai rendőrség (az ÁVO, majd az ÁVH) rettegett vezetője volt 1945 és 1952 között.

egyeztést, mert a közeledő községi választásokban számukra a primás jelentené a legnagyobb kortesfogást. A primás viszont egy idő óta valósággal házal a különböző politikai pártoknál. Hol Sulyokkal egyezkedik, de a püspöki kar nem áll melléje, hol Rassayval tárgyal, ennek a botrányát meg talán maga is érzi, most aztán a kisgazdákhöz tér be. Szomorúan éri utol a primást a nagy hősködők sorsa: mindig kevesebbel lesz kénytelen megelégedni. Ma már a kisgazdáknál tart, ezek pedig be fogják csapni. Nekik csak a választásokig kell a primás tekintélye, de ők maguk belső alkatuknál fogva nem tudják követni a primásnak eddig megismert elveit és szokásait. Itt tehát vagy szakadás fog beállni, vagy pedig a primás enged. Az egyetlen, amit a kisgazdák a primásnak szállítani tudnak, a mi víz alá nyomatásunk: ők sabotálják Barankovics pártja lapja számára a papír kiutalását, ők igyekeznek elfektetni az újra megalakult KALOT engedélyeztetésének ügyét. Ez a negatívum pedig nem lehet alapja egy tartós elvi barátságnak.

Világosan kezd kibontakozni a primás politikája: félretolni bennünket, akik a szociális reformokat őszintén és egyetemesen akartuk, és akik egy *modus vivendi* álláspontján álltunk, s most ő kezd ráállni a *modus vivendi* álláspontjára, mert az élet rákényszeríti, de a szociális reformokat ugyanakkor kasztrálja, és csak amúgy félig-meddig valósítja meg. Így halad is kényszerűségből a korrallal, de nem annyit, amennyit kellene. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a katolicizmus, nagy döfködések után, kelletlenül utánacammog az időknek, ahelyett hogy azokat formálni törekedne.

1946. szeptember 18.

Az Új Ember június 30-i számában *Illetékes nyilatkozatok* összefoglaló cím alatt közlemény jelent meg, amelyben a *Magyar Kurír* hivatalos jelentése alapján meghirdetett egy új katolikus párt. Ezt már akkor mindenki úgy fogta fel, hogy a primás alapít egy új katolikus pártot. Azóta sok minden másként alakult. Lehetséges azonban, hogy egyszer szükségem lesz annak bizonyítására, hogy ez a hivatalos nyilatkozat a primásnak valóban hatalmi túltengése volt, amennyiben potestas directával ő maga akart egy új pártot alakítani minden eddigi katolikus gyakorlattal szemben, amely gyakorlat a püspököket és primásokat a pártok felett szerette látni és nem egy párt alapító vezéréként; tehát lejegyzem ide a bizonyítékokat, hogy az a júniusi nyilatkozat valóban a primás pártalakítási kísérlete volt. Ma kaptam meg Barankovics Istvántól a Demokrata Néppártnak 1946. július 16-án kelt és az összes püspökökhöz szétküldött, 15 oldalas nagy levelét, ebből veszem ki a következő részletet:

„Az illetékes helynek ez a nyilatkozata mindenképpen alkalmas volt egy szerintünk mindenképpen elkerülendő, és pedig az Egyház érdekében elkerülendő látszatnak felkeltésére, amely szemben áll a pártalakításokkal kapcsolatos általános egyházi gyakorlattal: nevezetesen alkalmas volt annak a látszatnak keltésére, hogy a jelen esetben valamely illetékes egyházi fórum alakít pártot, illetve szándékozik pártot alakítani.

A magyar sajtó ilyen értelemben adott hírt az új párt alakulásáról, mindmáig megcáfolatlanul. Így tehát az ellenkező magyarázatra is felkészített fogalmazás (mintha a fogalmazó arra törekedett volna, hogy a betű szerinti értelmezéssel az eddigi egyházi gyakorlatnak tegyen eleget, de ugyanakkor – értelem szerint – az említett látszatot keltse fel) általánosan azt a meggyőződést rögzítette a közvéleményben, hogy egyházi pártról van szó, amelyet katolikus egyházi fórum alapít. Nem is juthatott más meggyőződésre, aki számba vette, hogy 1. a *Magyar Kurír*, amely a pártalapítási hírt közreadta, félhivatalos katolikus nyomatos; 2. a *Magyar Kurír*ban az „illetékes hely” egyházi fórumot jelentett mindig és jelent ma is; 3. a kommuniké az Actio Catholica lapjában jelent meg, mégpedig egyházi fórumtól származó több hír között „Illetékes nyilatkozatok” összefoglaló cím alatt, feltűnő szedéssel, tehát a címadás és a tördelési technika egyenesen kiemelte az illetékes hely egyházi jellegét; 4. az „illetékes helyet” a magyar sajtó egyházi fórumként értette és magyarázta máig megcáfolatlanul; 5. pártot mindig valakik szoktak alapítani, akik a nyilvánosság elé lépni nem húzódoznak; a pártalapítás szempontjából a pártalapító személyek az „illetékes hely”, a kommuniké pedig szemet szűrő gondossággal – a szenvedő igébe burkolódzva – kerülte a pártalapító személyek megjelölését, ezzel nemcsak megtűrve, hanem egyenesen előidézve azt a meggyőződést, hogy itt a hierarchia pártalapításáról van szó... A kommuniké nyomán a katolikus és nem katolikus közvéleményben egyaránt az a meggyőződés rögződött meg, hogy az új párt az egyház pártja, amelynek alapítója és tulajdonképpeni vezére az egyházi fórum. Ez a magyar egyháznak olyan látszatot ad, amelyet a világegyház gyakorlata eddig mindig és mindenütt igyekezett határozottan elhárítani. Ez a látszat az új párt ellen támadó erőket egyenesen az egyházra vonzza, tehát olyan körülményeket teremt, amelyeket a világegyház kormányzata a közelmúltban még azzal a gyakorlattal is igyekezett kiküszöbölni, hogy nemcsak a hierarchiát tartotta távol a pártoktól, hanem számos esetben még a legkiválóbb papoknak a hierarchia magas fokára való emelésétől is eltekintett, ha azok pártpolitikai tevékenységet fejtettek ki.” – Eddig a levélből való idézet.

1946. szeptember 21.

A romantikus politikai szemlélet annyira eluralkodik ebben az országban, hogy az úgynevezett jobb érzésű emberek szinte kivétel nélkül a primás vonalán állnak. Nekünk jelenleg nincs meg a módunk, hogy előadásokban, értekezletek bizalmas beszélgetéseiben az ellenkező szempontokat feltárjuk. Az a néhány ember, akivel mégis imitt-amott összejövünk, fél óra alatt kikerülhetetlenül azzal végzi a beszélgetést, hogy ezek szerint akkor itt egészen más egyházpolitikát kellene folytatni. Van, akin ilyenkor a megdöbbenésnek egészen különös fajtája lesz úrrá, és izgatottan kérdezi, hogy hát miért nem lépünk teljes lendülettel akcióba... Acsay Ilus,³³⁰ az AC-nak egy igen tehetséges szervező titkárnője, aki

330 Acsay Ilona (1921–?) (dr. Zöldi Pálné)

az egész Dél-Alföld katolikus leánymozgalmait irányítja, sírva fakadt, amikor ellenünk intézett hosszú és dühös támadásai után egyszer nyugodtan előadtuk érveinket. Hosszú percekig zokogott, annyira fájt neki, hogy oly igazságtalan volt, és az igazi nagystílú, az örök egyházhoz annyira méltó politikai vonalvezetést oly kicsinyesen félreértette. Azóta lelkes hívünk.

Ilyen azonban kevés van. Most, hogy újabb háborús hisztéria öntötte el ezt a kicsiny országot, most még kevesebben hisznek nekünk, és még többen tartanak, ha nem is szélhámosoknak, de mindenesetre naiv félrevezetetteknek, akik átkos makacsságukkal megbontják a katolikus egységet. Már találkoztam régi kedves pap ismerőssel, aki a köszönésemet is alig-alig fogadta, és gyorsan továbbsietett, nehogy szót kelljen velem váltania.

Hívős, gyanakvó pillantással néznek, és első kérdésük, hogy mi van a prímás és közöttünk? A napokban az egyik fölényesen előadta még azt is, hogy most jött egy ismerőse Ausztriából, ahol saját szemével látta, hogy az amerikaiak fehérre festik a tankokat, mert készülődnek a téli hadjáratra, és a határokon állandó portyázások folynak. Azt is biztos forrásokból tudják, hogy a teljes amerikai hadsereg állig fegyverben várja a nagy napot, amikor az Urálig meg sem fog állni. Ugyanő néhány perc múlva már azt meséli, hogy az amerikai ipar hónapok óta futószalagon kizárólag csak atombombákat gyárt, és 48 óra alatt Oroszország megszűnik létezni, s minket, magyarokat fog felhasználni Amerika, hogy megszálljuk belső Oroszországot. Sorban fel tudnám sorolni azoknak az egyetemi tanároknak, nyugdíjazott magas rangú katonatiszteknek és még magasabb rangú jelenlegi állami tisztviselőknek a nevét, akik ezeket nekem az utóbbi napokban elmondták. A papokról nem is beszélek, mert csaknem kivétel nélkül esküsznek az idei őszi vagy téli hadjáratra. Mily fölényes lemosolygásokat vágunk naponta zsebre!

De mindez a legkevésbé sem ingat meg felfogásunkban. Azzal a fölényes tudattal mászkálunk és botorkálunk egyházpolitikai irányunk jelenleg még kies és sziklás szakadékvölgyében, hogy egyszer úgyis itt, ezen a völgyön keresztül fognak a felgyülemlett vizek lefolyni. A történelmi fejlődésnek az útja erre fog vezetni. Talán kataklizmák után, talán fél évszázad múlva, de ez Rómának és a Vatikánnak egyik fő és széles útvonala lesz, amelyiken kelet felé közlekedni fog. S ennek alapjait most mi rakosgatjuk le. Egyelőre egyedül és lenézve, de mi mérnökök vagyunk, és tudjuk, hogy az országútnak itt kell megépülnie. Ma a szenvedélyek miatt sokan nem látják át a terepet és annak előnyeit, de ki fog tisztulni a köd. Sokszor valósággal élvezem, hogy ennyire a közvélemény ellenére küzdjük magunkat előre. Az egyik páter a napokban próbálta magyaráztatni nekem, hogy miért vagyok én az egyetemes közvélemény ellen, mily kár, hogy nem állok be én is az egységes frontba. Azt válaszoltam neki, hogy ezt két okból nem teszem: először azért, mert ő is ott van, s ez már maga gyanússá teszi előttem, hogy itt valami tömegfelfogásról lesz szó, másodszor pedig azért, mert kialakult meggyőződéssel rendelkezem, s ezt nem szoktam a tömegek felfogásához mérni; különben is a nagy és irányt jelölő eszmék hordozói mindig úgy

emelkednek, mint a sárkányok: széllel szemben. Még azt is mondtam neki, hogy az egyházpolitikai irány mellett van nekünk komoly szociális programunk is, és ez a kettő összefügg és a kettő egymást segíti is abban, hogy elgáncsolják őket, s erre vonatkozóan egyenesen tudjuk, hogy nem is győzhetünk, mert akkor megoldódnának a nagy nehézségek, ezek pedig sohasem oldódhatnak meg kielégítően, mert akkor megszűnne a homályos értelem óriási szerepe a történelemben, és megszűnne a rosszakarát szerepe is.

A butaság és rosszakarát pedig konstrukcionálisan be van építve a világtörténelembé. Természetfölöttien nézve: makacsul kitartunk, mert tudjuk, hogy igazunk van, és a Gondviselés ezt a szerepet osztotta ki nekünk; természetes oldalról nézve pedig van bennünk valami hatalmas küzdőkedv, és íme, ezt most kiéljük.

1946. szeptember 22.

Halász Piusz,³³¹ aki P. Kerkai indítására vált ki többedmagával a ciszterek közül, és alapította meg az első magyar trappista kolostort, irt a napokban egy levelet.³³² Ide mellékelem, mert az emberi és kegyelmi elszánásnak és hősiességnek valóságos himnusza. Elhatároztuk, hogy minden áldozat árán segítünk rajta. P. Kerkai leutazik a vidékükre, s magával viszi a mozgalom biciklijét, s azzal bejárja az egész környéket, és fölkaparja a papok és derekabb hívek lelkiismeretét, hogy segítsenek az új alapításon. Ahhoz a csirkefogó molnárhoz is elmegy, és kivasalja belőle a lisztet, amit még annak idején dollárral fizetett ki neki P. Kerkai. S adunk az úgynevezett „vésztartalékunkból” 600-700 dollárt, hogy erőre kapjanak. Ők a mi kegyelmi hátvédünk. Ők a Mózes a hegyen, aki imádkozik, amíg mi harcolunk.

Ma aztán személyesen is megjelent Piusz atya. Azzal a természetességgel beszélt szinte kétségbeejtő megpróbáltatásairól, amellyel csak az Isten szerelmesei és bolondjai tudnak beszélni. Szinte lenyűgözött bennünket P. Kerkaival az a nyugodt derű és emelkedett boldogság, amely a szavaiból áradt. Részletesen kifaggattuk, hogy mi mindenre volna szükségük: két tehén, néhány mázsa krumpli, zsír és főleg liszt. Mindent megígértünk, és P. Kerkai valóban másnap le is utazott kb. ötezer forinttal, hogy mindezeket összevásárolja a számukra.

Sokat beszélgettünk Piusz atyával a világnézeti-politikai helyzetről is, a primás politikájáról. Igen nagy megnyugvásunkra szolgált, hogy nemcsak mi, a harcos típusok látjuk így a helyzetet, hanem ők is, az imádság emberei. Elejétől fogva

331 Halász Piusz (1909–1994) ciszterci szerzetes és vele néhány rendtársa a Veszprém megyei Borsodpusztán 1946-ban a zirci apátságtól független monostort alapítottak azzal a céllal, hogy visszatérjenek az eredeti szigorú, szemlélődő ciszterci életformához. A Szentszék 1946. november 15-én önálló perjelségnek ismerte el a tíz tagból álló monostort, és közvetlenül a rend generális apátjának fennhatósága alá rendelte. – Halász Piuszt 1961-ben hat évi börtönrre ítélték. 1963-ban szabadult amnesztiával, majd 1965-től újból börtönben ült 1968-ig.

332 P. Halász Piusz hivatkozott levele megtalálható Nagynak az OSZK Kézirattárában őrzött hagyatékában 216/344 fondszám alatt.

mindig egy véleményen voltunk. Most ismét felújítottuk a legerősebb imaszövetséget. Megígérte Piusz atya, hogy különösen a mostani hetekben, amíg eldől a nunciatúra ügye és az én esetleges meghívásom Moszkvába, minden imát és önmegtagadást erre a szándékra ajánlanak fel. Így aztán mi is könnyebben és vígabban küszködünk előre a nehéz úton.

1946. szeptember 23.

A KALOT feloszlatása és újramegalakulása idején a munkatársaink között valóságos forradalom tört ki. Felszabadult sok elfojtott szenvedély, ambíció és alantas ösztön. Az volt a benyomásunk, hogy a vaskezü vezér eltávoztával az alvezérek és kisebb tisztek között kitört a harc a hatalomért. Akik eddig fegyelemben dolgoztak, mert egy rendkívülien kemény P. Kerkai tartotta állandóan a gyeplőt, most felszabadultak. Ha történetesen mi nem félreállítással, hanem halállal távozunk el a mozgalomból, bizony nehéz és válságos napok köszönthettek volna a KALOT-ra. Így azonban távozlól is egyenesbe tudtuk hozni a nagy gépezetet, részint mert tekintélyünk még töretlen, részint mert a mozgalom finanszírozása továbbra is a mi kezünkben maradt. Az újra megalakult KALOT-ból a „fellázadt” munkatársakat B-lista útján eltávolítottuk, alapos tisztogatást végeztünk, s most valósággal megifjodva és szellemben csak még jobban összeforrva és megszilárdulva indulhat a munka. Ennek az egész folyamatnak egyik kései hulláma ma még egyszer felcsapott. Ugrin Jóska is, a legelső két munkatárs egyike, alapító munkatárs, a mozgalom szeme fénye... sajnos szintén csúnyán viselkedett. Már régebben feltámadt benne a magyar paraszt legnagyobb fenntartó ösztöne, a vagyon és a pénz valami tipikusan paraszti stílusú mohó keresése. Most aztán úgy látta, hogy a mozgalomban nincs többé fantázia, nincs nyugodt megélhetés, nem jött el a régóta várt révpart a maga megszokott államtitkári állásával és képviselőségével, hanem tart tovább az elnyomatás alatti munka, küzdés és nélkülözés, tehát itt hagyott bennünket – ez még nem lett volna különös, de csúnyán hagyott itt. Kiadtuk neki egy évre előre a fizetését dollárban, és ő ajtót becsapva, káromkodva ment el. Most aztán újabb anyagi követelésekkel állt elő, és Magyar Ferencet³³³ küldte el hozzánk közvetítőnek. P. Kerkai rövid választát³³⁴ mellékelem, mert annyira jellemző az ő stílusára, hogy érdemes megörökíteni.

333 Magyar Ferenc (1916–2000): felvidéki származású tanító, újságíró szerkesztő. 1937-ben a Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület (SZKIE) szervezésében vett részt. A Felvidék vizszacsatolását követően a SZKIE beolvadt a KALOT-ba, ekkortól Magyar F. a KALOT sajtótitkára volt. 1940–1944 között a csíksomlyói KALOT-népfőiskola megszervezője, majd igazgatója. 1947-től az *Új Ember* katolikus hetilap munkatársa, 1971-től szerkesztője, 1980-tól felelős szerkesztője.

334 P. Kerkai Jenőnek 1946. szept. 23-én Magyar Ferenchez írt leveléről van szó. E levél másolata megtalálható Nagynak az OSZK Kézirattárában őrzött hagyatékában 216/507 fondszám alatt.

1946. szeptember 24.

Az utcán találkoztam Alföldy Alajossal.³³⁵ Annyira tipikus alakja a mai életnek, annyira jellemzője a primás táborának, hogy röviden feljegyzem vele folytatott másfél órás vitámat.

Teleki Pál³³⁶ idején a Nemzetpolitikai Osztályon dolgozott. Ennek az osztálynak akkor Kovrig Béla³³⁷ egyetemi tanár volt a vezetője, és amolyan propagandaminisztérium volt. Kovrig leváltása után a sors őt dobta valamennyiünk csodálkozására az osztály élére, és ő azzal kezdte működését, hogy elődjét gyalázatosan meghurcolta a hivatali szobák kis és nagy pletykái között. Ezt annak idején P. Kerkai csúnyán a szemére is vetette. Ugyancsak P. Kerkai-
val hosszú és kemény vitája volt, amelyben ő azt az álláspontot képviselte, hogy nincs itt szükség külön felekezeti mozgalmakra, mint pl. a KALOT, legyen ehelyett egyetlen nagy állami ifjúsági szervezet, és ez legyen megfelelő komoly kezékben. Akkor a mi Alföldy Alajosunk már Antal István³³⁸ propagandaminisztériumának szennyes vizein evezett, ott töltött be valami másod- vagy harmadrangú szerepet. A nagy összeomlás előtt néhány hónappal még volt egy utolsó vitája P. Kerkaival, amely vitában élesen és szenvedélyesen bizonygatta a végső nagy német győzelmet. P. Kerkai pedig az orosz bevonulását jósolta, és ennek megfelelően sürgette bizonyos dolgok megindítását és megszervezését. A nyilasuralom számára Alföldy Alajos nem volt elég megbízható, így aztán szerencséjére a fordulat után csak öt hónapot ült, aztán kibocsájtották, de egyben el is bocsájtották az állami szolgálatból. Kenyér nélkül maradva az Actio Catholica szánta meg és vette fel valamiféle tisztviselőnek a segélyakciók osztályán. Most ott dolgozik, és tipikusan lelkes híve a primás-

335 Helyesen: *Alföldi Alajos* (1902–1995[?]): 1943-tól a Nemzetpolitikai Hivatal vezetője, az *Országépítés* című lap főszerkesztője. 1945. aug. 14-én 30 napra őrizetbe vették, majd szabadon engedték. 1946-tól a Magyar Közösség tagja volt. Az ún. Místéth-perben hat havi börtönre ítélték szervezkedés miatt. 1957-ben néhány napig preventív őrizetben volt.

336 *Teleki Pál* (1879–1941): geográfus, egyetemi tanár, politikus, cserkészvezető, miniszter, 1920–21-ben és 1939–41-ben miniszterelnök.

337 *Kovrig Béla* (1900–1962): politikus, egyetemi tanár, szociológus. 1923-ban Bethlen István miniszterelnök személyi titkára, 1927-től a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumban dolgozott, majd az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) igazgatója volt. 1929-től az OTI igazgatási főosztályvezetője. Teleki Pál miniszterelnök megbízásából a Társadalompolitikai Osztályt vezette a miniszterelnökségen (1939–40). 1940–44-ben a kolozsvári tudományegyetem tanára, 1941–42-ben a közgazdaságtudományi kar dékánja, az egyetemi tanács elnöke, 1942–43-ban rektora. Társadalomtudósként támogatta számos keresztényszociális szervezet (például a KALOT, az EMSZO, a Hivatásszervezet, a Szociális Testvérek Társasága) tevékenységét. 1948-ban kivándorolt az USA-ba, ahol 1949–62-ben a milwaukee-i Marquette Egyetemen a szociológia tanára volt.

338 *Antal István* (1896–1975): politikus, országgyűlési képviselő. A német megszállás után 1944. július 29-éig a Sztójay-kormányban az igazságügy-, illetve a vallás- és közoktatásügy minisztere. Ez idő alatt tevékenyen részt vett az újabb zsidótörvények megalkotásában és bevezetésében. A nyilas hatalomátvételt követően már nem töltött be politikai szerepet, sőt egy rövid időre börtönbe is került, mert bírálta Szálasi Ferenc szellemi képességeit. (Wikipédia)

nak, nekünk pedig tipikusan lelkes ellenfelünk. Szavaiban és felfogásában, reményeiben és bizakodásaiban talán milliónyi sorstársa szava csendül meg.

Találkozásunkkor első mondata mindjárt vád volt ellenünk. Azt mondta, hogy a mi oroszbarát viselkedésünknek egyik katasztrofális következménye lesz, hogy ezen a középosztály tömegei felbátorodnak, és behódolva a rendszernek, hivatalt vállalnak; ezzel gyengül az ellenállás, sőt ezek a behódoltak majd a nagy fordulat után felelősségre sem lesznek vonhatók, mert majd azzal fognak védekezni, hogy papi biztatásra vállaltak munkát ebben a bolsevista időszakban.

Csodálkozásomnak adtam kifejezést, hogy sajnálja ezektől az emberektől, hogy ma sem fordulnak fel éhen és az esetleges nagy változás után is lesz számukra menekülés a börtönből. Ebből a felfogásból kettőre következtek: az egyik az, hogy ma szerintük keresztényi és magyar kötelességünk visszavonulni mindentől, még a megélhetést jelentő hivatalvállalástól is, a másik pedig, hogy előre megsejtésünk alapján a fordulat utáni fehérterror szörnyűbb és kegyetlenebb lesz a mainál. Alföldy Alajos barátom jelentősen hunyorított. Ő már jól bebiztosítva a túloldalon áll. Legalábbis miniszter lesz.

A továbbiakban mintegy korlátoaltságnak és csaknem esztelenségnek minősítette, hogy mi egy általános közvélemény ellen merünk állást foglalni. Azt válaszoltam, hogy Csóri vajda népének közvéleménye ellen igazán nem nehéz állást foglalni, amikor tudjuk, hogy ennél a népnél a legmagasabb életbölcsség mindig az volt, hogy „ezer ébrenlétnél többet ér egy álom”.³³⁹ Különben is, nem érezzük, hogy ahhoz a tucattípushoz tartoznánk, akik véleményüket a közvélemény szerint alakítják ki. A mai közvélemény vakon egy csodás nagy fordulatban bíz, amelyiket nem ő vív ki magának, hanem úgy hull majd az ölébe, fáradsága nélkül.

Amit erre Alföldy barátunk válaszolt, oly édesen buta volt, hogy alig merem leírni: a zsidók is így vakon bíztak az angolszászok győzelmében a náci időkben; és bár akkor ezt mindenki vak ábrándnak tartotta, igazuk lett, így lesz most nekünk is igazunk. Azt válaszoltam, hogy ebben az egész megállapításban csak az a gyanús, hogy ma ugyanazok bíznak a vak reményben, akik akkor a valóságos reményt ostobaságnak tartották. Ezeknek már tradíciójuk van a tévedésben és elszámításban.

Még sok mindenről beszélt, így arról, hogy megbontjuk az egységet, túlságosan opportunusok vagyunk, és hogy az orosz minket is be fog csapni. Válaszolgattam neki, de láttam, hogy minden tökéletesen hatástalanul pereg le róla. Egészen élményszerűen hatott rám, hogy mily vészesen elfogult és egyoldalú tud lenni egy ember. Bár ő ugyanezt állapította meg rólam. A kérdés csak az, hogy melyikünknek van hideg értelemmel megállapított igazságfundamentuma, és melyikünk hallgat inkább csak az érzelmeire és indulataira.

339 Pontosabban: „Száz ébrenlétnél többet ér egy álom” – mondja Csóri Vajda Arany János *A nagyidai cigányok* című verses költeményének negyedik énekében.

1946. szeptember 25.

Borúra derű. Ma beállított egyik vidéki munkatársunk, Balassa Sándor, gondolom, a szombathelyi egyházmegye titkára. Micsoda életerő és lendület sugárzott ebből az emberből! Aktív csendőrszázados volt, de igazolták, mert valóban semmi kegyetlenség nem tapadt a kezéhez. A csendőrséget azonban feloszlatták, ő pedig nem állt át a rendőrség kötelékébe. Családos ember, több gyermeke van. Most KALOT-szervezőtitkár. Elbeszélte, hogy egy régi jó barátja, akinek minden álma az volt, hogy a repülőkhöz jusson, felkereste őt. Beszéltek a KALOT-ról is, és barátja hajlandóságot mutatott, hogy ő is beálljon a munkatársak közé. Néhány nap múlva visszajött a barátja nagy örömmel, hogy sikerült bejutnia a repülőkhöz, de a KALOT is folytonosan ott motoszkál a fejében. Most mit tegyen? Balassa erre ezt válaszolta: Döntsél te, de hogy földre ne vezesselek, megmondom, hogy nálunk mi van a mérleg két serpenyőjében. Az egyik serpenyőben szegénység van, fizetésen túl vállalt lelkes munka, sok fáradtság, lenézés, néha megvetés is, sőt a bizonytalan jövő és öregség is ott kísért; azonban ezek mögött ott van Krisztus szenvedő arca, aki egyúttal ezt a megtépázott kis országot is szimbolizálja. A másik serpenyőbe aztán tehetsz, amit akarsz, repülőt, karriert, jólétet és bármit.

Barátunk bizony szédelegve ment haza, s még nem döntött, Balassa azonban bízik, hogy hozzánk fog jönni.

Eszembe jut, amit a napokban mondott nekem Meggyesi Sándor, a Mozgalom legigazibb híve: Tudod, páter, mi már egy életet tettünk fel erre az eszmére. Amikor én végleg elhatároztam, hogy a katolikus közéletnek szentelem az életemet, már eleve számoltam azzal, hogy öregségemre talán csak egy szegényház jut. De nem sajnálom. Azért az eszméért, amelyikért mi dolgozunk, érdemes megdöglenni.

Ismerem Meggyesi Sándor minden lelke-mozdulatát: ez ő, és képes is mindenre a mozgalomért. És hány ilyen munkatársunk van! Ezeken túl pedig ott vannak a tömegeink is. P. Kerkai a napokban jött meg egy hosszabb dunántúli útról, s elbeszélte, hogy minden helyen mennyi lelkes hívőnkre akadt. Hogy emlegetik az érdi tanfolyamokat. Hogy emlegetik, hogy mennyire megjósoltunk előre mindent. Egyáltalán nem igaz, hogy elvesztettük volna a talajt. Sőt, talán a primáson kívül senki nincs, akinek annyi emberrel lenne lelki kontaktusa, mint nekünk. A különbség is a javunkra van, mert a primásért csak lelkesednek, mint valami hőséért, velünk azonban egy tízéves küzdelem közös emléke fűzi össze őket, és számtalan előadás és tanfolyam hatalmas szellemi élménye él még ma is a lelkükben. Most tudjuk csak igazán felmérni, hogy mily komoly szellemi hatást gyakoroltunk mi a velünk találkozó emberekre. A napokban találkoztam egy pappal, Faggyas káplán úrral Újkígyósról, s igazi őszinte mély meggyőződéssel mondotta, hogy hat év előtt vett részt Érden egy egyhetes KALOT papi tanfolyamon, de az számára annyira a kinyilatkoztatás erejével hatott,

hogy még ma is a szellemi hatása alatt áll, s azért jött most fel, hogy velünk beszélgetve újra feltöltődjön a lelke. Ezek előtt az emberek előtt is felelősek vagyunk az eszméért. Miattuk sem hagyhatjuk abba a küzdelmet, még ha ezerszer nehezebb lesz is!

1946. szeptember 26.

A KALOT-munkatársak voltak a primásnál tisztelegni. Mint akiket leforráztak, úgy jöttek ki Őeminenciájától. Az ország legnagyobb katolikus ifjúsági mozgalmát úgy fogadta, hogy az valóságos elutasítás volt: nem kell, mert az orosz engedélyezte. A ma viharzó harcban és szellemi feszültségben egyetlen építő, átfogó, nagy gondolatot nem adott, és mi tudjuk, hogy nem is tudott volna adni, mert ő csak a negatívumokban nagy. Megkértem Meggyesiéket, hogy írják le nekem az audienciát. Ide mellékelem.

1946. szeptember 28.

A Kommunista Párt ma tartotta első nagy országos kongresszusát; ha a titkosakat is számítjuk, ez volt a harmadik. A Hősök terén tartott nagygyűlésre én is elmentem. Hogy szabadabban és botrány nélkül tudjak mozogni, civilbe öltöztem. Benyomásaim a következők voltak:

A felvonulás maga és a tömeg impozáns volt. Felmásztam a milleneumi emlékmű szobrai közé, s onnan mértem végig a tömeget, onnan igyekeztem tájékozódni is, hogy hol vannak az egyes szavalókórusok. A felvonulás maga meglepően néma volt. Csak itt-ott kiabált egynéhány kisebb csoport. Az elkezdett énekek is nagyjában szinte kivétel nélkül mind befulladtak a részvétlenségbe. Az emberek arcán látszott, hogy kirendelték őket. Jól öltözött urak és fiatal lányok, minisztériumok és üzemek tisztviselői úgy bandukoltak a sorok között, mint akiken látszott, hogy félve nézik a járda bámészeit, hogy nincs-e véletlenül közöttük egy ismerős, mert azt restellnék, ha észrevennék őket és felismernék. A téren elhelyezett tömeg is nagyon csendes és szinte részvétlen volt eleinte. Igen sokan, még a zászlóvivők is, összezsavarva a zászlókat, egyszerűen felkerekedtek, és a legtüzesebb beszédek közben szétszéledtek a környező utcákba, és hazamentek. Feltűnő volt ez az állandó szállingózás, néha egész csoportosan. Ez volt számomra az egyik tanulság. A másik azonban fontosabb: ez inersz³⁴⁰ tömeg a végén fellelkesíthető volt. A gyűlés második felében végigjártam az egyes szavalókórusokat. A vezetők közelébe férkőztem, és megfigyelhettem az egész pompás irányítást, a jelzéseket, a felnyújtott táblákat, amelyeken a bekiabálандó szavak és mondatok voltak felírva. Felkutattam és megtaláltam a külön mikrofont és hangszórót, amelyik a közbevetett bekiabálásokat bömbölte a közönség belelkesítésére. Szinte fizikailag felmérhető volt, amint Rákosi beszéde vége felé a szavalókórusok mind dühösebben működtek, már a zászlókat is lengetni kezdték... s amikor a nagy üvöltözés közben lassan mind a 2-3 ezer kisebb-na-

340 *Inersz*: tehetetlen, lomha, mozdulatlan.

gyobb vörös zászló magasan imbolyogni kezdett, a lárma és a tombolás pedig egyre fokozódott, s már a közömbösök is ordítani kezdtek, szinte már énám is átragadt a lelkesedés, mert ebben az egész nagy képben és hangáradatban volt valami szuggeráló.

De ha nem sikerült volna is a tömeget fellelkesíteni – és tudjuk jól, az a sok nyárspolgár úgys kiábrándul újra, amint hazaért –, de mégis ezek valamennyien hetente beteretelhetők lesznek kommunista gyűlésekre, és ott bólogatni és szavazni fognak, és így ezekre hivatkozva a pártnak mindig módjában lesz a tömeg akarására utalni.

A beszédekből és a meghirdetett programokból azt éreztem ki, hogy itt egy igen szívós, utolsó mozzanatáig kitervelt és átgondolt, tervszerű frontáttörés készül. Előre láttam, hogy mint fog majd a jámbor Kisgazdapárt ismét és újfent védekezni.

1946. szeptember 30.

P. Kerkai időnként bedob a levélszekrényembe egy-egy cédulát, amelyiken vagy kér valamit, vagy pedig leír számomra valami jó tippet. Ma a következő cédulát találtam: „Egy gondolat: háromféle módszerrel lehet ma szerepelni a történelemben: mereven, mint a fal (prímás), puhán, mint a viasz (Tildy) és rugalmasan, mint az acél (KALOT)”.

Később beszélgettem P. Kerkaival, és megállapítottuk, hogy az a politika, amely a komoly szociális haladás álláspontján van, és keresi is az életlehetőségeket, az forrása a jövőnek. Amelyik pedig a feudumok vizein próbál katolikus politikát csinálni, az poshadt illata a múltnak. A prímásnak lassan sikerül megteremtenie a grófokból, nagytőkésekből és papokból álló „szentszövetségi gettót”.

1946. október 8.

Egy hétig lent voltam Putnokon a rokonaimnál. Tulajdonképpen P. Kerkai küldött le, mondván, hogy lássak valami biztatót is a szinte csodálatosan szívós rokonaim között. Tapasztalataim igen érdekesek voltak. Kis húgom férje, báró Bihary Lajos,³⁴¹ nem volt külön tanulmány, mert a háború alatt olyan hőiesen viselkedett, hogy jutalmul azt kapta, amit kért. Ő a putnoki gazdasági leány-középiskola és internátus igazgatóságát kérte, és meg is kapta. Még a nagy visszavonulás idején tüzerűtegével egész Prága alá vonult vissza ő is az orosz elől. Ott azonban valami SS-hadosztály le akarta fegyverezni őket, és mindenüket elvenni. Ezt csinálták a németek szinte minden magyar katonai egységgel. Sőt, Sogorom azonban ellenállt, kétnapos kemény harccal kivágta magát a német gyűrűből, s minden katonáját teljes felszereléssel együtt, ezer veszély között, cseh és szlovák gyűrűkből vágva ki magát, hazahozta Magyarországra. Igazi

341 Bihary Lajos (1908–1979): okleveles gazda, tanító, mezőgazdasági szaktanár, iskolaigazgató. A II. világháborúban tüzerhadnagy. Az 1960-as években országgyűlési képviselő. Nagy Tőhötöm húgának (N. Erzsébetnek) a férje.

bravúr volt, s most ugyanilyen stílussal viszi előbbre kis családja életét a mai sok gond és baj között.

Igazi tanulmány azonban számomra a többi rokonok voltak. A legjobban járt még az, akinek csak 900 holdja volt, mert az megtarthatott magának húszat. Ezen a húsz holdon ma már egy mintamagtenyészet ragyog, és a jövedelem lassan utoléri a 900 hold külterjes gazdálkodásnak a bevételét. Igaz, most az egész család hajnaltól estig dolgozik, gyomlál, kapál, de az eredmény is meglátszik.

Sokkal érdekesebb figura volt egy másik rokonom. Úgy állított be hozzánk ott-tartózkodásom egyik napján, mint ahogy azt balladákban olvashatni: jött rongyosan, gyűrötten és mégis jókedvűen. Leült közénk, és hosszan elnéztem kicserzett, eldurvult kezét, fáradt arcát és mégis mosolygó ragyogó szemeit. Volt vagy 3000 holdja és három akkora kondája, hogy amikor évekkel ezelőtt egyszer megdőglött vagy 280 disznaja, el tudták az édesanyja előtt titkolni, pedig az árgus szemekkel nézett utána a gazdaságnak. Ma elvettek tőle mindent, és ő beállt egy közeli gazdához béresnek. Igen, béresnek. Két pár ökör van a kezére bízva, és azokkal szánt, boronál, behord. Most, hogy hozzánk jött az erdőn keresztül – mert pénze vonatra nincs –, gyűjtött egy zsebre való vadalmamagot. El akarja ültetni, jövőre aztán beoltja sógoromtól kapott finom Jonathan alma fiatal hajtásaival. Más segítséget nem kér, sőt el sem fogad. Tele van bizakodással és munkakedvvel. Most akar felesbe kivenni tíz holdat. Majd lesz belőle húsz, s mosolyogva magyarázza nekem, hogy tíz év múlva már ötven saját holdja lesz. Erre már most fogadni mer! Egyelőre a napokban kimegy egy barátjához vaddisznóvadászatra, mert ennek húsa is füstölhető, és most így látják el magukat télire hússal.

Alig tudok szóhoz jutni, csak nézem ezt az embert, akit nem tört le a vihar, csak még keményebbé tett, s aki meg is fogja teremteni magának az új jövőt. Amint elbúcsúzott tőlünk, és a kertek alatt nekivágott a rövidebb útnak és alakja elveszett a kanyargók között, nagyon hosszan és nagyon némán néztem utána. Szimbólummá nőtt a lelkemben alakja, s azóta ahányszor síró és panaszkodni tudó emberekkel találkoztam, mindig ő jut az eszembe, és látom, amint vadalmamagot gyűjt, hogy ennyire egészen előlről kezdje az életét.

De más csodákat is láttam Putnokon. Láttam, amint a szomszéd Bánrévéről maga gróf Serényi³⁴² hozta át két süldő disznaját a putnoki vásárra eladni. Ott húzott el az ablakunk alatt, és nagy gesztussal köszönt be a sógoromhoz. A grófnő otthon teheneket fej, és mivel nekik sem volt egészen ezer holdjuk, azért meghagytak vagy tízet belőle, s most azon gazdálkodnak. A nagy szenzáció számomra az

342 Serényi János (1898–1978): gróf, mezőgazdász. 1922-ben fejezte be tanulmányai a Magyaróvári Gazdasági Akadémián. 1923-tól az unokatestvérével bérelt putnoki birtokon, majd 1939-től a töle a bánrévei kastéllyal együtt megvásárolt birtokrészen gazdálkodott. 1944-ben, az oroszok közeledtével Serényi gróf és családja is elmenekült, de néhány hónap elteltével visszatértek Bánrévére. Birtokukat és otthonukat államosították, a birtokból egy holdat, a kastélyban egy szobát hagytak meg a család részére. Később a gróf kényszerűségéből belépett a szövetkezetbe, ahonnan mezőőrként ment nyugdíjba. A megmaradt egy holdon felesége, Berchtoldt Mária grófnő (1908–1978) gazdálkodott. (Bodnár Mónika szíves közlése)

volt, hogy mindezt jókedvűen teszik és telve reménykedésekkel, hogy új életük elegendő gyümölcsöt terem.

Aztán találkoztam mezítlábas asszonnyal, aki férjével az iskola gazdaságában vállalt alkalmi napszámot. Éppen tengeriszárat raktak fel egy ökrös szekérre. Húgom odavitt, és bemutatta őket nekem: egy B-listázott főjegyző és felesége. Hat gyermekre kell keresniök. Egy fillért sem kapnak az államtól. Ők sincsenek letörve. Így dolgoznak már egy év óta. Gyermekük pedig iskolába járnak, jól tanulnak, és tíz körmükkel már valamennyien megkapaszkodtak a lejtőn. Lassan már emelkednek is. Keveset gyűjtenek is. Minden fájdalmas mivolta ellenére van ebben az egész fordulatban valami felemelő és imponáló. Az élet megy tovább, az erők megtalálják a maguk új helyét, és a keményeknek ismét felvirul.

A földhöz juttatott újbirtokosok is mássá lettek, mint ahogy azt a Kommunista Párt remélte. Ezek számára most mindenütt földbérllő szövetkezeteket akarnak alapítani. De nagy nehézségekkel megy, a teljes bizalmatlanság miatt. A parasztok attól félnek, hogy a szövetkezetekből lassan kolhoz lesz. Putnok környékén ez a félelem annyira ment, hogy még az alakulást megelőző megbeszélésekre sem lehetett őket becsalogatni. A sógoromat kérték fel, hogy beszéljen ő velük, és nyugtassa meg őket, hogy nem lesz ebből soha kolhoz. Remélték, hogy ezek az állítólag kommunistává lett kisparasztok majd a báró úrnak hinni fognak, mert nekik nem hittek. Az élet mélye nem változott, csak a felszínre kerültek új emberek, a lélektan és az emberi indulatok örök törvényei azonban ma is életben vannak. Ezért nem kétségbeesztő a helyzetünk. Szovjet-Oroszországban is a szorgalmas parasztoknak már adnak 5-8 hektár földet örök tulajdonba, öröklési joggal.

Putnoki tartózkodásom nagy érdekessége lett a Kommunista Párt által az intelligencia számára rendezett megbeszélés, amelyen én is részt vettem. Nagyon fontosnak tartották, hogy mindenki ott legyen, mert maga a párttitkár személyesen hordta szét a meghívókat. Előadónak Miskolcra jött ki a Kommunista Párt megyei titkára, egy igen szimpatikus megjelenésű, jó vitatkozó készségű fiatal vasmunkás. Előadásában keserűen panaszkodott, hogy az intelligencia mily érthetetlenül távol tartja magát a munkáspártoktól, pedig azok így, pedig azok úgy... A másfél órás előadás lényege az volt, hogy nekik mennyire szükségük van az értelmiség csatlakozására, és hogy ők milyen nagyra értékelik azt a munkát, amelyet az úgynevezett középosztály végez. Az volt az ember világos benyomása, hogy miután a Kommunista Párt elintézte a középosztálynak azt a részét, amelyet ki akart végezni, most a megmaradtakkal békét akar kötni.

Ez azonban nehezen megy, és ez hamarosan nyilvánvalóvá is lett a hozzászólások alatt. Sorban felálltak az urak, és a legnyersebben megadták a választ, hogy miért nem tudtak és tudnak még ma sem csatlakozni a párthoz. Elsőnek egy jó nevű ügyvéd állt fel, és kijelentette, hogy itt nincs jogrend. Példának felhozta az előző napi bírói tárgyalását, amelyen megjelent a politikai rendőrség vezetője – itt van jelen a teremben, mondotta –, és oly ítéletet erőszakolt ki, amely a tételes törvényekkel és saját meggyőződésünkkel is ellenkezett.

Nagy felháborodás az egész teremben. Ezután felállt a protestáns nagytiszteletű úr, és elmondotta, hogy őt állandóan munkára vitték, holott orvosi bizonyítványa volt, hogy súlyos sérve van. S amikor arra kérte az illetékes „elvtársat”, hogy ossza be őt inkább valamilyen irodába, ahol gépirással éjfélig is szolgálni tudja az új magyar demokráciát, akkor azt a választ kapta, hogy ezentúl majd az urak robotolnak; tehát ne csodálkozzanak, hogy bizalmatlanok vagyunk a párttal szemben.

A miskolci kiküldött előadó erre gyanútlanul megkérdezi, hogy ki volt ez a túlzó, meggondolatlan ember.

Ott ül az emelvényen, az ön oldalán, válaszolt a nagytiszteletű úr, és kimutatta a hallgatóság nagy lármája közben az egyik helybéli párttitkárt.

Erre mindenki vérszemet kapott, és olyan dolgokat mondtak oda, hogy én már kezdtem hinni, hogy beköszöntött a valódi demokrácia. Pl. felállt valami Fodor nevezetű gazdasági szakfelügyelő, a járási B-listázó bizottság elnöke, a Kisgazdapárt titkára, és kijelentette, hogy a B-listázásoknál 100%-osan kizárólag csak a pártérdekek jöttek számításba. A hozzászólások pálmáját azonban egy faragatlan, kommunista jelvényes, egész vad alak bányász vitte el. Körülbelül ezeket mondta:

Eddigi urainkat elvitték, internálták, pedig azok jól bántak velünk, s hoztak helyettük olyat, aki előtt meg sem állhatunk, mert amikor bemegyünk az irodájába, azzal fogad, hogy: pasli,³⁴³ pasli, bűdös paraszt.

Óriási lett a teremben a felháborodás: Nevezze meg! De ez a szénporos, hunyorító szemű munkás nem akart senkit sem megnevezni. De addig követeltek, amíg bütykös, nagy ujjával rá nem mutatott az egyik, első sorban ülő új bányafelügyelőre. Mindenki tudta róla, hogy azért internáltatta az elődjét, hogy beülhessen az állásába. Ez különben ma hazánkban az egyetemes gyakorlat: Kissé sápadtan állt fel az új felügyelő úr. Gomblukában hatalmas kommunista pártjelvény, és csak ennyit mondott: Köszönöm az elvtársnak, hogy nyilvánosan meghurcolt azért, mert kötelességemet szigorúan teljesítem. A néma csend jobban elítélte, mintha meglincselték volna.

1946. október 10.

Mire feljöttem Budapestre, P. Jánosi már leutazott repülőgépen, magyar diplomáciai útlevéllal, Rómába. Még P. Kerkai előtt is nagyon titkolt mindent, csak annyit tudtam meg, hogy a kormány küldi le a Mindszenty-ügy elintézésére, mert már tarthatatlan a helyzet. Lent Rómában megvár engemet. Őt kissé bizalmatlanul fogadják, mert kis egyoldalúságot tételeznek fel benne.

343 *Pasli* (orosz): Menj!

1946. október 11.

Tegnap voltam ismét Osztyukinnál.³⁴⁴ Ez a beszélgetés az összes eddiginél barátságosabb volt. Ismét csak négyen jöttünk össze: Barankovics István, Ráth orosz százados, Osztyukin, aki házigazda volt, és én. Mindinkább az a benyomásom, hogy Ráth egyik legbelsőbb bizalmasa Osztyukinnak. Illés alezredes ezúttal is kimaradt, sőt olyasmit hallottam, hogy egy magas rangú orosz – a nevét nem árulta el P. Jánosi, de minden jel arra mutat, hogy Osztyukin volt – azt állította a páter előtt, hogy Illés egy fecsegő, hebrencs alak, aki sok mindent már elrontott. A tegnapi tárgyalás zavartalanságát és nyugodtságát biztosította, hogy este vacsora utánra voltunk hivatalosak. Kilenc órára jelentem meg az orosz követség előtt, ahol már várt egy katona, és felkísért. Éjfél után egyig maradtunk együtt. Autóval küldtek haza bennünket.

Beszélgetéseink folyamán több kérdés egészen világos lett előttem. Így végére vényesen meggyőződtem, hogy a primással szemben a tökéletes engesztelhetetlenség álláspontján vannak. Nagyon mélyen és nagyon nyíltan kellene a primásnak megalázkodnia, hogy elfogadják. Ő pedig kevéske alázatra is képtelen. Még világosabban meggyőződtem arról is, hogy bár elhiszik, hogy a pápa nem bízta fel a primást erre a magatartásra, de Őszentsége lelke mélyéig ellensége az igazi demokráciának, ti. annak, amelyet ők is demokráciának tartanak. A pápát úgy nézik, mint az angolszász érdekek hűséges kiszolgálóját, az angolszászokról pedig az a véleményük, hogy sikerült a pápát saját pártjukra állítani. Osztyukin vádként említette a pápával szemben, hogy pénzzel és tekintélyével erősen támogatja az olasz–osztrák–bajor államszövetség kialakulását, amely élesen szovjetellenes blokk lenne, és alkalmas volna az angolszászok kezében egy szovjetellenes európai egyesült államok kristályosodási kiindulópontjául. A pápa e gondolat mellé odaállva, eleve a szovjettel szemben foglalt állást. Itt tehát az ellentét mély, alig áthidalható. A pápának jobban a népek fölé kellene emelkednie.

A továbbiakban azt fejtegette Osztyukin, hogy a pápa egész lelki magatartása nem a szegény emberek védelmére van beállítva. Ő csak segíti adományokkal a szegényeket, de nem törekszik azok társadalmi helyzetén jogilag javítani, nem igyekszik elősegíteni ezeknek a legalsó tömegeknek feltörését a magasabb rétegekbe, pedig a 20. század legnagyobb fegyverténye ez a felemelkedés. XI. Piusz pápa ezt jobban megértette, és a *Quadragesimo anno*³⁴⁵-val többet is tett

344 Helyesen: *Borisz Pavlovics (Odincov-)Oszokin*, aki a Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyettes politikai tanácsadója volt Budapesten 1945/46-ban. Ez befolyásos posztznak minősült, ugyanis a politikai tanácsos hatáskörébe tartozott számos, a SZEB működésével kapcsolatos kérdés. 1943–44-ben Bulgáriában volt rezidens. 1946 utáni sorsáról keveset tudunk. Zamercev tábornok, Budapest városparancsnoka (1945–48-ban) említi memoárja orosz nyelvű kiadásában – évszám közlése nélkül –, hogy Oszokint egyszer csak váratlanul elhurcolták Moszkvába, és „Berija bandája” kivégezte.

(Замерцев: Через годы и расстояния, online: http://militera.lib.ru/memo/russian/zamertsev_it/05.html)

345 A „*Quadragesimo anno*”: XI. Piusz pápa 1931-ben megjelent szociális enciklikája.

érte, mint ez a pápa az ő bőséges szeretetadományaival, amelyeket amúgy sem a sajátjából osztogat szét, hanem az amerikaiak jóvoltából. XII. Piusz még a régi egyházi felfogásban gondolkodik, amelyik a világ hatalmasságaira támaszkodik, s amely vállalkozott a tömegek felé a feszültségek levezetésére, a problémák gyökeres megoldása helyett.

A pápa antidemokratikus felfogásának bizonyítására még több más tény is felsoroltak. Így Sidor³⁴⁶ exminiszter bizonyos befolyását a Vatikánban, továbbá azt a tény, hogy a pápa bizonyos nyilvánossággal ad nyugdíjat Mussolini özvegyének. Azt is felhozták, hogy miért kellett Öszentségének közbelépnie Frank³⁴⁷ náci vezér érdekében, és miért kellett kiátkoznia Stepinac³⁴⁸ bírait, holott nem átkozta ki a náci vezéreket, amikor azok nem kisebb kíméletlenséggel börtönöztek be és ítélték el papokat és főpapokat egyaránt.

Összegezve véleményüket: komoly elvi ellenfelet látnak a pápában, aki a világegyház szervezetén keresztül valóságos ötödik hadosztályt tart fenn minden országban, mégis a nagy ellentétet nem a hitben és hitetlenségben látják, hanem abban, hogy az egyik komolyan gyökeres szociális reformokat akar, és a másik csak javítani akar az elnyomottak szociális helyzetén. A hit és a materializmus vonalán még meg tudnának egyezni, de a szociális forradalom elveiben nem.

Hogy miket válaszoltam ezekre, nem érdemes leírnom. Elég élénk vita fejlődött ki. Lelkem legmélyén azonban sokban igazat adtam nekik: az egyház kevesebb lendülettel áll ki a szegény emberek jogainak megvédéséért, mint amily buzgalommal védi a kiváltságos osztályok előjogait.

A továbbiakban határozottan biztosítottak, hogy éles különbséget tesznek a primás és az egyház között. Az egyházzal szemben is vannak megoldatlan, függő kérdések, de ezek nem jelentenek megoldhatatlan problémát, ezen a kérdéskomplexumon belül van aztán a primásügy, amelyet ők kóros állapot-

346 *Karol Sidor* (Rózsahegy, 1901 – Montreal, 1953): radikálisan nacionalista szlovák újságíró, író, politikus, a szlovák autonómia híve. 1938/39-ben egy rövid ideig a szélsőséges Hlinka-gárda főparancsnoka. 1939–45 között Szlovákia Szentszékhez rendelt követe felhatalmazott miniszteri rangban. Vatikáni követként egyrészt ellenezte a németek és csatlósaiak térnyerését Szlovákiában, másrészt olyan konföderációs és szövetségi tervek kidolgozásán fáradozott, amelyek a lengyelekkel összefogva megakadályozzák, hogy a szövetségesek várható győzelme esetén Szlovákia szovjet befolyás alá kerüljön.

347 *Hans Frank* (1900–1946): német jogász, nemzetiszocialista politikus. Hitler és a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) jogtanácsosa. 1930-ban a Reichstag tagja, 1933-ban a Német Jogtudományi Akadémia elnöke, 1934-től tárca nélküli miniszter a birodalmi kormányban. 1939-ben a megszállt lengyel területek főkormányzója. A nürnbergi börtönben buzgó katolikussá vált. Tárgyalása alatt részletesen beismerte és megbánta a zsidók elleni atrocitások elkövetését. Halálra ítélték és kivégezték. A nürnbergi per alatt XII. Piusz pápa állítólag szót emelt az érdekében.

348 *Alojzije Stepinac* (1898–1960): zágrábi érsek és bíboros. 1945-ben a kommunista Jugoszlávia megalakításakor Stepinacot háborús bűnössé nyilvánították. Tizenhat év szabadságvesztést kapott. Eleinte börtönben volt, majd házi őrizetbe helyezték. 1953-ban megkapta a bíborosi kinevezést. 1960-ban halt meg otthonában; egyesek szerint betegségben, mások szerint mérgezés következtében.

nak tekintenek, s itt nincs meg az egyezkedésnek még a lehetősége sem. Slachta Margiték³⁴⁹ és egyéb katolikus politikusok szerepléséről pedig azt mondta Osztyukin, hogy az már nem is gonosz, mert annyira buta. Elhanyagolható csekélységnek tartják.

Nem éreztem azt, hogy hízelkedés lett volna, amit különben is sohasem tapasztaltam náluk, hogy a jezsuitákról úgy nyilatkoztak, hogy komoly demokráciának tartják őket. Az volt a benyomásom, hogy bennünket számos hitelvi és morális fenntartásunk ellenére bizonyos értelemben fegyvertársaiknak tekintenek, és többé-kevésbé bíznak bennünk.

Ezek után hosszan beszélgettünk a belpolitikai helyzetről, és láttam, hogy mily briliánsan vannak mindenről tájékozódva. Osztyukin jellemezte nekem a Kiszgazdapárt fegyelmetlen szétesettségét, programtalanságát és állandó defenzív viselkedését. Az egész beszélgetés alatt azt láttam, hogy igen tehetséges ember, tömören és igen találóan tud jellemezni. Az én kiutazásom is szóba jött, és ismét hangsúlyozta, hogy nem szabad szöknöm, mert fontosabb most az életem biztonsága, mintsem kitegyenek életveszélynek. Majd adnak határátlépő engedélyt, s azzal nyugodtan utazhatom.

1946. október 18.

Osztyukin ismét meghívott egy tanácskozásra. Kissé meglepett, mert nem számítottam rá. Ismét a régi négyesben ültünk össze. Az ok valószínűleg az volt, hogy nem akarták, hogy szálka maradjon a szívemben. Ugyanis a múltkor azt ígérték, hogy valami határátlépővel, amelyet csak ők állítanak ki, és rendelkezésemre bocsájtva egy orosz autót, tulajdonképpen feketén tesznek majd át a határon Bécsbe, ezt azonban nem merik megtenni. Világosan az volt a benyomásom, hogy még ezek az emberek sem mernek illegitim dolgot művelni, annyira félnek egymás kontrolljától. Tehát meghívtak, hogy elkérjék a pápai útleveletem, s majd abba üssenek valami hivatalos pecsétet. Én kihasználtam az alkalmat, és felkészültem, hogy valóságos elvi jelentőségű választ szedjek ki belőlük.

Mintegy háromnegyed órás expozéban fejtegettem nekik, hogy milyen megállapítások alapján reménykedem Róma és Moszkva közeledésében, s miért adtam magamat annyira ennek a közeledésnek a szolgálatára. Igen figyelmesen hallgattott végig Osztyukin, közben sokat jegyezgetett, s a végén hosszú, igen komoly választ adott.

349 *Slachta Margit* (1884–1974): a Szociális Testvérek Társaságának tagja, politikus, az első magyar női országgyűlési képviselő (1920), a keresztény nővédelem és a katolikus szociális munka ismert szereplője. A második világháború alatt sokat tett az üldözöttek érdekében. Az 1945. évi nemzetgyűlési választásokon pártunkívüli jelöltként a Polgári Demokrata Párt listáján került ismét a parlamentbe. Az 1947-es választásokon viszont már a Keresztény Női Tábor programjával jutott mandátumhoz. 1946-ban a köztársasági államforma ellen, a Szent István-i államrend fennmaradása érdekében érvet.

Fejtegetéseim gondolatmenete körülbelül a következő volt: Elismerem, hogy nagyok és mélyek az ellentétek a Vatikán és a Szovjet között. A távolság nagy. S ez érthető is, mindkét fél elég sok okot adott kölcsönösen erre a bizalmatlanságra. Ne felejtjük el az ukrán görögkatolikusság felszámolását, amely ma még élénk seb az egyház lelkén. Azt is tudnunk kell, hogy az orosz érdekerületek kommunista pártjai bármit is tesznek, azok miatt Róma a szovjetet okolja. Habár a szovjet ma már türelmes az egyházzal szemben, de nem így a megszállott országok kommunistái. Nálunk is hány papot ítélték el nyilvánvaló igazságtalansággal, hiszen ezt maguk a kommunisták is elismerték azzal, hogy halára ítélt papokat a NOT³⁵⁰ teljesen ártatlannak nyilvánított és azonnal szabadon eresztett. A moszkvai sajtó állandó támadásai is az egyház és főleg Özsentsége személye iránt nem alkalmasok egy barátságos légkör megteremtésére. Tehát érthető a Vatikán tartózkodása.

Másrészről azonban a szovjet idegenkedő magatartását is meg lehet érteni, hiszen a Vatikán ma valóban igen sok támogatást kap Amerikától, s ennek pusztán lélektanilag is van valami elkötelező ereje. Továbbá az is kétségtelen, hogy a Szentszék nem helyezkedett a világ proletárjainak forradalmi alapjaira, és egészen természetesen igyekszik megtartani azokat a hatalmi erőket és pozíciókat, amelyek évszázadokon keresztül alapjai voltak az egyház politikájának. Elismerem, hogy a kommunizmus sokat megvalósít az evangéliumból, annak szegénypártoló szelleméből, de ezt oly nyersen teszi és annyira egyoldalúan, hogy érthető az egyház idegenkedése egy ilyen közeledéstől az evangélium egyes nagy tételeihez.

Ezen negatívumok ellenére mégis feltétlenül bízom a közeledés lehetőségében. Szovjet részről határozottan megállapítható valamelyes elég komoly tanváltozás. Így pl. már elvben is feladták a proletárdiktatúra gondolatát; a sztálinizmus a körülményekhez való alkalmazkodást jelenti a leninizmussal szemben. A szovjet ma már egészen nemzeti jellegű, és szinte a nagy szent orosz háborúról beszéltek az elmúlt években. Nem akarnak tagállamságot [sic!] a meghódított országokból. Aztán azt sem szabad elfelejteni, hogy nem oly régen még csak két lehetőség volt: vagy proletárdiktatúra, vagy pedig polgári demokrácia; az első nekünk nem kellett, az második a bolsevistáknak nem kellett; ma azonban már rátaláltunk egy népi demokráciára, amelyet mindketten elfogadunk, s amely már közös kompromisszum. A magántulajdon értelmezésében és még inkább gyakorlatában is sokat enyhült a szovjet eredeti programja. Itt sem lesz nehéz egy józan középutat megtalálni. Végül a szovjet vallási politikája is lényeges változáson ment keresztül az utóbbi években, már komolyan számol a szovjet azzal, hogy a lelki hatalom erősebb a fegyvereknél is, s ebből a hatalomból mindenkinél több áll az egyház rendelkezésére. Tehát összegezve

350 NOT: A Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) az 1945 és 1950 közt folyt népbíráskodásban a népbíróságok fellebbviteli bírósága volt. Jogutódja az 1949-ben létrehozott Legfelsőbb Bíróság.

az egészset, látok máris közeledést, ezt most csak komolyan munkálnunk kell, s a gyümölcse beérik.

A Szentszék részéről ugyanezt tapasztalom. Az elmúlt másfél év alatt szinte kézzelfoghatóan mérhettem fel a Vatikán közeledését a *modus vivendi* gondolatához. Az a pusztán tény, hogy engem ide kiküldött,³⁵¹ s nem is én vagyok az első, már sokat mond. De jól emlékszem arra is, hogy első útjaim alkalmával, másfél évvel ezelőtt, milyen idegenül fogadta Őszentsége a *modus vivendi* gondolatát. Amikor P. Jánosi először járt nála, valóságosan ideges volt a pápa, és úgy kérdezte, hogy mit akarnak azzal a „*modus vivendi*”-vel, a napokban pedig azzal jött meg Ispánki³⁵² főtisztelendő úr Rómából, hogy a Vatikánban is már kettős az irány, és én tudom, hogy a mi oldalunkon nem az öreg monsignorék állanak, hanem a pápa, néhány kiváló munkatársával. A legutóbbi római tartózkodásom fináléja is azt mutatta, hogy a pápa már igenis nagyon sokat közeledett a meggyezés gondolatához, sőt már a módzatokon is gondolkodik.

Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy ez a pápa jellegzetesen diplomata, aki nem szereti a helyzeteket kiélezní, és akit személyi adottságainál fogva sokszorosan bánt, ha egy oly nagy nép, mint az orosz, róla kedvezőtlenül vélekedik. Mindez érleli a Szentszék részéről a közeledés lehetőségét.

Ezt alá szoktam támasztani Őszentségénél még azzal is, hogy akár kommunista alapon, akár pánszláv keretek között, de az orosz imperializmus behatolt Közép-Európába, és egyelőre semmi lehetősége annak, hogy onnan kivonuljon. Ha pedig még néhány évig itt marad a szovjet, oly szilárdon fog berendezkedni, hogy innen csak egy harmadik világháború söpörhetné ki.

351 A „kiküldetés”, a megbízás tényéről Nagy nem csupán a *Jezsuiták és szabadkőművesek* című könyvében ejt szót, hanem abban a fennmaradt levélben is, amelyet 1946. május 13-án írt P. Kerkainak Rómából. A vonatkozó levélrészlet: „A Sztálin-vonallal való tárgyalásokra a megbízatásom a következő módon intéződött el: Őszentsége nem akart adni és nem is adhatott kifejezett és nyílt megbízólevelet, mégis, hogy valami írás legyen a kezemben, P. Leiber, Őszentsége személyi titkára írt nekem egy levelet, amelyben a Szentatya megbízásából közli velem, hogy tudomására hozhatom az illetékeseknek, hogy a Szentszék kész a moszkvai kormánnyal érintkezésbe lépni, ha ezt ők is óhajtják. Az írásos válaszon kívül előszóval is kaptam feleletet Őszentségétől. Április 29-én voltam nála több mint félórás magánkihallgatáson. Itt e tárgyra vonatkozóan kettőt hangsúlyozott a pápa: egyrészt kész a kapcsolatokat felvenni a moszkvai kormánnyal, ha ezt ők kérik és kezdeményezik... (OSZK Kézirattár 216/236). Az említett, 1946. május 3-án kelt Leiber-féle írásbeli nyilatkozat eredetije egyébként megtalálható a Nagy Töhötöm-hagyatékban, a 216/65 fondjelzetű dossziében. Fotokópiáját lásd az 1946. ápr. 12-i naplóbejegyzés előtt.

352 *Ispánki Béla* (1916–1985): katolikus pap. Rómában tanult és szerzett doktorátust teológiából (1943), majd filozófiából (1947). Közben 1942 és 1946 között Magyarországon szolgált. 1947-től a budai Szent Imre Kollégium prefektusa és Mindszenty megbízásából a Rómából érkező segélyszállítmányok intézője. 1949-ben a Mindszenty-perben életfogytiglani fegyházra ítélték, az ítéletet később 15 évre csökkentették. 1956-ban szabadult. Később külföldre távozott, 1957-től az angliai magyarok főlelkésze volt.

Ez a harmadik világháború pedig nagyon fog magára várakoztatni. Addig pedig mit fog kezdeni az egyház közel 46 millió hívével, akik teljesen ki vannak szolgáltatva a szovjet hatalmának? Sőt talán még azzal a merész gondolattal is számolnunk kell, hogy Amerika megegyezik az oroszokkal, amely megegyezés nem mindenben szolgálná Anglia érdekeit, ellenben igen hosszú időre orosz fennhatóság alatt tartana egyházi érdekerőleleteket. Jobb most megegyezni, mint utólag.

Miután mindezt elmondottam, kértem Osztyukint, hogy fűzzön gondolataimhoz megjegyzéseket, és fejtse ki a saját álláspontját.

Azzal kezdte, hogy önáluk akkora a politikai vonalvezetésben a fegyelem és az egység, hogy válaszáat hivatalos moszkvai válasznak vehetem. Eszerint ők tudják, hogy meg kell egyezni az egyházzal, és meg is fognak, most azonban oly feszült a légkör, hogy jelenleg erről komolyan nem tárgyalhatunk. Véleménye szerint 1-2 év kell ahhoz, hogy őszinte megegyezés létrejőjjön. Erre a konkordátumra ők is számítanak, és tudják, hogy az elvek miatt nem lesz nehézség, mert az egyház tudott modus vivendit, sőt kollaborációt találni a liberálkapitalizmussal is, pedig hitelti alapon az sincs közelebb az egyházhoz, mint a kommunizmus. A kommunizmus kegyetlen eszközökkel jutott uralomra, s az új életformának ez a véres megszülése még ma is tart. Tisztában vannak azzal, hogy az egyház ma még nehezen ülhet le velük tárgyalni, mert a múlt embereinek felszámolása még mindig tart, és ők tudják, hogy ez mérszárosmunka. De egyszer ez el fog csitulni, és akkor megmaradnak csak a vívmányok és az új emberek, s ezek már az egyház szemében is szalonképesek lesznek. Tehát a szovjet részéről be fog következni a közeledés. Ők csak attól félnek, hogy az egyház részéről fog ez nehezebben menni. Ma ugyanis a világ reakcióai az egyház mögé búznak, és az egyházat használják fel mellvédnek, holott ők maguk a legkevésbé hűséges fiai ugyanannak az egyháznak. Képzelm el, mondotta Osztyukin, hogy mennyivel előnyösebb helyzetben lenne az egyház a munkástömegekkel és a munkáspártokkal szemben, ha a reformok élén járna, ha befolyását nem arra használná fel, hogy az alsó néprétegek jogi és társadalmi feltörésének útjában álljon a kiváltságos osztályok érdekei miatt. A jelenlegi pápáról az a véleményük, hogy nem folytatja XI. Piusz politikáját. Az sokkal élesebben náciellenes volt, el is ítélte őket, és a munkásság mellett is jobban kiállt. A történelem ismer számos példát, amikor egymást követő pápák ellentétes politikát folytattak, pl. a keleti egyház elszakadása idején.

Megállapításaimat helyesnek tartotta. Nagyon jól tudják önmagukról, hogy nem szentek és angyalok, elismeri, hogy sok igazságtalanságot követtek el, de az nincs benn magában a rendszerben, az csak a fordulat velejárója. A bolsevizmus enyhülését ő is kénytelen megállapítani. És azt is elhiszi nekem, hogy a Szentszék is lassan enged merevségéből és közeledik a megegyezéshez. Az orosz imperializmus megszilárdulásáról pedig igen nagy önérzettel szólt Osztyukin tanácsos, és kifejezte meggyőződését, hogy azt letörni nem lehet.

Az volt a benyomásom, hogy ez a tárgyalás közelebb hozta a két világnézetet, mert ő is jelenti ezt Moszkvába, és én is beszámolok Őszentségének a mondotakról. Egy lépessel ismét közelebb jutottunk a célhoz.

Előhoztam az új KALOT ügyét is. A jóváhagyás már a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál van, és kértem, hogy gyorsan hozzák ki. Megokolásul azt említettem meg, hogy ha bennünket nem engedélyeznek, akkor az egész falusi ifjúságot az AC fogja beszervezni az egyházközségi szakosztályokba, s ezzel a primás befolyása végleges lesz a magyar katolikus élet minden rétegére közvetlenül is. A KALOT és a primás között most megy a nagy versenyfutás a parasztfifjúságért, és ha nekünk nem adják meg az engedélyt a működésre, az a primás nagy diadala lesz. Továbbá ez az engedély a Vatikán felé is igen jó hatást tenne. Végezetül megértem, hogy a nunciatúrát nem engedik vissza a primás miatt, mert azt ő is akarja, és nem engedik haza az internáltakat, mert ő is kérte, de akkor bennünket ugyanezen politika szellemében azonnal engedélyezzenek, mert a primás minket meg annyira nem akar.

Utazásomra vonatkozóan azt mondotta Osztyukin, hogy hivatalos vatikáni külszolgálati útlevelemre adnak majd kiutazási engedélyt. El is vette tőlem az útlevelet, és megígérte, hogy hamarosan pecsétekkel ellátva visszakapom.

Ez a beszélgetésünk is a szovjet követségen volt, késő este, vacsora után. Éjfél után mentünk haza. Most Ráth százados kísért vissza a rendházba. Ráth nagyon lelkesedni látszott az ügyért, és biztatott, hogy ne hagyjam abba ezt a munkámat, mert ő tudja, hogy siker fogja koronázni.

1946. október 19.

Ma került a kezünk közé az új jezsuita generálisnak³⁵³ a Szentatya előtt mondott beszéde és Őszentsége válasza. P. Kerkaival jól áttanulmányoztuk, és sok vigasztalást merítettünk belőle. A P. Generális beszéde rövid és rendkívül józan volt. Komoly reálpolitikusnak mutatkozott be, s nekünk ez jó. Őszentsége beszédének pedig van egy textusa, amely minden bizonnyal reánk vonatkozik. Amikor felsorolja a mai jezsuita munkákat, így szól: „Mit mondjunk továbbá azokról az apostoli kezdeményezésekről, amelyeket társaitok a győztes hadsereg által elfoglalt országrészekben vállaltak magukra, nemegyszer az életüket is kockára téve?” Életveszéllyel csak a győztes orosz hadsereg nyomában lehet dolgozni, apostoli kezdeményezésként pedig az orosz érdekerületen a miénk lehet a legjellegzetesebb.

1946. október 20.

Osztyukinnal folytatott megbeszéléseim végső összegzése az lehet, hogy a primás problémájának megoldása után könnyű lesz a megegyezés az oroszokkal, különösen

³⁵³ Jean-Baptiste Janssens (1889–1964): belgumi születésű jezsuita szerzetes, polgári és egyházjogász, 1938-tól a belga rendtartomány provinciálisa, 1946. október 15-én választották meg a rend generálisává.

azért, mert már nem feltétlenül világnézeti nagyhatalom, amelyik az egyházban egy ellentétes világnézeti hatalmat lát, hanem lassan orosz impériummá lesz, amelyiket az egyház egyenesen segít a maga céljai elérésben, amennyiben belső nyugalmat teremt, amely minden hódítás megszilárdításának a feltétele. Így látják ők az egyházhoz való viszonyukat. Ezt a maguk területén az ortodoxiával már meg is valósították. Talán bizonyos féltékenység is látható náluk azzal kapcsolatban, hogy az egyház bizalmát és barátságát, amelynek politikai súlya és értéke van, az angolszászok mondhatják magukénak. Nekik szükségük van erre a bizalomra és barátságra, ha valóban világnagyhatalom akarnak lenni.

1946. október 22.

Már elmúlt négy nap, és én még nem kaptam meg az utazási igazolványt. Féltve attól, hogy az oroszoknál annyira szokásos jóindulatú, de igen hosszú várakozásban lesz részem, felkerestem a szerkesztőségben Ráth századost. Előadtam neki, hogy számomra annyira fontos, hogy október vége előtt Rómába lejussak, mert ekkor még együtt lesznek a páterek a congregatio generalison,³⁵⁴ hogy én nem várok tovább. Holnapután megy a legközelebbi gyorsvonat Bécs felé, én azzal mindenképpen elindulok, akár adnak igazolványt, akár nem. Annyiszor szöktem, most is sikerülni fog. Megígérte, hogy megsürgeti az ügyet Osztyukinnál.

Utána még igen barátságosan elbeszélgettünk az eredményekről, amelyeket az utóbbi tárgyalásaink során elértünk. Ő komoly eredménynek tartja, hogy tisztázódott a helyzet: most már világosan láthatja a Vatikán, hogy közvetlenül a primáson bukik a közeledés, a többi nehézség áthidalható. Ő föltétlenül bízik abban, hogy a két hatalom hamarosan megtalálja az utat egymás felé.

1946. október 23.

Egész nap hiába vártam, hogy az oroszoktól megkapom a kiutazási engedélyt. Már letettem róla, és azon gondolkoztam, hogy most valóban szökjem-e, vagy még várjak.

Estefelé azonban a legnagyobb meglepetésemre, maga Osztyukin állított be hozzám, és igen szívélyes szavak kíséretében átadta az utazási igazolványt. Tudja, úgymond, hogy nem ok nélkül akarok oly gyorsan elutazni, ezért ő is igyekezett az igazolványt megszerezni.

Csupán egy pár szót váltott, mert sietnie kellett. Én pedig jó jelnek vettem ezt a rendkívüli szívélyességet. Másnap útra is keltem.

1946. október 24.

Elutazás előtt még egyszer összeültünk P. Kerkaival, és minden problémát végigbeszéltünk. Az utóbbi napokban összefutott információk alapján világossá vált előttünk, hogy az orosz előtt P. Jánosi sokkal megbízhatóbb ember, mint én

354 *Congragatio generalis*: rendi egyetemes nagygyűlés.

vagyok. Ez több okból érthető: először is az én mozgalmi múltamban igen sok a kommunistaellenes tevékenység, annyira, hogy szinte érthetetlen, hogy mégis ennyire akceptálnak kettőnket P. Kerkaival; másodszor azonban talán fontosabb momentum az, hogy én soha az oroszok előtt nyíltan nem szóltam le a primást, sőt valamiképpen védeni és a viselkedését megokolni igyekeztem. Úgyszintén a Szentszék ellen tett kirohanásaik alkalmával is mindig a legélesebben védtem Róma álláspontjának megokoltságát. Amikor a KALOT is szóba jött, erőteljesen és érvekkel alátámasztva igyekeztem megvédeni. Egyszerűen, nem úgy szerepelek az orosz előtt, mint az ő emberük. Én ezt a hátrányt nem sajnálom, mert én mindig az akarok maradni, aki szívével-lelkével Róma oldalán áll, még akkor is, ha az politikai gesztióban³⁵⁵ nem egészen okos. Az orosz ezt érzi, ezért kijelentették Barankovics előtt, hogy én nem fogok Moszkvába menni, sőt P. Jánosit küldték el mintegy hivatalosan tárgyalni a Szentszékhez. Azonban engem is felhasználnak, mert jól tudják, s ezt én is megmagyaráztam nekik, hogy a Szentszéknel viszont nekem vannak nagyobb esélyeim, mert ott meg bennem bíznak jobban. Most a lényeg csak az, hogy P. Jánosival megértjük egymást, s a legszorosabban összedolgozzunk.

A primással kapcsolatban néhány jellemző dolgot még szeretnék feljegyezni.

Nem oly régen Drahos³⁵⁶ vikárius generálisa előtt azt mondotta [a primás] Nagy Ferenc miniszterelnökről, hogy „nagyon a fejébe szállt a csiriz ennek a parasztnak”. Amikor pedig a KALOT [KAPSZ] új vezetősége volt nála tisztelegni, valószínűleg mélyen megalázta, állni hagyta a paraszt fiatalember Babóthy Ferenc³⁵⁷ új elnököt, és szinte érezni lehetett egész viselkedésén, hogy mennyire nincsen ízlése szerint az, hogy az elnöki székben nem egy gróf vagy más származási tekintély ül. Csodálatos, hogy ennek az embernek egész gondolatvilágában mennyire csak a felső rétegek számítanak értéknek. Pedig ő maga is egyszerű parasztgyerek volt, de az ilyeneknek rendszerint valóban a fejébe szokott szállni a csiriz.

A másik jellemző eset, hogy a primás most már mindenkivel összeáll nyilvánosan vitatkozni. Közben politikai balkezessége is mindig jobban a napvilágra jön. A napokban a zsidó Zsolt Béla³⁵⁸ írt egy cikket róla, s többek között azt is a szemére veti, hogy jobb lett volna, ha belső hadakozásai helyett külföldi befolyását arra használta volna fel, hogy a magyar béke érdekében lépéseket tesz a nagyhatalmaknál.

355 *Gesztió*: ügyvezetés, ügyvitel.

356 *Drahos János* (1884–1950): primási titkár, esztergomi kanonok, általános érseki helytartó.

357 *Babóthy Ferenc* (1915–2004): politikus. A KALOT, majd a KAPSZ szervezője, az utóbbi világi elnöke, 1947-től 49-ig a Demokrata Néppárt képviselője, 1949-től 2001-ig külföldön élt, Barankovics mellett titkári szerepet töltött be.

358 *Zsolt Béla* (1898–1949): író, polgári radikális (szocialista) újságíró, politikus, országgyűlési képviselő.

Kétségtelenül szemtelen és hazug támadás, mert a primás minden tőle telhetőt megtett. Azonban a primásnak erre a nem is kormánykörökből jött támadásra nem lett volna szabad úgy és oly hangon válaszolni és főleg ezzel kapcsolatban a kormánynak magán csúnyán végigverni. Esztergom hivatalos nyilatkozata alakjában egészen durva támadást intézett a kormány ellen. Annyira kemény és időszerűtlen volt ez a támadás, hogy csak az egyetlen *Szív* újság merete lehozni, az is megrövidítve és tompítva. De még így is igen kíméletlen volt. Szemére vetette a kormánynak, hogy ők a hibások a rossz békéért, mert a békecélok megfogalmazását későig tologatták heves pártvitáikkal; továbbá a képzett és bevált régi diplomatákat félreállították, és a népet bűnösnek kiáltották ki az egész világ előtt.

Ez a szerencsétlen ember teljesen elvesztette minden józanságát! Mindenki tudja, hogy történtek hibák és mulasztások a béke előkészítésében, de ezt egyetlen politikus sem merete megemlíteni és a koalíció megingatására felhasználni, mert a belső ingadozás ma csak újabb veszélyeket jelentene. S most az ország legnagyobb erkölcsi tekintélye egy piszkoskodó zsidó újságíró cikke miatt nekimegy az egész kormánynak, és a legkényesebb kérdésben nyersen és durván összetiporja őket. Kinek használt ezzel? Mert, hogy kinek ártott, azt fél oldalon keresztül felsorolom. Elmarasztalja a kormányt, hogy a nép bűnösségét az egész világ előtt kitegette. És ő mit tesz immár egy év óta? Az ország vezetőinek a gyalázatát teregeti a nagyvilág elé, pedig ez is ront annyit az ország hitelén, mint a másik. Közben arra sem gondol, hogy ezzel a nyilatkozatával vérig sértette a párizsi magyar delegációt, ahol pedig éppen régi és bevált diplomatáink vitték a szót: egy Auer,³⁵⁹ aki 20 év óta van éppen a franciákkal kapcsolatban diplomáciai szolgálatban, és egy Szegedi-Maszák,³⁶⁰ aki pedig egyik legkiválóbb idős diplomatánk.

Ilyen viselkedés után nem csoda, ha ilyenek történnek: elő volt készítve az amnesztiarendelet, Rákosi Mátyás már meg is hirdette miskolci beszédében. Erre a primás is kijött egy nagy nyilatkozattal, amelyben kéri és követeli az internáltak azonnali szabadon bocsájtását.

359 *Auer Pál* (1885–1978): magyar jogi író, nemzetközi jogász. A 20. századi magyar–francia kapcsolatok egyik meghatározó szereplője. 1943-tól a Független Kisgazdapárt tagja. 1944-ben – az ország német megszállása után – illegálisba kényszerült. A II. világháború után az FKGP budapesti VI. kerületi szervezetének elnöke és az országos intéző bizottság tagja volt (1945–1946), továbbá a budapesti nemzeti bizottság (1945), illetve a budapesti törvényhatósági bizottság tagja (1945–1946). Az Ideiglenes Nemzetgyűlés, majd a Nemzetgyűlés képviselője és Külügyi Bizottságának elnöke (1945–1946). 1946-tól Magyarország párizsi nagykövete 1947 júniusáig. Követi ideje alatt részt vett a békétárgyalások előkészítésében. Lemondása után Franciaországban maradt, haláláig Párizsban élt. Számos jogi tanulmány szerzője.

360 *Szegedy-Maszák Aladár* (1903–1988): diplomata. Budapesten, Heidelbergben és Párizsban tanult. 1928–1937 között a Külügyminisztériumban teljesített szolgálatot; 1937–42-ben a berlini magyar követség titkára, 1943–44-ben a Külügyminisztérium politikai osztályának helyettes vezetője, majd vezetője. 1943-ban jelentős szerepet játszott a Kállay-kormány különbéke megkötésére irányuló titkos tárgyalásában. 1944-ben a Gestapo letartóztatta, és Dachauba deportálták. 1945–47-ben magyar követ Washingtonban. A párizsi magyar béke delegáció tagja. 1947-ben követi tisztéről lemondott, és Washingtonban telepedett le.

Azt mondta nekem erre Osztyukin: most már nem fogjuk kiereszteni az internáltakat, mert nem akarjuk, hogy ezek ezrével zárandokoljanak el Esztergomba, szabadulásukat megköszönni a primásnak. És ezek a szerencsétlen emberek a második télnek is nekimennek a primás közbelépése miatt, s továbbra is ott kínlódhatnak a táborokban.

1946. október 25.

Az utazás maga simán ment. Első eset, hogy nem kellett szöknöm. Győrig több idős magyar úriasszonnyal utaztam, akiknél oly csodálatos hitet és bizalmat láttam, hogy szinte megszégyenülve éreztem magamat. Szinte egészen előről kellett kezdeniük az életet, semmijük nem maradt meg, de ők új fészket tudtak összerakni. Az egyik mutatta a rózsafüzérét: Látja, Főtisztelendő úr, ezt imádkozom naponta, s ez oly lelki nyugalmat ad nekem, hogy még a régi testi kondícióm is visszaszereztem.

Győr után alig maradtunk néhányan a kocsiban. Átszólt a szomszéd fürkéből egy bolgár úr, hogy átjöhetne-e hozzám, mert mégis biztonságosabb, ha az ember nem utazik egymagában. No, gondoltam magamban, ez sem sokkal biztonságosabb az erdei szökéseknél, legfeljebb kényelmesebb. Több orosz is beült a fürkénkbe, és velem, a bátyuskával hamarosan igen összebarátkoztak, és kézzel-lábbal igyekeztünk egymást megérteni.

Bécsben a Canisiushausban³⁶¹ szálltam meg, de csak egy éjjelre, mert másnap már felkerestem amerikai barátaim, és hozzájuk költöztem át.

1946. október 31.

Régi kedves ismerőseim³⁶² sorra előkerülnek. Érdekesen egészítik ki az én tapasztalataimat. Szerintük azért rendkívül fontos a Vatikán politikai kísérletezése az orosszal, mert ők is teljesen hasonló probléma előtt állnak az orosszal szemben, a Szentszék eredményei vagy eredménytelensége sokban hozzá fog járulni az orosszal szemben követendő politika kialakulásához. Továbbá az orosz belső jószándéka és esetleges átalakulása sokkal finomabban és érzékenyebben mérhető fel a Vatikánnal folytatott tárgyalások menetéből, mint más vonalakon. Ezért érdeklik őket annyira az eredmények.

A nehezen életre tápáskodó Bécs ma sem érdekelt jobban, mint eddig. Mészse elmaradnak Budapest feltámadása mögött. Az emberek is olyan nyárspolgár típusok. És ez a város volt a régi világban a kispolgári magyarok vágyálma: Bécsset megjárni, itt valcert táncolni és erről odahaza hetekig mesélni. Azért mégis csak jobb viharok között utat vágni!

361 *Canisiushaus*: A bécsi Szent Canisius Péterről nevezett templom mellett épült jezsuita rendház (2015-től diákokthoz egyetemisták részére, jezsuita tulajdonban).

362 Az amerikai tisztek.

1946. november 3.

Beszélgetve bécsi ismerőseimmel, lassan a következő kép alakult ki bennem a világhelyzetről: A békekonferencia tulajdonképpen még semmit sem intézett el, mert a magyar probléma az összes között talán a legkisebb. Megoldatlan maradt a három nagyobb európai kérdés: a Trieszt, a Dardanellák és a Duna. Utána jön majd a legnagyobb európai probléma: Németország. Aztán Közel-Kelet s végül Távol-Kelet. Mindehhez talán öt év is kell, amely idő alatt az idegfeszültség még csak fokozódhatik.

A végső békés megoldáshoz a szovjet politikájának megváltozása kell, mert ma irreális tárgyaló fél, amikor pl. Molotov a békekonferencián kijelenti, hogy Amerika ezen a háborún ennyi és ennyi milliárd dollárt nyert, Oroszország viszont ugyanennyit veszített. Úgy látszik, ő ezt hiszi is, és épp ezért nem komoly tárgyaló fél. Ha nem sikerül a vitás kérdésekben megegyezésre jutni, a háború elkerülhetetlen. Ennek legfőbb veszélye abban rejlik, hogy az orosz messzi túlbecsüli önmaga erejét és lehetőségeit. Talán van tíz ember a Szovjetben, aki a tetőn van és világosan látja a világhelyzetet és erőviszonyokat, sajnos azonban egy háború megkezdését száz ember dönti el, s ezek nem mindig látják ugyanígy a valóságos helyzetet, sőt az a tíz is ezek befolyása alatt áll. Szinte egyetlen mentség volna, ha Oroszország érezhetően elindulna a polgáriasodás útján. Ennek jelei mutatkoznak, de félő, hogy a mai diktatúra, hatalma megtartása érdekében, inkább egy háború mellett fog dönteni.

A magyar *modus vivendi* iránynak és az én tárgyalási kísérletezéseimnek értéke épp abban van, hogy kipróbálja, elősegíti és érleli a polgáriasuló irány szerepét a szovjet politikában.

1946. november 4.

Délelőtt repülőgépen indultam a tullni³⁶³ repülőtérre. Egyedüli utas voltam a gépen, mert mint később megtudtam, ezekben a hetekben szünetelt az utasforgalom, mert a jugoszlávok lelőttek egy gépet, és több másra meg erősen tüzeltek. Gyönyörű időben indultunk. Az Alpokat és Dolomitokat a hó már gyéren beleppte. Nem annyira, hogy minden egyformán fehér lett volna, de eléggé ahhoz, hogy sziporkázva verjék vissza a tűző nap sugarait. A felhőtlen magasból átlátuk az egész gyönyörű hegyrendszert fantasztikus csúcsaival, merész völgyeivel. Tündéri látvány volt.

Az Alpok déli oldalán aztán megváltozott a kép. Eltűnt a hó, felzöldelletek a tájak, és amikor megérkeztünk Udinéba, csendes őszi hangulat fogadott. Gépünk kb. 20 percet körözött a város és repülőtér fölött, mert amikor megérkeztünk, egy gép már starthoz állt, s meg kellett várnunk, míg elindul. Mikor végre mi is landoltunk, a térparancsnok megnyúlt ábrázattal fogadott engemet,

363 *Tulln an der Donau*: alsó-ausztriai település a Duna mellett, Béctől mintegy 25 km-re, katonai repülőtérrel.

mert épp az előbb eresztette el a római gépet. Nem számított utasra Bécsből. Tehát várnom kell egy napot, mert csak másnap, ugyanebben az órában indul a következő járat.

Autóra raktak, és bevittek a városba, az egyik legelőkelőbb hotelbe, amelyet most az amerikai tisztek laknak, és ott szállásoltak el. Persze, nem ment ez oly nagyon könnyen. A hotel parancsnoka, egy százados, félóraig nézte és forgatta amerikai katonai menetlevelemet. Mindig kezdett volna velem beszélni, de nem tudtam angolul, és így ő [ezen] még jobban fennakadt. Később megtudtam, hogy az utazási parancsban az volt, hogy én amerikai tisztviselő vagyok. Ezt nem tudta megérteni sehogy sem. A végén előszedtem katonai dollárjaimat is, megmutatva, hogy én ennyire „amerikai katona” vagyok, mire nagy fejcsóválva utasította a portást, hogy adjon szobát.

Nagyon szórakoztatott ez a huzavona. Úgyis tudtam, hogy befogadnak, tehát biztos voltam a dolgomban, de tetszett, hogy mit tudja ez a kis százados, hogy miben utazom én! A hotelben igen jól éreztem magamat, mindjárt ebédelni mentem, mint aki világéletében mindig amerikai katonai hotelekben lakott. Rendeltem mindenfélét. Könnyen tettem, mert a pincérek mind beszéltek olaszul.

Ahányszor kimentem a házból vagy visszajöttem, az MP őr mindig megállított, és nekem újfent elő kellett szednem katonai írásaimat, amelyeket hosszan tanulmányozott, és végre nagy nehezen beeresztett.

1946. november 5.

Az igazi komédia azonban a repülőtéren kezdődött. Bécsben a jegyet csak Udinég állították ki, s nekem itt kellett a menetlevél alapján új jegyet váltanom Rómaig. Legalább másfél óráig tartott. A végén elkérték minden írásomat, a vatikánit is, és félrevonultak valami parancsnokhoz. Kétszer is kijött onnan egy főhadnagy, és kérdezett mindenfélét, de én nem értettem. Hozott egy tolmácsot, és attól végre megtudtam, hogy azon akadnak fel, hogy én amerikai tisztviselő vagyok és a „köszönöm szépen”-en kívül egy szót sem tudok angolul. Én mindezekre csak mosolyogtam és nyugodtan azt mondtam, hogy az vagyok, aminek az írás mond. Azt hiszem, fölényes nyugalom és az írások világos beszéde pótolta az én némaságomat, és kiállították a jegyet. Amikor beraktak a gépbe, talán örültek is, hogy megszabadulnak tőlem. Én is örültem.

A repülőutazások mozzanatai között van egy, amelyik a legjobban tetszik nekem, s amelyet talán a legjobban élvezek. Ez az, amikor a gép már kiáll a start-hoz, de még nem fordul rá a kifutópályára, hanem a pálya legvégén oldalt megáll, és a motorokat melegítik, még egyszer kipróbálják. Azt a fenséges harsogást és bömbölést, azt a dübörgést és bűgást, amelyik néha folyamatos recsegésbe megy át, valóságos zenének hallom! A technika és a gépek himnusza. Van benne valami diadalmas, valami hallatlanul imponáló. Ezt a dübörgést nem az ég adja, ezt mi teremtettük meg! A repülőgép maga néha szinte megreccsen, álltában is

imbolyog, mozog, kínlódik, szeretne nekifutni, de lefékezik... majd még vadab-
bul felbömbölnek a motorok, s ő már alig bír magával, szinte eresztékeiben is
remeg. Van ebben valami türelmetlen törtetés, a gép is toporzékol, mint valami
nemes paripa, amelyik már futni szeretne, de még tartják a kantárt. Aztán meg-
csendesednek a motorok, hogy a következő pillanatban annál jobban és annál
diadalmasabban felharsogjanak. Ezt élvezem a legjobban, szeretném, ha még
tovább táncoltatnák, így egy helyben, ezt a toporzékoló paripát.

De meglassulnak a motorok, a hatalmas gép lassan ráfordul a kifutópályára,
nagyokat zökken, esetlenül fordul, lomhán szinte hason csúszik, minden mozdu-
latán érzik, hogy nem erre a földi ballagásra született, a magas ég az ő birodal-
ma. S amikor már benn áll az egyenesben, még mindig lefékezve, felbőgnek a
motorok. Ezt a fenséges szimfóniát! Szinte iszom a hangorkán minden cseppjét.
Ezek a pillanatok számomra a repülés legszebb percei. Most dübörögnek a legdi-
adalmasabban a motorok, később, fenn a levegőben már nem hallatszik ennyire.
Itt a föld még visszaveri és így felerősíti a hangot. – Aztán könnyedén nekiira-
modik, s máris kifutott a talaj a lábunk alól.

Pisa... Róma. A San Pietro kupoláját csaknem súroltuk. Üdvözlégy Róma,
egyetlen földi szerelmem! – István³⁶⁴ barátom várt a repülőtéren. Valósággal ki-
szöktünk az olasz kontroll elől, mert útlevelem már lejárt.

1946. november 5.

Rómába való megérkezésem után első utam P. Mócsyhoz³⁶⁵ vezetett a Grego-
riánára.³⁶⁶ Együtt találtam nála P. Jánosit és P. Vargát. A hangulat rendkívül izga-
tott és feszült volt. Már nagyon vártak engem, aki talán valami kis világosságot
vagy megoldást hozok.

A következő helyzetet találtam: P. Jánosi már kb. három hete megérkezett
Rómába; az oroszok küldötték, hogy tárgyaljon a Szentszékkal valamilyen kö-
zeledés érdekében. Erre vonatkozó jelentését én is megkapom tőle, ezért a kül-
detést nem részletezem itt e helyen. Eddig csak P. Borbély provinciálissal tudott
beszélni, aki a P. Generális³⁶⁷ nevében azt a parancsot adta neki, hogy 48 órán
belül hagyja el Rómát, anélkül hogy bárkivel tárgyalt volna; mondja azt odahaza,
hogy küldjenek ki az oroszok bárkit, de ily tárgyalások levezetésére egy jezsuita
alkalmatlan. P. Jánosi ellenvetésére, hogy ez a teljes szakítást fogja eredményez-

364 István: nyilván a korábban többször említett amerikai OSS-tiszt, Stephen Streeter, alias „sign. Stephano”.

365 *Mócsy Imre* (1907–1980): jezsuita szerzetes, bibliatudós, egyetemi tanár. 1944-ben meghív-
ták a római Gregoriana Egyetem Újszövetség Tanszékére. 1946: a szentírástudományok doktora.
1947: Szegeden biblikus tanár. A szocializmus évei alatt két ízben is börtönre ítélték.

366 *Pápai Gergely Egyetem* (Pontificia Universitas Gregoriana): jezsuiták által vezetett nem-
zetközi hírű egyetem Rómában.

367 *Jean-Baptiste Janssens* (1889–1964): belgiami születésű jezsuita szerzetes, polgári és
egyházjogász, 1938-tól a belga rendtartomány provinciálisa, 1946 októberében választották meg
a rend generálisává.

ni és vállalja-e emiatt a P. Provinciális a felelősséget, azt válaszolta, hogy igenis vállalja. A Generálishoz nem mehet, az nem is fogja fogadni, ez a döntés az ő végzése. A pápához sem mehet. Különben is, ettől kezdve jezsuita Rómába csak a P. Generális, Provinciális és a Hercegrímás együttes engedélyével jöhet ki.

P. Jánosi tehát tökéletesen ki volt végezve. Rendkívül nyugodt volt, s ez imponált is nekem. Csak azt hangsúlyozta, hogy ő felelősséget érez az egyház érdekéért, és P. Borbély felelősségátvállalása őt nem mentesíti fel az alól, hogy további lépéseket ne tegyen. P. de Boynessel fog beszélni, és neki előadja a helyzetet. Szerinte engem már nagyon vár a provinciális, de csak azért, mert engem is ki akar végezni. P. Varga szerint a provinciális most radikálisan el akarja intézni ezt az egész nehéz kérdést, a *modus vivendit* és a merev szembehelyezkedést és a mi szerepünket. Az elintézés módja pedig az lesz, hogy valósággal kiirtja azokat, akik a *modus vivendi* álláspontján vannak. Ezek alapján a többi páterek sem sok jót jósoltak nekem a provinciálissal való találkozás alkalmával.

Én a magam részéről ezekre a sötét jóslásokra azt válaszoltam, hogy az én helyzetem igen egyszerű és könnyű. Elítéltetésemet fel fogom vinni a legfelsőbb fórumig, s ha ott mondják ki a szentenciát, egyetlen szó nélkül megnyugszom, és oda megyek, ahová küldenek. Feltétlenül az engedelmesség alapján akarok maradni, mert én még az egyházat is a Társaságon keresztül ismertem és szerettem meg, és nem akarok konfliktusba kerülni ezzel a Társasággal, amely számomra a mindent jelenti. Természetesen számomra P. Borbély nem a végső fórum, a P. Generálist viszont annak tartom.

Megtudom, hogy P. Varga az én leveletem P. Mócsy számára, amelyben azt kérem tőle, hogy eddigi jelentéseimet és főleg naplómat ki ne adja a P. Provinciálisnak, csak akkor adta át, miután ezeket az iratokat elkérték és többé-kevésbé áttanulmányozták. A P. Provinciális véleménye az volt, és ezt megmondotta P. Brust asszisztensnek is és másoknak is, hogy egyoldalú írások sok túlzással. P. Leiberrel meg egyenesen úgy beszélt az én jelentéseimről, hogy szegény P. Leiber megijedt, hogy ő talán még bukkhatik is miattam, mert ő vitt engem a Szentatyához, s íme, most kitudódik, hogy hamis dolgokat jelentettem. Nagyon várta P. Borbély jelentését, s amikor az elkészült és áttanulmányozta, megnyugodva azt mondotta P. Mócsynak, hogy tulajdonképpen lényegében egészen azonos P. Nagy jelentéseivel. Nehezen tudom ezek után megérteni P. Borbély lelkiismeretét, amely nem tiltakozott az ellen, hogy rólam mindenfelé úgy nyilatkozzék. Azt is magyarázta P. Borbély P. Vargának, hogy jó szerzetes ez a Nagy Töhötöm, de mit ért a politikához, hagyja abba az egészet... S ezt ő magyarázta, aki a spanyol polgárháború idején esküdött Franco bukására, s ettől kezdve még minden jóslata hamisnak bizonyult, egészen addig, amíg a német győzelemben reménykedett a már félig bekerített Budapesten is. Visszaemlékezem, hogy odahaza Budapesten jelentéseimről, amelyeket Rómából vittem haza, azt mondotta a hátam mögött, hogy egy naiv ember naiv megfigyelései. Máskor meg azt mondotta az egyik páternek, hogy talán csak nem hisz annak a Töhinek.

P. Varga szerepe ebben az egész itteni küzdelemben elég sajnálatra méltó. Ő úgy jött ki, hogy igazunkról meg van győződve, itt azonban nem állt ki mellette. Talán azt sem tette meg, hogy nyíltan elítéljen, de mindenfelé úgy nyilatkozott, hogy ezeket, mármint bennünket, le kell állítani egy időre. Az az ő nagy baja, hogy nem áll ki egyetlen elv mellett, hanem teng-leng a két tábor között, és tulajdonképpen egyik sem építhet reá. Most első találkozásunk alkalmával állandóan azt hangoztatta, hogy ő semmihez nem ért, ő még nem tájékozódott, ő még nem ismeri a római levegőt, eddig csak a templomokat nézte. Csendesen megjegyeztem, hogy tőle Rómában nem azt várták, hogy tájékozódjon, hanem hogy másokat tájékoztasson.

A Kúriára megyek lakni, ahol a régi nagy szeretettel fogadnak. Jólesik az őszinte öröm, amit náluk látok és tapasztalok.

1946. november 6.

Jelentkezem a P. Provinciálisnál. Kb. fél óráig mindenféle apróságokat kérdez az otthoni provinciai dolgokról. Az egész kérdezési módon látszik, hogy valami mást és többet tartogat.

Végre előhossa a fő kérdést. A primás följelentett a pápánál. A vád az volt ellenem, hogy egy levélben azt állítottam, hogy Őszentsége nem a primás mögött áll, hanem a modus vivendi taktikáját helyeseli, és ez a megállapítás rajtam keresztül elterjedőben van Magyarországon. Ezek után én tovább otthon nem működhetem, mert a Társaság nem állhat ellentétben a primással. A P. Provinciális mindezt már meg is beszélte a P. Generálissal, s most velem már csak a végső és legfelső döntést közli: nem mehetek vissza többé eddigi munkámba, hanem választhatok Nagykapornak³⁶⁸ és Argentína között.

Első kérdésem az volt, hogy ez a P. Generális döntése-e, vagy csak a P. Borbélyé, mert a Generális döntésében megnyugszom, de más senkiében; nem óhajtok itt, Rómában P. Borbélytól elítéltetni, mert egyrészt elfogultnak tartom őt, másrészt pedig itt van a legfőbb eljáró is. Azt válaszolta, hogy ez a P. Generális döntése, annyira, hogy nem is szükséges vele beszélnem ezekről a kérdésekről, mint ahogy a P. Jánosi ügyében is már döntött, hogy 48 órán belül köteles elhagyni Rómát.

Mikor ezt hallottam, egy pillanat alatt átláttam, hogy itt nincs fellebbezés, itt nincs mentség: elbuktam. Mindig szerettem volna igazi jezsuita lenni, azért azt válaszoltam a P. Borbélynak, hogy örülök, hogy végre megmutathatom, hogy nemcsak üres szó volt nálam eddig az engedelmesség szellemének hangoztatása; mert már a P. de Boynesnek is többször mondtam, amikor láttam, hogy nehéz kérdéseim fölött töpreng, hogy csak egyetlen szóval parancsolja a félreállást,

³⁶⁸ A fővárostól távol, a zalai dombság közepén fekvő Nagykapornakon a jezsuitáknak 1858 óta volt birtokuk, s 1911-óta ők vezették a község plébániáját. A 20. században gyakorlat volt a Jézus Társaságban, ha egy-egy rendtagot, a saját vagy a rend érdekében, háttérbe kellett vonni, ide, az eldugott jezsuita rendházba helyezték.

és én szó nélkül engedelmeskedem. Tehát most egyetlen szó nélkül engedelmeskedem, és oda megyek, ahová küldenek. Az is átvillant az agyamon, hogy emberileg is ez az egyetlen helyes megoldás számomra: így bukásom közben megmentem legalább szerzetesi becsületemet. A két hely közötti választásra azt mondtam, hogy nem választok. Ezzel a félreállással anynyira felszámolok mindent az életemben, a múltat, a jövőmet, azt a munkakört, amely számomra egy egész élet betöltését jelentette, hiszen ezzel keltem és feküdtem, ezzel álmodtam és minden porcikám ezé a munkáé volt, hogy most nem szennyezem be életemnek ezt a tökéletes nagy fordulóját azzal, hogy én választok; küldjön a Provinciális, parancsoljon, és én oda fogok menni.

P. Borbély azonban nem döntött. Azt hangoztatta, hogy én válasszak. Erre megkértem, hogy ne szégyenítsen meg még ebben az órában is azzal, hogy Argentínával szemben egy Nagykapornakot hoz fel, amely hely tudvalevőleg a magyar provinciában a büntető deportáló hely, ahová már eddig is összegyűjtöttek néhány lehetetlen és egyebütt hasznavehetetlen embert, hanem mondja meg, hogy ide vagy oda menjek.

Erre hosszan magyarázni kezdte, hogy mily nagy előnyei vannak Argentínának. Ő próbált pénzt kérni az észak-amerikai páterektől, de rájött, hogy már nekik sincsen. Ellenben Dél-Amerikában rengeteg a pénz. Az argentin provinciális azt válaszolta neki, hogy szívesen ad a magyar provinciának pénzt, de a magyar provincia is adjon neki embereket, mert nála igen nagy a hiány papokban.

Erre azt válaszoltam: Tehát Józsefet eladták testvérei. Nevetett, és bevallotta, hogy valóban kap értem nagyobb összeget. Aztán én is gyűjthetek majd, és csomagokat is küldhetek, mert ott még van erre komoly lehetőség.

Ezek után is kitartottam amellett, hogy én nem választok a két hely között, én ezt az egész kérdést kizárólag és pusztán engedelmességi alapon akarom megoldani. Döntsön ő. Döntés helyett azonban újabb érveket hozott fel Argentína mellett. Ezekben az érvekben nagyon rosszul esett az, hogy azt láttam belőle, hogy ő kalandornak néz engem, akire hatni lehet holmi utazási lehetőségek megcsillogtatásával. Nem is válaszoltam rá, mert neki úgyis van már egy kialakult képe rólam, és azt úgysem tudom megváltoztatni. Az emberismeret mindig gyenge oldala volt, különben nem lett volna valóságos kedvence és portáltja Izay Géza, aki aztán oly nagy robajjal és oly botrányosan tétetett ki a Társaságból.

Hosszú huzavona után azt mondtam: az engedelmesség szelleme azt kívánja, hogy az előljáró óhaja parancs legyen a számunkra, mivel most azt látom, hogy nagyon óhajtaná Argentínát, hát azt választom, de kizárólag csak e miatt az ok miatt. Örömmel tudomásul vette, és én el voltam intézve. Ad acta kerültem, és ez érezhető lett azzal is, hogy kedvesen római élményeiről kezdtünk beszélgetni, az itteni templomok szépségeiről, a múzeumok gazdagságáról.

Amikor kijöttem tőle, az volt az érzésem, amire már sokszor gondoltam, hogy be fog következni: un uomo finito³⁶⁹ lettem. Elvesztettem a csatát. Még csak fogoly se lettem, hanem leszúrtak. Maga az utolsó fórum elintézett. A vád oly világos és tiszta: nem állhat egy jezsuita harcban egy bíborossal, hogy még fellebbezésnek sincsen helye. Hová is lehetne fellebbezni? A pápához? Hiszen az elítéltetésemben valamiképpen ő is benne van. Különben sem akarok összeütközésbe kerülni saját rendemmel, amely számomra mindent jelent ebben az életben. Egy pillanat alatt felfogtam egész súlyát annak, hogy mi mindennel számolok én most fel. A tízéves KALOT-munka minden erőfeszítésével, azok a valóban szinte csodálatos eredmények, az utolsó két év emberfeletti küzdelmei, diplomáciai sakkhúzásai... mindez oda van. És a folytatása is oda van. Jön helyette új ország, új és csendes munkakör, új nyelv és állandó gyanú új előjáróim részéről, mert hiszen én egy félredobott ember vagyok.

Nem baj, de igazi jezsuita maradtam, és ez mindennél fontosabb. Nincs e világon pótolhatatlan ember. Sokszor mondtam ezt magam is, íme, most rajtam beteljesül.

Bementem P. Vargához, és elmondom neki, hogy nézzen meg jól, mert nem sokáig fog látni: megyek Argentínába. Sokkal jobban meglepődött, mint én a Provinciális előtt, kifogásolja, hogy oly gyorsan döntöttem, kellett volna gondolkodási időt kérnem és másokkal is megbeszélnem a kérdést. Minek? Van itt helye gondolkodásnak, amikor az engedelmisség működik? A generális döntött, tehát úgyszincs mentség, minek itt gondolkozni, így legalább az engedelmisség szépségét is megmentjük, Ezt pedig ambicionálom. Meg is nyugodtam az egészben, csupán az zavarja meg életem e nagy fordulóját, hogy az elintézésben volt minden: igazságosság, bölcsesség, gyorsaság, sőt még haszon is, csupán a szeretet hiányzott, mert lehetett volna ezt a kegyetlen operációt egy kissé másként is végrehajtani. Még egy Imrédynek is főbelövetésre változtatták az akasztást, engem azonban akasztottak, sőt a régi angol módszer szerint azon melegében levágtak a kötélről és rögtön fölnégyeltek.

P. Varga próbált vigasztalni, de megkértem, hogy becsüljön annyira, hogy nem vigasztal, mert nincs is rá szükség. Ez a harcosok sorsa. Ha valamelyik kollégiumban csendes óraadásból éltem volna, most nem lenne semmi bajom. Amikor erre a munkakörre vállalkoztam, vállaltam a kockázatot is. Sok sebet osztottam a harcban, most magam is kaptam egyet. Hogy ez halálos, lelkem rajta. Csak azt sajnálom, hogy irataimat nem hoztam ki magammal, és van nekem két megkezdett könyvkéziratom, azonkívül lelkigyakorlatos jegyzeteim, s ezek nélkül bizony új munkakörömben rokkant leszek. A jó P. Varga mindjárt vállalkozott, hogy ő majd, ha hazamegy, gondoskodni fog róla, hogy kiküldje utánam jegyzeteimet, sőt fölvetette a gondolatot, hogy nem volna-e jó, ha én írnék pár sort Osztyukinnak, és ő át tudná venni az én missziómat az oroszoknál.

369 *Un uomo finito*: elintézett ember.

Lám, milyen az élet. Még ki sem hültem, és máris elosztják örökségemet. P. Vág³⁷⁰ jutott az eszembe, akivel egyikünk sem törődött, mert elnyelte egy orosz katonai börtön. Őt már nem lehet beosztani gyóntatásra, ő már meghalt, s mi valamennyien éltünk tovább vígan. Így fognak nélkülem is vígan tovább élni.

Délután visszamentem a P. Provinciálishoz, és saját megnyugtatómra még egyszer megkérdeztem, hogy ezt az én egész ügyemet ugyebár a P. Generális döntötte el, mert mástól nem akarok elítéltetni, csak tőle. Megnyugtató P. Borbély, hogy tud róla a P. Generális, és ez az ő döntése. Megköszöntem, és végérvényesen beláttam, hogy itt nincs feltámadás. Nem is fogok kihallgatást kérni a Generálisnál, sőt igyekszem minél hamarább eltűnni innen, mert jó a halottakat hamar eltemetni.

Gondoltam, elmegyek P. Mócsyhoz, s neki is bejelentem a nagy fordulatot. Ő valósággal felháborodott. Az elintézés módja ellen voltak kifogásai. Megvigasztaltam, hogy mi gladiátorok vagyunk, s azokkal nem szoktak kesztyűs kézzel bánni. Nem is igényeltem. Azonban beszélgetés közben az eddig fölnyeneskedve lenyelt keserűség egy kissé kitört belőlem, és a hangom el-elcsuklott.

P. Varga is ott volt, és most utólag nagyon magyarázta, hogy mindig figyelmeztetett, hogy legyek óvatosabb, ő másként csinálta volna... ha ő előljáróm lett volna, nem engedett volna el addig Pestről, míg meg nem mutatom a jelentést, amit a Szentatyának írtam... és így tovább. Bosszantott, s ezért azt válaszoltam, hogy ő mindig utólag volt előre okos. Egyszer volt előljáróm, egyszer kellett volna okosnak lennie, amikor én azt a bizonyos inkriminált 14 oldalas levelet megírtam a primásnak és cenzúrára be akartuk adni neki, és ő hagyta, hogy P. Kerkaival úgy döntsünk, hogy ő inkább utazzon el és ne olvassa el a levelet, hogy mi cenzúra nélkül küldhessük el, ebben az egyetlenegy esetben kellett volna okosnak lennie, és akkor sem volt az. Elutazott, holott a levél akkor már készen volt, és én úgy tudtam, hogy a P. Kerkai meg is mutatta neki, csakhogy ő nem akarta tudomásul venni. Ekkor vittem el a levelet kvázi-cenzúrára P. Badalik dominikánus provinciálishoz. Ami pedig a Szentatyának írt jelentéseimet illeti, előre bejelentem, ha valami csoda folytán továbbra is dolgozhatom ezen a területen, és ő előljáróm lesz, sohasem fogom neki a jelentéseket megmutatni, mert a pápának cenzúra nélkül írhatok! De Boynes, amikor még vikárius generális volt, azt mondotta nekem, amikor bevittem hozzá első alkalommal a jelentésemet, hogy őneki nincs joga ezt elolvasni, csak akkor, ha megtisztetem őt bizalmammal, és az átolvasásra feljogosítom.

370 P. Vág (*Eredics*) József (1914–1957): jezsuita szerzetes, ifjúsági lelkipásztor. Egy szovjet katonai meggyilkolásával kapcsolatban 1946. június első napjaiban őt is letartóztatták. Az év őszén az Ausztriában állomásozó szovjet katonai bíróság (Olofsson Placid bencés atyával együtt) tízévi kényszermunkára ítélte. Lágerük Kujbisev közelében volt, körülbelül négyszáz kilométerre Moszkvától. 1954 decemberében térhetett vissza Magyarországra, megtört egészséggel. Bekapcsolódott az 1956-os forradalomba. 1957-ben halt meg. – Tehát sem Nagy Tőhötöm, sem a többi rendtárs nem tudta 1946 októberében, hogy P. Vág életben van.

P. Mócsy, bár nagyon sajnálta bukásomat, másrészt mégis örült, hogy neki lett igaza, amikor mindig hangsúlyozta, hogy a Töhi igazi, komoly szerzetes, aki nehéz körülmények között fogja igazán megmutatni, hogy komolyan veszi a hivatását. Sokan ugyanis engemet, bizonyos állandó jókedv és merész vállalkozásaim miatt, bohém embernek tartottak. Még azt is nagyon leszögezte P. Mócsy a P. Vargával szemben, hogy okosan tettem, hogy azonnal és szó nélkül engedelmeskedtem, mert így most oly nyitott ajtó előtt állok, amelyből csak felfelé vezethet az út. Ezt P. Varga is elismerte.

Este aztán a lefekvéskor még egyszer összeadtam és kivontam mindent, és úgy találtam, hogy nincs szálla a szívemben, nem törtem le egyáltalán, sőt munkakedvvel megyek bele az új életbe. Nincs semmi meghasonlás a lelkemben, semmi keserűség, sőt az egészen érthető szomorúság mellett van a lelkemben valami magasabb rendű öröm is: tudom azt, hogy a harcot szabályosan vívtam, és még a bukásom is szabályos volt, és tudom, hogy bár bajt hoztam az én szeretett Jézus Társaságomra, de igazi szégyent nem. Ezt legalábbis később be fogják látni. Eszembe jutott Cornelia Vestalis Maxima,³⁷¹ akinek élve eltemetését itt, az egykori Rómában, a Campo Sceleraton az ifjabb Plinius is végignézte, és csak ennyit jegyzett meg róla: „Gondosan ügyelt, hogy tisztességgel essen el.” Én nem ügyeltem külön gondosan, de a jó Isten kegyelme hozzásegített, hogy a jezsuita stíluson csorba ne essék.

1946. november 7.

P. Jánosi beszélt P. de Boynesszel, aki viszont szólt a P. Generálisnak, és mindketten úgy ítélték, hogy itt a P. Provinciális kissé elhamarkodta az intézkedést, és ezért a P. Generális ma hosszú, több mint kétórás kihallgatáson fogadta P. Jánosit. Rendkívül szívélyes volt vele szemben, s úgy döntött, hogy missziója olyan fontos és kényes, hogy feltétlenül maradjon itt, Rómában, amíg megírja jelentését Őszentségének, és amíg választ kap rá. Ezzel P. Borbély dezavualva lett, mert a P. Generális szerint ő nem feltétel nélkül mondta ki a 48 órán belül való távozást, hanem csak abban az esetben, ha P. Jánosinak nem volt rendi részről engedélye Rómába jönni; P. Jánosi pedig bebizonyította, hogy volt engedélye.

A hosszú beszélgetés alatt P. Jánosi előhozta a KALOT-ot is, és meglepődve látta, hogy a P. Generális úgyszólván semmit nem tud róla.³⁷² Igen kezdett érdeklődni a mozgalom iránt, nagyon fontos munkának tartotta, mire P. Jánosi megjegyezte, hogy én is itt vagyok Rómában, és jó lenne, ha a P. Generális fogadna engem is kihallgatáson, nemcsak a KALOT, hanem az egész *modus vivendi* ügyében is.

371 Ifj. Plinius (kb. 61–113) említi egyik levelében, hogy *Cornelia Vesta*-szüzet élve temették el, azzal az indoklással, hogy megszegte fogadalmát.

372 P. Jean-Baptiste Janssenst, a belga provinciálíst alig három héttel korábban választották meg generálisnak, ezért még nem volt alkalma alaposabban megismerni a többi rendtartomány tevékenységét.

Amíg ez a beszélgetés a P. Generális szobájában lejátszódott, P. Borbély elment P. Travi³⁷³ argentin provinciálishoz, akit most választottak meg Latin-Amerika asszisztensévé, és előadta neki, hogy van itt egy páter, aki imprudenciát követett el odahaza, s ezért most nem térhet vissza, szívesen átadná az argentin provinciának. A bíborossal szemben volt imprudens. Maga P. Borbély mesélte el nekem, hogy erre P. Travi csak azt kérdezte, hogy a másik részről a bíboros is nem volt-e egy kissé imprudens, mire P. Borbély megjegyezte, hogy de az is imprudens volt. No, akkor semmi baj, mondta P. Travi, és én át lettem véve az argentin provinciába. Rögtön jött hozzám P. Borbély, és jelezte, hogy még ma du. fél négyre vár az új provinciálisom.

P. Travi rendkívül szívélyes volt velem szemben. Hamarosan rájöttem, hogy az égvilágon semmit nem tud rólam, csak azt, hogy imprudens voltam. Túl gyorsan adtak át. Kérdezte, hogy milyen munkára szeretnék vállalkozni, azt válaszoltam, hogy bármire. Erre felsorolta a lehetőségeket: Uruguayban szükség volna egy egyházmegyei szemináriumban spirituálisra, mehetnék azonban Paraguayba is, ahol országnyi területeken csak egy-két pap működik, és ezek lóháton járnak a távoli telepeket, végül Argentínában van egy idős páter, aki munkásokkal foglalkozik, ennek kellene segíteni. Van ennek a páternek kb. 4000 szervezett munkása, akik vasárnaponként misére járnak, ezekkel kellene foglalkozni. Gondoltam magamban, mi százezreket mozgattunk meg. Kértem, hogy ő osszon be valahová. Hosszú faggatás után sem akartam választani, mire úgy döntött, hogy legjobb lesz, ha egyelőre spirituálisnak megyek Montevideóba, Uruguay fővárosába, s ha majd egészen jól beszélek spanyolul, más beosztást is kaphatok.

Képeket szedett elő, hogy megmutassa, mily szépek a provincia kollégiumai, de kértem, hogy nincs szükség propagandára, megyek én anélkül is. Az indulásra nézve legjobbnak tartotta, ha két nap múlva repülön elmennék Madridba, van ugyanis érvényes vatikáni útlevelém, onnan elhúzódnék valamelyik kollégiumunkba spanyolul tanulni, és így december közepén én is mehetnék repülön a többi dél-amerikai elektorral Buenos Airesbe; két nap alatt ott lehetnék Dakaron keresztül. Azt válaszoltam, hogy a magam részéről szívesen indulok holnapután is, de mivel ez életem egyik legnagyobb fordulója, külső szemlélő előtt komolytalannak tűnhetne fel ez az igen nagy sietség; aztán egész szellemi vagyontóm: két könyvem megkezdett kézírata, összes lelkigyakorlatos jegyzeteim, sőt a breviáriumom másik három kötete is még Budapesten vannak, ezekért hazamehetnék előbb; aztán talán azért is jó lenne hazamenni előbb, hogy visszavonulásomat fedezzem, mert az orosz ebből a nagy sietséggel való eltüntetésből azt következtethetné, hogy a Vatikán és a jezsuiták is hivatalosan a merev szembehelyezkedés álláspontját tették a magukévá, ennek következményei pedig eléggé súlyosak lehetnek.

373 *Tomás J. Travi* (1894–1961): argentin jezsuita, tartományfőnök, 1946-tól a generális latin-amerikai asszisztense.

Nagy nyugalommal azt válaszolta ezekre az éveimre P. Travi, hogy breviáriumot majd kapok Uruguayban, irataimat majd utánam küldhetik, a visszavonulásomat majd valahogy fedezni fogják az otthoniak, utazzam csak most minél előbb, mert ami biztos, az biztos; ha én most hazamegyek, közben még mást gondolnak a P. Generális és a P. Provinciális, és ő nem kap meg engem. A holnapután ő is egy kicsit túl gyorsnak tartotta, ezért belement, hogy jövő hét keddjén, azaz öt nap múlva induljak csak, addig római dolgaimat elintézhetem.

Jövő hét keddje november 12.!! A Társaságba való belépésemnek 20 éves évfordulója. Van benne valami szimbólum: újra noviciátusba küld az, Aki annak idején is oly hirtelen erőszakkal ragadott ki a világból.

P. Travi, új gazdám, mindjárt el is hívott sétálni, és alaposan kikérdezett eddigi munkáim felől. Beszéltem neki a KALOT-ról, és vázoltam a primással való harcaink lényegét is. Kért, hogy mutassam meg neki egyik-másik régebbi jelentésemet. Hazajövet felvittem neki a legutóbbi pápai jelentésemet és a KALOT-ról összeállított nagy fényképalbumot is.

Ugyanezen a napon késő este visszahozta a jelentést is és az albumot is. Egészen más arccal állított be hozzám, és nagyon komolyan azt mondta, hogy ez az ügy sokkal nehezebb és kényesebb (*delicata*), mint ahogy ő azt gondolta. Jelentésem rendkívül érdekes, és majd törheti a fejét a P. Generális, hogy mily megoldást találjon. A KALOT-ról azt mondta, hogy „un lavoro immenso!”³⁷⁴ Csak gratulálni tud hozzá, és tulajdonképpen önmaga ellen cselekszik, amikor megígéri nekem, hogy szólni fog a P. Generálisnak, hogy engem nem lehet kivenni ebből a munkakörből, mert ez annyira fontosnak tűnik fel előtte, különösen a mai időkben. Ha mégis ki kell mennem Argentínába, csak addig leszek a szemináriumban, amíg jól megtanulok spanyolul, aztán egy igen nagy munkát szán nekem: nekik is volt egy hatalmas munkásmozgalmuk, közel félmillió taggal. A programjuk a miénkhez hasonlóan egyetemes volt, a kérdést ők is a szociále vonalán fogták meg, s egy német páter volt az egésznek a megszervezője és a lelke. Áskálódás folytán azonban a Buenos Aires-i érsek a páttert kiparancsolta a mozgalomból, amely így rövid időn belül teljesen tönkrement. Később az érsek nagyon megbánta tettét, és a páttert odahívatta halálos ágyához, és hiteles szemtanúk állítása szerint sírva kért tőle bocsánatot. A mozgalom azonban ezzel nem támadt fel, sőt a páter is meghalt azóta. Nekem szánja P. Travi a nagy munkát, hogy ismét támasszam fel a mozgalmat.

Őszintén szólva, nagyon megdöbbenettek P. Travi szavai. Nem tudtam, mit lássak ebben az egész históriában: gondviselést-e, amely engem azért emel ki innen, hogy amott talán egy nagyobb fontosságú munkát elkezdjek, vagy talán komédiát lássak-e, amely egy érsektől tönkre tett munkát egy másik érsek által kivégzett emberrel akar újra elkezdni.

374 Un lavoro immenso: hatalmas munka.

Ezekben a napokban igen sűrűn követték egymást az események. Alig ocsúdtam fel P. Travi látogatásából, telefonon hívatott magához P. de Boynes. Felmentem a jó öreg páterhez. Egészen különös melegséggel és szeretettel fogadott, s kérdezte, hogy mi van velem, mert hallott egyet s mást rólam. Elmondtam neki mindent, a vádat, a büntetést, új beosztásomat Uruguayban. Valósággal felháborodott. Szinte kijött a sodrából, helytelennek tartotta, hogy én nem akarok egyetlen lépést sem tenni igazolásom érdekében. Szerinte a P. Generális egyoldalúan van informálva, s nekem kihallgatást kell kérnem. Majd ő is fog szólni a P. Generálisnak. A fiókjából pedig előszedte az én összes eddigi jelentéseimet, látszott, hogy előkészítette a számomra, és azzal adta át, hogy ezeket mutassam be a P. Generálisnak. Nagyon megköszöntem, és vegyes érzelmek között ballagtam le a szobámba, s vártam, hogy vajon milyen új fordulat jön még a mai napon. De már nem jöhetett semmi, mert oly késő volt.

1946. november 8.

De. 10 órakor felmentem de Aldama³⁷⁵ titkárhoz, s elmondom neki, hogy mi minden történt velem az utóbbi két nap alatt, és hogy most kizárólag P. de Boynes biztatására kihallgatást akarok kérni a P. Generálisnál. Ő is valósággal felháborodott a gyors intézkedés miatt, annál is inkább, mert már tudott arról, hogy P. Jánosinak sem kellett 48 órán belül Rómát elhagynia. Ígérte, hogy előjegyezz kihallgatásra.

Ez volt de. 10 órakor. Gondoltam, várhatok néhány napig, míg bejutok a P. Generálishoz, mert ezekben a hetekben könnyebb bejutni a pápához, mint hozzá. Vannak itt provinciálisok, akik már harmadik hete várják a kihallgatást. Tehát átmentem a Gregoriánára P. Mócsyhoz. Csak ebédre jöttem vissza, és az ajtómon meglepetve egy cédulát találok. P. de Aldama írta, hogy a P. Generális még ma fél 12-kor fogad. Tehát már le is késtem, mert már fél egy volt. Sietek a titkárhoz, s mondom neki, hogy mindent vártam, csak azt nem, hogy ily gyorsan fogad a P. Generális, s ezért kérek új terminust. Csak annyit mondott, hogy a P. Generális nagyon csodálkozott az én új dispoziómon: Miramur! Ez az a híres szó, amellyel a feddő levelek kezdődni szoktak.

Ebéd után meglátja P. de Aldama, hogy az argentin substitutusszal³⁷⁶ beszélek, s éppen adom át neki a vatikáni útleveletem, hogy szerezzen hozzá vízumot; félrehív, s azt mondja, hogy állítsam le az egészet. Azonban nem állítottam le, mert gondoltam, hogy állítsa le majd a P. Borbély, hiszen ő a hivatalos ebben.

1946. november 9.

Nem a mai kihallgatáson találkoztam először a P. Generálissal [P. Janssensszel]. Első este, amikor megérkeztem, P. de Boynes bemutatott neki a felüdülés alatt,

375 *José Antonio de Aldama y Pruaño* (1903–1980): jezsuita teológus professzor.

376 *Substitutus*: helyettes.

s így a P. Generálissal szemben ültem le, és egész idő alatt mesélnem kellett szökeimeiről, majd pedig a mai magyar helyzetről. Már akkor nagyon mély benyomást tett rám. Rendkívül nyugodt, határozott s mégis jóságos embernek látszik. Jókedvűen nevetett elbeszélésem egy-egy fordulatan, s látszott, hogy érdeklik a dolgok.

A mai kihallgatás előtt a folyosón, éppen amikor mentem a P. Generális szobája felé, találkoztam P. de Boynesszel. Nagyon örült, hogy máris megyek, s elkísért egészen az ajtóig, sőt ő csengetett be, s nagy jósággal magyarázta, hogy mi az etikett-előírás a találkozáskor. Valósággal drukolt értem. Odasúgta, hogy beszélt a P. Generálissal.

Mosolyogva ültetett le a P. Generális, s megkérdezte, hogy milyen nyelven óhajtok beszélni. Az olaszt választottam. Aztán elkezdtek nézni egymást, s ő sem szólt egy szót sem, s én is hallgattam. Vártam, hogy kérdezzen. Elég hosszú, kínos hallgatás után végre megszólaltam, s azzal kezdtem, hogy én egyáltalán nem akartam kihallgatásra jönni, mert tudom, hogy mily rengeteg dolga van ezekben a napokban, de a P. de Boyne oly határozottan biztatott, hogy kénytelen voltam engedelmesskedni. Én úgy látom, hogy ügyem tiszta és elintézett, P. Provinciálisom atyaságod nevében már megadta a végső döntést, azt ti., hogy megyek Uruguayba; számomra tehát nincs más, mint hogy most közvetlenül is bejelentsem, hogy hűséges és engedelmes fia akarok maradni a Társaságnak, és ezért szó nélkül engedelmeskedem; örülök, hogy ezt közvetlenül is kijelenthetem itt, és kérhetem életem nagy fordulója alkalmával a P. Generális atyai áldását.

Erre az én beszédemre olyasmit válaszolt, hogy a lélegzetem valósággal elállt: Nem értem, hogy ön, kedves páter, mit beszél, mert én nem tudok semmiféle argentin dispoziációról. Önről egyáltalán nem tárgyaltam a P. Provinciálissal. Csupán általánosságban volt szó a követendő taktikáról az oroszsal szemben, s ezzel kapcsolatban én csak annyit mondtam, hogy nagy óvatosságra van szükség. De hogy ön elhibázta volna, sőt emiatt új dispoziációt kapott volna, erről szó sem volt.

Erre én: Akkor nem értem az egész helyzetet.

P. Generális: Én sem értem. S néztünk egymásra legalább fél percig. Ő közben rakosgatni kezdett az asztalon. Még vagy kétszer mind a ketten kijelentettük, hogy nem értünk semmit. Akkor a P. Generális azt mondta, hogy első, amit közölhet velem, hogy nem megyek Dél-Amerikába, s kért, hogy próbáljam összeszedni a gondolataimat, s mondjam el, hogy hogyan látom én a helyzetet.

Ekkor részletesen elbeszéltem neki, hogy a primás feljelentett a pápánál, mert a Szentszék tekintélyére hivatkoztam vele szemben. A következőkkel próbáltam megmagyarázni, hogy miért mertem azt a bizonyos 14 oldalas levelet a primásnak megírni: Először is én prezentáltam őt a kinevezésre, s amikor a brevét levittem Budapestre és átadtam neki, ő nem akarta a kinevezést elfogadni, mert mint mondotta, én bizonyára egyoldalúan informáltam a Szentszéket az ő személyé-

ről, és csak a jókat mondtam el, ezért nevezhették őt ki. Mire én alkalmasnak láttam a pillanatot, hogy minden hibáját egyszer a fejére olvashassam, és másfél órán át hosszan azt mondtam el neki, hogy mely hibáit mily példákkal illusztrálva írtam meg az információban. Lehajtott fejjel, csendesen hallgatta végig, és a végén mintegy mentegetőzve és magát igazolva azt válaszolta: Azért már ön is láthatta, hogy az utóbbi időben sokat javultam ezekben a hibákban, és már nem vagyok olyan kemény, és tanácsokat is elfogadok. Ezt én úgy fogtam fel, hogy ezentúl, ha valaki, hát én vagyok feljogosítva neki tanácsokkal szolgálni. Ez volt az alap, amiért azt a bizonyos levelet meg mertem írni. A tartalomra vonatkozóan pedig csak az a megjegyzésem, hogy maga a Szentatya letagadhatja, a P. Generális nem hiheti el nekem, és mindenki hazugnak tarthat, de Isten és az ég előtt egy örökkévalóságig igaz marad, hogy a Szentatya nekem többször kijelentette a Mindszenty Prímás úrról, hogy „troppo imprudente”, és többször kérdezte aggódom, hogy van-e valami reményem, hogy rávehető valamelyes mérsékletre. Az is igaz marad, még ha ezerszer letagadják is, hogy magas vatikáni helyekről kaptam nyílt biztatást, hogy miért nem figyelmeztetem a prímás urat kis mérsékletre. Hát íme, figyelmeztettem. Most feljelenenek, s mint ilyenkor lenni szokott; engem bent hagynak a bajban, mert egy bíborosnak nyíltan nem merik azt megmondani, amit a háta mögött folyton hangoztatnak. És nekem a bíborossal szemben nem lehet igazam. Világosan látom, hogy itt számomra nincs mentség. Csak azt sajnálom, hogy az én bukásommal a KALOT is sokat fog szenvedni.

Válaszában a P. Generális elég hosszan kifejtette, hogy náluk, Belgiumban is hasonló volt a helyzet. A német megszállás alatt a kardinális a merev szembehelyezkedés álláspontján volt, azonban a jezsuiták egyesületeik megmentése érdekében kollaboráltak, amiért neheztelt is rájuk a kardinális. Később a fordulat után támadtak kisebb-nagyobb nehézségek, de azok megoldhatók lettek, és megmaradt a pusztán nagy tény; az egyesületek megmentése és átvészeltetése a nehéz idők alatt, ami másként lehetetlen lett volna. Ma már mindenki látja, hogy az idő a jezsuitákat igazolta. Ez az önök helyzete is, mondotta a P. Generális, s bár nagyon hasonlóak a körülmények, én mégsem fogok döntenit, mert nem vagyok magyar ember, és nem élek az önök országában. Hogy milyen módszert kövessenek, én azt teljesen az önök bölcsességére hagyom, önöknek kell ebben józanul ítélniük. Bár ismétlem, mi Belgiumban azzal mentettük meg egyesületeinket, ami miatt önöket ma Magyarországon vádolják.

Az volt a világos benyomásom, hogy a P. Generális azért volt olyan megértő a mi helyzetünkkel kapcsolatban, mert még nem is olyan nagyon régen ő volt teljesen hasonló helyzetben saját kardinálisával szemben; a különbség csak az volt, hogy az ő kardinálisa egy józan és európai látókörű ember volt, különleges akarati betegségek nélkül. Később megtudtam, hogy P. Jánosinak is teljesen hasonló dolgokat fejtett ki.

Aztán ismét visszatértünk az én csodálatos dispozíciómra, és próbáltuk azzal megmagyarázni a P. Provinciális viselkedését, hogy ő túlságosan elkötelezhette

magát a primásnak, hogy a mi kivégzésünk nélkül haza nem jön, s a P. Generális okosságra utaló elejtett szavát elégséges alapnak vette ahhoz, hogy őrá hivatkozva küldjön ki Uruguayba. Erre vonatkozóan azt mondotta a P. Generális, hogy legyen nyugodt, és várjam meg itt, a Kúrián a dispozióimat, amelyet majd ő fog nekem megmondani.

A kihallgatás végén hosszan kikérdezett a KALOT-ról. Én is láttam, hogy semmit nem tud róla, legfeljebb annyit, hogy létezik. Röviden vázoltam munkáinkat. Részletes jelentést kért, és én megígértem, hogy a nagy fényképalbumot a mozgalom működéséről majd beadom hozzá. A KALOT-ról azt mondotta, hogy ma a magyar provincia egyik legfontosabb munkájának tartja, amelyet minden körülmény között fenn kell tartani. Belgiumot is az ő parasztmozgalmuk mentette meg, és Magyarországot is ez fogja megmenteni. Ezt így egészen határozottan állította. Ismét hangsúlyozta, hogy a KALOT-munkát igen fontosnak tartja, és már csak emiatt is nem szívesen engedne engem félreállítani.

Háromnegyed óráig voltam bent nála, és az exámenre³⁷⁷ való csejnyeget szakította félbe a beszélgetést. Amikor kijöttem tőle, az volt a gondolatom, hogy ilyen előjárók alatt érdemes vitézni. A fordulatok mindenestre elég érdekesen kergetik egymást.

Az ebéd utáni felüdülés elején félrehív a P. de Boynes, és meleg érdeklődéssel kikérdez, hogy mit végeztem. Figyelmeztetett, hogy el ne felejtsem beadni a régi jelentéseimet. Mondtam, hogy csak az utolsót szeretném beadni, mert az összes oly sok, hogy már eleve elrémul tőle a P. Generális, viszont az utolsó egymagában is teljesen feltárja a helyzetet. A felüdülés után elmentem a P. Provinciálshoz, és mindent részletesen elmondtam neki. Azt is hozzáfűztem, hogy a P. Generális is szólt, hogy állítsam le a vízumszerzést. Csak annyit mondott, hogy jó, majd meglátjuk. Aztán részletesen kezdett kérdezni, hogy hogyan volt az én legutóbbi római tartózkodásom, miért nem voltam a pápánál. Áthoztam a szobámból az akkori naplófeljegyzéseimet, és felolvastam neki a megfelelő részleteket. Ezek meglehetősen nem őt igazolták. Ismét azt mondta, hogy majd meglátjuk. Az volt a benyomásom, hogy van neki valamilyen oly erős bizonyíték, hogy biztos abban, hogy mégis Uruguayba fogok menni. Később, amikor visszamentem hozzá valamiért, láttam, hogy írógépen dolgozik, s francia nyelven valami hosszabb jelentést ír; a címét láttam, hogy a KALOT-ról szól. Gondoltam, hogy ezzel a jelentéssel szemben ott lesz az én múltkori, igen alaposan kidolgozott összefoglaló helyzetképem, sőt itt van a most hozott jelentésem is, amelyet még nem adtam be, s már nem is volt szándékom beadni. Most mégis kiadtam fordításra.

Délután elmentem P. Mócsyhoz, aki módfelett megörült a nagy fordulatnak.

377 *Exámen*: imával, Istenhez fordulással összekötött lelkiismeretvizsgálat, amelyet a jezsuiták délben és este tartanak, visszatekintve az utolsó exámen óta eltelt időszakra.

Én erősen csendesítettem, hogy nyugtával dicsérjük a napot. Az érzésem az, hogy az igazi küzdelem csak most kezdődik. Mert tény az, hogy én indiszkréciót követtem el, és ily esetekben a Vatikán kérlelhetetlen, és ha a primás követeli a fejemet, a béke kedvéért könnyen odaadják. Lehet, hogy az lesz, hogy az én fejem melléklésével teszik majd a primás számára elviselhetővé azt a feddést, amit írni fognak neki a merev szembehelyezkedés miatt. Ebben az esetben vígan megyek ki Uruguayba, mert amit nem tudtam elérni életemmel, azt elértem halálommal.

P. Mócsynál megtudom, hogy a vatikáni rádió adásába múltkor úgy csúszott be az a mondat, amely leszögezte, hogy a magyar püspöki kar egységesen a primás mögött áll, hogy P. Gallus,³⁷⁸ a felolvasó, cenzúra nélkül, egyszerűen bemondotta egy pár perccel előbb hallott híradás alapján. A vatikáni rádió e bemondása sokat ártott nekünk otthon, mert a látszat szerint a Szentszék a primás mögé állt. P. Gallusnak már P. Jánosi, megérkezése után, szemrehányást tett emiatt, s beígérte, hogy az igazi szidást majd tőlem kapja. P. Gallus erre a következő adás elején bejelentette, hogy a múltkori híradásból a bemondó hibájából kimaradt az, hogy e megállapítást a „Magyar Kurír” jelentése alapján közölte a rádió. Ezzel agyon lett ütve az előbbi bemondásnak politikai súlya, sőt bizonyos dezavualás jelleget is kapott az egész kérdés. P. Mócsy ezt oly súlyosnak ítélte, hogy szerinte ezt az egészet jelenteni kellene a pápának, mert itt valamiképpen az ő tekintélye védje meg minden szót, s ezekben a híradásokban határozott állásfoglalás történt egy eddig kínosan takargatott kérdésben. Sikerült azonban simán napirendre térni az ügy fölött.

1946. november 10.

P. Brust, a volt német asszisztens, aki most a Germanicum³⁷⁹ rektora lett, meghívott ebédre. Velem szemben való viselkedéséből azt láttam, hogy neki is része lehet az én elítéltetésemben. Hallottam, hogy sokat tárgyalt a P. Provinciálissal, és P. Borbély maga is mondotta nekem, hogy amikor megérkezett ide, Rómába, azzal fogadta P. Brust, hogy már alig várta, hogy megjöjjön, mert feljelentés érkezett a primástól P. Nagy ellen, és nagy bajok vannak... stb. Nagy tekintélyt tartó és épp ezért a tekintélyt nagyon tisztelő ember. Az ilyenek nehezen tudják elviselni, hogy nagy úrral álljanak harcban.

378 *Gallus Tibor* (1906–1982): jezsuita szerzetes. 1937–44-ben Rómában a Német–Magyar Kollégiumban a teológusok tanulmányi felügyelője volt. 1939-ben a Vatikán Rádió első magyar munkatársa. 1947-ben Szegeden az egyházmegyei közti szemináriumban teológiát tanított. 1948-tól külföldön élt és működött.

379 *Collegium Germanicum et Hungaricum*: pápai, jezsuita vezetés alatt álló papnevelő intézet a német és magyar nyelvterületről érkező növendékek számára.

Az ebéd érdekessége az volt, hogy vendégként megjelent Msgr. Sloskan³⁸⁰ püspök is, aki három vagy négy évig a híres Solovecki-szigeteken volt szovjet fogságban. Valamikor Cederholm Boris könyvében³⁸¹ olvastam ennek a sziget-börtönnek szörnyűségeiről. Most magától egy megmenekült fogolytól hallhattam róla. Sok érdekeset mesélt ez a csont és bőr sovány püspök, akit a végén fogolycserével engedtek szabadon.

1946. november 11.

Összeállítok egy kétoldalas rövid jelentést a P. Generális számára a KALOT fennmaradása érdekében folytatott küzdelmeiről. Én úgy látom a helyzetet, hogy a primás magát a KALOT-ot akarja megszüntetni, mert nem az ő merev politikáját követi, s e megszüntetési taktikának csupán egyik lépése az én félreállításom. A P. Provinciális, tudatosan vagy csak beugratva, a primás sakkhúzásait szolgálja. Ezt az iratot szánom tulajdonképpen védőiratnak. Ha ezt beadtam, a magam részéről többre nem vagyok köteles.

Este a felüdülés alatt a hosszú télikertben sétáltunk néhányan, s odajött hozzánk a P. Generális, s egész este együtt beszélgettünk. Rám nagy hatással volt az az egyszerűség és közvetlenség, ahogyan velünk érintkezik, és ahogyan mi nem csinálunk semmi ceremóniát a jelenlétének. Jön, mint a többi páter, nem szaladnak össze az emberek, ha megjelenik, senki nem kíséri, pedig végeredményben egyike azoknak az embereknek, akiknek a kezébe igen sok és igen nagy szellemi hatalom adatott: az egész küzdő Jézus Társaságnak ő a teljhatalmú ura, az ő parancsára mozdulnak több mint 26 ezren, s az ő döntései szabnak irányt a szellemi háború nagy fordulataiban. A felüdülés ideje alatt igen jókedvűen a kúriai élet régi, híres alakjairól beszélgettünk, aztán egyes provinciák jellegzetes figuráiról. Én P. Tóth Mikéről³⁸² meséltem el egy egész sorozatot eredeti viselt dolgaiból. A P. Generális is sok jóízű esetet mesélt el életéből. Csak még jobban megerősödtem meggyőződésemben, hogy ilyen Társaságban ilyen előljáró vezetése mellett érdemes élni és meghalni.

1946. november 12.

P. Jánosi beszélt P. Leiberrel, aki azt állította előtte, hogy a pápa semmit sem tud az én elejtésemről, és a pápa ezt egyáltalán nem akarja, legalábbis ő semmi

380 *Boleslavs Sloskāns* (1893–1981): lett származású katolikus pap. 1917-ben szentelték fel Szentpéterváron. 1926-tól titokban felszentelt címzetes püspök, a fehéroroszországi (akkor a Szovjetunióhoz tartozó) Minsk-Mohiljev apostoli adminisztrátora. A szovjet hatóságok kétszer is letartóztatták (1927-ben és 1930-ban) kémkedés hamis vádjával. Mindkét alkalommal több évi börtönbüntetésre ítélték, amit a Szolovecki-szigeten, illetve Irkutszkban töltött le. 1933-tól Lettországon működött. 1944-től innen is menekülnie kellett a szovjet hadsereg elől. Életének hátralévő részét Nyugat-Európában töltötte száműzetésben.

381 *Cederholm, Boris*: A Cseka országában: Szovjetország börtöneiben. Székesfehérvár, 1929.

382 *Tóth Mike* (1838–1932): jezsuita szerzetes, tanár, hitbuzgalmi, tudományos és ismeretterjesztő szakíró, számos könyv szerzője.

ilyen pozitív akaratról nem tud. Igaz, hogy a primás feljelentett a pápánál, de Öszentsége ezt egyáltalán nem fogta fel tragikusan. P. Leiber kérte P. Jánosit, hogy írja meg Öszentségének a jelentését, és ő majd beadja.

Én meg P. Vargával beszéltem hosszabban. Érzi azt, hogy neheztelünk rá, és ezért ismételten hangoztatta, hogy sehol hivatalos helyen nem szólt egy szót sem ellenünk. Elhiszem neki. Sőt a legvégén P. de Boynesnek ő is szólt, hogy fogadjon bennünket P. Jánosival. Nem szeretnék igazságtalan lenni vele szemben. Az, hogy nem védett meg jobban bennünket, érthetővé lesz, ha tudjuk, hogy P. Borbély semmit vele komolyan nem tárgyalt meg, hanem ment következetesen a maga útján, amelyet – úgy látszik – még odahaza a primás jelölt ki a számára. P. Borbély teljesen kész döntésekkel várt bennünket. Ez az eddig mozdulatlan ember, aki szinte fájni látszott odahaza az ügyek intézésétől, most a másik végletbe csapott át, és egymás után nyiszálta el az embereit: P. Endrődyt³⁸³ kvázi deportálta Argentínába, engem utána küldött, P. Jánosit hazazavarta, P. Gallust hirtelen kiemelte a Germanicumból és oly gyorsan akarta hazaküldeni, hogy végre a Gregoriana Egyetem rektora nem engedte el, mert nem tud helyébe egyelőre más embert állítani.

Ma van húsz éve annak, hogy beléptem a Társaságba. Elmentem P. Mócsyhoz megünnepelni e szép napot. Ő volt az egyik novícius, aki annak idején Érden elém jött az állomásra.

1946. november 13.

Hármasban P. Borbélyal és P. Vargával elmegyünk várost nézni. Meglátogatjuk Szent Cecília templomát és a templom alatt megmaradt lakását a fürdővel együtt, ahol megölték. Majd a capitoliumi múzeumot nézzük meg. Közben csaknem állandóan jókedvűen húzzuk egymást. Én ígérem nekik, hogy előkészítem a helyet számukra is Uruguayban, mert csupán megelőzőm őket, annyi az egész. P. Vargát csalogatom a pampákra, ahol majd lovagolhat eleget, hiszen egyszer úgyis azt mondotta nekem még odahaza, amikor nézegettem poros imázsamolyát, hogy nyereg való a magyaroknak, nem imázsamoly.

1946. november 14.

P. Borbélyal érdekes beszélgetésem volt. Meglepett, hogy mennyire biztos abban, hogy megyek Uruguayba. Nem is szólt P. Travinak, hogy állítsa le vízumszerzésemet, pedig a P. Generális üzente ezt neki. Kérdéseimre kijelentette, hogy ha én hazamegyek és tovább dolgozhatom a KALOT-ban, akkor velem együtt menjen a P. Generális Budapestre provinciálisnak, de ő nem tud tovább a helyén maradni. Ilyen erős kifejezést még sohasem hallottam tőle. Láttam világosan, hogy ő a fejem nélkül nem mehet haza és nem állhat a primás elé, és a P. Generálisnál is ezt az érvet játssza ki. Alapul szolgál hozzá az én levelem, annak egyik

383 Endrődy (Jambrekovich) László (1905–1975): jezsuita teológus, író, szerkesztő, tanár. 1947-től Argentínában élt és tanított rendi főiskolán.

mondata, amelyet a primás nem tud megbocsájtani s amely valóban kellemetlen a Szentszék számára is. („Nagy zavart keltene a lelkekben, ha lassan az a látszat támadna, hogy Eminenciád nem bízik a jezsuiták egyház- és elvhűségében, mert mind többen tudják már, hogy ugyanazok a páterek ugyanabban a kérdésben Őszentsége XII. Piusz pápa különleges bizalmát élvezik.”) Erősen hangsúlyozta P. Borbély, hogy egy bíboros nem lehet vesztes egy páterrel szemben, és a Társaság ezentúl fokozottabban fog ügyelni, hogy püspökökkel ne kerüljön ellentétbe. Azt is hangsúlyozta előttem a P. Provinciális, hogy Dél-Amerikában majd gyűjthetek pénzt a KALOT számára. Erre én azt feleltem, hogy Uruguay egyike a legszegényebb államoknak, ott sokat nem gyűjthetek, különben is engem ott azzal a tudattal fogadnak, hogy büntetésből vagyok oda disponálva, és épp ezért nem nagyon engednek majd ott szabadon mozogni, különösen, ha valami betokosodott öreg rektorom lesz, aki szent feladatának fogja tekinteni, hogy engem megregulázzon.

Azt is mondotta, hogy évek múlva majd visszajöhetek. Erre meg azt feleltem, hogy ha nem dolgozhatom ott semmi komoly munkát, lesz belőlem egy P. Hauer,³⁸⁴ ha pedig dolgozhatom, akkor alkotni fogok, s ez esetben várhatnak haza, mert ottani előjáróim nem fognak engedni.

1946. november 15.

P. Generális hívátja P. Borbélyt. Ügyemről volt szó, és a P. Provinciális elbeszélése szerint kb. ezeket mondotta a P. Generális: Látom, hogy ily feszült körülmények között egyelőre P. Nagy nem mehet haza, de Argentína túl messzire van neki, mert ha ott belekezd egy komoly szociális munkába, [már]pedig P. Travinak ez a végső terve vele, akkor könyöröghetek én a provinciálisának, hogy eressze haza, nem fog többet visszajönni.

Erre P. Borbély azt válaszolta, hogy nem kell féltetni P. Nagyot, mert az majd szervez valami küldöttséget Magyarországra, ő fogja vezetni, és a végén lemarad a küldöttségből, s nem megy vissza Argentínába. Ebből láttam, hogy P. Borbély még annak az árán is igyekszik tőlem végleg megszabadulni, hogy szélhámostípusnak állít be a P. Generális előtt. Bár, azt hiszem, ez amúgy is meggyőződése rólam.

Az ebédlőben az asztali olvasás alatt a pápa legutóbbi beszédét olvassák, amelyet a nála tisztelgő parasztoknak mondott el. Érdekes érzelmek között hallgatom. A paraszti réteg nagy hivatásáról beszélt a pápa és annak fontosságáról, hogy ez a jelentős réteg legyen megszervezve. A felüdülés alatt szóba jött a beszéd, és P. Lo Grasso³⁸⁵ nagyon dicsérte, s nem egészen értette meg, amikor azt válaszoltam, hogy más a teória, és más a praxis.

384 Hauer Ferenc (1874–1946): jezsuita szerzetes, történelem–földrajz szakos tanár. 1909–1915 között Kalocsán, 1916-tól haláláig Pécsen tanított.

385 Valószínűleg: Giovanni Battista Lo Grasso SJ (1898–1982) jezsuita egyházjogász, 1932-től 1969-ig a Gregoriana tanára.

1946. november 16.

Ma ismét volt a P. Provinciális a P. Generálisnál. Tudtam, hogy menni fog, ezért előzőleg bementem P. Borbélyhoz, és azt mondtam neki, hogy az eddigiekből azt látom, hogy a P. Generális nem akar engem végleg kivégezni, sőt erősen gondolkodik azon, hogy kiküldjön-e oly messzire, mint Dél-Amerika, ezért én most előadom a P. Provinciálisnak P. Kerkai tervét az én közeljövő munkáimról, legyen szíves, adja elő a P. Generálisnak, hátha megvalósíthatónak találja. Arról van szó, hogy P. Kerkai szükségesnek látná, hogy egy nagyobb európai körútra mennék, és felvegyem a kapcsolatokat az egyes országok ifjúsági katolikus és főleg parasztmozgalmaival. Ezzel egy időre el is tűnnék az országból, és mégis a KALOT-ért dolgozhatnék.

Helyesnek tartotta, és megígérte, hogy előadja a P. Generálisnak. Amikor azonban kijött, s megkérdeztem, hogy mit válaszolt a P. Generális, azt mondotta, hogy nem hozta elő, mert már kifogyott az időből. Később felkerestem P. Travit, és megkérdeztem, hogy hogyan állnak az ügyeim; azt válaszolta, hogy a P. Generális nagyon töpreng azon, hogy kiküldjön-e oly messzire, mert igen fontosnak tartja a KALOT-munkát, s nem szeretne abból ennyire kiemelni, és méltányolja az én nagy szolgálataimat is, amiket a magyar egyháznak és a magyar jezsuita provinciának is tettem. Mégis ő úgy látja, hogy a P. Generális kezd afelé hajolni, hogy legalább egy időre kiküldjön Argentínába. Azt hiszi, a végén emellett fog dönteni.

Erre én megírtam az első értesítést P. Kerkainak az itteni helyzetről és a nagyon várt 20 000 svájci frank sorsáról. A levelet virágnyelven így szövegeztem meg: „Ferenc bátyámról szomorú híreket kaptam: élet-halál közt, súlyos betegen még mindig Svájcban fekszik. Megmentésére kevés remény van. Mint jó katolikusnak csak az fáj, hogy szegény ily körülmények között valószínűleg szentségek nélkül fog meghalni. Valami kis remény a felgyógyuláshoz azért még van. Én magam nagyon nehéz körülmények között élek itt, Rómában. Jánossal ketten maradtunk. Laciról a jóslásom nagyjában valóra vált, István pedig kérlelhetetlen. Igazi nagy megpróbáltatások szakadtak ránk. Életünk legnehezebb küzdelmeit most vívjuk. Emlékszik, sokszor mondtam, hogy itt, Rómában könnyen elúszik az ember a Tiberisen. Nos, hát én ott állok már a parton. De azért ne féljen, nem csüggedünk, ennél egy kicsit keményebb fából vagyunk faragva. Emil.”³⁸⁶

Az, hogy „szentségek nélkül hal meg”, azt jelenti, hogy helyette nem kapok pénzt a Vatikánból. Miután a levelet elküldöttem, kedvezőbb hírek érkeztek, hogy megvan még a 20 000 frank, és talán át is vehető. Valaki indult éppen Svájcba, íratam neki egy megbízólevelet, hogy nevemben átveheti a pénzt. Az illető le is fogja vinni Budapestre, vagy pedig ide küldi, Rómába.

386 Ferenc = svájci franc; János = P. Jánossi József; László = P. Varga László; István = P. Borbély István; Emil = Nagy Töhötöm (P. Kerkai tudott arról, hogy Nagy többször Emilio Faber nevére kiállított hamis igazolvánnyal szökött.)

P. Borbély csomagol, és holnap utazik vissza Magyarországra. Engem kért meg, hogy kísérjem ki az állomásra. P. Varga még marad pár napig, én pedig várom a P. Generális döntését, amely, úgy látszik, elég nehezen születik meg.

1946. november 18.

P. Borbélyhoz elutazása előtt pár órával még bementem, és azt mondtam neki, hogy első nap, amikor Uruguayba küldött, két érvet hozott fel a dispozió mellett, amely érvek előtt én szó nélkül meghajoltam. E két érv közül az egyikről, azaz a P. Generális akaratáról, meggyőződtem, hogy téves értelmezésen alapult, tehát most logikus, hogy feltételezzem, hogy a másik érve is tévedésen alapszik, s így az én egész dispoziómban nem Isten akarata fog érvényesülni, hanem csak az Isten megengedése. A kettő között pedig óriási különbség van. Kértem, hogy a második érvet egy kissé részletezze, és mondja meg, hogy kitől hallotta. Erre azt válaszolta, hogy köti a titoktartás, de jogom van fellebbezni a pápához. Ezt azonban nem teszem meg, mert nem akarok a rendemmel szemben senkihez fellebbezni.

Azonban, hogy mégis világosabban lássak, szerettem volna P. Leiberrel beszélni, hogy hát hogyan is áll az én vatikáni elejtetésem. P. Leibert mostanában oly nehéz megtalálni, hogy P. Jánosi pl. napokig kért tőle találkozót, és nem kapott. Erre én megkértem P. Mócsyt, hogy még ma este adja át szóról szóra P. Leibernek az én következő üzenetemet: Kérem vissza a pápai archívumból azt a nagy fényképalbumot,³⁸⁷ amelyet annak idején Őszentségének bemutatam, mert nem akarom, hogy az utókor számára dokumentum legyen, hogy ily nagy és jelentős mozgalmat tett tönkre a pápa (az album a KALOT munkáját mutatta be) ugyanazon a héten, amikor oly szép szavakkal írta le a nála tisztelgő parasztok előtt az ő megszervezésüknek fontosságát. P. Mócsy hűségesen átadta az üzenetet. P. Leiber egészen kijött a sodrából, és azt mondta, hogy a pápának semmi része nincs a P. Nagy elejtésében, semmit nem tud az egészről. Kért, hogy másnap reggel 8 órára menjek el hozzá a Gregoriánára.

1948. november 19.

Több mint két óra hosszat beszélgettem P. Leiberrel. Elmondotta, hogy a primás valóban feljelentett egy igen kemény levélben, s ebben merészen még azt is kérte, hogy a pápa most már nyilatkozzék arról, hogy ömögötte áll, és helyesli a módszerét. Őszentsége erre egy úgynevezett „adminisztratív választ” íratott, amely tulajdonképpen semmit sem mond. Egyébként Őszentsége neheztel a primásra, mert önmagának messzemenő jurisdikciós jogokat követel vagy legalábbis gyakorol a püspöki karban a többi püspökök felett, holott ő egyházjogilag nem feje a többi püspököknek.

387 A szóban forgó nagy KALOT-album időközben (a rendszerváltozás körüli időben) visszakerült Magyarországra, a budapesti Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtárba.

Utána P. Leiber a legnagyobb csodálkozásának adott kifejezést, hogy eddig még egyetlen egy magyar püspök sem méltatta a Szentszéket arra, hogy valamilyen jelentésfélét küldött volna Rómába. A német püspökök sorban már mind írtak, csak Magyarországon érthetetlen a mélységes hallgatás. Ezért meg kell érteni, hogy a pápa addig nem foglalhat állást semmilyen oldalra, amíg magyarországi információit két nem hivatalos jezsuitától veszi. Hol vannak a püspökök?!

Erre én azt válaszoltam: P. Jánosinak hivatalosan felelje most azt a Vatikán, hogy az orosz engedje a magyar püspököket „ad limina”.³⁸⁸ Ez a terv már napokkal ezelőtt felmerült, és mindenkinek tetszett, P. Leiber is jónak találta. Még azt is megemlítette P. Leiber, hogy ő még csak most informálódik részletesen ebben az egész ügyben: beszélt már a P. Borbélyal, P. Jánosival, most velem is, és ezek után akar majd egységesen referálni az ügyről Őszentségének.

Mikor azt kezdtem magyarázni P. Leibernek, hogy tudom, hogy egyelőre nem mehetek haza, nem válaszolt erre semmit, amiből megértettem, hogy ő is így gondolja. – Egyébként mindvégig igen szívélyes és kedves volt, és láttam, hogy ma is hűségesen mellettünk áll.

1946. november 20.

P. Varga meglátogatta P. de Boynest. Beszélgetve az én ügyemről, azt mondotta P. de Boynes, hogy az ő véleménye szerint P. Borbély túlságosan elkötelezhette magát a primásnak, hogy bennünket félreállít. Az egész kérdés jobban föl van nagyítva, mint amilyen a valóságban a jelentősége. Ez utóbbi mondatot nekem mondotta a déli felüdülés alatt.

Akárhogyan áll is a dolog, most már a legilletékesebb kezében van a sorsom, és én nyugodtam várom a döntést. A jóindulatról meg vagyok győződve. A világ bármely táján szívesen fogok dolgozni.

1946. november 22.

Találkozom P. Travival. Örömmel újságolja, hogy táviratilag megérkezett Buenos Airesből a beutazási engedélyem. Holnap indulhatnék. Mire én azt válaszoltam, hogy „omnia parata sunt ad nuptias”,³⁸⁹ csak éppen még a vőlegény hiányzik, mert a P. Generális még nem döntött. Isten ujját látja a gyors vízumelintézésben, mert másik két ember számára is kért még hónapokkal ezelőtt vízumot, s máig sem kapta meg, az enyém meg, íme, napok alatt megjött.

Délután személyesen ki is mentem az argentin követségre az útlevelémért.

388 *Ad limina látogatás*: A főpásztorok szabályos időközönkénti kötelező látogatása „ad limina apostolorum”, azaz az apostolok küszöbénél, vagyis Szent Péter és Szent Pál apostol sírjánál Rómában, hogy ott egyházmegyéjükért imádkozzanak és találkozzanak a Szentatyával, hogy beszéljenek neki és az illetékes szentszéki hivataloknak egyházmegyéjük állapotáról.

389 *Omnia parata sunt ad nuptias*: Minden elő van készítve a menyegzőre. (Valószínűleg utalás Mt 22,1–4-re.)

1946. november 23.

P. Jánosi csak mára készült el beadványával. Holnap fogja megmutatni a P. Generálisnak, és nagyon szeretné az én legújabb jelentésemet is mellékelni, mert ezt én még nem mutattam meg itt senkinek, ő pedig olyan konkrétan és olyan erősnek tartja, hogy érdemes beadni. Áadtam egy példányt.

1946. november 25.

Ma de. váratlanul hívatott a P. Generális. Azzal kezdette, hogy nagyon sokat gondolkodott és tépelődött az ügyem felett. Igazam is van, és nincs is igazam, a primásnak is igaza van, és nincs is igaza. Ő nem tudja eldönteni a kérdést, és talán nem is lehet eldönteni. Annyit világosan lát, hogy most nem mehetek haza, mert annyira feszült a hangulat. Ezért tépelődött annyit, hogy hová küldjön, higgyem el, hogy rendkívül fáj neki, hogy a KALOT-munkából ki kell emelnie, mert ezt a munkát oly fontosnak és oly időszerűnek tartja. Rólam való elhatározására döntő befolyással volt az, hogy Dél-Amerika egy teljesen elmaradt világrész. Ott még a szociális munkák tetejének [azt] tartják, ha néhány jámbor munkást szombat esténként valami hitbuzgalmi gyűlésre összehívnak. Egy teljesen elzárt és betokosodott világ, ahol a hivatalos kormánypárt is az úgynevezett konzervatív párt. Most Argentínáról beszél. A szociális kérdésben legalább 50-80 évvel el vannak maradva, azt hiszik, hogy a kommunizmussal szemben jámbor egyesületekkel gátat lehet emelni; oda az kell, amit mi csináltunk Magyarországon: megfogni magát az életet minden vonatkozásában, a bérkérdésben éppúgy, mint a szórakozás és kultúra kérdésében. A *Quadragesimo anno*³⁹⁰-t kellene megvalósítani Argentínában is, egy erőteljes szociális mozgalom dinamikájával. – Még hosszan beszélt a P. Generális a dél-amerikai helyzetről, és igen sötét képet festett róla.

A lényeg az volt, hogy ott a mi pátereink is egy egészen szűk látókörű társaság, akik a spanyolon kívül semmilyen nyelven nem beszélnek; ezek mellett mi, magyarok világpolgárok vagyunk széles horizonttal, akik nyelveket beszélünk, és korszerű mozgalmakat vezetünk.

Majd kb. így folytatta: Én most információkat szerezve önről, de személyes benyomás alapján is azt látom, hogy önben van annyi erély és rátermettség, hogy ezen a nagy elmaradottságon keresztül tud törni. Ön mögött egy egészen rendkívül gazdag tapasztalat áll a szervezés területén. Önt ki merem küldeni Argentínába, hogy ott megvalósítsa azt, amit a KALOT-tal Magyarországon megteremtettek. Magyarországon ott marad P. Kerkai, és tudja folytatni egyedül a munkát. Ön pedig átmegy Dél-Amerikába átültetni az otthoni nagyszerű munkát. Önnek igen sok nehézsége lesz új környezetében a mieink részéről, de bízom benne, hogy ezen is keresztül fogja magát vágni. Majd kérek öntől jelentést a helyzet felméréséről, a munka lehetőségeiről, feltételeiről és elgondolt terveiről. Ké-

390 A *Quadragesimo anno* XI. Piusz pápa 1931-ben megjelent szociális enciklikája.

sőbb, ha már a munkákat folytatja, átjöhet Európába felvenni a kapcsolatokat az itteni nevezetesebb szociális mozgalmak vezetőivel. De aztán visszamegy, és vezeti tovább a komoly nagy szervezést. Most csak egyelőre vonul félre, talán csak fél évre, nyelvet tanulni, ezt teheti akár Spanyolországban, aztán belemegy a szociális munkákba.

Én komoly gondviselést látok abban – folytatta –, hogy magát most kénytelen vagyok kiemelni magyarországi munkaköréből, mert az egyetemes egyház egy más világrészén nyer önnel, és végeredményben ugyanazt a Corpus Christi Mysticumot³⁹¹ fogja építeni ott is, azzal a különbséggel, hogy ott nagyobb szükség van önre, mint Magyarországon.

Még hosszabban beszélt erről, és annyira megdicsérte hitvány személyemet, hogy nem is merem ide leírni. Egyetlen elmarasztaló szava sem volt, hogy imprudens lettem volna, úgy hogy az egészből a legvilágosabban az lett a benyomásom, hogy itt egyáltalán nem büntető áthelyezésről van szó, hanem egy kényszerű dispozióról, amelyet ez a nagyvonalú ember mindjárt kihasznált egyetemes nagy tervei és reformjai érdekében. Azzal, hogy közvetlen mögöttem akar állni, és szemét rajtam és munkáimon akarja tartani, a missziójelleg csak még jobban kidomborodik, s bennem külön felelősségtudatot támaszt, hogy most íme, mint professzus,³⁹² hivatásomat gyakorolhatom. Amikor kijelentettem előtte, hogy minden munkára vállalkozom, és Isten nagyobb dicsőségére gondolkodás nélkül engedelmeskedem, azt felelte, hogy ezt el is várja tőlem, és mert erre számított, ezért merete nekem ezt a dispoziíót adni.

Megemlítettem neki, hogy mit szól ahhoz a tervemhez, hogy a magyarországi KALOT számára pénzt gyűjtök, mert erre és tulajdonképpen nem személyemre van otthon szükség. Nagyon helyesnek tartotta, és még biztatott is, hogy feltétlenül tegyem meg, mert ezzel tartozom is egykori mozgalmamnak.

Előhoztam neki, hogy szinte áttörhetetlen nehézséget látok az idegen és új nyelv miatt. Azt válaszolta, hogy engem olyan típusnak ismer, aki előtt nincs akadály, ez sem lesz az. Majd lesznek embereim, akiket mozgatok; ezt a „mozgatást” nem ismerik ott odaát. Az ön dinamizmusára ott szükség van, fejezte be.

Ezután elmondotta, hogy Cardijn³⁹³ abbé a napokban volt nála, és hosszan beszéltek a szervezés szükségességéről, hagyott is itt nála bizonyos igen kényes

391 *Corpus Christi Mysticum*: Krisztus titokzatos teste (az Egyház).

392 *Professzus*: négyfogadalmas jezsuita. A három szerzetesi fogadalom mellett a „professzus” jezsuita még egy negyedik, különleges engedmességi fogadalmat is tett, amiben elkötelezi magát, hogy kész bárhova elmenni, ahova a pápa a hit hirdetése érdekében küldi őt.

393 *Joseph Cardijn* (1882–1967): munkásszármazású belga pap, 1965-től bíboros érsek. 1912-ben Brüsszel munkásnegyedében káplán. Az első világháború után itt hozta létre a JOC-t (Jeunesse Ouvrière Chrétienne), azaz a Keresztény Munkásifjú Mozgalmat, amely hamarosan számos európai országban elterjedt. A mozgalom Magyarországon *Katolikus Ifjak Országos Egyesülete* (KIOE) néven működött 1936-tól egészen az 1948-ban bekövetkezett betiltásáig.

és nagyon érdekes információkat; most átadja nekem, hogy tanulmányozzam át, de nem adhatom tovább, és nem beszélhetek róla. Ezzel is meg akarja mutatni, hogy bizalommal van irántam. Majd kéri vissza az írásokat.

Elő is vett egy csomó iratot, és átadta nekem.

Végezetül azt kértem, hogy megvárhassam itt, Rómában, amíg barátaimmal kihozatom Budapestről jegyzeteimet, irataimat s néhány dolgot, amire esetleg odaát szükségem lehet. Nagyon természetesnek találta, és azt mondotta, hogy akár egy hónapot is várhatok itt, a Kúrián.

Az exámenre³⁹⁴ való csemetetés vetett végett a beszélgetésünknek. Kb. háromnegyed órát voltam bent nála. Amikor kijöttem, sok minden kavargott a lelkemben, új feladatok, nagyszerű megbízatás, amely azonban alig valósítható meg. Dolgozhatom azon a területen, amely talán a legközelebb áll a lelkemhez és egyéniségemhez, de ezzel Magyarországon elbuktam, mert a „világpolgár” magyarok is túl konzervatívok voltak a *Quadragesimo annó*hoz, hát mi lesz velem egy idegen országban, amely meg még a *Rerum novarum*³⁹⁵ megjelenési idejéig sem jutott el. Csak elbukhatom. A P. Generális bizonyára látta, hogy itt van egy gőzkazán ember, akivel lehet utat törteni, és ha ő maga törik bele, akkor is újra használatba ember marad, hát kiküld oda, ahol csak elpusztulni lehet.

Sok és súlyos kétely gyötri a lelkemet. Látom, amint az argentin konzervatívok összefognak ellenem, és feljelentenek Rómában, és akkor megint nem fognak megvédeni és elítélni sem, mert az Örök Város „örökségének” titka az, hogy mindig meghajlik, és így sohasem törik, mindig megegyezik, és ezért mindig az asztal mellett marad. Az ilyen magamfajta embereket dinamitnak használja, és ha sikerül a robbantás, a dicsőség az övé, ő halad a kor élén, ő tett sokat a munkásokért, ő a modern, ő a nagyszerű; de ha a robbantás nem sikerül egészen, hanem csak félig, és marad még néhány, aki tiltakozni mer, aki feljelent és fenyegetőzik, akkor itt, Rómában a szegény „apostolról” többet nem akarnak tudni semmit, ők soha nem is biztatták, egyetlen dollár segítséget sem adtak szegénynek. Mehet új vidékre, ha még van ereje, és kezdheti előlről élete egyetlen nagy álmát.

Új megbízatásom nagyszerű, megtisztelő és súlyos, lényegében azonban hálálra vagyok ítélve.

1946. november 26.

Jelentkezem közvetlen új előjárómnál, P. Travinál. Elmondja, hogy milyen lehetőségeim vannak a szociális munkákban, s látom, hogy már itt, a Kúrián

394 *Exámen*: imával, Istenhez fordulással összekötött lelkiismeret-vizsgálat, amelyet a jezsuiták délben és este tartanak, visszatekintve az utolsó exámen óta eltelt időszakra.

395 *A Rerum novarum* (magyarul: „Az új dolgok”) XIII. Leó pápa szociális enciklikája, amelyet 1891-ben adott ki. Ez az első társadalmi témájú pápai körlevél, melynek fő témája a munkáskérdés, a munkásosztály helyzetével kapcsolatos egyházi társadalmi tanítás bemutatása.

P. Travinál megtörik az a nagyszerű elgondolás, amivel P. Generális engem Argentínába küld. Hát van a munkásoknak egy Szent József Egyesülete, amely közel százéves, és az a páter, aki ma vezeti, nem sokkal van a száz év alatt. Neki kell majd segítenem.

Reményem azonban van: meghal az öreg páter, és én akkor kiforgatom eddigi lényegéből azt a szent egyesületet. Gyerünk!

1946. november 27.

P. Varga hazautazik. Teljesen le van törve. Fél, hogy odahaza elfogják. Tudja, hogy komolyan úgysem fog tudni otthon dolgozni, ezért ígéri, hogy visszajön. Nagy komédia ez az élet: az egyiknek haza kell mennie, holott félholt a remegéstől, és nem tudja, hogy majd mihez kezd otthon; a másiknak meg nem szabad hazamennie, holott örömmel menne haza, és tudná is, hogy mihez kezdjen odahaza. P. Varga irigyelt engem, én meg irigyeltem P. Vargát.

1946. november 28.

Írok P. Kerkainak egy levelet, amelyben elbúcsúszom tőle és a munkatársaktól. Azt hiszem, hű tükre volt ez a levél egész lelkiállapotomnak. Volt benne egy kis keserűség és gúny, amelyet azonban legyőzött a kötelességtudat és az engedelmesség vállalása, ezért aztán érthetően a vége bizakodásban csendül ki, és komoly pozitív ígéretek tartalmaz. Azt hiszem, ez vagyok most én.

Elküldtem a megérkezésemtől eddig írt naplójegyzeteimet is, hadd lássa a „Kisatya”³⁹⁶ a nehéz küzdelem egyes részleteit. Kértem, hogy dolgaimat is csomagolják össze, és küldjék ide, Rómába barátaimon keresztül.

Lassan elkezdődik európai dolgaim felszámolása. Én úgy teszem, mintha végleges volna, sokan azonban azt jósolják, hogy csak néhány évről van szó.

1946. november 29.

Kezdenek befutni a kiemeltetésemről szóló vélemények. P. Jánosi ma beszélt Mgr. Verolinóval, aki Budapesten, a nunciatúrán hosszú ideig követségi tanácsos volt. Nagyon megütközött a dispozición. Szerinte nekem legalábbis itt, Rómában kellene átvészelnem azt az időt, amíg a viharok körülöttem elcsendesednek, hogy készen álljak az azonnali visszatérésre. El akar menni a monsignore a P. Generálishoz, hogy rávegye a dispozició megváltoztatására. Alig győztem magyarázni a P. Jánosinak, hogy minden erővel beszélje le erről, mert ez csak árthat nekem. A P. Generális még majd azt hiszi, hogy mi béreltük fel, hogy közbenjárjon. Különben is, ha vissza akarnak hívni, nem oly nagy a világ, közben pedig tapasztalatokban mérhetetlen sokat gazdagodhatom, ha pedig majd nem akarnak visszahívni, akkor is jobb, ha egy végleges és messzi helyen ütöm fel a sátorfámat.

1946. november 30.

Valóban egymás után futnak be a vélemények. Ma Nyisztor³⁹⁷ doktorral beszélgettem hosszan a helyzetemről. Ő valósággal örül neki. Szerinte már a szívem sem bírta volna sokáig ezt a megfeszített munkát, amit nekem itt, Európában produkálnom kellett, és amelyet minden biztonnyal folytatnék, ha itt maradnék. Aztán világot látok, egészen új perspektívák nyílnak ki előttem, amelyeknek majd nagy hasznát vehetem. Ezzel újabb fölénybe kerülök a többiekkel szemben. Föltétlenül meg van győződve, hogy egy-két év múlva hazahívnak. Annak idején P. Bangha is úgy ment ki az országból, hogy többé nem jöhet vissza, és három év múlva már otthon volt, pedig őt valóban és objektíve súlyosabb dolgok miatt száműzték: beleavatkozott mindenbe, kritizálta cikkekben a püspököket, és így tovább. Azt is felhozta Mgr. Nyisztor, hogy minden valamirevaló pátert hosszabb-rövidebb ideig deportáltak odahaza valamelyik csendes vidéki rendházba. Szóval, ő inkább sok szerencsét kíván az úthoz. P. Banghával valamikor járt Argentínában, és volt Montevideóban is.³⁹⁸ Nagyon dicséri, hogy milyen gyönyörű hely, és milyen nagyszerűek az emberek.

Valóban, szeretném nagyon kihasználni dél-amerikai utamat önmagam belső építésére. Kedves volt a Nyisztortól, hogy ilyen jókedvűen magyarázta a jövőmet. Közben csendes véleményt mondott a primásról is, de azt jobb nem leírni.

1946. december 1.

Ma meglátogattam P. Brustot. Úgy tett, mintha nem tudna semmiről semmit, bár lehetséges, hogy a részletek valóban ismeretlenek voltak előtte.

Az ő véleménye az volt, hogy fogjam fel az egésztest lelkileg, és természetfölötti szempontok szerint igyekezzek hasznat meríteni az egészből. Igen nagy áldozatnak tartja az én elfűrészelésem, és sehogy sem akarja elhinni, hogy nyugodt, derűs lélekkel viselem el. Vagy rossz véleménnyel van belső tartóoszlopaimról, vagy pedig túlságosan nagy dolognak tartja, hogy egy embert ennyire és ily gyökeresen kiemelnek eddigi munkaköréből, amely ráadásul egyetlen szerelme is volt. Megjegyzem, van is benne valami. Ilyenkor, amikor ezt más magyarázza nekem, veszem észre magam is, hogy nem is olyan kis dolog történt velem.

Nagyon nyárspolgári volna most összecsucodni. Még egy csendes sopánkodást is nagyon szégyellnék.

397 Nyisztor Zoltán (Debrecen, 1893 – Róma, 1979): katolikus pap. Újságíró, író és szónok, a két világháború közötti magyar közélet ismert és meghatározó személyisége, a „harcos katolicizmus” képviselője, közel másfél évtizeden keresztül a *Magyar Kultúra* című folyóirat szerkesztője. 1946-tól külföldön élt. Nagy Tőhötöm atyai jóbarátjának tekintette.

398 Mind a ketten könyvet is írtak dél-amerikai élményeikről: Bangha Béla: *Dél keresztje alatt. Feljegyzések egy délamerikai missziós körútról*. Budapest, Pázmány Péter Irodalmi Társaság, 1934; Nyisztor Zoltán: *Felhőkarcolók, őserdők, hazátlanok*. Budapest, Pallas, 1935. – Nyisztor egy jóval később kiadott könyvében is megemlékezik erről a közös útról (*A dzsungel inidő*. Torino, Vörösváry Kiadó, 1978).

A germanikusokkal³⁹⁹ is találkoztam. Úgy beszéltem meg néhány okos emberrel, hogy jobb, ha nem mondjuk meg ezeknek az apróságoknak a csupasz valóságát, mert ki tudja, mit váltana ki a lelkükben, hiszen a primást is szeretik és becsülik, és a KALOT-ot és engem is szeretnek és becsülnek. Tehát azt mondtam nekik, és ezt fogjuk általában kifelé mindenkinek mondani, hogy megyek Dél-Amerikába pénzt gyűjteni, mert különben otthon becsukhatunk minden szervezkedést és minden egyesületet. És ez igaz is.

1946. december 2.

Találkozom P. Leiberrel, a Szentatya személyi titkárával. Nagyon kedves volt. Az az érzésem, hogy kissé restelkedik előttem, mert bizony ő is biztatott néhányszor, hogy jó lenne a primást figyelmeztetni. Kérdezte, hogy mit fognak otthon szólni az én kiemelésemhez. Azt válaszoltam, hogy azt fogják mondani, hogy a pápa úr Öszentsége csak szavakkal áll a szegény emberek mellett, de engedi kivégezni azokat, sőt talán maga is részes egy kevésbé benne, akik tesznek is valamit szociális vonalon; mert, remélem, tudják, hogy az én egész küzdelmem és elbukásom legmélyén ez van: a primás barokk nagyúr, aki feudális elgondolásait még ma is szeretné legalábbis egy jó fordulat idejéig konzerválni.

Nagyon hevesen tiltakozott P. Leiber azellen, hogy a pápának része lenne az én elítéltetésemben, és ha ezt így hiszik majd otthon, akkor tévednek. Erre azt válaszoltam, hogy legtöbbször nem az a fontos, hogy tárgyilag mi az igazság, hanem hogy a közvélemény mit tart igaznak. A helyes politikának ezt kell számításba vennie és nem az objektív igazságot.

Majd kifejtettem előtte, hogy lelkileg azzal oldom meg ezt az egész kérdést, hogy az egyház szinte predestinálva van arra, hogy csak az ügyefogyottak és a koldusok tolongjanak körülötte. Az evangéliumi példabeszédben sem jöttek el a király lakomájára az erősek, a bátrak, a gazdagok, akik ökröt vagy feleséget vagy tanyát vettek, ezért aztán a király összeszedette az útszéli koldusokat, és velük töltötte meg királyi házáat. Ez megy kétezer év óta. S talán mi tévedtünk, amikor az erőseket is be akartuk terelni az Úr aklába, mert ide, úgy látszik, csak a birkák valók, a Bettschwesterek,⁴⁰⁰ a jámborok.

Nagyot nevetett a páter, és nem vette komolyan, mint ahogy én sem mondtam komolyan; de azért volt egy kis igazság a szavaim mélyén. Alig tudom elképzelni, hogy az egyház valami nagyot és merészet kezdeményezzen, amellyel meghódítja lelkileg azokat is, aki a világ élén járnak és akik vakmerőek, akiknek az erő imponál. Itt alázatosságnak kell lenni, és ezzel győzni. Mi pedig öntudatos és megszervezett parasztságot akartunk, aki nem kiimádkozza a jogait, hanem kiverekszi azokat. Ezt így mind kifejtettem P. Leibernek.

399 *Germanikus*: a Collegium Germanicum et Hungaricum magyar papnövendéke.

400 Helyesen: *Betschwester*. Magyarul: jámbor vagy szenteskedő asszony; szentfázék.

De azért én most sem fogok megváltozni – folytattam –, mert tudom, hogy ilyen emberekre is szükség van az egyházban, mert hátha sikerül nekik valami eredményt elérni, s akkor milyen jól jön az egyháznak, hogy a természetfölötti sikerek mellé ezt a kis földi sikert is a magáénak könyvelheti el. Siet is ilyenkor elkönyvelni. Ez lesz az én sorsom is. Ha pedig nem fogok eredményt elérni, akkor majd az idő később beérleli az egyházat is ezekre az eszmékre, s akkor fognak majd kiásni és akkor fog majd velem hencegni az egyház, hogy íme, „mi” már a század közepén szinte vértanúkat is adtunk az eszméért. Igaz, szegényeknek el kellett bukniok, de igazuk volt!

A jó P. Leiber közben mindig csak azt mondogatta: Nincs igaza, kedves páter!

A végén már én is megbántam, hogy ennyi malíciával beszéltem vele, s mondtam, hogy azért nehogyz higgye, hogy keserűség van bennem, mert én előre számítottam, hogy ilyesféle lesz az én végem. Töretlen erővel megyek át az új világországba.

Amikor elbúcsúztunk, és utánanézttem ennek a törékeny, beteges embernek, nagyon megszerettem őt. Oly odaadó hűséggel szolgálja urát, Őszentségét, hogy még az esetleges hibákat is, bár hibáknak látja őket, belső meggyőződéssel védi. Egyike a pápa úr janicsárjainak. [Nagy Tőhötöm utólagos beszúrása: Később megtudtam, hogy beszélgetésünket elmondta a Pápának.]

Egyik kedves barátom tanácsára elhatározom, hogy írok Őszentségének egy elköszönő levelet. Nem úgy jöttem ide, és nem úgy dolgoztam, hogy most kénytelen lennék egyszerűen és zajtalanul elsompolyogni. P. Leiber egyszer mesélte, hogy Őszentségének problémája az, hogy melyik stílust szeresse inkább: az olaszok pietással teli alázatosságát vagy pedig a németek bizonyos nemes önértetét.

Ő maga mind a kettőhöz nagyon vonzódik, és többször beszélgetett már P. Leiberrel, hogy melyik az igazibb és melyik a megfelelőbb az egyház szellemének. Nos, gondoltam, írok egy olyan levelet, amelyikben a kettő helyes egyensúlyban lesz.

El is készült a levél, de mert annyi bajom volt az utóbbi időben a Vatikánnal, beadtam a levelet a P. Generálisnak is, megmondván, hogy csak akkor küldöm el, ha ő is helyesnek tartja. Sejtettem, hogy nem oly egyszerű az eset, mert azt válaszolta, hogy gondolkozni fog a dolgon.

1946. december 3.

P. Preseren⁴⁰¹ szláv asszisztenssel beszélgettem. Kissé gúnyosan azt mondta, hogy a P. Borbély is járt itt, Rómában, és ő kissé másként beszélt el az ott-honi dolgokat, és a P. Generális őt is meghallgatta. Mielőtt csak válaszolhattam volna is, megkérdezte, hogy mikor indulok Argentínába. Azt válaszoltam, hogy már két hete el kellett volna mennem. Mit vitatkozzak vele?!

401 Anton Prešeren (1883–1965): szlovén jezsuita szerzetes, 34 éven át (1931–64) volt Rómában a szláv rendtartományok generális-asszisztense.

Valójában ma váltottam meg a jegyemet. Január 4-én indulunk délben, és másnap estére már Buenos Airesben leszek Lisszabonon és Dakaron keresztül. Az ottani időszámítás szerint este lesz, mikor megérkezem, az itteni időszámítás szerint már a következő nap legelső órája. Kifutok a napokból, s így nyerek néhány órát az életem számára.

1946. december 5.

Ma hosszan együtt voltam P. Moglia⁴⁰² János új provinciálisommal. Már megkapta kinevezését, de még nem publikálták a Kúrián. Néhány nap múlva indul vissza Argentínába, igen jó benyomást szereztem róla. Semmi pózolás nincs benne, nagyon közvetlen és természetes. Most jött meg Párizsból, ahol hosszan tanulmányozta az Action Populaire⁴⁰³ szervezetét. Ezt szeretné megvalósítani Argentínában is. Telve van tervekkel és jószándékkal. Nagyon örül, hogy átmenyek hozzájuk.

Azt tudja rólam, hogy a kommunisták miatt nem mehetek vissza, mert a mozgalmam, amelyet vezettem, erősen kommunistaellenes volt.

Egy évig tanulok spanyolul, mondotta, s tanulmányozom a helyzetet. Aztán áthoz Buenos Airesbe, és mellém ad egy-két jól kiválasztott fiatal pátert, akik érdeklődnek a szociális munkák iránt. Ezekkel teljes lendülettel hozzáfoghatok a munkához. Azt várja tőlem, hogy sok és gazdag tapasztalatomat átadjam az övéinek, és egy egészen korszerű és nagyvonalú munkát kezdjünk el. Az volt a benyomásom, hogy teljes mozgási szabadságot fog adni. Az egész beszélgetés stílusából pedig azt láttam, hogy a P. Generális és P. Travi is igen jó információkat adhatott rólam. Szóval, kedvező előjelekkel indul az új élet és az új munka.

1946. december 6.

Ma ismét beszélgettem P. Leiberrel. Feltűnő hosszan és egészen apróra kikérdezett, hogy mi van a P. Kerkaival. Reméli, hogy őt nem állították félre, hiszen a primásnak is régi, kedves tanítványa, s vele nem volt közvetlen összetűzése, mint velem. Szerinte P. Kerkai kell hogy tudja egyedül is tovább vinni a mozgalmat. Mert a mozgalmat mindenképpen fenn kell tartani. Én majd gyűjthetek pénzt a KALOT számára, és ezzel nagyon tudom őket segíteni, aztán 2-3 év múlva majd én is visszajövök, csak a viharok csendesedjenek el egy kissé.

A benyomásom az volt, hogy ő beszélhetett Őszentségével az én múltkori rosszmájú elmefuttatásom után, és legalábbis annyit megmondhatott, hogy P. Nagy félreállításával a mozgalom komoly veszélybe került. Most megnyugtatóként érdeklődött, hogy azért a P. Kerkaival megy tovább a munka, mert azt mindenképpen folytatni szeretnék.

402 Juan Marcos Moglia (1900–1987): argentin jezsuita szerzetes, a negyvenes évek második felében provinciális.

403 Action Populaire: 1903-ban alapított francia keresztény-szociális mozgalom.

Utána jutott eszembe, hogy azt kellett volna mondanom: hogyha ez így van, mutassa meg Őszentsége, hogy valóban akarja a KALOT mozgalmat és segítsen rajtuk néhány ezer dollárral vagy svájci frankkal. Még lesz időm megmondani. Ez nagy lelki megerősítést is jelentene az otthoniak számára.

Összeírtam egészen röviden szökéseim történetét, de úgy, hogy barátaim⁴⁰⁴ segítségét kihagytam, másokkal pótoltam személyüket. Ezt bevezetőnek szánom első négy jelentésem elé. Az egészet lefordítottam spanyolra, s ez lesz Argentínában bizalmasabb emberek előtt a belépőm. A nagy fényképalbum felírásait is lefordítottam spanyolra.

1946. december 9.

A P. Generálistól negatív válasz jött a Szentatyának küldendő elkészítő levélre. Írásban válaszolt a P. Generális, és kért, hogy ezt a kis áldozatot még hozzam meg, hogy nem küldöm el a levelet; annak azonban semmi akadálya sincsen, hogy P. Leiberen keresztül a Szentatya külön áldását kérjem.

Ezek után nem sok kedvem volt ezt a külön áldást kérni, de nehogy azt mondja a P. Generális, hogy most meg dacoskodni kezdek, hát felkerestem a P. Leibert, és mondtam neki, hogy említse meg távozásomat Őszentségének, és kérje áldását. Ebből az egész intézkedési módból és más benyomásokból is mindig világosabb lesz előttem, hogy Őszentsége ejtett el engem, mert félt a primás kérésének eleget nem tenni, viszont nem akar egyáltalán szerepelni a temetésemen, végezzék el ezt a kegyeletes aktust a jezsuiták. Különben nem tudom megérteni a P. Generálist sem, aki először a leghatározottabban azt mondja nekem, hogy nem megyek Argentínába, dezavualja a provinciálisomat, és a végén önmagával ellentétbe kerülve mégis kiküld Dél-Amerikába.

1946. december 12.

Ünnepélyes nagy disputa⁴⁰⁵ a Gregoriana egyetemen. Én is elmegyek meghallgatni. A tétel Szűz Mária mennybevitele volt, egy negyedéves teológus védte, és nem kisebb emberek voltak a hivatalos támadók, mint Garrigou-Langange⁴⁰⁶ O.P., az Angelicum⁴⁰⁷ világhírű tanára, és Fares,⁴⁰⁸ a lateráni

404 Barátaim: az amerikai hírszerző tiszték.

405 A középkorban kialakult egyetemi szokás, oktatási forma volt a *disputa* (vagy disputáció), amelyben egy-egy tudományost tételt vitattak meg a hallgatóság előtt a disputa résztvevői: a tétel védője és egy vagy több támadója. Bizonyos időszakoként ünnepélyes disputákat is tartottak az egyetemek vagy fakultások a teljes hallgatói és oktatói kar, sőt meghívott vendégek előtt, ahol az intézmény bizonyosságot tehetett az ott folyó oktatás magas színvonaláról, a kiválasztott hallgatók pedig tanúságot tehetek megszerzett ismereteik és logikai készségeik magas fokáról.

406 Réginald Garrigou-Lagrange (1877–1964): francia dominikánus teológus, professzor.

407 *Angelicum* – Pontificia Università San Tommaso d’Aquino (Aquinói Szent Tamás Pápai Egyetem): a Domonkos-rend római egyeteme.

408 Armando Fares (1904–1980): a lateráni pápai egyetem tanára, 1950-től érsek.

Athenaeum⁴⁰⁹ tanára. Imponáló volt. Az első sorokban 9 bíboros ült, néhány nagykövet, több általános rendfőnök, és az úgynevezett „tömeg” mintegy 40-50 érsekkel és püspökkel kezdődött. Aztán jöttek a hallgatók, fehérek és feketék, barnák és sárgák, a világ mindenféle papi és szerzetesi ruhájában, koptok és egyéb válogatott keletiek magas kerek kalapban és nagyszakállasan. Lehetek úgy ötezren. Remek ének- és zeneszámok, Fr. Hegyi⁴¹⁰ is hegedült. Aztán szikráztak az acélpengék, s Fares egyszerűbb diffikultásai⁴¹¹ után Garrigou-Lagrange egész a mélybe kotorászott le. A végén a P. Rektor az egész egyetem nevében felolvasott egy beadványt Őszentségének, amelyben kéri a dogma kihirdetését.⁴¹² Ezzel a ténnyel a disputa túlnőtt az egyszerű szokásos nyilvános egyetemi vitákon. Mély hatással volt rám a világ első és legtekin-
télyesebb teológiai egyetemének ez a nagy manifesztációja. Büszkén mentem haza, hogy én ennek az egyháznak és ennek a jezsuita rendnek lehetek a tagja.

1946. december 14.

P. Jánosi volt a P. Generálisnál. A primás, úgy látszik, alapos munkát akar végezni, mert a páter sem mehet haza. A P. Generális nagy zavarban van, mert látja, hogy mik lehetnek ennek a következményei, viszont kötve van felsőbb rendelkezések által. Mondotta is a páternek, hogy még nem végleges ez a döntés, várjon egy keveset, próbál valamit tenni. Nem lehet egy egyházpolitikát ennyire kiszolgáltatni egy ember kénye-kedvének, aki egy vidéki kis plébános perspektívájával és egy Caesar akaratával kormányozza a magyar egyházat, körülvéve tömjénező hízelkedőkkel, akik még csak lovat adnak alája, és kihasználják saját kis piszkos érdekeik és politikájuk javára.

A napokban mondta valaki, hogy a primás azzal, hogy bennünket és különösen engem, akinek kizárólag és egyedül köszönheti a hercegprimási széket, ily csúnyán kivégzett, emberileg is hitványul járt el. Hát van benne valami. Dr. Nyisztor mondotta, hogy a primás túlságosan emberi, túlságosan önmagát és saját dicsőségét látszik keresni. Ez meg egészen igaz!

1946. december 15.

Kedves amerikai barátommal és a P. Mócsyval elmentünk Tivoliba kirándulni. Autóval szaladtunk ki, és megnéztük a híres vízeséseket, római villák nyomait és a Sibyllák barlangját. Amit a természet alkotott, az valóban egyszerű

409 Pontificia Universitas Gregoriana (Pápai Lateráni Egyetem): egy ideig „Athenaeum Lateranense” volt a neve.

410 Hegyi János (1920–2014): jezsuita szerzetes. 1941–44-ben Kassán, majd 1946-tól Rómában tanult 1949-ig. Később Leuvenben még két év filozófiát hallgatott, s abból doktorált. Haláláig külföldön szolgált. 1977-től 1986-ig a külföldön élő magyar jezsuiták provinciálisa volt.

411 *Diffikultás*: probléma, nehézség, ellenvetés.

412 Szűz Mária mennybevitelének (mennybevitelének) dogmáját XII. Piusz pápa 1950-ben hirdette ki. (Ez máig [2017] az utolsó kihirdetett dogma a katolikus egyház történetében.)

és fenséges volt. A barlang mélyébe lezúduló hatalmas vízesés szinte félelmetes volt, és nem csoda, hogy a rómaiak istenekkel és hősoszokkal képzeltek benépesítve a hegyek mélyét. Amit a rómaiak alkottak, az nemes és arányos volt. A Szibilla temploma ott a szikla tetején igazi klasszikus alkotás: kiegyensúlyozott vonalak, csiszolt ízlés és valami biztos erő. Amit aztán a barokk emberek alkottak, az a mindenáron nagyot és sokat akaró parvenü ízléstelensége volt. Legalábbis az én szememben. Valamelyik jókedvű bíboros építette oda a hegyoldalba azt a behemót nagy villát több száz vízesésével és különféle vastag tréfáival. Amikor tisztelői már mind együtt voltak az udvaron, és tapsolva éljenezték Öfömagasságát ott az erkélyen, a bíboros úr megnyomott valami fogantyút, és erre az egész teret minden oldalról, minden rejtett sarokból és hajlatból a vízsugarak özöne árasztotta el nagy öröme az egyházfejedelemnek. Visítva futott a nép, és mire megpihent volna egy másik udvaron, ahol meg mesterséges madarak énekeltek, és Róma minden nevezetes épülete látható volt malterből kicsinyben kihabarva, újfent nyakon öntötte őket a vidám bíboros. Amikor nézegettem ezeket a barokk tréfákat, eleinte szinte megbotráncoltam rajtuk, de a végén rájöttem, hogy egyik-másik bíboros manapság is azzal szórakozik, hogy másokat eláztat, csak hogy ez az utóbbi ízléstelenebb és fájdalmasabb is, mint a régi bíbornokok nagyúri passziói, akik végeredményben egy-egy ilyen eláztatás után gazdagon megajándékozták a szerencsés elázottakat.

Ebben a villában élt hosszú évekig Liszt Ferenc is, és itt írta a Magyar rap-szódíát. Hányfelé szóródtunk és szóródunk szét mi, magyarok széles e világon!

Mire Hadrián császár villájának remek romjaihoz értünk, már késő lett, és épp az orrunk előtt csukták be a kapukat. Még amikor Rómából elindultunk, mondotta I.⁴¹³ barátom, hogy a romok mellett aztán találni egy egészen épségben levő vendéglőt is. Ez természetesen nem volt bezárva, így ide tértünk be. Mondtam is, hogy sokat fogunk mi még mulatni később, ha visszagondolunk rá, hogy Hadrián császár villája helyett csak a szomszédos vendéglőt néztük meg. Pompás vacsorát ettünk, és miután előzőleg leszóltuk a barokk ember nyárspolgári életstílusát, mi e stílusban fejeztük be a napot.

1946. december 20.

Vatikáni útlevelem december 31-én lejár, s mivel csak január 4-én indulok, meg kellett hosszabbítani. Az egyik páter másfél hete felvitte az államtitkárságra, és beadta a hivatalos helyen, egy ufficióban, ahol száz mással együtt ezt is egyszerűen le kellett volna pecsételniük, és készen lett volna a meghosszabbítás. Azonban Mgr. Grano, aki az útleveleket intézni szokta, nem merte saját felelősségére meghosszabbítani, mert ez azt jelentené, hogy engem elengedtek eddigi működési területemről, amelyen a Vatikánnak szolgálatokat tettem. Azt mondta, hogy az ügyet előadja Montini államtitkárnak, s döntsön ő. Be is vitte az útlevelemet, de Mgr. Montini azt üzenté ki, hogy ő sem mer maga dönteni, hanem majd

413 I: István, azaz „*Sign. Stephano*”, azaz *Stephen Streeter* amerikai hírszerző tiszt.

megkérdezi a pápát, és megüzeni a választ. Még aznap hívatott P. Travi. Előzőleg beszélt vele P. González,⁴¹⁴ a substitutus, és azt ajánlotta, hogy próbáljak hirtelen elutazni és így kijutni Argentínába, mielőtt útlevélem érvénye lejárna. Voltam is kint az utazási irodában, és ott azt mondták, hogy a két nap múlva induló repülőgépen volna egy hely, mert valaki lemondott és én beugorhatnék helyette. Érthető izgalommal siettem haza és mentem el P. Travihoz. Ő kissé meg volt ijedve, hogy elveszít a provinciája számára, és ő is szeretne volna, ha hamar elutaznék, másrésről meg azt mondta, hogy most a döntés valóban a legvégső és leghitelesebb lesz, és ha a pápa itt tart Rómában, akkor azt az isteni gondviselés rendezte el így. Kérdésemre, hogy menjek-e el a holnaputáni géppel, azt válaszolta, hogy teljesen rám bízza. Ha én el akarok futni, örülni fog, de ezt nem kéri. Csináljak teljesen azt, amit akarok. Azt válaszoltam, hogy sajnos ezt a hivatalosan megengedett önrendelkezést már jól ismerem az utóbbi időből, amikor a mozgalom vezetésével és politikai irányával kapcsolatban igen sokszor hallottam a leghivatalosabb és legfelső rendi helyekről, hogy csináljam legjobb belátásom szerint, s amikor csináltam, baj lett. Kértem, hogy döntsön ő. De nem döntött. Rám bízta. Én pedig elmentem P. Mócsyhoz, és úgy láttuk jónak, hogy maradjak, és várjam meg a pápa választ.

A pápa válasza kissé váratott magára, mert Montini azt szeretne volna, hogy maradjak itt, Rómában a Magyar Pápai Segélyakciók legfőbb vezetőjeként. A pápa P. Leibert bízta meg, hogy nyomozza le, hogy mi lenne a legjobb. P. Leiber beszélt a P. Generálissal, aki azt válaszolta, hogy a P. Provinciális szerint P. Nagy Rómában sem maradhat. Ez a válasz sok mindenre enged következtetni. Egy generális, aki a provinciálisra hivatkozik egy kényes döntésben! A P. Generális válasza azt jelenti: Mit kérdezi tőlem ezt a pápa Őszentsége, hiszen egyszer már kaptam egy üzenetet, hogy Rómában sem maradhat P. Nagy! Mivel azonban a pápának épp ez a tapogatódzása azt mutatta, hogy hajlandó volna előző döntését megváltoztatni, P. Leiber objektív érveknek nézett utána, és elment P. Mócsyhoz, és őt is megkérdezte beosztásomra vonatkozóan. P. Mócsy azt válaszolta, hogy abban az esetben, ha a Pápai Segélyakció komoly dolog lesz, és komoly összegek állnak majd rendelkezésre, fogják itt a P. Nagyt, de ha csak a szegény menekültek sírását kell hallgatni, és igazi, komoly segítség nem lesz, akkor kár volna egy ilyen energiát itt lekötöni, ebben az esetben inkább menjen ki a páter Argentínába, mert ott többet tud tenni Isten nagyobb dicsőségére. És igaza volt P. Mócsynak. Azt hiszem, az ő válaszával döntött el végérvényesen az én sorsom.

Néhány nap múlva felmentem magam az államtitkárságra az útlevélemért, mert P. Traviék már nagyon izgultak, hogy mi lesz velem: megyek-e vagy maradok. Készen találtam útlevéletemet. Maga Montini írta alá. Délutánra már bele volt ütve az argentin vízum, s ezzel jogilag is befejeződött az én európai szereplésem. Elmegyek. Sokat dolgoztam, veszélyes szolgálatokat tettem a Szentszéknek, és Őszentsége még csak áldását sem küldte a távozás alkalmából. Gondolkoztam

414 Talán: P. Luis González-Posada dél-amerikai jezsuita.

ezen, és beszéltem is róla P. Mócsyval. Ne méretezzük túl önmagunk jelentőségét, de még a kis Magyarországot sem. Otthon áll a kegyetlen küzdelem: az egyház kiépített fellegvárainak recsegni-ropognak az eresztékei, naponta újabb rohamok zúdulnak rá, erőmegfeszítve vergődünk az életért, és senki sem törődik velünk. Öszentsége sem ér rá most velünk külön és sokat foglalkozni, mert nagyon lekötik őt a személye elleni támadások, amelyek hetente látnak napvilágot a legkülönbözőbb olasz kommunista újságokban. Ezek felett emésztődik. Eddig is túlzás volt egy oly kis országgal annyit törődni, mint az utóbbi időben Magyarországgal. Csak azért történhetett, mert egy vakmerő ember ügyeskedte ki ezt a külön törődést. Fenn lehetne tartani az érdeklődést, újabb fordulatokkal lehetne valóságos szenzációt is teremteni, mert sajnos, ezekre szükség van, hogy az ügyek előbbre menjenek, de első feltétele volna ennek, hogy az embert odahazulról ne fejezzék le. Az az érzésem, hogy állok a parton, és a vatikáni ügyek és intézkedések dagadt folyója ott rohan el a lábam alatt, és én már nem tudom belekeverni a mi ügyeink fontosságát is, a mi problémáinkat is. Pápai kihallgatások, intézkedések, pénztalások, tervek, információk megállás nélkül özönlenek a Damasus-udvaron keresztül, de nekem már ott nincs mit keresni. Csomagolok és megyek. De viszem magammal az elmúlt tíz év minden gazdag tapasztalatát, viszem magammal töretlen munkakedvemet és azt a nagy tapasztalatot, hogy még a Vatikán sem, és még a pápa személye sem az a valami, amiért érdemes volna e földön dolgozni, hanem kizárólag a legmagasabb célért, Isten földi országáért. Ha ezt tartjuk a szemünk előtt, sohasem csalódhatunk. Minden más dolog ezen a világon kutyagumit ér.

1946. december 21.

P. Jánosi hirtelen eltűnt Rómából. Hazarepült. El sem köszönt, nem is üzent semmit. Kapott bizonyára valamilyen választ, és ezt hazaviheti, aztán majd valószínűleg újra ki kell jönnie. Köszönés nélkül pedig valószínűleg azért ment el, mert félt, hogy néhány deka levelet rábízunk, ő ugyanis nem szívesen tesz senkinek ilyes szolgálatot. A jó P. Kerkai naivul még azt kérte tőlem, hogy majd a P. Jánosival, aki Rómától Budapestig repülön megy, küldjek szöveget és cipőt a munkatársaknak.

Hosszan beszélgettem P. Travival. Nagyon örül, hogy végérvényesen és biztosan megkapott engem. Mondotta, hogy majd ír egy levelet az ottani provinciálisnak, hogy hamarosan mutassanak be Peron államelnöknek, akit nagyon fogják érdekelni azok a dolgok, amiket mondani tudok. Erősen és sokszor hangsúlyozta, hogy ő tudja, hogy ez az egész argentin küldetés számomra mily nagy áldozatot jelent, de bízzam a gondviselésben, és örüljek annak, hogy a régi jezsuitákhoz hasonlóan mint professzus gyakorolhatom külön fogadalmamat, mert íme, most tulajdonképpen a pápa küld Dél-Amerikába, mert a legvégső döntést ő adta meg. Kevés jezsuita dicsekedhetik azzal, mondotta, hogy dispozióját a pápától kapja.

Az az érzésem, hogy a jó P. Travi még mindig fél, hogy a lelkemben valami keserőséggel hagyom el Európát, és ezért igyekszik ily szépeket mondani, amelyekben, bár alapjukban véve igazak, van valami vigasztalásjelleg. Mondottam is neki, hogy tiszteljen meg bizalmával annyira, hogy higgye el nekem, hogy jókedvvel és tökéletesen töretlenül megyek új munkaterületemre. – De azért mindig visszatér az áldozat és hősiesség dicséretére, ami már szinte rosszul is esik.

Az igazi nehézség nem ezen a felületen mozog a lelkemben, hanem sokkal mélyebben: megyek én a pokol kapujába is dolgozni és töretlen maradok a szétromgyolódásig, de ha azt látom, hogy itt ezek az egyházi dolgok olyannyira túlságosan emberiek, akkor néha azt hiszem, hogy csak komédia az egész. Nem azok tartják fenn az egyházat, akik imádkoznak, hanem azok viszik előre az Isten ügyét, akik vakmerően és evilágian is ügyesen dolgoznak. Ezeket terrorizálják az imádkozók azzal, hogy a természetfölötti segítség nélkül a mi munkánk semmit sem érne, így mégis ők, a jámborok a fontosak, és ha mi fellázadunk ezellen, máris kiestünk magából az egész rendszerből, és ellenséggé lettünk... És az imádkozók ügye továbbra is mindig menni fog előre, mert mindig akad annyi életrevaló, aki hagyja magát befogni a jámborok igájába. Tudom, hogy ez pogány gondolat, de sokszor megfordult már a fejemben, a megoldását is tudom; de hiszen azért vagyunk emberek, hogy legyenek kísértéseink és nehézségeink.

P. Mócsy többször mondotta nekem, hogy ő fél attól, hogy én egyszer mindent odavágok. Nem hiszem. Nehézségeim mindig lesznek, de azokat Isten segítségével meg is fogom tudni oldani. P. Lippert írta le a *Der Mensch Job redet mit Gott*⁴¹⁵ [című] munkájában, hogy szerencse, hogy a világ kormányzása nem az Isten szentjeire lett bízva, mert akkor az egész világmindenség egyetlen horkolástól lenne hangos. Nos, ez van az én nehézségeim legmélyén is.

1946. december 22.

Itt van a házban P. Lassalle,⁴¹⁶ a japán missziók főnöke. Többször beszélgetek vele a felüdülések alatt. Ma az írónál nagy beszámolót tartott a japán helyzetről. Én is elmentem és meghallgattam. Rendkívül intelligens összefoglaló volt. Az egész háború alatt Japánban volt, végigszenvedett mindent, s most új munkatársakat gyűjt a hatalmas lehetőségek kihasználására. Sok jel mutat arra, hogy az amerikaiak a kereszténységgel akarják Japánt közelebb hozni magukhoz, s így természetes fegyvertársat találni ebben az erőteljes népben az oroszokkal szem-

415 Peter Lippert: *Der Mensch Job redet mit Gott*. München, 1934., Verlag Ars Sacra.

416 *Hugo Makibi Enomiya-Lassalle* (1898–1990): Németországban született jezsuita szerzetes, zen-mester. 1929-ben kezdte missziós munkáját Japánban. A katolikus Sophia Egyetemen tanított, s mellette szociális tevékenységet is végzett. 1935–49 között a jezsuiták japán missziójának a vezetője volt. Sokat tett a kereszténység és a zen buddhizmus közötti párbeszéd érdekében. Hosszú japán misszionáriusi működése folyamán vette fel a japán állampolgárságot, és az akkori törvényes előírás szerint eredeti neve mellé japán nevet választott. Így lett belőle Enomiya-Lassalle. Több könyve közül az egyik magyarul is megjelent: *Zen. Út a megvilágosodáshoz. Bevezetés és útmutatás* címmel (Szentendre, 1995, 2002).

ben. A páter Dél-Amerikán keresztül fog visszatérni Japánba, s velem egy napon fog Rómából elindulni, de ő közben lemarad Madridban. Kicsi a világ: Buenos Airesben majd ismét találkozunk.

1946. december – karácsonyi ünnepek

Kállay Kristóf⁴¹⁷ járt lent a napokban Rómában, és meghívott hozzájuk Capriba az ünnepekre. Megígértem, hogy lemegyek, de majd csak magára az ünnepre, az előestét a mieink között akarom tölteni Nápolyban, Posillipóban.

Többektől hallottam, s valamikor Firenzében magam is tapasztaltam, hogy az olaszok karácsonya színtelen és csendes a miénkhez képest. Ezért nem is vártam semmi különöset a posillipói karácsonytól. De mekkora volt a csalódásom! Ilyenkor látni, hogy milyen nagy különbség van a déli és az északi olaszok között. A gazdag lelkű, vidám nápolyiak milyen bensőséggel tudják megülni ugyanazt az ünnepet, amelyik az északiak csendesebb kezén színtelenné fakul!

Maga a Szent Alajos Kollégium Nápoly egyik legszebb helyén fekszik: a nagy öböl északi bejárója közelében. Magasan fenn áll, és a provinciális szoba erkélyéről, ahol laktam, az egész gyönyörű öblöt végig be lehetett látni. Nem írom most le hosszabban az ünnep egyes részleteit, csak a rideg adatokat jegyzem le emlékeztetőül, hogy ezek alapján majd egy szép levél formájában írhattam le e napok élményeit.

Karácsony előestéjén a felüdülés alatt fennmaradtunk, és tovább beszélgetünk egész 11 óráig. Ekkor a kápolnában valamennyien ünnepélyesen elénekeltük a matutinumot.⁴¹⁸ A harmadik lekcio⁴¹⁹ alatt az asszisztencia kiment a sekrestyébe, és felöltözött. A P. Rektor engem kért meg a szertartások elvégzésére. Mire a kápolnában a matutinum végén a *Te Deum*hoz⁴²⁰ értek, mi már teljes asszisztenciával kint voltunk az oltárnál. A *Te Deum*ot én intonáltam, s míg az egész ház felváltva végigénekelte, körmenetben végigmentünk az egész házon: elől karingesen a teológusok és az összes páterek, majd az asszisztencia. Én baldachin alatt a kis Jézus szobrát vittem a jászolban. Mikor visszaértünk a kápolnába, az egész ház sorban az oltárhoz járult, és megcsókolta a kis Jézus szobrát, amelyet én tartottam kézben. Közvetlen ezután elkezdtem az első szentmisét, amely alatt a teológusok énekkara Zimarinótól, Pozzettitől és másoktól remek

417 *Kállay Kristóf* (1916–2006): Kállay Miklós miniszterelnök fia. Fiatal korában államtudományt és diplomáciát tanult. 1940-től a külügyminisztérium szolgálatában állt. 1944-ben, a német megszállás után internálták, de sikerült megszöknie. 1946 áprilisától Olaszországban élt 1995-ig. A római Szent István Alapítványnak 1969 és 1981, valamint 1987 és 1996 között volt tagja. 1943-tól máltai lovag, 1983 és 1997 között a Máltai Lovagrend szentszéki nagykövete, 1969-től a Magyar Máltai Lovagok Szövetségének elnöke, 1995-től tiszteletbeli elnöke. 1995-ben hazatelepült Magyarországra.

418 *Matutinum*: a papi zsolozsma-imádság éjjeli/hajnali része.

419 *Lekció*: olvasmány.

420 *Te Deum*: a korai keresztény időkől származó dicsőítő/hálaadó himnusz *Te Deum laudamus...* (Téged, Isten, dicsérünk...) kezdettel.

szép énekeket énekelt.⁴²¹ A második mise alatt megáldoztak, és a harmadik alatt elénekelték a Laudest.⁴²² Bizony lett 2 óra is, mire befejeztük a szertartásokat. Az összes páterek is fennmaradtak. Misézni azonban csak én miséztem.

Magán az ünnepen, 25-én, este fél nyolc órakor nagy és ünnepélyes áldás: a teológusok énekkara ismét kitett magáért, és Palestrina-, Caudana-⁴²³ énekeket adott elő. Vacsora után a díszteremben, az úgynevezett Sala Pompeianában nagy akadémia.⁴²⁴ Ritkán vettem részt jezsuita akadémián, ahol oly helyes arányban lett volna elosztva a jókedv és a komolyság. Kezdődött egy remek kis összefoglalóval, amelynek keretén belül 8-10-en csokorba szedve előadták a világirodalom gyöngyeit a betlehemi éjszakáról: szerepelt itt Izaiás jövődöleése, majd a *Veni, veni Immánuel* ének, Vergilius híres szövege a IV. eklogából, amelyet a középkorban a kis Jézusra vonatkoztattak:

Ultima Cumaevi venit iam carminis aetas;
magnus ab integro saeculorum nascitur ordo.
iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna,
iam nova progenies caelo demittitur alto.
tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
desinet ac toto surget gens aurea mundo,
casta fave Lucina; tuus iam regnat Apollo. ...
Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem;
matri longa decem tulerunt fastidia menses.
incipi, parve puer, qui non risere parenti,
nec deus hunc mensa dea nec dignata cubili est.⁴²⁵

Aztán sorra jöttek Dante, Alfieri, sőt még D'Annunzio is. A sort Papini zárta. Zongoraszám, hegedűszóló, furulyazenekar csak színezték a közbevetett komoly vagy vidám darabokat, kis jeleneteket. Volt, amikor két páter jelent meg a színen, és mint akik napi sétájukat végzik, sorra vették a ház minden tagját, és megcsipkedték őket. A nagy tombolán mindenki nyert valamit. S amikor már erősen közeledtünk éjfél felé, még utoljára kávé, csokoládé, gyümölcsöt és

421 Settimio Zimarino (1885–1950) és Giuseppe Pozzetti (1848–1933): olasz zeneszerzők.

422 *Laudes*: a zsolozsma reggeli dicsőítő imaórája.

423 Federico Caudana (1878–1963): olasz orgonaművész, karmester és zeneszerző.

424 Akadémia (itt): a jezsuita oktatás intézményekben a növendékek által szervezett tudományos vagy ünnepi (önképzőkör-jellegű) rendezvény.

425 Eljön a Szűz ismét, már jön Sátornus uralma, / Már a magasságból küld új ivadékokat a mennybolt. / Óvd csak e most születő csecsemőt, Lúció, ki majdan / Véget vetve a vaskornak, hoz a földre aranykort: / Hisz máris testvérbátyád országol, Apolló... / Csöpp csecsemő, nosza hát, ismerd fel anyád mosolyoddal / Tíz havi terhes-idő sok volt ám édesanyádnak! / Csöpp csecsemő, nosza hát: ki mosolyra se készíti szülőjét, / Égiek étke se vár, istennők ágya sem arra. (Lakatos István fordítása)

cukrot szolgáltak fel, nagy tálcákon hordozva körül a sok édességet a teremben. Így megerősítve, folytattuk az akadémiát, amelynek befejezéséként pompás vetítés nevetetett meg bennünket egész a falrengetésig: hiszen Nápolyban voltunk. Valamikor a nehéz időkben fényképek készültek a ház minden tagjáról civil ruhában, polgári igazolványok számára. Ezekről a képekről már mindenki meg is feledkezett. Most azonban előkerültek. Az egyik páter diapozitíveket készített róluk: és levetítették, mint a rendőrség legújabb és legveszedelmesebb körözöttjeit. Valóban úgy is néztek ki felemás nyakkendőikkel és rosszul szabott kabátjaikkal. Egy óra is elmúlt, mire nyugovóra tértünk.

Az ünnep másnapján áthajóztam Capriba. Kállayék nagy szeretettel fogadtak. Az öreg⁴²⁶ emlékiratait írja. Fel is olvasott belőle hosszú részleteket. Szinte megdöbbentő, hogy mennyire minden ellenünk szövetkezett, mennyire nem tehetett mást a magyarság, mint amit tett: sodródtunk a végétünk felé. Aztán sokat beszélgettünk a jövő bontakozásáról is. Kállay Miklós úgy látja a helyzetet, hogy az oroszok, megérezve diplomáciai gyengeségüket, most az egész vonalon visszavonulnak. Ezzel akarják egyben kissé enyhíteni is az ellenük fordult amerikai közvélemény mind ellenségesebb hangulatát. De ez csak taktikai visszavonulás a részükről, mert a belső megerősödés után annál arcátlanabban fognak ismét előtörni. A belső megerősödést ő hosszú évekre jósolja, mert nagyon tönkre van téve Oroszország, és az újjáépítés csak lassan haladhat az eszközök hiánya miatt. Szerinte a szovjet sikerrel fogja tudni elnyomni a hazatérő katonák kijózanító propagandáját, és vissza fogja tudni szorítani a nép lelkét és hangulatát a háború előtti naiv kommunista önteltségbe. Az európai kommunista veszély naponta nőni fog. Többször visszatért arra a gondolatra, hogy a középkorban a magyarok Európa keleti határát kitolták egészen a Kárpátokig, most azonban ez ismét visszahúzódtott az Alpok tövéig. Mert Európa csak addig a határig tudta penetrálni sajátos keresztény kultúrájával a népeket, ameddig a római kereszténység terjedt. Az ortodoxia egyúttal az európai kultúra határát is jelentette. Az angolszászok most feladni látszanak azt a kis területet, amelyet Magyarország jelent, és minket, ha nem is teljesen, de lényegében saját sorsunkra bíznak. Így bízta saját sorsára valamikor Európa a balkáni népeket is a vele szemben ellenséges szellemet és kultúrát jelentő törökök alatt.

Az ország felszabadulását csak a legtávolabbi jövőben látja, mert közeli háborúban nem bízik. Épp ezért saját hazatérését is egyelőre el sem képzei.

Helyesnek és szükségesnek tart egy belső, kemény szellemi ellenállást, és úgy látja, hogy erre szinte kizárólag a katolicizmus képes, de ugyanakkor szük-

426 Kállay Miklós (1887–1967): politikus, 1932-től 1935-ig földművelésügyi miniszter, majd 1942–44 között Magyarország miniszterelnöke, emellett 1943-ig a külügyminiszeri pozíciót is betöltötte. A háborúból való kilépés érdekében kapcsolatokat keresett az angolszász hatalmakhoz. A német megszálláskor a török követségre menekült. Később a nyilasok elfogták, Sopronkőhidára vitték, a németek pedig 1945 februárjában Mauthausenbe, majd Dachaubá deportálták. Május elején az amerikai csapatok szabadították ki. 1953 végéig Olaszországban, majd az Egyesült Államokban élt.

ségesnek tartja ebben az ellenállásban a legnagyobb prudenciát is, nehogy fenegyerekeskedéssel többet ártson, mint használjon.

Arra a kérdésemre, hogy a KALOT modus vivendijét hogyan ítéli meg, azt válaszolta, hogy egyrészt ő szükségesnek tartaná, hogy a katolicizmus egységes legyen abban, hogy ő képviseli az ellenállás szellemét, de akkor ennek az ellenállásnak józannak és okosnak kellene lennie. Amíg nem az, ő nem tudná innen a messzi távolból eldönteni, hogy a KALOT különállása és különpolitikája hasznos-e vagy káros, ezt azoknak kell eldönteni, akik benn élnek a magyar élet forgatagában. Ő csak annyit mond, hogy egy olyan kiépített fellegvárat, mint a KALOT, a legnagyobb vétek volna feladni, fenntartásáért el kell menni a szellemi áldozatok lehető legvégső határáig. A legnagyobb szerencsétlenség volna ezt a kérdést az indulatok alapján eldönteni és bizonyos úri pökhendiséggel és magyar nagyzóló önérzeteskedéssel elintézni.

A modus vivendivel kapcsolatban a legfőbb nehézsége az volt, hogy mi lesz, ha a magyar népnek épp a paraszti tömegei közel kerülnek ezáltal a kommunizmushoz és magához az oroszhoz. Megnyugtattam, hogy inkább attól kell őriznünk állandóan a legényeinket, hogy ne bicskázzák a kommunistákat és az oroszokat. A modus vivendi tulajdonképpen a felső vezetők érintkezését jelenti csak és bizonyos közös megnyilatkozásokat inkább a sajtóban és néha egy-egy parádés gyűlésen.

A katolicizmusnak az öreg Kállay egész rendkívüli nagy szerepet jósolt. Szerinte az antibolsevizmusnak világviszonylatban egyetlen következetes és szilárd, soha meg nem alkuvó ellenfele. Ezért győznek sorra a nyugati országokban is, még ott is, ahol a protestánsok többségben vannak, mint Hollandiában, a katolikus pártok. Ösztönösen érzik az emberek és a politikusok is, hogy ezzel a nagy szellemi-fegyveres hatalommal, amit a katolicizmus jelent, szövetséget kell kötni. Viszont a katolicizmus csak akkor tud ennek a várakozásnak megfelelni és egyáltalán a fejlődésben is szerephez jutni, ha radikálisan szociális szellemű lesz. Az égető szociális problémákat meg kell oldani, s az a szellemi hatalom, amelyik ebben nem radikális, már eleve elvesztette szerepét: nem fog megoldhatni semmit, és a harcból ki is fogják buktatni. Szerinte a katolicizmusban ma megvannak ezek a forradalmi adottságok, és világviszonylatban is lassan tekintélyre vergődik ezen a vonalon. Ha az egyház oldja meg azokat a problémákat, amelyeket a kommunizmus érlelt meg és kapart teljesen a fől színre, akkor az egyháznak döntő szerepe lesz az új korszak kialakulásában. Ő ebben a vonatkozásban kedvezőnek látja a helyzetet. Hogy nálunk, Magyarországon nincs így, az egyrészt csak a hivatalos egyházi állásfoglalásra vonatkozik, mert ne feledjük el, hogy a KALOT viszont teljesen ezen a vonalon áll, és van olyan nagy tekintélye, mint a hivatalos egyháznak, ha nem nagyobb; másrészt mi mindig híresek voltunk arról, hogy elmaradtunk az európai fejlődéstől. Csoda volna, ha Mindszenty kivétel lenne, és valahol elől haladna.

Végső összegzésben az volt a benyomásom, hogy a volt miniszterelnök úgy látja a helyzetet, hogy Magyarországon a római kereszténység – helyesebben a nyugati kereszténység, mert a protestánsokat is ide vette ebben a vonatkozásban – jelenti majd azt az erőtenyezőt, amelyen meg fog bukni a szovjet beolvasztási törekvése. Addig pedig, amíg valami nagy változás jön és felszabadít bennünket, okosan be kell rendezkednünk az együttélésre.

Egyébként Capriban való tartózkodásomnak voltak vidám órái is a komoly, hosszú beszélgetések mellett: Kristóffal elsétáltunk az egyik várromhoz, s élveztük a tavaszi meleget. Oly jó idő volt, hogy a teraszon szabadban, kabát nélkül úgy ebédeltünk, mintha csak a szobában lettünk volna. Minden csupa napsütés volt, a fák közül többnek még volt vagy már volt virága..., csak a szobában lévő szép nagy karácsonyfa mutatta, hogy milyen hónapban és milyen ünnepen vagyunk. Este, a lefekvéskor Kristóf kisfiának még egy hosszú, szép mesét is mondtam a kacsalábon forgó várról.

Amikor visszatértem Rómába, hallottam, hogy a magyar kisjezsuiták nagy karácsonyi pásztorjátékot adtak elő a Germanicumban a Rómában lévő magyar papoknak. Valamikor KALOT-tanfolyamokon tanulták még be.

A nápolyi teológusok közötti tartózkodásomnak volt egy szép eredménye is: már múltkor sokat meséltem nekik a KALOT-mozgalomról, most aztán elvittem egy csomó fényképet is, sőt a pápai nagy albumot is. Egészen beleszédültek. Rajtuk mértem fel, hogy milyen sodró erejük van azoknak a tényeknek, amiket mi produkáltunk. Én magam meglepődtem, hogy hát valóban ilyen nagy dolog volt az az otthoni munka!? Pedig inkább nagyon szerényen beszéltem, de hiába, a tények maguk kiabálnak. Múltkori tartózkodásom után csak úgy a beszélgetéseimből jegyzeteket készítve, írtak egy elég hosszú cikket a KALOT-ról egy folyóiratba. Elolvastam. Igazán pompás összefoglalás, és mint mondják, komoly visszhangja lett; több páter felfigyelt rá, és főleg a híres P. Joy, a nápolyiak nagy szervezője, azt mondotta, hogy az utóbbi idők egyik legkomolyabb és legérdekesebb cikke volt, amit olvasott.

Egyik este bementem P. Peluso⁴²⁷ rectorhoz, hát látom, hogy előtte a nagy pápai album, és írja ki belőle a szövegeket. Már a vége felé járt, pedig elég hosszú a sok írás és magyarázat, mert igyekeztem mindent belesűríteni a mozgalomról. Kért, hogy küldjék neki néhány fényképet is ezekről. Aztán hosszan elbeszélgettünk, és láttam, hogy ez az ember komolyan veszi a KALOT-ot, és szeretné valahogy majd elkezdeni a nápolyi provinciában. Kért, hogy részletesen meséljem el, hogy mi hogyan kezdtük, és mit tanácsolok nekik. Felsorolt néhány teológust is, akiket ő alkalmasnak tart erre a munkára s akiket szeretne ebbe az irányban elindítani. Kért, hogy majd Argentínából is írjak nekik, hogy milyen eredménnyel tudtam a mozgalmat elindítani. Nagyon komolyan kezdett faggatni, hogy nincs-e rá valahogyan mód itt maradni a nápolyi provinciában és Itáliában, ő

427 Talán: *Giuseppe Peluso* olasz jezsuita.

szívesen tesz ebbe az irányba lépéseket. Mondtam, hogy *Roma locuta, causa finita!* Legalább addig maradjak itt, amíg beindítom a munkát, elég volna akkor átmenni Amerikába. Nagyon meghatott ez a buzgalom, és elgondolkodtam, hogy ugyanakkor bennünket egy kiseszű primás a víz alá nyom egy sokkal veszélyeztetettebb területen, tehát ahol sokkal nagyobb szükség is van reánk.

1946. december 29.

Ma a Kúrián hivatalos volt az ebédre P. Riccardo Lombardini (sic!),⁴²⁸ és utána, a felüdülés alatt elbeszélte apostoli élményeit. Annyira érdekes volt, amiket mondott, hogy a P. Generális meghosszabbította a rekreáció idejét, ami a Kúria történetében igen ritka esetek közé tartozik.

Ezelőtt néhány évvel kezdte el P. Lombardini a konferenciáit. Először itt, Rómában tartotta őket egy közepes teremben. A második-harmadik előadásra már nagyobb terembe kellett menni, a negyediket már egy moziban tartotta, és az utolsót Róma legnagyobb termében, megafonnal továbbítva a kiszorult tömegek ezreinek, sőt tízezrének. Ezek [után] a páratlan római sikerek után a nagyobb vidéki városokba ment. Hetente csak egy előadást tartott. Volt ebben kiszámítottság is: hadd terjedjen a híre, mert sokszor csak akkor figyelnek fel az emberek, amikor már vége is van a sorozatnak. Azonban, hogy ne veszítsen időt, egyszerre hét nagy városban tartotta előadásait, és autóval szaladgált egyikből a másikba. Híre mindjobban terjedt, a tömeg mindjobban szaporodott, s amikor végre nyilvános vitát hirdetett meg az ateistákkal és más szabadgondolkodókkal, a tömeg 25-30 ezerre szaporodott. Semmiféle terem nem volt már elég. Firenzében is és a többi városokban is a piactereken beszélt mikrofonnal. Megtörtént, hogy két óra hosszat beszélt szitáló esőben, és a 30 ezer főnyi tömeg esernyők alatt némán, mozdulatlanul hallgatta. Oly megható egyszerűséggel beszélt el a páter, hogy nehéz elképzelni, hogy mily megrendítő hatással van rá, amikor látja és hallja ezt a tömeget sírni és valósággal zokogni. Egész népmozgalommá nőnek előadásai: vonattal, kocsin, biciklin, gyalog jönnek a vidékről; újságok támadják és védik előzőleg és utólag... Vitáiból is páratlanul érdekes részleteket mesélt el. Feleletei oly talpraesettek és oly metszően találók, hogy volt több város, ahol egyáltalán nem mertek ellenvetést feltenni, pedig előzőleg az újságok gúnyosan fenték rá a fogukat. Azt is elbeszélte a páter, hogy mikről beszél: hát a katekizmus tételeit adja elő, Isten léte, Krisztus istensége, az evangéliumok hitelessége, aztán a szociális igazságok evangéliumi nyerseséggel meghirdetve; legmegrázóbb témája azonban az, amikor Itália hivatásáról beszél és arról, hogy hogyan tudja ezt a hivatást egy hitvány nemzedék elrontani.

Amikor aztán arról kezdett beszélni, hogy most már látja, hogy nem elég csak így beszélni, hanem valami többet is kell tennie, valami országos mozgalmat elindítania, összefogni a lelkeseket... elszorult a szívem. Feszült figyelemmel

428 *Riccardo Lombardi* (1908–1979): jezsuita, korának reformszellemű teológusa, nagy hatású szónok, több pápa tanácsadója, a „Mozgalom egy jobb világért” megalapítója.

hallgatják itt a páterek az elbeszélését, felcsillan mindenki szeme, itt-ott végigmorajlik az öreg atyák között egy-egy megjegyzés: igen, ez kell. Látom, hogy büszkék a Társaságra, akinek ilyen fia van... Többen állandóan rám-rámnéznek, s intenek a szemükkel, hogy amikről a páter itt csak tervez, azt mi már mind megvalósítottuk Magyarországon. Igen, megvalósítottuk, de jön most egy vidéki plébános, akiből meggondolatlanul primást faragtunk, és az minden eszközzel igyekszik megbénítani bennünket. Szegény P. Lombardi, most még lelkesedünk érted és biztatunk, mert még csak a munka elején vagy, de érd csak el eredményeket, majd téged is kifüstöl valamelyik jól táplált bíboros!

1946. december 30.

Aradi Zsolt meghívott az otthonába egy búcsúúzsonnára Nyisztor doktorral, P. Mócsyval és Gallusszal. Valóságos búcsúztatás lett belőle, kedélyesen beszélgettünk, ettünk és iddogáltunk, amikor egyszer csak Zsolt egy kis felköszöntőbe kezdett. Szellemesen, kedélyesen elmondotta, hogy csak azért vagyunk ilyen kevesen itt a búcsúzásnál, mert ha minden jóbarátomat meg akart volna hívni, akkor több országból és repülőgépeken kellett volna ide szállítani az embereket. Majd komolyra fogta a szót, és igazán mély dolgokat mondogatott egy jezsuita hivatásáról és arról, hogy mennyire mindig csak szolgáltam másokat és az eszmét, s maradjak továbbra is ilyen. Néhány gondolata szíven talált. P. Gallust is megszállta az ihlet, de ő már nem állta meg, és valóságos szónoklatot vágott ki. Szóval, azt is megértem, hogy elbúcsúztattak.

1946. december 31.

Az Il Gesù skolasztikusai⁴²⁹ nagy koncertet rendeztek az év utolsó napjának tiszteletére. Engem is meghívtak. Tetszik nekem ez az élénk szellem, ami itt a Társaság legelső skolasztikátusában uralkodik. Elég gyakran rendeznek maguk számára mozielőadásokat az aulában. A Rómában ugyanakkor játszott legjobb darabokat adják elő a legújabb híradókkal. Van rendes nagy hangos mozigépük. Ez a mai koncert is erről a rugalmas, modern szellemről tanúskodott. Szinte megható volt, amikor a fiatal jezsuita művészekkel maga az öreg, ősz hajú P. Spirituális is versenyre kelt, s bizony igazi művészettel túlszárnyalta a fiatalokat. Egy fiatal másodéves teológus és a P. Spirituális több négykezeset is előadtak Grieg Peer Gyntjéből. Fr. Hegyi is szerepelt hegedűjével. A műsort komoly darabok töltötték ki: Beethoven, Chopin és mások kerültek sorra. A szünet alatt kakaót, süteményt és cukrot szolgáltak fel. Szóval, megadták a módját. Épp mondtam a mieinknek, ha ezt valahol vidéki provinciában csinálják meg az év utolsó napján, mindig akad egy öreg páter, aki visszaemlékezik, hogy az ő idejében ilyen nem volt a Társaságban, ír hamar egy nagy levelet Rómába a P. Generálisnak, jól kiszínezi a dolgot, és jön a kemény válasz: Miramur!

429 *Skolasztikus* (itt): szerzetesrend teológiát tanuló növendéke.

1947. január 2.

P. Mócsy szobájában összejöttek az összes magyar kis- és nagyjezsuiták. Volt kávé, gyümölcs és édességek. Aztán nagy tombola! Mindenemet kisorsoltattam: az összes fehérneműmet, jó meleg alsóruháimat, télikabátomat, harisnyáimat és egyéb apróságaimat, pulóvert, szóval kb. mindent. Az elméletem az volt, hogy én megyek ki majd gyűjteni és koldulni a magyar provincia számára, tehát ezt majd azzal kezdem, hogy bejelentem, hogy mindenemet szétszítottam a szegény magyarok között, s ez az első adomány, amit Argentínából adtam nekik, mert most kérek fehérneműket. A tombola végén csendben szép magyar nótákat énekeltünk, azokat, amelyek vándorlásról, bujdosásról szólnak – nem mintha nagyon bujdosni akarnék, de hát így volt stílszerű.

Találkoztam Nyisztor prelátus úrral, mondotta, hogy megvárja, amíg elutazom, s akkor egy nagy levelet fog írni a P. Generálisnak a KALOT-ról és rólam. Azért várja meg eltávozásomat, nehogy úgy tűnjön fel, hogy szeretne még itt tartani. Ebben a levélben majd őszintén megírja a véleményét mindenről, s bemutatja a KALOT-ot is, mint a magyar katolicizmusnak évtizedek, sőt talán évszázad óta legnagyobb vállalkozását, s azt is szeretné megmutatni, hogy egyetlen helyes út az, amelyen mi próbáltunk járni. P. Kerkait is igazi méreteiben és tiszta szándékában akarja bemutatni. Ez a levél a KALOT római védelmét pompásan fogja szolgálni.

Az 1945-46-os naplóállomány kimutatása, jelezve a hiányzó időszakokat, valamint a meglévők őrzési helyét a 2016. évi állapot szerint:

Az 1945–46-os naplóállományra vonatkozó kimutatás		
jelleg, OSZK Kézirattár fondjelzete	meglévő időszak	hiányzó időszak
		1944.12.20. – 1945.02.08.
idézi N. T. Jezsuiták és szabadkőművesek c. könyve	1945.02.09.	
		1945.02.10. – 1945.03.09.
kézírásos (216/19 4. füzet) Balogh Margit korábbi kijegyzetelése	1945.03.10. – 1945.04.06.	
		1945.04.07. – 1945.07.17.
kézírásos (216/19 5. füzet)	1945.07.18. – 1945.07.19.	
		1945.07.20. – 1945.08.23.
kézírásos lapok (216/24)	1945.08.24. – 1945.09.03.	
		1945.09.04. – 1945.09.06.
egy kézírásos lap (216/19) Balogh Margit korábbi kimásolása	1945.09.07. – 1945.09.14.	
		1945.09.15. – 1945.09.23.
kézírásos lapok (216/24)	1945.09.24. – 1945.10.07.	
5. füzet (216/19) kézírással	1945.10.08. – 1945.12.05.	
		1945.12.05. – 1945.12.29.
kézírásos (216/19), Keresztes András korábbi kijegyzetelése	1945.12.29. – 1945.12.30.	
		1945.12.31. – 1946.01.22.
kézírásos lapok (216/feldolg. alatt)	1946.01.23. – 1946.02.22.	
		1946.02.23. – 1946.05.07.
gépelve (216/24)	1946.05.08. – 1946.06.30.	
kézírásos lapok (216/24)	1946.07.01. – 1946.07.20.	
gépelve (216/20)	1946.07.20. – 1947.01.02.	

FÜGGELÉK

1. Nagy Töhötöm zsebnaptárbejegyzései 1945. dec. 19-től 1946. febr. 3-ig⁴³⁰

(Ezek a zsebnaptárbejegyzések töltik ki „Az arcvonalon való átszökés naplója” és a fenti napló közti időhézagot.)

1944. dec. 19. [*a fronton történt átszökés után, még az oroszok között jan. 9-ig*]

[Az orosz főhadnagy] megkért, hogy írjak 2 röpiratot: egyet a lakosságnak, 1-et katonáknak és egyet katonáknak karácsonyra. Ma nem tudtam megírni, mert nem volt papírom.

1944. dec. 20.

Ugrin Jóska⁴³¹ ma de. átköltözött hozzám. Ő azt hitte, hogy nem vallottam be, hogy pap vagyok, s ezért tartanak fogva. Én pedig attól rettegettem, hogy ő lecáfolta az én bemondásaimat. Megnyugodtunk. És rettentően örültünk egymásnak. Estére megírtuk a 3 röpiratot, érte jött egy hadnagy.

1944. dec. 21.

Szemközt fogoly katonatisztek azt mondták rólam, hogy hiába jött az a pap, nem fogja megmenteni az egyházi birtokot. Fogtam egy embert, és átüzentem, hogy 2 ok miatt vagyok itt: az egyházi birtokot felosztani, és megreformálni a Ludovikát, mert ha annyi aposztata pap lenne, mint esküszegő katonatiszt, szégyenemben kivándorolnék.

1944. dec. 22.

Miseborom elfogyott. Tele vagyok mindenféle nyavalyával. Altestem tele keléssel, felsőtestem csupa kiütés. Fejem búbján kelések. A tetvek esznek. Étvágyam semmi. Rettentően idegesít minden.

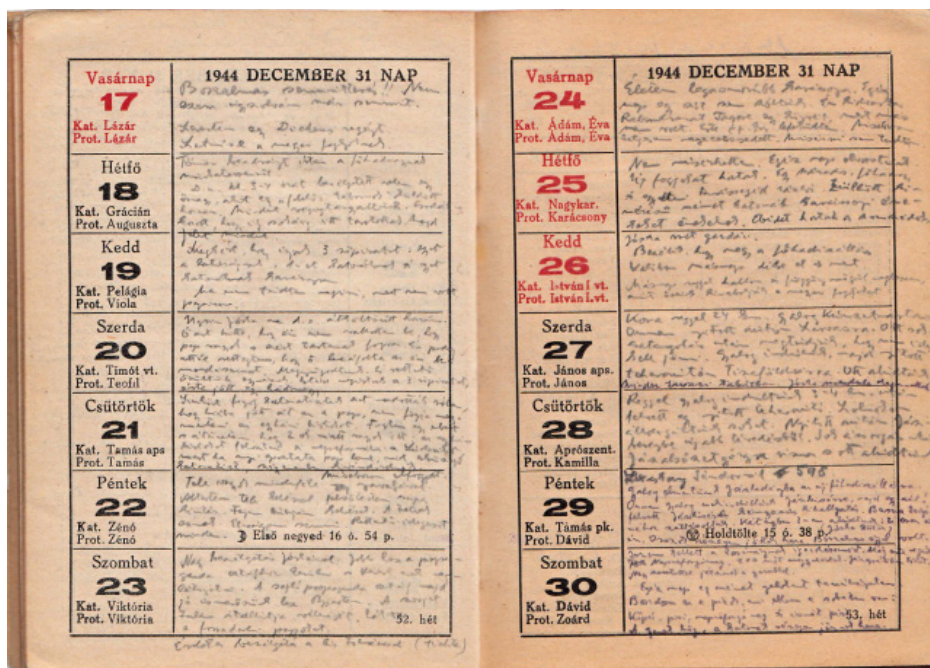
1944. dec. 23.

Nagy beszélgetés Jóskával. Jobb lesz a propagandaosztályhoz kerülni, s Vöröst⁴³² csak meglátogatni. A sajtópropaganda-osztály majd jó ismerősünk lesz Bpsten. A szovjet talán átállítja véleményét, látva a forradalmi papokat. – Érdekes beszélgetés a kis tolmáccsal.

430 Őrzési hely: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm-hagyaték, 216/22.

431 Ugrin József (1910–1993): kezdetektől a KALOT egyik fő szervezője. 1947–1948: a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője.

432 Vörös János (1891–1968): vezérezredes, vezérkari főnök, 1944 októberében, a nyilas hatalomátvétel után, átszökött az oroszokhoz. 1945. január 20-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány küldöttségének egyik tagjaként aláírója volt a moszkvai Fegyverszüneti Egyezménynek. 1944. december 22-étől 1945. november 15-éig az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere, majd 1945. november 15-étől vezérkari főnök lett, mígnem 1946. szeptember 1-jén, saját kérésére, nyugdíjazták. 1949. március 25-én a Katonapolitikai Csoportfőnökség kémkedés vádjával letartóztatta, 1950. június 22-én a katonai törvényszék életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélte. 1956-ban szabadult ki.

1944. dec. 24.

Életem legszomorúbb karácsonya. Egész nap egy szót sem szóltunk. Én kiolvastam Rabindranath Tagore egy könyvét, mert más nem volt. Este ½ 9-kor [?] lefeküdtünk. Miseborom teljesen megeccetessedett. Misézni sem tudtam.

1944. dec. 25–26.

Nem misézhettem. Egész nap olvastunk. Új foglyokat hoztak. Egy százados, főhadnagy és egyetemi tanársegéd zászlós. Züllött kinézésű német katonák karácsonyi énekeket énekelnek. Ebédet hoztak a szomszédok, Jóska volt gazdá. Beszélük, hogy megy a főhadiszállás. Valóban másnap délre el is ment. Másnap reggel halom és a függöny mögül meglesem, amint őrünk kirabolják a magyar foglyokat.

1944. dec. 27.

Kora reggel 24 km gyalog Kunszentmártonba. Onnan nyitott autón Szarvasra. Ott sok csatangolás után megtudjuk, hogy nem ide kell jönni. Gyalog indulunk, majd nyitott teherautón Tiszaföldvárra. Ott aludtunk. Mindez tavaszi kabátban. Jóska mindenfelé ...[?]

433 Őrzési hely: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm hagyatéka, 216/11.

1944. dec. 28.

Reggel gyalog indultunk 3-4 km, ezután felvett egy nyitott teherautó. Szolnokon álldogáltunk sokat. Nyitott autón Jászberénybe újabb tévedésből. Sok ácsorgás után Jászsószentgyörgyre vissza, s ott aludtunk.

1944. dec. 29.

Gyalog elmentünk Jászládányba, az új főhadiszállásra. Onnan gyalog nekiindultunk Jászkisérre, majd egy autó felvett. Jászkiséren kémgyanús kihallgatás. Barna Zsigánéhoz szállásoltak. Két ágyban 3-an aludtunk: két orosz és én. Jóska külön. Oroszok részegen jöttek haza. Borzalmas éjszaka volt.

1944. dec. 30.

Írnom kellett a kormánynak igazolásomért. Még este a gáton [?]. Napraforgómag. 200 nőt meggyaláztak. Jászapátiban többit. Nagy szeretettel játszanak a gyerekekkel. Egész nap egy német nyelvtant tanulmányoztam. Borzalom az a piszok, ami ebben a szobában van: köpés, pisi, napraforgómag és ismét pisi. A gyerek bőg, a katonák részegen jönnek haza.

1944. dec. 31.

A bor felét lenyelik, felét kiköpik. Szobámban bort tartanak, s egész nap csoportosan jártak ide inni. A szoba tetejét ágaskodva fejem búbjával elértem, orrommal pedig a mestergerendát. Böfögés, öklendezés egész nap. Este megint tökrészek. Infernális állapot. – (A szomszéd „Mari néni” históriája megdöbbentő regény: kétszer lakoltatták ki 9 gyerekeivel télen az utcára. A legnagyobb regényeket az élet írja. Sokgyermekes anyák érmét azonban kapott). Kovács Károly 5 gyerekekkel. Gergely Andor⁴³⁴ főjegyző.

1945. jan. 1.

Egész éjjel nem aludtam. A tökrészeg Nikoláj mellém feküdt. Iszonyúan horkolt, rugdalt a lábával. – Reggelenként az ablakhoz ülök, és tetvészkedem.

1945. jan. 2.

Már én is ülök a többiek között, és köpködöm a napraforgómagot. Mari néni kártyát vet nekem. Életéről tovább mesél. A lókupec-históriát és a többit. A katonák nagyon jól viselkednek, mert józanok.

1945. jan. 3.

Nikoláj verekedett Sztálingrádnál. Van kitüntetése is. Kihallgatásra vittek. Egy őrnagy érdeklődött a premontreiek iránt. Különösen a gödöllői rendház érdekelte. Kérdezte, kiket ismerek. Jósának küldtem át háziasszonyommal egy rántott csirkét finom házikenyérrel.

434 Gergely Andor (1892–1973): jogász, 1920-tól 24 éven át Jászkisér köztisztviselői állásfoglalója.

1945. jan. 4.

Megkaptam a csomagot. Semmi sem hiányzott belőle. Egy orosz katona őrizte. A naplóm is megvan!! Vettem 2 kg vaját, s az útra becsomagoltam egy egész házikenyeret.

1945. jan. 5.

Kora reggel csomaggal hívtak a parancsnokságra. Tévedés volt. Az egész kormány Moszkvában van, nem jött válasz. Kérték tőlem, és leadtam a tiszaföldvári terjedelmes információt. Majd visszahoztak a parancsnokságra. – Nagyon bántott, hogy még itt kell tétlenkednem. Már 16-17 napja nem miséztem. Nincs bor.

1945. jan. 6.

Végtelen sivárság. A szoba tele pisifoltokkal, köpésekkel és a főzés illatával. – Jóska rólam és a sajtóról beszél. Mikor köteles [?] cikkek jöttek, leállítottuk a [...] – Biztosan vagyok, s mégis félek, ha a katona jön.

1945. jan. 7.

Reggel értünk jöttek. Jóskával találkozom. Nem tudta, hogy kémgyanús voltam. A küldött rántott csirkéből gondolta, hogy jól állunk. Két orosz ruhás magyarral (Nógrádi Sándor⁴³⁵ partizán ezredes és Tömpe András⁴³⁶ partizán szds.) kísérek...[?], majd vissza Jászapátiba. Vacsora a tisztí étkezdében. [...] lett főhadnagy⁴³⁷ máshová visz.

435 *Nógrádi (Kellermann) Sándor* (1894–1971): 1918-tól szakszervezeti vezető, 1919-től kommunista párttag. 1922-től Prágában, Berlinben, Bécsben, Bukarestben élt. 1925-től moszkvai pártiskolán tanul. 1928-tól Prágában, majd Nyugat-Európában, főleg Franciaországban tevékenykedett, a II. világháború kitörése után visszatért a Szovjetunióba. A Kijev melletti partizániskola magyar tagozatának parancsnoka volt. 1944 őszétől részt vett a felvidéki partizánharcokban, 1944 decemberében csatlakozott a II. Ukrán Front csapataihoz. 1945. januárban érkezett Debrecenbe. A következő évek folyamán haláláig magas párt- és állami beosztásokban dolgozott.

436 *Tömpe András* (1913–1971): gépészmérnök, hírszerző vezérőrnagy, diplomata. 1930-tól vett részt az illegális baloldali mozgalmakban. Csehszlovákiában szerzett mérnöki diplomát. Önkéntes a spanyol polgárháborúban. Később hazatért. 1944-ben munkaszolgálatos Ukrajnában, ahol átszökött az orosz csapatokhoz, és Nógrádi Sándor partizáncsoportjának politikai biztosa lett. 1945-ben a politikai rendőrséget szervezi. 1947–59-ben Dél-Amerikában nagykereskedő, s egyúttal a szovjet hírszerzés munkatársa. 1959–62-ig a BM állambiztonsági vezető munkatársa. 1967–68 berlini nagykövet. 1968 augusztusában lemond, tiltakozásul a Csehszlovákiában végrehajtott katonai intervenció ellen. 1971-ben egy ellene indított eljárás miatt öngyilkosságot követ el.

437 Valószínűleg *Lev Izrailevics Kvin* (1922–1996): lett származású hadnagy, aki akkor a Magyarországot megszálló II. Ukrán Front politikai osztályának tisztje volt. Lásd még a Függelék 6.2. sz. dokumentumához fűzött 494. lábjegyzetet.

1945. jan. 8.

Reggeli alatt újra találkozom a régi őrnaggal. Nagy beszélgetés a két magyarral. Este együtt voltunk Simonffy Tóth Ernő⁴³⁸ vk. őrnaggal. Elmeséli az ő útját Moszkvába. Mi ismertettük a KALOT-ot és a pártokat. Helyzetünk világos lesz.

1945. jan. 9.

Indulás. 1 kg vajjal átmegyek. Még ágyban vannak. Nyitott autóval Szolnokon át (pompás ebéd!) Debrecenbe. A két „partizán” Gerőnél.⁴³⁹ Lakás az őrnagnál. Nem akarnak beengedni. Mégis ott alszunk egy ágyban. Fürdőszoba.

1945. jan. 10.

Az asszony letérdelt és sírva mondta reggel: Mentsék meg az országot a magyaroknak! Más vallásúak mindenütt az orosz bizalmi magyar helyeken.

Feladatunk lesz tájékozódni és tájékoztatni a pestieket. Pompás orosz ezredes (udvarias!) Vásárynál. Megtudjuk P. Kerkai⁴⁴⁰ [korábbi] itt-tartózkodását.

1945. jan. 11.

Reggel Vásárynál.⁴⁴¹ A kezdő minisztérium. Ellopták a szőnyegét. Bánáss⁴⁴² prépostnál. Pompás ember. P. Kerkai volt nála. Beállít Pakocs⁴⁴³ helynök. Országos

438 *Simonffy-Tóth Ernő* (1911–1980): vezérkari őrnagy. A Magyar Front küldöttként Moszkvába repült 1944 novemberében, hogy tárgyalásokat kezdjen más hivatalos és félhivatalos küldöttek társaságában a fegyverszünetről, az újjászervezendő és a németekkel szembe forduló magyar hadsereg fölállításáról.

439 *Gerő (Singer) Ernő* (1898–1980): magyar kommunista politikus, több magyar kormány tagja különböző beosztásokban, 1919 óta kommunista párttag. A két világháború között több közép- és nyugat-európai országban élt és működött. A húszas évek közepén a Szovjetunióban az NKDV ügynöke lett. Részt vett a spanyol polgárháborúban. 1943-tól a Vörös Hadsereg Politikai Főcsoportfőnökségének munkatársa. 1944 novemberében részt vett a magyar fegyverszüneti delegáció moszkvai tárgyalásain. 1944. december 12-én érkezett vissza Debrecenbe, ő lett az Ideiglenes Nemzetgyűléssel kapcsolatos politikai előkészítő munkálatok irányítója. 1945 és 1962 között különböző magas párt- és kormányzati funkciót töltött be. A Rákosi-korszak emblematikus alakja volt.

440 *Kerkai Jenő* (1904–1970): jezsuita szerzetes, a KALOT megalapítója és fő szervezője. 1937-től fokozatosan vonta be Nagy Töhötömöt a Hivatásszervezet és a KALOT munkájába.

441 *Vásáry István* (1887–1955): kiskazda politikus, közigazgatási szakember. 1929–35 között, majd 1944. okt. 21-től újra Debrecen polgármestere, dec. 12-től az Ideiglenes Nemzetgyűlést Előkészítő Bizottság elnöke, dec. 22-től 1945. júl. 2-ig az Ideiglenes Kormány pénzügyminisztere.

442 *Bánáss László* (1888–1949): római katolikus megyéspüspök. A teológiát Innsbruckban végezte, Rómában egyházjogot, Münchenben zenét tanult. 1912-ben Nagyváradon pappá szentelték, majd Rómában elvégezte a diplomáciai főiskolát. 1942-től Debrecen plébánosa. 1945. aug. 16-tól: Veszprém egyházmegye apostoli kormányzója, 1946. szept. 4-től veszprémi megyéspüspök.

443 *Pakocs Károly* (1892–1966): katolikus pap, író, költő, teológiai tanár. 1915-től szatmárnémeti püspökségen különböző irodai beosztásokban dolgozott, majd vidéken plébános. A 2. bécsi döntés után behívott képviselő a magyar országgyűlésben. 1941-től Szatmárnémetiben püspöki helynök. 1945 nyarától tizenöt hónapot Budapesten tartózkodott, majd újra helynök Szatmárnémetiben. Scheffler János püspök állami felfüggesztését követően ő írta alá a püspök intézkedéseit.

gondok. (Ma miséztem először 3 hét után.) Du. a Bikában⁴⁴⁴ szállást kapunk, de még a privát helyen „kell” aludnunk. Érdekes beszélgetés egy zsidóval.

1945. jan. 12.

Bevonulunk a Bikába. Én a plébániára megyek. Ezer panasz. Ebéd a Gambri-nuszban.⁴⁴⁵ A jövő emberei között. Anyagi gondok. Regényekben olvasni ilyen [...] emberekről. Tisztelgünk Révész⁴⁴⁶ püspök úrnál. Igen kedves volt. Későbbi találkozást beszélünk meg.

1945. jan. 13.

Reggel tárgyalás gr. Teleki Gézával.⁴⁴⁷ Ő Dunántúlt ajánlja, de előbb beszéljünk P. Kerkaival. Szerzek ebédfüzetet a „Gambrinusz”-ba. Du. a Svetits Intézet⁴⁴⁸ főnöknőjénél voltam.

1945. jan. 14.

Reggel indultunk Nyíregyháza–Szerencsen át Miskolcra teherautóval, több miniszteriális úrral. Első utunk a rendőrségre, mohón hallgattak. A nővéreknél! Nagy mesélés.

1949 decemberében letartóztatták, háromnegyed évig a jilavai föld alatti börtönben volt vizsgálati fogságban. Kiszabadulása után az állammal való kiegyezést szorgalmazta, a békapapi mozgalmat támogatta. A román kormány 1951 őszén teológiai tanárnak nevezte ki az állam által egyedülinek elismert római katolikus egyházmegye székhelyén, Gyulafehérváron létesített teológiára, melynek dékánja volt 1956-ig, Márton Áron kiszabadulásáig. Ezután a iasi teológián tanított, de 1957-ben újra börtönbe került, ahonnan 1963-ban szabadult. Ezt követően a Bukarest melletti popești-leordeni apácakolostor lelkésze volt 1966-ban bekövetkezett haláláig. (Forrás: Bura László: *Pakocs (Pakots) Károly*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2011. 73. kötet, 2. füzet, 121–126.)

444 Aranybika Szálló, Debrecen.

445 *Gambrinus(z)*: neves étterem volt Debrecenben.

446 *Révész Imre* (1889–1967): református lelkész, egyetemi tanár, egyház-, művelődés- és társadalomtörténész, az MTA tagja. 1938–1949 között püspöke a Tiszántúli Református Egyházkerületnek Debrecenben. 1944 végén aktívan részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakítását előkészítő munkálatokban.

447 *Teleki Géza* gróf (1911–1983): geográfus-geológus, egyetemi tanár, politikus, cserkészvezető. 1944. szeptember 28-án a Horthy Miklós kormányzó által kinevezett fegyverszüneti delegáció tagjaként Moszkvába utazott. 1944. október 11-én egyik aláírója a Molotov szovjet külügyminiszter által, a szövetségesek nevében Magyarországnak átadott, előzetes fegyverszüneti feltételeknek. Az október 15-i sikertelen kiugrási kísérlet és a nyilas hatalomátvétel után a Moszkvában maradt. 1944. december 12-én érkezett meg Debrecenbe. Nem lett tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlést előkészítő bizottságnak, de a Debreceni Nemzeti Bizottság delegálta pártonkívüliként az új törvényhozásba. 1944. december 22-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere lett. Eleinte a Keresztény Demokrata Néppárt felé orientálódott, de később, felkérésre, 1945. április 9-én elvállalta a Polgári Demokrata Párt elnöki tisztét, amelyről 1945. július 26-án a baloldali pártok tiltakozása miatt le kellett mondania. A Tildy-kormány 1945. őszi megalakulása után visszavonult a politikai élettől. 1949-től az USA-ban élt.

448 *Svetits Leánynevelő Intézet*: a debreceni özv. Svetits Mátyásné alapítványának vagyonából a 19. sz. végétől kibontakozó, a Boldogasszony Iskolanővérek által vezetett leányiskolák és nevelőintézetek együttese (elemi iskola, gimnázium, tanítónőképző, női ipariskola, internátus).

1945. jan. 15.

De. Dr. Papp Antal⁴⁴⁹ érsek úrnál. Du. Szántay-Szémán⁴⁵⁰ vikáriusnál. Teljesen kifosztották (térdfajtással lopták le az óráját). Este a helybéli káplánokkal hoszszas beszélgetés. Vacsora után Hidassyéknál.

1945. jan. 16.

De. Mikes⁴⁵¹ prépost úrnál. Már jókedvű volt és nagyon bizakodott. Benyomások: 3000 nemi beteg nő, kiábrándult munkásság; zsidó mértéktelenség. Nagy esélyek.

1945. jan. 17.

Utazás vissza Debrecenbe. Sok postát hozok Dunántúlra.

1945. jan. 18.

Beszélgetés Bánáss⁴⁵² prépost úrral. Anyagi ügyeinket hozzuk rendbe. Du. Dr. Czifra Mihály közellátási titkárna. Beszélgetés a nagy üzleteket csináló Bíró fodrasszal.

1945. jan. 19.

Várjuk az autó indulását. v. Bélydy⁴⁵³ vezérezredes úr szökve megérkezik Debrecenbe. Zsidóügyben pro memoriát nyújtok át.

1945. jan. 20.

De. Zsibpiacon (Zsibogó). Du.: Bélydy kegyelmes úrral. Elmondom neki bizalmasan az ő helyzetét.

449 *Papp Antal* (1867–1945): görögkatolikus püspök, címzetes érsek, miskolci apostoli kormányzó.

450 *Szántay-Szémán István* (1880–1960): görögkatolikus pap, egyháztörténész, liturgiaturós, író, lapszerkesztő.

451 *Mikes Lajos* (1888–1952): katolikus pap, 1940-től a miskolci Szent Anna egyházközség plébánosa.

452 *Bánáss László* (1888–1949): katolikus pap, püspök. A teológiát Innsbruckban végezte, Rómában egyházbogot, Münchenben zenét tanult. 1912-ben Nagyváradon pappá szentelték, majd Rómában elvégezte a diplomáciai főiskolát. 1942-től Debrecen plébánosa. 1945 augusztusától a veszprémi egyházmegye apostoli kormányzója, 1946 szeptemberétől veszprémi megyéspüspök.

453 *Bélydy Alajos* (1889–1946): sportoló, katonatiszt, diplomata, a második világháború idején altábornagy. 1941 augusztusától Horthy bizalmából az Ifjúság Honvédelmi Nevelése és a Testnevelés (IHNETOV) vezetője. A nyilas hatalomátvétel után német fogságba került (1944. okt. 16. – nov. 20.), ahonnan megszökött, majd a szovjet csapatok bevonulásáig bujkált. A II. világháború után jelentkezett a debreceni ideiglenes kormánynál, ahol rövid ideig a fegyverszüneti bizottság katonai elnöke volt. 1945 februárjában a politikai rendőrség letartóztatta. 1945. június 19-én lefokozták, és elbocsátották a honvédségből. A Budapesti Népbíróság 1945. július 20-án háborús bűntett miatt halálra ítélte, kegyelemből életfogytiglani kényszermunkára átváltoztatva. A börtönben megbetegedett, és a rabkórházban meghalt. – A Leventeegyesületek Országos Központja (LOK) és a KALOT közötti 1941-es megegyezés egyik aláírója állami részről Bélydy Alajos volt.

1945. jan. 21.

Lemaradok a szegedi autóról. De. érdekes beszélgetés gr. Zichy Wladimirral⁴⁵⁴ (sic!) a „Polgári Demokrata Párt” megvételéről. Eladó volt egy pusztá (?) párt-engedély. De. Bíróéknál békebeli uzsonna. Este dominikánusoknál. Prédikáltam a nagymisén. Kom. párt, Szoc. dem. gyűlés. – Megkötöttük a fegyverszünetet. Különféle kommentárok.

1945. jan. 22.

Dr. Czifróéknál érdekes beszélgetés a közellátásról. – Kiöltözött „bárisnya” a Bika ebédlőjében.

1945. jan. 23.

Jóska éles vitája Pálmai⁴⁵⁵ főtisztelendő úrral a sváb-kérdésről.

1945. jan. 24.

Reggel találkozom egy tisztelendő úrral, aki Bpestről jött a jezsuitáktól. Elhatározom, hogy indulok fel Pestre mindenáron.

1945. jan. 25.

De. a rendőrségen a zsidók között. Tömpe [...] Dél: P. Kerkai megjelenik. Ug-rinnak átadtam megőrzésre 40 fontot.

[Bpesti visszatéréssel kapcsolatban:]

1. Varga B[élát]⁴⁵⁶ informálni a helyzetről

a) második vonal a régi első vonal

b) KD. Néppárt[ot] kiszorítják a nemzetgyűlési képviselőküldésből, jöllehet a belügyminiszter engedte (21. után Szegeden elindult)

2. Pálffy⁴⁵⁷ informálása ugyanezekről. Figyelmeztetni, hogy tudatosítandó a kis-

454 gróf *Zichy Vladimir*, ismertebb nevén: *Zichy Ladomér* (1904–1981): földbirtokos, történész. Fontos szerepe volt az 1944. szeptemberi/októberi moszkvai fegyverszüneti tárgyalások előkészítésében. 1945 elején Debrecenben részt vett a Polgári Demokrata Párt szervezésében. 1948-ban Nyugatra menekült, Dél-Amerikában gazdálkodott.

455 Dr. *Pálmai József* (?–?): az 1940-es években debreceni káplán.

456 *Varga Béla* (1903–1995): katolikus pap, kisgazda politikus. 1929-től 1947-ig balatonboglári plébános. A Kisgazdapárt egyik alapítója, 1937-től a párt alelnöke. 1939-től országgyűlési képviselő. A II. világháború alatt tevékenyen közreműködött a lengyel menekültek mentésében. 1945 után a Kisgazdapárt ügyvezető alelnöke. Tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd a Nemzetgyűlésnek. 1946. február 7-től a Nemzetgyűlés elnöke. 1947 nyarán emigrált, a rendszerváltozás után tért vissza Magyarországra.

457 *Pálffy József* gróf (1904–1988): földbirtokos, jogász, politikus. 1933: a Keresztény Gazdasági Párt vármegyei elnöke, 1939–44: a Magyar Élet Pártja országgyűlési képviselője. 1944-ben csatlakozott az ellenálló Magyar Fronthoz. 1944. okt.: a Kereszténydemokrata Néppárt alapító elnöke. 1945 folyamán kieleződött az ellentét a párt konzervatív és progresszív szárnya között. 1945 szeptemberében az utóbbi elhagyta a párt nevéből a *Keresztény* szót, s ekkortól a DNP vezetője Barankovics István lett. Pálffy és csoportja a keresztény konzervativizmus képviselőjeként először

gazdákcal és a Szoc. Dem. jobb szárnyával az együttműködés. (Program emlékeztetőből P. Kerkai)

3. Mozgalmunk és pártunk pozíciójának megszilárdítása a pesti politikusoknál...

1945. jan. 26.

Indulás Bpre. Du. Varga Bélával, Mihalovicsal,⁴⁵⁸ Saád B,⁴⁵⁹ Birkás G,⁴⁶⁰ Kovrig⁴⁶¹ stb. a KDN[P] ...[?] gyűlése. Este beszélgetés atyákkal.

1945. jan. 27.

Kovrignál a [párt]programért. Vilmos császár út 15/b I. – Belügyi államtitkár levitte Debrecenbe. – Nagy beszélgetés Kollár Ferivel.⁴⁶²

1945. jan. 28.

De. 10 [óra] KDN(P) nagyválasztmánya. Du. 2. Kovrig Bélánál. Du. 4. Varga Bélánál

1945. jan. 29.

½ 11 Gát utcában megbeszélés. ½ 3 értekezlet Mária utcában [?] Teendők a párt megszilárdításával.

a Polgári Demokrata Párthoz, majd a Magyar Szabadság Párthoz csatlakozott. Pállfy még az 1947-es választások előtt Ausztriában telepedett le.

458 *Mihalovics Zsigmond* (1889–1959): kanonok, 1933 és 1948 között az Actio Catholica országos igazgatója. Az egyházi iskolák államosítása után emigrált, az USA-ban telepedett le.

459 *Saad Béla* (1905–1993): katolikus szellemű író, újságíró. 1944/45-ben részt vett Keresztény Demokrata Néppárt megalakításában. 1945-től az *Új Ember* katolikus hetilap munkatársa, majd szerkesztője, kiadóhivatalának vezetője.

460 *Birkás Géza* (1879–1951): irodalomtörténész, a francia irodalom egyetemi tanára. Az 1940-es évek első felében országos főtítkára a Wolff Károly és Teleki Pál által 1919-ben létrehozott Egyesült Keresztény Nemzeti Ligának. 1944 végén, 1945 elején még részt vesz a Keresztény Demokrata Néppárt alakuló ülésein, de hamarosan visszavonul a politikából.

461 *Kovrig Béla* (1900–1962): politikus, egyetemi tanár, szociológus. 1923-ban Bethlen István miniszterelnök személyi titkára, 1927-től a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumban dolgozott, majd az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) aligazgatója volt. Kidolgozta az öregségi és rokkantsági biztosításról szóló törvényt. 1929-től az OTI igazgatási főosztályvezetője. Teleki Pál miniszterelnök megbízásából a Társadalompolitikai Osztályt vezette a miniszterelnökségen (1939–40). 1940–44-ben a kolozsvári tudományegyetem tanára, 1941–42-ben a közgazdaság-tudományi kar dékánja, az egyetemi tanács elnöke, 1942–43-ban rektora. Társadalomtudósként támogatta számos keresztényszociális szervezet (például a KALOT, az EMSZO, a Hivatásszervezet, a Szociális Testvérek Társasága) tevékenységét. 1948-ban kivándorolt az USA-ba, ahol 1949–62-ben a milwaukeei Marquette Egyetemen a szociológia tanára volt.

462 *Kollár Ferenc* (1912–1978): jezsuita szerzetes, tanár, 1943-tól a Jézus Szíve Szövetség országos igazgatója, 1951-ig *A Szív* hetilap főszerkesztője. A szerzetesrendek feloszlását követően különböző plébániákon kántorkodott. 1955–78-ig a betiltott és az egész országban szétszóródott magyar rendtartomány főnöke.

1945. jan. 30.

Váci utat [utcát?] stb. kiürítik. Óriási ágyúzás. Sírós [?] menekülés. 3 óra: a párthelyiségben.

1945. jan. 31.

[A bejegyzés egy része olvashatatlan.] 2 óra: Plenáris gyűlés. 8 tagunkat nem fogadták el a Nemzeti Bizottságba. Reakciónak tartanak.

1945. febr. 1.

[A bejegyzés egy része olvashatatlan.] De: Kommunista Pártnál, Vas Zoltán-nál.⁴⁶³ Benyomásaim a pártról.

1945. febr. 2.

Tildy Zoltánnál felelősségre vonni, miért hagyta ki a KDN[P]-t.

1945. febr. 3.

De. 10 óra KIE / Szovjet Parancsnokság – 12 óra József krt. 58. – dömsödi plébánia ügye.

463 *Vas (Weinberger) Zoltán* (1903–1983): kommunista politikus, író, újságíró, polgármester. 1945. februártól májusig Budapest közellátási kormánybiztosa, majd májustól novemberig a főváros polgármestere volt

2. Katolikus és református lelkipásztorok közös nyilatkozata 1945. febr. 9-én⁴⁶⁴

Katolikus és protestáns lelkészek másfél napos testvéri találkozóra gyűltek össze Debrecenben, hogy megbeszéljék a közös állásfoglalás lehetőségét a leg-
égetőbb korkérdésekben. Megbeszéléseik eredménye az alábbi nyilatkozat lett:

„A mai felelősségteljes időkben, amikor minden magyarnak találkoznia kell az újjáépítés nagy munkájában, mi, katolikus papok és református lelkészek megbeszélésre jöttünk össze Debrecenben, a megújuló magyar élet jelenlegi gyűjtőpontjában, hogy erkölcsi, szociális és kulturális együttműködésünk irány-
elveiben megegyezvén, kijelentsük a következőket:

1. Tudatában vagyunk mindannak, ami Krisztusban összeköt bennünket, de tudatában vagyunk annak is, ami különállásunkat indokolja, mégis valljuk együttműködésünk lehetőségét és szükségességét.
2. Az ország megújódásáért vállalt munkaközösségünk sem nyíltan, sem burkoltan nem jelent politikai pártot, illetve ilyennek alakítására való törekvést.
3. Az újjáépítést csak azon az alapon látjuk megvalósíthatónak, amelyet Krisztus változatlan érvényességgel nyilatkoztatott ki nekünk, s amelyet az időálló tudomány is támogat.
4. Legfontosabb feladatunk, hogy ráébredszük nemzetünket, annak minden egyes tagját a bűntudatra és bűnbánatra, hogy ebből a lelkiütből szülessék meg az igazi megújulás.
5. Az állam és az egyház viszonyát illetően a következő ige alapján állunk: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami az Istené” (Mt 22:21).
6. Minden egészséges nemzeti és népélet örök alapjának az Istentől rendelt házasságot és családi életet tartjuk, teljes szívünkkel meghódolva Krisztus ama kinyilatkoztatott parancsa előtt: „Amit Isten összekötött, ember el ne válassza” (Mt 19:6).
7. A megoldásra váró sok magyar feladat közül jelenleg a következőkre kívánunk az evangélium fényénél rámutatni:
 - a. A testi és a szellemi munka, valamint a munkabér időszerű kérdései útmutatónk e két ige: „Ha valaki nem akar dolgozni, ne is egyék” (2Tessz 3:10) és „Mélto a munkás az ő bérére” (Mt 10:10). Igazságtalan az, hogy valaki olyan jövedelemben részesüljön, amely őt munkája értéke alapján nem illeti meg, de igazságtalan az is, hogy a munkást bárki éhbérért dolgoztassa.

464 E dokumentum előzményét lásd a Napló 1945. febr. 9-i bejegyzésében. Őrzési helye: Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára I.1.c. 465. Nyomtatott változata megtalálható – többek között – a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára állományában is [Debreceni rendház levéltára (II.11), Házfőnöki levelezés, 1945].

- b. Kívánjuk a földkérdésnek és az egyéb nemzeti vagyon kérdéseinek igazságos rendezését, s ebben érvényesüljön a nemzet közös érdeke és az egyének rátermettsége.
- c. A krisztusi küldetés érelmében „Elmenvén tanítsatok minden népet...” (Mt 28:19) akarjuk a legeggyetemesebb népnevelést és népművelést. Ez az általános emberi és gyökeresen népi magyar műveltséget egyesítse magában. Múltunk bizonyossága alapján pedig állítjuk, hogy e célnak a szolgálatában iskoláink és nevelő intézeteink hasznos és mások által át nem vehető munkát végeznek a jövőben is.

Szilárd meggyőződésünk, hogy együttműködésünk irányelveinek igazságát és szükséges voltát többi lelkész- és paptársaink velünk együtt vallják. Ebben bízva, jó reménységgel terjesztjük e nyilatkozatot előljáróink elé, helyeslésüket remélve, másrészt pedig a magyar keresztény társadalom elé is, csatlakozását kérve. Ígérjük, hogy vállalt munkával azon leszünk, hogy népünk lelki megújulása hazánk anyagi, szellemi és erkölcsi felemelkedését eredményezze.”

Debrecen, 1945. február 9.

D.Dr. Révész Imre, a tiszántúli református egyházkerület püspöke;

Dr. Bánáss László helynök, prépost;

P. Csontos Oszkár OFM káplán;

Dr. Czeglédi Sándor egyetemi ny. rk. tanár;

D.Dr. Farkas Ignác ref. gimn. vallástanár;

Illyés Endre dr. egyetemi magántanár;

Dr. Ferenczy Károly ref. lelkipásztor, egyházkerületi főjegyző;

P. Kiss Szaléz OFM teológiai tanár, lelki igazgató;

Dr. László Mihály piarista igazgató h.,

P. Nagy Töhötöm SJ, KALOT orsz. h. elnöke;

Dr. Pálmai József káplán;

P. Sütő Albert OP plébános;

Szabó Gábor ref. lelkész, püspöki irodatiszt;

Szenes László ref. lelkipásztor.

3. Márton Áron erdélyi püspök és Pakocs Károly helynök írásos beszámolója

az erdélyi magyarság 1944/45-ös helyzetéről, az erdélyi Magyar Népi Szövetség létrejöttének körülményeiről, a jövő lehetőségeiről⁴⁶⁵

3.1. Pakocs Károly⁴⁶⁶ helynök írása Márton Áron nevében és megbízásából, 1945. szept. 25-én⁴⁶⁷

Az erdélyi magyarság kommunista, szociáldemokrata és polgári vezetői az augusztus 5-i véres tüntetésen és az augusztus 23-i magyarellenés kirohanásokon (Colan⁴⁶⁸ görögkeleti püspök idegeneknek és Erdélyhez semmi jogot nem igényelhetőknek nevezte a magyarokat) okulva bizalmasan felkeresték Márton Áron erdélyi (Alba Julia) róm. kat. püspököt, és felkérték arra, hogy a román sovinizmus előretörése miatt fenyegetett magyarság vezérségét vegye át vagy nyíltan vagy a háttérben.

A püspök egyelőre a szellemi vezérséget vállalta.

A tanácskozások eredménye az, hogy fel akarják venni a kapcsolatot a szövetséges hatalmak (különösen az angolszászok) megbízottjaival, és igyekeznek felvilágosítani őket arról, hogy az erdélyi magyarság semmi esetre sem hajlandó

465 E két dokumentum őrzési helye: OSZK Kézirattára, Nagy Töhötöm hagyatéka 216/73. – Nagy Töhötöm utólag (1968-ban) ezt az írásbeli kiegészítést illesztette a dosszié anyagához: „Amikor XII. Piusz pápa megbízásából üzeneteket vittem le a bukaresti nunciushoz, visszafelé jövet két napra megálltam Gyulafehérváron, hogy régi jó ismerőssémmel, sőt mondhatni barátommal, Márton Áronnal találkozjak. Kérésre ő mozgósított egy-két embert, hogy számomra információkat állítsanak össze. Az eredeti szövegek vannak itt – sőt az utolsó este a késő éjjeli órák után, amikor én már lefeküdtem, Márton Áron maga megépelte számomra az itt lévő összeggést, és kora reggel, amikor indultam Budapest felé, átadta nekem...” Ami a másik, a *Pakocs-féle jelentést* illeti, annak dátumozásából kiderül, hogy Nagy Töhötöm azt egy korábbi alkalommal kapta kézhez.

466 *Pakocs Károly* (1892–1966): katolikus pap, író, költő, teológiai tanár. 1915-től a szatmárnémeti püspökségen különböző irodai beosztásokban dolgozott, majd vidéken plébános. A 2. bécsi döntés után behívott képviselő a magyar országgyűlésben. 1941-től Szatmárnémetiben püspöki helynök. 1945 nyarától tizenöt hónapot Budapesten tartózkodott, majd újra helynök Szatmárnémetiben. Scheffler János püspök állami felfüggesztését követően ő írta alá a püspök intézkedéseit. 1949 decemberében letartóztatták, háromnegyed évig a jilvai föld alatti börtönben volt vizsgálati fogságban. Kiszabadulása után az állammal való kiegyezést szorgalmazta, a békapapi mozgalmat támogatta. A román kormány 1951 őszén teológiai tanárnak nevezte ki az állam által egyedülnek elismert római katolikus egyházmegye székhelyén, Gyulafehérváron létesített teológiára, melynek dékánja volt 1956-ig, Márton Áron kiszabadulásáig. Ezután a iasi teológián tanított, de 1957-ben újra börtönbe került, ahonnan 1963-ban szabadult. Ezt követően a Bukarest melletti popești-leordeni apácakolostor lelkésze volt 1966-ban bekövetkezett haláláig. (Forrás: Bura László: *Pakocs (Pakots) Károly*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2011. 73. kötet, 2. füzet, 121–126.)

467 Kézzel írt megjegyzés a lap alján: Bp., 1945. IX. 25. Márton Áron pp. nevében és megbízásából írta Pakocs [sic!] Károly helynök.

468 *Nicolae Colan* (1893–1967): Kovászna megyében született román görögkeleti pap. 1936–57 között kolozsvári ortodox püspök, 1957-től nagyszebeni érsek, Erdély metropolitája.

többé a románsággal állami életben úgy részt venni, hogy a románság vigye a kormányzatot. Ezért az a felfogásuk alakult ki, hogy

- a. magyar anyaországgal határos megyéket (Ugocsa, Szatmár, Szilágy, Bihar és Arad megyéket) a békekonferencia csatolja vissza Magyarországhoz; az erdélyi magyarságnak ugyanis szüksége van erősebb és gazdagabb Magyarországra; szeretnék, ha a Szatmár megyei Nagybánya (románul: Baia Mare) várost és környékét ércbányái miatt kapná meg Magyarország, mert Romániának Erdélyben bőségben vannak másutt arany- és egyébfajta bányái (Verespatak, Zalatna stb.); szeretnék, ha a Máramaros megyei aknaszlatinai, aknasugatagi és rónaszéki sóbányákat is Magyarország kapná, mert Romániának vannak másutt (Marosludas, Ramnicul Sarat stb.) sóbányái, vagy pedig a Kolozsvár (Cluj) közelében levő dêsaknai (Ocna Dej) sóbányát és vidékét kapná meg Magyarország.
- b. a Magyarországgal határos megyék átadása után maradó történelmi Erdélyre vonatkozólag az erdélyi magyarság két megoldást lát:
 1. Legyen a szűkebb Erdély függetlenül Romániától is, Magyarországtól is, úgy mint volt az első világháború után a Saar-vidék; s ennek legyen egy semleges (lehetőleg amerikai vagy angol vagy svéd) kormányzója, aki a bennszülött magyarokból és románokból alakult kormánnyal kormányozná ezt a területet, 10 vagy 15 éven át. Ezalatt kitűnnék, hogy bír-e együtt élni a két nép egymással, vagy sem. – Akkor aztán végleg eldönthető lesz a történelmi Erdély további jövője; ez Márton Áron püspök véleménye;
 2. Az erdélyi papságnak és a magyarság nagy részének a véleménye pedig ez: a két ország (Magyarország és Románia) gazdasági érdekeinek méltányos figyelembevételével és a népesség arányában, hozzátéve még az ezeréves magyar történelmi jogot is, osztassék meg Erdély a magyarok és románok között úgy, hogy Dél-Erdély legyen a románoké, Észak-Erdély pedig a magyaroké. – Észak-Erdély románjai telepedjenek át Dél-Erdélybe, és Dél-Erdély magyarjai költözzenek át Észak-Erdélybe. – Ugyanis a magyarok részéről kevesebb akadály volna a románokkal való együttélésre; azonban a román nép annyira túlfűtött a maga nemzeti érzésével, hogy képtelen a magyarsággal való együttélésre, demokratikus, békés együtt munkálkodásra.

A magyarságnak ez a része az elmúlt 25 év tapasztalati után hiábavalónak tartja a Saar-vidék szerint való kísérletezést.

Ezt megerősíteni látszanak a következő tények:

1. A demokratikusnak nevezett román kormány minden egyes tagja (talán Groza Péter miniszterelnököt kivéve) éppoly sovíniszta, mint a régi kormányzatok. – Az összes minisztériumok egyedül román nyelven leveleznek a magyar vidékek hatóságaival és a magyar néppel. – A néppel

érintkező hivatalok: törvényszékek, pénzügyi igazgatóságok, vasút, posta a magyar vidékeken is csak románul tárgyalnak a magyarokkal, ha azok nem tudnak is románul.

2. A román népet különösen a román papság és tanítóság állandóan izgatja a magyarság ellen. Ebből [ki]folyólag véres összetűzések is voltak:

Kolozsvárott (Cluj) [1945.] augusztus 5-én, az orosz hadsereg fogadtatási ünnepségén, a román katonaság belelőtt az ünnepségre jóakarattal felvonult magyar munkások tömegébe, és kettőt a helyszínen megölt, sokat megsebesített. A belügyi és nemzetiségi román miniszterek repülőgépen jöttek másnap (aug. 6-án) kiengesztelni a magyar munkásokat; velük ebédeltek a Dermata-gyárban, és nagyhangú testvéri beszédeket mondtak, – azonban semmi egyéb elégtételt nem adtak. Mindig csak nyilatkoznak, beszélnek: de nem tesznek semmit. Az ebéd után Teohari⁴⁶⁹ belügyminiszter bizalmas értekezletre hívta össze a román vezetőket, és a többi között ezt a kijelentés tette: „Vigyázzatok, testvérek: mert még ilyen esettel eljártsszatok Erdélyt a románságtól.” A román miniszter, aki a kommunista párt látszólagos tagja, nem azzal érvelt, hogy a demokratikus szellemmel ellenkezik a magyar munkások legyilkolása, hanem azzal, hogy nem fog sikerülni Erdélynek Románia részére való visszaszerzése, ha nem lesznek óvatosabbak.

3. Groza miniszterelnök megígérte a magyarság vezetőinek, hogy a magyar iskolák a román iskolákkal egyenlő bánásmódban fognak részesülni. Ő megígérte, de a közoktatásügyi államtitkár, Potov – láthatólag a miniszterelnök tudtával – állandóan megtagadja a magyar iskolák fenntartásához szükséges állami támogatást. Ad bizonyos előlegeket, de nem ad fizetést.
4. Groza miniszterelnök megígérte, hogy a magyar egyetemet Kolozsvárott biztosítani fogja. – A valóság pedig ez: A magyar egyetem orvosi fakultását sok huzavona után engedélyezte, úgy azonban, hogy Kolozsvárról áttette Marosvásárhelyre (Targu Mures) olyan épületekbe, amelyeket az orosz hadsereg tartott megszállva, és a kolozsvári magyar fakultás összes felszereléseit visszatartotta a Nagyszebenből Kolozsvárra helyezett román orvosi fakultás részére, amelynek erre igazából szüksége nem volt. Adott tehát magyar orvosi fakultásra engedélyt, de nem a lehetőséget, hogy működjék is.

A tanári kinevezéseknél is feltűnően járt el a román kormány.

A magyar orvosi egyetem összes volt tanárait elbocsátotta és arra kötelezte, hogy nyújtsák be pályázatukat. Azok benyújtották pályázatukat, és nagy meglepetésre kinevezett a román kormány összesen 12 tanárt a 24

469 Teohari Georgescu (1908–1976): román kommunista politikus. 1945–52 között belügyminiszter, 1948–52 között egyúttal a Minisztertanács elnökhelyettese.

helyett; a magyarországi születésű tanárokat nem nevezte ki, hanem kinevezett négy erdélyi születésű és állampolgárságú [magyar] tanárt, s hozzájuk, a magyar egyetemhez, nyolc román nyelvű tanárt. Innét nyilvánvaló, hogy játékot űz a román kormány a magyarsággal. –

5. A román kormányzat a politikai rendőrség fejeivé általában zsidó deportáltakat nevezett ki, s azokkal fogatja össze és börtönözteti be a magyarság legkiválóbb képviselőit mindenféle valótlan címeken, hogy ártalmatlanná tegye azokat, és megfélemlítse a magyar népet, amely így természetes vezetői nélkül van, és nem tudja jogait érvényesíteni.

Sok katolikus és református magyar pap, volt képviselő, újságíró, iparos, keresztény világnézetű munkás sínylődik hónapok óta Románia börtöneiben és internálótáboráiban.

A románság teljes egészében antiszemita, és teljes erővel készül leszámolni a zsidósággal. Előbb azonban megkínóztatja velük a magyarságot: hogy könnyebb legyen később a dolga.

Általában igen feszült az erdélyi hangulat. A figyelőnek az a sejtése, hogy valami titkos háttérhatalom fűti egymás ellen a magyarokat és a románokat, hogy forradalmi helyzetbe sodorja őket, és „rendcsinálás” ürügye alatt kiszolgáltatassa a szovjetnek.

3.2. Márton Áron⁴⁷⁰ összefoglaló írása, 1946. jan. 10.

A Magyar Népi Szövetség⁴⁷¹ 1944. aug. 23. után, Erdélynek román fennhatóság alatt lévő részén (Brassóban) bontott zászlót.

A romániai magyarság ekkor élte mindig nehéz kisebbségi sorsának legsötétebb óráit. A román kormányzat, mely a baloldali pártok bevonásával, de többségében a nemzeti-paraszt és a liberális pártok vezetőiből alakult, hivatalosan ugyan a demokratikus elvek mellett foglalt állást, meghirdette az állampolgár-

470 Márton Áron (1896–1980): az erdélyi egyházmegye püspöke. Az első világháborúban katoná az olasz hadszíntéren. 1924-ben szentelték pappá. Ezt követően káplán, hittanár és püspöki titkár. 1932-ben a kolozsvári egyetem katolikus lelkésze lett. 1938-ban a Szentsek erdélyi apostoli adminisztrátorrá, majd még ebben az évben püspökké nevezte ki. Az Észak-Erdélyt Magyarországhoz visszacsatoló 2. bécsi döntés után (1940) sem hagyta el székhelyét, továbbra is a román fennhatóság alatt Gyulafehérváron maradt. Ekkor, mint román állampolgár, a magyar politikai életbe nem kapcsolódott be. Több alkalommal felszólalt a háború és a zsidók üldöztetése ellen. 1949-ben letartóztatták, 1951-ben 15 évre ítélték. 1955-ben kiengedték, de házi őrizetbe helyezték. Csak 1967-ben hagyhatta el püspöki rezidenciáját, de élete végéig erős állambiztonsági ellenőrzés alatt tartották.

471 Magyar Népi Szövetség (MNSZ): a romániai magyarság érdekeinek védelmére 1944 októberében megalakult demokratikus szervezet. Kezdetben, főként 1946-ban kulturális téren sikerült is eredményeket elérnie, 1946 őszén 26 képviselője a bukaresti parlamentbe is bekerült. Az 1947. február 10-én Párizsban aláírt román békeszerződés után megkezdődött a visszaszorítása. A román kommunista irányítás alatt álló rendőrség az MNSZ számos vezetőjét letartóztatta, akiket vagy börtönre ítélték, vagy félreállítottak. 1949-től már csak névleg létezett, 1953-ban pedig önfelszámolással megszűnt.

rok egyenjogúságát, ugyanakkor azonban – ellentétben a hivatalos ígéretekkel – a magyarság ellen olyan általános támadást indított, mely népünket megsemmisítéssel fenyegette.

Kormányrendeletre a hatóságok összefogták a magyarság vezetőit, le a falusi vezetőkig. Minden vármegyében gyűjtőtáborokat rendeztek be. Később ezek közül több ezret az ókirálysági lágerekbe szállítottak, emberkínzásba menő módon. Akiket nem vittek lágerekbe, azokat otthonukban vagy lakóhelyükön internálták.

Az egyéni internáláson túlmenően az egész romániai magyar lakosságot lakóhelyére internálták egy másik rendelettel, mely úgy intézkedett, hogy magyarok speciális belügyminiszteri engedély nélkül nem mehetnek egyik helységről a másikba sem, semmiféle járművel vagy közlekedési eszközzel.

A 16–19 éves ifjakat az ország keleti részébe kezdték szállítani munkaszolgálatra, természetesen sem rendes szállítóeszközökről, sem élelmezésről nem gondoskodtak.

A háborús szükségletekre való hivatkozással súlyos állat- és terménybeszolgáltatásra kötelezték a lakosságot, a végrehajtó közegek felsőbb bizalmas rendeletre való hivatkozással a kivetett kvótát elsősorban a kisebbségeken, tehát a magyarokon hajtották be kíméletlen módszerekkel és embertelen mértékben.

A helységeken átvonuló vagy oda vezényelt katonai egységeket a helyi hatóságok kizárólag a kisebbségekhez szállásolták be, ott is, ahol a kisebbség a lakosságnak csak elenyésző töredéke volt.

A katonai kórházakhoz és más intézményekhez szintén kizárólag kisebbségi polgárokat osztottak be munkára, asszonyokat, tekintet nélkül családi állapotukra, férfiakat, tekintet nélkül korukra. Nem egy esetben a román csendőrség éjjel verte fel és szedte össze a falu magyar lakosait, hogy reggelre a munkahelyre, a városba stb. szállítsa. Pl. a torockói magyarokat 1944 karácsony szombatján indították gyalog a kb. 60 km-re fekvő Gyulaféhevárra.

A magyarok ezen nehéz helyzetét a helyi hatóságok s közöttük sajnos román egyházi személyek is felhasználták arra, hogy a magyarok között prozelitizmust⁴⁷² űzenek. Azzal biztatták a megrémített és védelem nélkül lévő magyar lakosokat, hogy ha valamelyik román vallásra térnek át, mentesítik [őket] a rekvirálásoktól, fiaikat a behívásoktól stb. Ha ez a biztatás nem vezetett az óhajtott eredményre, kíméletlenül zaklatták tovább, rekviráltak, hadbíróság elé hurcolták mindenféle ürüggyel, birtokuk elvételével fenyegették, stb.

A családfenntartó férfiak nagy része – immár több éve – még mindig a munkatáborokban sínylődött embertelen körülmények között.

472 *Prozelitizmus*: [erőszakos, túlbuzgó] (át)térítő tevékenység.

A csendőr- és rendőrterror mellett külön csapásként jelentkeztek az úgynevezett Maniu-gárdák.⁴⁷³ Fegyveres bandák portyáztak a magyar falvakban, a magyar lakosságot fosztogatták, verték.

Ezek a gárdák a harcoló hadsereg nyomában bevonultak Észak-Erdély magyarlakta vidékeire, s ott immár nemcsak fosztogattak, hanem gyilkoltak, hajmeresztő kegyetlenségek sorozatát követték el, egész vidékek lakosságát tartották terror alatt. Ezekről a kegyetlenségekről az újságok is megemlékeztek. E magyarellenes román fegyveres támadás azáltal érte el a legnagyobb „diadalt”, hogy sikerült félrevezetnie a bevonuló Vörös Hadsereg egyes parancsnokait a magyar lakosság magatartása felől, s városokról és falvakról a békés magyar földművesek, munkások és az értelmiségi vezetők ezreit vitették el mint partizánokat az ó-romániai és oroszországi fogolytáborokba. A keserű az volt, hogy az elhurcoltak között sok volt olyan, aki megszökött a németek oldalán harcoló hadseregből, s katonai vagy polgári vonalon részt vett a németek ellen szervezett magyar ellenállásban. Az elhurcolás méreteire jellemző, hogy csak Kolozsvárról mintegy 3000 magyart vittek el.

Ugyanezekben az időkben a kiszolgáltatottság és törvénytelenkedés állapotaiban lévő magyarságnak hónapokon át kellett látnia a magyar hadifoglyok elszomorító sorsát. A kísértő román katonák nemcsak ruhájuktól fosztották meg az elfogott tiszteket és katonákat, hanem élelmezésükről sem gondoskodtak. Jelentős részük ennek következtében áldozatul esett a tifusznak.

Az erdélyi magyarságnak ezekkel kapcsolatban lett alkalma megismerni a román, úgynevezett haladó demokrácia pártjainak a magatartását: 1. a Román Nemzeti Parasztpárt és a Liberális Párt újságjai magyarellenes cikkekkkel még napról napra fokozták a magyarellenes hangulatot, és bátorították az amúgy is magyarellenes hatóságokat. 2. A Szociáldemokrata Párt bukaresti sajtója közölni sem merte az erdélyi magyarság ellen indított kiírtó hadjárat híreit, nehogy magára haragítsa a Nemzeti Parasztpárt és Liberális Párt befolyása alatt álló széles román tömeget. 3. Egyedül a romániai Kommunista Párt sajtója tiltakozott a Maniu-gárdisták vérengzése ellen, és állott ki a magyarság jogainak védelmében.

A Kommunista Párt ezzel átmenetileg megnyerte a magyar tömegek rokonszenvét. Ezt a rokonszenvet fokozta a Vörös Hadsereg vezetőségének az az 1944. november elején kiadott rendelkezése, mellyel Észak-Erdélyből kiharcolta a román fegyveres alakulatokat és az oda visszatért román közigazgatást.⁴⁷⁴

473 A *Maniu-gárdák* a második világháborúban létrejött román önkéntes, félkatonai szabadcsapatok voltak Romániában. 1944 őszén partizánvadászat és elrejtett fegyverek összegyűjtése címén sorozatos gyilkosságokat és rablásokat követtek el az erdélyi magyar lakosság közt. Szervezeteiket 1944. november 16-án a román kormány feloszlatta. Egy 1945 tavaszán kezdődő perben több vezető gárdistát börtönbüntetésre ítélték.

474 A szovjet hatóságok 1944. november 7-én katonai közigazgatás alá vonták a területet. A román kormány november 16-án intézkedett az önkéntes gárdák feloszlatásáról. Észak-Erdély 1945. március 13-ig közigazgatásilag szovjet parancsnokság alatt maradt.

Ilyen körülmények között indult meg a magyarság egyetlen politikai szervezkedése, az úgynevezett Magyar Népi Szövetség. S az előbb ismertetett körülményeknek tudható be, hogy az erdélyi magyarság – *nolens volens*⁴⁷⁵ – tudomásul vette ennek megalakulását, és ettől remélte a lehetetlen helyzetben politikai védelmét. A Magyar Népi Szövetség kommunista összeköttetései hamarosan nyilvánvalóvá lettek, s ezért a magyarság tartózkodó, inkább figyelő álláspontra helyezkedett vele szemben, főképp a falusi tömegek és az értelmiségi osztály. A magyar vezetők közül azok, akik ismert demokratikus múltjuk miatt közeledhettek a Magyar Népi Szövetség vezetőihez, feladatuknak azt tekintették, hogy ha lehetséges, visszatartsák őket a túlzásoktól, a baloldalra való teljes átcuszásától, és ráirányítsák figyelmüket a jogos magyar érdekek védelmére.

Amikor 1945. március 6-án a Rădescu⁴⁷⁶-kormányt a Groza Péter⁴⁷⁷ elnöksége alatt megalakult baloldali kormány váltotta fel, a magyarság ezekben a belpolitikai harcokban tömeges szimpátiatüntetésekkel vett részt, abban a feltevésben, hogy az új kormány az állampolgárok egyenjogúságát, melyet hangosan meghirdetett, s amelyet Sztálin generalissimus a Groza Péterhez intézett táviratában hangsúlyozottan kiemelt, meg fogja valósítani. A magyarságot azonban ismét súlyos csalódás érte.

Az ország királya bizmatlanul fogadta az új kormányt, s e bizmatlanság odáig fejlődött, hogy 1945. aug. 23-tól a király és a kormány között minden kapcsolat megszűnt. A román történeti pártok és a románság fasiszta beállítottságú széles rétegei fokozódó elégedetlenséggel hallgatták az új kormány kijelentéseit, melyek a magyar–román megbékélést hirdették. A kormány e nehéz helyzetben a román belpolitika hagyományos módszeréhez folyamodott: egyet ígért, és mást cselekedett.

Jellemzőbb adatok:

1. Az 1945. febr. 6-án megjelent rendelettvörvény, az úgynevezett nemzetiségi statútum kimondja, hogy a nemzetiségeknek is joguk van az anyanyelvi oktatáshoz minden fokon. Az ez alapon felépülő nemzetiségi iskola törvénytervezetet azonban a kormány nem meri, vagy nem is akarja törvényreleltként kiadni.
2. Az 1945. máj. 29-én megjelent rendelettvörvény biztosítja Kolozsvárott egy magyar egyetem felállítását, de az egyetem 42 épületét a visszatérő román egyetem birtokába adják, s a magyar egyetem céljára egy középiskola épüle-

475 *Nolens volens*: akarva-akaratlanul.

476 *Nicolae Rădescu* (1874–1953): román vezérőrnagy, politikus. A román királyság utolsó polgári kormányának miniszterelnöke 1944. dec. 7-től 1945. márc. 1-ig.

477 *Petru Groza* (1884–1958): magyarul is beszélő, jogász végzettségű román politikus, az Ekésfront vezetője, a két világháború közötti időben kétszer miniszter, 1945. március 6. – 1952. június 2. között Románia miniszterelnöke, majd 1952. június 12. – 1958. január 7. között az Államtanács elnöke.

tét jelölik ki, a magyar orvosi fakultást pedig a román egyetem orvosi karának ellenséges magatartása miatt Marosvásárhelyre kényszerítik át.

3. Az 1945. máj. 29-én megjelent rendelettvény kimondja, hogy az 1940. aug. 30. után Észak-Erdély területéről elmenekült összes román iskolák kötelesek régi székhelyükre visszatérni, ami a gyakorlatban a magyar nyelvű állami iskolázás szétzüllesztését jelenti.
4. A magyar tanerők részére ígért fizetés helyett a román kormány olyan kis összegű előlegeket folyósít, amelyek a megélhetéshez teljesen elégtelenek.
5. A tanszemélyzet múltbeli politikai magatartását külön bizottságokkal vizsgálta felül, s jellemző ennek eljárására, hogy míg a magyar tanerők százait zárja ki, addig a román tanszemélyzet kebelében a népellenes magatartásukról ismert Vaszgárda-szervezet tagjai háborítatlanul működhetnek tovább. – Ugyanez a helyzet a papok esetében is.
6. Az 1945. márc. 22-én megjelent földreformtörvény kimondja, hogy „az államra szállnak azok földjei, akik Romániával hadiállapotban lévő országokban vagy külföldre menekültek 1944. aug. 23. után”. E paragrafus a végrehajtás során úgy értelmezett, hogy az illető magyar birtokos földjét elvették akkor is, ha a harcok idején csak a szomszéd faluig menekült.
7. Az 1945. febr. 10-i rendelettvény, amely az ellenséges vagyonok kezeléséről és ellenőrzéséről intézkedik, az ellenséges vagyonok közé sorolja azoknak a román állampolgároknak minden ingó és ingatlan vagyonát, akik 1944. szept. 12. előtt vagy után Németországba vagy Magyarországra menekültek. E rendelettvény kiterjesztett Észak-Erdélyre is, s a végrehajtása elképzelhetetlen helyzetet teremtett, a kiürítési törvény vagy a katonai szolgálat következtében Észak-Erdély területéről eltávozott magyarok ezreinek vagyonát vették zár alá. Természetesen hatalmas méretű panamázás is folyik egy időben (CASBI).⁴⁷⁸ E rendelkezés következményeit akkor mérhetjük fel, ha tudjuk, hogy Észak-Erdély területéről mintegy 300.000 magyar volt kénytelen ezekben az időkben eltávozni.
8. Különösen a román falvak lakossága körében egyre fokozódik a magyarelles izgatás. Ez az izgatás kezdetben csak a magyar falusi lakosság kifosztására és földjeinek elvételére irányult, ma már odáig fajult, hogy a magyar lakosság, különösen a szórványvidékeken, lakóhelyének feladására kényszerül.

478 CASBI: Az Ellenséges Vagyonokat Kezelő és Felügyelő Pénztár (románul: Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice, rövidítve: CASBI). A működését szabályozó, 1945 februárjában megjelent törvény alapján (a német érdekeltségek, javak mellett) mind a magyar állampolgárságú személyek, mind a magyar érdekeltségű vállalatok, valamint az Észak-Erdélyből elmenekült vagy kitelepített lakosok teljes ingó és ingatlan vagyona a CASBI felügyelete alá kerül. Az értékesebb holmikra az állam tette rá a kezét: egyes műtárgyakat és más értékesebb tárgyakat „külön megjelölt személyek őrizetébe” adták. (Részletesebben: Vincze Gábor: *Magyar vagyon román kézen*, Teleki László Intézet, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000.)

Ezekkel szemben a belügyi és igazságügyi szervek magatartása olyan, hogy az erdélyi magyarság semmi védelmet nem várhat erről az oldalról, s így kénytelen volt levonni azt a következtetést, hogy a Groza-kormány éppolyan antidemokratikus, amilyen az 1918–1944 közötti román kormányzás volt. Az egyéni szabadság elvét a gyakorlatban mindenütt megcsúfolják. Az úgynevezett népbíróságok heteken, sőt hónapokon át tartanak fogva magyarokat, anélkül hogy azokat kihallgatnák. A magyarság esetében a népbíróságok a régi ostromállapotos hadbíróságok szerepét töltik be. Gyülekezési szabadságot a politikai szervezetek közül csak a baloldali szervezetek élveznek. A sajtószabadságot egyszerűen a papírelosztással teszik lehetetlenné. A vallásszabadság román értelmezésére jellemző, hogy Potop közoktatásügyi államtitkár 1945. október végén Kolozsvárt elmondott beszéde, amelyben azt jelentette ki, hogy a magyar egyházak iskolaépületeivel is a román minisztérium rendelkezik, mivel a román állam fizeti az egyházi iskolák tanerőit. Ez utóbbit csak ígérte a kormány, de az iskolaépületekre máris bejelentette az igényét.

A Magyar Népi Szövetség a Groza-kormány ideje alatt teljesen elveszítette a magyar tömegek bizalmát. Bízott a baloldali pártok támogatásában és Groza miniszterelnök ígéreteiben, az egymás után következő magyarellenes kormányintézkedések azonban felnyitották a magyar tömegek szemét, s mára a helyzet az, hogy a baloldali szervezetekbe tömörült magyar munkásság is a Magyar Népi Szövetség ellen van.⁴⁷⁹

479 A gépelt beszámoló alatt olvasható Nagy Töhötöm megjegyzése: „Márton Áron saját gépelése. 1946. I. 10., Gyulafehérvár”.

4. P. Kerkai levele Mindszenty érsekhez a köztársasági államforma kérdésének ügyében, 1946. jan. 28.⁴⁸⁰

Főmagasságú Bíboros Hercegeprímás Úr!

Eminenciás uram!

Az alábbi sorokat Eminenciád személye iránti szeretet, valamint az Egyház és a haza iránti ragaszkodás diktálja. E kettő végeredményben egynek is tekinthető, mert Eminenciád személye ma az Egyház legfőbb vezetőjét és a Haza legbátrabb vezetőjét jelenti. A kérdés sokrétűsége miatt igyekszem – súlyos emberekkel való tárgyalás után (Mihalovics prelátus úr, Közi-Horváth József) – a mondanivalókat rövid pontokba foglalni.

I. Nem volna szabad most olyan értelmű egyházi deklarációt tenni, amely szerint a Magyar Köztársaság létrejötte nélkülözi a törvényes alapot.

1. A deklaráció tudományos alapja az a jogi vélemény volna, amely csakis a jogfolytonosság jegyében létrejött változásokat ismeri el érvényeseknek, vagyis eszerint a forradalom nem szolgáltathat jogi alapot jogi változásokra.

Azonban ez a jogászai vélemény csak *sententia probabilis*,⁴⁸¹ tehát nem lehet egy sorsdöntő nyilatkozatot rábázirozni.

2. A Magyar Köztársaság nem is forradalmi úton jött létre, mert az alkotmányozó nemzetgyűléstől nem vitatható el a jog az államforma megváltoztatására nézve. A nemzetgyűlés pedig törvényesen jött létre, ezt nem vonta kétségbe előzőleg sem a Püspöki Kar körlevele, sem utólag a külföld közvéleménye. Természetesen méltányos lett volna az államforma kérdésével népszavazáshoz fordulni.
3. A deklaráció megtétele nyílt harcot robbantana ki a baloldali súlypontú államhatalom és az Egyház között. Ebben a megütközésben nemcsak a püspökök és a papság, de a hívőssereg most egységes hadsorai azonnal megoszlanának. A baloldal mögött ott állna az orosz világhatalom is teljes erejével. Harcunkat valószínűleg nem segítenék az angolszászok, de a Vatikán támogatására sem szabad feltétlenül számítani. Tehát a deklaráció gyümölcse csekélynek mutatkozik, veszélye rendkívül nagy.
4. Feltételezve a minapában mutatkozó orosz tapogatózás komoly szándékát, a deklaráció annak útját eleve elvágna. Pedig az egyház számára hazai, de talán világviszonylatban is szolgálatot jelentene a közeledés elősegítése.

480 Őrzési hely: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm-hagyaték, fondjegyzék: 216/508.

481 *Sententia probabilis*: valószínű (de nem bizonyíthatóan helyes) vélemény, tehát vitatható.

II. Akár megtörténik az egyház részéről a deklaráció, akár azt mellőzve csak a passzív magatartás lesz az egyházi álláspont jellemzője a Köztársasággal szemben, szükségesnek látszik, hogy Eminenciád titokban előmozdítsa egy olyan katolikus vonal szerepét, amely a nyílt szakítás vagy a passzív magatartás helyett az aktív együttműködéssel igyekszik a katolikus magyarság ügyét előbbre vinni a Köztársaság keretei között, valamint az orosz hatalom itteni jelenléte alatt.

1. Sententia probalissimának⁴⁸² tekinthető az a nézet, hogy a jelen rezsim alapvonalai több éven át lényegében változatlanul futnak tovább, mert a békekötés után is – az angol követség véleménye szerint – egyedül orosz katonai erők végzik a jóvátételi ellenőrzést. Viszont a gyors változást csak az idézhetné elő, ha egy angolszász–orosz háború vagy az orosz polgárháború kirobbannék; mindez azonban csekély alapot nyújt az állásfoglaláshoz. Ezért látszik szükségesnek egy kooperáló vonal biztosítása.
2. Ha nincs kooperáló katolikus vonal, teljesen elhatalmasodnak a szélső baloldali erők, valamint a velük együttműködő kálvinizmus, és kitesszük hazánkat a tagállamiságba való belezuhanás veszedelmének.

III. A Marsall⁴⁸³ megbízottjával való újabb tárgyalás után az alábbi jelentenivalók látszanak fontosaknak:

1. A Marsall úgy nyilatkozott, hogy a kérdéses látogatásról nem volt tudomása, és a névjegyet sem kapta meg.⁴⁸⁴
2. Megbízottja véleménye szerint csak akkor lehet szó a tárgyalások felvételéről, ha a Marsall valamiféle biztosítékot kap arra nézve, hogy „a Hercegprímás úr részéről újabb attak nem éri a már súlyosan megsértett Vörös Hadsereget”.
3. Egyedül ennek a szálnak tartása is azt javallja, hogy szorgalmazzuk egy kooperáló katolikus vonal működését.

A fentiek előadása előtt, de utána még inkább sokat kérem a Szentlélek megvilágosító kegyelmét, hogy az Egyház és a Haza érdekében az isteni Fölség örök szándékai szerint tudjanak dönteni az arra hivatottak.

[P. Kerkai Jenő]

482 *Sententia probabilissima*: legvalószínűbb vélemény.

483 *Kliment Jefremovics Vorosilov* (1881–1959): vezető orosz kommunista politikus, a Vörös Hadsereg egyik megszervezője, 1937-től a Szovjetunió marsallja. A második világháborút követően a helyi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökeként és Sztálin bizalmasaként kulcsszerepet játszott Magyarországon a szovjet katonai hatalom megszilárdításában és a magyar kommunisták hatalomátvételének előkészítésében.

484 A Hercegprímás ugyanis meglátogatta Vorosilovot, s bár be volt jelentve, a marsall nem fogadta, s ekkor a prímás névjegyet hagyva távozott. (Lásd a Napló 1946. febr. 26-i bejegyzését.)

5. Nagy Töhötöm beszámolója a B. P. Oszokin SZEB szovjet politikai tanácsadóval 1946. máj. 25-én folytatott beszélgetéséről⁴⁸⁵

Jelentés Ostjukin úrral, az NKVD közép-európai vezetőjével folytatott beszélgetéséről (Budapest, 1946. május 25-én)

Ostjukin⁴⁸⁶ úr, aki a GPU jogutódjának, a szovjet NKVD-nek közép-európai feje, 1946. május 25-én fogadott. 45 év körüli ember, igen élénk és komoly tehetség benyomását keltette. Nagy Ferenc miniszterelnök azt mondta nekem Ostjukinról, hogy ő ma Közép-Európában a legnagyobb úr, mert még az orosz tiszteket és követeket is ő ellenőrzi.

Előadtam, hogy Vorosilov marsall környezetéhez tartozó több jelentős orosz tiszt biztatására, akik a Szovjetnek a Vatikánnal szembeni jóindulatáról biztosítottak, kiutaztam Rómába, és illetékes helyen jelentést tettem. A választ most hozom, amely szerint a maga részéről a Szentszék készen áll a kapcsolatok felvételére, ha ezt szovjet részről hivatalosan is kéri.

Ostjukin: Csodálkozom azon, hogy a Szentszék hajlandó volna velünk szóba állni, amikor a pápa Őszentsége oly élesen szovjetellenes.

P. Nagy: Ez a megállapítás tévedésen alapszik, mert Őszentsége sohasem nyilatkozott a Szovjet ellen.

Ostjukin: Annál többet támad bennünket az Osservatore Romano.⁴⁸⁷

P. Nagy: Ellenkezőleg, az Osservatore Romano védekezik az önök sorozatos és állandó támadásai ellen, s talán csak nem azt óhajtják önök, hogy a Szentszék minden támadást szó nélkül eltűrjön.

Ostjukin: Őszentsége a nácikat soha nem ítélte el, s ezzel a hallgatással hívók milliói előtt igazolta őket.

P. Nagy: Nem kellett elítélnie a nácikat, mert a „Mit brennender Sorge” körlevél⁴⁸⁸ már elítélte őket, különben az is elég súlyos elítélés volt, hogy Őszentsége

485 Őrzési hely: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm-hagyaték, 216/76.

486 Helyesen: *Borisz Pavlovics [Odincov]-Oszokin*: a Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyettes politikai tanácsadója volt Budapesten 1945/46-ban. Befolyásos posztnak minősül, ugyanis a politikai tanácsos hatáskörébe tartozott számos, a SZEB működésével kapcsolatos kérdés. 1943–44-ben Bulgáriában volt rezidens. 1946 utáni sorsáról keveset tudunk. Zamercev tábornok, Budapest városparancsnoka (1945–48-ban) említi memoárja orosz nyelvű kiadásában (Замерцев: Через годы и расстояния) – évszám közlése nélkül –, hogy Oszokint egyszer csak váratlanul elhurcolták Moszkvába, és „Berija bandája” kivégezte.
(Forrás: http://militera.lib.ru/memo/russian/zamertsev_it/05.html)

487 *L'Osservatore Romano*: A Szentszék 1861 óta megjelenő félhivatalos napilapja. Heti kiadása hét nyelven jelenik meg.

488 *Mit brennender Sorge*: XI. Piusz pápa 1937. március 14-én kelt német nyelven (!) írt enciklikája, amelyben a pápa kifejezte mély aggodalmát a német katolikus egyház szorongatott helyzete

nem hirdette meg a keresztes hadjáratot a Szovjet ellen, holott Őt erre sokan valósággal erőszakolták.

Ostjukin: Mindszenty Hercegprímás viselkedése egészen mást mond. Ön nem hivatalos ember, számunkra az egyházat hivatalosan Mindszenty Őeminenciája képviseli, ő pedig a legteljesebb ellenségeskedést mutatja.

P. Nagy: Őszentsége egy ország hercegprímását politikai kérdésekben nem befolyásolja, Mindszenty bíboros úr pedig maga is hangoztatja, hogy ő mint az ország első zászlósurája beszél.

Ostjukin: Mi csak azt tudjuk, hogy az egyházban óriási a belső fegyelem, Mindszenty őemin. pedig már kétszer volt Rómában, tehát az ő viselkedését méltán tekintjük hivatalos római véleménynek, különben Róma az ellenkezőjét parancsolta volna rá.

P. Nagy: Ismét hangsúlyozom, hogy a Szentszék egy bíboros politikai felfogását nem szokta meghatározni.

Ostjukin: És ahhoz mit szól ön, hogy ha majd a Vatikán és Moszkva megegyezik, és a Vatikánban megjelenik az első szovjet követ, akkor majd Mindszenty kardinális meg fogja támadni emiatt a Szentszékét, mert ő maga ennyire elítéli azokat, akik velünk szóba állnak. Ez esetben sem fog a Szentszék neki utasításokat és figyelmeztetést adni? És ha ez esetben adna, miért nem ad most?

P. Nagy: *Ex absurdis absurda sequuntur!*⁴⁸⁹ Őeminenciája soha a Szentszékét megtámadni nem fogja.

Ostjukin: Így válaszol egy ravasz jezsuita. (Majd Ostjukin így folytatta:) Pedig mi értékeljük az egyházak munkáját. Önnek tudnia kell, hogy a Szovjet újabban anyagiakkal is mennyire támogatja az ortodox egyházat, és teljes szabadságot enged neki.

P. Nagy: Sőt, a Szovjetnek vallási politikája újabban valóságos missziós jellegű, amennyiben rövid idő alatt az egész ukrán egyesült görögöket erőszakkal visszavitte az ortodoxiába, s ebben nem kisebb elődökkel dicsekedhetik, mint Nagy Károly és Szent István magyar király, akiket pedig éppen önök ítélték el állítólagos erőszakos térítéseikért.

Ostjukin erre igen nagyot kacagott, s azt mondotta, hogy van benne valami igaz.

P. Nagy: Ha önök újabban valóságos vallási politikát folytatnak, miért nem engedik vissza Budapestre a kiülőzött nunciatúrát?

miatt, s élesen elítélte a német nemzetiszocializmus ideológiáját, kijelentvén, hogy az összeegyeztetetlen a katolikus egyház tanításával.

489 *Ex absurdis absurda sequuntur:* abszurd dolgokból abszurd következmények származnak (abszurd kérdésre csak abszurd válasz adatható).

Ostjugin: Először győződjünk meg arról, hogy a Szentszék nem kifejezetten ellenségünk, aki folyton csak támad bennünket, aztán a magyar kormány kérje hivatalosan az Ellenőrző Bizottságtól,⁴⁹⁰ s az majd beleegyezését adja.

P. Nagy: Ismét tiltakozom azellen, hogy a Hercegprímás úr viselkedését a Szentszék számlájára írják. A Szentszék érzelmeit én jól ismerem, s így tanúja vagyok annak, hogy hajlandó önökkel tárgyalásokat kezdeni, ha önök hasonló jóindulatot mutatnak.

Ostjugin ezek után is fenntartva állítását, más témára tért át. Kifejtette, hogy a jezsuiták voltak mindig azok, akik az új időkhez legelőbb alkalmazkodtak, ezért nem tartják véletlennek, hogy most is egy jezsuita utazgat Róma és Budapest között. Személyemre vonatkozóan azt is mondta még, hogy jól ismernek abból az időből, amikor a tűzvonalon keresztül a náciktól hozzájuk szöktem át, és Malinovszky⁴⁹¹ főhadiszállásán voltam vendég néhány hétig. Végezetül azzal bocsájtott el, hogy mindazt, amit előadtam, felterjeszti Moszkvába, s a választ majd tudatja velem.

Másnap egy bizalmas emberem, aki az oroszokkal nagyon jóban van, felkerekedett, és elmondotta, hogy volt ma Ostjukinnál, aki nagyon dicsért engem, s kérte őt, hogy mondja meg nekem, hogy semmiféle szereplést ne vállaljak, sehol beszédet ne tartsak, és csak üljek nyugodtan. Bizalmas emberem szerint az oroszok örülnek annak, hogy van egy ember, aki közvetíthet köztük és a Szentszék között, s ezért szeretnék ezt az embert tisztán megőrizni minden más dologtól, hogy alkalmas pillanatban igénybe vehessék. Ezért nem akarják, hogy bármi másban szerepeljek, s így esetleg kompromittáljam magamat. Nem is tartottam beszédet a KALOT június 10-i nagygyűlésén, pedig igen jó lett volna. Bizalmas emberem szerint a Szovjet is akar kapcsolatokat a Szentszékkel, de ezt mint nagy ütőkártyát későbbi időre – talán a békekötés végére – halasztja.

Véleményem szerint a Szovjet bizonyos kedvező látszatok miatt valóban akar kapcsolatokat a Szentszékkel, és a vallás üldözését sem akarja most elkezdni. Végső céljai, igaz, nem kedvezőek az egyházra nézve, sőt ellenségesek, azonban közben teljesen kibontakozhatik a Szovjet belső fejlődése, amely a világhatalmat nem bolsevik, hanem pánszláv alapon akarja megszilárdítani. Ez utóbbi eset az egyház számára kedvező fordulatot jelentene. Ha az egyház most kedvező arcot mutat feléjük, ez elősegítheti belső fejlődésüket.

490 *Szövetséges Ellenőrző Bizottságok* (SZEB): a második világháború után a győztes hatalmak által a fegyverszünet betartására és a kormányok működésének ellenőrzésére megalakított testületek a legyőzött országokban, a győztes hatalmak részvételével.

491 *Rogyion Jakovlevics Malinovszkij* (1998–1967): 1944-ben a II. Ukrán Front parancsnoka, 1944 szeptemberétől marsall, 1957-től a Szovjetunió honvédelmi minisztere.

Budapestről való elutazásom előtt néhány nappal az éppen ott idéző moszkvai ifjúsági hivatalos delegáció részéről meghívást kaptam Moszkvába, mint a majd kiküldendő magyar delegáció egyik tagja, aki a katolikus ifjúsági mozgalmakat fogja képviselni. Igen jó lenne, ha ehhez a kiutazásomhoz nem hivatalos formában a Szentszék is hozzájárulna, mert talán valamilyen kedvező tárgyalásra nyílhatik majd alkalom.

Ebben voltam bátor mély tisztelettel jelentésemet előterjeszteni.

Róma, 1946. augusztus 2.

P. Nagy Töhötöm S. J.

6. Dokumentumok a KALOT-nak a magyar kommunistákhoz, az oroszokhoz és Mindszenty bíboroshoz való viszonyáról (1946)

6.1. Meggyesi Sándor: Az oroszok felé való közeledés módszerei, egyes lépéseink, eddigi eredményeink, a jövő kibontakozása, 1946. febr. 5.⁴⁹²

Az orosz megszállás következtében az emigránsok és a zsidóság az MKP-ba tömörülve óriási anyagi támogatással, rendkívül nagy propagandával, de még nagyobb erőszakkal magukhoz ragadták a vezető szerepet.

A kommunista ideológiának a magyar ifjúságot is meg akarták szerezni, és életre hívták a MADISZ nevű ifjúsági szervezetet.

A MADISZ kijelentette, hogy egyedül képviseli a demokratikusan gondolkodó magyar ifjúságot, és minden más ifjúsági mozgalom reakciós.

Kezdetben kijelentette a MADISZ azt is, hogy az összes demokratikus pártok támogatják, és külön ifjúsági szervezeteket nem hoznak létre, mert a demokrácia egységet kíván. Köszönésük is: „Egység!”

Ebben az elgondolásban helyet foglalt a MADISZ-ban a Független Kisgazdapárt ifjúsága, a szociáldemokrata ifjúság, a Nemzeti Parasztpárt ifjúsága és hosszú huzavona után a cserkészlet is. Minden fel nem oszlatott egyházi jellegű ifjúsági szervezetet kitiltottak. A KALOT ellen pedig országos sajtóhadjárat indult (17 cikk jelent meg ellenünk.) Az államrendőrségi detektívek jártak benn a Központunkban. Három esetben oroszok vettek fel jegyzőkönyveket. P. Kerkait törbe akartak csalni, hamis beidéztést kézbesítve. Mindennek a célja pedig az

492 Őrzési hely: OSZK Kézirattár 216/65/7.

volt, hogy a MADISZ-nak egyetlenegy útjában álló szervezet kereteit szétrombolják.

A MADISZ-ban minden párt ifjúságát képviseltették, egyedül a Kommunista Pártét nem, mert az maga adta az irányítást és a szellemet.

Kb. egy-két hónap után, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a MADISZ a Kommunista Párt intézménye, sorra kilépnek a pártok ifjúsági csoportjai, aminek következtében a MADISZ annyira legyöngült, hogy ma már csak szórványosan hallani munkájáról.

A többi párt ifjúsága most szervezkedik. Városokban a szociáldemokraták, vidéken a Független Kisgazdapárt Ifjúsági Tábora próbálkozik.

Kétségtelen, hogy a sok megpróbáltatás után a KALOT az összes magyarországi ifjúsági mozgalmak [közül] mégis a legerősebb, úgy öntudatban, mint egyesületeinek létszámában.

A londoni [DIVSZ]⁴⁹³ konferencián a magyar ifjúságot a MADISZ képviselte (10 kommunista, 1 szociáldemokrata által). Erre a képviselőre senkitől megbízást nem kapott. A fonák helyzetnek visszhangja támadt. Január 16-án a Kultuszminisztérium értekezletet hívott össze, minden vallásfelekezet ifjúsági egyleit [meghívva]. A tárgyalás lényege, hogy a vallásfelekezeti alapon álló egyesületek elfogadják-e a londoni tárgyalás eredményeit. Álláspontunk: Nem veszünk semmiről sem tudomást. (Lásd melléklet.)

Ez után a tárgyalás után az orosz propagandaosztály egyik tisztje felkeresett bennünket január 18-án. Azt kérdezte: Mi az álláspontunk a londoni konferenciáról, ahol a MADISZ képviselte az ifjúságot? A második kérdése pedig az volt, hogy hajlandó lenne-e a KALOT egy munkaközösségben részt venni a MADISZ-szal.

Az első kérdésre az idecsatolt mellékelt szöveget adtuk, a második kérdésre pedig: egy ilyen munkaközösség létrehozását mi már egy évvel ezelőtt javasoltuk, amit akkor elutasítottak, és időközben a legaljasabb módon meghurcoltak bennünket. Mi próbáltuk az oroszokkal megteremteni a jó viszonyt.

Feltételeink: 1.) erkölcsi jóvátétel; 2.) az elrabolt tulajdonok visszaszámaztatása; 3.) a munkaközösségnek semmi esetre sem a MADISZ az irányítója.

Itt meg kell jegyezni, hogy január 10-re az orosz propagandaosztály egyik hadnagyát⁴⁹⁴ meghívtuk Központunkba, egy baráti értekezletre munkatársaink-

493 *DIVSZ: Demokratikus Ifjúsági Világszövetség*. Az 1942 októberében Londonban megalakult *Világifjúsági Tanács* 1945 novemberében konferenciát tartott, ugyancsak Londonban, ahol 63 ország képviselésében 437 küldött és 148 megfigyelő jelent meg. Ezen a konferencián alakították meg a baloldali Demokratikus Ifjúsági Világszövetséget, melynek legismertebb rendszeres rendezvénye a Világifjúsági Találkozó (VIT).

494 *Lev Izrailevics Kvin* (Leo Kvins; 1922–1996): lett származású orosz katonatiszt, író. 1922-ben Rigában született, de családja hamarosan a dél-lettországi, határközeli Daugavpils városba költözött. Diákkorában földalatti ifjúsági és munkásmozgalmi csoportok tagja volt. 1940-ben az oroszok, 1941-ben a német csapatok szállták meg Lettországot. 1941-ben Kvin átszökött a Vörös Hadsereg-

kal. Az értekezlet 4 óra hosszat tartott, igen szívélyes hangnemben. A KALOT-ról igen elismerően nyilatkozott, felajánlotta propagandaanyagát.

Felvetettük az oroszországi tanulmányút lehetőségét. Ígéretet kaptunk híryanagra a lett, litván katolikusok életéről. Baráti összefövetelünkre bármikor szívesen eljön.

A mi részünkről ezt a szíves látogatást állandósítjuk azzal a céllal, hogy

1. Bemutassuk Mozgalmunk demokratikus szellemét és gyakorlati tevékenységét.
2. Meggyőzni, hogy nem vagyunk orosz-nép-ellenesek.
3. Mi keresztény világnézeti alapon állunk, ők marxisták. De emberek vagyunk, és ki-ki a sajátos lelki világával akarja a demokrácia szellemében boldogítani népét. (Ezt az elvi álláspontot az illető hadnagy úr magáévá tette.)
4. Kapcsolatokat keresni a balti államokban élő katolikusokkal levélben, később személyes látogatással és meghívásokkal.
5. Orosz ifjúsági egyesületek vezetőit vendégül látni, és megmutatni munkánkat és azt, hogy mi keresztény világnézeti alapon állunk.

6.2. Kerkai/Meggyesi: Bizalmas memorandum az AC Ifjúsági Titkárságának és a KALOT-mozgalom vezetőségének nézeteltéréséről a MIOT körüli vita tárgyában⁴⁹⁵

I. Az AC Ifjúsági Titkárságának és a KALOT-mozgalom vezetőségének nézeteltérése

Hivatalos helyről nyert értesülés szerint az AC Ifjúsági Titkárságához tartozó, főleg női mozgalmak vezetői azzal a követeléssel álltak elő, hogy a KALOT-mozgalmat ki kell zárni az AC vezetői kötelékéből. Felfogásukat indokoltan találta az AC vezetőségének egy része is. Álláspontjukat azzal támasztják alá, hogy a KALOT erkölcsileg tilos útra tévedt, amikor a MIOT⁴⁹⁶ körül közismert szerepét elvállalta.

hez. 1944-ben a Magyarországot megszálló II. Ukrán Front politikai osztályának hadnagya volt. 1948-ig Magyarországon szolgált a katonai közigazgatás tisztjeként, főként ifjúsági ügyekben tevékenykedett. 1948 után Bécsben újságíró. 1953-tól a nyugat-szibériai Barnaul városban (Altáj-körzet) élt és dolgozott a helyi sajtó különböző területein. Megközelítőleg 50 könyvet írt, főként regényeket. Egy könyvét magyarul is megjelentette a Kossuth Kiadó 1970-ben *Idegen csillagok alatt* címmel. Magyarországi működésére emlékszik vissza – nem szigorú történelmi hűséggel – a csak oroszul kiadott *Улица Королевы Вильгельмины* (Vilmos császár út) című memoárjában.

495 A dokumentum őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm-hagyaték 216/65/10.

496 A MIOT-ról lásd az 1946. jún. 27-i naplőbejegyzéshez fűzött 3. é 4. lábjegyzetet!

A KALOT-mozgalom vezetősége a fentieket tudomásul veszi, és a maga részéről is lehetetlennek tartja a kérdéses mozgalmakkal és vezetőkkel való további együttműködést. De határozottan visszautasítja a tilos erkölcsi úton való járásnak bármilyen alakban megfogalmazott vádját. Ellenkezőleg, meg van győződve arról, hogy mint világnézeti alapon álló kulturális és szociális mozgalom a MIOT-ban vállalt szerepével a helyesen informált lelkiismeret parancsszava szerint célirányosan szolgálja a falusi ifjúságon keresztül a magyarság népi értékeinek, valamint a keresztény életnek további mentését, sőt fejlesztését.

II. Milyen szempontok szerint kell elbírálni a KALOT-nak a MIOT-ban való szerepvállalását?

1. A KALOT tízéves működésének első pillanatától kezdve állandóan hangsúlyozta, hogy a falusi ifjúságnak nem hitbuzgalmi, hanem világnézeti alapon álló kulturális és szociális mozgalma. Bármilyen ellentétes befolyással szemben mindig ismételte, hogy a KALOT vagy az lesz, amit lényegének tart, vagy nem lesz.

Mint ilyen mozgalom erkölcsileg megengedettnek tartja más világnézeti alapon álló mozgalommal a cselekvő együttműködést és azoknak az elveknek a leszögezését, amelyekben az egyetértés lehetséges. Ilyen elgondoláson alapszik pl. a világ minden részében a katolikus politikai pártoknak a marxista pártokkal való koalíciója vagy közös elvekről közös kiáltványok kiadása. Ezt tette a katolikus és nem katolikus ifjúság együttesen a londoni világkonferencián is.

1944. év nyarának végén két mozgalmi kiküldött előtt ilyen irányú eligazítást adott Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás úr is: „Az események fordultával a marxista oldallal a katolikus erők együttműködhetnek, ameddig az isteni törvényekbe nem ütközik.” Hasonló elgondolás alapján került az AC-vezetőség egy része a marxista többségű Nemzeti Segély keretei közé.

2. Az elmúlt év tanulsága szerint a KALOT-mozgalom első helyen állt az ellentétes erők útjában, ezért valóságos pergőtűzet zúdítottak rá a marxista sajtó hasábjain. Meg kell emlékezni arról, hogy a KALOT-mozgalom ebben az idegőrlő küzdelemben egy-két együttérző hangot leszámitva a saját testvérmozgalmai részéről a temetésre készülők némaságát tapasztalta. Sőt, az AC kötelékében dolgozó egyik közismert egyéniség túlzott óvatossággal annyira ment, hogy a Pápai Nunciatúra által adománygyűjtéshez kiadott igazolványokat vissza akarta vonatni a támadott KALOT-munkatársaktól. Mindezek ellenére Isten különös kegyelmével az első nagy ütközetet sikerült győzelmesen megvívni. A KALOT erői megedződve kerültek ki belőle.

A túloldali mozgalmak, látván a KALOT elszántságát és így megsemmisítésének csekély reményét, mint ellenfelet próbálták koalíciójukba

meghívni. Így tehát az eddigi célokért most már a bástyákon belül lehet folytatni ugyanazt a küzdelmet. Amint az első időszakban is egyedül kellett a [KALOT]-mozgalomnak viaskodnia az ellenfelekkel, most is saját táborától elkülönítve kell folytatnia az utat. Pedig megfontolást érdemel, hogy támadások idején az első tűzvonalon állók fölfogják az offenzíva első hullámain, és így a többiek addig nyugodtan létezhetnek, a bástyákon belül pedig mód nyílik azokért is harcolni, akik értelmes indokok miatt jobbnak látják a bástyákon kívül maradni.

A mozgalmi taktikát nem szabad azonosítani a nyáj módszerével, amely vagy együtt szalad, vagy rendezetlenül szétrebbentik; a tervszerű küzdelemben van első és van második védelmi vonal is.

Ha pedig a kiáltvány szavait a marxista vonalon értelmükből ki akarnák forgatni, mindig van módja a KALOT-mozgalomnak kilépni a koalícióból.

3. A KALOT lépését a MIOT felé a szükség is parancsolta, mert értesüléseink szerint a marxista front minden eddiginél erősebb új offenzívát kezdett volna ellene mint népi vonalon legerősebb versenytársa ellen. Ha a méltányosnak látszó feltételeket a KALOT vezetősége visszautasítja, az oroszok is leszámoltak volna vele mint elseprendő reakciós erővel.

A jelen[legi] világpolitikai és magyar belpolitikai átmeneti helyzet feszültsége nem szűnik meg rövid hetek alatt, sőt lehetséges, hogy nagyon hosszúra nyúlik. S utána is Oroszország közvetlen szomszédságában élünk, [ezért] az öngyilkossággal volna határos, ha békés szomszédság helyett az állandó szembenállás magatartását tanúsítanánk olyan pontokban is, amelyekben az együttthaladás lehetséges. Az emberi és mozgalmi lelkiismeret egyaránt az parancsolja, hogy a világháború által megritkított és agyongyötört falusi férfifjúságot oktan politikai rövidlátásból ne tegyék ki újabb veszedelmeknek.

III. Mivel magyarázható egyesek éles támadása a KALOT ellen?

1. Az első ok bizonyára a helyzet felszínes ismerete és így téves megítélése. A mélyebb felismeréshez sok belföldi megfigyelés és a külföldi események állandó szemmel tartása szükséges.
2. De szerepel mint döntő magyarázat valami szenvedélyes elfogultság is, amely vidéki papok előtt sem riad vissza ilyesféle kijelentésektől: „Ha a Vatikán tudná, mit művelnek egyes jezsuiták Magyarországon, már valamennyit kikergette volna az országból.”

Budapest, 1946. március 18.

P. Kerkai Jenő és Meggyesi Sándor

6.3. Bálint József összefoglalója a KALOT és a többi ifjúsági szervezet viszonyáról⁴⁹⁷

A KALOT Országos Elnökségének

Budapest

(P. Kerkai kérésére írta Bálint József⁴⁹⁸)

Mozgalmunk legújabb lépésével kapcsolatban a legkülönbözőbb félreértések keletkeztek. Nyilatkozatok hangzottak el anélkül, hogy lépéseink szándékait és lényegét tőlünk tudakolták volna. Fontosnak tartom azért, hogy Országos Elnökségünknek írásba foglaljam a kérdés historikumát, továbbá az egyetemes magyar ifjúsági kérdés szempontjából is megvilágítsam ezt a kérdést.

1. Az elmúlt esztendőben a magyar ifjúság kérdésében három kor különböztethető meg. Első idő volt az, amikor az egész magyar ifjúságnak egy szervezetet kívántak adni egy ifjúsági szervezetben: a MADISZ-ban. Elvi és gyakorlati szempontból egyaránt világos volt előttünk, hogy ez az elképzelés számunkra elfogadhatatlan, mivel megszünteti gyakorlatilag a többi mozgalom létét, és nem kétséges, hogy a mögötte álló világnézet sem a mienk. Így tehát a katolikus álláspont egyértelmű lehet[ett] csak: megtartani mozgalmunk szellemi és működési szabadságát. Aki az elmúlt hónapok ifjúsági történetét csak egy kicsit is ismeri, az előtt egészen nyilvánvaló a KALOT-nak páratlan és heroikus szelleme az önállósáért és szellemisége szabadságáért.

A második fejlődési állomás a magyar ifjúság legutóbbi történetében az úgynevezett akciós idő. Minekutána az összes párt külön ifjúsági tagozatot indított, és belátták, hogy a MADISZ elképzelése nem vezet sikerhez, a különböző világnézetű pártifjúsági mozgalmak között próbálták bizonyos gyakorlati célok érdekében bizonyos együttműködést teremteni. Ennek állomása pl. a nyári lellei ifjúsági találkozó, amelyen a Katolikus Diákszövetség is részt vett. Jó, hogy részt vett, mert hiszen a határozatokat és eredményeket nem kismértékben tudta befolyásolni. Ennek az akciós elképzelésnek volt lecsapódása a hódmezővásárhelyi ifjúsági találkozó, amit a Független Ifjúság kezdeményezett, és amelyen a KALOT is részt vett. De az akciós együttműködésnek vannak egyéb jelenségei is. Ilyen pl. a Pázmány Listának a részvétele a MEFESZ-ben, ugyancsak

497 A dokumentum őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm-hagyaték 216/65/13.

498 Dr. Bálint József (1919–1988): váci egyházmegyes pap, püspöki tanácsos, templomigazgató. 1944-ben szentelték pappá. Hitoktatóként és hittanárként működött Budapesten több plébánián, Cegléden, Kiskunhalason, Kistarcsán, Kókán és Taksonyban. 1951–52-ig a váci Hittudományi Főiskola tanára. Plébános Gyálon 1962-től 1964-ig. 1964-től Rákosszentmihályon. Utolsó éveit a székesfehérvári Papi Otthonban töltötte. – Fiatal káplánként szervezője volt a KALOT-nak, a MIOT-ban ő képviselte a KALOT-ot. (Nem azonos Bálint József jezsuitával!)

az AC központjában székelő Diákjóléti irodának a részvétele ugyanezen ifjúsági koalícióban.

Az AC ifjúsági titkára, Szappanyos főtisztelendő úr, több alkalommal vállalta az akciós ifjúsági politika költségeit, pl. amikor a budapesti ifjúság anyagi megsegítéséről volt szó, részt vett ebben az akcióbizottságban, tehát az AC részéről nem helyezkedtek az elvi elutasítás álláspontjára az akciós együttműködést illetően. Igaz, elvileg nem is lehetséges ez, hiszen az akciós együttműködés soha nem elvi megegyezést jelent, hanem különböző világnézetű erők között csak bizonyos konkrét célok érdekében történő együttműködésről van szó. De az AC nem zárkózott el elvileg az ifjúsági kérdés fejlődésének harmadik szempontja elől sem, amelyről egyébként bővebben kívánok beszélni.

Az ifjúsági kérdés fejlődésében a harmadik állomás a MIOT. Miről van itt szó? Amint azt több alkalommal magunk között tisztáztuk, az Ifjúsági Tanács lényegében egy akciós együttműködés, amelynek a gyökérzete már a próbálkozásban van, amelyekről már az előző fejezetekben szoltam, és amelyekről az AC ifjúsági vezetője sem tartotta magát távol.

2. Beszámolóm második pontjában a[zzal a] kérdéssel kapcsolatban szeretnék beszélni, hogy a KALOT nem elvi megállapodást kötött, és a legmesszebbmenően lojális volt a többi katolikus ifjúsági mozgalommal szemben. Szappanyos főtisztelendő úr több alkalommal fel akart ruházni azzal a joggal, hogy az összes katolikus szervezet nevében tárgyaljak. Ezt, természetesen, nem vállaltam és nem vállalhattam, már csak azért sem, mert ilyen jellegű kérdésben a felelősségnek minél több vállon kell nyugodnia. Mielőtt Zamárdiba leutazott, egy levelet hagyott számomra, amelyben arra kért, hogy tárgyaljak, a kákán is csomót keresve próbáljam a kibontakozást elodáztatni. Természetesen ennek ellenére sem vállaltam a tárgyalást a többi katolikus ifjúsági mozgalom nevében, hanem kizárólag a KALOT nevében.

A tárgyalások folyamán több alkalommal leszögeztem, hogy én kizárólag a KALOT nevében tárgyalok. Számomra kizárólag csak erre van felhatalmazás, és a legmesszebbmenően ragaszkodom ahhoz, hogy az AC-ban tömörült egyéb ifjúsági mozgalmak jogát és igényeit is rendezzék a Tanács keretében, amennyiben ők kapcsolódni kívánnak. Emiatt egyidejűleg távol is tartottam magam a tárgyalásoktól, hogy ezzel is kifejezésre juttassam teljes lojalitásunkat a többi katolikus mozgalommal szemben. Egyébként erre vonatkozóan Szappanyos főtisztelendő úr a Független Ifjúság országos elnöke előtt azt a kijelentést tette, hogy ha a katolikus ifjúsági mozgalmak igényeit rendezik, ő sem zárkózik el valamifajta együttműködés elől. A nyolc pontban foglaltakkal szemben Zamárdiból visszajöve kifejezte aggályait, és azt, hogy számára a nyolc pont elfogadhatatlan. Bizonyos, hogy az AC egyéb ifjúsági mozgalmainak megvan

az a szabadságuk, hogy a nyolc pontot sem teszik magukévá, és nem tartoznak a MIOT-hoz. Ez a mi lépésünket is érintetlenül hagyja, annál is inkább, mivel a magunk részéről a legnehezebb tárgyalásokon is szolidárisak voltunk a testvérmozgalmakkal szemben. A szuggesztívó vagy kényszerítés fegyverei pedig teljesen távol állnak tőlünk.

Szabad legyen még előhoznom azt a szempontot, hogy: Vajon olyan megállapodásba mentünk bele, amely mozgalmunk erkölceit és becsületi tisztaságát [alá]ássa? Erre csak azt tudjuk válaszolni, hogy nem elvi megegyezést kötöttünk, hanem bizonyos gyakorlati problémák megoldására jött létre ez az ifjúsági tanács, melynek kiáltványa nem tartalmaz olyan törekvést, amellyel egy katolikus mozgalom nem érhetne egyet, pl. a földreform kérdése.

Ezekben foglaltam össze a kérdés történeti megvilágítását, és meg vagyok győződve arról, hogy sem az elvek szempontjából, sem történelmi küldetésünk szempontjából nem cselekedtünk helytelenül.

Bálint József

6.4. Mindszenty bíboros megrovó levele P. Kerkainak 1946. márc. 26-án

Tisztelendő P. Kerkay [sic!] Jenő SJ atya⁴⁹⁹

Budapest

1709/1946 sz.

Tisztelendő Atya!

Most olvasom a KALOT szóban forgó megállapodása kapcsán aláírt szöveget. Ezt a szöveget Tisztelendőséged helytelenül írta alá. A szövegen változtatást kellett volna eszközölni, és biztosítást is kellett volna a katolikus vallási nevelést illetőleg szerezni. Ezzel a nem politikai KALOT-mozgalmat ma ilyen viszonyok között átvitte az ingoványos, erősen szélsőséges napipolitikai (sic!) mezőnyre. Taktikai kényszerhelyzettel nem menthető a rohamozók ilyen erősítése és a katolikus egység súlyos megtörése.

Mivel az AC ifjúsági titkára határozott negatív véleményével szemben történt a megállapodás, annál kifogásolhatóbb a lépés. Hibáztatnom kell azt is, hogy az AC-t, a Róma és a püspöki kar által felállított hivatalos szervet is mellőzte eme lépése előtt.

Úgy értesülök, hogy a KALOT fővárosi helyiségében idegen katonatiszt előadóként szerepelt.

Bálint József áldozópap a fővárosban a Közéleti Akadémia számára szervet

499 A dokumentum őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm-hagyaték 216/65/14.

állított fel anélkül, hogy az egyetemi lelkészeknek az ő területükön történekekről egyáltalán szólott volna.

A két utóbbi ügyben igazoló jelentésre szólítom fel Tisztelendőségedet.

Főpásztori áldással vagyok Tisztelendőségednek Krisztusban jóakaró atyja.

Esztergom, 1946. márc. 26.

+ József s. k.

bíboros érsek

6.5. P. Kerkai igazoló válasza Mindszenty prímás levelére 1946. márc. 31-én

Főméltóságú Bíboros Hercegprímás Úr!⁵⁰⁰

Eminenciás Uram!

A KALOT–MIOT ügyében küldött 1709/1946 sz. leirat szigorú, helytelenítő állásfoglalása mélyen érintette lelkemet; ezért szükségesnek látszik a hibáztatott elhatározásra vezető lelkiismereti megfontolásoknak őszinte feltárása Eminenciád előtt.

Belpolitikai és külföldi tényeknek alapos mérlegre vetése folytán nagyon valószínűnek kell tartanunk, hogy hazánk Trianonhoz hasonló keretek között hosszabb ideig a szovjet nagyhatalom szomszédságában, annak túlsúlyban érezhető befolyása alatt fogja folytatni életét. Ilyen körülmények között döntő jelentőségűvé válik két feladat megoldása: a krisztusi hit és a magyar szellem tüzésnek ébrentartása népünk lelkében. A történelemből ismételtén kiviláglott, hogy békében és viharos időkben egyformán a parasztság bizonyul a legszívósabb értékmeztartó tényezőnek; ezért érez a KALOT súlyos küldetést, hogy mint parasztiújúsági mozgalom közreműködje népiségünk és kereszténységünk mentésében, sőt fejlesztésében.

Ez a megfontolás indította a Mozgalom vezetőit annak idején a Leventével való szerződés megkötésére is. Az elgondolást igazolta az idő, mert a Levente segítségével 1500 papot sikerült átvinni KALOT-tanfolyamokon, és 20 népőiskola két télen át tartotta a háromhetes ifjúságvezetői kiképzését mozgalmunk legényei számára a Levente költségén. Mindez a munka részes volt abban, hogy a magyar Levente-mozgalom nem tért rá a külföldi nemzetiszocializmus útjára, és határozottan egyházhű vonásokat ápol. Az ily módon erejében mintegy megháromszorozódott KALOT volt csak képes megállni a helyét a háborúvégi nagy fordulatkor a MADISZ rohamával szemben. Ezeket a tényeket ma már az ellentábor is elismeri, csak „jóbarátaink” közül szokták néhányan kétségbe vonni.

500 A dokumentum őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy-Töthötöm hagyaték 216/65/15.

Az elmúlt éven át ugyanis a mozgalmi küzdelem első tűzvonalában álltuk a harcot. Egyetlen katolikus szervezkedésre annyi sajtótámadást, annyi véres verekedést, sőt halált is kívánó terror nem zúdult, mint a KALOT-mozgalomra. Ebből is kiviláglik, hogy az ellentétes világnézet bennünk látta a legelső helyen eltiprandó versenytársat. De egy év küzdelme számunkra vereséget hozott eredmény helyett. Megkezdődött tehát a lassú felmorzsolás manővere s főként alkalmas pillanatban a hatalmi úton való megsemmisítés fegyverének harcbevetele.

A központba befutó sok száz jelentésből és levélből, valamint ismételt személyes körutakból, tanfolyamok beszámolóiból világosan láttuk a helyzetet. Az ifjúság lassan lankadni kezdett az egyenlőtlen fegyverzettal folytatott küzdelemben, főként azért, mert az egyháziak vagy meg se indították velük együtt a harcot, vagy hamarosan abbahagyták azt; a nyáj pedig tartósan nem lehet bátor a pásztor megfutamodása után. Az egyházmegyéek főpásztorai is egymás után kezdték hangoztatni, hogy „a társadalmi mozgalmak nem tartoznak az Egyház lényegéhez, és papjaink nem kockáztathatják szabadságukat másodlagos területek védelme miatt”. Legtöbb esetben azt a gyakran ismételt jótanácsot kaptuk, hogy a KALOT mint ilyen ne vergődjék tovább, hanem alakuljon át egyházközségi ifjúsági csoporttá. Ez az utóbbi nézet amilyen ártatlannak látszik, olyan életveszedelmet jelent a katolikus agrárfjúság szervezésére, mert a Belügyminisztérium mint egyházközségi csoportnak azonnal megtiltaná a társadalmi munkát, szórakozási alkalmak rendezését és a sportéletet. Ezek nélkül pedig a csak imádkozni kényszerült ifjúságot rövidesen elveszítené az Egyház. A jelen körülmények ismeretében nyugodtan állíthatjuk, hogy hamarosan nem tér vissza az az idő, amikor a támadott [KALOT-]mozgalom még egyszer hathatós védelmet kaphatna olyan főpásztori levél által, amilyen Eminenciád acélkemény kiállása volt az elmúlt év vége felé.

Közben érlelődött a MIOT (Magyar Ifjúság Országos Tanácsa) tervezete, amely szerint tíz társadalmi és politikai ifjúsági mozgalom közös tanácsot alkot egyrészt a külföldi ifjúsági képviselő kérdésének megtárgyalására, másrészt egy általános „Ifjúsági parlament” előkészítésének céljából. Öt marxista és négy nem marxista (Független Ifjúság, Cserkészszövetség, a református KIE és a Polgári Demokrata Párt Ifjúsága) mozgalom kapott meghívást az együttesbe. A különböző oldalról jövő kívánságok tekintetbevételével, az egyensúlyt szem előtt tartva, a nem marxista oldal ötödik tagjául csatlakozásra szólították fel a KALOT-mozgalmat is. Maguk az oroszok ezzel időszerű gesztust akartak mutatni egy katolikus tényező felé, a marxisták pedig kénytelenek voltak alkalmazkodni ehhez a taktikához.

A KALOT vezetősége a csatlakozás feltételeként három pont teljesítését köttötte ki: szűnjenek meg a marxista lapok terrorisztikus gyalázkodásai a [KALOT-]mozgalom ellen; adja a Belügyminisztérium írásba, hogy szervezkedésünk minden faluban szabadon folyhatik, és minden vidéki ellentétes rendelkezés jogtalan; végül a budapesti orosz katonai Ellenőrző Bizottság megfelelő szerve intse

le a mozgalmi munkát gátló vidéki orosz katonai rendelkezéseket. A feltételeket teljesítették: egy hónap óta egyetlen támadás sem jelent meg a marxista lapokban; a Belügyminisztérium hivatalos nyilatkozatát már meg is küldtük az összes községnek, és az orosz katonai szervek egyes esetekben telefonon intézkedtek a vidéki túlkapásokkal szemben.

A csatlakozással kapcsolatban a másik nehéz probléma volt a közös kiáltvány aláírása. A tervezet több tételét sikerült lényeges pontokban megváltoztatni, azonban egyes módosítások követelésében egyedül maradtunk. Meg kellett elégedni tehát olyan szövegezéssel, amelynek a jogos szóhasználat szerint adhatunk keresztényi magyarázatot, habár a marxisták ugyanazt bizonyára a saját eszmerendszerük szerint fogják értelmezni. Miként az április 4-i harangzúgást az egyházak a békéért való hálaadás jelének tekintették, a kormány sajtója pedig a Vörös Hadsereg iránti tisztelet püspökkari kifejezéseként ünnepelte.

Az AC megkérdésését nemcsak azért mellőztem, mert annak feje, Eminenciád személyében, négy héten át az országtól távol tartózkodott, hanem azért is, mert a marxista táborral való legemésztőbb harcok idején a vezetők nagy része semmiféle közösséget nem vállalt velünk „a múltban elkövetett – így fejezték ki – taktikai gikszerek miatt”. Továbbá a szolidaritás megtagadásában annyira mentek, hogy egyik vele kapcsolatos szervezet vissza akarta vonatni vidéki munkatársaink akciós-igazolványát, „nehogy az üldözött KALOT miatt az AC is bajba keveredjék”. Ezek után a Mozgalom fegyverszüneti tárgyalására nézve kívánható-e ugyanazon szervezetektől jótanácsot kérni? És az ifjúsági bizottság, női bizottság, egyetemi bizottság, ifjúsági titkárság hosszú vitáinak heteken át nem lett volna végük, és a túlnyomórészt hitbuzgalmi, főleg női kiküldöttek úgysem értették volna meg egy világnézeti alapon álló társadalmi mozgalom helyzetét. A fenti szervezetek lelki magatartására jellemző, hogy egyik hétfői napon kellett volna előttük a KALOT megtett lépéseinek indítékait feltárnunk az AC meghívására, de ezt be sem várva, meghallgatás nélkül, már szombaton ítéleztek, küldöttségileg az követelve, hogy az AC keretéből azonnali hatállyal zárassék ki a KALOT-mozgalom az egység hűtlen megtörése miatt.

Úgy vélem, hogy a katolikus egységet nemcsak egyformaságban lehet szolgálni, hanem különböző taktikai formák egy közös célra irányítva sokkal hatásosabbak lehetnek. A MIOT-on belül pedig nem a pihenés ideje következik, hanem a küzdelmek bátyafalakon belül való folytatása az összes katolikus mozgalmak érdekében. De ez a lépés Róma távolra néző terveibe is beleilleszthető, ezért örömezt vállalunk áldozatot.

Eminenciás Uram! Isten előtti hosszú fontolgatások eredményeként meg kell vallanom, hogy más útért lelkiismeretem a felelősséget nem bírja el. Ha pedig az az állásfoglalás az év folyamán helytelennek bizonyul, természetesen félreállok az útból.

Eminenciád leirata jelentéstételre szólított fel abban az ügyben is, hogy a KALOT központi helyiségében idegen katonatiszt előadóként szerepelt. Mozgalmunk Központját a rendőrség nyílt és titkos szervei, ugyanígy az orosz hatóságok számtalanszor ellenőrizték. E szervek közül az egyik nagyon művelt és jóakaratot mutató fiatal katonatisztet⁵⁰¹ a civil központi munkatársak kb. hatan meghívták össze beszélgetésre az egyik délután. Három óra hosszat föltárták előtte a magyar nép irántuk való hidegségének és gyűlöletének számtalan okát olyan nyíltsággal, amilyen – azt hiszem – Magyarországon orosz és magyar beszélgetők között nagyon ritkán fordult elő. A negyedik órában próbált válaszolni a felhozott tényekre. Ezt az eszmecserét aligha lehetne előadásnak nevezni.

Bálint József főtisztelendő úr pedig valóban megszervezte az egyetemi hallgatók számára a Közéleti Akadémiák tanfolyamát. Az elindító bizottságba csak egy-két egyetemi lelkészt hívott meg, a többi akkor még nem tudott a tervezetről. Mikor azonban az előkészületek megtörténtek, mindnyájuknak bemutatták az elgondolásokat.

Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr felszentelt bíborát csókolja és főpásztori áldását kéri

Eminenciádnak legkisebb fia Krisztusban:

Bpest, 1946. III. 31.

P. Kerkai

6.6. P. Nagy Töhötöm levele P. Kerkainak Rómából, 1946. máj. 3.⁵⁰²

Kedves Péter Kerkai!

Róma, 1946. május 3.

A legújabb vatikáni helyzetről és az elért eredményekről a következőket tudom önnek jelenteni.

A Vatikánnak oroszokkal szembeni magatartását leginkább a legteljesebb bizalmatlanság jellemzi. Még egy P. Leiber⁵⁰³ is, aki a legmarkánsabb képviselője az oroszral való modus vivendi álláspontjának, figyelmeztetett engem, hogy kizárólag csakis a legnagyobb bizalmatlansággal fogadjam az orosz minden ígéretét. Ebben én is hasonlóan vélekedem. Ezt a többségnél alászínezi egy érthető félelem, talán irtózat is és utálkozás a bolsevizmussal szemben. Ez a bizonyos többség semmi jót nem tételez fel és nem is vár az orosztól.

501 *Kvin, Lev Izrailevics* (1922–1996): lett származású orosz katonatiszt, író. Lásd a 494. sz. lábjegyzetet.

502 Őrzési hely: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm hagyatéka, fondjelzet: 216/236.

503 *Robert Leiber* (1887–1967): német jezsuita, egyháztörténész, XII. Piusz pápa magántitkára (már 1925 óta munkatársa volt a későbbi pápának, amikor Pacelli még nunciusként képviselte a Szentszéket Németországban).

Őszentsége⁵⁰⁴ ösztönös érzelmeit és ítéletét az oroszról ugyanez jellemzi, de nagy felelősségérzete legyőzi ezeket az érthető primér belső állásfoglalásokat, és külső megnyilatkozásaiban szükségesnek tart egy *modus vivendi* keresést. A Szentatya e felfogása eléggé ingadozik az erőteljesebb külső benyomások hatása alatt. Így ez év februárjában a Vatikánba összejött nagyszámú magas rangú egyházi személy oly sokat és oly keserűen panaszkodott az oroszra, ugyanakkor a moszkvai sajtó is oly élesen támadta a Szentszéket, hogy Őszentsége szinte elfordulni látszott a *modus vivendi* taktikájától. Ezekben a napokban beszéltem Mindszenty kardinálissal, aki elmondotta nekem, hogy miket jelentett a Vatikánban az orosz helyzetről, s láttam, hogy referátuma mily ijesztően sötét volt. Megtudtam még azt is, hogy a berlini érsek is hasonló szellemben nyilatkozott. Annyira, hogy P. Leiber szerint a Szentatya Mindszenty hercegprímást a magánkihallgatáson megdicsérni szándékozott a merev szembehelyezkedés politikájáért.

Ez a magánkihallgatás március 4-én délben volt esedékes. Én előző nap este érkeztem meg, s másnap reggel még jóval a kihallgatás előtt hosszan tudtam beszélni P. Leiberrel, s át is tudtam adni neki jelentésemet Őszentsége számára, amely jelentés kifejtette és tényekkel támasztotta alá a Sztálin-vonallal való diplomáciai játék lehetőségeit és pozitív előnyeit. Következő nap kis keserőséggel mondotta nekem a Hercegprímás úr, hogy Őszentsége megkérte, hogy lehetőleg tartózkodjék újabb nyilatkozatoktól, amelyek csak ronthatnának a helyzeten. A bíboros titkára pedig egyenesen így szövegezte meg előttem a tényállást: A pápa szilenciumba helyezte a kardinálist. Nekem még azt is mondotta a Hercegprímás úr, hogy azért ő fog nyilatkozni, ha súlyos elvi kérdésről lesz szó. Ez természetes is.

Jelentésem a kapott értesülések szerint igen mély benyomást tett a Szentatyára. Ugyanezt tapasztaltam a jezsuita Curián is, ahol a P. Vic. Generális,⁵⁰⁵ P. Brust⁵⁰⁶ és P. Preseren⁵⁰⁷ asszisztensek igen komoly, súlyos és megkísérélhető vállalkozásnak tartották és teljes mértékben helyeselték a mi irányunk sakkhúzásait.

Hogy ez a *modus vivendi* irány ismét teljesen áttört a hivatalos vonalakon, ezt elősegítette az is, hogy a Hercegprímás úr elvesztette kezdeti nagy római népszerűségét, amelyet kemény otthoni nyilatkozatai mellett nagyrészt az oroszok miatt történt elkésésének köszönhetett. Ugyanis miután Rómában akciózni kezdett, ezt oly követelőően tette s a diplomáciai finomságok oly nagy hiányával,

504 XII. Piusz pápa: született Eugenio Pacelli (1876–1958) 1939–1958 között római pápa.

505 Norbert de Boynes Vladimir Ledóchowski jezsuita generális (1915–1942) halála után *vicarius generalis*ként vezette a jezsuita rendet az új generális, Jean-Baptiste Janssens (1946–1964) megválasztásáig. (1942–44 között P. Alessio Magni; 1944–46 között pedig Norbert de Boynes töltötte be a *vicarius generalis* tisztségét.)

506 P. Karl Brust (1889–1949): német jezsuita szerzetes, ebben az időben Rómában a Collegium Germanicum et Hungaricum rektora, s jezsuita generálisi asszisztens volt.

507 Anton Prešeren (1883–1965): szlovén származású jezsuita, 1931-től a rend római központjában szolgált a szláv provinciák asszisztensként.

hogy a P. Vic. Generális pl. úgy nyilatkozott előttem, hogy nem csodálkozik az oroszokon, ha elvesztik a türelmüket a Hercegprímással szemben. A Szentatya meg egyenesen ezeket mondta P. de Boynes⁵⁰⁸ Vic. Generálisnak: „Annyi sok mindent és oly teljesíthetetlen dolgokat kért Tőlünk a Bíboros úr, hogy nem tudjuk, miként vélekedjünk róla.”

A Sztálin-vonallal való tárgyalásokra a megbízatásom a következő módon intéződött el: Őszentsége nem akart adni és nem is adhatott kifejezett és nyílt megbízólevelet, mégis, hogy valami írás legyen a kezemben, P. Leiber, Őszentsége személyi titkára, írt nekem egy levelet, amelyben a Szentatya megbízásából közli velem, hogy tudomására hozhatom az illetékeseknek, hogy a Szentszék kész a moszkvai kormánnyal érintkezésbe lépni, ha ezt ők is óhajtják.

Az írásos válaszon kívül előszóval is kaptam feleletet Őszentségétől. Április 29-én voltam nála több mint fél óras magánkihallgatáson. Itt e tárgyra vonatkozóan kettőt hangsúlyozott a pápa: egyrészt kész a kapcsolatokat felvenni a moszkvai kormánnyal, ha ezt ők kérik és kezdeményezik; másrészt azonban Őszentsége alapos aggodalmának adott kifejezést, hogy a szovjet csak beszél, és ígér, de tettei következetesen mást mondanak. A két vonalat ő is valószínűnek tartja, de a Sztálin-vonatról úgy vélekedik, hogy lehetőségei egyelőre még nagyon mérsékeltek, ha egyáltalán elhisszük, hogy őszintén akar az egyház felé közeledni. Figyelmeztetett, hogy legyek nagyon elővigyázatos az oroszokkal szemben.

A Hercegprímás úrról többször úgy nyilatkozott, hogy nagyon imprudens, nem lett volna szabad annyira túlfeszítenie a húrt, az első szükséges erőteljes nyilatkozatok után más hangnemben kellett volna folytatnia. S amikor megjegyeztem, hogy valóban eléggé imprudens volt, félig komolyan és félig tréfásan szinte lecsapott rám, mint aki már várta tőlem ezt a nyilatkozatot, s ezt mondta: Ön ajánlotta! Mire én kifejtettem, hogy ma is őt tartom a legalkalmasabbnak, mert egyrészt ma már másként viselkedik, másrészt pedig nem szabad elfelejtenünk, hogy erőteljes nyilatkozataival egy nemzetet rázott fel a kábultságból, és lett egy nép reménysége. Háromszor-négyszer is megismételte a Szentatya, hogy reméli, a Hercegprímás úr most már okosabban fog viselkedni.

A továbbiakban az oroszok viselkedése iránt érdeklődött, s amikor röviden vázoltam előtte azt az emberileg is pompásan megszervezett belső hódítást, amellyel az országot magukhoz láncolják, azt kérdezte, hogy hát az angolszászok hagyják ezt és nem segítenek? Válaszomban azt mondtam, hogy ha az angolszászoknak majd elsőrangú érdekük lesz, hogy mi felszabaduljunk, akkor segíteni fognak, addig azonban önámítás volna a külső segítségben való bármilyen bizakodás.

508 Norbert de Boynes (1870–1954): francia jezsuita, 1944–46 között *vicarius generalis*ként állt a rend élén.

Ezek után Őszentsége hosszan és eddig még ilyen mértékben sohasem tapasztalt atyai jósággal érdeklődött átszökésem részletei iránt. Én humoros oldalról felfogva meséltem el neki az érdekesebb epizódokat, és a Szentatya jóízűen nevetett hozzá, csak imitt-amott komolyodott el, amikor pl. elbeszéltem, hogy miként úsztam át télvíz idején egy jeges folyót. Itt megemlítette, hogy ő is tud úszni, és fiatalabb éveiben sokszor úszott is a tengerben, de hát ez mégis sok, amit én csinálok. Beszélgetésünk egészen közvetlen és kedélyes volt.

A végén megkérdezte, hogy nem félek-e visszamenni, mire azt válaszoltam, hogy nem, holott tudom, hogy sok szökésem vége úgyis az lesz, hogy a végén egyszer majd elfognak, megkínóznak és végeznek velem. Az orosznál egykönnyen és gyorsan megy. Mosolyogva azt válaszolta, hogy ő kinézi belőlem, hogy én mindig meg tudok majd szökni, s nem hiszi, hogy ez lesz a végem. Amikor pedig erre azt válaszoltam, hogy pedig nekem ez valóságos reményem, mert szeretném az életemet is odaadni az Isten ügyéért, kedves szemrehányással azt mondotta, hogy egyénileg ez nekem talán jó lenne, de az egyház érdeke most azt kívánja, hogy inkább éljek és dolgozzam érte, ne pedig meghaljak.

A kihallgatás után Tardini⁵⁰⁹ államtitkár úr kéretett magához, s megkért, hogy néhány levelet és brévét el tudnék-e vinni Magyarországra. Természetesen vállalkoztam rá, mondván, hogy épp ez az én mostani egyik hivatásom, hogy a Szentszék postáját gyűjem.

Montini államtitkár úr is hívatott. Vele hosszan beszélgettem a magyar helyzetről, a román ortodoxiáról és a várható fejleményekről. A végén megkérdezte, hogy lehetne-e valamiben a segítségemre. Kértem, hogy adjanak egy vatikáni útlevelet. Megígérte.

A közeli viszontlátásig szeretettel in Xo.

Róma, 1946. május 3.

P. Nagy Töhötöm

6.7. Bánáss László veszprémi apostoli kormányzó KALOT mellett kiálló körlevele 1946. máj. 6-án egyházmegyéje plébánosaihoz⁵¹⁰

239/1946/sz.

Az egyházmegyei AC Központja

Tisztelendő Plébános Úr!

A mai idők legfontosabb lelkipásztori teendője híveinkben tartani a krisztusi hitet és a magyar szellemiséget. Ezt elsősorban ifjúságunknál kell megvalósítani. Ifjúságunk sikeres szervezése érdekében tájékoztatásul közlöm a következőket.

509 *Domenico Tardini* (1888–1961): kúriai bíboros (1958-tól), ebben az időben a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára.

510 A dokumentum őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm-hagyaték 216/65/17.

1. A legnagyobb ifjúsági mozgalmunk, a KALOT, egyéves harc után végre elérte, hogy teljesen szabadon alakulhat és végezheti áldásos tevékenységét az összes egyházközségeinkben. Sőt, most már nemcsak hitbuzgalmi és társadalmi téren tevékenykedhetik, hanem kívánatos, hogy mindenhol sportcsapatok is alakuljanak, amelyek átvehetik a levonták esetleg megmaradt felszereléseit. – Ezt a szabadságot annak is köszönheti, hogy egyenrangú tagja lett a „Magyar Ifjúság Országos Tanácsának” (MIOT), [ez] nem jelenti az önállóság feladását, hanem a demokratikus Magyarország újjáépítéséért megindult munkában elvétel nélküli együttműködést. Épp ezért, ha bárhol kellemetlenkednének a helyi KALOT-nak, akkor azonnal jelentsék ezt a KALOT-Központnak, amely haladéknélkül orvoslást szerez az esetleges túlkapásoknak.
2. Pünkösdhétfőn a KALOT tízéves jubileumát ünnepli Budapesten. Kívánatos, hogy a jubileum impozáns legyen. Szeretném, ha még áldozatok árán is, minden egyházközség – akár van, akár nincs KALOT – egy talpraesett ifjúval képviseltetné magát ezen az ünnepségen. Lehetne a költségeket az egyházközségi alapon megoldani. Jelentkezést mielőbb kérnek a KALOT-Központba, Budapest, IV., Cukor u. 3.
3. A borzalmas világégés után meg kell találni a magyar felemelkedés útját. Ezen célból már most felhívom az egyházközségek figyelmét [a] Budapesten aug. 21-22. között rendezendő Szociális hétre, amely a legizgatóbb és legmodernebb kérdéseket tanulmányozza a „Népiség és Kereszténység” címmel. Erre a mozgalmi és keresztény világnézetű intelligens híveink figyelmét hívjuk fel; esetleg egyszerűbb, de hitvalló híveinknek is ajánlhatjuk, ha azok a mozgalmi életre és községvezetésre alkalmasak. Ezek névsorát teljes címmel mielőbb küldje be hivatalomhoz, hogy névre szóló meghívót küldhessek címükre.
4. A jövő munkaévben az összes egyházközségekben lüktető és eleven ifjúsági munkát kívánok megindítani. Azért az ifjúsági világi vezetőkkel szeptember és október hónapokban megbeszélést tartok egy később kitűzendő napon és könnyen megközelíthető helyen. A megbeszélés tárgya lesz: az ifjúsági mozgalmak feladatai a békekötés után, vagyis programadás. Minden egyházközség már most készítse elő ezen értekezletre az arra rátermett vezetőket.
5. Az egyes espereskerületi KALOT ifjúsági papi vezetők pedig személyesen szorgalmazzák ezen teendőket, és július 1-ig tegyenek jelentést.

Dolgozzunk, munkálkodjunk! Ébresszük a krisztusi és magyar lelkiismeretet. Most meg kell találunk a felemelkedés útját!

Vagyok buzgó imáiba ajánlottan jóakaró főpásztora:

Veszprém, 1946. május 6.

Dr. Bánáss László
apostoli kormányzó

6.8. Mindszenty bíboros újabb feddő, igazoló jelentést kérő levele P. Kerkaihoz, 1946. jún. 8-án⁵¹¹

Tisztelendő P. Kerkai Jenő S.J. atya Budapest

2991/1946

Tisztelendő Atya!

A KALOT ismételten nyilvánosan olyan obligókat vállal, amelyek tatalmát az egyházi főhatósággal előzőleg nem közölte. Az előző esetben ezzel kapcsolatban rosszallásomat közöltem Tisztelendőségeddel. Most újra közös megnyilatkozást írt alá a KALOT, amely kifejezetten világnézeti, erkölcsi kérdéseket is érint, megkérdezésem nélkül. Ezért a püspök urakat értesítettem, hogy a korábban adott pártfogásomat a KALOT-tól visszavonom, s ennek megfelelően a két példányban adott legutóbbi pártoló soraimat is visszakérem.

A legutóbbi, a MADISZ-szal közös nyilatkozat ügyében igazoló jelentését kérem.

Magamat imáiba ajánlva vagyok

Esztergom, 1946. június 8

+ József (s.k.) bíboros, hercegprímás.

6.9. Mindszenty prímás KALOT-ot elítélő levele a püspöki kar többi tagjához, 1946. jún. 8-án

2991/1946

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!⁵¹²

A KALOT márciusban, figyelmen kívül hagyva a katolikus ifjúsági fronttal való korábbi megegyezését, aláírta a MIOT-tal a megállapodást egyházi felsőbb-ség megkérdezése nélkül. Ezért írásbeli rosszallásomat közöltem P. Kerkai Jenő S.J.-vel, az országos vezetővel.

Most már két nyilatkozatot jelentetett meg a KALOT a MIOT-tal, papi aláírással. Hangoztatja és követeli az ifjúsági mozgalmak tisztulási folyamatát MADISZ, SZIM⁵¹³ stb. oldalán. Ugyanakkor a MADISZ az iskolák „összeesküvéseit” támadja.

511 A dokumentum őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy Tőhötöm-hagyaték 216/65/19. – Nagy Tőhötöm utólagos széljegyzete a levélre: „Ez a levél érkezett egy 2. MIOT közös nyilatkozat után, amelyben a legerősebb kitétel az volt, hogy követeljük a reakciónak az iskolákból való eltávolítását.”

512 A levél fényképmásolatát közli Balogh Margit Mindszenty József (1892–1975) című monográfiája 572. oldalán.

513 SZIM: Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom

Barankovics oldalán bizonyos keleti „haladó” katolikus irány mellé álltak a KALOT-vezetők. A szellemi vezető Szekfü követ. Szükségese nek látom értesíteni Nagyméltóságodat, hogy a KALOT nem jár többé a katolikus vonalon, ezért kívánatos, hogy a kispapság és katolikus szervezetek ehhez képest legyenek velük szemben tartózkodók. A téli ajánlásomat visszavonom.

Nagyméltóságú és Főtszelendő Püspök úrnak, vagyok Krisztusban testvére

Esztergom, 1946. június 8.

Mindszenty József
bíboros, hercegprímás
esztergomi érsek.

6.10. P. Kerkai Jenő válasza Mindszenty prímásnak 1946. jún. 13-án

Ad: 2392/1946/P.K.J./Cs

Főtszelendő Bíboros Hercegprímás Úr!⁵¹⁴

A 2991/1946. számú, már szigorú büntetést is tudtomra adó leirat akkor érkezett, amikor Eminenciádnak a R. P. Provinciális útján küldött helyzettisztázó utasításait készséges engedelmességgel, sőt olyan elszántsággal teljesítettem, hogy Mozgalmunk küzdelmét erős kritikával figyelő egyik országos katolikus vezető-egyénségünk ezt a kijelentést tette: „Most széto szlott a köd. Ennél erőteljesebb és bátrabb megnyilatkozás a most ég[et]ő katolikus és magyar kérdésekről sem egyházi, sem világi részről nem hangzott el.” Bizonyítékul csatolom a beszéd másolatát.

A helyzetet feltáró jelentést pedig most fejezzük be. P. Nagy Töhötömmel azt szeretnénk kérni R. P. Provinciálisunktól, hogy ő maga terjessze azt Eminenciád elé.

Nagy vigaszul szolgál, hogy az isteni Gondviselés rendelése folytán a tisztázás nemcsak az 1500 falu 2000 főnyi KALOT-kiküldöttje előtt történt, hanem a Szövetséges Ellenőrző Bizottság képviselte mellett odaérkező orosz ifjúsági héttagú delegáció jelenlétében. Ők ugyanis a magyar ifjúság életét tanulmányozva előzetes hívás nélkül elhatározták, hogy részt vesznek a Nemzeti Sportcsarnokban tartott szentmisénken s az azt követő díszgyűlésünkön. A szentmise liturgiája, a legények népéneke, a művészi számok és szónokok kijelentései az állandóan fordító tolmácsok segítségével láthatólag mélyen érintették őket.

Ha pedig mindennek ellenére még további önfeláldozó magatartást fog jelenteni a szokatlan ösvényen való járás, ezt is örömmel igyekszünk elviselni, nemcsak abban a tudatban, hogy így a KALOT-Mozgalom továbbmentése sikerül, hanem azért is, mert ezzel a szereppel az Egyház messze néző terveinek munkálásában lehetünk szerény apostolok.

514 A dokumentum őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm-hagyaték 216/65/20.

A visszavont megbízólevelet lehetőleg mindkét példányban szomorú szívvel csatolom.

Főmagasságú Bíboros Hercegrimás Úr felszentelt bíborát csókolja főpásztori áldását kérve,

Eminenciádnak legkisebb híve Krisztusban:

Budapest, 1946. június 13.

[P. Kerkai Jenő]

KALOT orsz. elnöke

**6.11. P. Kerkai Jenőnek a KALOT díszgyűlésen elhangzott beszéde,
1946. jún. 10.**

**ZÁRÓBESZÉD A KALOT DÍSZGYŰLÉSEN⁵¹⁵
A NEMZETI SPORTCSARNOKBAN 1946. június 10-én
(P. Kerkai Jenő S. J.)**

A tízéves határkőnél történelmi fordulatok után letűztük újból a mozgalmi zászlót. A fiatal, paraszti lélek vallomása hangzott el alatta a KALOT-legény ajkán; az őszfejú nemzedék és a Kis-KALOT zsendülő tavasza és a megrokkant katona megrendítő módon tisztelgett előtte. Ide csatlakozott a munkásfiatalság és az értelmiségi ifjúság köszöntője.

De a messze külföldről is érkezett üzenet. Az örök Rómából, a népek atyjától, a maroknyi magyarságot sokra tartó XII. Piusz pápától. Mint szeretett gyermekét bátorítja a KALOT-mozgalmat, hogy alig-alig járt ösvényeken is szívósan közeledjék a kitűzött, nagy célok felé!

I. Néhány pillantás a múltra.

Róma riadója, a szociális világkiáltványok több mint félszázad óta zengő sava ébresztette életre Mozgalmunkat. A kereszténység fiatalos életerejét nem törte meg a 2000 esztendő, csak a megvénült keresztények szeme hályogos és hallása gyenge korunk kérdései iránt. Nemcsak az a gonoszság, ha egy országban el-sikkasztják a szociális haladás parancsait, hanem az is halálos véték, ha csak „állnak” a pápai enciklikák alapján, ahelyett hogy járnának rajta!

Mozgalmunk magyar talajból sarjadt elő, csendben a mélyből, a népből mint a rög alól feltörő vetés. tíz évvel ezelőtt valóságos forradalmi cselekedetként hatott a magyar parasztfiatalság mozdulása a népi kultúra és a szociális igazságok töretlen vonalában. Forradalmi elszántság kellett ehhez a küzdelemhez, mert az akkori álkeresztény közvéleményben gyakran hangoztatott nézetbe ütköztünk:

515 Lelőhely: Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (SzfvPL) - No.7426 - Sz.N./1946. – A szöveg aláhúzással történő kiemelései az eredetiből átvéve.

„Minek a parasztot fölokosítani, elég ha annyi esze van, hogy eső idején beálljon az eresz alá.” Ennek a kegyes képmutatásnak a magyar agrárproletariátus szenvedéseiről legjobb esetben ez volt a véleménye: „Tragikus sors, de változtatni nem lehet rajta. Tanítsuk meg a szegény parasztot, hogy beérje e lebbencsleves-sel!” Csoda-e, ha ilyen pogány nézetek vallói azt mondták a Mozgalom harcos munkatársaira: „Rosszabbak ezek mint a kommunisták!”

Sírig tartó szeretettel és hálával dobbanjon szívünk a Mozgalom két legrégibb civil munkatársa,⁵¹⁶ a magyar föld fiainak két értékes emberpéldánya felé; de munkánk minden hivatásos hordozója felé is; fiatal papok, tanítók és tehetséges paraszti vezetők felé.

1950 nincs már nagyon messze. Ekkor szándékozunk 1000 tagú küldöttség-gel Rómában megköszönni, hogy Szent Péter utóda sötétségen és ködön át biztató fénysugarakat hozzánk is irányított.

A négyes jelszó fenségesen ragyog a jubileumi zászló fehér mezőnyében: Krisztusibb embert! Műveltebb falut! Életerős népet! Önérzetes magyart! Úgy van ez, mint az emberi szív négy belső kamrája: aki egyet is meg akarna szüntetni belőle, magát az életet oltaná ki. Nem is árultunk el és nem is engedünk el a négyes jelszóból egyetlent [sem] senki kedvéért soha!

Az évtizedes útra megbékélt lélekkel tekintünk vissza. Volt idő, amikor 2 500 faluban zajlott a munka; 20 népfőiskola képezte a 35 000 főnyi paraszti vezető-tábort a félmillió mozgalmi seregnek.

Nemes öntudattal állítottuk régen is, ma is: a magyar falut nem sodorta el a barna és a zöld ár, mert a KALOT az elsők között építette velük szemben a gátakat. Együttérzéssel emlékezünk Papp Antaltól és társairól, e hősről és vértanúkról, akik szenvedtek és meghaltak a KALOT-becsületért.⁵¹⁷ Ez a fajta a jelenben és a jövőben csak szaporodni fog!

A Mozgalom helyet kért és helyet kapott a demokrácia új kereteiben. Az ágyúk bömbölésétől rengett még a magyar föld 1944 novemberében, mikor négy központi főmunkatárs áthatolt a német tűzvonalon kelet felé, s az orosz katonai hatóságok engedélyével megkezdte a kábult élet felvillanyozását a Tiszán túl és a Duna–Tisza közén. Azóta 5-10 ezres tömegekben vonulnak a zarándokse-regeink az ország minden táján a Magyarok Nagyasszonya elé erőt kérni az új évtizedhez.

516 Ugrin József és dr. Farkas György. *Ugrin József* (1910–1993): kezdetektől a KALOT egyik fő szervezője. 1947–1948: a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője. *Farkas György* (1908–1991) jogász, politikus, a KALOT ügyvezető igazgatója, a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője.

517 Hármán az életükkel fizettek a KALOT-mozgalomhoz való hűségükért. Az etyeki KALOT-mozgalom csoportvezetőjét, *Papp Antalt*, 1941-ben a volksbundisták leszúrták. A jánosi népfőiskola igazgatóját, *Gergely Józsefet* és a ruszin tagozat titkárát, *Kutlán Andrást* 1945-ben „ismeretlen tettesek” megölték. (Forrás: Varga József: *Bűnös nemzet vagy kényszerű csatlós*. Budapest, 1991. Magánkiadás, 199. oldal. Online: <http://www.corvinuslibrary.com/tortenelem/vargaj.pdf>)

Szolgai hízelkedést ne kívánjon s nem is kíván tőlünk senki, amint a demokráciával azonban gáncsvetésre nem vállalkozunk soha. Az Ellenőrző Bizottság és a demokratikus hatóságok felé őszinte köszönet, hogy működésünket lehetővé tették. Akik pedig a Mozgalom életét szándékoztak megsemmisíteni, döbbenjenek rá, hogy a levezett nép testében egyetlen egészséges hajszáleret sem szabad elkötni, hát még lüktető véreret átmetnszeni!

II. Előre a második évtized felé!

Céljaink világosak, utunk egyenes.

1./ Krisztust akarjuk!

Krisztus világnézete és isteni személye annyira nagy, annyira szent, oly szép és oly jó, hogy aki valóban megismeri Őt, nem tudja megtagadni tőle szeretetét. Aki még sohasem találkozott Vele, nem is sejti, mit veszített. Aki ferde megvilágításban látta meg, nagy szánalmat érdemel; de aki helyesen ismerte meg Őt, és mégis gyűlöli, arra vonatkozik a népek apostolának szava: Aki a mi Urunk Jézus Krisztust nem szereti, átkozott legyen.

Krisztust akarjuk az ő életének folytatójában, az Isten földi Birodalmában, az Egyházban, mely az emberiség életében jelentősebb átalakulást idézett elő, mint a történelmi fejlődés minden többi tényezője együttvéve és minden forradalom. Mindig vallottuk, hogy az Egyházat isteni Alkotója nem változékony gazdasági rendszerek talajára, hanem Péter sziklájára alapította, mégis népünk akarátának oda kell hatnia, hogy a vallásos, népi intézmények anyagilag is megalapozottak és függetlenek legyenek. Az Egyház előnye ugyanis nem egy „klikk” érdeke, hanem az egész nép java.

A háborús viharban kik maradtak hűségesen népünk oldalán? És ha ők Nyugatra futnak, nem ürrült volna-e ki fél Magyarország? Nép és pap összeforrt elválaszthatatlanul.

Népünk akarata, hogy az iskolában folytatódjék a hitoktatás, és az Egyház tanítási joga csorbíthatatlan legyen. Igen. Mozgalmunk vallja, hogy a nyilas lélekmérgezőket és egy áldzsentri világ siratóit félre kell állítani a nevelés terétől, de krisztusi világnézete miatt senkit a legkisebb bántódás se érjen, vagy egyesek botlása ne legyen ürügy egész hivatási-kar gyalázására.

2./ A hazához hűen mindhalálig!

Édesanyánk is csak egy van, hazánk sem lehet több. E hazának szent minden röge, de legnagyobb kincse maga a nép.

Ezért akarunk népi kultúrát, nem színtelent, nem idegent, hanem mélységesen magyart. Ősi keleti kultúrkincseinket magas fokra fejleszteni és egybekapcsolni Európa műveltségével – ez a mi nemzedékünk feladata. Kelet és Nyugat határmezsgyéjén összekötők leszünk.

Népi társadalomért küzdünk, amelyben a parasztember is egyenrangú, megbecsült, egész embernek számít. Nincs az az áldozat, amely túl sok volna azért, hogy a krisztusi életfelfogásnak ehhez az állomásához elérkezhessünk.

Népi gazdaságot akarunk, amelyben hazánkból Kelet-Európa Dániája lesz. A kormányzat vállalta, hogy a földreform hibáit kiküszöböli, a mi célunk, hogy minél több új gazda önálló kisemberként boldoguljon birtokán, és onnét semmiféle hatalom ki ne mozdíthassa többé. Szövetkezeti eszme, belterjes művelés, gyümölcsészet, mezőgazdasági gépesítés és ipar, állattenyésztés – ezek a mi nevelői feladataink.

Az igazságos békétől méltán várjuk, hogy a határon túli magyarságtól senki emberfia el ne vehesse azt, amit magától a Teremtőtől kapott ajándékol.

Beteg magyarok módjára mi sohasem vitatkozunk azon, mi lennénk inkább: orosz tagállam-e vagy angol gyarmat, hanem a Szovjetunió és a többi nagyhatalom biztosítéka szerint öntudatos nép leszünk független szabad hazában, és a hazához hűek mindhalálig.

3./ Boldoguljunk a demokráciában.

Mindent a néppel, mindent a népért – ez az igazi demokrácia. Egy pártnak, egy fajnak mindent – ezt hirdette a fasizmus; egy osztálynak mindent – ezt cselekedte a régi világ; mindenkinek a magáét, de nem egynek mindent – ezt akarjuk mi!

XII. Piusz pápa 1944. karácsonyi rádióbeszéde szerint a világ népeinek jövendő életformája a demokrácia – ezt a hírt mi lelkesedéssel fogadjuk, mert a magyar nép legszelesebb rétegének ifjúsága vagyunk. Nem szabad sem a történelmi múltban, sem a jelenben csak a rosszat látni. Múltunkról Petőfivel valljuk: Nagy volt hajdan a magyar; s a demokrácia új korszak hajnalát jelentheti, ha lesznek benne valóban demokratikus emberek.

A KALOT-mozgalom teljes értékű demokratikus nevelést akar adni a katolikus parasztiifjúságnak anélkül, hogy sorsát hozzákötné bármelyik politikai párt szekeréhez. A kiképzett ifjúság világos látása magától is megtalálja az utat, mely világnézetének, céljainak legjobban megfelel.

A fejlődés és haladás kerékkötői, vagyis reakciók csak akkor lehetünk, ha józan eszünket vesztenénk. Nem bomba és összeesküvés a mi fegyverünk, hanem az ekeszarva, a kapa és a kasza nyele. A KALOT-központ kizárja a Mozgalomból a részeg és vad fanatikusokat, de kéri viszont minden más – főként vidéki – szervezettől, hogy jogtiprással és becsületsértéssel ne költse fel ifjúságunkban az önbíráskodás veszedelmes hajlamát.

Más világnézetű ifjúsági szervezetekkel közös tanácsba, a MIOT-ba való Meghívást elfogadtuk.

Az egyes mozgalmak világnézetét és szabad működését ez az együttes érintetlenül hagyja. Arra törekszünk, hogy egy gyakorlati együttműködésen keresz-

tül az egyetemes magyar ifjúság demokratikus kibontakozásának tegyünk szolgálatot.

Hadd lássa meg ország és világ, hogy a magyar Nép boldogul a demokráciában!

* * *

Kereszténység és szocializmus – ma világot mozgató két nagy erő! Kereszténység, amely isteni tartalma mellett kibontja szociális emberi igazságait. Szocializmus, mely nagy emberi igazságait alátámasztja majd az örök istenivel. A negyedik rend, a proletárok forradalma így találkozhatnak a szociális Egyházzal, és megkezdődhetnek az emberiség legszebb korszaka.

Tíz évvel ezelőtt, mikor Mozgalmunk született, Maxim Gorkij, a leghíresebb orosz írók egyike Nápoly közelében készült a halálra. Hazája felé fordulva úgy érezte, mintha az orosz pusztaságok felett végighullámszanék az esteli harangszó és az emberek leveszik kalapjukat...

Legények! A magyar tájakon, kicsi faluinkban most kondult meg a déli harangszó. Álljunk fel! Imádkozzunk!

6.12. Mindszenty bíboros igazoló jelentést hiányoló levele P. Kerkaihoz, 1946. jún. 20.

Tisztelendő P. Kerkai Jenő úrnak S.J.⁵¹⁸

Budapest, VIII. Mária utca 25.

Tisztelendő Atya!

Legutóbbi válasziratából hiányzik Tisztelendőséged igazoló jelentése a MIOT keretében tett II. sz. nyilatkozatuk ügyében.

Főpásztori áldásommal vagyok Krisztusban jóakarója

Budapest, 1946. jún. 20-án

József
bíboros hercegprímás
esztergomi érsek

518 A dokumentum őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm-hagyaték 216/65/22.

6.13. P. Kerkai június 22-én kelt válasza Mindszenty bíboros jún. 20-i levelére

S.../1946/P.K.J./Vné⁵¹⁹

[Nagy T. utólagos széljegyzete e levélhez: Miután a Prímás négysoros levélben megsürgette az igazoló jelentést, írta ezt a levelet P. Kerkai. Ez bevezető a P. Nagy hosszú leveléhez.]

Főmagasságú Mindszenty József úrnak

Magyarország bíboros hercegprímása, esztergomi érsek

Esztergom

Főmagasságú Bíboros Hercegprímás úr!

Eminenciás Uram!

R.P. Provinciális útján szándékoztunk Eminenciád elé terjeszteni P. Nagy Töhötömmel együttesen a távolabbi háttérrel is feltáró jelentés a MIOT keretében tett 2. sz. nyilatkozat ügyében. Minthogy június 21-én igazoló jelentést sürgető sorok érkeztek, nem látszik célszerűnek a nyolcnapos lelkigyakorlat vezetéséből hazatérő Provinciális atyánk megvárása, hanem a feladatot kettéosztva a magam részéről a szoros értelemben vett MIOT-nyilatkozatról foglalom össze a szükséges szempontokat, P. Nagy pedig igyekszik mielőbb felterjeszteni az ügy háttérét is megvilágító körülményeket.

A 2991/1946. sz. leirat megállapítására nézve, hogy a KALOT Eminenciád megkérdezése nélkül olyan megnyilatkozást írt alá, mely kifejezetten világnézetit, erkölcsi kérdéseket is érint, legyen szabad az alábbi tényeket összefoglalnom:

1. Az első MIOT-nyilatkozat után érkezett rosszálló leiratot mindnyájan úgy értelmeztük, hogy ezentúl hasonló helyzetek előtt sokszoros megfontolásra van szükség, mert lelkiismeretünket még komolyabbá teszi az egyházi főhatóság részéről jövő figyelmeztetés; nem pedig úgy, hogy most már csak Eminenciád kifejezett engedélyével szabad e téren újabb lépést tenni.
2. Az aláírás előtti alapos megfontolás abban nyilatkozott meg, hogy nemcsak a szöveget összeállító református KIE kiküldöttjét kérdezte meg a KALOT megbízója, hanem az összes többi szervezet képviselőjét is; az iskolákra vonatkozó résznél a hitvallásos iskolák elleni támadásról lehet-e szó, mert ez esetben még léte árán sem hajlandó a KALOT azt a nyilatkozatot aláírni. Az egyhangú megnyugtató válasz után megígérte a KALOT kiküldöttje az aláírást.
3. A fenti ígéret után következett a KALOT-központ vezetőjének mérlegelése, lehet-e világnézeti és erkölcsi szempontból a nyilatkozat szavait ugyanolyan joggal helyesen is értelmezni, mint amilyen való-

519 A dokumentum őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm-hagyaték 216/65/23.

színűséggel egyesek esetleg helytelenül fogják magyarázni. Az igenlő döntés után következett a felhatalmazás az aláírás megadására.

4. Mikor arról értesültem R.P. Provinciális útján, hogy Eminenciád a nyilatkozat egyes pontjait rosszul értelmező kitétele miatt helyteleníti, azonnal megígértem és a június 10-i nagy nyilvánosság előtt meg is tettem a félre nem érthető álláspontok kijelentését. Erről június 13-án írt felterjesztésemben beszámoltam Eminenciád előtt.

A mélyebb háttér feltárását s ezzel kapcsolatban a megoldás egyes módzatait P. Nagy Töhötöm memoranduma szándékozik szolgálni. Nem volna érdemes e sok erőfeszítést latba vetnünk, ha Egyházunk és Hazánk egyik fő reménységét, népünk ifjúságát kizárólag hitbuzgalmi alapon éppoly hatásosan lehetne továbbmenteni, mint egy katolikus alapon álló szociális mozgalom segítségével. Az ellenfél javára a legnagyobb előnyadás volna, ha a KALOT társadalmi mozgalom jellegét feladnánk; valamint az ellenfél számára tervei végrehajtásában a legsúlyosabb akadály, ha mi az összes, önmagukban még nem rossz eszközök alkalmazásával a [KALOT]-mozgalom életét hosszabbítjuk. Aki időt nyer, életet nyer, s ha az életet mégis el kell veszíteni, akkor nyugodt lelkiismerettel vállaljuk azt is.

Éppen most érkeztek haza munkatársaink a MIOT legújabb értekezletéről, amelyen az úgynevezett fasiszta gyilkosságokkal kapcsolatos közös deklaráció kiadása szerepelt. A [KALOT]-mozgalom képviselte az aláírást megtagadta a szöveg bizonyos kitételei miatt, sőt azt követelte – a kilépés hangoztatása mellett – a MIOT-tól, hogy a *Szabad Nép* című napilap a KALOT-ellenes rágalmaint a leghatározottabban visszautasítani érezze kötelességének.

Főmagasságú Bíboros Hercegprímás bíborát csókolja, s főpásztori áldását kéri Eminenciád

Budapest, 1946. június 22.

legkisebb fia Krisztusban:

P. Kerkai Jenő SJ
országos elnök

6.14. Részlet Mindszenty bíboros P. Borbély István jezsuita provinciálishoz írt, jún. 23-án kelt leveléből:⁵²⁰

„Élőszóval ismételten említettem, most írásban is nyomatékosítani kívánom, hogy ama rendtagok,⁵²¹ akik belföldön és külföldön nem kevesek megütközésére a katolikus széles rétegek megzavarodására is, a hivatalos katolikus irány-

520 Prímási Levéltár, Processus 11.d. V-700/30, 255 fol. Mindszenty József 3018/1946. ikt. sz. levele P. Borbély István provinciálishoz. Közli: Balogh M.: *Mindszenty József (1892–1975)*, 572–573. old.).

521 P. Jánosi József, P. Nagy Töhötöm, P. Kerkai Jenő

tól elhajolva, azzal szembehelyezkedve, az annyira szükséges katolikus egység megtörésével, az ellenséges vonallal együtt haladnak, engedelmességre szorítani, közéleti és sajtó terén visszavonultatni szíveskedjék. Debrecenben P. Kerkai többek előtt kijelentette, hogy (KALOT, Demokrata Néppárt) a megszállókkal barátságos irányt visznek, »ha ez a hercegprímásnak nem is tetszik«. Más oldalról úgy értesülök, hogy ők – saját szavai szerint – csak hit és erkölcs dolgában hajolnak a hivatalos Egyház irányítására. Ez lehetetlen, liberális világiakat is kevésbé díszítő felfogását épp jezsuiták ajkán...”

6.15. P. Nagy Töhötöm 1946. jún. 24-i keltezésű igazoló jelentése Mindszenty bíboros részére a MIOT-ban való részvételtől és a *modus vivendi*re törekvő politikáról⁵²²

Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr!
Eminenciás Uram!

Ft. P. Kerkai 1946. június 1-i levelében már jelezte Eminenciádnak, hogy a kért igazoló jelentés hamarosan készen lesz. Íme, ezennel felterjesztjük Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr elé, de mivel a téma nem elszigetelten magyar ügy, hanem részlete egy általános európai helyzetnek, és összefüggésben van a Szentszék kelet-európai elgondolásaival, ezért úgy határoztunk, hogy a jelentést Eminenciádnak én írom meg, mert a Vatikán részéről csekély személyem lett bizalmasan kiküldve bizonyos ügyek elintézésére.

Az igazoló jelentés kérésének részletei a következők: a KALOT-mozgalom vezetői lelkiismeretük szavát követve az oroszok és a kommunisták felé a merev szembehelyezkedés politikája helyett az életszerűség keresésének politikáját folytatják. Ennek egyik ténye ellen, a MIOT-tal közösen tett nyilatkozat ellen Eminenciád élszóval a R.P. Provinciálisnál lépéseket tett. Objektíve a nyilatkozat szövege olyan volt, hogy amikor aláírtuk, bíztunk a Főmagasságú Bíboros Úr részéről annyszor tapasztalt jóindulatban, s ebben a feltevésben méltán remélhettük, hogy a semleges szöveget, amely az olvasó beállítottsága szerint különféleképpen magyarázható, nem fogja Eminenciád rosszra értelmezni. Bár P. Kerkai a figyelmeztetésnek megfelelően határozott és többé félre nem ismerhető formában nyilatkozatot hirdetett meg a tiszta katolikus álláspont mellett, mégis a Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr ugyanebben az ügyben levelet intézett hozzá, amely levélben tudatja vele egy rendkívül szigorú büntetésnek már megtörtént végrehajtását, és egyben felszólítja, hogy tegyen igazoló jelentést. Mélyen elszomorított ez bennünket, mert éppen Eminenciádtól ezt nem vártuk, hogy előbb súlyosan büntessen, s csak azután kérje az igazolást, hiszen eddig a Főmagasságú Bíboros Úr oly igazságos volt velünk szemben.

522 Forrás: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm hagyatéka, 216/49 fond.

Azért mertük volna az igazságosságnak ezt a legelső követelményét Eminenciád részéről remélni, mert ma sem akarjuk elhinni, hogy Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr kételkedni tudjon a jezsuiták egyházhűségében, amelyet a Rend 400 éves múltja különleges érdemekkel igazolt eddig. Nagy zavart keltené a lelkekben, ha lassan az a látszat támadna, hogy Eminenciád nem bízik a jezsuiták egyház- és elvhűségében, mert mint többen tudják már, hogy ugyanazok a páterek, ugyanabban a kérdésben Őszentsége XII. Piusz pápa különleges bizalmát élvezik.

Az az érzésünk, hogy Eminenciád nem ismeri lelkiismeretünk állapotát, és nem ismeri azokat a szempontokat, amelyek elhatározóan befolyásolják cselekedetünket. Jelenleg is kínzó felelősséget érzünk, hogy ezekről beszámoljunk a Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úrnak, mert ismerjük Eminenciád bölcsességét, és tudjuk, hogy okainkat megfontolás tárgyává teszi. Legyen szabad az inkriminált konkrét eseten túl az egész elvi kérdést előadni.

Mindenekelőtt szükséges leszögeznünk a változatlan és egyetlen nagy célt, amelyet kizárólag szemünk előtt tartunk, s ez a kereszténység és magyarság értékeinek a megmentése és szolgálata. Veszélyesnek tartunk az eszközök rangjáról a célok közé felemelni minden más tervet és szándékot, még ha magának az államformának vagy egyes társadalmi rétegek kiváltságos helyzetének ügyére vonatkoznék is. Az érdekek, célok és eszközök e helyes rendjének megtartását a teológiából, filozófiából és Szent Ignác Atyának lelkigyakorlataiból tanultuk meg, tehát egész fejtegetésünkben kizárólag ezt az egyetemes magyar célt tartjuk szemünk előtt, és ehhez mérjük módszereinket is. Mindent lehet kockáztatni, csak magát a nemzetet nem. Az eszközök között pedig nem tudunk elismerni egyedül célravezetőt. E kérdésben azok a nagy magyarok állnak előttünk, akiket a történelem máig igazolt: egy Scitovszky⁵²³ prímás és Pázmány Péter, egy Martinuzzi György és mások, akik páratlan diplomáciai érzékkel egyszerre különböző utakat végigpróbálva szolgálták nemzetüket.

A mai idők egyik lehetséges taktikája, amelyet a magyar katolicizmusnak követni lehet, a merev szembehelyezkedés, a teljes bizalmatlanság és állandó tiltakozás módszere. Nyugodtan nevezhetjük ezt, a szót nemes értelemben használva, az indulatok módszerének, mert nem a külső és belső, sokszor igen szomorú reális tények hideg mérlegelésére támaszkodik, hanem a mélyen megsebzett lelkek ösztönös felfordulásából fakad, egy végigpusztított és meggyalázott ország keserűségtengeréből nőtt ki, és állandó táplálói között a naponta halmozódó bűnök és gonoszságok sorozata vonul fel. Akiben van nemes együttérzés és fajtájának ösztönös, mondhatni anyai szeretete, abban a sok szenvedés, becsapás, hazugság és igazságtalanság láttára, nagyon is érthetően, oly indulatkomplexum támad fel, amely őt e módszer, az indulatok

523 Scitovszky János (1785–1866): bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, nagyvonalú mecénás. A 19. sz. egyik legjelentősebb és legbefolyásosabb katolikus személyisége. Lásd pl.: <http://www.nevpont.hu/view/7203>

módszerének merevsége felé sodorják. Ennek a magatartásnak egyik legfőbb jellemzője a hősi lelkület és a halálra való elszántság.

Azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy az ösztönös indulatoknak ezt a módszerét a józan ész számára egyedül az teszi megokolttá, hogy egy közeli nagy változásra, háborúra, felszabadulásra, oroszok kivonulására, angolszászok lényeges segítségére, belső forradalomra vagy valami hasonlóra, de mindenesetre nagy változásokra épít. Enélkül a vak indulatok taktikájának lehetne csak nevezni.

Az egyetlen döntő kérdés tehát, amelyik az észhez és nem az indulatokhoz szól, és amelyiken az egész módszer jogosultsága áll vagy bukik az, hogy valóban lesz-e gyökeres változás, vagy sem. Mert aki ebben nem teljesen és feltétlenül, százszázalékosan biztos, az már nem követheti kizárólag az indulatok politikáját, mert egészen szilárd alapok nélkül indulatokat követni vakmerőség, és mert egy egész nép életéről van szó, igen nagy felelősség is. Nem tudom, ki meri vállalni a felelősséget, hogy a merev elzárkózás és szembehelyezkedés politikáját folytassa, ha ugyanakkor nem abszolúte biztos abban, hogy már úton van a segítség. A küszöbön álló biztos segítség nélkül ez csak provokálása a még keményebb elnyomásnak, üldözésnek és elpusztításnak, sőt épp az ilyenek vértanúi lendülete mutatja, hogy a halál sincsen olyan messzire e módszertől; márpedig, ha egy embernek még van is joga, hogy vértanúi lelkülettel a halálba menjen, de semmi joga sincs egy egész nemzetet erre az útra vezetni. Ismét leszögezem: aki nem abszolúte és tökéletesen biztos a közeli nagy változásban, annak igen nagy felelőssége, ha mégis egyetlen taktikát követ, különösen, ha ez a taktika provokáló jellegénél fogva súlyos következményekkel jár. Halált a magyar katolicizmus ügyéért vállalhatunk, de a magyar katolicizmus ügyét idő előtt a halálba nem vihetjük.

A legkevesebb pedig, amit megállapíthatunk az, hogy az indulatok módszerének ez az egyetlen logikai alapja, ti. a közeli nagy változás legalábbis nagyon kétséges. Ezt e taktika követőinek maguknak is már érezniük kell, hiszen jól emlékszünk arra az időre, amikor csak egy-két hetet jósoltak az újabb háború kitöréséig, ma ismét újabb hónapokkal toldják meg a már lejárt terminusokat, de előre megmondhatjuk, hogy ez így fog tovább tartani, amíg a tévedés egészen nyilvánvalóvá nem lesz. Ilyen labilis talajra építeni a következményeiben egy egészen végzetes taktikát, nagyon súlyos felelősség. A történelem nem ismer csak egyetlen utat, s aki mégis ezt választja, és egyedül elbukik, azt hősként tiszteljük, de aki egy nemzetet is magával ránt, azt a történelem elmarasztalja. Csak egy év óta nem szabad nálunk Kossuth Lajosról megmondani, hogy Széchenyi bölcsességével szemben az ő makacs merevsége vezette a nemzetet Világosig, ahonnan egy Deák Ferenc bölcs kiegyezése mentette meg a nemzetet. Pedig azokban az időkben kevés magyar ember volt, aki másként vélekedett volna a 13 aradi vértanú hőhíráiról, magáról az egész osztrák népről, a nyakunkra ültetett hivatalnokokról, Haynauról és császáráról, mint ahogy mi ma vélekedünk az

oroszokról. De a bölcs Deák Ferencben volt bátorság egyezkedni, holott a legenda és körülrajongott Kossuth Lajos Amerikában járt segítségért, de ő sem kapott egyebet már akkor ígéreteknél. A történelem sokszor megismétli önmagát.

Tehát amerikai segítség. Ez az egyetlen logikus alapja a mai merev szembehelyezkedésünknek. Nézzük ezt meg most közelebbről. Körülbelül összesen fél éves legutóbbi külföldi tartózkodásom nagyszámú és legkülönbözőbb információi, kiépített és sokféle elágazó, igen értékes kapcsolataink tökéletes összhangban állandóan és következetesen azt mondják, hogy se háborúra, se változásra ne számítsunk, és vegyük tudomásul, hogy oda vagyunk ítélve az orosz érdekerületnek. Ugyanakkor arra is figyelmeztettek, hogy készüljünk fel egy hosszú hidegháborúra, amelyet – úgy látszik – itthon sokan összetévesztenek a valóságos háború közvetlen előjeleivel. A vak reménykedésnek ezt a lelki magatartását jól ismerjük már a német titkosfegyverek legendákkal terhes idejéből. Arany János pedig így mondotta *A nagyidai cigányokban*: „Ezer ébrenlétnél többet ér egy álom!”

Az angolszász politika most nem akar háborút, mert a szovjet belső fejlődése biztosan meghozza 5-10 éven belül az ő számára a fontos eredményeket, de ezek majd nem jelentik egyúttal a mi számunkra is a most annyira óhajtott változásokat. Ismételten és újra hangoztatják a Nyugati Nagyhatalmak, hogy saját erőnkre és okosságunkra vagyunk hagyatva. A maximum, amit az angolszászok el akarnak és el is fognak érni, hogy a Duna nemzetközi úttá legyen, ritkább gazdasági kincseinkből (bauxit, olaj) ők is részesedjenek, és az orosz hadsereg részben vagy talán egészben kivonuljon, de ez távolról sem jelenti az orosz hatalmi érdekszférából való kiemeltetésünket. Itt továbbra is az orosz befolyások érvényesülnek, és ne reméljük, hogy belső életünk szabadságáért a külföldi hatalmaik komoly lépéseket tegyenek. Egyéb más kérdésekben és nagy világviszonylatban ezek a nyugati nagyhatalmak oly fölényben vannak, hogy háború nélkül is biztosítani tudják érdekeiket. Külföldi tartózkodásom egyik nagy tapasztalata, hogy mindig világosabban látom, mennyire szeretjük és tudjuk önmagunk jelentőségét messze a valóság fölé túlértékelni. Elég egy angol diplomata érdeklődő arckifejezése, és mi ebből már nagy illúziókat teremtünk magunknak.

Ha tehát komoly információ komoly érvei csak ennyire is megingatják a közeli változásban való reménykedést, nagy felelősség kell ahhoz, hogy valaki mégis erre az egyetlen kockára tegyen fel szinte mindent. Kifejezetten ezért tartanak ma bennünket az angolszászok politikailag kevésbé tehetséges, egyensúlyát veszített népnek, s ezt így, ezekkel a szavakkal meg is mondják, mert vezetőink vagy a fenntartás nélküli behódolás, sőt túllicitalás szégyenletes módszerére térnek át, vagy pedig ha nem hódoltak be, akkor ezt is csak szélsőségesen és ösztönös indulataik levezetésével tudják megtenni, és még csak meg sem kísérlik a kis népek egyetlen fegyverét alkalmazni: a prudenciát, amely megtalálja az utat az elvek feladása nélküli megegyezéshez. Hidegfejű angolszászok, akik a helyzetek felismerésének mesterei, ezt az érzelmi illúziópolitikánkat, amint ők nevezik, soha sem megérteni, sem támogatni nem fogják.

Erre a merev szembehelyezkedési taktikára a legjellemzőbb, hogy a kismemzeti óhajt nem tudjuk beleilleszteni a nagy nemzetközi relációk és realitások közé, pedig enélkül nem lehetünk soha sem reálpolitikusok. Vágyainkat és nemzeti kívánságainkat angolszász érdekke transzformáljuk, holott külföldön gyakran járó és ott sokakkal érintkező emberek előtt világos, hogy ma földrészekért és világtengerekért megy a harc, és ez fegyverek nélkül fog nyugvópontra jutni; a kis balkáni és közép-európai államokért pedig nem fognak egyetlen komoly lépést sem tenni. De ha csak 4-5 évet is kell várunk a nagy fordulatra, máris óriási a felelőssége annak, aki nem tűrve meg más módszert, egyedül a merev szembehelyezkedés taktikájával provokálja ki a nagyobb üldözést és nagyobb elnyomást, amely nélkül vagy amelyek késésével maga a nemzet egyetemes katolicizmusa tudná sokkal valószínűbben átvészelni a válságos éveket. Már csupán ez a nagyobb valószínűség is jogossá, sőt szükségessé teszi a kettős taktikát.

De más nehézségei is vannak a kizárólagos szembehelyezkedés politikájának. A tömegek helyes ösztönnel megérzik, hogy ennek a taktikának egyetlen logikai alapja és egyetlen ésszerű igazolása csak az lehet, ha a várva várt fordulat már valóban közel van. Igen sokszor hallani az emberektől, hogy Eminenciád egész bizonyosan pozitív üzenet alapján tudja az angolszászoktól, hogy már készülődnek és jönnek. Ezzel az elterjedt legendával nyugtatják meg magukat az emberek, akik ösztönösen érzik, hogy ilyen vagy hasonló abszolúte komoly bizonyítékok nélkül ez az egész taktika csak tragikus kimenetelű lehet. És mi lesz, ha az angolszász segítség nem érkezik meg? Nem hiszem, hogy Eminenciád annyira bizonyos lenne ebben a segítségben, mint ahogy ezt a tömegek önmaguk megnyugtatóására a Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úrban feltételezik. Az Atyával szemben érzett fiúi féltéssel látjuk, hogy lassan, saját akarata ellenére, Eminenciád személyéhez fűződik az, hogy a nemzet lelkében egy ilyen hamis reménység ver mély gyökeret, épp azért, mert az emberek még csak nem is merik feltételezni, hogy Eminenciád folytatni merné jelen politikáját a külső segítség százszázalékos, abszolúte biztos tudata nélkül. Elfogódott érzéssel gondolunk arra, mi lesz, ha a történelem Eminenciádat teszi felelőssé, hogy a nemzet lelkében ekkora irracionálé nőhetett naggyá. Mert sajnos egészen valószínűtlen ez a nagy fordulat. Sőt biztos, hogy éveken belül nem fog bekövetkezni, s ebben az esetben már most félünk, hogy az Egyházra milyen nagy kár háramlik majd abból, hogy az emberek Eminenciádat fogják vádolni azért a letörtségért, amely a lélektan törvényei szerint az összeomlott reménykedések után feltámadni szokott. Pedig ez a lelki összeomlás be fog következni, amint nyilvánvalóvá lesz, hogy a nagy fordulat elmarad, mert ma az emberek annyira mindent erre az egy álomra tettek fel.

Fokozni fogja ezt a lelki meghasonlást az is, hogy a mai B-lista-rendeletet gonoszul arra használják fel, hogy nagyon sokat a Bíboros Úr nyílt hívei közül, vagy azok közül, akik csupán csak lelkesedéssel néhányszor „elszólták” magukat, elbocsátanak az állásukból. Mélységes szomorúsággal hallottuk, hogy az ilyen irányú bizalmas rendeletek már szét is mentek. Ezekről az elbocsátásokról

bizonyára Eminenciádnak is tudomása van. Az így üldözőbe vett hívekről pedig határozottan állíthatjuk, hogy hűségük legfőbb alapja a közeli nagy fordulatban való reménykedés. Mert senki sem vállal anyagi hátrányokat 5-10 éves távlatok miatt, úgy gondolván, hogy két-három hónapig mégis csak érdemes üldözést elszenvedni, különösen, ha utána ennek jutalmát veheti, de nyomorogva és üldözve sokáig kitartani csak igazi hősök tudnak. Igazi hős pedig nagyon kevés van. A többség az egyszerű lelki alkatú kisember, akikben ma Főméltóságú Bíboros Hercegprímás Úr tartja fenn a közeli hónapok nagy fordulatában való reménykedést. Most a hitükben erősödnek meg a felcsigázott reménység miatt, akkor azonban a csalódás majd a hitüktől fosztja meg őket.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy a merev szembehelyezkedés politikája, amely a közeli fordulat reményét táplálja, és különösen, amely semmi más taktikai elgondolást nem engedélyez, a tömegek között lélektanilag egészen érthetően egyesekben a fanatikus tettekig feszítik az indulatokat. Mélységes megdöbbenéssel halljuk sokfelé egészen komoly emberektől is a csendes megjegyzést, hogy ezek az úgynevezett „összeesküvések”, amelyek közül többnek valamelyes alapja van, eltévedt, végső fejleményei és oldalhajtasai Eminenciád politikájának. Annyi legalábbis igaz, amit közvetlen személyi tapasztalásból tudunk, hogy ezek az emberek sokszor szubjektíve Eminenciád taktikai felfogásával igazolják magukat önmaguk előtt.

Ugyanakkor az Egyházunk iránti szeretet leszögezteti velünk azt a megállapítást is, hogy a valódi és bűnös reakció, amely a maga antiszociális felfogásával nekünk magunknak is mindig ellenségünk volt, és ma is az, erre a merev szembehelyezkedés politikájára spekulál. Ezzel kompromittálja Eminenciádat, és alapot nyújt arra az elterjedt vádra vonatkozólag, hogy az általunk is bűnösnek tartott reformellenes reakció az Egyház mögé bújik el.

Mindezek együttvéve felidézői lehetnek egy erőteljesebben végrehajtott egyházellenes támadásnak. Meggyőződésünk, hogy Eminenciád bölcsessége látja azt, hogy az oroszoknak nagyon jól jön ez a merev szembehelyezkedés, mert így támadási felületet nyújt neki, de Eminenciád más elvek miatt mégis megkísérli ezt a taktikát. A Szovjetről tudjuk, hogy egész beállítottsága egyházellenes, de azt is ezerszer hallottuk tőle magától, hogy ő az Egyházat bántani nem akarja, ezért számára az igazi veszedelmes ellenfél mi vagyunk, akik az elveket fel nem adva a modus vivendi álláspontját követjük, és így mintegy szaván fogva kikényszerítjük, hogy vagy ígéreteiből váltson be mentől többet, vagy pedig csak nyílt szőszegéssel tudjon ellenünk fellépni. Ellenben Eminenciád a legnemesebb szándékkal azt éri el az orosznál, hogy örömmel kap azon, hogy Eminenciád még azt sem akarja eltérni, hogy valaki vele tárgyaljon, s ezért feljogosítva érzi magát korábbi ígéreteinek be nem váltására. Ezt a nagy előnyt nem szabad megadnunk neki.

Tudjuk, hogy erre azt válaszolják egyesek, hogy a modus vivendi hívei az elveket is feladják, sőt Eminenciád környezetéből volt, aki azt állította, hogy aláírt

nyilatkozatainkkal a püspökök jogkörét bitoroltuk, amennyiben hit és erkölcs dolgaiba avatkoztunk bele, sőt ott tévesen nyilatkoztunk. E vádra vonatkozóan csak azt szeretnénk mély tisztelettel kérni az illetőktől, hogy olvassák át újra a nyilatkozatok szövegét, és mérjék ismét össze a hit és erkölcs tanításaival, és látni fogják, hogy semmi tévedés nincs bennük. Arra nézve pedig, hogy a püspöki kar tanítói tekintélyét szeretnénk bitorolni, nem érdemes reflexiókat fűznünk, mert egész bizonyosan, aki a gondolatot magát felvetette, az sem hiszi ezt el.

Végezetül, Eminenciád vonalvezetésével kapcsolatban még csak egy tény kell megemlítenünk. Mélyen megértjük Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr szomorúságát, amelyet kicsendülni éreztünk néhány alkalommal tett kijelentéséből, mely szerint már Eminenciád is tudja, hogy saját papjai mind nagyobb számmal más véleményre térnek. A legközvetlenebb munkatársak is vonakodnak hűségnyilatkozatot tenni. Mi pedig nem tudjuk, hogy részünkről nem súlyos sértés-e, sőt rágalom feltételezni, hogy valamennyien megalkuvó emberek, akik félelemből nem mernek az elvek mellett kiállni.

A merev szembehelyezkedés politikája mellett a mi szerény felfogásunk szerint szüksége van a magyar katolicizmusnak a *modus vivendi* taktikájára is. Bizonyára Eminenciád is úgy ítéli meg, hogy egy ilyen ezerszövedékű harcban, ahol az ellenfél maga is különböző módokon fogható meg és ellensúlyozható, súlyos hiba volna csupán egyetlen kártyalapra játszani. De a katolikus politika célja is végső soron a lelkek szolgálata. Éppen ezért nem engedhető meg, hogy ez a politika csupán egyetlen nagy hangulattá legyen. Ma pedig sajnos a tömegek számára azzá lett. Napjainkban különösen áll a mondás, hogy könnyű hősnek, de nehéz bölcsnek lenni. Mi szeretnénk valahogy ezt a bölcs típust megközelíteni, amelyikről az evangélium is szól a király példabeszédében, aki látván, hogy tízezrekkel nem szállhat szembe azzal, aki húszezerrel jön ellene, tehát békét kér. Ez a *modus vivendi*. Békekérés. Nem barátkozás, nem elvfelelés, nem behódolás, de nem is szurkálása annak a fenevadnak, amellyel egy ketrecben vagyunk összezárva. A történelem kész helyzet elé állította a magyar katolicizmust. S most nekünk minden eszközt, s nem csak egyetlenegy, meg kell ragadnunk, hogy értékeinkből mentől többet megmentsünk. Az egyik legnagyobb eszköz pedig az időnyerés, a *modus vivendi*vel pedig legalábbis ezt érhetjük el. Ha elfogadjuk is, hogy a Szovjet a katolicizmust nálunk, Magyarországon egészen fel akarja számolni, bizonyos az, hogy még most nem akarja. *Modus vivendi* nélkül pedig könnyebben adunk okot arra, hogy a kitervelt taktikai időt megrövidítse. Ezt az időt ügyeskedéssel – a kis népek szinte egyetlen fegyverével – ki tudjuk húzni, és közben sok minden történhetik, legfőképpen pedig a Szovjet belső átalakulása, amelyik tételre építik fel az angolszászok is politikájukat.

Eminenciád megérti a mi lelkiismereti vívódásunkat, amikor egyénileg a vértanúságra is felkészülve, minden lehető eszközzel ugyanettől a vértanúságtól magát a nemzetet akarnánk megmenteni. A halálos ítéletnél mindig jobb az életfogytiglani börtön. Az előbbi végrehajtják, amelyre készen áll a Szovjet minden órában,

ha neki nem tetsző és még a tárgyalásokat is elutasító politikát folytatunk; az élet-fogytiglani börtön legalábbis időnyerést jelent, s közben sok minden változhatik. Nálunk utoljára Szálasiéknak volt sokszor meghirdetett alapelvük, hogy inkább a halál, mint az egyezkedés. Az indulatoktól megtisztított keresztény etika mást mond. Az egyik módszerrel már most biztosan veszítünk, a másik módszerrel talán nem veszítünk, s ezért a „talán”-ért mindent meg kell kísérelnünk. Nem az a bölcs, aki az oroszokkal haragban tud maradni, ez legfeljebb nemzeti hős, hanem aki az oroszokat maga mellé tudja állítani. S ez elérhető, de csak úgy, ha a magyar önértékünk mellett komoly katolikus aszkézis is van bennünk. A KALOT már elérte azt, hogy a magyar kommunisták, akik az oroszok messze túl a mi igazi veszedelmes ellenfeleink, valóságos féltékenységgel nézik, hogy a KALOT, kiépített orosz kapcsolataival, egyrészt saját védelmét biztosította velük szemben, másrészt pedig megdönti az ő eddigi, egészen monopolizált orosz kapcsolatait. Ezért érik újabban a KALOT-mozgalmat magyar kommunista részről sorozatos támadások, mert szeretnék lerontani a mozgalom hitelét az oroszok előtt.

Nekünk is könnyebb lett volna és az indulatokkal fűtött mai közvélemény előtt dicsőségesebb is, ha az oroszokkal haragot tartunk, mereven szembehelyezkedünk, de akkor egyrészt már régen feloszlattak volna bennünket – s nem hiszem, hogy ezt katolikus részről valaki előnynek tartaná –; másrészt pedig nem játszhattuk volna ki kártyáinkat egy magasabb diplomáciai érdek javára. Mert nem szabad elfelejtenünk, hogy a Szovjetben megvan a felfedezhető szándék, hogy itt nálunk, Magyarországon kirakatpolitikát folytasson. Nyugatnak be szeretné mutatni, hogy ő mennyire türelmes, mennyire szabadon engedi az erők kibontakozását; egy zseniális és ügyes politikával mi ezt a szovjet szándékot kimélyíthetnénk, javunkra minden előnyét kihasználhatnánk, de ennek legelső feltétele, hogy szóba álljunk vele, még akkor is, ha ez alázatosságba kerül. Pozitíve tudjuk, hogy a Szovjet belemenne ebbe a politikába, mert neki is nagyon jól jönne, mi pedig közben átvészelnhetnénk a legválságosabb időket és erőt gyűjthetnénk, de ehhez a helyzetek felismerése kellene, bennünk azonban sokszor, egész világos jelek szerint, az a lelkiület uralkodott el, hogy valósággal örülünk, ha egy-egy közeledés nem sikerült, mert azt hisszük, hogy ezzel mentjük a magyarságot. Pedig pozitív építőmunkára ez a taktika alkalmatlan. Ezzel csak egy nagy negatívumot, a teljes törést készítjük elő.

Íme, most Eminenciád elé tárjuk egész belső vívódásunkat, s tudjuk, atyái bölcsességgel megért bennünket. Látjuk világosan a Vatikán nagy kelet-európai terveit, tudjuk, hogy mily nagy készülődés folyik ott, az egyháztörténelemnek talán második legnagyobb térítő munkájára, s magából a Vatikánból tudjuk, hogy ebben mily előkelő szerep jutna a csöppnyi, de mélyen hithű magyarságnak, amely beékelte előrs az ortodoxia tengerében. Ennek a nagy világtörténelmi jelentőségű munkának vannak előfutamai. Vannak előkészítő hadmozdulatai. Igazi gaudium logicum⁵²⁴ Rómából látni ezt az Egyházhoz valóban méltó straté-

524 *Gaudium logicum*: logikai öröm, logikai élvezet.

giát, amelyben a KALOT-nak is megvan a maga kiszámított küldetése, s tudjuk azt, hogy mit kell ebből majd nyernünk, amikor újabb lépésekre kerül a sor. A magyarság kulcspozíciója egy zseniális egyházpolitikai vonalvezetéssel teljesen kibontakozhatna, rajtunk keresztül bonyolódna le az egyháztörténelemnek nagy vállalkozásai, amelyek bennünket is eredményesebben megmentenének, mint ha csak így a magunk kitervelt utainkon kísérletezünk. S ugyanakkor Rómából hazatérve szomorúan rájövünk arra, hogy törpe nép vagyunk, amelyek lehetőségeit is csak törpe keretek között tudja elképzelni. Úgy próbáljuk menteni magyarságunkat, hogy közben Egyházunk veszélybe jut. Pedig a megfordított sorrend járhatóbb lenne: menteni minden eszközzel, még megalázódással is az Egyházat, hogy aztán az Egyház lehessen, mint török időben is volt, a magyarság megmentője és egyetlen fellegvára. Néha megtörténhetik, hogy e világi politikáért tisztán egyházi ügy is veszendőbe megy.

A *modus vivendi* keresése és az alkalmazkodás nem ismeretlen az Egyház történelmében. Klasszikus példája ennek a híres kínai rítusvita. Nem egészen véletlen, hogy ott is a jezsuiták lettek sokak szemében botránykő, mert a lényegtelen kérdésekben alkalmazkodtak, hogy megnyerjék ezzel magát a lényegét. Akkor a kínai rítusvitában a merev álláspont győzött, és bennünket visszaparancsoltak, de a késői szomorú megbánás már nem tudta feltámasztani az elpusztított miszsiót. A vita elült, és nyomában több százados csend támadt, de mint Wolkenberg Alajos⁵²⁵ könyvében megírta, ez a csend a halál csendje lett. Összeomlott az egész gyönyörűen fejlődő kínai misszió, hogy megvárja azt a pápát, aki néhány évtizeddel ezelőtt hivatalosan is előírta az egykor eltiltott jezsuita módszert. Ezt az egész kérdést az egyháztörténelem osztatlanul ma úgy regisztrálja, hogy ma már egész Kína katolikus lenne, ha akkor törpe elgondolások nem akadályozták meg a jezsuiták működését.

A szegény magyarság ma olyan, mint egy bekerített hadsereg, amely sajnos nem tudja önmagáról, hogy be van kerítve, épp ezért nem is úgy viselkedik. Saját erőnk nem elégséges, hogy diadallal kivádjuk magunkat, a felszabadító hadsereg pedig csak vágyainkban él; reális taktika tehát az, hogy nagy okossággal valami életlehetőséget teremtsünk magunknak.

Miben áll ez az életlehetőség, ez a *modus vivendi*?

Már a neve is mutatja, hogy itt nincs szó sem beolvadásról, sem elvi megalkuvásról, de még barátkozásról sem, mert akkor nem keresnénk a *modus vivendi*-t, hanem egyszerűen velük menetelnénk az új utakon. A megegyezés politikájának nem az a lényege, hogy eladjuk magunkat, hanem hogy nem hagyunk szabad területet a támadásokra. Épp ezért, nemzetpolitikai vonatkozásban tűrhető szomszédságot jelent. Ha megegyezünk velük, sokkal nagyobb a valószínűség, hogy a számtalanszor emlegetett demokráciából és szabadságból nekünk is juttatnak, és feltétlenül többet juttatnak, mint ha ellenségnek vagyunk kikiáltva. A két fel-

⁵²⁵ Wolkenberg Alajos (1871–1937): pap, teológiai doktor, egyetemi tanár, író. 1928-ban jelent meg *A katolikus világmisszió könyve*.

fogás között az elvi ellentét legmélyebb pontja épp itt van: a merev álláspont hívei azt mondják: vagy a teljes szabadság, vagy állandó harc; mi pedig így szövegezzük meg: állandó harccal még ezt a keveset is elveszítem, mert bekerített hadsereg vagyok, tárgyalásokkal azonban kibővíthetem szabad mozgási területemet, azután majd látni fogjuk, hogy ismét sikerül-e újabb területeket visszaszerznem, vagy pedig kénytelen leszek lényeges elveim miatt most már az igazi végső harcba belemenni.

Egyházpolitikai vonatkozásban a *modus vivendi* a lényeg teljes megőrzését jelenti. Ezért a lényegért mindig készek vagyunk akár meghalni is. De egy olyan kijelentést, hogy „a reakciót el kell tüntetni az iskolából”, nyugodtan aláírjuk, mert ez jól is értelmezhető, különösen a mi esetünkben, amikor nyíltan feltettük a kérdést, hogy ez a hitvallásos iskolák eltörlését jelenti-e, mert ez esetben nem vagyunk hajlandók aláírni. Megnyugtattak, hogy egyáltalán nem ezt jelenti. Egyházpolitikai vonatkozásban a *modus vivendi* jelenti például a nunciatúra visszahozását is. A Szentszék pedig készen áll magával Moszkvával is tárgyalni, és vele *modus vivendit* teremteni, ha a Szovjet is bejelenti ebbeli igényét. Ennek leghitelesebb tanúja éppen csekélységem. Amit megtehet a Vatikán nagyban, azt nem szégyellhetjük megtenni kicsiben. Róma tekintélye tehát ellenünk nem fordítható, sőt azt magunk mögött tudjuk.

Mozgalmi vonatkozásban ez a *modus vivendi* egyfelől jelent néhány vezetői értekezletet a MIOT-ban, néhány jól is értelmezhető nyilatkozatot, néhány alkalommal önként megjelent ifjúsági szónokok egy-két mondatát, de jelenti másfelől a KALOT fennmaradását is, amelyet rajtunk kívül senki más biztosítani nem tudna. A mérleg egyik serpenyőjében néhány közös megbeszélés és engedmény van, melyek távolról sem érintik a lényegét, s ugyanakkor a másik serpenyőben ott találjuk a több száz legénymissziót, 26 legényzarándoklatot öt-tízezres tömegeivel, a hatalmas budapesti nagy találkozót, ahol szónokaink bárki másnál mérészebben hirdették meg az igazságot. Működhetünk, értekezletek hosszú sorozatát tarthatjuk meg. Legényeink a falvakban gyűlésezhetnek, és készülődhetnek az ősszel megnyíló hat-hét népőiskolánkra. S mindezt megvásároltuk az elvek feladása nélkül csak azzal, hogy leültünk velük tárgyalni.

Tudjuk, hogy erre sokan azt válaszolják, hogy megbontottuk a katolikus egységet. Az igazság azonban az, hogy az egység nem az egyformaságban, hanem az összhangban áll, mint ahogy egy zenekar is nem akkor játszik jól, ha mindenki egy lyukon furulyál, hanem ha más-más hangszerekből kihozzák az összhangot... Ezt az összhangot mi soha nem bontottuk meg, hanem várjuk, hogy Eminenciád a különböző taktikai fogásokat és módszereket – meghagyva a maguk eredeti színeiben – egyetlen nagy magyar katolikus politikává kovácsolja össze. Ez az a nagy és sok szép történelmi feladat, amelyet a gondviselés Eminenciád-nak kiosztott.

Még azt az ellenvetést is felhozhatná valaki, hogy ez a *modus vivendi* igen veszedelmes játék, következményei kiszámíthatatlanok. Mi azonban úgy véljük,

hogy semmivel sem veszedelmesebb a másik módszernél, sőt annak a következményei – sajnos! – jobban kiszámíthatók.

Mély tisztelettel tehát a következő konkrét javaslattal bátorkodunk a Főmagasságú Bíboros Hercegeprímás Úr elé járulni: a KALOT fusson tovább a megkezdett úton, hiszen eddigi eredményei, vezetőinek személye és a Mozgalom erősen népi jellege erre őt mintegy predesztinálják. A Mozgalom vezetője pedig kéri Főmagasságú Bíboros Hercegeprímás Úrtól a személy szerinti bizalmat, amelyet az Eminenciád iránt tanúsított harmincéves hűséggel és életrevalóságával nagyon is kiérdemelt. Végezetül mély tisztelettel kérjük egy bizottság kinevezését, amelyhez fordulhatunk a gyors döntések előtt, mert a legtöbb esetben nincs idő a mai nehéz közlekedési viszonyok mellett Esztergomba leutazni. A válaszokat legtöbbször oly gyorsan kell leadnunk, hogy igen nehéz volna Eminenciádat felkeresni, akiről amúgy is sokszor nem tudjuk, hogy hol tartózkodik. A bizottságba a magunk részéről mély tisztelettel a következőket ajánljuk kinevezésre: Mihalovics Zsigmond, az AC országos igazgatója, P. Badalik Bertalan OP provinciális, P. Borbély István SJ provinciális és P. Varga László SJ házfőnök. Ők mindig könnyen megtalálhatók, és így a döntések hivatalos ellenőrzés alá kerülhetnének.

Világosan látjuk, hogy milyen nagy tételek forognak ma kockán. Ha a KALOT mozgalmat egy súlyos dezavualás kiütné a falvakból, a kommunista eszmék és szervezetek szabadon áramolnának be helyette. Nem segítene itt az sem, hogy a KALOT az AC ifjúsági szakosztályává alakulna át. Tudjuk ugyanis, hogy a kommunisták most készítik elő, hogy az AC kizárólag csak hitbuzgalommal foglalkozzék, és el akarják tiltani a külső kulturális munkát, szórakozást és sportot. Egy ilyen ifjúsági szakosztály tökéletesen életképtelen. A mi falusi legényeink már csak olyan lendületes és szociális szellemtől telített mozgalommal tarthatók együtt, mint a KALOT. Súlyos lelkiismereti kérdés tehát számunkra a magyar parasztiifjúság ügye, és végiggondolva mindazt, amit most megírtunk, reméljük, hogy Eminenciád is méltányolni fogja lelkiismeretünk őszinte feltárását, és megérti módszerünk helyességét. Legyen szabad még azt is remélnünk, hogy a Nagyméltóságú Püspöki Kar felé tett súlyos elítéltetésünk is valamiképpen elsimul, miután igazolásunkat benyújtottuk.

Főmagasságú Bíboros Hercegeprímás Úr főpásztori áldását kérve Krisztusban legkisebb szolgálja

Budapest, 1946. jún. 24.

P. Nagy Tőhötöm
a KALOT orsz. h. elnöke

6.16. A felosztatott és újjáalakulást tervező KALOT vezetőinek levele Mindszenty bíboroshoz 1946. szept. 2-án⁵²⁶

Főméltóságú Bíboros Hercegprímás Úr!

Eminenciás Uram!

Miután a felosztatott KALOT-mozgalom vezetőségéből alakult bizottság a belügyminisztérium újjáalakulási ajánlatát a Magyar Püspöki Kar kifejezett óhajára fogadta el további tárgyalások alapjául, illendőnek érezzük máris rövid beszámolót tartani ugyanezen legfőbb egyház fórum előtt az addig kialakult helyzet felől.

A gondosan összeállított új alapszabályzatot bemutattuk nyers tervezetében a Püspöki Kar hozzánk kiküldött tagjának, dr. Bánáss László apostoli kormányzó úrnak, végleges formájában pedig átnyújtottuk Eminenciádnak, később a kért indoklásokat is hozzáfűzve.

Az alapszabályszerű megalakulás kimondása augusztus 11-én be is következett, és megválasztották az elnökséget, valamint a választmány tagjait. Az alapszabályok elvi helybenhagyása két hatáság: a városháza és a belügyminisztérium részéről meg is történt. Hátra van még a SZEB részéről szükséges tudomásulvétel. Lényeges előfeltétel: a vezetőség rendőri priorálása, amely a választmány vidéki tagjai személyi adatainak késedelmes érkezése miatt csak most kezdődhetik. Eddig mindenütt előzékenységet tapasztaltunk az ügyek lebonyolításában.

Erősen ügyelünk arra, hogy a Mozgalom elvi munkatervében helyet adjunk az AC évi központi gondolatának: semmiféle politikai részkérdéshez nem akarjuk hozzákötni a mozgalom sorsát, és a választmány felterjesztése alapján a Magyar Püspök Kar által később kinevezendő egyházi tanácsadó révén állandó összeköttetésben akarunk lenni a nagyméltóságú Püspöki Karral.

Meghatódva és súlyos felelősségérzettel tapasztaljuk nap nap után azt a hatalmas együttérzést, mellyel néha egy nap alatt ötvenen is érdeklődnek az új alakulás sorsa iránt. Ezért szeretnénk a Mozgalom tömegeit október 8-án, a Magyarok Nagyasszonyának ünnepén országos imaóra keretében öntudatosítani, a magunk központi gárdáját pedig tíznapos lelkigyakorlatos továbbképzőn elmélyíteni. Addig is, amíg majd az approbált választmány az Egyház három összekötő jelölt személyét felterjesztheti, megkaptuk a jezsuita tartományfőnökségtől lelki segítségünkre Páter Békési István⁵²⁷ S.J.-t, aki az elmúlt évek folyamán szegedi szemináriumi elfoglaltsága mellett oly nagy eredménnyel fáradozott a Dél-Alföld mozgalmi munkájában.

526 A dokumentum őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm-hagyaték 216/65/25.

527 *Békési István* (Mezőhegyes, 1912 – Toronto, 2000) jezsuita. 1944–46 között Szegeden előbb filozófiát, majd teológiát tanított, utána Pesten volt lelkész. 1948-tól 1959-ig az Egyesült Államokban, 1959-ben Kanadában, 1960–70 között Ausztráliában, 1970–73 Ausztriában, később újra az Egyesült Államokban kapott beosztást.

Mindezek után legyen szabad kérnünk a nagyméltóságú Püspöki Kartól azt a lehetőséget és felhatalmazást, hogy a már ismert alapszabályok érvénybelépése után – remélhetőleg nemsokára – az első körlevelünkben hivatkozassunk legfőbb lelki előljáróink áldást küldő leiratára.

Őszinte fiúi hódolattal:

Budapest, 1945. IX. 2., Buda felszabadulása napján

országos elnök⁵²⁸

orsz. igazgató

orsz. főtitkár

6.17. P. Borbély István magyar provinciális igazoló jelentése a jezsuita rend római vezetése számára, 1946. november⁵²⁹

Mindszenty bíboros és a KALOT

A KALOT-ot 1935-ben alapították. Az első fáradságos lépések után fejlődése igazi diadalúttá vált. A vidéki fiatalság ki volt éhezve egy ilyen szervezetre. Mihelyt megtudták a falvak vezetői (papok, tanárok), hogy egy energikus és derék jezsuita vállalta magára a fiatalság gondját, mindenütt KALOT-csoportok alakultak. A Páter nem mulasztotta el, hogy tervének megnyerje a püspököket, a szemináriumok vezetőit, a világi politikusokat és a világi közigazgatást. Mindezek az erők együttműködtek, és világi munkatársak is olyan számban jelentkeztek, hogy az egyébként nem könnyű szervező munka simán ment, nagyobb sikert kívánni sem lehetett volna.

Mely körülményeknek köszönhető, hogy e bátor kezdeményezés ilyen gyorsan szép eredményeket ért el? Kétségtelen: a munka vezetői fáradhatatlanok és ügyesek voltak, az ifjúság pedig vágyódott egy ilyen összefogásra. Közelebbről nézve még az alábbi okok is felismerhetők: A KALOT-propaganda korszerű volt. Ami benne volt a levegőben, amire általános igény volt, azt hangsúlyozta a KALOT. Megerősítette a parasztság öntudatát, nem félt hangot adni a szociális igényeknek, segített a fiataloknak megmutatni, mivel töltsék szabadidejüket,

528 A hagyatékban fennmaradt levélmásolaton az aláírók nevei nem szerepelnek.

529 Az eredeti jelentés, amely válaszként született Mindszenty „feljelentésére”, német nyelven maradt fenn, a fordítás a szerkesztő (K. A.) munkája. A dokumentum német címe: *Kardinal Mindszenty und der KALOT*. Lelőhelye: Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár, Epp. Variorum 1946–1950; Variorum 1946. – P. Borbélynak ezt a jelentését Nagy Tőhötöm csak a hatvanas évek végén, egy római útja alkalmával ismerhette meg, s akkor szembesült a ténnyel, hogy az általa ellenséges beállítottságúnak tartott magyar provinciális sokkal tárgyilagosabban számolt be a törtétekről, mint ahogy ő annak idején gondolta.

visszavezette őket a népi kultúrához, telve volt legitimizmussal [A fennmaradt német szövegben „Legitimus” szó szerepel, de az eredeti magyar szövegben valószínűleg az „idealizmus” szó szerepelhetett. – KA], tele volt szép tervekkel. Szívesen rendeztek impozáns ünnepélyeket, a fiatalok felvonulásai pedig nagy hatást tettek a lelkekre. És mindez inkább katolikus, semmint individualista szelvényben történt.

De ezeknek a természetes erényeknek negatív következményei is lettek: A gyors fejlődés nem mindig párosult alapossággal. Sok igénynek hangot adtak, de kevésbé hangsúlyozták a személyes felelősséget. A szellem korszerű volt, de néhány, a korszellemből fakadó túlzást is magába foglalt. (Mint például a parasztságnak és a népi kultúrának a túlértékelése.) A pompás külső mögött ugyan nem tűnt el a vallásosság, de nem mindenütt vert mély gyökeret. De hogy ne legyen igazságtalan vagy túl szigorú, meg kell jegyezni: E téren inkább egy kis egyoldalúságról és nem mulasztásról van szó.

Aztán lassan elérkeztünk az 1938–39-es évek eseményeihez. Magyarországon meglehetősen nagy volt a náciizmus veszélye. A közélet nyugtalan volt, a politika pedig bizonytalan. Ezekben az időkben a KALOT tartotta magát a katolikus alapelvekhez, de a korszellemnek megfelelően átvett néhány dolgot az akkori populáris eszmékből (népi állam, népi jog). Ugyanakkor igyekezett megszerezni, megtartani a politikai vezetők jóindulatát, hogy erről az oldalról ne kelljen veszéllyel számolnia. És ez a törekvés eredménnyel is járt: mindegyik miniszterelnök, Kállay Miklósig bezárólag, kifejezte a mozgalom iránti szimpátiáját.

1941-ben még egy lépéssel tovább ment a KALOT ebben az irányban. Akkoriban került szóba, hogy a legfelsőbb katonai vezetés kívánságának megfelelően, erőteljesebben kell fejleszteni a Levente állami ifjúsági szervezetet, a Ballila⁵³⁰ és H. J.⁵³¹ mintájára. Egy magas rangú tisztet, az ifjúsági szervezet legfőbb vezetőjét⁵³² bízták meg azzal, hogy a katonák kívánságát tettekre váltsa. Katolikus részről féltek ettől a reformtól. Arra gondoltak, hogy hamarosan sor kerülhet va-

530 *Balilla* (teljes nevén: Opera Nazionale Balilla): az olasz fasiszta párt 1926-ban létrehozott ifjúsági szervezete, amely 1937-től a Gioventù Italiana del Littorio néven folytatta tovább tevékenységét, a fiatalság fasiszta szellemű patrióta nevelését, fizikai erősítését célul tűzve.

531 H. J.: Hitler-Jugend.

532 *Béldy Alajos* (1889–1946): sportoló, katonatiszt, diplomata, a II. világháború idején altábornagy. 1941 augusztusától Horthy bizalmából az Ifjúság Honvédelmi Nevelése és a Testnevelés (IHNETOV) vezetője. A nyilas hatalomátvétel után német fogságba került (1944. okt. 16. – nov. 20.), ahonnan megszökött, majd a szovjet csapatok bevonulásáig bujkált. A II. világháború után jelentkezett a debreceni ideiglenes kormánynál, ahol rövid ideig a fegyverszüneti bizottság katonai elnöke volt. 1945 februárjában a politikai rendőrség letartóztatta. 1945. június 19-én lefokozták, és elbocsátották a honvédségből. A Budapesti Népbíróság 1945. július 20-án háborús bűntett miatt halálra ítélte, kegyelemből életfogytiglani kényszermunkára átváltoztatva. A börtönben megbetegedett, és a rabkórházban meghalt. – A Leventeegyesületek Országos Központja (LOK) és a KALOT közötti 1941-es megegyezés egyik aláírója állami részről Béldy Alajos volt.

lamennyi ifjúsági egyesület felosztatására. Úgy tűnt, hogy e magas rangú tisztnek totalitárius elképzelései/vágyai vannak; minél idegesebbek lettek a katolikusok, annál határozottabbnak tűnt ez a tiszt és környezete.

Ebben a feszült helyzetben a KALOT felvette a kapcsolatot a tisztekkel és hamarosan megállapodást kötött velük. A megállapodás értelmében a KALOT emberei mindenütt segítséget nyújtottak a Levente mozgalomnak a lelki nevelésben, ennek fejében a mozgalom viszont fizetett ezért a támogatásért. Ennek a szövetségnek az eredménye: A KALOT a korábbinál jobban hangsúlyozta a nemzeti, az antibolsevista szellemet, a leventék között viszont akadálytalanul tovább lehetett folytatni a vallásos nevelést, a KALOT pedig jelentősen bővíthette a tevékenységét, mivel a rendelkezésére bocsátott pénzösszeg is elég jelentős volt, és idővel egyre növekedett. A magas rangú vezető tiszt pedig, aki egyébként nem volt rossz katolikus, egyre inkább támogatta a magyar ifjúság igazi vallásos nevelését.

Mégis volt ennek a szövetségnek néhány szépséghibája. Először is, Serédi bíboros tudta és jóváhagyása nélkül lett kötötték meg. Ezt a sietséget a bíboros ugyan rossz néven vette, de később megbocsátotta. Súlyosabb volt az eset a leányszervezet vezetőivel. Ezek féltek a legjobban az állami beavatkozástól, mert ők elvből elutasították, hogy állami leányifjúsági szervezetet hozzanak létre. De a katonák szerettek volna valami ilyesmit. Nem felejtkezhetünk meg arról sem, hogy a KALOT és a katolikus leányifjúsági szervezetek között kezdettől fogva feszültség állt fenn. A női vezetők világiak voltak, és az egész munkájuk inkább a jámborságra [vallásosságra] és a személyes munkára irányult, és feltétlen ellenzői voltak minden állami beavatkozásnak, minden totalitarizmusnak, ahogy ők mondták. Ez a feszültség felszínre került a magyar Katolikus Akció [AC] egyik ülésén (a Katolikus Akció volt az ifjúsági szervezetek egységének összetartója).

A vihar ezen az ülésen tört ki. Az asszonyok felháborodottan vetették a KALOT szemére, hogy a bíboros tudta nélkül cselekedtek, hogy nem őrizték meg a szolidaritást a többi katolikus szövetségekkel, hogy engedtek az államhatalomnak, hogy egységes fellépéssel többet lehetett volna elérni. A vita eltartott egy ideig, aztán félretették; a KALOT megígérte, hogy a továbbiakban nem fogja veszélyeztetni az egységet, a nők pedig elcsendesedtek.

A [Leventével való] szövetség további következménye lett, hogy a KALOT, amely a baloldali irányzatok szemében eddig is gyanús volt, most még gyanúsabb lett. Ez azonban nem akadályozta a KALOT-ot abban, hogy továbbhaladjon ezen az úton.

Ebben az időben vezetett a KALOT szociális programja is félreértésekhez. Egyesek túl radikálisnak találták a hangot. Ez okból támadtak például Czapik érseknek is 194...-ben [hiányzik az utolsó számjegy] kellemetlen problémái a KALOT-tal. Ezek a problémák a régi felfogású emberek megbotránkozásából

származtak – tehát nem voltak jelentős vádak. De az igaz, hogy a KALOT, sikereire támaszkodva, az irányultságában túl magabiztos volt.

Közben a háború a vége felé közeledett. A KALOT vezetői mérlegelték a lehetőségeket. A német megszállás alatt távol tartották magukat a kormánytól és a németbarát irányzattól. Most az a gondolat foglalkoztatta őket, hogyan válhatna a KALOT a háború utáni káoszban egy katolikus-szociális irányzatú mozgalom alaposzlopává. Ebben a törekvésükben támogatta őket az időközben elhunyt Apor⁵³³ püspök, aki segítségül hozzájuk küldte egyik bizalmi emberét, egy képviselőt. Ez a férfi jó információkkal rendelkezett, tagja lett a náciellenes földalatti szervezetnek, és biztosította a részükre azoknak a pártoknak a megértését, akikre a jövőben szerep várhat. De a Kiszgazdapárt politikusai között is akadtak, akik mindenképp meg akarták menteni a KALOT jövőjét. Ennek az új tendenciának a következménye volt, hogy P. Nagy, a KALOT [egyik] vezetőjeként, egy munkatárssal, még a magyarországi harcok idején (1944 novemberében) átment az oroszokhoz. [Itt egy mondat félbeszakad, kb. arról szólhatott a hiányos mondat: átszökött, hogy így biztosítsa a KALOT munkájának újbóli megindulását.]

Elérkezett a nagy politikai változások ideje. A KALOT újra dolgozni akart; létét elismerte a[z új ideiglenes] kormány. A tervezett katolikus pártot azonban nem lehetett megalapítani, mivel nem kapta meg ehhez az engedélyt a legjelentősebb politikai hatalomgyakorlótól. Főként a kommunisták akadályozták a pártalapítást. De még a KALOT-ot is többször megtámadták a kommunisták és a szociáldemokraták. A [KALOT-]vezetők attól féltek, hogy minden pillanatban bekövetkezhet a feloszlítás. A kommunisták nem feledkeztek el a KALOT-nak a Levente-mozgalommal kötött szövetségéről.

Mint ahogy veszélyes helyzetekben szükséges, a KALOT most is különböző védelmezőket igyekezett maga köré gyűjteni. Alighogy kiszabadult Mindszenty püspök a nácik fogságából, a KALOT vezetői dicsérő levelet kaptak tőle. Mivel Mindszenty püspök 30 évvel korábban P. Kerkai hittanára volt, és később is jóakaratóan kísérte figyelemmel egykori tanítványának szociális működését, ezért a levelet, kívánságának megfelelően, rögtön nyilvánosságra is hozták. P. Kerkai még kiszgazdapárti politikusokat is segítségül hívott, de leginkább azokra a fiatal katolikusokra támaszkodott, akik már a háború alatt is inkább balra álltak és most oroszbarát nézeteket hirdettek. Ők szállították a legjobb információkat P. Kerkainak.

Ezeknek az embereknek a hatása alatt és ezekre az információkra támaszkodva, a KALOT egyre inkább eltért attól az iránytól, amit Mindszenty püspök, később bíboros követett. Ez az irányzat P. Nagyra is támaszkodott, aki külföldi útjairól rendszeresen hozta a híreket: a szövetségeseknek az az akaratuk, hogy a magyarok állapodjanak meg az oroszokkal; és hogy a Szentszék is érdeklődés-

533 Apor Vilmos, báró (1892–1945): győri püspök. 1945 nagypéntekén, miközben védelmezte a püspöki vár pincéjébe menekült nőket, egy orosz katona agyonlőtte.

sel, sőt nagy várakozással figyeli és világosan jóváhagyja a KALOT-nak ezt az új törekvését.

Januárban [1946] meghívta a Bíboros P. Kerkait egy katolikus bizottságba, amely a közéletéről tartott tanácskozást. De ahogy a Bíboros egyre jobban megismerte a KALOT új irányzatát, úgy egyre inkább nőtt az elidegenedés a Bíboros és a KALOT között.

És most jutunk el ahhoz a ponthoz, ahonnan a Bíboros panaszai erednek. Hogy a tisztánlátást biztosítsam, megőrzöm a szigorú kronológiai rendet.

Miután a magyar ifjúság kommunista egységszervezete⁵³⁴ teljes csődöt mondott, a kommunisták nyomására életre hívtak egy közös Ifjúsági Tanácsot.⁵³⁵ Mi volt ennek a Tanácsnak a célja? Ezt nehezen lehet megmondani. Talán e révén kívántak a kommunisták nagyobb befolyáshoz jutni, talán szükségesnek érezték [a Tanács meglétét] ahhoz, hogy a külföldi egyesületek felé demokratikus egységet mutassanak fel. Ezt még ma sem tudjuk pontosan.

Arról volt szó, hogy több katolikus [ifjúsági] szervezet is csatlakozni fog a Tanácshoz. Ez nem történt meg; csak a KALOT lett a Tanács tagja, és aláírta azt a nyilatkozatot, amelyben az egyesült fiatalság kijelentette, hogy a demokráciáért, a köztársaságért és a földreformért fognak dolgozni. Ez a program általános közhelyekből állt, de az egész Tanács sem komoly. Vannak köztük cserkészek, YMCA⁵³⁶-fiatalok, aztán egyéb politikai ifjúsági egyesületek, valódiak, de olyanok is, amelyek csak papíron léteznek.

Én semmit nem tudtam előre a KALOT-nak eme lépéseiről. És egyáltalán nem örültem, hogy megtette ezeket. Túl nagy lett a felháborodás az Akció Katolika ifjúsági tagozatában. A nők, akik megint harciasabbak voltak a férfiaknál, csaknem elvesztették a fejüket. Erősen támadták a KALOT-ot, árulásról beszéltek, és arról, hogy a KALOT nem tartotta meg korábbi ígéretét. Erre a KALOT, megbántva, elhagyta ezt az ifjúsági szekciót. Ezt jelenti az a tény, hogy a KALOT „Unionem Juvenum catholicorum deseruit et unioni non-catholicorum se associavit”.⁵³⁷

Mi indíthatta a KALOT-ot arra, hogy csatlakozzon az Ifjúsági Tanácshoz? A vezetők azt mondják, hogy ez szükséges volt, mert különben a KALOT-ot kivégezték volna; a nyilvánosság előtt is meg kellett mutatniuk, hogy ők demokrata érzelműek. Biztosan ez volt az uralkodó elgondolásuk. De arra az állandó kapcsolatra is gondolnunk kell, amit a KALOT bizonyos oroszbarát körökkel tart fenn. Azt is látták, hogy mennyi pénzzel és milyen nagy propagandával dol-

534 MADISZ

535 MIOT

536 YMCA: Young Men's Christian Association, magyarul Fiatalok Keresztény Egyesülete. Ehhez a nemzetközi szervezethez tartozott a KIE, a protestáns Keresztény Ifjak Egyesülete.

537 „Elhagyta a katolikus fiatalok unióját, és nem katolikus unióhoz csatlakozott.” – Bizonyára idézet Mindszenty bíboros „feljelentő” leveléből.

goznak a kommunisták. Arra gondoltak tehát, hogy néhány dologban együtt kell működniük [ebben a Tanácsban], különben elfelejtkeznek rólunk a nyilvános közéletben.

Ezt a lépést a Bíboros megfeddte egy levélben, amit P. Kerkainak írt. Többet nem kívánt. Az én álláspontom az volt: ne legyen nyilvános visszakozás, mivel az gyanút ébresztene, és az ellenségnek támadási felületet nyújtana. A KALOT lépése nem volt okos, de önmagában nézve teljesen jelentéktelen, mivel az egész Tanács a fiataloknak csak egy játéka. De a jövőben meg kell őrizni a katolikusok egységét, és ilyen esetben engedéllyel kell cselekedni. Pillanatnyilag fontosabb, mondtam, hogy a KALOT a vidéken megőrizze és növelje a vallásos lelkületét. Ezt tette a KALOT a múlt tavasszal is, nagyon jól és buzgón. Erről a bizonyos Tanácsról a vidéki fiatalság alig hallott, és maga a Tanács is semmi életjelt nem adott magáról hónapokon keresztül. Ez mind még márciusban történt.

Csak jún. 1-én hívott engem a bíboros. Mutatta nekem a kommunista ifjúsági lapot: olvassa el ezt a cikket. Ez a cikk, amiről korábban semmit sem tudtam, a közös Ifjúsági Tanács egy új nyilatkozatát tartalmazta, amelyet más egyesülések mellett a KALOT is aláírt. Két hely bosszantotta a Bíborost. Az első így szólt: Azt kívánjuk, hogy a reakciót távolítsák el az iskolákból. A másik: A cserkészetet demokratikus szellemben át kell alakítani. Ezekről az volt a Bíboros véleménye: Ez elfogadhatatlan [szó szerint: elviselhetetlen (unerträglich)]. Az első azokra a zaklatásokra utal, amelyeket a katolikus iskolák ellen követnek el. Ezeket a zaklatásokat most jóváhagyják, sőt fokozni fogják. A második azt kívánja, hogy a cserkészet eddigi vallásos-egyházi vezetését mások vegyék át, azaz a kommunisták. Ebben azonban egy katolikus egyesület nem működhet közre. – Én azt válaszoltam: igen, a mondatok félreérthetőek, a KALOT-nak világosan ki kell jelentenie, hogy ő mit ért ez alatt. Különben szellemi zűrzavar támadhat. Szándékosan nem kérdeztem meg [a Bíborostól], hogy mikor és milyen formában történjék meg ez a nyilatkozat. Mert arra gondoltam, hogy a Bíboros esetleg egy olyan kívánsággal áll elő, ami valóban a KALOT halálát jelenthetné. És [egyébként is,] az ügyetlen frázisok ismét csak lapos közhelyek voltak, és a lap maga egy olyan kis sajtótermék, obskúrus orgánium, amiről a katolikusok szinte semmit nem tudnak, csupán valaki felhívta a Bíboros figyelmét erre; de kétségtelen, hogy nem volt okos dolog ilyesmit aláírni.

Másnap, június 2-án beszéltem Kerkaival, elmeséltem neki mindent, és megmondtam, hogy megint oktalanságot [Unklugheit] követtek el, és azt is, hogy itt van a Bíboros követelése, tenniük kell valamit. A páter azt válaszolta, hogy ő maga nem tudott [előre] erről a nyilatkozatról. A KALOT-ot egy tanácskozássra hívta az Ifjúsági Tanács, ott a kommunisták benyújtottak egy szöveget, hogy ezt alá kellene írni. Ezt azonban [a többiek] nem akarták. Erről aztán vita bontakozott ki, s végül ezt a megfogalmazást mindenki elfogadta. A KALOT-megbízott először megkérdezte, hogy az „iskolai reakció elleni harc” a felekezeti iskolák megszűnését jelenti-e. Amikor azt a választ kapta, hogy nem, akkor adta ő is az

aláírását a nyilatkozathoz. P. Kerkai csak később hallotta, miként történt az eset. Aztán azt mondta nekem: Ha a Bíboros ilyen kicsinységeken megbotránkozik, akkor jobb, ha a KALOT feloszlik. Mert ilyen ellenséges [érmű] kontroll alatt nem lehet egy olyan egyesületet vezetni, mint a KALOT.

Azt válaszoltam, hogy nem szabad az esetet ilyen tragikusan felfogni. De az szükséges, hogy a Bíboros és a katolikusok megnyugtására a KALOT kiadjon egy nyilatkozatot. Talán az egyes csoportokhoz rendszeresen küldött körlevelek egyikében. De aztán az a gondolatom támadt: június 10-én fogja a KALOT a jubileumát ünnepelni. Ekkor az egész országból összejönnek a fiatalok, és ezek előtt kell majd a nyilatkozatnak megtörténnie. P. Kerkai ezzel [a javaslattal] meg volt elégedve, és megnyugodva ment el. Megígérte, hogy az ünnepségen ki lesz mondva, a KALOT feltétlenül kiáll a katolikus iskolák mellett.

Most még egy részletet meg kell említenem, ami az egész vita szempontjából tanulságos. Hangsúlyozom, a Bíboros [jún. 1-én] nem mondta nekem, hogy milyen formában és mikor legyen kiadva a nyilatkozat. Mi ennek időpontját június 10-re tűztük ki.

Lehet, hogy hibáztunk, hogy nem értesítettük a Bíborost erről a szándékunkról. De ő maga sem érdeklődött erről, hanem már június 8-án megküldte levelét a püspököknek, amelyben elítéli a KALOT-ot, és visszavonja tőle a bizalmát. A KALOT is megkapta ezt az írást június 11-én vagy 12-én. Nos, ez a körülmény elkeserítette a KALOT-ot. A Bíboros anélkül tett fontos lépéseket, hogy alapos ítéletet alkothasson volna az egész helyzetről. Én is úgy vélem, hogy a Bíboros hibát követett el. Megengedem: bár volt oka arra, hogy türelmetlen legyen, de hogy úgy adta ki ezt az írását, hogy nem érdeklődött előtte, [hogy áll a dolog,] ez így talán túl sok volt.

De ez mind mellékes. Most érünk a tragédiához. Június 10-én megtartotta P. Kerkai a beszédét. Férfiasan kiállt a felekezeti iskolák mellett, és kiemelte, hogy a KALOT-ot nem lehet leválasztani a papságról és a hierarchiától. Sajnos, nem hivatkozott nyíltan a szerencsétlen nyilatkozatra, nem mondta, hogy azt a [bizonyos] manifesztumot kell így értelmezni. Beszédében hangsúlyozta azt is, hogy a KALOT-ot a Szentszék dicséri és szereti. Ez talán még a legnagyobb rendben is lett volna, és jó végre is vezethetett volna, ha szerencsétlen módon nem vett volna rész az ünnepségen az akkor éppen Magyarországon időző orosz ifjúsági bizottság néhány képviselője. Én magam nem voltam jelen, de amikor meghallottam az első híreket, kínosnak tartottam az oroszok jelenlétét. A többi jezsuita, akik részt vettek az ünnepségen, semmi különöset nem találtak ebben, és P. Kerkai beszédét férfiasnak és világosnak találták. Bátor katolikus beszéd volt, megfelelt a mai időknek – ez volt az általános vélemény. Így megnyugodtam. Azt gondoltam: amit kívántam, megtörtént, a közvélemény pedig megnyugodott. A katolikus hetilap lehozta P. Kerkai beszédét, és megerősített a nyugalomban. Sajnos csalódtam a várakozásaimban, az ellenkezője következett be. Amikor a Bíboros értesült az eseményekről, úgy vélte, hogy itt for-

mális kooperáció történt a kommunistákkal és az oroszokkal, és hogy minden úgy lett beállítva, mintha ez az egész játék [játzsma] a Szentatya akaratának felelne meg. A Bíboros új igazolást kért a KALOT-tól. P. Nagy egy legnagyobb fokban ügyetlen levélben válaszolt. (A levelet tudtom nélkül küldték el a Bíborosnak, mivel két hétig nem voltam Budapesten.) Ebben a levélben azt írta, hogy néhány jezsuita páter valóban élvezi a Szentszék bizalmát, és hogy ez a tény ismert a katolikus közvélemény előtt, és hogy ezért káros és tragikus lenne, ha nyilvánosságra kerülne a Bíboros és az [említett, a Szentszék bizalmát élvező] atyák véleménye közötti különbség. P. Nagy ebben a levélben két [különböző] kártyáról beszél, amelyekkel játszani kellene. A levél más részeiben is kap a Bíboros jótanácsokat P. Nagytól.

A visszatérésemet követően mutatták meg nekem ezt a levelet. A két KALOT-vezető jezsuitának kijelentettem, hogy a legnagyobb hibát azzal követték el, hogy a Szentszékét is bevonták a vitába. Ezt ők belátták, de már túl késő volt. (Ekkortájt kellett egy másik esetről hallanom. Péteri⁵³⁸ püspök egyszer szemére vetette Kerkainak: hogy tud együttműködni istentelenekkel? Kerkai védte az álláspontját, és a vita hevében azt mondta: egyébként Róma is azon a véleményen van, mint mi.)

Június 30-án ismét hívatott a Bíboros. Rögtön a június 10-i KALOT-ünnepségre tért a beszédében. Mit tartok arról, kérdezte, hogy ott együtt léptek fel az oroszokkal, és hogy minden úgy lett beállítva, mintha a Szentszék ezt a magatartást teljesen jóváhagyná. Zavarban voltam, mivel soha nem gondoltam volna, hogy a szerencsétlen KALOT-ünnepséget így is fel lehetne fogni. Ezért a válaszomban világossá akartam tenni: ilyesmi ott egyáltalán nem történt.

De idáig nem jutottunk el. A Bíboros azt kívánta tőlem, mondjam meg, milyen utasítást [eligazítást] kaptunk Rómától az oroszokkal kapcsolatban. Mit mond ezekről az Önök P. Vikáriusa, vagy hogy is hívják őt, beszélt tovább. – Ez a kérdezősködés kínos volt. Csak annyit válaszoltam: nekem semmit sem írtak elő Rómában. A P. Vikárius felhívta a figyelmemet arra a nagy veszélyre, amiben élünk, és okosságot ajánlott. Különböző semmit nem tudok Róma felfogásáról, és ezért mindenáron el akarok utazni Rómába a generálisválasztásra. Akkor azt mondta nekem: Én már megkérdeztem Rómát, és nekem teljes szabadságot hagytak. Hogyan fordulhat akkor elő, hogy az ön atyái, nem mindenki, csak néhányan, a tevékenységük során Rómára hivatkoznak; ez nem világos számomra. És meg is teszek mindent, hogy ez a híresztelés megszűnjék.

Ezután még felpanaszolta a jezsuiták hűtlenségeit, amelyek gyakran restrikiókat tettek szükségessé, és az követelte tőlem, hogy másnap 11 óráig jelentsem írásban, miként ítélem meg erkölcsileg a június 10-i KALOT-ünnepséget, P. Nagy pedig adjon számot arról, hogy ki és hogyan ajánlott neki Rómában oroszbarát állásfoglalást. Mindketten megtettük ezt. Én kijelentettem az írá-

538 Pétery (1939-ig Petrő) József (1890–1967): váci megyéspüspök 1942-től; 1953-tól házi őrizetben Hejácén.

somban, hogy a KALOT-nak, létében veszélyeztetve, jó oka lehetett arra, hogy társuljon ehhez az Ifjúsági Tanácshoz, hiszen ott nemcsak kommunisták voltak képviselve, hanem más irányzatok is. Az ünnepségen a szónok hivatkozott a Szentszék dicséretére, de ezzel csak arra a tényre utalt, hogy korábban kaptak ilyen dokumentumot. Hogy ezt a dicséretet kiterjesztették volna az orosz(ok) meghívására is, az nélküli az alapot. Azt is kifejtettem, hogy az ünnepségre szóló meghívás még nem jelent kooperációt. Egy orosz ugyan magához ragadta a szót, de lehetetlen volt ebben megakadályozni.

Magán a megbeszélésen hangsúlyoztam még, hogy P. Kerkai ott [az ünnepségen] kiállt a katolikus iskolák szükségessége mellett, és ezzel világossá akarta tenni a katolikusok számára, hogy [a KALOT] miként értelmezi a kifogásolt nyilatkozatot. Megemlítettem, hogy a jelenlévőkben jó benyomást keltett a beszéd, és ezért nem volt ok arra, hogy P. Kerkaitól mást is kívánjak, bár egy világosabb beszédet előnyben részesítettem volna. Ezek után mindenért magamra vállaltam a felelősséget, és azt mondtam: Ha hiba történt, akkor azt én követtem el. Elismerem, hogy talán tévedtem. Ezért azt kérdezem: Mit kíván még Öminenciája tőlünk elégtételül? – Meg fogjuk tenni.

Erre ezt válaszolta a Bíboros: már nincs értelme, hogy mást is kívánjon. Már három hét elmúlt. Miért foglalkozunk még ezzel a kérdéssel; és ha az elégtétel nem szívből jön, akkor inkább lemond arról. Ezt a választ nem voltam képes megérteni. Ha az úgy valóban olyan fontos volt, akkor még kellett volna később valamit tenni. Ha viszont három hét után elveszítette a jelentőségét, akkor rejtély a Bíboros korábbi szigorú fellépése.

Szerettem volna még az alkalmat felhasználni, hogy megvédjem a KALOT körüli fiatalokat. Ezért elmondtam a Bíborosnak, hogy lelkesek, áldozatkészek, és a mostani magatartásukkal is a Prímásnak akarnak szolgálatot tenni, és készek arra, hogy a jövőben is ezt tegyék. E szavak azonban nem érték el céljukat. A Bíboros egy kissé sértődötten válaszolta: milyen szép lenne, ha én is az ilyen fiatalokkal tartanék.

Aztán felhívtam a figyelmét arra, hogy ily módon elkeseredne sok olyan fiatal katolikus, akik közel állnak a KALOT-hoz, és ez nem lenne előnyös az egyház számára. Erre azt válaszolta: ezért azok a jezsuiták a felelősek, akik a fiatalokat erre a veszélyes útra vezették.

E nehézségek ellenére sem akartam engedni, és a kölcsönös megértés eszközeként átadtam a Bíborosnak egy írást. Ez egy nyilatkozat lett volna, amely a következőről szól: Egyházi részről fennáll a szándék egy párt megalapítására. Ez a szándék azonban nem tiltja, hogy a katolikusok, lelkiismeretük szerint, más utat járjanak, nevezetesen, hogy a Demokrata Néppárt révén kívánják elérni a politikai céljaikat. A magas egyházi hely elhatározása nem kívánja olyan téren korlátozni a szabadságot, ahol az egyház mindig is meghagyta gyermekei számára ezt a szabadságot. Csak annyi a kíváncsi egyházi részről, hogy egyházpolitikai kérdésekben minden katolikus a Magyar Püspöki Kart támogassa.

Azért mertem ezt javasolni, mivel azt gondoltam, hogy egy ilyen nyilatkozat nem ártana a Prímásnak, hisz az egész ország mögötte áll, a magyar tömegek úgysem kívánnak oroszbarát politikát – másrészt pedig úgy gondoltam, ilyen cselekedet révén oldódhatna valamelyest a feszültség. Nem lehetne többé a Prímás szemére vetni, hogy a politikában előnyben részesíti a fasiszta módszereket, s hogy minden katolikust politikailag tirannizálni akar.

Ez a javaslat valószínűleg nem tetszett a Bíborosnak. Megértem az okát. Nem csodálkozom azon, hogy a javaslatomat talán kifogásolható gyengeségnek tartja.

Miután mindent elmagyaráztam, magamról is kívánok valamit mondani, mivel a Bíboros vádlevelében engem is megemlít. Amennyire tudom, azt mondja rólam, hogy én beterjesztettem hozzá egy írást. Milyen írásra gondol? Nem tudom pontosan. De vagy csak arról az írásról lehet szó, amelyben, a kívánságára, hosszabban kifejtettem, hogyan ítélem meg morálisan a KALOT tetteit, nevezetesen a június 10-i ünnepséget, amelyen az oroszok is részt vettek, vagy pedig arra a javasolt nyilatkozatra gondolt, amelyben a katolikusok politikai szabadságáról van szó.

Az első írásban a következő volt az álláspontom: Erkölcsileg a KALOT nem hibázott. Amit tett, az védhető. Rendkívüli oktalanság és megfontolatlanság volt, hogy a Szentszékre hivatkoztak. – Ezzel az ügygel kapcsolatban személyesen is elmondtam a Bíborosnak: ha előre tudtam volna erről, ezt semmiképp sem engedtem volna meg. Miután azonban ez már megtörtént, az első alkalommal elhamarkodottságból, a második és harmadik alkalommal figyelmetlenségből és hanyagságból, de *bone fide*,⁵³⁹ ezért nem szabad szigorúan elítélni őket. Mert tekintettel azokra a súlyos kérdésekre, amelyek manapság megoldásra várnak, ez az Ifjúsági Tanácshoz kapcsolódó ifjúságpolitikai kérdés egészen jelentéktelen ügy. A KALOT nem kedveli a kommunistákat, csupán szeretné, ha „demokratikus”-nak lenne elkönyvelve, hogy továbbra is szabadon dolgozhasson. A KALOT szelleme vidéken a jó hagyományos szellem. – Mindig elleneztem, hogy a KALOT-vezetők nyilvánosan tartsanak szigorú bünbánatot, mert ez nagyon ártott volna nekik az ellenfeleiknél, a kommunistáknál, és a katolikusok körében is nagy feltűnést keltett volna. Azt mondták volna: tehát mégsem csak üres fecsegés a Bíboros és a KALOT közötti ellentét, hanem valóság. Úgy gondoltam, ezek a melléfogások nem olyan nagyok, hogy ne lehetne ezeket minden további nélkül elfelejteni.

Ami a politikai szabadságról szóló írást illeti, azt kell mondanom, hogy az [csak] egy javaslat volt. Hogy miként jutottam erre a gondolatra, ezt már elmondtam. A Bíboros ezt a javaslatot elvethette, ha úgy látja jónak. Hogy ez az írás elméleti tévedést tartalmazott volna, nem gondolom. Gyakorlatilag lehet, hogy hibáztam, azaz rossz tanácsot adtam. Nem tudom, miként érdemeltem ki, hogy egy ügyetlen tanácsért feljelentsenek a Szentszéknél.

539 *Bone fide*: jóhiszeműen, jó szándékkal.

Így jutottunk el a befejezéshez. Most meg tudom húzni ennek az egész vi-
tának a mérlegét. A Bíboros megmaradt a maga szigorú modoránál, és merev
[nyakas] maradt, mint mindig. Az ő eljárását nem minden püspök ítélte meg ked-
vezően. Hamvas püspök például ezt mondta Kerkainak: Megkaptam a Bíboros
levelét, elolvastam, aztán félretoltam. Bár nem megyek el KALOT-ünnepsége-
re, de [részemről] a KALOT folytathatja a korábbi munkáját.

Czapik érsek nekem fejezte ki a véleményét. Sohasem voltam teljesen meg-
elégedve a KALOT-tal – mondta –, de az nem eljárás, hogy ezt a mozgalmat
most elvetjük magunktól. A KALOT jelenleg nagyon fontos, és mindenáron
helyre kell állítani a békét a Bíborossal. – Érdekes az is, hogy Czapik érsek, aki
vidéken él, nem tudott semmit a budapesti ifjúsági nyilatkozatokról. Csak látta
a KALOT vidéki működését és mindenképpen megtartandónak ítélte.

Pétery püspök tartózkodóbb volt, és azt mondta, a KALOT-nak nem lett
volna szabad ilyen messzire mennie. A jövőben nagy tehertételt jelenthet majd
a KALOT számára, hogy az oroszokkal jó barátságban volt.

Mindezek ellenére az a véleményem, hogy a Bíboros fellépése néhány pont-
ban gyümölcsöző volt. A KALOT túl önállóan, csaknem fegyelmetlenül mű-
ködött. A parancsokat megtartotta, de tovább járt a maga vonalán, és mindig új
meglepetésekkel szolgált. Az, hogy P. Nagy a vatikáni megbeszéléseit ennyire
az előtérbe állította, nem volt okos és nem volt elegáns. Ezzel rám és mások-
ra is nyomást gyakorolt. Nem mertem őt egyszerűen félretolni. Másrészt azon
a nézetem voltam: a KALOT helyzete és P. Nagy oroszokkal való tárgyalásai
két különböző dolog, melyeknek nincs közük egymáshoz. Úgy gondoltam, hogy
a KALOT azért cselekszik így, mivel tart a kommunistáktól, különösen a kom-
munista belügyminisztertől. P. Nagy pedig, úgy gondoltam, információkat gyűjt
az oroszoktól a Vatikán részére. Most [úgy] látom, hogy a KALOT vonalveze-
tését befolyásolták P. Nagy megbeszélései az oroszokkal. E misztifikáció terén
világosságot teremtett a Bíboros magatartása.

Mindkét KALOT-os atyám kijelentette, hogy a jövőben [nem***]⁵⁴⁰ fognak
hivatkozni a Vatikánra. El szeretnék érni a Bíborosnál, hogy nevezzen ki egy
bizottságot Budapestre, amelyik szükség esetén megmondja a KALOT-nak,
hogy ezt vagy azt a lépést megteheti-e vagy sem. Arról sajnos nem tudtam, hogy
P. Nagy, akinek az én római utamat kellett előkészítenie, itt elismerő nyilatkoza-
tot kíván szerezni. P. Nagy ismét áldozatul esett a túlbuzgóságának.

De mindezen események túlhaladottá váltak, amikor a magyar kormány,
a legfelsőbb budapesti orosz parancsnok (Szviridov tábornok) követelésére,
feloszlatta a KALOT-ot és más katolikus egyesületeket, mert [állításuk szerint]
ezek nagy veszélyt jelentenek az orosz hadsereg biztonságára. A Kisgazdapárt
néhány politikusa meg akarta akadályozni a feloszlatast, de nem jártak sikerrel.
Az megtörtént.

540 A német szövegben hiányzik a „nem” szó, de a szövegösszefüggésből egyértelmű, hogy
véletlenül maradt ki.

Rögtön ezután azt mondták nekem, hogy az orosz tábornok a magyar kommunisták nyomására döntött e lépés mellett, mivel a kommunisták a KALOT-ot tartják legveszélyesebb ellenfelüknek. Arról is beszéltek, hogy az admirális heves buzgóságát az oroszok budapesti diplomáciai képviselője és a moszkvai külügyminisztérium is megfeddte.

Mindez valószínűleg megfelelhet az igazságnak. Mert a felosztatást követően a kommunista belügyminisztérium sürgette a KALOT világi vezetőit, hogy alapítsanak egy új katolikus szervezetet a vidéki fiatalság számára. A belügyminisztérium emberei közölték, hogy milyen elképzeléseik vannak az új egyesület statútumairól. A KALOT embereinek az volt a válasza – szép válasz –, hogy ők csak akkor fognak új egyesületet alapítani, ha a magyar püspöki konferencia engedélyezi ezeket az új statútumokat és a szervezetnek ezt az új formáját. A püspöki konferencia megadta ezt az engedélyt, mert minden püspök tisztán látta, hogy feltétlenül szükséges a vidéki fiatalság összefogása.

Aug. 11-én alakult meg az új szervezet. A vezetés a korábbi. Csak a két jezsuita páter, Kerkai és Nagy, nem játszhatnak szerepet, mert ők voltak a Levente-mozgalommal való szövetség szerzői. Ennyit elértek a kommunisták.

Talán csalódnak mindazok, akik azt mondják, hogy jól jött ez a felosztatás. A KALOT hősi halált halt: az oroszok ítélték halálra. A jövő számára a KALOT működése biztosítva van. A Bíboros elmondhatja: Látjátok, az oroszbarátság nem segített rajtuk.

A KALOT erre azt válaszolhatja a sírból: De hiszen a felosztatásunk tisztán bizonyítja, hogy állandó fenyegetettségben működtünk és életfontosságúak voltak a korábbi lépéseink. A felosztatás is azt bizonyítja, hogy az oroszpolitikánkban nem mentünk túl messzire.

Most hallom, hogy P. Nagy és P. Kerkai újra dolgozhat az új egyesület érdekében. P. Nagy most valószínűleg azt mondja, hogy az új fordulat és az, hogy a magyar kommunisták engedtek, az neki köszönhető. Ezt az orosz barátai, és az oroszbarát magyar katolikusok révén érte el. Lehet, hogy ez igaz. De ebből nem szabad arra következtetnie, hogy a jövőben is olyan megfontolatlanul cselekedhet, mint ahogy a múltban tette.

Még egy szó: az elkövetett hibák ellenére a vidéki ifjúsági szervezet léte fontos, sőt Magyarország számára életbevágóan fontos ügy. Nem hallgathatom el, hogy az anyagi támogatásuk számukra létkérdés. És szükségük van a Szentszék jóindulatára. Hogy ezt miként kaphatják meg, annak meghatározása nem az én dolgom. Talán a Bíboroson vagy a P. Generálison keresztül.

A Bíboros és a KALOT viszonyáról szóló írásomban megkísértem, hogy válaszoljak mindazokra a kérdésekre, amelyeket a Bíboros levelében előtárt. [...]⁵⁴¹

541 A jelentés folytatása nem érinti a KALOT-ot.

Névmutató (a Naplóhoz)

- Acsay Ilona 163
Aldama y Pruaño, José Antonio de 197
Alföldi (Alföldy) Alajos 167, 168
Almásy Pál 61, 128
Alszeghy Zoltán 48, 92
Antal István 53, 167
Apor Gábor 49, 89–90, 150
Apor Vilmos 37, 299
Aradi Zsolt 49, 53, 54, 65, 66, 92, 127, 128, 130, 228
Auer Pál 184

Babóthy Ferenc 183
Badalik Bertalan 120, 121, 128, 144, 294
Balassa Sándor 169
Bálint József (1919–1988) 60, 120, 264–266, 270
Balogh Edgár 95
Balogh István 29, 39, 63
Balogh Margit 9, 230
Bánáss László 14–17, 98, 99, 115–117, 143–146, 237, 239, 244, 273, 274, 295
Bangha Béla 212
Bányai László 95
Bányay (Bányai?) Margit
Barankovics István 8, 25, 73, 99, 100, 101, 103–105, 116, 127, 152, 155, 156, 162, 175, 183, 276
Baranyay Jusztin 25, 100
Barna Zsigmond 235
Békési István 295
Béldy Alajos 115, 153, 239, 297
Beresztóczy Miklós 158
Bidault, Georges-Augustin 123
Bihary Lajos 170, 173
Bihary Lajosné (Nagy Erzsébet) 171
Birkás Géza 241

Blaskó Mária 22, 23
Blatyin, Anatolij 121, 122
Borbély István 9, 22, 45, 47, 54, 58, 76, 102, 104, 106, 118–120, 123–125, 128, 136, 141, 143, 148, 150, 188–191, 193–207, 214, 219, 283, 284, 294, 296–307
Boynes, Norbert de 48, 51, 69, 75, 85, 132, 137–139, 189, 190, 193, 194, 197, 198, 200, 203, 207, 271, 272, 303
Brisits Frigyes 25
Brust Karl 48, 51, 68, 74–75, 81, 88, 132, 189, 201, 212, 271

Cardijn Joseph 209, 210
Cederholm, Boris 202
Colan, Nicolae 245
Crivelli, Camilo 68
Czapik Gyula 31, 32, 34, 45, 144, 298, 306
Czeglédy Sándor 16, 244
Czifra Mihály 239, 240

Csávossy Elemér Béla 141, 143
Csele (Holper) Sándor
Cserjes Sándor 158
Csernisov, F. V. 18, 19
Csipkó Ibolya 59
Csontos Oszkár 244
Csorba János 38

Danielsson, Carl Ivan 20
Dávid László 98
Deák Ferenc 286, 287
Drahos János 34, 183

Elsasser Gyula 157
Endrődy László 148, 203
Enomiya-Lassalle, Hugo Makibi 221
Erdei Ferenc 27

Esterházy Móric 122, 126
 Esty Miklós 33
 Faggyas (káplán) 169
 Fares, Armando 216
 Farkas György 278
 Farkas Ignác 244
 Ferenczy Károly 244
 Frank, Hans 176
 Gallus Tibor 137, 138, 201, 203, 228
 Garrigou-Lagrange, Réginald 216
 Géfin Gyula 149, 159
 Gerencsér István 53
 Gergely Andor 235
 Gergely József 278
 Gerő Ernő 237
 Godó Mihály 158
 González-Posada, Luis 219
 Gorkij, Maxim 281
 Gömbös Ernő 53
 Gömbös Gyula 53
 Groza, Petru 95, 97, 246, 247, 251, 253
 Grösz József 34
 Gurkin (Fjodor Alekszejevics?) 151
 György Lajos 93
 Habsburg Félix 77
 Habsburg Ottó 60, 61, 70, 71, 74, 75, 77, 82, 88, 89
 Halász Piusz 117, 165, 166
 Hamvas Endre 144
 Hász István 54
 Hauer Ferenc 204
 Hegyi János 217, 228
 Heinzel, Josef 54, 55, 64
 Hell Imre 23
 Himler Márton (Martin Himler) 77–79
 Horváth Szaléz 55, 57
 Hunya Dániel 80
 Hvezdanek (Stern?) Jan 151, 152, 161
 Ikvay (Pfeiffer) László 58
 Illés Bála 99, 101, 103, 114, 156, 175
 Illyés Endre 244
 Imrédy Béla 31, 192
 Ispánki Béla 179
 Izay Géza 35, 59, 60, 62–64, 68, 69, 148, 191
 Janikowski, Stanisław Leopold 50
 Jánosi József 17–19, 21–26, 28, 29, 33, 35, 111, 142, 150, 155, 174, 175, 179, 182, 183, 188–190, 194, 197, 199, 201–203, 206–208, 211, 217, 220, 283
 Janssens, Jean-Baptiste 181, 188–190, 193, 194, 196–200, 202–211, 214–217, 227, 229, 307
 Kaas Albert 100
 Kakas Aladár János 55
 Kákonyi István 60
 Kállay Kristóf 222, 226
 Kállay Miklós 106, 224–226, 297
 Kelemen Krizosztom 144
 Keresztes-Fischer Ferenc 66
 Kerkai Jenő 7, 9, 14, 20, 21, 25, 26, 30, 31, 33, 35, 55, 57–60, 69, 99–104, 106, 111, 116–118, 120, 123, 126, 141–144, 146, 149, 150, 153, 165–167, 169, 171, 174, 181–183, 193, 205, 211, 215, 220, 237, 238, 240, 254, 261–263, 266, 267, 270, 275–277, 281–284, 299, 301–304, 307
 Kiss Szaléz 16, 244
 Klemm, Kurt 64
 Kodály Zoltán 126
 Kollár Ferenc 35, 58, 69, 120, 241
 Kóródi Katona János 112, 122
 Kossuth Lajos 286, 287
 Kovács Károly 235
 Kovács Sándor 143, 144
 Kovrig Béla 102, 116, 167, 241
 Körtvélyessy Ferenc 59
 Közi-Horváth József 254

- Kray István 112
 Kurkó Gyárfás 94, 95–97
 Kutlán András 278
 Kutuzov-Tolsztoj, Mihail 19, 29
 Kvin, Lev Izrailevics 236, 260, 261, 270
 Lang, Karl 63
 Langlet, Valdemar Georg 30
 Lassale, Hugo lásd: Enomiya-Lassalle
 László Mihály 244
 Ledóchowski, Wladimir 75, 80
 Legeza Mihály 57
 Leiber, Robert 48, 51, 71, 72, 82–84, 106, 107, 133–136, 138, 189, 202, 203, 206, 207, 213–216, 219, 270–272
 Lelkes József 57
 Lenner C. Károly 54
 Leó Pápa, XIII 7
 Lo Grasso, Giovanni Battista 204
 Lombardi, Riccardo 227, 228
 Lőrincz József 98
 Luttor Ferenc 49, 76, 84–89, 113, 150
 Madarász István 158
 Magyar Ferenc 118, 166
 Magyary Gyula 88, 89
 Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics 102, 258
 Marczell Mihály 24
 Márton Áron 9, 93, 94–98, 158, 245, 246, 248–253
 Mécs László 43
 Meggyesi Sándor 31, 58, 121–123, 157, 169, 170, 259–263
 Mészáros Gyula 76
 Micinelli, Carlo 134
 Mihalovics Zsigmond, 21, 24, 25, 31–34, 57, 100–101, 118, 241, 254, 294
 Mikes Lajos 239
 Miklós Béla (dálnoki) 40
 Mindszenty József 8, 28, 51, 59, 60, 70, 72, 74, 78, 79, 86, 87, 98–102, 104, 105, 109, 111–113, 116, 119, 121, 122, 124, 125, 133, 135, 139, 141, 143–150, 153, 155, 157–159, 161, 162, 171, 182–184, 189, 190, 198, 199, 202, 204, 254, 257, 258, 266, 267, 270–272, 275, 276, 281–296, 299–307
 Mócsy Imre 50, 51, 68, 71, 80, 84, 87, 89, 132, 135, 138, 188, 189, 193, 194, 197, 200–203, 206, 217–221, 228, 229
 Moglia, Juan Marcos 215
 Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics 37, 83, 103, 186
 Montini, Giovanni Battista 51, 85, 87, 88, 91–92, 106, 109, 136–138, 218, 219, 273
 Nagy Erzsébet lásd: Bihary Lajosné
 Nagy Ferenc 102, 116, 183, 256
 Nagy Miklós 57
 Náray (Antal?) 49
 Nógrádi Sándor 236
 Nyisztor Zoltán 33, 120, 124, 127–130, 148, 212, 217, 228, 229
 Oszokin, Borisz Pavlovics (Osztjukin) 113–115, 127, 135, 152–156, 175, 177–182, 185, 192, 256–258
 Pakocs Károly 237, 245
 Pálffy József 26, 73, 89, 240
 Pálmai József 240, 244
 Papp Antal 239, 278
 Papp Kálmán 111
 Pejacsevich Mária 23
 Peluso (Giuseppe?) 226
 Perón, Juan Domingo 220
 Pétain, Henri Philippe 137
 Péter Gábor 161
 Pétery (Petró) József 34, 157, 303, 306

Piusz pápa, XI 7, 175, 180, 256
 Piusz pápa, XII. 51, 60, 71, 72–74, 82, 85, 106, 133–139, 148, 149, 152, 156, 175, 176, 178–181, 189, 190, 193, 198, 202–204, 206, 212, 214–216, 219, 220, 271–273, 277, 280, 285, 303
 Prešeren, Anton 135, 214, 271
 Pro, Miguel Agustín 68
 Puskin, Georgij Makszimovics 103, 105, 114, 119, 160
 Rădescu, Nicolae 251
 Raile Jakab 17, 18, 20, 21, 23, 25, 30–33, 58, 62
 Rajk László 144
 Rákosi Mátyás 22, 102, 104, 159, 170, 184
 Rassay Károly 145, 161
 Ráth (Roth) Károly 103, 105, 127, 152, 156, 175, 181, 182
 Ravasz László 24
 Reuter, Valentin 139
 Révész Imre 14, 16, 39, 238, 244
 Roosevel, Franklin Delano 77, 83
 Rotta, Angelo 17, 18–21, 23, 24, 30–32, 34, 88, 91
 Saád Béla 241
 Saláta Kálmán 35
 Sándor Imre 93
 Schwartz Elemér 25
 Serédi Jusztinián 24, 34, 51, 86, 88, 90, 262, 298
 Serei (Kiss) Károly 48, 68, 134
 Serényi János 172
 Sericano, Silvio 51, 138, 139
 Shvoy Lajos 158
 Sidor, Karol 176
 Sig. Stephano lásd: Stephen Streeter
 Simonffy Tóth Ernő 37, 237
 Sinkó Ferenc 58
 Skudrzyk, Stanislaw 39
 Slachta Margit 106, 177
 Sloskāns, Boļeslavs 202
 Soós (Soos) Géza 49, 50, 132
 Stephen Streeter (alias sig. Stephano) 50, 51, 68, 70, 71, 81, 87, 132, 188, 217, 218
 Stepinac, Alojzije 176
 Sulyok Dezső 145, 146, 162
 Sütő Albert 15, 244
 Szabó Gábor 244
 Szakasits Árpád 119, 160
 Szakos Gyula 142
 Szálasi Ferenc 23, 24, 53, 291
 Szántay-Szémán István 239
 Szappanyos Béla 52, 265
 Szász Pál 93
 Széchenyi István 286
 Szegedy-Maszák Aladár 184
 Szekfü Gyula 24–26, 155, 276
 Szenes (Sztanajovics) László 15, 244
 Sztálin, Joszif Visszarionovics 99, 101, 104, 106, 272
 Szviridov, Vlagyimir 126, 143, 152, 153, 160, 306
 Tagore, Rabindranath 234
 Tardini Domenico 84, 86–87, 106, 138, 273
 Teleki Géza 29, 238
 Teleki Pál 157
 Teohari, Georgescu 247
 Tétény (Tubel) Gyula 53
 Thorez, Maurice 143
 Tildy Zoltán 98, 119, 127, 154, 171, 242
 Tóth Mike 202
 Tóth Miklós 51, 68
 Tömpe András 236, 240
 Török Mihály 98
 Travi, Tomás Ignacio 195–197, 203–205, 207, 210, 211, 215, 219–221

Ugrin József 7, 58, 60, 166, 233, 234,
 235, 240, 278
 Ulmer, Alfred C. 106

 Vág (Eredics) József 193
 Varga Béla 111, 114, 116, 119,
 126–128, 141, 143, 144, 240, 241
 Varga László (politikus) 26
 Varga László SJ 58, 112, 120, 121, 125,
 141–143, 148, 188–190, 192–194,
 203, 205–207, 211, 294
 Vas Zoltán 20, 21, 38, 76, 242
 Vásáry István 237
 Vásáry István 38
 Vattay (Antal?) 61
 Veres Péter 27
 Verolino, Gennaro 17, 21, 22, 25, 29,
 32, 33, 35, 76, 84, 87, 91, 134, 135,
 155, 211
 Vid (Vidlicska) József 141, 150
 Vorosilov, Kliment Jefremovics 27,
 35, 99, 100, 103, 104, 159, 255, 256
 Vörös János 233

 Wicki, Joseph (Josef) 80
 Wolkenberg Alajos 282

 Zamercev, Ivan Tyerentyjevics 19
 Zichy Ladomér (Vladimir) 240
 Zsolt Béla 183